

Akadémiai doktori értekezés

KÁLNOKI–GYÖNGYÖSSY MÁRTON

**Pénzverés és pénzforgalom Nyugat-Magyarországon
(1387–1608)**

Budapest, 2015.

I. NYUGAT-MAGYARORSZÁG FOGALMA ÉS PÉNZTÖRTÉNETI KUTATÁSA

1430-ban Luxemburgi Zsigmond magyar király (1387–1437) a pozsonyi pénzverde megalapításával egyidejűleg a pozsonyiaknak Magyarország nyugati részein pénzváltási jogot is adományozott. A hatalmas terület magában foglalta a mai Közép- és Középanyugat-Horvátországot (az egykori szlavón pénzverőkamara nyugati megyéit), a Nyugat-Dunántúlt, és a jelenlegi Nyugat-Szlovákiát is.¹ Ez a heterogén országrész pénzforgalmi szempontból sem tekinthető egységesnek, így az itt mutatkozó jelenségek bemutatása és értelmezése — bármennyire is izgalmasnak tűnik — szétfeszítené a jelen munka kereteit. A továbbiakban ezért Nyugat-Magyarország alatt a középkori és a kora újkori Magyarország osztrák örökös tartományokkal határos megyéit (Pozsony, Moson, Sopron, Vas és Zala), valamint a nyugati határszállal szorosan összefüggő közép-dunántúli területeket (Győr és Veszprém megye), azaz a kora újkori *partes Transdanubiae* zömét, illetőleg a *partes Cisdanubiae* délnyugati csücskét értjük. Az ettől északabbra fekvő, Morvaországgal és Sziléziával határos megyéket — tekintettel azok északnyugati kereskedelmi kapcsolataira, illetve az alsó-magyarországi bányavidék közelségére — nehezen lehetne Nyugat-Magyarországgént értelmezni, ezért kutatásainkat nem is terjesztettük ki területükre. Zala megye déli szomszédait: az érintkező horvát és szlavón területeket, továbbá keleti határosát, Somogy megyét sem vontuk be vizsgálódásaink körébe, mivel pénzforgalmi szempontból — a sok hasonlóság mellett — eltérő jelenségeket, erős déli hatásokat mutatnak; a két előbbi pénzügyigazgatási szempontból a középkorban a szlavón, majd zágrábi, az utóbbi — igaz, Zalával együtt — a pécs–szerémi kamarához tartozott.²

¹ A pozsonyi „aprópénzkamara” („Kleingeld-münzkammer”): POHL 1972b, 35–39.

² KRISTÓ 2003, 188–189., PÁLFFY 2010, 82. A történeti fogalomként nem létező „Nyugat-Magyarország” fenti értelmezése talán önkényesnek tűnhet. Azonban sem a középkori numizmatika („an der Berührungsfläche der beiden Münzsysteme”: POHL 1972b, 5.), sem a medievisztika, sem pedig a középkori régészet nem alkotott eddig világos, földrajzilag pontosan lehatároló meghatározást. Kubinyi András a nyugat-magyarországi középkori településformákról szóló tanulmányában például a középkori Moson, Sopron, Vas és Zala megyék településeiről írt (KUBINYI 1986.), Valter Ilona pedig „Nyugat-Pannónia” román templomépítészeti emlékeit bemutató könyvében az egykori Győr, Moson, Sopron, Vas és Zala vármegyék területét vizsgálta (VALTER 1985.), míg a nyugat-dunántúli téglatemplomokról írt monográfiájában a kutatott régió Vas, Zala és Somogy megyék területére (a Délnyugat-Dunántúlra) szűkült (VALTER 2005.); bár a földrajzi egység „kijelölése” az utóbbi két esetben nyilvánvalóan összefüggött a tárgykörrel is. Ugyanakkor Szende Katalin a középkori városi anyagi kultúra tárgykörében megvédett doktori értekezésében, majd könyvében Sopront és Pozsonyt egyaránt Nyugat-Magyarország városhálózatában helyezte el: SZENDE 2004. Az említett példák nyomán, pénzforgalmi jellemzők alapján, a korabeli vármegye-határok figyelembe vételével jelöltük ki „Nyugat-Magyarországot”, abban bízva, hogy az értekezés meggyőző érvekkel szolgál ezen országrész-meghatározás észszerűsége és helyessége mellett.

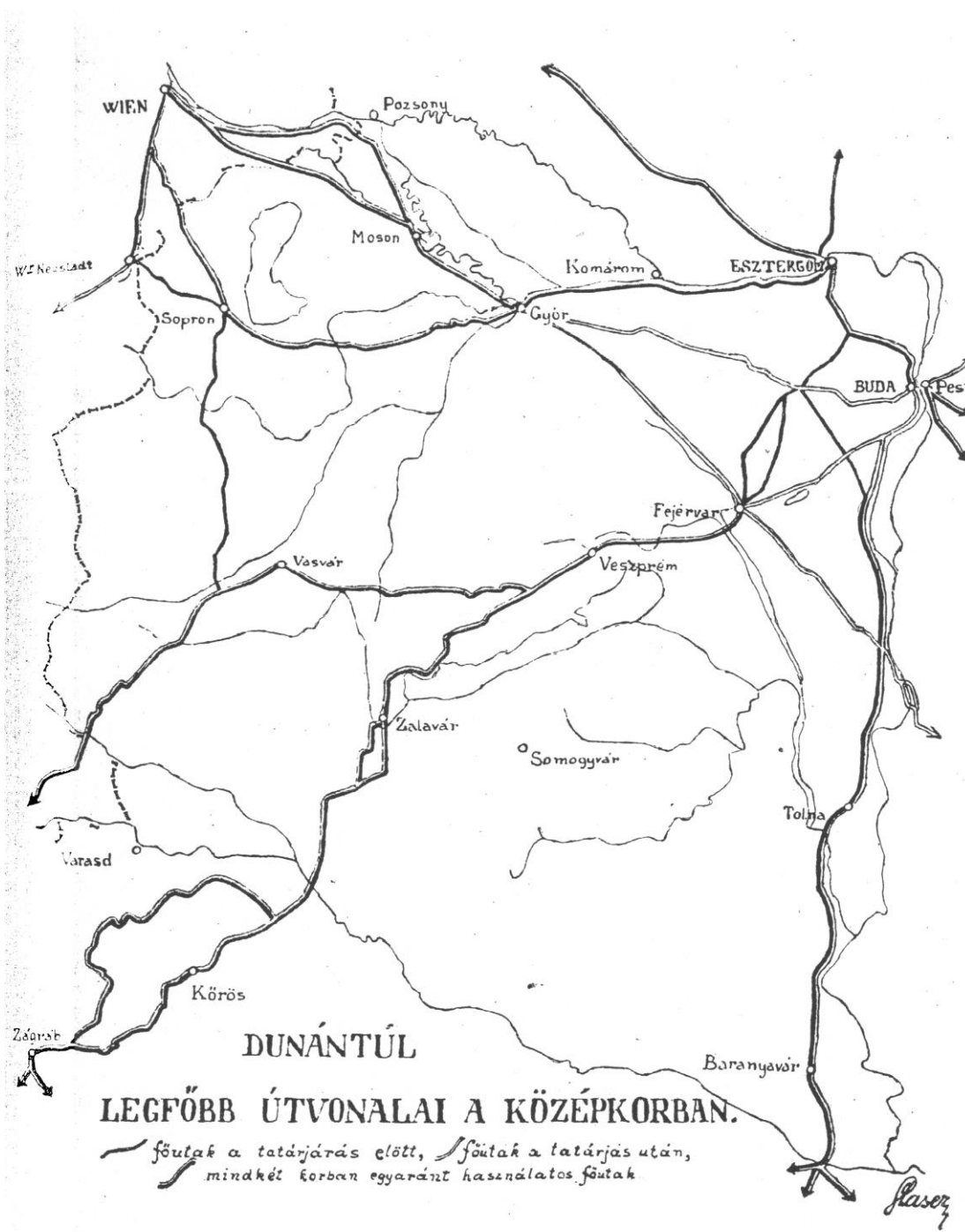
Nyugat-Magyarország általunk vizsgált vidékén négy egyházmegye osztozott. Pozsony az esztergomi főegyházmegye, Győr, Moson, Sopron és Vas a győri egyházmegye, míg Veszprém és Zala a veszprémi egyházmegye fennhatósága alatt állt. Zala egyes területei — gyakorlatilag muraközi részei — későbbi, 11. század végi megalapítása után pedig a zágrábi egyházmegyéhez kerültek. A területre eső két egyházi igazgatási központ, püspöki székhely (Győr, Veszprém) mellett vidékünkön több, hiteleshelyi tevékenységet is folytató kolostor és társaskáptalan működött.³

A külkereskedelmi forgalomban Nyugat-Magyarország kiemelt szerepet játszott, hiszen késő középkori és kora újkori kereskedelmünk hat főiránya közül kettőnek: a nyugati (Pozsony, Sopron) és délnyugati (Muraszombat, Nedelic) irányú forgalomnak harmincadhelyei (külkereskedelmi vámhelyei) jórészt területünkön voltak. A nyugati irány tulajdonképpen a Duna mellett haladó két utat jelentette: egyrészt a Bécs–Pozsony–Esztergom–Buda, másrészt a Bécs–Oroszvár–Győr–Tata–Székesfehérvár–Buda útvonalon. A délnyugati, elsősorban itáliai forgalmat kiszolgáló, Regedéből (Radkersburg) Muraszombaton és Székesfehérváron át vezetett Budára.⁴ Az általunk vizsgált terület északi peremén haladt egy harmadik főirány: az északnyugati, Nagyszombaton keresztül Brünn felé. Ez utóbbi, a cseh- és morvaországi, valamint sziléziai kereskedelmi kapcsolatokat kiszolgáló út

³ KRISTÓ 2003, 94–97. A területen található két székeskáptalan hiteleshelyi tevékenységet is folytatott: KRISTÓ 2003, 170. A győri káptalan kiterjedt birtokokkal rendelkezett Győr, Sopron, Vas megyékben, kisebbekkel pedig Komárom, Pozsony, Zala, Baranya megyékben: KÖBLÖS 1994, 12–13. A veszprémi káptalan birtokait tekintve szintén állta a versenyt a korabeli világi nagybirtokosok második vonalával: KARLINSZKY 2008. Gazdasági szempontból jelentősebb egyházi intézmények a térségben továbbá: a Pozsonyi Prépostság (társaskáptalan, 11. századi alapítású: KÖBLÖS 1994, 13–14., F. ROMHÁNYI 2000, 53., hiteleshelyként területi illetékessége Pozsony vármegyében és Nyitra szomszédos területein mutatható ki: KRISTÓ 2003, 170.), a Vasvári Prépostság (1172–1196 közötti alapítású társaskáptalan: F. ROMHÁNYI 2000, 71., hiteleshelyi területi illetékessége Vas vármegyére korlátozódott: KRISTÓ 2003, 170.), a Pannonhalmi Bencés (Fő)Apátság (996-ban alapítva: F. ROMHÁNYI 2000, 63., hiteleshelyi területi illetékessége — egyébként a győri székeskáptalannal egyezően — Győr, Moson, Komárom, Pozsony, Sopron és Vas vármegyékre terjedt ki: KRISTÓ 2003, 170.), a Zalavári Bencés Apátság (1019-ben alapítva, 1541-ben megszűnt: F. ROMHÁNYI 2000, 74., hiteleshelyi területi illetékességgel csak Zala megyében bírt: KRISTÓ 2003, 170.), a Tihanyi Bencés Apátság (1055-ben alapítva, 1534-ben szűnt meg: F. ROMHÁNYI 2000, 67.), a Kapornaki Bencés Apátság (1145–1156 között alapítva, 1575 előtt megszűnt: F. ROMHÁNYI 2000, 34., hiteleshelyi területi illetékessége Zala megyét fogta át: KRISTÓ 2003, 170.), a Zirci Ciszterci Apátság (1182-ben alapítva, 1527-ben szűnt meg: F. ROMHÁNYI 2000, 74.), a Szentgotthárdi Ciszterci Apátság (1184-ben alapítva, 1532-ben megszűnt: F. ROMHÁNYI 2000, 62.), a Csornai Premontrei prépostság (az 1180-as években alapítva: F. ROMHÁNYI 2000, 19., hiteleshelyi területi illetékessége közvetlen környezetére korlátozódott: KRISTÓ 2003, 170–171.), valamint a Veszprémvölgyi Ciszterci Apácakolostor (1020 előtt görög apácakolostorként alapítva, majd 1220 körül átvették a ciszterci apácák, 1543-ig működött: F. ROMHÁNYI 2000, 72.). A monostorok közül — gazdasági szempontból is — a leginkább kiemelendő a Pannonhalmi Bencés (Fő)Apátság, amelynek térségben folytatott középkori hiteleshelyi tevékenységét Dreska Gábor dolgozta fel: DRESKA 2007–2010.

⁴ ORTVAY 1898, 511., ORTVAY 1900, 72., KOVÁTS 1923 [1922], 18–19., PLEIDELL 1925, 70–76., GLASER 1929–1930, 141–149., 152., 160., 165., SZÜCS 1955, 104–105., EMBER 1988, 29., SIMON 2006, 816–817., TEKE 2008, 361., DRASKÓCZY 2014, 81. A harmincadvámról (*tricesima*) a későbbiekben gyakran esik majd szó. Kialakulásához, további irodalommal: PACH 1990.

jelentősége korszakunkban többször is változott, szerepe akkor erősödött, amikor Bécs ellenében, annak kikerülése érdekében felértékelődtek az északnyugati partnerek.⁵

(Forrás: GLASER 1929–1930.)

⁵ ORTVAY 1898, 512., GLASER 1929–1930, 147., KUBINYI 1994, 5., 10–11., BESSÉNYEI 2008, 295. Nagyszombat a külkereskedelem szempontjából fontos fiókharmincadként a késő középkorban a trencségi főharmincadhoz tartozott: DRASKÓCZY 2014, 81–83.

A fent meghatározott terület gazdaságtörténeti vizsgálata az elmúlt százhusz évben szorosan összekapcsolódott a pénztörténeti kutatásokkal. Több szintézis is született, ezek azonban gyakran egymás eredményeinek figyelembe vétele nélkül, vagy csak egyes résztémákat kibontva készültek, de a gazdaságtörténeti értelemben vett pénztörténet és a numizmatika („leíró éremtan”) eredményeire egyaránt reflektáló munka mindmáig nem állt rendelkezésünkre. Jelen értekezés egyik célja ezt a hiányt — *Münzgeschichte* és *Geldgeschichte* értelemben — a lehetőségekhez képest pótolni.

Munkánkban az 1387–1608 közötti időszakot vizsgáljuk. A korszakhatárok megválasztása mindenképpen indoklást kíván. A 14. század folyamán véghezvitt nagyon jelentős pénzügyigazgatási reformok és az azokat követő pénzforgalmi változások után, Zsigmond király idején a reformok újabb hulláma, majd a korabeli társadalom monetarizáltságának erősödése tapasztalható. Persze, nem 1387 az igazi vízválasztó, hanem Zsigmond több évtizedes uralkodása, amelyen belül valódi korszakhatár több is adódna (például: 1390, 1395, 1405, 1427, 1430), egy ilyen választással viszont elveszítenénk a történések, az egymásra épülő intézkedések folyamat-jellegét. Időszakunk végét az újkori pénztörténeti (pénzverési és pénzforgalmi) átalakulás jelöli ki. A késő középkori magyar pénzrendszer meghatározó elemei Mohácsot követően is fennmaradtak, sőt, a magyar pénzrendszer középkorias jellege még a 17. század első felében is érzékelhető. Az általunk vizsgált korszakot numizmatikai indokok (például éremképi változások) alapján Rudolf király (1576–1608) uralkodásának végével zárjuk le.⁶

A fent megfogalmazott hiánypótláshoz elkerülhetetlenül szükséges az elődök eredményeinek számbavétele. Gazdaságtörténetünk sokáig nem kellőképpen értékelt kutatója volt KOVÁTS FERENC. Munkásságának sokat köszönhet a pénztörténeti kutatás, hiszen a pozsonyi források feldolgozásával a numizmatika számára is jól hasznosítható nyugat-magyarországi adatok tömkelegét közölte. Nevéhez fűződik az az árfolyam-változásokból és a pozsonyi források szóhasználatából származó felismerés, hogy az 1440-es években a pozsonyi pénzverdében bécsi pfennigek utánveretei készülhettek. Az 1450-es évekből fennmaradt pozsonyi vámnaplók elemző feldolgozásával pedig nemcsak a harmincad jelentőségére hívta fel a figyelmet, hanem az ország külkereskedelmi árústruktúrájának pénzforgalmi összefüggéseire és az aranyforint szerepére is.⁷ Kováts ugyanakkor azzal, hogy

⁶ A 14. század pénztörténetéhez: ENGEL 1990. A Zsigmond uralma alatt végbement változásokhoz: GYÖNGYÖSSY 2003, 13–28. A korszak lezárásához: GYÖNGYÖSSY 2010a, 9.

⁷ KOVÁTS 1900., KOVÁTS 1902a., KOVÁTS 1902b., KOVÁTS 1923 [1922]., KOVÁTS 1938. Kováts Ferenc gazdaságtörténeti kutatásaival egyidőben, a városi levéltárak anyagának feldolgozásával példa értékű várostörténeti tanulmányok, monográfiák, oklevéltárak születtek Nyugat-Magyarország fontosabb városaiban.

a pozsonyi adatokból levont következtetéseit az egész országra érvényesnek tartotta, országos léptékben már megtévesztő, pontosabban részgazságokra épülő elméleteket fogalmazott meg. Így érthető, ha a középkori városaink gazdasági és társadalmi fejlődését vizsgáló LEDERER EMMA és SZŰCS JENŐ, valamint a nemesfém-termeléssel és forgalommal foglalkozó PAULINYI OSZKÁR Kováts Ferenc pozsonyi adataiból kiindulva több esetben tévutakra tévedtek. Mindez ugyanakkor izgalmas, a kérdéseket részleteikben is alaposan tisztázó vitákhoz vezetett.⁸

A Nyugatra irányuló középkori magyar külkereskedelem korábbi szakaszát PLEIDELL AMBRUS dolgozta föl. Tanulmányát az általunk vizsgált korszak kezdetén zárja, Luxemburgi Zsigmond 1402-es intézkedésével, amellyel Nagyszombatnak, Pozsonynak és Sopronnak árumegállító jogot adományozott. Pleidell ebből a döntésből azt a messzemenő, és részben téves következtetést vonta le, hogy a tranzitkereskedelem Budáról végleg a nyugati határszélre helyeződött, és elfelejtette megemlíteni, hogy ez a rendelkezés rövid időn belül Buda és Kassa közbenjárására módosult. Adatgazdag tanulmánya ugyanakkor nagy haszonnal forgatható a nyugati határszél 14. századi kereskedelmi jelentőségének megértéséhez.⁹

A 20. századi magyar numizmatika ikonikus képviselője, HUSZÁR LAJOS több tanulmányt is szentelt soproni pénztörténeti témáknak. Neki köszönhetjük a *pankart* magyar denárral (CNH II. 125.) történt azonosítását, a Grafenecker-féle pénzverés tudományos igényű feldolgozását, illetve Sopron középkori pénztörténetének megírását. Huszár vitathatatlan érdeme, hogy a középkori magyar városok közül — a szerencsés forrásadottságoknak is köszönhetően — Sopron komplex pénztörténeti feldolgozottsága tekinthető teljeskörűnek.¹⁰ Huszár Lajos numizmatikai kutatásainak jelentőségét az sem kisebbíti, hogy sajnálatosan nem ismerte Kováts Ferenc 1938-ban, a Magyar–Zsidó Oklevéltár negyedik kötetében publikált eredményeit. Kováts ugyanis egyrészt közölt — az általa „fattyú denárként” azonosított — *pankartra* vonatkozó adatokat Pozsonyból is, másrészt a pozsonyi forrásokban szereplő *tzschopze* („csopce”) pénzelvevezést meggyőzően vezette le a *čapec* (sapka) szláv szóból.¹¹

Ortvay Tivadar (Pozsony) és Házi Jenő (Sopron) munkásságának köszönhetően például további, jól hasznosítható, publikált pénztörténeti adatokhoz jutottunk, munkáikra a továbbiakban ezért gyakran hivatkozunk.

⁸ LEDERER 1932., SZŰCS 1955., PAULINYI 1972. Témánk szempontjából elsősorban a „gazdag föld – szegény ország” elmélete lényeges, amelynek részletes kritikáját Mályusz Elemér és Kubinyi András többszörösen is megírta. Vonatkozó műveikre a továbbiakban rendszeresen hivatkozunk. Kováts Ferenc pénztörténeti munkásságához: SOÓS 2010, 134.

⁹ PLEIDELL 1925.

¹⁰ HUSZÁR 1955–1956., HUSZÁR 1970., HUSZÁR 1989 [1971]. Huszár Lajos soproni pénzforgalomról szóló tanulmánya másodszor Dányi Dezső és Zimányi Vera soproni árakról és bérekről szóló munkájában (DÁNYI – ZIMÁNYI 1989.) jelent meg, az árstatisztikai táblázatok pénztörténeti alátámasztására, mivel azokban átszámolt értékek (fontdenár és kamarai denár) szerepelnek, így a ténylegesen használt pénzre nem is tartalmaznak adatokat. Huszár Lajos numizmatikai munkásságához: SOÓS 2010, 110–111.

¹¹ KOVÁTS 1938, 442.

Szintén Huszár Lajos foglalkozott először behatóan a veszprémi püspöki pénzveréssel, amely komoly hatást gyakorolt a korabeli pénzforgalomra.¹² Kiemelkedő szerepet vállalt a Magyarország Régészeti Topográfiája veszprémi köteteinek előkészítésében: irányításával készült el Veszprém megye éremlelet-repertóriuma (amely a 20. századi magyar politikatörténetnek „köszönhetően” az 1950 előtti Zala megye keleti részét is feldolgozta).¹³

Nyugat-Magyarország 1920 után Ausztriához csatolt része, a történeti fogalomként nehezen értelmezhető Burgenland tartomány vonatkozásában az osztrák numizmatika vezető egyénisége, BERNHARD KOCH írt alaposan dokumentált, leletelemzésekkel alátámasztott, mintaszerű pénzforgalmi vázlatot.¹⁴ Koch csak az 1920 után előkerült leleteket dolgozta fel, mivel az 1920 előttiakat, amelyek zömmel a Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek, nem ismerte. Az elemzés ráadásul csupán a régió osztrák fennhatóság alatti peremterületére vonatkozik, hiszen a Burgenlandnak elnevezett térség egykori központjai, a névadó „-burg” végződésű német helynévvel ismert városok, a középkori megyeszékhelyek (Preßburg, Ungarisch-Altenburg, Ödenburg, Eisenburg) nem kerültek Ausztriához. Koch további, témánk szempontjából fontos, kisebb közleményekben foglalkozott a 15. századi határszéli pénzverés problémájával is.¹⁵

Az eredetileg vegyész-mérnök végzettségű POHL ARTÚR kései numizmatikai munkásságának — pozsonyi születésére is tekintettel — meghatározó része volt Nyugat-Magyarország késő középkori pénztörténetének kutatása. Pohl a magyar numizmatika régi adósságát törlesztve, tulajdonképpen elsőként írta meg a térségben zajló 15. századi határ menti pénzverés (*Grenzlandprägung*) történetét úgy, hogy mindezt a korabeli osztrák és magyar pénzügyi folyamatok szélesebb kontextusába helyezte. Pohl helyesen ismerte fel, hogy a nagyrészt engedéllyel folytatott pénzverések egyaránt részei a magyar és az osztrák pénztörténetnek, egyfajta tükröként a korabeli politikai, hadi, társadalmi és gazdasági folyamatoknak. Forrásközlésekkel és leletelemzésekkel gazdagított munkájának értékét az sem kibővíti, hogy a kortárs történeti irodalmat (például Kubinyi András, Mályusz Elemér és Szűcs Jenő kutatásait) egyáltalán nem ismerte, így nem is idézte, ahogy a korábbi szakirodalomból a kereskedelmi vonatkozásúakat nem vagy csak kevésbé hasznosította (Pleidell Ambrus és Kovács Ferenc egyes munkáit).¹⁶ Tárgyunk szempontjából fontos munkássága részeként kell viszont megemlítenünk, hogy Pohl Artúr figyelt fel az alsólendvai

¹² HUSZÁR 1964.

¹³ HUSZÁR 1963., ÉRI – GOPCSA – GEDAI – HUSZÁR 1967.

¹⁴ KOCH 1969.

¹⁵ KOCH 1967., KOCH 1973.

¹⁶ POHL 1972b. Pohl Artúr numizmatikai munkásságához: SOÓS 2010, 184–185.

Bánfiak pénzverésének a jelentőségére, és több tanulmányt is szentelt a pozsonyi pénzverés különböző korszakainak.¹⁷

A 16. századi nyugat-dunántúli számadások pénztörténeti adatai alapján BARACZKA ISTVÁN készített mindmáig megkerülhetetlen összefoglalást. A felhasznált nagyszombati, pozsonyi és soproni számadáskönyvek adatai, amelyeket Baraczka a Nádasdy-számadások alapján egészített ki, jól tükrözik a határszél pénzforgalmi és pénzérték-viszonyait, Kováts Ferenc szavait idézve: „a tényleg létezett viszonyok emlékét”. Baraczka jól elkülöníti a pénzérték-nyilvántartásokban a számítási pénzt (*Rechnungsmünze*), igyekszik feloldani az azonos pénznemek vonatkozásában mutatkozó terminológiai bizonytalanságot, pontosan elhatárolja a „pénz” szó különböző jelentéseit, végezetül az egyes bejegyzések kapcsán mindig a kivetett pénzösszeget tekinti mérvadónak, még ha ez ellent is mond a bejegyzés szövegének, mondván ez az egykorúak sajátos szemléletét és számolási módját tükrözi.¹⁸

A 15. század közepéről származó pozsonyi harmincadkönyvek feldolgozása alapvetően határozta meg késő középkori gazdaságtörténet-írásunkat. Hasonló jelentőséget tulajdoníthatunk a közel egy évszázaddal későbből, 1542-ből fennmaradt pozsonyi vámnaplóknak. Az 1542-es harmincadnaplók feldolgozását EMBER GYÖZŐ végezte el. Munkája nagyban hozzájárult a harmincad, a harmincadhelyek, valamint a külkereskedelmi árústruktúra változásainak megértéséhez, hiszen a gazdag forrásanyag nemcsak az árucsoportok és a szállítmányok részletes kiértékelését tette lehetővé, hanem a kereskedők azonosítását, a különböző évszakokban mutatkozó eltérések felismerését, valamint az egyes harmincadhelyek elemzését is.¹⁹

Az utóbbi mintegy két évtizedben több, a térségből származó urbárium és számadáskönyv is megjelent nyomtatásban, értékelő-feldolgozó tanulmány kíséretében. Ezek közül mindenképpen említést érdemel a SOLYMOSI LÁSZLÓ és szerzőtársa(i) által fémjelzett veszprémi káptalani számadáskönyv (1495–1534), valamint a veszprémi püspökség 1524. évi urbárium, továbbá a NÓGRÁDY ÁRPÁD által sajtó alá rendezett Kanizsai-számadáskönyvek (1520–1522) kiadása.²⁰

A több mint egy évtizede megkezdett kutatásaink elsődleges célja az volt, hogy Nyugat-Magyarország pénztörténetét a magyar pénztörténet részeként vizsgáljuk, majd

¹⁷ POHL 1965a., POHL 1965b., POHL 1965-1966., POHL 1971–1972b.

¹⁸ BARACZKA 1965.

¹⁹ EMBER 1988.

²⁰ KREDICS – SOLYMOSI 1993., KREDICS – MADARÁSZ – SOLYMOSI 1997., NÓGRÁDY 2011. A veszprémi káptalan számadáskönyvéről Solymosi László külön értékelő tanulmányt jelentetett meg: SOLYMOSI 1998. Hasonlóan értékes forrásaink lehetnek a győri káptalan régi számadáskönyvei, amelyek 1310 körül kezdődnek, de összefüggő sorozatot csak 1497 és 1550 között alkotnak. Elemzésük, értékelésük: IVÁNYI 1918.

mutassuk be, figyelemmel a határ menti területeket jellemző kölcsönhatásokra, pénzforgalmi változásokra. Ezért időről-időre szükséges volt egyes jelenségek megértése érdekében Nyugat-Magyarország határait térben „átlépni”, így az értekezés egyes fejezetei óhatatlanul ki is lépnek a vizsgált területekről.

Vizsgálódásainkba három forráscsoportot vonhatunk be. Az itt vert pénztípusokat a sokszor szórványos írott források segítségével értelmezhetjük, numizmatikai következtetéseinket a térség éremleleteivel egészíthetjük ki. Az értekezés a három forráscsoportot párhuzamosan értékelve dolgozza fel a pénzverést és a pénzforgalmat. Értelemszerűen hasznosulnak a hagyományos éremtan módszerei, de nem mondhattunk le a gazdaságtörténeti értelemben vett pénztörténet szempontrendszeréről sem, vállalva így az elérhető tudományos eredmények érdekében a „vegyes” módszertan minden hátrányát.²¹ Szükségesnek látszott a **nyugat-magyarországi pénzverdék katalógusának** elkészítése, egyúttal az itt kibocsátott veretek, változatok numizmatikai leírása, tipológiai rendszerezése, kronológiai sorba állítása. Tekintettel arra, hogy a nyugat-magyarországi pénzverés forrásai csak elszórtan érhetőek el, **szöveggyűjtemény**-szerűen a legfontosabb harminc — egyébként zömmel kiadott — írott forrás összegyűjtésére is sor került. Mivel külön levéltári kutatásokat nem folytattunk, kiadatlan forrásokat csak nagyon ritkán hasznosíthattunk, ilyenkor viszont segítségül hívhattuk a Budapest Történetének Okleveles Emlékei (BTOE) sorozathoz készült regesztákat.²² Bármely térség pénzforgalmát — az írott források elemzése mellett — az ott elrejtett éremleletekből lehet megrajzolni. Ezért a disszertáció egyik fejezete a korszakban elrejtett (közölt és közöletlen) **nyugat-magyarországi éremleletek repertórium**a. Gyakran a pénzforgalom utóbbi két fontos forráscsoportjának elemzéséből ellentmondásos megállapítások születnek, de „interakciójuk” nélkül a gazdaságtörténeti kép óhatatlanul hamis lesz. Az értekezés a leletekből leszűrhető következtetéseket folyamatosan ütköztetve a kiadott forrásokból kinyerhető adatokkal, az egyes jelenségeket ebben az összefüggésben értelmezi.

Kutatásaink végcélja a regionális magyar pénztörténetírás új, magyar adottságoknak megfelelő vizsgálati szempontrendszerének megteremtése, hiszen a szó hagyományos értelmében tartományról — a középkori Erdélyt és Szlavóniát, valamint a 14. századi tartományurak rövid korszakát leszámítva —, főképpen pedig tartományi pénzverésről a késő

²¹ Középkori és kora újkori kutatási összefoglalónkban a numizmatika egyes módszertani lehetőségeiről, a megoldandó feladatokról részletesen írtunk: GYÖNGYÖSSY 2010b.

²² Budapesti Történeti Múzeum (BTM), Középkori Osztály, Mályusz Elemér kisalakú regesztái. A felhasználásban nyújtott értékes segítségükért a köszönet dr. Spekner Enikő és Hanny Erzsébet kolléganőket illeti. A sorozat 1950–1960-as években folyt munkáihoz: KUBINYI 2006b.

középkori és a kora újkori Magyarország vonatkozásában nyilvánvalóan nem beszélhetünk.²³ Az egyes régiókban kibocsátott pénzek nem az adott vidék számára készültek, hanem a teljes ország számára szolgáltak törvényes fizetőeszközként; időszakunkban már szlavón báni pénzverés sincs, amely egyébként is a magyar királynak a szlavón bán által Szlavónia számára kibocsátott pénze volt. Így csupán azt vizsgálhatjuk, hogy a regionális pénzverdék milyen hatást gyakoroltak az országos és a helyi pénzforgalomra, mennyiben járultak hozzá az országos pénzverési politika változásaihoz, illetve a helyi pénzforgalom hogyan tükrözte a korszak országos gazdasági folyamatait (a bel- és külkereskedelem, az adózás stb. tekintetében).

²³ A középkori magyarországi tartományok, illetve a tartományszervezési kísérletek kérdéskörét legutóbb Kristó Gyula foglalta össze: KRISTÓ 2003, 103–165. A kora újkor tekintetében a tartományi kérdés ismert történeti okokból már érdektelenné válik, leszámítva, hogy Szapolyai János személyében a keleti magyar tartomány vezetője, az erdélyi vajda került a magyar trónra.

II. NYUGAT-MAGYARORSZÁG KÉSŐ KÖZÉPKORI PÉNZTÖRTÉNETE (1387–1526)

II.1. A 15. század első fele

A késő középkorban Nyugat-Magyarország a középkori magyar állam különleges, kereskedelmi szempontból forgalmas határszéli régiója volt. Miközben jelentős városai voltak, némelyikben pénzügyigazgatási (al)központtal (leginkább harmincadhivatallal vagy annak fiókjával), a pénzverés tekintetében tulajdonképpen mellékszintértnek minősült.²⁴ Pénzforgalmát szemügyre véve viszont kifejezetten ütközőzóna volt, hiszen a forgalomban hol a magyar, hol pedig az osztrák pénzek hányada volt nagyobb. Mindennek okait egyrészt a határszél-jellegben, másrészt bányavidék (nemesfémforrás) hiányában, harmadrészt a határ mindkét oldalán gyakori pénzrontásokban és pénzreformokban jelölhetjük meg. Bár a 15. század első felében komoly kísérlet történt Pozsony fővárossá fejlesztésére, gazdasági erejének növelésére, új rezidencia kiépítésére; a város és környéke „újrapozícionálása” mégsem sikerült: ez részben gazdasági folyamatokkal, a pénzforgalommal, de politikai és hadi eseményekkel is összefüggött.²⁵ Mindazonáltal a helyi pénzverés és pénzforgalom, azaz „Nyugat-Magyarország pénztörténete” a késő középkorban az országos pénzügyi folyamatok meghatározó folyamatainak részese volt, a helyben tapasztalható jelenségek hűen és változatosan tükrözik az országos pénzügypolitika és a pénzverési igazgatás fejlődését. A következőkben elsősorban azt szeretnénk bemutatni, hogy a pénzveréssel kapcsolatos országos döntések hogyan hatottak helyben. Ennek vizsgálatához azonban elengedhetetlenül szükséges a pénzverési politika országos alakulásának mélyebb ismerete.

Az Árpádoktól örökölt, négy pénzverőkamarából álló rendszert Károly Róbert fokozatosan továbbfejlesztette, összesen tíz pénzverőkamarát alakított ki. Később a reform folyamán a budai és az esztergomi, valamint a pécsi és a szerémi kamarákat véglegesen

²⁴ A középkori Nyugat-Magyarországon több szabad királyi és püspöki város is található. Szabad királyi városok: Nagyszombat (PLEIDELL 1925, 61–64., HÁZI 2000, 47–71.), Pozsony (PLEIDELL 1925, 64–67., GLASER 1929–1930, 160., SZÜCS 1955, 21., HÁZI 2000, 15–47.), Sopron (CSÁNKI 1897, 595–597., PLEIDELL 1925, 67–69., GLASER 1929–1930, 160.). Püspöki városok: Győr (CSÁNKI 1897, 539–542., GLASER 1929–1930, 155., SZÜCS 1955, 20–23.), Veszprém (CSÁNKI 1897, 216–218., GLASER 1929–1930, 261.). Az egyes városok pénzügyigazgatási szerepének értékeléséhez jól használható Kubinyi András centralitási szempontrendszerének III. pontja (Pénzügyigazgatási központ): KUBINYI 2004b, 13. A pénzforgalomban nyilvánvalóan jelentős szerepet játszottak a mezővárosok (lásd: SZENDE 2004, 46–47.) és a nagyobb falvak is. Nyugat-Magyarország középkori településformáiról összefoglalóan: KUBINYI 1986.

²⁵ Pozsony 15. század eleji szerepéhez: MAJROSSY 2012, 170–171. A gazdasági háttér: SZENDE 2004, 44–45.

egyesítették: így nyolc kamara jött létre az országban. A bányavidékeken működő pénzverőkamarákat összevonták a bányakamarákkal, létrehozva ezzel az egyesített pénzverő- és bányakamarák rendszerét. Így a király egyúttal megoldotta a bányavidéken működő pénzverdék nemesfém-ellátását is. 1338 után a bányakamarai székhelyen tevékenykedő kamaraispán igazgatta az egyesített pénzverő- és bányakamarát. A kamarákat a király haszonbérloknak adta ki, akik kamaraispánként a királlyal magánjogi szerződéses jogviszonyban álltak, és az uralkodónak tartoztak közvetlen felelősséggel. A bérleti szerződés egy évre szólt, rendszerint Gyertyaszentelő Boldogasszony (február 2.), néha Gyümölcsoltó Boldogasszony (március 25.) ünnepétől kezdődően. A bérleti szerződés már 1336-tól kikötötte a tisztét becsülettel ellátó kamarabérlo következő évre szóló előhaszonbérleti jogát. A haszonbérleti szerződés révén a kamaraispán az összes kamarai jövedelem, „*a pénzbeváltásból, a kényszerpénzbeváltási illeték (lucrum) helyébe lépő portális adóból, nemesércmonopóliumból és az urburából befolyó jövedelem élvezetébe lépett*” (Hóman Bálint). Az egyesített pénzverő- és bányakamara élén álló kamaraispánnak több feladatot kellett ellátnia. Felügyelte a bányaművelést, gondoskodott az urbura behajtásáról és a bányaügyi jogszolgáltatásról. A pénzveréssel összefüggésben felelős volt a kamarai üzem működtetéséért: a kamarai monopóliumon alapuló nemesfémbeváltásért, a nemesfémfinomításért és a pénzverésért. A kamaraispán közvetlen felügyelete alatt működtek a pénzverdék (némelyik kamara területén több is) és a bányavárosokban felállított ércfinomító- és fémjelzőműhelyek. A portális adó és a városokra a kamara haszna fejében kirótt adóösszeg behajtásával részlegesen adókezelési funkciót is ellátott. Feladatköre tehát összetett volt, keveredtek benne a hatósági feladatok a gazdasági termelésirányító jog- és hatáskörökkel. Teljes felelősséggel tartozott a kamarai személyzet minden hivatalos ténykedéséért; beosztottjai fölött ugyanakkor teljes közigazgatási és bírói joghatósággal bírt. Pereikben csak a kamaraispán ítélezhetett, de az ítélet ellen bármely fél a tárnokmesterhez fellebbezhetett.²⁶

A kamaraispánt a tárnokmester és az esztergomi érsek emberei ellenőrizhették. A pénzverőszerszámokat és a fémrudakat pecsétjükkel és három kulccsal lezárt szekrényben

²⁶ HÓMAN 1921, 197–224., HUSZÁR 1958, 27–29., KUBINYI 1978, 11., HERMANN 1987, 9–10., TÓTH 1999, 307–308. Nagy Lajos egy 1343-as oklevele szerint (Visegrád, 1343. április 20.) Lipót mesternek, a budai és a körmöci kamarák ispánjának serviensei, tisztviselői és pénzverői felett a kamarát érintő ügyekben csak a kamaraispán illetékes ítélezni. Ha ezt hanyagul végezné, a tárnokmester tesz igazságot: HUSZÁR 1971–1972, 47. A kamarák függetlensége a későbbiekben is fennmaradt, Zsigmond például 1401-ben közölte a pénzverdéknek helyet adó városokkal, hogy a pénzverők minden fizetéstől mentesek, kivéve a collectát és az örökösödési censust, továbbá csak a király és a kamaraispán bíraskodásának vannak alávetve (Nagyszombat, 1401. január 17.): ZSO II/1, 98., HUSZÁR 1975–1976, 39. A Károly Róbert-féle reformok a kamarát tették az egyetlen jogosult pénzváltóhelyé: GYÖNGYÖSSY 2008, 13. (17. jegyzet).

őrizték, amelyet csak a kamaraispánnal együttes jelenlétükben lehetett felnyitni. Személyes jelenlétükben történt továbbá a pénzezüst öntése és a pénzverés, és minden héten próbával kellett ellenőrizniük a vert pénz finomságát és súlyát. Jogosultságuk egyébként a kamarai igazgatás és üzem minden részére kiterjedt. Fizetésüket a kamaraispánnak kellett állnia, ezenfelül a bírságok és a büntetésjövedelmek egyharmadára tarthattak igényt. Az ellenőrzésre kiküldöttek többnyire a földbirtokosok közül kerültek ki.²⁷

A 14. század közepét követően megszűnt a tárnokmester vezette egységes pénzügyigazgatási szervezet, „*helyébe ... az uralkodóval közvetlen kapcsolatban álló és a királyi jövedelmek egyes ágait bérlőként, vagy hivatalnokként kezelő személyek léptek*” (Kubinyi András). Az 1370-es években a pénzverőkamara-ispánok hatásköre is megváltozott. Elveszítették az adószedéssel kapcsolatos hatásköreiket, amelyeket az ekkortájt kialakított kamarahaszna-ispánságok kaptak meg (ezeknek a területe egyébként azonos volt a pénzverőkamara-ispánságokéval). A kamara haszna elvesztése hosszabb távon a bányászattal nem rendelkező kamaraispánságok elsorvadásához vezetett, mivel működésükhöz a szükséges nemesfémeket már nem tudták biztosítani. A változásokat a Szerecsen-családdal, Jakabbal, vagy méginkább fiával, Jánossal hozhatjuk összefüggésbe. Egyikük ekkortájt kamaraispánként működött, ám a konkrét kamara megnevezése nélkül, „főkamaraispánként” bérelték az ország összes pénzverőkamaráját. Üzlettársaikkal, Bernardi Ferencsel (akinek monogramja is feltűnik korabeli pénzeken), Azzo de Curtesii budai kereskedővel és Simon de Talentis pénzemberrel együtt a bérletrendszer keretei között irányították a magyar pénzügyigazgatást.²⁸

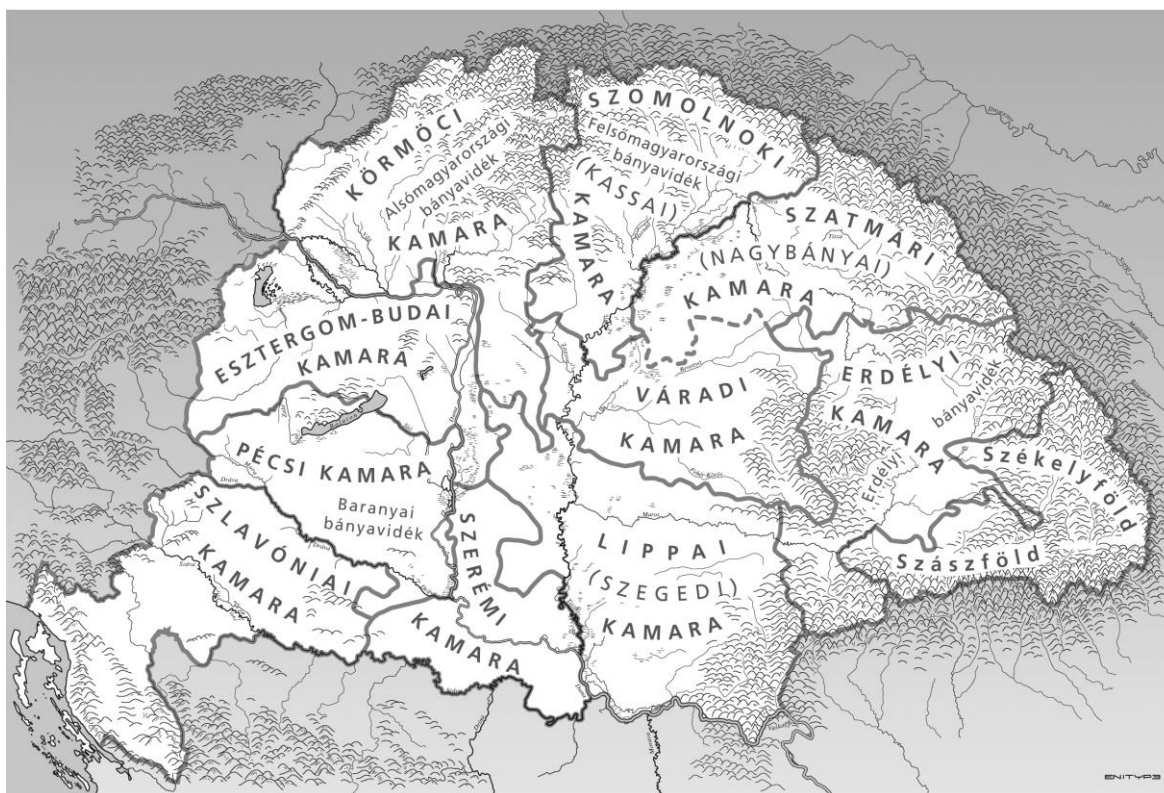
A Szerecsen-Bernardi-csoport bukását később éppen az okozta, hogy az általuk vezetett érdekszövetség az egyre jelentősebbé váló körmöci kamarát csak rövid időre tudta megszerezni. Ennek egyik feltételezhető oka, hogy a pénzüzletekkel, pénzváltással foglalkozó olasz bankárok idegenkedtek a bányásztól és az ezzel járó — ekkor még feleslegesnek tűnő — kiadásoktól. Mivel kiszorultak a bányászatból, jelentősen meggyengültek, és a pénzügyigazgatásban betöltött szerepüket a 14. század végén jelentős befektethető tőkével rendelkező délnémet kereskedők vették át.²⁹

²⁷ HÓMAN 1921, 225–228., HUSZÁR 1958, 29., KUBINYI 1978, 11. Az ellenőrzés rendszeréről legutóbb: GYÖNGYÖSSY 2002–2003., GYÖNGYÖSSY 2012a, 86–90.

²⁸ SCHULEK 1931–1932, 6–10., LEDERER 1932, 164., KUBINYI 1978, 13–17., POHL 1981–1982, 72–74., HERMANN 1987, 16–19., GYÖNGYÖSSY 2009, 142.

²⁹ KUBINYI 1978, 18.

Pénzverőkamarák a 14. századi Magyarországon

Forrás: GYÖNGYÖSSY 2012a.

A középkori Nyugat-Magyarország területe három pénzverőkamara érdekkörébe tartozott: az buda–esztergomi, a pécs–szerémi és a kormöci kamara osztozott a nyugati területeken.³⁰

Az ország legjelentősebb pénzverő és bányakamarája, a kormöci kamara joghatósága alá került Pozsony vármegye területe.³¹ 1328-ban Károly Róbert a kormöcbányai hospeseknek a leghíresebb csehországi bánya- és pénzverőváros, Kuttenberg (Kutná Hora) hospeseinek szabadságjogait adományozta. Ahogy az anyaváros, úgy Kormöcbánya esetében a városi lét szorosan összefüggött a pénzveréssel és a bányászattal: 1331-ben Lipót kormöci kamaraispán már a városi tanáccsal közösen adott ki oklevelet.³² A kormöci kamara kezdetben nem tartozott az ország jelentősebb kamarái közé, bérletösszege a többi kamarával összehasonlítva csekélyebb volt. 1335-ben és 1338-ban hatszáz, 1342-ben nyolcszáz márkáért

³⁰ A középkori területi szakigazgatási szervek között a pénzverőkamarák területi kérdéseit legutóbb Kristó Gyula foglalta össze: KRISTÓ 2003, 184–190. Lásd még: GYÖNGYÖSSY 2013–2014.

³¹ A kormöci kamara fennhatósága a 14. században Árva, Bars, Hont, Liptó, Nógrád, Nyitra, Pozsony, Trencsén, Turóc, Zólyom vármegyékre, valamint Komárom és Pest vármegyéknek a Duna bal partjára eső részére terjedt ki: HÓMAN 1921, 211. (1. jegyzet), TÓTH 1999, 310. Esztergom megyéről a korabeli szövegek nem tesznek említést: KRISTÓ 2003, 187.

³² Károly Róbert 1328. november 17-én kelt oklevele a kormöcbányai hospeseknek: HÓMAN 1921, 257., AO XII, 252–253. Lipót kamaraispán 1331-es oklevele: KRIZSKÓ 1880, 3. (1. jegyzet).

adta haszonbérbe a király. Körmöcbánya igazán nagy lehetősége azonban nem is annyira a pénzverésben, hanem a bányaművelésben rejlett. Bányászata révén hamar függetlenedett a kamara haszna bevételeitől, így a későbbiekben a kamara haszna igazgatásának különválasztása a pénzverő- és bányakamarától nem okozott válságot.³³

Luxemburgi Zsigmond idején a körmöci pénzverőház az ország főpénzverdéjévé lett (ezt a szerepkörét egészen 1918-ig megőrizte). Zsigmond egyébként hagyományt teremtett azzal is, hogy a körmöci kamarát az alsó-magyarországi bányavárosokkal Borbála királynénak adományozta, ettől kezdve ugyanis egészen 1548-ig a kamara a mindenkori királyné birtokában és felügyelete alatt állt.³⁴

A körmöci pénzverés nemesfémekkel történő ellátását ebben az időben a selmeci bányavidék bőséges ezüsttermelése biztosította, mivel az arany ezen a vidéken alárendeltebb szerepet játszott, így az ezüstpénz-kibocsátáshoz képest az aranyforintverés is kisebb jelentőségű volt.³⁵

Győr, Moson, Sopron, Vas és Veszprém megye területe a buda–esztergomi kamara joghatósága alá tartozott.³⁶ A budai pénzverde, amely 1250 körül kezdte meg működését, a 14. században az ország főpénzverdéje volt. Az egyesített buda–esztergomi, majd 1355-től csak budai kamara területén nem volt jelentősebb bányászat, így itt nem működött bányakamara. Ezért a pénzverde nemesfém-ellátását más forrásokból kellett megoldani. Az alapanyagok elsősorban vásárlás útján beszerzett pagament aranyból és ezüsből, illetve a kassa–szomolnoki kamara területén folytatott bányaművelésből, valamint a Duna felső folyása mentén és a Szepességben űzött aranymosásból származhattak.³⁷

³³ KUBINYI 1978, 9–14., HERMANN 1987, 86–87.

³⁴ KUBINYI 1978, 15–23. Zsigmond király Borbála királyné ellátására — a rézurbura kivételével — Körmöcbánya és az alsó-magyarországi bányavárosok arany-, ezüst, ólom- és vasurburáját adományozta (Brassó, 1427. február 1.): MÁLYUSZ 1985, 32. (45. lábjegyzet). Mindezekkel együtt a királyné megkapta a körmöci arany- és ezüstpénzverést is („*necnon cusionem monetarum auri et argenti camere sue Crempnicziensis*”): KRIZSKÓ 1880, 22–23., MÁLYUSZ 1985, 31–33., MÁLYUSZ 1986, 32–33., DRASKÓCZY 2001, 155–156.

³⁵ PAULINYI 1936, 74.

³⁶ A budai kamara fennhatósága a 14. században Esztergom, Fejér, Győr, Moson, Pilis, Sopron, Vas, Veszprém vármegyékre, továbbá Pest és Komárom vármegyék dunántúli részeire terjedt ki: HÓMAN 1921, 211. (1. jegyzet), TÓTH 1999, 309. Kristó Gyula Esztergom megyét bizonytalannak tartja: KRISTÓ 2003, 188–189.

³⁷ PAULINYI 1936, 79., HUSZÁR 1958, 96., GYÖNGYÖSSY 2015. Lehetséges, hogy az esztergomi és a budai kamara egyesítésére hamarabb, már az Árpád-korban sor került; az utolsó, vitathatatlanul „esztergomi” kamaraispán ugyanis az 1249-ben említett Archinus volt (HUSZÁR 1968, 213., WEISZ 2010, 79.), bár az 1277-ben említett Mihály esetében is erős esztergomi vonatkozás mutatkozik (HUSZÁR 1968, 213., WEISZ 2010, 83–84.); az összevonást korábban viszont Sztármári Miklós 1336-os kamaraispánságával hozták összefüggésbe: TÓTH 1999, 309.

Zala megye területe a pécs–szerémi kamara területére került.³⁸ Az egyesített pécs–szerémi kamara székhelye már az Anjou-korban Pécs lett, amely a gyorsan fejlődő délvidék tényleges központjaként, kitűnő földrajzi fekvésének köszönhetően vezető szerepét. A pécsi kamara — a kamara hasznával kapcsolatos pénzügyigazgatási folyamatok következtében — a 14. század végére jelentőségét elvesztette, a pécsi pénzverés visszaszorult, majd meg is szűnt.³⁹

Ismeretes, hogy már Luxemburgi Zsigmond uralkodása előtt elvált egymástól a kamara haszna és a pénzverés igazgatása, bár az első biztos adat éppen 1387-ből származik: Zsigmond király Szerecsen János és Bernardi Ferenc kamarahaszna-ispánok kérésére utasítást adott ki a kassai kamara joghatósága alatt álló nemesek és városi lakosok számára. Ebből az évből a kassai kamaraispánok nevét is ismerjük: Jakab és Keresztély, akik — úgy tűnik — a kamara haszna ügyeit már nem intézték.⁴⁰

A források a kamaraispánokat gyakran csak a kamarák ispánjaiként (*comes camerarum*) említik, így az általuk bérelt kamara megnevezése elmarad: valószínűleg folytatódott a korábbi rendszer, és a pénzverés időről időre egy-egy országos főkamaraispán kezében összpontosult. Ebben különösen a külföldi származású bérlők lehettek érdekeltek, hiszen így az egész ország pénzverése és nemesfém-termelése felett szerezhettek döntő befolyást. Az 1387–1437 közötti írott forrásokban említett kamaraispánok kivétel nélkül külföldiek voltak. Bár a kamarabérletek nyereségkulcsát nem ismerjük, már az is hatalmas lehetőségeket rejtett magában, hogy a haszonbérlo folyamatosan jelentős mennyiségű nemesfémhez juthatott, amit értékesíteni tudott. Így aztán az is előfordult, hogy a bérlő nem is a saját nevében, hanem egy külföldi tőkéscsoport megbízottjaként vagy beltagjaként kötötte meg a kamarabérleti szerződést. Mindenesetre feltűnő, hogy azokban az években, amelyekben országos főkamaraispánról van adatunk, a kamarai székhelyeken csak urburaispánokat említenek. Valószínűleg ilyenkor a bányakamarai és a pénzverőkamarai teendők is elváltak egymástól, az utóbbi országos szinten egy személy kezében összpontosult.⁴¹

³⁸ A pécs–szerémi kamara fennhatósága Baranya, Somogy, Tolna, Zala; valamint Bács, Bodrog, Szerém és Valkó vármegyékre terjedt ki, előbbi négy megye Pécs, utóbbi négy megye eredetileg Szerém területe volt: HÓMAN 1921, 211. (1. jegyzet), TÓTH 1999, 312., KRISTÓ 2003, 188.

³⁹ KUBINYI 1978, 15–16., WEISZ 2009. Pécs jelentőségéhez: KUBINYI 2001b., FEDELES 2009c.

⁴⁰ KUBINYI 1978, 14. Legutóbb: GYÖNGYÖSSY 2008, 14. Zsigmond rendelkezése a kassai kamara joghatósága alatt álló nemesekhez és városi lakosokhoz (Buda, 1387. április 11.): ZSO I, 1., HUSZÁR 1975–1976, 38. Jakab és Keresztély kassai kamaraispánok (Bebek György királynéi tárnokmester 1387. június 1-jén, Budán kelt oklevelében): ZSO I, 9. A pénzverés és a kamarahaszna igazgatásának elválása: KUBINYI 1978, 14. Hermann István idéz egy 1383-as adatot, amelyben már „*lucrum camere comes*” szerepel: HERMANN 1987, 23.

⁴¹ HUSZÁR 1958, 71., PAULINYI 1972, 596–597., GYÖNGYÖSSY 2003, 13–14. A kamaraispánok listájának mindmáig legteljesebb összeállítása Horváth Tibor Antal okleveles gyűjtésén alapul, amelyet Huszár Lajos

Zsigmond király uralkodásának első éveiben a pénzverés az olasz vállalkozók kezében maradt. A páduai (vagy firenzei) származású Bernardi Ferencet kétszer is említik kamaraispánként: 1392-ben a pénzverőkamarák ispánja, 1396-ban a pénzverőkamarák és a harmincadok ispánja. Mályusz Elemér ismerte fel, hogy a pecsétjén látható monogram (FB) mesterjegyként több 14. század második felében vert pénzen szerepel, így Zsigmond első aranyforintjának két változatán is. Bernardi a firenzei tőke egyik magyarországi képviselője volt, működése során Buda város megbecsült, tehető polgára lett.⁴²

Szintén páduai származású volt Venturi Jakab, a firenzei Medici-társaság egyik társtulajdonosa is, akit 1395-ben említ két oklevél pénzverőkamara-ispánként. A Medici-társaság által létrehozott magyarországi fiókvállalkozás („*societas participum montanearum a ramine Hungarie*”) — amely előlegHITEK révén 1380–1391 között megszerezte magának Magyarország réztermelését — élén Vieri di Cambi de Medici állt, de a résztulajdonosok között ott találjuk Venturit is. Ebben az időszakban ez a társaság értékesítette az ország réztermelésének jelentős részét, sőt Velencével együttműködve kereskedelmi monopóliumot vívott ki magának a Földközi-tenger térségében. A pozsonyi polgárjogot szerzett Venturi monogramja szintén megjelenik a kilencvenes években vert aranyforintokon.⁴³

A pénzverőkamarák bérletének rendszerében 1395-ben kezdődött meg a változás: a megszokott olasz bérlőket ekkor váltotta fel először a délnémet kereskedőtőke egyik képviselője, Nürnbergi Márk. Nemcsak kamaraispánként működött hazánkban, hanem voltak magánvállalkozásai is; úgy tűnik, a nürnbergi Flextorfer–Kegler–Kromer–Zenner konzorcium exponenseként, teljhatalmú üzleti megbízottjaként tevékenykedett. A főkamaraispán vállalkozótársaival együtt 1395-ben négyezer aranyforintot kölcsönzött a királynak. Később a forrásokban harmincadispánként, a budai aranypénzverő ispánjaként, majd körmöci kamaraispánként is szerepelt.⁴⁴

egészített ki: HORVÁTH – HUSZÁR 1955–1956., HUSZÁR 1965–1966. Soós Ferenc a Numizmatikai Közlöny sajtó alatti számában új archontológiai összeállítást közöl középkori pénzügyigazgatási tisztségviselőinkről: SOÓS 2013–2014.

⁴² Bernardi Ferenc működése: LEDERER 1932, 165., MÁLYUSZ 1958., STROMER 1973–1975, 87–88., HERMANN 1987, 23–24., GYÖNGYÖSSY 2004c, 105–106., ARANY 2007, 493–494.

⁴³ Venturi Jakab és a Medici-társaság magyarországi működése: STROMER 1973–1975, 88–89., GYÖNGYÖSSY 2004c, 106., ARANY 2007, 540., illetve a Mediciekre még: PAULINYI 1933, 412–413., STROMER 1970, 150. (184a lábjegyzet), PAULINYI 1972, 596.

⁴⁴ Nürnbergi Márk országos főkamaraispán („*comes monetarum nostrarum*”) Zsigmond király 1395. október 11-én, Nagyváradon kelt oklevele szerint *cum sociis suis* 4.000 aranyforintot kölcsönzött a királynak: MNL OL DF 271 179. Nürnbergi Márk működése: SZÜCS 1955, 216., POHL 1966, 348–350., STROMER 1970, 126., 128., 132–133., STROMER 1973–1975, 92–94., KUBINYI 1978, 20–21., HERMANN 1987, 25., GYÖNGYÖSSY 2003, 14. (17. jegyzet). Már Kubinyi András felhívta arra a figyelmet, hogy az előbbi 1395-ös oklevélben Nürnbergi Márk kamaraispáni címe mellett nem szerepel kamaramegnevezés.

Nürnbergi Márk mellett egy másik délnémet kereskedőház tagja is befolyásolta a király gazdaságpolitikai döntéseit: a szintén nürnbergi Kameroner Ulrik, aki a Kameroner–Seiler bankház magyarországi képviselőjét látta el. 1394-ben már harmincadispán volt, 1397-ben és 1398-ban pedig harmincad- és urburaispánként tűnik fel. E két minőségében jelentős befolyással bírt a nemesfém- és színesfém-termelésre, a kivitelre és az árakra. Bár a hivatkozott források ekkor külön nem említik, a numizmatikai szakirodalomban kamaraispánként is szerepel, mivel a 15. század elején több pénzen is felbukkannak jellegzetes mesterjegyei.⁴⁵

Az említett négy országos főkamaraispán három olyan tőkescsoportot képviselt az 1390-es évek Magyarországon, amelyek érdeklődtek az ország nemesfém- és réztermelése iránt, sőt hosszabb-rövidebb időre meg is szerezték felettük az ellenőrzést: Bernardi Ferenc és Venturi Jakab a firenzei Medici-társaság, Nürnbergi Márk a nürnbergi Flextorfer–Zenner, Kameroner Ulrik pedig a szintén nürnbergi Kameroner–Seiler bankház képviselője volt. A német származású főkamaraispánok veretein alakult ki a jellegzetes késő középkori magyar verdejegy–mesterjegy rendszer. A korábbi személyi jegyek helyett egy betűpár került az érmékre. Az első betű rendszerint a verdehely nevének kezdőbetűje, a második betű pedig a pénzverésért felelős személy (kereszt)névének kezdőbetűje; ha az illető nemesember volt, nevének kezdőbetűje helyett olykor címere került az éremkép mesterjegyének fenntartott részébe. A verdejegy-rendszer révén a magyar pénzverés ellenőrizhetőbbé és áttekinthetőbbé vált.⁴⁶

A korszak pénzverését nemcsak a pénzügyigazgatás átalakulása, hanem fontos jogtörténeti változások is jellemzik. Ezeknek a változásoknak a hátterében bizonyosan a két említett német vállalkozót kereshetjük. Nem véletlen, hogy működésük idején kezdődött meg a pénzverés törvényi újraszabályozása. 1405 márciusában az országgyűlés törvényben határozta meg az aranyforint értékét. A törvénycikkben nemcsak erről esik szó, hanem áttekintően az úgynevezett számítási forintról is, amely száz ezüstdenárral volt egyenértékű. Zsigmond ugyanis több ízben tett kísérletet arra, hogy a számítási és az aranyforint értékét egyenlővé tegye, ehhez viszont jó minőségű ezüstdenárokat kellett veretnie. A fenti szabályozás jelentősége azokban az időszakokban érezhető, amikor az aranyforint és az ezüstdenár árfolyama megváltozott, ilyenkor ugyanis az aranyforint és a számítási forint

⁴⁵ Kameroner Ulrik működése: STROMER 1970, 118–120., 125., 131., STROMER 1973–1975, 92–93., KUBINYI 1978, 19–20., HERMANN 1987, 25., GYÖNGYÖSSY 2003, 15. (18. lábjegyzet). Kameroner egyik mesterjegye megegyezik a pecsétjén is látható cégjelzésével („K betű hosszú szárral, amelyet kereszt alakban felül egy vékony vonás metsz”): STROMER 1970, 131. (132. lábjegyzet), KUBINYI 1978, 19., másik mesterjegye Soós Ferenc szerint egy félhold: SOÓS 1994, 12–13.

⁴⁶ SOÓS 2014, 38–39.

értéke nem esett egybe, és a rendelet által megszabott értékviszonyok nem voltak fenntarthatóak.⁴⁷

Alig egy hónap múlva folytatódott a pénzverési jogalkotás. Az 1405 áprilisában kiadott dekrétum a magyar jogtörténetben először, immár írásban uralkodói felségjogként deklarálta a pénzverést. Az erről szóló törvénycikk kimondta, hogy az arany- és ezüstpénz veretése királyi felségjog, ugyanakkor tisztességtelennek és átkosnak nyilvánította, ha a vert pénz nem kellő forgalomban és használatban van, azaz mintegy „kötelezte” az uralkodót, hogy éljen mondott jogával: veressen megfelelő mennyiségű és minőségű pénzt; másrészt meghatározta az ezen felségjogot megsértő pénzhamisítás büntetének elkövetési alakzatait és a kiszabandó büntetést. A törvénycikk szerint a pénzhamisítás büntettét követi el az, aki a valódi királyi arany- és ezüstpénzt visszautasítja (vonakodik elfogadni); aki körülnyírja; aki a súlyosakat és a könnyűeket különválasztja; aki azokat meghamisítja.⁴⁸

Az 1405-ös dekrétum egy másik törvénycikke hozta létre a királyi pénzváltói tisztséget (*campor regius*). Az új szabályozás szerint minden városban működött királyi pénzváltó, szemben a korábbi gyakorlattal, amikor a pénzváltás egyedüli lehetséges helye a pénzverőkamara volt. A királyi pénzváltó kizárólagos jogosultságot kapott arra, hogy aranyforintokért ezüstpénzt és ezüstpénzekért aranyforintokat váltson. Mindenki más, aki pénzt váltott vagy váltani szándékozott, büntetésre számíthatott: a jogtalanul beváltott és az így beváltandó pénzt a kincstár számára a királyi pénzváltónak kellett átadnia.⁴⁹

1405 után elvben a bécsi denárok forgalma megszűnt Magyarországon, azonban a nyugati határsávban továbbra is ezekkel a pénzekkel (*Schwarzpennig*) fizettek, de felbukkantak stájer és délnémet aprópénzek is. Így a legális és illegális pénzváltásnak széles tere nyílt.⁵⁰

Az 1410-es évek második felében Zsigmond utasítására a királyi tanács számára előterjesztés (*Propositiones*) készült, többek között a magyar pénzrendszer átfogó rendezése

⁴⁷ MÁLYUSZ 1984, 187., GYÖNGYÖSSY 2003, 15–16., GYÖNGYÖSSY 2008, 16. (28. jegyzet). Az 1405. évi I. törvény VII. cikkelye rendelkezett az aranyforint értékéről: CJH I, 234–235., DRH I, 221. A számítási forint a 15. század közepén Pozsonyban is fontos szerepet játszott, különösen az ezüstpénzek rontása idején KOVÁTS 1900.

⁴⁸ KAHLER 1979–1980, 46–47., GYÖNGYÖSSY 2003, 16–17., GYÖNGYÖSSY 2008, 16. (29. jegyzet). A pénzhamisítás büntette már korábban is felbukkan az írott forrásokban. Így 1352-ben például országgyűlési tárgyaláson egy bizonyos Domonkost nyilvánítottak ártatlannak a pénzhamisítás bűnében: HUSZÁR 1971–1972, 48. 1367-ben pedig arra értesülünk, hogy Nagy Lajos (1367. július 28.) Ibrancsi Miklós fia Jakabnak adja az Esztergom megyei Béla birtokot, amely még atyja idejében szállt a koronára hamis pénzt verőktől hűtlenség címén: HUSZÁR 1971–1972, 48. De lehetne említeni további példákat is, így a Kahler Frigyes által idézett, a pénzhamisítás bűnében elmarasztalt Zárazberki László ellen meghozott és végrehajtott ítéletet (elevenen megégették): KAHLER 58., KAHLER 1979–1980, 48–49. Az 1405. évi II. törvény XVIII. cikkelye rendelkezett a pénzhamisítással kapcsolatos kérdésekről: CJH I, 224–225., DRH I, 206–207.

⁴⁹ GYÖNGYÖSSY 2003, 18.

⁵⁰ HUSZÁR 1989 [1971], 33.

céljából. Az előterjesztett javaslatot a tanács ugyan nem fogadta el, de az elkövetkező évtizedekben annak számos eleme jelent meg törvényekben, királyi rendeletekben. Az a reform, amelyet a király és szűkebb környezete kívánt végrehajtani, a korabeli Magyarországon még megvalósíthatatlan volt. A *Propositiones* szerzői — amint az a szövegből is egyértelműen kiderül — tervezetüket a pénzhamisítás és a pénzek körülnyírása miatt készítették el. Nem kevesebbet tűztek ki célul, mint egy összetett, bonyolult és jól ellenőrzött hármas pénzrendszer megteremtését, amelyet továbbra is az ezüstpénzekre alapoztak. Ezekből a tervezet négy fajta verését rendelte volna el: ezüstgarast (melyből tíz darab ért volna egy aranyforintot), ezüst félgarast (melyből húsz ért volna egy aranyforintot), ezüstpénzt (melyből negyven ért volna egy aranyforintot), kisebb ezüstpénzt (melyből nyolcvan ért volna egy aranyforintot). Mind a négy típust Magyarország címerével kívánták ellátni, és a legfinomabb és legerősebb ezüsből szándékoztak veretni.⁵¹

A tervezet szóhasználata megtévesztő: garasnak nevezett pénzeket ugyanis Zsigmond király idejében egyáltalán nem vertek Magyarországon; az ott megadott értékviszonyok alapján viszont egyértelmű, hogy valóban garasok verését javasolták. A *Propositiones* szerzői tehát az ezüstpénzverésben a garasok újbóli bevezetésével és a pénzértékviszonyok megváltoztatásával gyökeres reformot kívántak végrehajtani, de egy ilyen átalakításnak nem voltak meg a szükséges előfeltételei. Zsigmond uralkodása idején ugyanis az ezüstpénzeket a köznemesség és a városi polgárság pénzének tekinthetjük, szemben a később még tárgyalandó aranyforinttal; nem véletlen, hogy korszakunkban az ezüstpénzveretek értékállósága állandó problémát jelentett, hiszen a király rendkívüli bevételeinek egyik biztos forrása az ezüstpénzek rontása volt.⁵²

Zsigmond belföldi forgalomban használt ezüstdenárai zömmel jó minőségűek voltak, bár nem verték mindig az előírt minőségben, és ez árfolyamingadozásokhoz vezetett. Első denára egyébként kifejezetten jó minőségűenk mondható, az ezt követő, egyébként több évtizeden keresztül forgó denártípus esetében már komoly minőségi ingadozások mutatkoztak; nem véletlen, hogy végül az 1420-as évek végén újabb denártípus jelent meg, a forrásokban „*moneta maior*”-nak nevezett pénz.⁵³ Az új ezüstdenár megjelenése előtti

⁵¹ GYÖNGYÖSSY 2003, 18–19. A királyi előterjesztés pénzverésre vonatkozó része: DRH I, 402–404.

⁵² GYÖNGYÖSSY 2003, 19–20.

⁵³ HUSZÁR 1958, 76–78., POHL 1967–1968, 43., 46–48. A CNH II. 120. (1387–1390), 121. (1390–1427/1430), 124. (1427/1430–1437) típusú denárok voltak a korszak belföldi pénzforgalmának a hordozói.

időszakban a minőség váltakozását az is jelzi, hogy amikor a király 1407-ben a pozsonyiaktól ezer aranyforintot követelt, hozzátette, hogy forintját százhatvan denárral kell számítani.⁵⁴

Az aranyforint verése kapcsán az említett királyi előterjesztés készítői nem terveztek változtatást: javasolták, hogy azt továbbra is változatlan éremképpel és súllyal, Magyarország címerével verjék. A szöveg mindemellett azt is megjegyzi, hogy a magyar aranyforintok jók, és mindenütt a velencei dukátokkal egyenértékűek. Az aranyforint a főnemesség és a pénzüzetek valutája lett, szerepe elsősorban a külkereskedelemben vált igazán jelentőssé. Ezzel függ össze az is, hogy a szomszédos Ausztriában a pfennigekeket a magyar aranyforint pfennigkursusának figyelembe vételével verték.⁵⁵

Zsigmond aranypénzverését típusok szerint oszthatjuk korszakokra. Hosszú uralma alatt ugyanis két aranyforinttípust bocsátott ki. A kétfajta aranyforint közötti legfeltűnőbb különbség az előlapi éremképben figyelhető meg: a négyelt címer második és harmadik mezejében az elsőre jellemző brandenburgi sast a másodiknál a cseh oroszlán váltja föl. Ez a változás pontosan keltezhető: 1402-ben Vencel cseh király Zsigmondot csehországi helytartójává nevezte ki. A numizmatikai kutatás már régen felismerte, hogy ez a címerképi változás Zsigmond király pecsétjein is nyomon követhető. A második korszakban vert aranyforintoknak van egy sajátos változata is, amelyen a hátlapi köriratban nem értelmezhető arab számjegyek láthatók. Ezek talán sorozatszámok voltak, és technikai célokat szolgálhattak. Bizonyossággal ez azért sem állapítható meg, mert még a nagy aranyforint-gyűjteménnyel rendelkező múzeumokban sem áll össze ezekből a pénzekből teljes sorozat.⁵⁶

A korabeli aranypénzek finomságát Paulinyi Oszkár az 1434–1435-ös körmöci kamarai számadás adatsorait felhasználva 979,16‰-ben határozta meg. Karl Schalk 19. századi mérései hasonló, bár kicsit magasabb aranytartalmat mutattak: az általa megvizsgált aranyforint finomsága 981‰ volt. A 16. századi források alapján a késő középkori magyar aranyak finomságát 989,6‰-ben szokás megadni.⁵⁷

⁵⁴ „mille florenos auri puri, unumquemque florenum per centum et sexaginta novos denarios computando”: ORTVAY 1898, 473. (4. jegyzet). A CNH II. 121. denár minőségi romlása jól tükröződik az aranyforint-árfolyam változásaiban. 1407-ben 164 denárt adtak egy aranyforintért, 1415-ben 150-et, 1417-ben és 1420-ban 200, 1423-ban 236–240, 1424-ben 250–270, 1425-ben már 300, míg 1426-ban 310 darabot számítottak egy aranypénzre: DRASKÓCZY 2001, 149–150.

⁵⁵ LEDERER 1932, 181., POHL 1972b, 26., GYÖNGYÖSSY 2003, 20–21., GYÖNGYÖSSY 2008, 42–46.

⁵⁶ A CNH II. 118. (UG D1) típus: HUSZÁR 1958, 73–74., POHL 1967–1968, 43–44., GYÖNGYÖSSY 2004c, 103., 109–110. A CNH II. 119A (UG D2) és CNH II. 119B (UG D3) típus: HUSZÁR 1958, 74–75., POHL 1967–1968, 45–46. 1431-ben az aranyforintok kapcsán egy fura névvel találkozunk (*quarto*) a leleszi konvent egyik oklevelében (1431. szeptember 15.), ahogy az oklevél fogalmaz „*quingaginta florenos novos quartonibus apellatos*”: ORTVAY 1898, 473. (7. jegyzet).

⁵⁷ SCHALK 1880, 194–196., PAULINYI 1937, 493. (9. jegyzet), PAULINYI 1972 [1973], 83–84., BUZA 2001, 892–893. Legutóbb: GYÖNGYÖSSY 2008, 44.

A tervezet szerint „*az országlakók érdekében*” rézpénzt is kellett volna verni. Zsigmond hármass pénzrendszerének „leggyengébb láncszemét” a piaci kisforgalom számára vert aprópénzek jelentették (a *parvus*, a *ducat* és a *quarting*), amelyek csekély ezüstartalmúak voltak. Nem véletlen, hogy forrásunk már nyíltan rézpénzről beszél. Ezek a pénzek jelentősebb nemesfémtartalom nélkül a magas névérték ellenére nagyon csekély vásárlóerővel bírtak, így hamar elértéktelenedtek.⁵⁸

A *Propositiones* végül javasolta a külföldi ezüst- és rézpénzek hazai forgalmának betiltását, valamint megtiltotta volna a magyar arany- és ezüstpénzek kivitelét, mindkét esetben súlyos büntetés terhe mellett.⁵⁹

A pénzreformra az 1410-es években ugyan nem került sor, azonban mintegy tíz évvel a tervezet keletkezése után Zsigmond király és Borbála királyné — az országnagyok egyetértésével — rendeletet adott ki a pénzverésről és a pénzforgalomról. Az 1427-es dekrétum átfogóan szabályozta a pénznemek kibocsátását és értékviszonyait: az aranyforinttal kapcsolatos rendelkezés fenntartotta a korábbi minőséget, mennyiséget és finomságot, tehát semmilyen változtatást nem tartalmaz. A nagyobb ezüstpénzt a korábbi pénzláb szerint kellett verni. Ebből az ezüstpénzből száz ért egy aranyforintot. Végül a kispénzekre vonatkozó rész arról tanúskodik, hogy a király belátta, hármass pénzrendszere a pénzrontások hatásai miatt többé már nem tartható fenn. Ezért elrendelte a kisebb denárok verésének leállítását.⁶⁰

A dekrétum a hamis kisebb denárok bevonását is törvénybe iktatta: Szent Jakab apostol ünnepéig (július 25.) mindenki köteles volt beszolgáltatni a nála lévő példányokat. Akinél a határidő után hamis fillért találtak, azt a pénzhamisítás büntetnének elkövetésének vádjával illették. A rendelet keretszámokat is megadott: ha a gyanúsított száz fillérje közt tíz hamis, illetve száz forintnyi denár között tíz forintnyi hamis pénzzel rendelkezett, bűnösnek minősült.⁶¹

A dekrétum rendelkezései első olvasatra azt sugallják, hogy a király végleg feladta a hármass pénzrendszer gondolatát, mivel leállította a piaci kisforgalom számára vert

⁵⁸ ORTVAY 1898, 483., HUSZÁR 1958, 78–80., POHL 1967–1968, 43., GYÖNGYÖSSY 2003, 21–22. Zsigmond aprópénzeinek finomsága 125 és 353‰ között ingadozott: POHL 1967–1968, 47–49. A *parvus* (5 2/3 lat): CNH II. 125., 126. A *ducat* (3 lat): CNH II. 128. A *quarting* (2 lat): CNH II. 129.

⁵⁹ GYÖNGYÖSSY 2003, 23. Legutóbb: GYÖNGYÖSSY 2008, 18. Károly Róbert reformjai között alapvető jelentőséggel bírt a nemesérc-monopólium bevezetése. Az 1320-as évek közepétől szigorúan szabályozták, és arra törekedtek, hogy nemesérc semmilyen formában se kerülhessen ki az országból (SZEKFŰ 1911, 7., 17–19., 21., 26–27., 31., HÓMAN 1921, 127.). A nemesfém-kivitel szabályozásának kérdése az 1410-es éveket követően is többször napirendre került. 1427-ben ismét kiemelten foglalkoztak vele, különösen az arany- és az ezüstpénzek kivitelével. Az 1427-es II. dekrétum V. cikkelyének szövege szerint szigorú ítéletre számíthatott az, aki arany- vagy ezüstpénzt a szükségesen felül vitt ki az országból, mert fővesztéssel és vagyonelkobzással kellett tetteért bünhődnie: DRH I, 250.

⁶⁰ GYÖNGYÖSSY 2003, 23–24.

⁶¹ GYÖNGYÖSSY 2003, 24.

ezüstpénzek verését. A pénztörténetből azonban ismeretes, hogy nem sokkal később egy új aprópénz jelent meg a forgalomban, a *ducat*. Neve a havasalföldi — gyakorlatilag denárértékű — pénz nevével egyezik meg, ez a pénzérmé eredetileg jó értékű és kedvelt fizetőeszköz volt délkeleti szomszédunknál, majd fokozatosan elértéktelenedett. E későbbi, silányabb változatához hasonlít Zsigmond *ducat*-ja is, amely érthető módon nem vált túl népszerűvé.⁶²

Nemcsak Magyarországon hajtottak végre reformot, hanem a szomszédos Ausztriában is. A hasonló intézkedések egyértelműen jelzik az egységesítés szándékát, hiszen Habsburg V. Albert herceg (1404–1439, későbbi magyar király: 1437–1439), aki Zsigmond leányának, Erzsébetnek a férje, és ezáltal a szentkorona várományosa volt, személye révén a lehetséges perszónalúnió könnyebb megvalósítására, előnyeire is föl kellett készülni. Mindeközben ugyanis Nyugat-Magyarországon bécsi pfennigek, Ausztia határos vidékein pedig Zsigmond *bardus*-nak („*wardusch*”) nevezett pénzei forogtak. Zsigmond király és veje, Albert herceg pénzverési szerződést kötöttek, amely azonos pénzláb szerint vert denárok/pfennigek kibocsátását irányozta elő: nyolc és fél latos (531 ‰) finomsággal. Az osztrák veretek esetében vitatott, hogy ezt a finomságot sikerült-e egyáltalán elérni, ahogy az is, hogy az ezüstszükséglet biztosítása a megállapodás szerint valóban Magyarországról történt-e.⁶³

1430-ban Zsigmond király újabb pénzreformot hajtott végre. Az eredeti királyi rendelet nem ismeretes, csak egyik-másik oklevélből értesülünk arról, hogy az uralkodó a főpapokkal és a bárókkal együtt az ország és az országlakók hasznára új ezüstpénz kibocsátását rendelte el. Kétféle ezüstpénz verését kezdték meg: az úgynevezett nagyobb denárokét (amelyet a korabeli forrásokban *moneta maior*-nak neveztek), továbbá egy másik, kisebb pénzt, a *quarting*-ét. A nagyobb denárokból száz ért egy aranyforintot, a *quarting*-ből pedig négyszáz. A nagyobb denár ugyanakkor tíz *ducat*-nak nevezett ezüstpénzzel volt egyenértékű. A rendelkezés értelmében minden adót a nagyobb denárokból kellett megfizetni. A *quarting* csekély ezüsttartalma miatt külsőleg rézpénznek tűnik, nem csoda, ha árfolyama nem volt tartható és értéke folyamatosan csökkent. A nagyobb denárok kitűnő minőségének köszönhetően viszont visszaállt az aranyforint és a számítási forint azonossága.⁶⁴

⁶² POHL 1967–1968, 47–48., GYÖNGYÖSSY 2003, 24.

⁶³ LUSCHIN 1914–1917, 275., POHL 1972b, 29–32., HUSZÁR 1975–1976, 44., HUSZÁR 1989 [1971], 39–40., ALRAM 1994, 67.

⁶⁴ POHL 1967–1968, 48., POHL 1972b, 26–27., GYÖNGYÖSSY 2003, 25–26. Az oklevél, amely a pénzreformról beszámol, 1430. május 30-án kelt: DRH I, 251–252. Zsigmond 1430. június 23-án közölte Sopron vármegyével, hogy a *ducat* forgalmát megszüntette, és elrendelte annak beváltását, mivel a jó, nagyobb denárt és a kisebb, *quarting* nevű pénzt bőségesen verik a kamarákban: HUSZÁR 1975–1976, 42. A *moneta maior* pénzlábalával kapcsolatosan több nézet is ismeretes: Pohl Artúr szerint 8 ½ latos (540 ‰) finomságú pénzöntvényből verték a CNH II. 124. típusú ezüstpénzt (POHL 1967–1968, 48.), ezzel szemben Paulinyi

1430 márciusában Zsigmond Pozsony városának egy új pénzverde felállítását, és ott körmöci pénzláb szerinti *quarting* verését engedélyezte. Érdekes, hogy ebben az esetben egy város mint testület nyerte el egy kamara haszonbérletét. Az oklevél szerint a király és a város „felesben” vettek részt az üzletben: azonos összeggel szálltak be, és a hasznokon, valamint a felmerülő költségeken is fele-fele arányban osztoztak. A város egyébként nemcsak a pénzverésre kapott jogot, hanem egy pontosan meghatározott és jelentős kiterjedésű területen belül a pénzváltásra is. A korábban ismert kamarabérleti szerződésektől eltérően Zsigmond engedélye már nem egy évre szólt, hanem határozatlan időre, visszavonásig. A király intézkedésének az egyik célja a bécsi pfennigek Nyugat-Magyarországról történő viasszorítása lehetett.⁶⁵ A pozsonyi pénzverde megalapítása egy bonyolultabb folyamat részeként a város és a pénzverde új viszonyrendszeréhez vezet el bennünket.

Oszkár az 1434–1435-ös körmöci számadás elemzése során arra a következtetésre jutott, hogy a pénzöntvény finomsága legfeljebb 8 lat (500‰), de inkább 7 lat (437,5‰) volt: PAULINYI 1972 [1973], 87–88.

⁶⁵ KOVÁTS 1900, 446., LEDERER 1932, 181–182., 224–225., POHL 1965a, 82–83., POHL 1972b, 36–37., GYÖNGYÖSSY 2003, 26–27., UJSZÁSZI 2007b, 7. (16. jegyzet). Legutóbb: GYÖNGYÖSSY 2008, 20. Paulinyi Oszkár felteszi, hogy a pozsonyi pénzverde felállítása, és a várossal közösen történő üzemeltetése háttérében az alsó-magyarországi bányavidék termelési válsága állt: PAULINYI 1972 [1973], 89. Majorossy Judit viszont arra hívta fel a figyelmet, hogy a pénzverde felállítását Zsigmond Pozsonnyal kapcsolatos szándékaival, a város szerepének növelésével magyarázhatjuk (MAJOROSSY 2012, 172.), hiszen a pénzverés hasznaiból a király (és a városvezetés) az itteni építkezéseket fedezte: SZÚCS 1955, 251., SZÚCS 1958, 329–330. Fontos megjegyezni, hogy a korabeli számadások alapján a bécsi pfennigek időleges viasszorulásával számolhatunk, mert a pozsonyi számadáskönyvekben a magyar denárokat *quarting*okra váltották át (POHL 1972b, 37.), később azonban a király mégis arra kényszerült, hogy tudomásul vegye a bécsi pfennigek nyugat-magyarországi forgalmát: HUSZÁR 1970, 256.

II/A. EXKURZUS: VÁROS ÉS PÉNZVERDE A KÉSŐ KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON

A 14. századtól kezdve legfejlettebb városainkban az ötvösség előretörését tapasztalhatjuk. Forrásaink szerint a nagybirtokosok rendszeresen dolgoztattak ötvösökkel. Említhetnénk Perényi Miklóst, akinek egy budai ötvös végzett állandó munkákat, 1428-ban például két serlege volt az ötvösnél. A városok évi ajándék fejében gyakran aranyozott kupákat, serlegeket küldtek a királynak, királynénak, országnagyoknak, amelyeket városi ötvösök — vagy szomszéd városok ötvöseik — készítettek; például Pálóczi László országbíró 1465-ben megparancsolta Kassa városának, hogy a szokásos újévi adó fejében a megfelelő ezüstmennyiséget dolgoztassák fel „valamely jó ötvösmesterrel”, és írják meg neki a mester nevét. Az állandó nagyúri megbízások és az adófizetés említett módja az ötvösség fejlettségét bizonyítja, amint a vagyonosabb polgárok végrendeletei is, amelyekben rendre föltűnnek arany- és ezüstoneszközök.⁶⁶

Az ötvösipar az ország fővárosában, *Budán* volt a legfejlettebb, ahol gazdag ötvösökről van tudomásunk már a 14. században. Az 1438-as népmozgalom előtt a városi ’magyar párt’ vezére egyenesen egy magyar ötvösmester, János volt. Talán nem véletlen, hogy a Budai Jogkönyvben az iparágak felsorolásánál a pénzverők után az ötvösök következnek. A budai ötvösök gazdagságát mutatja, hogy 1510 körül tizenegy ötvöst találhatunk a szőlőtermelő polgárok között, többségükben magyarok voltak. *Kassán* a 15. század folyamán harmincnyolc ötvösről tudunk, itt a specializáció magas fokát mutatja, hogy különváltak az aranyverők és az aranyöntők; befolyásukra pedig az utal, hogy az aranyművesek rendszerint gazdag városi tanácsosok voltak a század második felében. Középkori városaink közül még *Kolozsvárott* mutatható ki jelentős ötvösség, itt 1473-ban az aranyművesek saját céhszervezettel rendelkeztek.⁶⁷ Az ötvösség értelemszerűen több szállal kötődött a nemesfém-bányászathoz és különösen is a pénzveréshez.⁶⁸

⁶⁶ A hazai ötvösség fejlődéséről Szűcs Jenő összefoglalása ma is jól használható. További adatokat is ismertet, például Egervár provisorának számadásában 1487-ben, majd egy másik számadástörvényben 1493-ban szerepelnek ötvösnek kifizetett összegek; Egervári László bán provisor 1493-ban harminckét forintot fizetett ki egy ötvösmesternek elvégzett munkái fejében; Gersei Pető János Budán kelt végrendelete szerint egy Kálmán nevű ötvösnek tartozott pénzzel: SZÜCS 1955, 69–71. A soproni, pozsonyi és eperjesi végrendeletekben szereplő ékszerek, fémedények, kegytárgyak egy része minden bizonnyal helyi ötvösök készítménye volt: SZENDE 2004, 141., 188., 190., 196., lásd még: ORTVAY 1903, 243.

⁶⁷ Az egyes magyar városok ötvöseiről: SZÜCS 1955, 70–71. A kassai ötvösökhöz: KEMÉNY 1903, 70–71. 1394-ben egy rozsnyói nő a kassai Nezer aranyművestől harminchárom garast szeretett volna megkapni:

Ahogy már említettük, az Árpádoktól örökölt, négy pénzverőkamarából álló kamarai rendszert Károly Róbert fokozatosan továbbfejlesztette, így végül nyolc kamara jött létre az országban. A bányavidékeken működő pénzverőkamarákat összevonta a bányakamarákkal, létrehozta az egyesített pénzverő- és bányakamarák rendszerét. A király távlatilag megoldotta a pénzverdék nemesfém-ellátását is. A pénzveréshez szükséges ezüstöt kezdetben ugyanis a kamara haszna címén beszedett adópénzek újraverésével nyerték, a bányászat még kevésbé volt jelentős bevételi és nemesfémforrás. A kamara haszna elvesztése később ezért a bányászattal nem rendelkező kamaraispánságok elsorvadásához vezetett, mivel a szükséges nemesfémeket már nem tudták működésükhöz biztosítani.⁶⁹ A hagyományos királyi kamarai szervezet tehát csak a bányavidékeken élt tovább, de a 15. században egyes, nem bányavidéki, kisebb jelentőségű verdék születésének, új virágkorának lehetünk szemtanúi (Buda, Pozsony, Sopron, Kassa, Nagyszeben, Kolozsvár, Brassó). Ezeknek a verdéknek két fontos jellemzőjük van: rendszerint nem bányavidékre települtek, és városi kezelésben működtek.⁷⁰

Az érintett verdék városi kezelésbe vételének folyamata az 1430-as években kezdődött: először 1430-ban Pozsony városának engedélyezte a király pénzverde felállítását, jelentős, több megyényi területen pénzváltási joggal; pár év elteltével már a budai pénzverés is a helyi városi vezetők kezébe került (1437-ben az egyik kamaraispán Nadler Mihály budai bíró), 1438-ban Nagyszebenben Lemmel János és Pfeffersack Miklós polgármesterek tűnnek fel kamaraispánként, 1444-ben pedig arról értesülünk, hogy Jakab, volt polgármester kapta meg a szebeni pénzverést és pénzváltást, nyilvánvalóan a városi vezetőréteg képviselőjeként. Ezekben az esetekben a város (mint testület) a tényleges bérbevevő, a városvezetés a helyi

KOLLMANN 2005, 108. A budai ötvösökről legutóbb: VÉGH 2006, 262. Az ötvösök a Budai Jogkönyvben: 99. *Az aranyverőkről* (BLAZOVICH – SCHMIDT 2001, 367.) A pozsonyi ötvösökhöz: ORTVAY 1903, 238–245. Reuss János pozsonyi aranyműves Sopronba költözött, ezért 1451-ben a pozsonyi tanács kifogástalan magatartásáról bizonyáglevellet küldött Sopronba: SZENDE 2004, 55. (különösen is: 168. jegyzet).

⁶⁸ A honi ötvösség már a magyar pénzverés kezdetekor meghatározó szerepet játszott. Az Árpád-kori Esztergom ötvöseinek kiemelkedő jelentőségéről Zolnay László írt: ZOLNAY 1965. Újabban: SZENDE 2012, 135–138.

⁶⁹ HÓMAN 1921, 197–202., KUBINYI 1978, 10–16. Kubinyi András összevetette az 1342-es körmöci és pécsi kamarabérleti szerződések bérletösszegeit, illetve a két kamara területére eső jobbágyporták számát, és mindkét esetben csaknem hasonló arány jött ki Pécs javára (6,5:3,5 a jobbágyporták esetében, 6:4 a bérletösszegek esetében). A sűrűbben lakott, és nagyobb népességű, ám bányával nem rendelkező pécs–szerémi kamaraterület bérletösszege jócskán magasabb volt. Egyértelmű, hogy a pénzverőkamarák nemesfém-ellátását kezdetben még elsősorban a kamara haszna címén beszedett adópénzek újraverésével nyerték, a bányászat kevésbé volt jelentős bevételi és nemesfémforrás. Körmöcbánya viszont bányászata révén függetlenedett a kamara haszna bevételeitől, így a későbbiekben a kamara haszna igazgatásának különválasztása a pénzverő- és bányakamarától itt nem okozott válságot: KUBINYI 1978, 16.

⁷⁰ A városi elem 15. századi pénzverésben játszott meghatározó szerepe nem előzmények nélküli Magyarországon. A 13. században Esztergom és Buda latinus, német és zsidó lakosai közül kerültek ki a királyi (fő)pénzverde kamaraispánjai: GYÖNGYÖSSY 2015. A 14. században pedig — többek között — Buda város autonóm pénzverése (HUSZÁR 1958, 42–48.) jelzi a nagyobb városi szerepvállalást, de ennek részletes bemutatása és értékelése nem a jelen értekezés feladata.

pénzverde és a pénzváltás irányítója.⁷¹ Giskra János főkapitány 1451-ben adta bérbe a kassai pénzverőkamarát Modrák Pál pénzüzetekkel foglalkozó körmöcbányai vállalkozónak és Greniczér Ágoston kassai bírónak. A konstrukció világosan jelzi, hogy a kamara működtetéséhez a körmöci pénzember szakértelmén túl a helyi vezetés támogatására is szükség volt.⁷² III. Frigyes császár (1452–1493) 1459-ben Grafenecker Ulrik soproni főispán számára engedélyezte, hogy a császári pénzek mintájára pénzt veressen. Grafenecker pénzverdét Sopronban, a városvezetéssel együttműködésben állította föl.⁷³

Centralitás és városi adó

Kubinyi András kategória- és pontrendszerrel dolgozott ki középkori városaink fejlettségének — középpontosságának, a településszerkezetben elfoglalt helyének — megállapítására. Tíz kategóriában összesen hatvan pont adható, kategóriánként legfeljebb hat pont. Ilyen fejlettségű városunk azonban nincs; a legtöbb pontot a főváros, Buda kapta (54 pont). Az elsőrendű városok negyvenegy pontnál kezdődnek. A tíz kategória közül — 1./ uradalmi központ, főúri rezidencia; 2./ bíráskodási központ, hiteleshely; 3./ pénzügyigazgatási központ; 4./ egyházi igazgatás; 5./ egyházi intézmények; 6./ külföldi egyetemre beiratkozottak száma (1440–1514); 7./ kézműves vagy kereskedőcéhek száma; 8./ úthálózati csomópont; 9./ vásártartás; 10./ a település jogi helyzete — számunkra különösen a harmadik lehet fontos. Ebben a kategóriában ugyanis a következő intézmények lehetnek egy-egy település számára pontszerzők: 1./ filiális kamara (só-, pénzverő- vagy bánya-) vagy harmincadhivatal; 2./ főharmincad vagy kamara, illetve két filiális intézmény; 3./ egy főharmincad és egy filiális intézmény vagy három filiális intézmény; 4./ két fő- vagy egy fő- és két filiális intézmény, 5./ kamaraispánság vagy két fő- és filiális intézmény; 6./ kincstartóság vagy kamaraispánság, amelyen kívül akár egy fő- vagy egy filiális kamara (harmincad) működik. Kubinyi András a

⁷¹ LEDERER 1932, 181–182., 224–225., ELEKES 1952, 225., HORVÁTH – HUSZÁR 1955–1956, 28., KUBINYI 1957–1958, 20., HUSZÁR 1958, 71., HUSZÁR 1965–1966, 56., KUBINYI 1971, 254., 264., DRASKÓCZY 2001, 159. Árukladó Hunyadi János kormányzó Pozsony városának írt levele (Karán, 1447. október 8.), amelyben arról ír, hogy korábban már a budaiaknak, most pedig a pozsonyiaknak engedélyezi a pénzverést: lásd VII. fejezet (a továbbiakban: Szöveggyűjtemény) 9. Kolozsvár és Brassó pénzverdének létesítésében nem a helyi polgárság ereje volt meghatározó, sokkal inkább a Hunyadiak szándéka (DRASKÓCZY 1994, 127., UJSZÁSZI 2010, 9–10.), amely nyilván részben Nagyszében „megleckéztetésére” irányult.

⁷² KEMÉNY 1902, 248., LEDERER 1932, 169–170., 199. Modrák Pál tevékenységéhez: ELEKES 1952, 428., MÁLYUSZ 1957, 115.

⁷³ HUSZÁR 1955–1956, 37–39., POHL 1972b, 120. Sopron helyzete annyiban egyedi, hogy 1441-ben Erzsébet özvegy királyné a várost elzálogosította III. Frigyes császárnak, és ezzel a város két évtizedre kikerült a hazai politikai életből: KUBINYI 2002, 32., SZENDE 2004, 45., 48.

középkori Magyarország területének mintegy felét vizsgálta meg, de kétharmadáról közli a centralitási pontszámokat (hiányzik még Szlavónia, a Felvidék nyugati része, Erdély szászok és székelyek lakta területe). Az általa meghatározott „elsőrendű városok” túlnyomó többségében működött a 15. században pénzverde, némelyikben pedig a 14. században (Szeged, Székesfehérvár). Egyesített pénzverő- és bányakamarát nyilvánvalóan nyersanyaglelőhely közelében működtettek, mivel a 15. század elejére a nem bányavidékre települt kamarák elsorvadtak; érdekes, hogy a nem bányavidéki és/vagy jelentősebb bányászattal nem rendelkező, elsőrendű városokban mégis működött pénzverőház.⁷⁴

Valamennyi említett elsőrendű város jogállását tekintve szabad királyi város volt.⁷⁵ Ha Laki Tuz Osvát kincstartó 1491-es költségvetését vizsgáljuk, amely csaknem teljesnek mondható a városok tekintetében (csak Korpona, Lőcse és Torda hiányzik), láthatjuk, hogy a főváros négyezer aranyforintos adójának a felét fizette Kassa, amikor az alsó-magyarországi bányavárosok és a jelentős bányaműveléssel és pénzverőházzal rendelkező Nagybánya hármezer–hármezer forintot fizettek; ezzel szemben Sopron és Pozsony négyszáz–négyszáz forintot, míg Kolozsvár mindösszesen kétszáz forintot fizetett adóként. Az erdélyi pénzverés székhelye, Nagyszeben esetében viszont a szebeni szék és Szeben városának 1468-ban megfizetett adója lehet iránymutató: ez tizenötezer forintra rúgott; 1471-ben Brassó és a Barcaság pedig négyezer-kilencszázhusz forintot adózott.⁷⁶ Nagyszeben mindenképpen kilóg

⁷⁴ KUBINYI 2000, 13–16., 19., KUBINYI 2004a, 279–280., KUBINYI 2004b, 12–16., DRASKÓCZY 2009, 199–200. A szabad királyi város Kassáról közismert, hogy nem volt bányaváros, viszont 1487-ben a felső-magyarországi bányavárosok itt tartott ülésükön fogadták el közös bányajogukat: WENZEL 1880, 98. A kassai pénzverde nemesfémellátása — elvileg — biztosított lehetett a felső-magyarországi (kassa–szomolnoki) kamara bányáiból. Így a Rozsnyón bányászott nemesfémek fő piaca is Kassa volt: KOLLMANN 2005, 69., 72–73., 109. 1436-ban viszont arról értesülünk, hogy nemesfém-hiány mutatkozott Kassán, mert bajmóci Noffry Léránt országos főkamaraispán kérésére Zsigmond király arra utasította Késmárk városát, hogy az új pénz veréséhez száz marka ezüstöt szállítsanak a kassai kamarába (Buda, 1436. június 9.): MNA 29., HUSZÁR 1975–1976, 43. Kubinyi András pontrendszere alapján (KUBINYI 2004a, 280., KUBINYI 2004b, 23.) Buda (54), Pozsony (49), Sopron (41), Kassa (43) és Kolozsvár (45) elsőrendű városoknak számítottak (Buda esetében Kubinyi az egyik esetben már 55 pontot ad meg). Pozsony és Sopron értékeléséhez még: SZENDE 2004, 44–47. A bányavárosok közé sorolt Nagybánya (Asszonypataka) viszont 29 pontjával csak a harmadik kategóriába, a kisebb városok közé került: KUBINYI 2004a, 280., KUBINYI 2004b, 23. A két erdélyi szász város — Brassó és Nagyszeben — esetében még nem ismeretesek a centralitási pontok, de minden bizonnyal az élmezőnybe tartozhattak. A 14. századi szegedi pénzveréshez: HÓMAN 1921, 198., 277., TÓTH 1999, 312. A 14. századi székesfehérvári pénzverés: HUSZÁR 1972., TÓTH 1999, 310.

⁷⁵ A szabad királyi városokkal kapcsolatos terminológiai kérdéseket Kubinyi András egyik utolsó tanulmányában tárgyalta: KUBINYI 2006a. Meglátása szerint ezeket a városokat helyesebb lenne „királyi szabad városok”-nak nevezni, hiszen közülük csak Buda, Kassa, Pozsony, Sopron voltak a tárnokmester joghatósága alá rendelt szabad királyi városok: MÁLYUSZ 1957, 552., MÁLYUSZ 1984, 169–170., KUBINYI 2006a, 52. A pénzverés szempontjából szintén fontos Körmöcbánya és Nagybánya a „királyi szabad városok” másik kategóriájához, a bányavárosokhoz sorolandók, saját fellebbviteli bírósággal. Kolozsvár, Nagyszeben és Brassó egy következő kategóriához tartozik, nevezetesen az erdélyi szász városok és Kolozsvár csoportjához, amely szintén saját fellebbviteli fórummal rendelkezett: MÁLYUSZ 1957, 552., 569., MÁLYUSZ 1984, 170–172., KUBINYI 2006a, 60.

⁷⁶ FÜGEDI 1982a, 495–499., DRASKÓCZY 2014, 79–80. Brassó és Nagyszeben Magyarország keleti kereskedelmében a 15. és a 16. században nagyon fontos szerepet játszott. A két rivális erdélyi szász város

a sorból, hiszen az erdélyi bányászat a 15. század folyamán a szebeni polgárság befolyása alá került: így a nemesfém-ellátás közvetlen forrásból megoldott volt. Ám a nagyszebeni példa ugyanakkor mintaértékű is: a megerősödött, gyarapodó városi polgárság jelentős hasznot termelő vállalkozásnak tekintette a pénzverést — Nagyszebenben ezzel együtt a nemesfém-finomító működtetését is — ezért saját kezébe vette a pénzverőház üzemeltetését.⁷⁷ Kis túlzással a 15. századot pénztörténeti szempontból nevezhetjük akár a kollektív verdebérletek korának is.

15. századi kamarabérleti szerződések

Hóman Bálint Károly Róbert gazdaságpolitikáját kamarabérleti szerződések alapján dolgozta föl. A 14. század második feléből viszont nem maradtak fenn további szerződések, és a 15. századból is csak három olyan forrás ismert, amelyet vizsgálódásainkba bevonhatunk. Mindhárom közös jellemzője, hogy összefüggésben áll a pénzverdének helyet adó várossal, városi közösséggel.

Ismeretes, hogy 1430 márciusában Zsigmond király megengedte a pozsonyiaknak pénzverde felállítását, és engedélyezte számukra *quarting* verését a körmöci liga szerint. Az oklevél — amely tulajdonképpen kamarabérleti szerződés is — részletesen leírja az érméket, meghatározza a pénzlábat. A királyi engedély fontos jellemzője, hogy a város mint testület nyerte el a kamara haszonbérletét. Másrészt egy új üzleti konstrukció megszületésének lehetünk tanúi, hiszen a király és a város „felesben” vesznek részt az üzletben: azonos összeggel szállnak be (ezerkétszáz–ezerkétszáz aranyforinttal), és a hasznokon, valamint a

olykor együtt is működött a közös érdekek mentén: LEDERER 1932, 170., PAKUCS–WILLCOCKS 2007, 64–73., 104–115., 140–144., 147. Brassó, amely 1500 táján már Erdély legnagyobb települése volt, jelentőségéhez: GRANASZTÓI 1972., SIMON 2008.

⁷⁷ Az erdélyi pénzverőkamara székhelyét az 1420-as évek végén helyezték Nagyszebenbe. Erre vélhetőleg 1427-ben került sor, amikor Zsigmond hosszabb ideig Erdélyben időzött. Ennek oka egyrészt stratégiai lehetett, másrészt összefüggésben állhatott Nagyszeben gazdasági jelentőségével. Így a szász polgárság, sőt, Szeben polgármesterei bekapcsolódhattak a pénzverésbe. Az erdélyi (nagyszebeni) kamara nemesfém-szükségletét az erdélyi bányavidékekről (Aranyosbánya, Radna) és az aranymosásból származó aranyból elégítették ki. Az ezüsttermelés Erdélyben alárendeltebb szerepet játszott. A beszerzési forrásokból származó nyersanyag mennyiségének állandósága a pénzverde biztos és kiszámítható működését, jövedelmezőségét tette lehetővé: POHL 1967–1968, 54., POHL 1970, 26. Nem véletlen, hogy a nagyszebeni pénzverés szünetelt a század közepén annak hatására, hogy Hunyadi János 1446. augusztus 23-án, Szegeden rendeletet adott ki, amelyben kötelezte az erdélyi bányatelepülések lakóit, hogy a nemesfémeket csak a kolozsvári pénzverőház számára adják el: HUSZÁR 1975–1976, 46. Nagyszeben pénzverő-kamarája egyébként sem látott el bányakamarai feladatokat. Az aranytermelés szempontjából fontos négy bányaváros (Aranyosbánya, Abrudbánya, Körösbánya, Zalatna) bányajogi téren szorosan együttműködött Aranyosbánya vezetésével: WENZEL 1880, 125–131., GÜNDISCH 1987 [1942], 83–94., ELEKES 1952, 310. Jelentős ezüstabányászat folyt Beszterce közelében, Radnán: WENZEL 1880, 132–134.

felmerülő költségeken is fele-fele arányban osztoznak. A város egy jól meghatározott és kiterjedt területen a pénzváltásra is jogot kapott: Pozsony, Moson, Sopron, Vas, Zala, Nyitra, Komárom és Győr vármegyékben, valamint Szlavóniában, továbbá Pozsony, Nagyszombat, Trencsén, Sopron, Komárom, Tata, Csütörtökhely, Magyaróvár, Nezsider és Kismarton városokban. A királyi oklevél a kamarabérleti szerződésektől eltérően ugyanakkor nem tartalmaz bérleti időt; így sokkal inkább a pénzverési engedélyek körébe tartozik (a verendő pénzérme pénzlába és éremképe meghatározása révén viszont az egyes kamarákhoz intézett pénzverési utasításokhoz hasonlít). Olyan pénzverési engedélyről van tehát szó, amelynek jogosultja Pozsony városa, viszont az oklevél egyaránt magán viseli a kamarabérleti szerződések és a pénzverési utasítások bizonyos ismérveit is.⁷⁸

Giskra János főkapitány 1451-ben a kassai pénzverőkamarát és a pénzváltást Modrár Pál nagyidai kapitánynak és Greniczér Ágoston volt kassai bírónak egy évre ötezer aranyforintért adta bérbe. A bérbeadás feltételeit a kamarabérleti szerződésből ismerjük. A szerződés a bérbeadó és a bérbevevő megnevezésén kívül hét fontos elemet tartalmaz, amely így jócskán rövidebb és egyszerűbb, mint a száz évvel korábbiak. Ebben a szerződésben is pontosan meg kellett határozni a bérleti időt, a bérleti díj összegét, a hasznot hajtó jogot és a bérelt tevékenységet (pénzverés és pénzváltás), a bérleti idő kezdőnapját, a bérleti díj kifizetésének módját (részletfizetés), idejét, helyét, a verendő pénz pénzlábát és éremképét. A szerződés az ellenőrzés érdekében megőrzendő darabokkal kapcsolatos rendelkezést is tartalmazott.⁷⁹ Ez a szerződés azért fontos forrás, mert jól mutatja, hogy valamennyi működő kamara esetében hasonló haszonbérleti szerződések születhettek évről-évre, ha a kamaraispán bérlő volt; azonban közülük kevés kivételtől eltekintve nem maradt ránk egy sem. Nyilvánvaló: a szerződő kamaraispánnak nem volt érdeke az, hogy a bérleti év leteltét követően szerződésének példányát a kamara iratai között hagyja, inkább magával vihette, hogy a későbbiek során igazolni tudja magát, ha szükséges.

⁷⁸ POHL 1965a, 82–83., UJSÁSZI 2007b, 7. (16. jegyzet). Zsigmond engedélyt adott a pozsonyi polgároknak pénzverde felállítására (Pozsony, 1430. március 6.): Szöveggyűjtemény 2. Néhány nappal később rendelkezést adott ki a pozsonyiak számára a pénzváltás szabályozásáról (Pozsony, 1430. március 12.): Szöveggyűjtemény 3. Nem sokkal később pedig a király megerősítette korábbi engedélyét, illetve hozzájárult ahhoz, hogy Pozsonyban bármilyen királyi ezüstpénzt verhessenek (Kőcse, 1430. június 23.): Szöveggyűjtemény 4. Paulinyi Oszkár felteszi, hogy a pozsonyi pénzverde felállítása, és a várossal közösen történő üzemeltetése háttérben az alsó-magyarországi bányavidék termelési válsága állt: PAULINYI 1972 [1973], 89. Majorossy Judit arra hívta fel a figyelmet, hogy a pénzverde felállítása szorosan összefügghet Zsigmond Pozsonnyal kapcsolatos szándékaival, a város szerepének növelésével: MAJOROSSY 2012, 172.

⁷⁹ A kamarabérleti szerződés (Kassa, 1451. május 13.): TELEKI 1853, 297–301., POHL 1968a, 42–43., HUSZÁR 1975–1976, 47. Feltűnő, hogy a szerződésnek még közvetve sincs bányászati vonatkozása, hiszen Kassa a felső-magyarországi vagy kassa-szomolnokai bányavidék „központja” volt, bár mint említettük, bányavárosnak nem tekinthető. A szerződés szövegéből arra következtethetünk, hogy bányakamarai szerepe — legalábbis a 15. század közepén — egyáltalán nem volt. Ez indokolja, hogy Kassa a jelen fejezetben szerepel.

Hunyadi Mátyás (1458–1490) 1468-ban három pénzverdét (Nagybánya, Nagyszeben és Aranyosbánya: tulajdonképpen az erdélyi és a nagybányai kamarát) Ernuszt János kincstartó javaslatára a nagybányai polgároknak adott bérbe. Szerencsés véletlen, hogy ez a kamarabérleti szerződés is fennmaradt, mert számos jogtörténeti tanulsággal szolgálhat a kamarabérleti rendszerhez. A bérbeadó és a bérbevevő megnevezésén kívül tartalmazza a bérleti idő meghatározását, a bérleti díj összegét, a hasznot hajtó jog és a bérelt tevékenység pontos meghatározását (pénzverés és nemesfém-finomítás), a bérleti idő kezdőnapjának meghatározását, a bérleti díj kifizetésének módjának (részletfizetés) és idejének kikötését. A szerződés sem a verendő pénz pénzlábjának és éremképének meghatározását, sem az ellenőrzés érdekében megőrzendő darabokkal kapcsolatos rendelkezést nem tartalmaz, bizonyára ezek külön kikötése nem látszott szükségesnek. Külön érdekes, hogy a bányaigazgatásra és az urbura kérdésére sem utal; bár mindez lehet, hogy beleértődött a „*simulcum cunctis earundem camerarum nostrarum utilitatibus et pertinentiis*” szövegrészbe.⁸⁰

Újdonság a 14. századi kamarabérleti szerződésekhez képest, hogy mindhárom esetben a város, illetve a városi vezetőréteg jelenik meg bérbevevőként-üzemeltetőként.

⁸⁰ A kamarabérleti szerződés (Olmütz, 1468. augusztus 30.): POHL 1968a, 85. (19. jegyzet), POHL 1970, 42., HUSZÁR 1977–1978, 74., UzGdDiS 6, 351–352. A 14. században alapított erdélyi pénzverőkamara (és ezzel együtt a bányakamara) székhelye Kolozsvár volt. Erre abból következtethetünk, hogy 1332–1337 között többször is említene egy Kolozsvárott vert ezüstpénzt: TÓTH 1999, 311. Aranyosbánya (Offenbánya) viszont az erdélyi aranybányászat központja volt, esetleg bányakamarai székhely lehetett: WENZEL 1880, 129–131., TÓTH 1999, 311–312., SOÓS 2014, 39. 1325-ből ismeretes három aranyosbányai polgár, Gottfried, Hermann és János, akik urburariusok vagy bányamesterek voltak; nem véletlen, hogy Hóman Bálint Aranyosbányát bányakamaraként említi: HÓMAN 1921, 275. Bányaművelési központ jellege ellenére semmilyen adat sem bizonyítja, hogy itt a 14. században pénzverde is működött volna (HÓMAN 1921, 153–154.), ilyen forrásadat a 15. századból sem ismeretes, bár némely (O–K, O–I verdejegyű) veretek esetében fölvetik, hogy itt is készülhettek: POHL 1967, 85. Az 1468-as oklevél szóhasználatát azonban — „*cusionem monetarum nostrarum camerarum Rivulidominarum, Offombanya et Cibiniensis cum cimento*” — nehéz másként értelmezni, mint hogy három pénzverdéről van szó. Lehetséges, hogy az „*Offombanya et Cibiniensis*” valójában egy egységet jelöl, de ez a szöveg alapján nem eldönthető.

1. táblázat: szerződési elemek a 15. századi kamarabérleti szerződésekben

Szerződési elemek	Pozsony, 1430	Kassa, 1451	Nagybánya, 1468
Bérleti idő	–	<i>per unum annum integrum</i>	<i>per unum integrum annum</i>
Bérleti díj	<i>...nos 1200 florenos auri, dabimus et assignari faciemus, dareque debent et assignare ... habitaque huiusmodi ratione medietatem talismodi lucri ex cusione monete vel Cambio provenientis pretacti Comites Comites Posonienses nomine nostre Maiestatis tollere debent semper et levare...</i>	<i>pro quinque millibus florenis auri</i>	<i>pro tredecim millibus florenorum auri</i>
Bérelt tevékenység	<i>Cameram ac Comitatum seu Officium cusionis monetarum nostrarum</i> <i>Monetas emere seu cambire</i>	<i>cameram Cassoviense, cusionis videlicet monete, cum omnibus, et singulis cambiis, quae ad eandem cameram antiquitus spectaverunt</i>	<i>cusionem monetarum nostrarum camerarum Rivulidominarum, Offombanya et Cibiniensis cum cimento simulcum cunctis earundem camerarum nostrarum utilitatibus et pertinentiis</i>
Bérleti idő kezdőnapja	–	<i>ab eo die, quo monetare, seu monetam cudi facere inceperint</i>	<i>a festo beati Michaelis archangeli</i>
Fizetési mód	<i>post expeditionem solucionis argenti et cambii predictorum de huiusmodi lucro ipsi cives Posonienses coram fidelibus nostris Magnificis Stephano et Georgio de Rozgon, Comitibus nostris Posoniensibus, vel eorum altero, debitam faciant rationem ... aliam vero medietatem eiusdem lucri, memorati Cives nostri ad se tollere et recipere, ac pro republica et communi bono dicte Civitatis nostre exponere debebunt et dispensare</i>	<i>cuius arendationis solutio semper ad quartale anni se sequen' ..., ..., coram famosis Dominis, Iudice et Juratis eiusdem debet praestari...</i>	<i>ad singulum quartale anni, tria milia ducentos et quinquaginta florenos auri nobis persolvant</i>
Verendő pénz pénzlába	<i>novam Monetam nostram argenteam minorem, vulgariter quating seu fyrting apellatam, sic et eodem modo, ac sub illa lege et forma prout scilicet et quemadmodum eadem moneta nostra in Camera nostra Crempniciensi et eciam in aliis Cameris nostris ... cuditur</i>	<i>Ita tamen quod in Camera Crempniciensi monetacio in huiusmodi lega, pondere, forma et valore</i>	–

A pénzverde városon belüli helye, épülete

A városi polgárság által üzemeltetett pénzverdét (*Münzhaus*) topográfiailag a város kiemelt helyén, a városháza épületében, a polgármester házában vagy azok közelében, illetve a városi ötvösök által lakott városnegyedben rendezték be. Ezzel szemben a hagyományos bányavárosi pénzverdék várszerű, jól védhető és a királyi pénzügyigazgatás hatalmát is kifejező kamaraépületben (*Kammerhof*) működtek.⁸¹ Az alábbiakban városonként szeretném bemutatni a pénzverde elhelyezkedésének összefüggéseit a városi topográfiával.

Budán a 15. században a pénzverde (*müntz geschefte*) a mai Hess András tér 1. szám alatti telken állt. Egy 1441-es oklevél ezzel kapcsolatban teljesen egyértelműen fogalmaz: „...a Szt. Mária Magdolna-plébánia területe egy kis utcánál kezdődik, amelynek egyik oldalán, a Boldogasszony-templom felől, a pénzverő ház áll, a másik oldalán pedig, a domonkos kolostor oldalán, a lövöldi kartauziak háza...” (Végh András fordítása). Az épület környezetéből több adatunk is van pénzverőkre, illetve ötvösökre. Így 1411-ben arról értesülünk, hogy Miklós, magyar ötvös bérbe vesz egy házat évi tizenhat forintért az óbudai klarisszáktól, amely a Krisztus Teste testvérület és Czauczath Miklós háza között van. 1427-ben Miklós ötvös évi tíz forintért bérli ugyanazt a házat, amely néhai Czauczath pénzverő és Österreicher János házai között van. A pénzverde épülete, pontosabban a pénzverdének is otthont adó ház jelentékeny épület lehetett, talán azonos volt az 1346-ban említett plébániai palotával. Az okleveles adatok és a későbbi térképek, helyrajzok alapján nem teljesen egyértelmű a telkek azonosítása; korábban azt sem zárták ki, hogy ebben a házban működött a Krisztus Teste testvérület is, bár ennek helyét inkább a szomszédos Ötvös utca házsorában kell keresnünk.⁸² Az 1441-es oklevél alapján nyilvánvaló, hogy egy sarokházzal van szó: Végh András ennek megfelelően határozta meg a pénzverde helyét, Huszár Lajos nem egészen: ő a Boldogasszony-templommal szemben lévő házsor végén kereste, szerinte a pénzverőház a városfalakhoz kifutó, hajdani kis köz déli sarkán állt.⁸³

⁸¹ A körmöcbányai pénzverde már 1434 előtt a jelenleg ismert középkori helyére került, a városi erődítésen belüli biztos helyre („*Kammerhof*”). Az erős épület egyszerre fejezte ki a királyi hatalom erejét és a pénzügyigazgatási szervezet stabilitását: KAZIMÍR – HLINKA 1978, 43. A nagybányai pénzverőház („*Mincz*”) a kora újkorban a Szász partján, a vár egyik része helyén működött. 1739-ben épült a „jelenlegi” kamarai épület, amelyet 1782-ben kibővítettek. Nyilvánvaló, hogy a középkor végén még a nagybányai vár egyik részében működött a pénzverde: MÓRICZ 215., PAULINYI 2005 [1978], 330.

⁸² Az 1441-es plébániai határleíró oklevél: VÉGH 2008, 78-79., Miklós ötvös házbérlete és szomszédai (1411. április 6.): VÉGH 2008, 56., (1427. augusztus 16.): VÉGH 2008, 70.; a plébániai palota (1346. július 29.): VÉGH 2008, 29-30. A pénzverőházzal és a környék lakóiról: PATAKI 1950, 252-255., HUSZÁR 1958, 21., VÉGH 2004, 646-647., VÉGH 2006, 250., 261., 267.

⁸³ HUSZÁR 1958, 21., VÉGH 2006, 267.

Gyürky Katalin 1971–1972-es ásatása során a kis köz déli oldalán, annak keleti harmadában, egy 30–31 méter széles telken, épületmaradványokra bukkant, amelyeket lakóházként és melléképületként határozott meg. A lakóház nem a telek teljes hosszában húzódott (legfeljebb 13 méter hosszú volt, eredetileg 9,2 méter, később azonban hozzáépítettek; szélessége 7 méter), a ház keleti oldalán állt a (7,2 méter hosszú) melléképület. A lakóház ajtaja közvetlenül az utcára nyílt, a belső járósínt kicsit magasabb volt, mint az utcai — itt minden bizonnyal lépcső lehetett. A ház alapozása 30–50 centiméter mély, falai 90 centiméter szélesek; belső szélessége 5,30 méter volt. Az ásatás eredményei alapján kikövetkeztethető a tulajdonos gazdasági helyzete és kapcsolatrendszere: nem volt borospincéje (a gazdag szőlőbirtokos budai polgároknak volt). Az épületnek nincs széles bejárati előcsarnoka, ahová egy lovaskocsi befér; a melléképületnek az utca felé van a bejárata, így talán nemcsak a ház lakói, hanem a környék lakosai is (tehát közösen) használhatták. A lakóépülettel egyező típusú (méret, elrendezés stb.) házakat tárt fel Zolnay László a Tárnok utca 9–13. sz. alatti telken: itt a melléképület előtt volt az előudvar, az épület méretei: 7,30 x 4 méter. A Gyürky Katalin által feltárt épület alatti emésztő tele volt hulladékkal, hasonlóképpen a kút is.⁸⁴

Gyürky Katalin — Pataki Vidor korábbi kutatásai alapján — a tulajdonosokat három fűszeres (Branchynus, Synoch és Mátyás; már 1375 előtt említik őket); illetve három aranyműves személyében kereste (Miklós, Österreicher János és Czauczath Miklós, utóbbi egyébként pénzverő is volt — ők viszont 1411–1427 között bukkannak föl az írott forrásokban). A tulajdonosi kör meghatározását csak erősítette, hogy az ásatáson előkerült egy 15. század első feléből származó desztilláló készülék (*alembicum*) is, amely egyrészt alkalmas savak előállítására, másrészt alkohol és olaj desztillálására. Az előbbieknak a nemesfémek finomításakor lehet szerepe, ezért használják bányaműveknél és pénzverdékben, az utóbbiaknak viszont a gyógyszerkészítésben. Az ásatás során lelt desztilláló készüléket és az olvasztótégelyeket tehát egyaránt használhatták ötvösök és fűszeresek is. Gyürky Katalin fölvetette annak a lehetőségét is, hogy a főépületben esetleg üzlet (fűszerüzlet?) működött, de az sem zárható ki, hogy valamilyen műhelynek adott otthont.⁸⁵ A források értelmezése alapján Végh András viszont egyértelműen arra a következtetésre jutott, hogy az említett fűszereseket és ötvösöket nem ebben a kis közben, hanem a Nagyboldogasszony-templommal és a pénzverőházzal szemkötti Ötvös utcában kell keresnünk. Ugyanakkor Mátyás és Synoth — a vonatkozó oklevelek elemzése alapján — azonosak, tehát egy személyről van szó. Házában

⁸⁴ H. GYÜRKY 1982, 177–187.

⁸⁵ H. GYÜRKY 1982, 187–189.

lakott később Czauczath Miklós pénzverő. A szomszédos ház Branch (vagy Baranchinus) patikárosé volt, később az óbudai klarisszáké lett, akiktől Magyar Miklós ötvös bérelte. A harmadik épület — amelyet Végh András a Krisztus Teste testvérület házaként határoz meg — volt az 1420-as években Österreicher Jánosé.⁸⁶ A késő középkori budai ötvösök mindenesetre a pénzverőház térségében laktak: a domonkosok kolostorával és a pénzverőházzal szembeni utcaszakaszt 1460–1505 között folyamatosan *platea Aurifabrorum*-nak nevezték; 1489–1505 között név szerint legalább öt mester, a 14–15. század folyamán még további nyolc mester lakott itt.⁸⁷ Szerémi György emlékirata szerint Mária királyné a *moneta nova* reform idején a Bécsből hozatott pénzverőknek a Keresztelő Szent János utcában adott házat. Ekkor már itt működött a pénzverde.⁸⁸

Pozsonyban a pénzverőházat először 1434-ben említik a városi számadások, amelyek arról számolnak be, hogy Hans Wagner a *Münzhoff* lakója. Kezdetben a pénzverőház a városháza udvarán állott faépületben volt, csak az 1440-es években helyezték a *Ventur* utca egyik házába, a később *Academia Istropolitana*-nak helyet adó két épület egyikébe (*Münzhaus*), amely ekkoriban a Ranes család birtokában volt. 1444-ben a városháza udvarán kőből olvasztó kemencéket építettek, de más forrásaink már korábban is említenek az udvaron, hátul, kemencéket. A verde és a pénzváltó felszerelésére, a szükséges ezüst beszerzésére Zsigmond király ezerkétszáz aranyforintot utalványozott, és ennyi megszavazására kötelezte a városi tanácsot is.⁸⁹ Holl Imre szerint Pozsonyban a különböző kézműves mesterek szétszórta éltek, mesterségek szerint csoportosulás nem mutatható ki. Ezt az állítást a közelmúltban Majorossy Judit pontosította: az aranyművesek vonatkozásában igaz, hogy nem laktak egymás közelében.⁹⁰

⁸⁶ Branch háza és szomszédai: (1375. január 17.) VÉGH 2008, 36., (1375. május 20.) VÉGH 2008, 36., (1376. február 16.) VÉGH 2008, 37. A források elemzése: VÉGH 2006, 249–250., 260–262.

⁸⁷ PATAKI 1950, 255., a budai ötvösök topográfiai elhelyezkedésének részletes elemzése: HOLL 1989. Holl Imre ötvösökkel és az Ötvös utcával kapcsolatos megállapításait pontosította: VÉGH 2006, 260–262. „Az ismert adatokat szolgáltató időközből (1460–1510) nem öt, hanem hat ötvöst és egy gyöngyfüzőt ismerünk az utcából. Ideszámíthatunk még három ötvöst a 14–15. század fordulójáról (Magyar Mihály, Magyar Miklós és Hans Österreicher ötvösök).” (VÉGH 2006, 260.)

⁸⁸ SZERÉMI 117., PATAKI 1950, 246., HUSZÁR 1958, 21–22. A Szent János utca háztulajdonosairól kevés forrás szól, így a pénzverde középkor végi épületének beazonosítása sem lehetséges: VÉGH 2006, 142–149.

⁸⁹ ORTVAY 1895, 38., 63., ORTVAY 1898, 487–495., 502., POHL 1965a, 84., 90. Majorossy Judit hívta fel a figyelmünket arra, hogy a *Ventur* utcai ház a Ranes család birtokában állt. Ranes Farkas kamaraispán testvére, István pozsonyi polgármester, majd városbíró volt (MAJOROSSY 2011, 106.). A család helyi hatalomban betöltött szerepéről Majorossy Judit készülő pozsonyi archontológiájában ír. Köszönet az értékes információkért! Az 1460-as években Baumkicher András főispán rossz bécsi pfennigekeket veretett Pozsonyban, pénzverőmestere, Lobogós János vezetésével, Reigker György várnagy felügyelete alatt; nyilvánvalóan már a várban és nem a városban: HUSZÁR 1955–1956, 37., POHL 1972b, 131. A pozsonyi (városi) pénzverés 15. század közepi megszűnése után a műhelyeket is felszámolhatták, mert 1524-ben, a pénzverés újraindításakor új helyet kellett keresni: ORTVAY 1898, 494., LEDERER 1932, 228.

⁹⁰ HOLL 1989, 65–67., SZENDE 2004, 33–34., MAJOROSSY 2011, 114., 119.

Sopronban a pénzverdét az ún. első városházában (Kolostor u. 9. – Új u. 12.) helyezték el, sőt az egyik pénzverő itt is lakott. Az épületet, amelyet a pénzverés megszűnése után is *münzhaus*-nak neveztek (Grafenecker Ulrik 1463-ban még *mein munsshaus*-ként említi), műemlékileg helyreállították, de régészeti kutatás nem volt, így a műhely esetleges nyomairól nincs tudomásunk. 1429-ben ebben az épületben lakott György ötvös. A közelben ásatás során egyébként kisebb ötvösműhely nyomaira bukkantak: a Fő téren a volt ferences templomhoz ragasztott bódé helyét Gömöri János tárta fel. Az előkerült faszén-maradványok, az öntőtégely, és egy kettétört ezüstpénz egyértelműen jelöli ki az ásatás során felszínre bukkant objektumok rendeltetését. Sopronban azonban nem volt jelentősebb ötvösség: erre utal, hogy a 15. század elején egyidőben csak egy ötvös működött a városban: (1427: Pál, 1429: György, 1437–42: András). Ezek az ötvösök mindig bérlakók voltak, és saját házzal nem rendelkeztek. A század második felében már egyszerre két-két mester is feltűnik a forrásokban. Valamennyi soproni ötvös kis- vagy középkeresetű kézművesnek számított, tehát nem tartoztak a városi vezetőréteghez.⁹¹

Kassán a pénzverde a középkorban a kassai királyi házban (*domus regia*) volt, mellette jelenleg az egykori jezsuita, későbbi premontrei kolostorépület áll. A pénzverde épülete a 13–14. században épült.⁹²

A *nagyszebeni* pénzverde a 15. század jelentős részében a Hecht-házban működött (Großer Ring 8.), amely eredetileg Firenzei Kristóf kamaraispán tulajdona volt, akitől 1472-ben Hecht György, a későbbi kamaraispán vásárolta meg. Az erdélyi pénzverőkamara esetében azonban egy másik épület is szóba jön, mert a Bornemissza–Werner jelentés (1552) szerint a Régi Városháza épületében (Fleischergasse 2.) — Altemberger Tamás polgármester és kamaraispán egykori lakóháza — működött a cementezőmű és a pénzverde. Az épületet Altemberger halála után Proll Miklós, majd Lulay János szerezték meg. Hármuk kamaraispáni tevékenysége idején tehát itt működhetett a pénzverde.⁹³

Amikor Hunyadi János áttette az erdélyi kamara székhelyét a jelentős ötvösséggel rendelkező *Kolozsvárra*, vezetését két hű olasz emberére: Firenzei Kristófra és Zati Antalra bízta. Itt végeztette a nemesfémbevételeket is. Már I. Ulászló (1440–1444) idejéből ismerünk Kolozsváron vert pénzt (CNH II. 145A, 147, 149B denár „K” verdejeggyel), sőt néhány évtizeddel korábban minden bizonnyal még aranypénzverde is működött itt. A Hunyadi által

⁹¹ HUSZÁR 1955–1956, 38–39., MOLLAY 1977, 234–239., HOLL 1989, 69., 73. A kisebb ötvösműhelyről Gömöri János szíves közlésében (2004) tájékoztatott.

⁹² KEMÉNY 1902, 248., PETÁCH 1986, 42. A királyi ház a kora újkorban is meghatározó épülete maradt a kassai Fő térnek: GRANASZTÓI 1980, 622.

⁹³ FABINI 1989, 43., 132., 141., GYÖNGYÖSSY 2003, 114–115.

„alapított” nemesfémbevéltő helyére nem maradt adat, ahogy kormányzósága idején vert kolozsvári pénzt sem ismerünk.⁹⁴ Kolozsváron az azonos iparágakhoz tartozó mesterek egyébként is szétszórtaan telepedtek le, ugyanakkor a kézművesek jól szervezettek voltak, és a város tornyainak védelmét céhek szerint szervezték meg.⁹⁵

Brassóban vertek viszont már I. Ulászló (CNH II. 146A, 147/148., 149A, 149C), majd Hunyadi János kormányzósága idején egyes „C” verdejegyű denárokat (CNH II. 156., 157A). Vlad Dracul 1441-ben azt írja a városnak, hogy a királytól van engedélye pénzverésre Brassó városában. 1448-ban Hunyadi fel is szólította a brassóiakat, hogy Nagyszebennel és Havasalföld illetékeseivel tanácskozzák meg, hogyan lehetne a magyar pénz forgalmát a szövetséges Havasalföldre is kiterjeszteni. Vélhetőleg a Hunyadi kormányzóságának utolsó évében vert brassói obolus (CNH II. 159.) már ilyen „kiterjesztett” pénz lehetett.⁹⁶ Mátyás pedig a törökellenes hadjáratot vívó magyar seregek pénzzel történő ellátására Brassóban 1463-ban arany- és ezüstpénzek verésére adott utasítást (aranyforint: CNH II. 207., denár: CNH II. 228., obolus: CNH II. 229.). A verde élére édesapja bizalmi emberét, Firenzei Kristófot nevezte ki kamaraispánnak. A vélhetőleg a brassói városházán elhelyezett pénzverde tevékenysége azonban csak epizódyszerű volt, a későbbiekben, a középkor végéig már nem vertek itt pénzt.⁹⁷

⁹⁴ Hunyadi János rendelkezése az erdélyi bányákhoz (Szeged, 1446. augusztus 23.): POHL 1970, 41., HUSZÁR 1975–1976, 46. A kolozsvári pénzverde és kamarai székhely: POHL 1970, 31., POHL 1973–1974, 51., RÁDÓCZY 1988, 14., DRASKÓCZY 1994, 127., GYÖNGYÖSSY 2008, 75., UJSZÁSZI 2010, 9–10., UJSZÁSZI 2011. Hogy a 15. század közepi nemesfémbevéltő és pénzverő csak epizódyszerű volt, az is jelzi, hogy 1530-at követően teljesen új műhely kiépítésére volt szükség: GYÖNGYÖSSY 2010a, 29.

⁹⁵ HOLL 1989, 68.

⁹⁶ Vlad Dracul a brassóiaknak írt levelében ír arról, hogy engedélyt kapott a királytól Brassóban királyi pénz veretésére (1441. október 16.): HUSZÁR 1958, 85. (244. jegyzet). Hunyadi János levele a brassóiakhoz a magyar pénzek havasalföldi forgalma ügyében (Temesvár, 1448. március 7.): ELEKES 1952, 365., POHL 1970, 41., HUSZÁR 1975–1976, 46. Hunyadi 1452-ben arról értesítette Brassót, hogy az országtanácsban „az egész országra egy állandó, folyó pénzértéket” állapítottak meg, valamint az új pénzt Budán a szokott értékben fogják verni, és a brassóiaknak a kolozsvári kamarások fogják átadni. Más pénz nem lehet forgalomban (Ösi, 1452, október 24.): ELEKES 1952, 339., HUSZÁR 1975–1976, 47. A brassói pénzverés: POHL 1970, 31–32., RÁDÓCZY 1988, 14., DRASKÓCZY 1994, 127., UJSZÁSZI 2012, 8.

⁹⁷ POHL 1970, 33., DRASKÓCZY 1994, 127. Brassó Erdély egyik kézműves központja volt, a városban 1475-ben harminchat féle kézműves mesterségről tudunk: SIMON 2008, 387. A 20. század elején a brassói városháza pincéjéből török verőtövek kerültek elő, amelyeket állítólag egy ezüstműves pénzhamisításra használt. Más vélemények szerint a brassói levéltárból származik a gyűjtemény, és soha nem használták őket hamisításra. Az eredeti öt verőtövből három került a Magyar Nemzeti Múzeumba, az Éremtárba: GYÖNGYÖSSY 2004a, 12–14.

A pénzverde vezetői, személyzete és a városi vezetőréteg

Amint említettük, a pénzverde első számú vezetője, a pénzverésért felelős személy a kamaraispán volt. A késő középkori kamaraispánok a királlyal magánjogi szerződéses viszonyban álló vállalkozók voltak, akiknek haszonbérleti szerződése egy évre szólt. Az általunk vizsgált esetek jórésztében a kamaraispán egyúttal a városi közösség képviselője is volt, így a szerződés ténylegesen a király és az adott város között létre, egyes esetekben ezt az oklevélben is így rögzítették: ilyen a pozsonyi pénzverési engedély (1430), vagy nagybányai polgárok bérleti szerződése (1468).⁹⁸

Városi forrásaink alapján csak részlegesen rekonstruálható a pénzverde szervezete, és semmilyen közvetlen adatunk sincs arra nézvést, hogy hányan is dolgozhattak egy-egy pénzverőben. Így arra kényszerülünk, hogy a pénzverés klasszikus közegének tekinthető bányavárosi pénzverdék forrásaiból induljunk ki. Ezek közül a leginkább adatgazdag a körmöci kamara 1514-es számadása, mert ebből részleteiben kirajzolódik előttünk a kamarai üzem szervezete. A számadás a kamara officiálisai között nevesíti az alkamaraispánt (*vicecamerarius*), a vésnököket (*ferramentorum sculptores*), a kémlőket (*probatores*), az esztergomi érsek emberét (*pisetarius*), a nemesfém-beváltással foglalkozó alkalmazottakat (*impositores*), az öntőmestert (*fusor*), az égetőmestert (*cremator*) és a kovácsot (*faber*). A kamarai üzem alkalmazottainak felsorolásában végezetül a segédek (*famuli*) szerepelnek.⁹⁹

Ha a pénzverde alkalmazottainak számát szeretnénk meghatározni, nem szabad elfelejtenünk, hogy a pénzveréshez szükséges nemesfém előállítására is külön műhely szükségeltetett. Az arany esetében persze ez nem volt feltétlenül így — egyrészt mert városi pénzverdék közül a kisebbek egyáltalán nem vertek aranypénzeket, másrészt a bányavárosi finomítókban a beszolgáltatott aranyat „automatikusan” az aranypénzek számára megkívánt minőségűre finomították — az ezüstpénzek kiverése azonban elképzelhetetlen lett volna ezüstfinomító mester és műhely nélkül. Gondoljuk csak arra, hogy a 15. század folyamán az ezüstpénzek finomsága gyakran, olykor évente változott! Az ezüstpénzveréshez szükséges finomságú pénzöntvényt két műhelyben állíthatták elő. Az égetőműben (*Brenngaden*) a nem nemesfémekkel elegyes ezüstöt választották ki, a műhely vezetője az égetőmester (*Silberbrenner*) volt. A városi pénzverdék fő nemesfémforrása a korábban használatos pénzek beváltása volt. Az ezüstpénzek nagymennyiségű rezet tartalmaztak, így ezek beolvasztásával

⁹⁸ A kamaraispánról: HÓMAN 1921, 203–206. A 15. századi „kollektív” verdebérletekhez: LEDERER 1932, 182.

⁹⁹ GYÖNGYÖSSY 2005, 168.

az égetőműben könnyen előállítható volt az új pénzekhez megkívánt finomságú pénzöntvény. Ahol aranyat is vertek, elvileg használhattak egy másik technikai eljárást is. Az arannyal elegyes ezüstöt ugyanis az úgynevezett választóműben (*Scheidgaden*) választották a választómester (*Scheider*) vezetésével. Az arany választásakor (cementezés) keletkezett ezüstöt szintén fölhasználhatták a pénzverésben. Mindkét technikát ismerték az ötvösök is, hiszen alapanyagaik előkészítéséhez szükségük volt erre.¹⁰⁰

A személyzet létszámának meghatározásához elvileg kiindulhatnánk a pénzverők fizetéséből. Ezt azonban a számadások nem mindig tekintették a személyi kiadások részének, a pénzverőmunkások ugyanis teljesítményarányos (a kiverő pénz mennyiségéhez igazodó) bérezést kaptak. A pénzverők fizetését Hóman Bálint — Plank Sándor 17. századi adatai alapján — a késő középkorban a kiverő pénz minden márkája után három pondusra, azaz pisetumra ($3/48 = 1/16$) tette, ezzel szemben az 1514-es körmöci számadásban ennél kevesebb, csak két pisetum ($2/48 = 1/24$) szerepel. Ez az adatsor tehát hasznos lehet a kiverő pénz mennyiségének meghatározásához, de a munkások létszámát csak feltételesen tudjuk meghatározni. Így Plank Sándor más adataiból kell kiindulnunk. Lássuk először az ezüstpénzverést! Kalapácsverés esetén egy munkás egy perc alatt két-három pénzdarab kiverésére képes; százötven tízórás munkanappal számolva tíz-tizenkétfélmillió darab ezüstpénz kiveréséhez mintegy negyvennégy pénzverőre van szükség. Hozzájuk kell számítanunk, hogy a verés előtt szükség volt valakire, aki körbevágta a lapkát, illetve a kalapácsverésnél egy adogatóra. Ha aranypénzeket is vertek a pénzverdében, további pénzverőkkel, adogatókkal és lapkavágókkal kell számolnunk, megjegyezve, hogy az aranypénzek verése nagyobb precizitást igényelt, így az egy munkás által kiverhető darabszám is alacsonyabb, mint az ezüstpénzek esetében. A pénzverés munkafolyamata egyébként így látszik Hans Burgmair korabeli fametszetén (1515 körül), amely Miksa császár „Weisskunig” című képes életrajzában látható. Bár a számadások nem említik, de a későbbi adatokból nyilvánvaló, hogy a segédek között voltak csomagolással, kihordással, és pénzmérlegeléssel foglalkozó munkások is.¹⁰¹

Buda esetében abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a Budai Jogkönyv több cikkelye is a pénzveréssel és a pénzverőkkel foglalkozik, jelezve ezzel azt is, hogy a városi vezetőréteg mennyire fontosnak tartotta a kérdéskör szabályozottságát.

¹⁰⁰ PAULINYI 1936, 44–45., 48.

¹⁰¹ HÓMAN 1921, 285., PLANK 1917, 101–102.

97. Az arany- és ezüstérme mintája

Az arany- és az ezüst pénzérme mintáját, minthogy ez a királyt érinti, senki más ne őrizze, csakis Buda városának egy nagyra becsült jó hírű lakója. Nevezett legyen buzgó és hozzáértő a királyi pénz megóvásában. (Schmidt József fordítása)¹⁰²

A pénzverés ellenőrzési rendszerében a 15. század első felében komoly változásokat figyelhetünk meg, erre utal a Budai Jogkönyv előbbi cikkelye, de más forrásaink is. 1412-ben ugyanis Zsigmond király felkérte Körmöcbánya város tanácsát, hogy a megboldogult Künigh Mihály helyett új kémlőt (*probator auri et argenti monetarum*) válasszon a polgárok közül, valamint elődje próbáit adják át a kincstartónak. Tehát ekkor Körmöcbányán már a városi tanács őrizte a próbákat. Erzsébet királyné 1440-ben megparancsolta a körmöci tanácsnak, hogy az aranyfinomság vizsgálatára használt és már elkopott próbatű (*Probier- vagy Strichnadel*) megújítására a kamaraispán tudtával néhány darabot adjon át a tanács őrizetében és a kémlő pecsétje alatt őrzött arany pénzdarabokból, az összes többit pedig küldje el a királynénak. 1433-ban Zsigmond Nagyszeben városát utasította kémlő választására, mivel Földvári Zuborius (vagy Zuborius de Nassis), az ország arany és ezüstpénzeinek főkémlője nem tud mindenütt jelen lenni; de a kémlés jövedelméből adjanak Zuboriusnak szokás szerint részesedést. Végezetül 1462-ben a kassai pénzverde kémlőjének Mátyás király Thoklár Jánost nevezte ki. Úgy tűnik, ebben az esetben a várostól mintha függetlenül döntött volna a király, ám Thoklár kassai polgár volt, és a király a kinevezés tényét a várossal tudatta, azzal, hogy ezt tudassák a kamarával, és Thoklár fizetését utalják ki. A király 1463-ban pedig elrendelte, hogy Neziger János, kassai kamaraispán két — a városi tanács által választott — jártas személlyel működjön együtt az új pénz verésénél és a pénzbeváltásnál, valamint közösen vezessék a számadásokat.¹⁰³

Miközben a törvények rendre a tárnokmester emberét említik még a 15. században is a pénzverés ellenőrzése kapcsán, helytállónak tűnik Kubinyi András megállapítása: a király

¹⁰² BLAZOVICH – SCHMIDT 2001, 366.

¹⁰³ Körmöcbánya: KRIZSKÓ 1880, 15. (2. jegyzet: Zsigmond király, Buda, 1412. június 29.), HUSZÁR 1975–1976, 39., KRIZSKÓ 1880, 26–27. (2. jegyzet: Erzsébet királyné, Pozsony, 1440. október 7.), HUSZÁR 1975–1976, 44. Nagyszeben (Zsigmond király, Buda, 1433. április 6.): UzGdDiS 4, 496–497., HUSZÁR 1975–1976, 43. Mátyás király pénzverési utasítása Kassa városához (Buda, 1463. május 6.): POHL 1972b, 10., HUSZÁR 1977–1978, 73. 1787-ben a *kassai régi városháza* bontásakor kincseleltre bukkantak, amely százhetvenkét aranyérméből állt, a korabeli „specificatio” szerint Zsigmond király 1386 és 1388 között vert magyar aranyai. A leírás alapján egyértelmű, hogy a király első típusba (UG D1) tartozó, tehát 1402-ig vert aranyforintjairól van szó. A leletben minden bizonnyal a városi ellenőrzési jog emlékét láthatjuk, feltételezhetően a „proba”-ként eltett, elrejtett kassai veretű darabokat találták meg a 18. században (*Numizmatikai Közlöny* 14 (1915) 127–128.).

eladományozta az ellenőrzési jogot, de a főkémlő csak a járadékot élvezte, a tényleges ellenőrzést a pénzverdék székhelye városi tanácsa (által választott kémlő) végezte.¹⁰⁴

98. A pénzverők jogairól

A pénzverőkre is érvényes a jog, és viseljék a város valamennyi terhét minden tekintetben. Kivételt egyedül a kamara- és pénzügyek képeznek, amelyekben a kincstartó igazgassa őket. Az ingatlannal vagy egyéb tulajdonnal rendelkező pénzverők fizessék meg a tulajdonuk után járó adókat és járadékokat is együtt a várossal. De akik csupán pénzverésből tartják fenn magukat és nincs tulajdonuk, továbbá semmilyen kereskedést nem űznek, nem kötelesek a várossal együtt viselni a terheket, sem a járandóságot leróni.

175. Hogyan viselkedjenek a pénzverők

A pénzverők a várossal együtt fizessenek minden adót és járandóságot, akik pedig közülük nem csupán kézművességből élnek, és van ingatlanuk a városban, vagy más tevékenységet is űznek mint pénzverést, azokra minden tekintetben érvényes a városjog, egyedül csak a kamarával és a pénzzel kapcsolatos ügyek képeznek kivételt. Ezekben a kincstartó illetékes ítélni. (Schmidt József fordítása)¹⁰⁵

A pénzverők a városi polgárság fontos és megbecsült csoportját alkották. Jogállásuk azonban eltért a város többi lakójától. A város joghatósága mellett értelemszerűen kiterjedt rájuk a kamaráé, és ezen keresztül a kincstáré is. A 14. század közepe óta a kamaraispán ugyanis teljes felelősséggel tartozott a kamarai személyzet — amely familiárisaiból, servienseiből és officiálisaiából állt — minden hivatalos ténykedéséért; fölöttük viszont teljes közigazgatási és bírói joghatósággal bírt. Így pereikben csak a kamaraispán volt jogosult ítélni, de az ítélet ellen bármely fél a tárnokmesterhez fellebbezhetett.¹⁰⁶ A kamarai szervezet átalakulásával, egyes verdék városi kezelésbe vételével ez a rendszer is szükségképpen megváltozott. A pénzverők fölött a megerősödő városi polgárság is hatalmat követelt. A Budai Jogkönyv erősítette a város törvénykezési hatáskörét, és a szűkebb

¹⁰⁴ KUBINYI 1978, 12–13.

¹⁰⁵ BLAZOVICH – SCHMIDT 2001, 366., 406.

¹⁰⁶ A kamarai szervezetről: HÓMAN 1921, 197–224., HUSZÁR 1958, 27–29., KUBINYI 1978, 11., HERMANN 1987, 9–10., TÓTH 1999, 307–308.

értelemben vett kamarai ügyekben nem a tárnokmester, hanem a kincstartó joghatóságát mondta ki.¹⁰⁷

A budai pénzverde személyzete — és vezetői — helyi beágyazottságát jól mutatja, hogy a 15. századi kamaraispánok közül legalább hárman meghatározó várospolitikai, illetve kereskedelmi szerepet játszottak Buda város életében. **Nadler Mihály** legalább hatszor volt Buda város bírása, I. Ulászló trónra lépte után Bécsbe szökött, csak 1444-ben tért vissza, ekkor visszakapta elkobzott javait. Kamarai tisztségviselése mellett komoly birtokokat szerzett, pénzüzletei voltak, ő szedte be a birodalmi zsidóadót, közreműködött a királyi ékszerek elzálogosításában. A Nadlerék háza a Német utcában állt. **Eckenberger Boldizsár** radkersburgi/gráci kereskedőcsaládból származott, Mátyás ugyanis gazdag stájer kereskedőcsaládokat telepített át Budára. Korábban belső-ausztriai verdebérlő volt; később nagyszebeni kamaraispán lett. **Kovács István** legalább háromszor lett budai bíró, a pénzügyigazgatásban jelentős karriert futott be (harmincadispán is volt), pénzüzleteivel jelentős vagyona tett szert, birtokokat szerzett. Háza az Olasz utcában volt (pontos helyét nem ismerjük).¹⁰⁸

A személyzetből ismert **Münich Henrik** pedig baseli eredetű budai polgár, felesége révén apósa, a többszörös budai bíró, körmöci kamaraispán Siebenlinder János üzlettársa volt; München lányát egyébként Münzer János vette el (a Münzer család tagjai korábban a bambergi pénzverdében működtek, innen kapták nevüket), Münzer budai polgár, sőt bíró is volt. München háza, amely később Münzeré lett, a Német utcában állt. A szintén felbukkanó **Plat Lénárt** pénzverő háza pedig szemben volt a pénzverőházzal.¹⁰⁹

Pozsonyban a pénzverde vezetőiként a város legvagyonosabb polgárai tűnnek fel. **Longviser Lénárt** a város leggazdagabbjai közé tartozott. **Ranes Farkas** szintén tehető ember volt, testvére, **Ranes István**, pedig Pozsony város többszörös bírájaként, polgármestereként, illetve harmincadosként írta be a nevét a város történetébe.¹¹⁰ A verde

¹⁰⁷ A 15. század második feléből több eset is arra utal, hogy a kincstartók törvénykezési jogosultságukat (akár külföldön is) érvényesítették, vagy legalábbis megkísérelték érvényesíteni: KUBINYI 1957, 27–28.

¹⁰⁸ HORVÁTH – HUSZÁR 1955–1956, 29–30., HUSZÁR 1965–1966, 56–57. **Nadler Mihály**: LEDERER 1932, 167., ELEKES 1952, 273. (47. jegyzet), KUBINYI 1971, 247., DRASKÓCZY 2001, 159., VÉGH 2006, 196–197., 209. **Eckenberger Boldizsár**: KUBINYI 1971, 256., **Kovács István**: KUBINYI 1966, 276., 281., GYÖNGYÖSSY 2003, 267–269., VÉGH 2006, 242. Ide sorolhatnánk Mikolai István többszörös budai bírót is, de a korábbi numizmatikai irodalom állításával szemben nem volt budai kamaraispán: GYÖNGYÖSSY 2003, 276.

¹⁰⁹ **Münich Henrik** működéséhez: LEDERER 1932, 110., 167., KUBINYI 1971, 251., KUBINYI 1978, 22–23., VÉGH 2006, 201., 209. **Plat Lénárt** háza a budai Szent Miklós utcában állt (1467. május 1.): PATAKI 1950, 287. (34. jegyzet), HUSZÁR 1958, 97. (280. jegyzet), BALOGH 1966. I, 519., VÉGH 2006, 253.

¹¹⁰ HORVÁTH – HUSZÁR 1955–1956, 27–28., KOVÁTS 1900, 444. (1. jegyzet), POHL 1965a, 84. **Longviser Lénárd**: ORTVAY 1894, 442., LEDERER 1932, 226–227., SZÜCS 1955, 267., 269. **Ranes István**: ORTVAY 1894, 378–379., 381–382., 390., 394., 407–408., 410., 412., 414–418., 446–447., ORTVAY 1900, 66., SZÜCS

személyzetéhez érdekes adalék, hogy 1440-ben nyolc olyan mesterlegénynek fizettek ki a bért, akik a pénzverdében különböző feladatokat láttak el.¹¹¹ 1524-ben újraindították a pozsonyi pénzverést, a firenzei **Pistys Miklós** és a nürnbergi **Fleischer Jakab** kamaraispánok vezetésével. Pistys Miklóst (és vele együtt Fleischert is) az új kincstartó, bethlenfalvi Thurzó Elek elmozdította, ám néhányan a pénzverde munkatársai közül — így **Grosch Balázs** pénzverő és **Hermann** kémlő — adósai maradtak, ezért a királynál panaszt tett.¹¹²

Az 1461-es *soproni* adójegyzék három pénzverő nevét (**Gaspar münzmaister**, **Philipp münzmeister**, **Jannko münzer**) szerepelteti, akik városi alkalmazásban álltak. Grafenecker Ulrik 1463-ban már szabályosan mentegetőzik amiatt, hogy soproni pénzverőházába (*in mein munsshaus*) néhány pénzverőt küldött, mivel nem szeretné Sopron szabadságait megsérteni.¹¹³

A *kassai* pénzverők különös jogállásának kifejezésére, mintegy testületi jellegüket is bizonyítva, a pénzverőknek Kassán külön pecsétje volt, amely a 15. század első felében készülhetett, körirata: „S+der♣mnczer+czw♣cassch+”.¹¹⁴ Ugyanakkor a pénzverők nem alkottak idegen testet a város életében, annak szerves részét képezték. Köztük is kimutatható a város meghatározó személyiségeinek, vezetőinek jelenléte. Így **Dániel** vésnököt (1440) később a kereskedőcéh tagjaként említik (1450), a több pénzverdei tisztséget is betöltő **Thoklár János** kassai bíró lett. **Mihály** pénzverő 1498-ban a városi tanács tagja volt. Többször említenek kémlőt (**András**, **Thoklár János**, **Paumgartner Bertalan**, **István**), pénzverőket (**Cristanus**, **Handel**, **Német János**, **Bálint**, **Zolauer János**, **Mihály**, **Cleyn András**), de felbukkan öntőmester (**Schuchwalt András**) és *pisetarius* (**Thoklár János**) is. A kamaraispánok közül külön ki kell emelni **Greniczér Ágoston** volt kassai bírót.¹¹⁵

1955, 267., 269., MAJROSSY 2011, 106., MAJROSSY 2012, 175. (22. jegyzet). Ranes István előlegkölcsönöket nyújtott városának: LEDERER 1932, 211. **Ranes Farkas** nagykereskedő volt, Magyarországra posztót hozott, és innen állatot vitt ki: KOVÁTS 1902a, 161–162., LEDERER 1932, 205., SZÜCS 1955, 192., KUBINYI 2009 [1963–1964], 708. (35. jegyzet), SZENDE 2004, 38., 228.

¹¹¹ POHL 1965a, 84. (7. jegyzet). 1444-ben nyolc mesterlegény kapta meg a bérét, „*dy In den Rathaws gegrabn habn zu den grossen Sewlen, habn helfn awfhebn und setzen zu der Münz Hotten*”: ORTVAY 1895, 63. (11. jegyzet). Ortway Tivadar is felvetette a lehetőségét, hogy a pozsonyi ötvösök bekapcsolódtak a pozsonyi pénzverésbe vésnökként (*graber*), így Jakab és Feiertag János; szakértelmükre a nemesfém-finomításnál is szükség lehetett: ORTVAY 1903, 244. Az 1434-es adókönyvben Sebald és Feiertag János ötvösök szerepelnek, 1439-ben pedig felbukkan Jost ötvös is: ORTVAY 1903, 240.

¹¹² ORTVAY 1898, 494–495., HUSZÁR 1965–1966, 59., POHL 1965b, 262–264. **Pistys Miklós** azaz Niccolo Pitti Firenzéből származott: ARANY 2012, 160.

¹¹³ HUSZÁR 1955–1956, 38., HOLL 1989, 69. Grafenecker Ulrik soproni főispán levele Sopron városához (Trautmannsdorf, 1463. február 4.): Szöveggyűjtemény 18.

¹¹⁴ GINDL 1974, 143–145.

¹¹⁵ A kassai verde működése, személyzete: KEMÉNY 1902, 248., KEMÉNY 1903, 71., HORVÁTH – HUSZÁR 1955–1956, 29., HUSZÁR 1963–1964, 53., 56., POHL 1968a, 31–34., PETÁCH 1986, 43–45. **Greniczér Ágoston** különböző pénzüzetekben is részt vett: LEDERER 1932, 170.

Nagyszebenben a pénzverés ügye csaknem a kezdetektől fogva a város belügyének számított, a kamaraispáni tisztséget rendszerint a polgármester vagy a szászság egyik politikai vezetője töltötte be, aki a kollektív bérletet irányította (közülük némelyek a keleti kereskedelembe is bekapcsolódtak). A polgármester-kamaraispánok közé tartoznak: **Pfeffersack Miklós, Jakab, Wenzel Oszwald, Trautenberger Tamás (?)**, **Altemberger Tamás, Agatha János, Hecht György és Proll Miklós**. A kamaraispánok közül **Lemmel János** később királybíró lett, **Melchior aurifaber** pedig székbíró és városi tanácsos, **Mydwescher Jakab** székbíró volt. Az a szebeni hagyomány viszont, hogy a polgármester egyúttal a pénzverőkamara ispánja is, Proll halála után végleg megszakadt. Ekkor ugyanis **Lulay János**, későbbi királybíró lett a kamara bérlője, majd **Pemflinger Márk**, és ezentúl egészen 1608-ig a királybírók intézték a nagyszebeni pénzverde ügyeit is. A verde személyzetéből — feltételezhetően — többen is szerepelnek az 1473–1477 között készült adóösszeírásban: **Guldenmünzer János, Goldschmid (Aurifaber) Miklós, Goldsmyt (Aurifaber) Melchior, Munczer Pál**. Befizetett adójuk alapján a szebeni vezetőréteghez tartoztak. A pénzverőben dolgozhatott a másutt említett szebeni polgár, **Konrád** pénzverő is, ahogy a korábban felbukkanó másik szebeni pénzverő, **Simon** is, aki érdekelt volt a körösbányai aranymosásban. Már Gustav Gündisch rámutatott arra, hogy a nagyszebeni vezetőréteg egyik gazdagodási lehetősége éppen a pénzverő-kamarában rejlett, erre utal a Münzer név gyakorisága a 15. századi nagyszebeni írott forrásokban.¹¹⁶

Amikor 1492-ben a nagyszebeni kamara új bérlő kezébe került, súlyos feszültség alakult ki a városi vezetőréteg és az új kamaraispán között. Minderről annak kapcsán értesülünk, hogy II. Ulászló (1490–1516) felszólította a nagyszebeni polgárokat, hogy ne

¹¹⁶ HORVÁTH – HUSZÁR 1955–1956, 28., HUSZÁR 1965–1966, 57. KUBINYI 1957–1958, 20–21. A városi vezetőréteg és a verde viszonyához: GÜNDISCH 1987 [1981], 197–198. **Lemmel János**: SEIWERT 1863–1865, 166., BOGADE 2010, 1–2., SOÓS 2014, 43. **Pfeffersack Miklós**: SEIWERT 1863–1865, 166. **Jakab**: SEIWERT 1863–1865, 166., ELEKES 1952, 225., KUBINYI 1957–1958, 20. **Wenzel Oszwald**: SEIWERT 1863–1865, 167., GÜNDISCH 1987 [1981], 190., 194–195., 199. **Melchior aurifaber**: GYÖNGYÖSSY 2003, 275. **Trautenberger Antal (királybíró) és Tamás (polgármester)**: UJSZÁSZI 2007a, 74–75., HOCHSTRASSER 2013, 7–8. **Altemberger Tamás**: SEIWERT 1863–1865, 168., 170., GYÖNGYÖSSY 2003, 244–246. **Agatha János**: GYÖNGYÖSSY 2003, 243–244., PAKUCS–WILLCOCKS 2007, 114. **Mydwescher (Szabó) Jakab**: GYÖNGYÖSSY 2003, 280. **Hecht György**: SEIWERT 1863–1865, 168–169., GÜNDISCH 1947, 12–15., GYÖNGYÖSSY 2003, 258–259., SOÓS 2014, 51. **Proll Miklós**: SEIWERT 1863–1865, 169., GÜNDISCH 1947, 15–17., GYÖNGYÖSSY 2003, 289–290., PAKUCS–WILLCOCKS 2007, 133., SOÓS 2014, 51. **Lulay János**: SEIWERT 1863–1865, 170–171., GÜNDISCH 1947, 20–21., GYÖNGYÖSSY 2003, 272–274., SOÓS 2014, 53. **Pemflinger Márk**: KUBINYI 1966, 253–254., KUBINYI 1971, 256., KUBINYI 1978 [1978] 754–755., SOÓS 2014, 53. Az 1473–1477 közötti adóösszeírásban szereplő pénzverőkhöz, ötvösökhöz: GÜNDISCH 1987 [1981], 197. A *Goldschmid* és az *Aurifaber* nevek viselői nem feltétlenül vettek részt a pénzverésben, nevük alapján lehet, hogy csak ötvösként tevékenykedtek. Melchiorról viszont tudjuk, hogy kamaraispán volt. **Konrád** pénzverő: *Conradus monetarius Inhabitor Civitatis nostre Cibiniensis* stb. (1469, 1470): BALOGH 1966. I, 517. **Simon** pénzverő (1446): ELEKES 1952, 310. (42. jegyzet), GÜNDISCH 1987 [1942], 86., 93., DRASKÓCZY 1994, 133. (17. jegyzet)

akadályozzák az aranyforint-verést, és a Hecht György kamaraispán által az aranyforintok próbájára kiválasztott és kirendelt polgártársat ezen tisztség ellátásától ne tartsák vissza, mivel a kamara ügyvitelét nem ők végzik.¹¹⁷ A királyi utasításnak több tanulsága is van. Egyrészt azt bizonyítja, hogy II. Ulászló ismét egy személyt bízott meg a kamaraispáni teendőkkal, és a korábbi kollektív jellegű bérletet elvette a várostól, amit a város szemmel láthatóan nehezen viselt. Másrészt a kémlő tisztségére a kamaraispán választott embert, igaz, nagyszebeni polgárt, és nem a város! Az ügy egy kicsit emlékeztet Thoklár János kassai kémlővé történt kinevezésére: Mátyás döntött a kémlő személyéről, mégha kassai polgárt is nevezett ki erre a tisztségre (bár Thoklár esetében nagyon is elképzelhető, hogy őt a városi tanács javasolta).¹¹⁸

A *Kolozsvárott és Brassóban* feltűnő, olasz származású **Firenzei Kristóf** 1438-tól folyamatosan részt vett az erdélyi magyar pénzügyigazgatásban, igen hamar Hunyadi János kormányzó szolgálatába állt. Három város is polgárának mondhatta: Kolozsvárott, Nagybányán és Nagyszebenben is polgárjogot nyert, pénzverdei működését azonban nem a városi közösségekben elfoglalt helyének, hanem a Hunyadiaknak köszönhette.¹¹⁹

Verdebérlet, jövedelmezőség, kibocsátás

A pénzverési és bányafelségjogból származó jövedelemre három összefoglaló forrással rendelkezünk. Az egyik Eizinger Ulrik 1453-ban készített kincstári előterjesztése, a másik Hieronymus Landus krétai érsek, pápai nuncius vagy Pietro Tommasi velencei követ 1462 és 1470 között keletkezett jelentése (a továbbiakban: Landus-jelentés), a harmadik pedig a magyar király követének Francesco Fontananak Páduában előadott, a királyi jövedelmekről

¹¹⁷ II. Ulászló utasítása Hecht György érdekében a nagyszebeni polgárokhoz (Buda, 1493. május 7.): SEIWERT 1863–1865, 189–190., HUSZÁR 1977–1978, 75.

¹¹⁸ A tárgyalt pénzverdék esetében nyilvánvaló, hogy a vezetők a helyi városvezetésből kerültek ki. Ez például a bányavidéki verdék esetében nem feltétlenül volt így, különösen nem Nagybányán. A jelenségre már Kubinyi András felfigyelt: KUBINYI 1957–1958, 20. Ugyanakkor — ahogy arra Draskóczy István rámutatott — a nagybányai pénzverdének volt „városi” korszaka, 1468 és 1480 között (DRASKÓCZY 2013, 181–182.); ezt egyébként a nagybányai pénzeken ekkortájt használatos kollektív mesterjegy (bányászkalapács és ék) is jelzi.

¹¹⁹ **Firenzei Kristóf** és a vele együtt felbukkanó **Zati Antal** életét, üzleti működését megírta Draskóczy István, az olaszok erdélyi szerepéről szóló tanulmányában: DRASKÓCZY 1994, 126–128. Brassó és Kolozsvár inkább csak lehetséges pénzverési helyszín volt, a helyi polgárságnak a verde létesítésében nem volt szerepe. Hasonló jelenséggel állunk szemben további esetekben is: például Segesvárra is csak Vlad Dracul-nak köszönhetően telepítettek verdét, bár ebben az esetben is fölmerült a verde Brassó történő áthelyezése: HUSZÁR 1941, 29. 1443-ban Hunyadi János Firenzei Kristóft bízta meg a segesvári pénzverés újjászervezésével (DRASKÓCZY 1994, 126.), nem véletlen, hogy egyenesen a vajda kamaraispánjaként említik: „*Cristoferus Ytalicus ... concivis Cibiniensis, camerarius monetarum magnifici viri Johannis de Hunyad Waywode Transylvaniensis*” (HORVÁTH–HUSZÁR 1955–1956, 28., HUSZÁR 1975–1976, 45.). A kolozsvári vezetőréteg tagjai között nem szerepel sem Firenzei Kristóf, sem Zati Antal. Valószínűleg nem ambicionálták túlságosan a kolozsvári letelepedést. A helyi vezetőrétegről: GÜNDISCH 1987.

szóló összeállítása (1476). Forrásaink alapján viszonylag pontosan meghatározható az egyes pénzverdék hozama.¹²⁰

Eizinger Ulrik adatai szerint a pénzverő és bányakamarák teljes jövedelme (urbura, nemesfémbeváltás, pénzverés) évi **huszonnégyezer aranyforint**. Eizinger későbbiekhez képest szerény száma mindenképpen hitelesnek tűnik, a politikai és a gazdasági okok egyértelműek: a hatalomváltás mellett az is magyarázza az alacsony összeget, hogy a verdék többsége Hunyadi János befolyási területén volt, így — a nagyszebeni verdét leszámítva, ahol Hunyadi V. László nevére és saját hasznára aranyforintokat veretett — a verdék évekre beszüntették tevékenységüket; az egyébként Giskra által uralt kassai pénzverdében is leállt néhány évre a pénzverés.

Mintegy tíz év múlva a Landus-jelentés ennél jóval nagyobb összeget ad meg, bár a kassai kamara jövedelme hiányzik, a többi négy kamara jövedelmét **negyvennégyezer aranyforintra** teszi. Landus összeállítását „becslésjelleg” (Kubinyi András) jellemzi. Landusnál, akárcsak Eizingernél a körmöci kamara jövedelmezősége egyaránt tizenkétezer aranyforintra rúg, ami jól mutatja, V. László király csak ebből a kamarából számíthatott biztos és jelentős jövedelemre; a többi verdék esetében azt tapasztaljuk, hogy tíz évvel később jövedelmezőségük két–háromszorosára nőtt.

1476 májusában Páviában a magyar király követe, Francesco Fontana tájékoztatást adott ura rendes jövedelmeiről, és elmondta, hogy az arany- és ezüstművekből évi **hatvanezer aranyforint** folyik be a kincstárba. Fontana adata nagy valószínűséggel a rézadás hasznát (kb. huszonhatezer aranyforint) is tartalmazza, így a tényleges összeg **harmincnégyezer aranyforint** lehetett. A mintegy másfél évtizeddel korábbi adatokhoz képest tizenötezer forintnyi csökkenés tapasztalható.¹²¹

Végezetül az egyes kamarákra vonatkozóan az 1480-as, 1490-es évekből külön is rendelkezünk adatokkal. Schaider Péter körmöci kamaraispáni működése idejéből hat és fél év számadásait (1486–1492) ismerjük.¹²² Altemberger Tamás nagyszebeni kamaraispán utolsó éveiből (1486–1491) több hét cementezeri jegyzőkönyve maradt meg a nagyszebeni

¹²⁰ Az Eizinger-jegyzékhez: BAK 1987, 356–358., 380–384., ENGEL 1993, 27–29., DRASKÓCZY 2001, 164. (62. jegyzet), a Landus-jelentéshez (amely Draskóczy István újabb kutatásai szerint valószínűleg Pietro Tommasi velencei követ jelentése): KUBINYI 1990, 104–105., DRASKÓCZY 2001, 64. (62. jegyzet), DRASKÓCZY 2010., DRASKÓCZY 2013., a Fontana-féle összeállításhoz: FÜGEDI 1982a.

¹²¹ A forrásokat Draskóczy István több tanulmányában is összefoglalóan értékelte, például: DRASKÓCZY 2001., DRASKÓCZY 2010., DRASKÓCZY 2013. Saját, részben eltérő álláspontom (GYÖNGYÖSSY 2008, 31.) Kubinyi András véleményével egyezik: KUBINYI 1990, 104–105.

¹²² Schaider Péter kamaraispán 1486. augusztus 1-jétől kezdődően készítette el számadásait Beatrix királyné számára (az 1486–1491-es számadások kiadásai: MTO II. 48–55., BERZEVICZY 1914, 254–263., az 1492-es számadások kiadása: BERZEVICZY 1914, 301–304.). A kamaraispán számadásainak elemzései: HÓMAN 1921, 284–285., PAULINYI 1936, 64–66. és 73–74., GYÖNGYÖSSY 2001–2002.

választóműből. Altemberger számadásainak azok a rovatai érdekesek a számunkra, amelyek a pénzverés költségeit tartalmazzák.¹²³ A körmöci kamara 1514-es évről két számadás is fennmaradt: pontosabban egy eredeti tisztázatlan számadás és az eredeti tisztázott registrum.¹²⁴ A számadások alapján viszonylag pontosan rekonstruálhatók egy pénzverde (kamara) személyi és dologi kiadásai, az általánosság és a teljesség igényével.

Először Schaidner Péter számadásait érdemes szemügyre vennünk.

I. A SZEMÉLYI KIADÁSOK:

1./ **Az ezüstpénzverés költségei** (*expensa argenteae monetae*). Nem kizárt, hogy ez a tétel dologi jellegű kiadásokat is tartalmazott, de nagyobb részét a pénzverő munkások fizetése tette ki. Ezt az összeget, amely a személyi kiadások mintegy egyharmadára rúgott, a kiverő pénz mennyisége alapján fizette ki a kamaraispán a munkásoknak teljesítménybérként, akik aztán maguk között megosztották. A 17. században például a pénzverők minden pénzzé vert márka után a kiverő pénz 6,25%-át kapták (azaz 3 pondust). Ezzel szemben az 1514-es számadásban ennél kevesebb, csak két pisetum ($2/48 = 1/24$) szerepel.¹²⁵

2./ **Az ezüstpénzverésnél alkalmazott tisztviselők fizetése** (*provisio officialium argenteae monetae*). Ez a tétel sem állandó összeg, ingadozik – nyilván a kiverő pénz mennyiségének megfelelően.

3./ **Az üveges fizetése** (*provisio vitrifici*). Ez a tétel időbérnek tűnik, éves szinten állandó összeget (Körmöcbányán 32 aranyforintot) jelentett.

4./ **A kamarai alkalmazottak fizetése** (*provisio familiarum*). Ez a tétel a „külső és üzleti funkcióra alkalmazott ... kamarai alkalmazottak” (Hóman Bálint) fizetése, szintén változó összegű, a személyi kiadások egy negyedét tette ki.¹²⁶

5./ **A kamarai személyzet „borravalója”** (*pro bibalibus familiarum*). Ez a tétel jövedelemkiegészítés célját szolgálta, egyfajta pótlék volt. A számadások alapján úgy tűnik, hogy ezt az összeget szokás szerint karácsony és húsvét vigiliája alkalmából adták a kamarai személyzetnek (kevesebb volt mint a személyi kiadások 5%-a).

6./ **A kamarai személyzet kárainak megtérítése** (*por damno curialium*). Ez is – csekély összegű – jövedelemkiegészítés volt, bizonyos években el is maradt.

Az utolsó két tétel a kamara szociális jellegű kiadásait¹²⁷ tartalmazta, mintegy korabeli társadalombiztosítási rendszerként is működve a személyi kiadások több mint egy nyolcadát biztosították:

¹²³ A nagyszebeni cementezőmű 1486–1491 közötti jegyzőkönyveinek (*Schaedulae cementi Cibiniensis...*) kiadása: PAULINYI 1936, 85–94.

¹²⁴ Kiadásuk és elemzésük: GYÖNGYÖSSY 2005.

¹²⁵ PLANK 1917, 102., HÓMAN 1921, 284–285.

¹²⁶ HÓMAN 1921, 284.

¹²⁷ Ilyen jellegű szociális kiadásokról a 16. századból is van tudomásunk. Amikor az 1560-as években megvonták a pénzverő munkásoktól a kedvezményes fát, majd az élelmiszereket és a közös konyhát, azok 1565-ban határozottan tiltakoztak. A panasz hatására a kedvezmények egy részét ugyan visszaadták, de 1574-ben elvették a karácsonykor, húsvétkor és pünkösdkor járó három napi szünetet. Ez újabb feszültségekhez vezetett. 1568-ban egy királyi bizottság azt is kifogásolta egyébként, hogy a kamara hozzájárul a kórházban és a meleg fürdőben kezelt körmöci szegények ápolási költségeihez, valamint a vízvezeték fönntartásához. Kérdésükre, hogy milyen rendeletek alapján történik mindez, Körmöcbánya városa a szegények ápolási költségeinek ügyében

7./ **a szegényeknek** (*pauperibus*),

8./ **a szegény szolgálók házasságkötésére** (*ancillis pauperibus maritatis*) szóló juttatásokat.

II. A DOLOGI KIADÁSOK:

1./ **A műhely fenntartása** (*expensa fabricae*). Ez a kiadási tétel változó összegű volt, bizonyára a műhellyel kapcsolatos dologi kiadásokat (karbantartás, fenntartás, eszközök) fedezte. Számadásból ismerjük azokat az anyagokat, amelyekre a kamarai üzemnek működése során szüksége volt: borkő (*tartarus*), téglék (*tegulae, ollae*), réz (*cuprum*), szén (*carbo*) és fa (*lignum*).

2./ **A kamarai épületek fenntartása** (*expensae structurae camerae*) tétel is csak bizonyos években szerepel, karbantartási–felújítási munkálatokra.

3./ A kamarai szállítások igényelték, hogy a kamaraispán lovakat is tartson. A **lótartás költségei** (*expensa equorum*) szintén jelentős kiadásokat jelentettek.

4./ Jelentősek voltak a kamara működése során felmerült **útkiadások** (*expensa viarum*) is.

5./ **Az aranypénzverő munkások ruhája** (*pro vestibus monetariis aureae monetae*) állandó összegű tétel a számadásokban.

6./ **A kamarai személyzet ruházata** (*pro vestibus curialium*). Erre a célra változó összegeket fordított a kamaraispán. Nyilván szükség és a személyzet igényei szerint fizetett.

7./ **A kamarai személyzet ágyneműje** (*pro lectisterniis*). Ez a tétel egyetlen egyszer fordul elő: valószínűleg a kamara igazgatásának átvételével egyidejűleg gondoskodott az új kamaraispán a személyzetnek ágyneműkről.

8./ **A kamarai személyzet ételmezése** (*expensae victualium camerae*). A kamaraispán gondoskodott a személyzet ételmezéséről is.

9./ **A kamarai személyzet borjárandósága** (*pro ... plaustis vini*). A bort társzekerekkel szállították a kamarai személyzet fogyasztására.¹²⁸

Altemberger számadásai más rendszerben készültek, az egyes tételeket összevonták, így öt rovatban összesíthetjük a pénzveréssel kapcsolatos személyi és dologi kiadásokat:

1./ **A pénzverők munkadíja** (*Müntzerlohn*). A pénzverők munkadíjának változásaiából arra kell következtetnünk, hogy a feldolgozott arany és a belőle kivert pénz mennyiségét követte. Ha a számsorokat megvizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy minden 350 aranyforint — azaz a pénzöntvény 5 márkája pénzzé verése — után kaptak a pénzverők 1 aranyforintot.

2./ **Dologi kiadások, ételmezés** (*Sambcost*). Bár időnként feltűnik ez a tétel is, igazán nincs arányban a beváltott arany mennyiségével; nehezen magyarázható meg ingadozása.

nem tudott felvilágosítást adni, mivel a városi levéltár 1560-ban elpusztult; a vízvezeték kérdésében viszont arra hívta föl a figyelmet, hogy az a bányák és a zúzóok üzemeltetéséhez szükséges vizet szállítja: PÉCH 1884, 262., NEWALD 1885, 58–59., 62., ERNYEY 1926, 118.

¹²⁸ BERZEVICZY 1914, 260.

3./ **A kémelés céljára félretett aranyforintveret** (*Inczebinden*). A tétel következetesen minden héten 1 aranyforint volt; ez volt az a darab, amelyet ellenőrzés céljára megőriztek. A következetesen szereplő egy aranyforint az elcsomagolt („einzubinden”) próbaérmét jelenthette.

4./ **A kémelés jövedelme, a kémelő fizetése** (*Dem Probierer*). A kémelő fizetése szintén állandó összeg volt: minden héten egy aranyforint szerepel.

5./ **Az esztergomi érseket megillető pisetumjövedelem** (*Nessig*). A „nehezék” néven elkönyvelt tétel is hétről hétre változott: jól látszik, hogy a feldolgozott és pénzzé vert arany mennyiségét követte. A pénzöntvény minden 3 márkája (azaz 207 aranyforint) után az érseknek egy aranyforint járt.¹²⁹

Schaidner Péter számadásai nem tartalmazzák külön a kamaraispánnak járó összeget; pedig biztosan volt „fizetése”, hiszen nyilvánvalóan nem ingyen és bérmentve végezte teendőit. Úgy tűnik, hogy a számára járó összeget a pénzverés szükséges, de a számadásokban fel nem tüntetett költségei között kell keresnünk. Bár az is felmerülhet, hogy amikor királyné magához rendelte számadástételre, nagyobb összegeket vett fel költségtérítésként: 1490-es bécsi látogatása alkalmával kiugróan magas összeget, 379 aranyforintot számolt el erre a célra.¹³⁰

Különösen is érdekes, és számos újabb vitára adhat okot, az ezüstpénzverésből származó haszon kérdése: „*a nemesfém-monopólium hozamát ... az a különbség adja, amely a nemesfémek beváltási kényszerára és a beváltott nemesfém mennyiségéből előállítható pénzürmék névértéke között az utóbbi javára mutatkozott*” (Paulinyi Oszkár).¹³¹ A kamaraispán számadásaiból kiderül, hogy egy márka ezüst feldolgozásából a királynénak jutó nyereség 83 denár. Ha a színezüst alatt tizenöt latos (937,5‰) ezüst értendő, akkor egy márka „színezüstből” — a megfelelő mennyiségű réz hozzáadásával — 780 darab nyolc latos finomságú denár verhető. Egy márka „színezüstöt” az 1490-es években 425–450 denárért váltottak be.¹³² Ha a 780 denárból levonjuk a $450+83=533$ denáros összeget, megkapjuk az esztergomi érseknek járó pisetumra jutó és a kamaraispánnak járó részt. Ez az összeg 247 denár márkánként. Sajnos, az esztergomi érseket illető rész mennyiségét nem ismerjük, így a kamaraispán ezüstpénzverésből eredő hasznát sem tudjuk meghatározni. Mindenesetre érdekes, hogy a királyné nyeresége csak mintegy harmada az érseknek és a kamaraispánnak együtt járó összegnek. Ez azért is különös, mert a *moneta nova* verése idején a verdeköltségre és a nyereségre jutó összeget márkánként 1050 denárban határozta meg Hermann Zsuzsanna, amely összegből 825 denár volt a királynak járó nyereség (tehát éppen tízszerese annak, amennyit Beatrix kapott!), és a megmaradó összegben (225 denár) osztoztak a pénzverde, a Thurzók és az esztergomi érsek.¹³³

¹²⁹ PAULINYI 1936, 83.

¹³⁰ GYÖNGYÖSSY 2001–2002, 141.

¹³¹ PAULINYI 1936, 52.

¹³² Az ezüst finomsága és beváltási ára: PAULINYI 1936, 48–49.

¹³³ GYÖNGYÖSSY 2001–2002, 142. A királynak járó nyereségről részletesen ír a *moneta nova* kapcsán: HERMANN 1975, 316–323., elemzéseibe bevonja Schaidner Péter számadásait is összehasonlításként. Hermann

Az 1514-es körmöcbányai számadás ezzel szemben a pisetum mértékét az ezüstpénzek esetében pontosan adja meg: minden márka után egy pisetum járt az esztergomi érseknek, tehát 1/48-ad rész, míg a pénzverő munkásoknak két pisetum. A kamaraispán vesztesége márkánként másfél pisetum volt, mivel a bányászoktól tizenöt latos ezüstöt kapott színezüstként, de neki a pénzverésnél tizenhat latos ezüsstel kellett számolnia.¹³⁴

Az ezüstpénzverés hasznát Schaidner Péter számadásai alapján márkánként 83 denárban állapítottuk meg. A Thurzó-számadás esetében az esztergomi érsek pisetuma, a munkások munkadíja és a veszteség levonása után márkánként 5 aranyforint és 53 denár jön ki „haszonként”, ám ebből az összegből még le kell vonnunk az ezüst beváltási árát — amely a számadás szerint is 4 aranyforint 50 denár —, marad 1 aranyforint és 3 denár. Úgy tűnik, a Thurzók nagyobb kamarai haszonnal dolgoztak, mint Schaidner Péter. Az aranypénzek esetében csak következtetni tudunk: a kamara haszna ugyanis márkánként 3 aranyforint, az érseki pisetumra három márkánként 1 aranyforintot számolhatunk.¹³⁵

A haszonkulcsot Schaidner Péter körmöcbányai kamaraispán (1480-as évek vége, 1490-es évek eleje) és Thurzók 1514-es számadásaiból ismerjük: a kiveret ezüstpénzek valamivel több mint 10%-a volt a kincstár haszna.¹³⁶ A klasszikus városi pénzverdék nemesfém-szükségletét azonban elsősorban a pénzváltásból biztosították. A pénzezüst előállítás kevesebb munkát igényelt, így vélhetőleg a haszon is nagyobb volt. A továbbiakban ezért 20%-os haszonnal fogok számolni az egyes verdék esetében.

Eizingernél a *budai* pénzverés haszna évi kétezer, Landusnál hatezer aranyforint.¹³⁷ Mindkét adat a pénzreform előtti időkből származik. V. László uralmának kezdetén a budai verde termelése jelentősen visszaesett: aranyforintot egyáltalán nem, ezüstpénzeket pedig kis

azonban végig tizenhat latos ezüsstel számolt, mivel szerinte a színezüst tizenhat latos ezüstöt jelentett: HERMANN 1975, 316.

¹³⁴ GYÖNGYÖSSY 2005, 170.

¹³⁵ GYÖNGYÖSSY 2005, 170. Az arany pisetumához: PAULINYI 1936, 83.

¹³⁶ GYÖNGYÖSSY 2001–2002, 142., GYÖNGYÖSSY 2005, 170. A pénzverési nyereségkulcsra van adatunk már az 1430-as évekből is. Báznai János, az esztergomi érsek kancellárja 1437-ben arról tájékoztatta a pozsonyiakat, hogy döntés született új pénz veréséről, amelynek finomsága 250‰ lesz. Az ötvözet egy márkájából kiverendő darabok számáról azonban ekkor még vita folyt, mivel a javasolt márkánkénti 632 denárból a kamaraispán jutaléka („*lucrum*”) legfeljebb 33 denár lehet, tehát valamivel több mint 5%. Kérdés persze, hogy ez a „jutalék” a haszon teljes összegeként, vagy az uralkodónak járó rész levonása után fennmaradó hányadként értelmezendő. Valószínűsíthetjük, hogy az utóbbi. Báznai János érseki kancellár levele a pozsonyiaknak (Esztergom, 1437. július 8.): Szöveggyűjtemény 5. Az oklevél jelentőségére — nemcsak a korábbi numizmatikai szakirodalomban szereplő téves keltezés, hanem a pénzláb megállapítását megelőző viták kapcsán is — már Draskóczy István felhívta a figyelmet: DRASKÓCZY 2001, 159. (44. jegyzet).

¹³⁷ Meg kell említeni, hogy a Landus-jelentés különböző kéziratok eltérő számokat tartalmaznak. Draskóczy István a „C” variáns által a budai pénzverés hasznaként megadott kétezer aranyforintos jövedelmet az 1467 utáni időkre vonatkoztatja, mivel az 1462-ben írt eredeti szövegről később több változatban készültek — esetenként újabb információkkal kiegészített — másolatok: DRASKÓCZY 2013, 180. Számításaimat a nyomtatásból ismert „A” variánsban (ENGEL 1798, 16–17.) szereplő adatok alapján végeztem.

mértékben vertek ezekben az években. V. László uralma végén és Mátyás uralma elején Budán a korábbinál intenzívebb pénzverés nyilvánvalóan a bevételek növekedéséhez vezetett.¹³⁸ Mivel a pénzlábat nem ismerjük, a kiverésre került nemesfém mennyiségét sem tudjuk meghatározni. Az 1462-es összeg azonban a budai verde jelentőségét mutatja: bevétele ekkor is megegyezett a nagyszebeni kamaráéval. Eizinger adatai alapján tízezer aranyforint értékben verhettek ezüstpénzt; a Landus-jelentés adatai alapján viszont már harmincezer forint értékű ezüstpénzt kibocsátásával számolhatunk. Ha az 1462. szeptemberéig érvényes hivatalos árfolyamból indulunk ki, ez hatmillió ezüstdenárral egyenértékű. Ezen mennyiség kiveréséhez mintegy huszonöt pénzverő munkásra, a segédekkel és egyéb mesterekkel együtt mintegy hetvenöt emberre volt szükség. A létszámról 16. századi források alapján is következtethetünk. 1524-ben II. Lajos Bécs városától kért engedélyt arra, hogy emberei a pénzveréshez szükséges szerszámokat vásárolhassanak, és azokat adómentesen kihozhassák; Szerémi György emlékirata szerint Mária királyné huszonöt pénzverő munkást hozatott Bécsből Budára. A moneta nova bukása után a királyné pedig arra utasította Körmöcbánya városát, hogy minél több pénzverőt küldjön verőszerszámokkal együtt az ország fővárosába, ahol új, nyolc latos ezüstpénzeket vernek majd.¹³⁹

A pozsonyi városi számadáskönyvek „hallgatnak” a pénzverési és pénzváltási jövedelemlről, így a pontos összegeket már nem lehet megállapítani. Lederer Emma feltevése valószínűnek látszik: ezekre a jövedelmekre külön számadáskönyvet vezethettek. Az viszont ismert, hogy milyen összegeket fizetett ki a város a királynak a részesedés fejében. Az „üzlet” semmi esetre sem lehetett (túl) nyereséges, mert 1431 áprilisában a keletkezett kár megosztása szerepelt napirenden, bár Lederer felteszi, hogy a város haszna valójában jóval nagyobb volt, mint ahogy azt a királynak elszámolták.¹⁴⁰ Ha a város által az uralkodó számára tett konkrét kifizetéseket vizsgáljuk, feltűnő, hogy voltak jelentős összegűek is. 1430-ban például Rozgonyi István pozsonyi főispán a pénzverés megkezdésétől Mátyás apostol ünnepéig

¹³⁸ HUSZÁR 1958, 94–98.

¹³⁹ SZERÉMI 117. Mária királyné utasítása Körmöcbánya városához, pénzverők és verőszerszámok Budára küldése ügyében (Buda, 1526. május 4.); KRIZSKÓ 1880, 52. (2. jegyzet), HUSZÁR 1958, 107., HUSZÁR 1977–1978, 81.

¹⁴⁰ ORTVAY 1900, 128–129., POHL 1965a, 85. A pozsonyi pénzverés és pénzváltás kérdését részletesen tárgyalja gazdaságtörténeti szempontból: LEDERER 1932, 225–228. A keletkezett kár megosztásáról Rozgonyi István közli Pozsony városával (1431. április 9.), hogy „*ex parte cusionis monete* említést tett a királynak, '*qui taliter nobis respondivit ut dignum et iustum est quod si in lucro sua Serenitas particeps existat et in dampno si quod in ipsa cusione cambio vel quovis alio modo accideret particeps fore dinosceretur*'.": LEDERER 1932, 227. (122. jegyzet). A pozsonyi verde működése kapcsán vannak adataink a városi számadáskönyvekből, 1442-ből: KOVÁTS 1900, 444. (1. jegyzet).

Longviser Lénárdtól tízezer forintot vett át.¹⁴¹ Lederer szerint a kamarai részesedés a pénzverésből éves szinten két-háromezer aranyforint lehetett, ez volt a király haszna, ennek alapján talán tizenötezer aranyforintnyi ezüstpénzt verhettek évente Pozsonyban. Zsigmond meghatározta a verendő pénzek pénzlábát. Egy márka finom ezüsthöz hét márka rezet kellett vegyíteni, az ötvözet egy márkájából pedig ötszáz denárt kellett verni. Ezen pénzből négyszáz darab ért egy aranyforintot.¹⁴² Ha körmöci liga szerint vert quaringokkal számolunk, éves szinten tizenötmillió darab érme készülhetett az 1432. januári árfolyam alapján. Ha a korábbi árfolyamot vesszük figyelembe, négy millió quaring kiverésével számolhatunk, ehhez tizenhat munkásra volt szükség, a teljes személyzet negyvennyolc fő lenne. Mivel biztosan rosszabb minőségűeket vertek, nagyobb volt a nyereség, a nyereség fele származhatott a minőségből, ezért ötszáz forintnyi quaringból kell kiindulnunk, azaz kétféle millió darab érméből, amelynek előállításához nyolc munkás, összesen huszonnégy ember szükségeltetett.¹⁴³

Giskra János 1451-ben a *kassai* pénzverőkamarát és a pénzváltást egy évre Modrár Pál nagyidai kapitánynak és Greniczér Ágoston volt kassai bírónak ötezer aranyforintért adta bérbe. Ennek előzménye az volt, hogy Kassa éveken keresztül komoly anyagi segítséget nyújtott Giskrának, készpénzben, aranyban, ezüstben és élelemben. Nyilvánvaló, hogy ezek után közvetlen hasznot húzhatott a pénzverdébe beadott ezüstrudak és ezüsttárgyak pénzítésével. Az Eizinger-jegyzék szerint viszont a kassai kamara jövedelme kétezer aranyforint. A magyarázat egyértelműnek tűnik: V. László uralma elején néhány évre megszűnt a kassai pénzverés.¹⁴⁴ Az ötezer aranyforintos összeg jelezheti azt a hasznot, amit a pénzverde jó működtetése esetén körülbelül el lehetett érni; és mindezt az ezüstpénzverésből, hiszen Zsigmond uralma óta Kassán aranyforintot nem vertek. Az összegekből, sajnos, még csak becsülni sem lehet a kivert ezüstpénzek mennyiségét, mivel a kassai kamarabérleti

¹⁴¹ ORTVAY 1898, 502., ORTVAY 1900, 129., POHL 1965a, 84–85. Majorossy Judit — Szűcs Jenő korábbi nézetével (SZŰCS 1958, 329–330.) egyetértve — arra hívta fel a figyelmet, hogy a pozsonyi pénzverés hasznait a király (és a városvezetés) itteni építkezéseinek fedezésére fordította: MAJOROSSY 2012, 172.

¹⁴² ORTVAY 1898, 488–489., LEDERER 1932, 227–228., POHL 1965a, 83., 85. A Zsigmond által meghatározott finomság: 125%. Az egyes darabok nyerssúlya: 0,491 gramm.

¹⁴³ A finomság kapcsán utalni lehet még Erzsébet királyné 1441. júl. 21-én, Pozsonyban kelt rendeletére is, amelyben előírta, hogy a pénzt a pozsonyi kamarában ugyanúgy verjék, mint Körmöcbányán, tehát egy budai márka (245,53779 gramm) tiszta és finom ezüsthöz hét márka réz keverendő; a finomság tehát megegyezik a Zsigmond idejében vert pozsonyi *quaringok*éval (125%). Míg a *quaring* eleve rossz minőségű aprópénz volt, Erzsébet a jó minőségű ezüstpénzek helyett vezetett be silány, rezes pénzeket. Minden így vegyített márkából ugyanis 475 nagyobb denárt, és kétszer annyi kisebb pénzt vertek (a nyerssúly: 0,519, illetve 0,258 gramm). Az egész vegyítéktömegből pedig 3800 nagyobb denár és kétszer annyi kisebb készült. Ebből 300 nagyobb és 600 kisebb pénz ért egy aranyforintot: POHL 1965a, 101., POHL 1972b, 165., HUSZÁR 1975–1976, 45.

¹⁴⁴ MÁLYUSZ 1957, 565–566., POHL 1971–1972a, 51–52., 55., PACH 1995, 266–267., 270–271. 1444–45-ben Giskra jelentős kölcsönt vett fel Kassától, Lőcsétől, Bártfától és Eperjestől. Ezért többek között a kassai harmincadot és pénzverést, valamint a szomolnoki és a gölnici rezet („*auf die Camer Cassa, dy kopperkamer uff der Smolnitz, Gilnitz, das dreysigste*”) kötötte le nekik a kassai számadáskönyv szerint: DRASKÓCZY 2001, 153–154.

szerződés elnagyoltan csak a körmöci pénzlábra hivatkozik, így a vert pénzek finomságát és nyerssúlyát sem ismerjük. Elméletileg, a haszonkulcs alapján, az 1451-es bérleti szerződés alapján huszonötezer aranyforintnyi, az Eizinger-jegyzék alapján tízezer aranyforintnyi ezüstpénz verhettek volna. Az 1460-as évekre akár ötmillió ezüstdenár kiverésére is gondolhatunk Kassán. Ezen mennyiség előállításához mintegy huszonkét pénzverő munkással, a segédekkel és egyéb mesterekkel együtt mintegy hatvanhat emberrel számolhatunk.¹⁴⁵

Eizingernél a *nagyszebeni* pénzverés haszna évi kétezer, Landusnál hatezer aranyforint. A két adat egyaránt a pénzreform előtti állapotokat tükrözi, eltérésük ezért magyarázatra szorul. V. László uralmának kezdetén a nagyszebeni pénzverés struktúrája megváltozott: ezüstpénzeket egyáltalán nem, csak aranyforintokat vertek ezekben az években, természetesen Hunyadi János hasznára.¹⁴⁶ Mivel a pénzlábat nem ismerjük, a kiverésre került nemesfém mennyiségét sem tudjuk meghatározni. Az 1462-es összeg azonban a nagyszebeni verde jelentőségét mutatja: bevétele ekkor is megegyezett a budai kamaráéval.¹⁴⁷ Ha csak ezüstpénzeket vertek volna Nagyszebenben, a hivatalos értékviszony alapján ez tizenkétfélmillió denár kiverését jelentené. Adataink alapján azonban a meghatározó az aranyverés volt, ennek legnagyobb mértéke az évi hatvanezer darab aranyforint lenne. A harmadik adat a már említett 1468-as kamarabérleti szerződés tizenháromezer aranyforintja; mivel az összeg két kamara bérletére vonatkozik, a szebeni kamara része csak spekulatív módon határozható meg. Ha fölteszük, hogy a bérletösszeg nem változott, továbbra is a hatezer aranyforinttal számolhatunk. Végül a negyedik adatot az 1480-as, 1490-es évekből fennmaradt cementezési jegyzőkönyvekből becsülhetjük meg. Az Eizinger-jegyzék alapján huszezer aranyforintnyi, a Landus-jelentés alapján hatvanezer aranyforintnyi arany- és ezüstpénzt verhettek Szebenben. Ismerve Nagyszeben aranyforint-kibocsátási lehetőségeit, mintegy öt aranypénzverő munkással számolhatunk, a segédekkel és a személyzet további tagjaival ez tizenöt fő. Mivel azonban itt jelentős nemesfém-finomítás is folyt, feltehető, hogy a teljes létszám — az időszakosan számításba veendő ezüstpénzverőkkel együtt — a negyvenöt főt is elérhette.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Kassa kimaradt a Landus-jelentés kézírataiból, ennek oka nem ismert: DRASKÓCZY 2013, 180. Lehet, hogy azzal függ össze, hogy 1467-ben ténylegesen szünetelt a kassai pénzverés: GYÖNGYÖSSY 2003, 85. (245. jegyzet).

¹⁴⁶ POHL 1971–1972a, 52–55.

¹⁴⁷ A jelenségre Draskóczy István is felfigyelt, utalva arra, hogy a Landus-jelentés különböző kéziratváltozataiban Buda és Nagyszeben mindig azonos bérletösszeggel szerepel: DRASKÓCZY 2013, 180.

¹⁴⁸ Ezt a nagyságrendet támasztja alá az alábbi 16. századi adat is: 1552-ben, a szebeni pénzverde újraindításakor Roll Farkas körmöci alkamaraispánt határozottan arra utasították, hogy két jó pénzverőt és tíz segédet küldjön Nagyszebenbe: NEWALD 1883, 81.

2. táblázat: pénzverdei személyzet a 15. század közepén

	Buda	Kassa	Pozsony	Sopron	Nagyszeben
pénzverők	25	22	8	3	15
teljes létszám	75	66	24	9	45

Végezetül meg kell említenünk azt is, hogy a városi pénzverdék esetében a pénzkibocsátás mennyiségéről fontos forrásunk lehetne az is, ha ismernénk az esztergomi érseknek *pisetum* címén kifizetett összegeket. Kassán és Nagyszebenben a 15. század folyamán kimutatható érseki pénzfelügyelő (*pisetarius*) működése, illetve a *pisetum*-jövedelem kifizetése. Az ország fővárosában, Budán működő pénzverde kapcsán pedig feltételezhetjük, hogy az érsek nem hagyta volna az őt megillető jövedelmet elveszni. A pozsonyi pénzverés forrásai kifejezetten hallgatnak erről a kérdéskörrel, Sopronban pedig valószínűsíthetjük, hogy Grafenecker Ulrik az általa veretett osztrák pénzek után nem kívánt *pisetumot* fizetni. Így vizsgálódásainkba a *pisetumot* — adathiány miatt — nem tudjuk bevonni.¹⁴⁹

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy 1430 és 1470 között több, nem bányavidéki város vezetése átvette a városában működő pénzverőház irányítását, vagy királyi felhatalmazás alapján pénzverdét alapított. A nem bányavidékre települt, 15. századi városi pénzverdék közös jellemzője, hogy székhelyük jogi szempontból szabad királyi város volt, jelentőségét tekintve pedig elsőrendű városnak minősült. A pénzverdét mindenütt a város egyik központi épületében (városháza, polgármester háza stb.) helyezték el. A verde vezetői a városi vezetőrétegből kerültek ki, a városi polgárok között a pénzverők kicsiny, de külön városjogi szabályozást igénylő csoportot alkottak. Jövedelmezőségük és a pénzverők létszáma alapján ezek a városi verdék a középmezőnyhöz, illetve a csekély jelentőségű pénzverőházak közé tartoztak.¹⁵⁰ Ezzel függhet össze, hogy Nagyszebent leszámítva a 15. század második felében valamennyi városi verde befejezte működését, tevékenységüket — Sopron, Kolozsvár

¹⁴⁹ A *pisetum* 15. századi történetéhez legutóbb: GYÖNGYÖSSY 2002–2003.

¹⁵⁰ A két klasszikus bányavidéki verde esetében magasabb jövedelmezőségre vannak adataink (például: DRASKÓCZY 2013, 180–181.), nyilvánvalóan a pénzverők létszáma sem volt csekély. A körmöcbányai pénzverde létszámát (vesd össze: GYÖNGYÖSSY 2005, 169.) a 15. században százöt főre tehetjük (ebből harmincöt fő pénzverő). Ezeket a számokat támasztja alá egy 1535-ből származó adat is, amely szerint a körmöci pénzverőben mintegy száz fő dolgozott: PÉCH 1884, 144. Nagybánya esetében — figyelembe véve az itteni pénzverés sajátos adottságait, például az aranyverés kiemelt szerepét — a teljes létszámot hatvanhárom főre becsülhetjük (ebből huszonegy fő pénzverő); ez a szám a nagybányai pénzverés termelési csúcspontjában (1470-es évek második fele) bizonyosan ennél is magasabb volt. Mindezt alátámasztani látszanak a nagybányai pénzverde személyzetével kapcsolatos 16. századi, szórványos adatok is, különös tekintettel a sokféle mester- és feladatmegnevezésre: GÜNDISCH 1932, 86–89.

és Brassó kivételével — csak a *moneta nova* verése idején újítták fel, de akkor már az adott város polgársága helyett a királynak, II. Lajosnak, illetve kincstartóinak bizalmasai vezették ezeket a verdéket.¹⁵¹

* * *

Zsigmond király 1430 nyarán elrendelte a *ducat* bevonását. Ettől kezdve az ezüstpénzek közül csak az új nagyobb denárt és a *quarting*ot lehetett törvényes fizetőeszköznek tekinteni. A csekély ezüstartalmú és súlyú *ducat* mellett az újonnan bevezetett *quarting* sem volt nagy értékű. Nem véletlen, hogy 1432-ben a király távollétében, de nevében a királyi tanács rendeletet adott ki, amelyben a *quarting* leértékelése érdekében az értékviszonyokat szabályozta: a nagyobb denár és a *quarting* közötti értékviszonyt 1:10-ben állapították meg, tehát egy aranyforintért ezentúl száz nagyobb denárt vagy ezer *quarting*ot kellett adni. A királyi tanács kibővített ülésén részt vettek egyes városok (Nyugat-Magyarországról: Pozsony, Nagyszombat és Sopron) meghívott bírái és esküdtjei is. A rendelkezésnek köszönhető, hogy Pozsonyban 1435 tavaszán felhagytak a *quarting* verésével, erre utal az is, hogy a helyi forrásokból eltűnik ez a pénznem.¹⁵²

Az 1430-as években ismét centralizációs kísérleteknek lehetünk szemtanúi. A király környezetéhez tartozó, olasz eredetű bajmóci Noffry-családból négy testvér — Lénárt, János, Bardo és Jakab — ugyanis megszerezte magának a korabeli pénzügyigazgatás kulcspozícióit. A család pénzügyigazgatási karrierje nem előzmény nélküli, mert korábban már a testvérek édesapja, Onofrio Bardi is több alkalommal volt kamaraispán.¹⁵³

1437 nyarán a király környezetében ismét rosszabb aprópénz kibocsátására készültek. Legalábbis erre utal Báznai Jánosnak, az esztergomi érsek kancellárjának a pozsonyiakhoz írott levele, amelyben egy négy latos (250%) ezüstpénz tervezett bevezetéséről ad

¹⁵¹ Budán ekkor személyesen a *moneta nova* idején kétszeresen is kincstartóskodó bethlenfalvi Thurzó Elek (KUBINYI 2009 [1963–1964], 718–719. (127. jegyzet)) irányította a pénzverde működését (HUSZÁR 1958, 108.), Pozsonyban Pistys Miklós (Niccolo Pitti) és Fleischer Jakab (ORTVAY 1898, 494–495., KUBINYI 1959, 111–112. (37. jegyzet), POHL 1965a, 91–92., POHL 1965b, 263., ARANY 2012, 160.), Kassán Kozymor Bertalan és Nádasdy György (KEMÉNY 1902, 250., POHL 1968a, 37.) lettek kamaraispánok, Nagyszebenbe a király Árhándy Pált küldte Pemflinger Márk királybíróhoz és kamaraispánhoz, hogy megszervezze az ezüstpénzverést (SEIWERT 1863–1865, 171., KUBINYI 1957–1958, 21.).

¹⁵² KOVÁTS 1900, 437., KUBINYI 2002, 31–32., GYÖNGYÖSSY 2003, 27. 1430. június 23.: DRH I, 253–254., 1432. január 20.: DRH I, 255–257. A *quarting* leértékelése mögött az a gazdasági szükségszerűség húzódott meg, hogy az aranyforint színezüst-értékét és a *quarting* ezüstartalmát összhangba hozzák: POHL 1972b, 37–38.

¹⁵³ LEDERER 1932, 165., TEKE 1995, 206., DRASKÓCZY 2001, 158–159., SOÓS 2014, 44.

tájékoztatást, jelezve azt is, hogy a márkánként kiverendő darabszám vonatkozásában még viták folynak. Báznai mindezt azért tartotta szükségesnek közölni, mert levelének tanúsága szerint tudott a pozsonyiak újabb pénzverési szándékáról. Ez a (tervezett) pénz korántsem tekinthető Zsigmond legrosszabb minőségű aprópénzének, de mindenképpen pénzügyi válságjelenségre utal.¹⁵⁴

A válságot véleményünk szerint a nemesfém-hiány okozhatta. A király egyik 1436-os oklevele jól szemlélteti azt, hogy a pénzveréshez szükséges fém beszerzése a pénzverőkamarákban mutatkozó hiány miatt hogyan történt. Vélhetőleg bajmóci Noffry Lénárt országos főkamaraispán kérésére ugyanis a király utasította Késmárk városát, hogy kölcsönképpen és a visszatérítés reményében szedjenek össze száz márka ezüstöt, és szállítsák a kassai kamarába. Az oklevél szerint más alattvalók is nyújtottak ilyen segítséget, mivel az új pénz, melyből száz denár tett ki egy aranyforintot, veréséhez sok ezüst szükségeltetett. Az oklevél háttérében elsősorban a nemesfémhiány állhatott, legalábbis a körmöci kamara 1434–1435-ös számadása a selmezbányai ezüsttermelés súlyos válságáról tanúskodik. A *moneta maior* kassai kiveréséhez azonban biztosítani kellett az ezüstöt, nyilvánvalóan ezért keresték meg a kamara területén található városokat.¹⁵⁵

Zsigmond még egy meghatározó jelentőségű intézkedését kell ismét megemlítenünk: a király 1427-ben a Borbála királyné ellátására, költségei fedezésére szolgáló évi húszezer aranyforintra becsült harmincadjövedelmet felcserélte a körmöcbányai urburára, azaz a királyné birtokába került a zólyomi vár és uradalom mellett a hét alsó-magyarországi bányaváros is. Ettől kezdve a körmöci kamarát a középkor folyamán a királynék birtokolták. A királyné megkapta a kamaraispánok, bányamesterek és tisztségviselők kinevezésének jogát, sőt a kamarát bérbe is adhatta. A pénzlábat azonban továbbra is a király állapította meg, és az ellenőrzési jogkört (a kémlő kinevezését) fenntartotta magának.¹⁵⁶

¹⁵⁴ DRASKÓCZY 2001, 159. (különösen is: 44. jegyzet). Báznai János érseki kancellár levele a pozsonyiaknak (Esztergom, 1437. július 8.): Szöveggyűjtemény 5.

¹⁵⁵ Az alsó-magyarországi bányavidék termelési válságáról: PAULINYI 1972 [1973], 89. Zsigmond egyébként Noffry Lénárttól várhatta a válságba került nemesfémhányás ügyének rendbetételét: DRASKÓCZY 2001, 158. Az ezüsthányás és Körmöcbánya ezüsttermelése visszaesésének ideje egybeesik az Európa-szerte megnyilvánuló nemesfémhiány egyik csúcspontjával: SPUFFORD 1988, 339–340., 352., 356–359. Vajon ez az európai tendencia hatott a magyarországi nemesfémpiacra is? Vagy a magyarázat a hadtörténet eseményeivel magyarázható? Ismeretes, hogy a huszita az 1430-as években többször is pusztítottak a Felvidéken, sőt 1433-ban Körmöcbányát is kirabolták, 1434-ben pedig a kifosztott város egy része a lángok martaléka lett: DRASKÓCZY 2001, 157. Zsigmond rendelete Késmárkhoz a pénzveréshez szükséges ezüst ügyében (Buda, 1436. június 9.): MNA 29., HUSZÁR 1975–1976, 43.

¹⁵⁶ Zsigmond király Borbála királyné ellátására — a rézurbura kivételével — Körmöcbánya és az alsó-magyarországi bányavárosok arany-, ezüst, ólom- és vasurburáját adományozta (Brassó, 1427. február 1.): MÁLYUSZ 1985, 32. (45. lábjegyzet). Mindezekkel együtt a királyné megkapta a körmöci arany- és ezüstpénzverést is („*necnon cusionem monetarum auri et argenti camere sue Crempnicziensis*”): KRIZSKÓ 1880, 22–23., MÁLYUSZ 1985, 31–33., MÁLYUSZ 1986, 32–33., DRASKÓCZY 2001, 155–156. Talán ez a

Mályusz Elemér az előbbi rendelkezésre hivatkozva, a korabeli magyar aranypénzverés éves mennyiségét kétszázezer aranyforintban határozta meg. Mindezek alapján Magyarország éves aranytermelését 1427-ben legalább hétszáz kilogrammra tehetjük.¹⁵⁷ Az aranytermelés mennyiségének meghatározása meghatározó jelentőségű az ország középkori külkereskedelmi mérlegének megértése szempontjából.

A középkori magyar gazdaságtörténet-írás mindmáig legtöbb vitára okot adó kérdése ugyanis, hogy a magyar aranyforint milyen szerepet játszott a korabeli gazdaságban. Kováts Ferenc és Paulinyi Oszkár a 15. század közepi pozsonyi vámnaplók alapján külkereskedelmi deficitet mutattak ki. Amint az a vámnaplók bejegyzései alapján is megállapítható, a középkori Magyarország a szükséges iparcikket és textilárut nyugati irányból szerezte be, ám az ellenérték, azaz a magyar kivitel értéke a behozatalhoz képest nagyon szerénynek mondható. Kováts és Paulinyi ezeket az adatokat országos szintre vetítették, és évi háromszázezer aranyforint mértékű passzívummal számoltak. Az általuk megalkotott „gazdag föld – szegény ország” elmélete szerint a középkori Magyarország külkereskedelmi deficitjét nemesfém-termelésével, a jó minőségű magyar aranyforinttal egyenlítette ki.¹⁵⁸

Az elmélet azonban több sebből is vérzik. A Kováts Ferenc által feldolgozott 1457/1458-as pozsonyi napló külkereskedelmi passzívumával szemben az 1542-es vámnapló éppenséggel aktívumot mutat. A fenti és további adatsorok felhasználásával Kubinyi András bebizonyította, hogy a magyar külkereskedelem mérleghiánya — ha volt egyáltalán — minden bizonnyal már Mohács előtt megszűnt. Mivel a behozatal főként iparcikkekből (posztó, fűszerek stb.) állt, a kivitel révén a korabeli Magyarország pedig mindezt állatokkal, borral és rézzel igyekezett kiegyenlíteni; a hazai ipar ezért nem fejlődött kellőképpen, illetve a magyar kereskedőtöke a külfölditől függött.¹⁵⁹

magyarázata annak, hogy a márciusi pénzverési dekrétumban már mindkettejük (a király és a királyné) neve is szerepel, hiszen ekkor már Borbála volt jogosult a körmöci kamara ügyeiben rendelkezni. Zsigmond ezzel a tétivel valóban hagyományt teremtett, mert ettől kezdve egészen 1548-ig a kamara a mindenkori királyné birtokában és felügyelete alatt állt. Albert király feleségének, Erzsébetnek tizennégyezer aranyforintot biztosított a körmöci kamara urbura- és pénzverési jövedelméből (1439. augusztus 20.): HUSZÁR 1975–1976, 44. Mátyás csak 1486-ban adta át a körmöci kamarát hitvesének, Beatrix királynénak: BERZEVICZY 1908, 267–268. II. Ulászlótól felesége, Anne de Foix 1505-ben kapta meg a bányavárosokat (Buda, 1505. május 3.): MTO I, 14–19. II. Lajos király felesége, Mária pedig 1522-ben, amikor a király a királynét a jegyajándékként ígért javak birtokában ünnepélyesen megerősítette (Buda, 1522. február. 2.): MTO I, 22–24. Wenzel Gusztáv is rámutatott arra, hogy a körmöci kamara és az alsó-magyarországi bányavidék királynék birtokába engedése „azt hozta magával, hogy az alsó-magyarországi bányavárosok, környékekkel együtt, egy magában elzárt vidéket kezdtek képezni”: WENZEL 1880, 162.

¹⁵⁷ MÁLYUSZ 1985, 31–33., MÁLYUSZ 1986, 32–33. A kérdéssel később Draskóczy István is foglalkozott, számításai szerint az ország aranyforint-kibocsátása az 1420-as években akár az évi 300.000 aranyforintot is elérhette: DRASKÓCZY 2001, 162–163., DRASKÓCZY 2004a, 64–65. Legutóbb: GYÖNGYÖSSY 2008, 45–46.

¹⁵⁸ Az elmélet részletes kifejtése és továbbfejlesztése: KOVÁTS 1923 [1922]., PAULINYI 1972.

¹⁵⁹ KUBINYI 1994, 16–19.

Mályusz Elemér a 15. század eleji állapotokból kiindulva úgy látta, hogy az elmélet már ebben az időszakban sem igaz. Egyrészt a korabeli magyar aranyforint-kibocsátást jócskán csekélyebb mennyiségűnek vélte, mint Paulinyi, másrészt bizonyította, hogy a magyar aranyforint nyugati (például ausztriai) forgalma jelentéktelenebb annál, amint azt Kováts és Paulinyi feltételezte. Szerinte ekkor is a magyar átlakivitel jelentette az igazi ellentételezést a nyugatról érkező textil- és fűszerimporttal szemben.¹⁶⁰ Nyilvánvaló, hogy Nyugat-Magyarország pénzforgalma ezeket a külkereskedelmi tendenciákat is visszatükrözte, ezért a jelenséget részletesebben a pénzforgalom kapcsán érdemes elemezni.

1436-ban a későbbi III. Frigyes császár vette hercegeként át a Belső-Ausztria fölötti uralmat. Első lépései egyikeként pénzverési megállapodást kötött támogatójával, Albert herceggel, Zsigmond király vejével. Bécsi mintára, tizenként taggal Grácban Hausgenossenschaftot alapított, amely megbízást kapott a régi hét latos és az idegen pénzek beváltására, beolvasztására és új pénzek kibocsátására. Az új pénzláb ugyancsak megerősíti a megállapodás életbe léptetését, hiszen ebben az esetben is a bécsi minta alapján jártak el.¹⁶¹

Habsburg Albert rövid uralkodása alatt tovább folytatódott a Zsigmond idejében megkezdett pénzverési jogalkotási folyamat. Az 1439-es országgyűlésen több pénzveréssel kapcsolatos törvénycikket fogadtak el. A királyi jövedelmek bérbeadása kapcsán például kimondták, hogy a harmincadok, a kamarahaszna, a bányák, a bányabérek és a sókamarak stb. mellett a pénzverés bérbeadás útján vagy más módon kizárólag belföldiek („*Magyarország koronája alattvalói*”) részére adhatók át. Ez a korai nemzeti érdekképviselet elsősorban a köznemesség szándékait tükrözte. Mint azt már említettük, Zsigmond idején két csoport váltogatta egymást a pénzügyigazgatás kulcspozícióiban: egy olasz (firenzei eredetű) és egy német (nürnbergi eredetű) tőkés csoport tagjai, akik valamennyien budai polgárok lettek. Az olaszok a Szerecsen–Bernardi csoport bukását követően megfogyatkoztak, csak Ozorai Pipó és környezete (Onofrio Bardi és fiai: a bajmóci Noffry-fivérek) maradt. A németek (például a már említett Kameron Ulrik unokájának a férje, Reichel Péter, vagy Siebenlinder János budai bíró és veje, München Henrik) ellenben megszerezték a legfontosabb kamarák feletti ellenőrzést. A fenti törvénycikk tehát — szándéka ellenére — vajmi kevés hatással lehetett volna rájuk, lévén mindnyájan budai polgárok, illetve magyar alattvalók voltak; ám a

¹⁶⁰ MÁLYUSZ 1985., MÁLYUSZ 1986. A magyar aranyforint nyugati irányú forgalmához: GYÖNGYÖSSY 2008, 64–69.

¹⁶¹ POHL 1972b, 32–34., 92., ALRAM 1994, 67.

Zsigmond halála után kialakult zavaros helyzet miatt a nemzetközi kereskedelmi tőke nemcsak a pénzügyigazgatásból, hanem az országból is távozott.¹⁶²

Az 1439-es országgyűlésen — Zsigmond király egykori elképzelésének megfelelően — létrehozták a pénzverést ellenőrző főtisztviselő tisztségét: a törvény erejénél fogva ugyanis elrendelték, hogy az esztergomi érsek és a tárnokmester mellé egy hűséges és alkalmas férfiút rendeljenek ki az arany- és az ezüstpénzverés kémlőjéül.¹⁶³

Ugyanezen országgyűlés rendelkezett a külföldi pénzek és só behozataláról is: kimondta, hogy külföldi pénzt és sőt tilos az országba behozni és elfogadni. A tilalom azért számított fontos intézkedésnek, mert a — gyakran — rosszabb minőségű külföldi pénzek nemcsak a király pénzverési felségjogát veszélyeztették (pontosabban az abból eredő hasznot), hanem az ország pénzforgalmában is káros folyamatokat indítottak el (arra kényszeríthették az uralkodót, hogy ő is rosszabb minőségű pénzeket verjen).¹⁶⁴

Albert király először ugyanis jó minőségű ezüstpénzeket bocsátott ki, uralkodásának második évében azonban rosszabb pénzek veretésére kényszerült, aminek az lett a következménye, hogy megbomlott a kényes egyensúly: az aranyforint és a számítási forint értéke ismét elvált egymástól.¹⁶⁵

Jagelló I. Ulászló idején a pénzrontás tovább folytatódott: a kamarák többsége nem került az uralma alá, pénzt jóformán csak Budán tudott veretni. A háborúk és az ezekkel együtt járó pénzhiány így szükségszerűen pénzrontáshoz, rezes kispénzek veréséhez vezettek.

¹⁶² MÁLYUSZ 1957, 50., 72., GYÖNGYÖSSY 2003, 29–30. A különböző tőkescsoportok szerepéről: KUBINYI 1978, 21–23., HERMANN 1987, 25–26., TEKE 1995. Erdélyben az olaszok a század folyamán megtartották a kamarai igazgatás kulcspozícióit: DRASKÓCZY 1994. Meg kell jegyezni azt is, hogy a pénzváltoztatás törvényben szereplő szabályozása már Albert király választási feltételeiben is feltűnik, ott azonban úgy, hogy a pénz értéke és árfolyama „*absque eorundem consiliariorum nostrorum scientia et consilio*” nem változtatható meg, a törvényben viszont „*sine consilio prelatorum, baronum et regni nobilium*” szövegrész szerepel. A köznemesség tehát elérte, hogy a pénzváltoztatás kérdésébe beleszólhasson, saját érdekeit a pénzverés kapcsán is megjeleníthesse: MÁLYUSZ 1957, 71. (107. jegyzet). Az 1439-es törvény VI. cikkelye: CJH I, 280–283., DRH I, 288.

¹⁶³ GYÖNGYÖSSY 2003, 31. Az országos főkémlő tisztségét már a Zsigmond-kori királyi előterjesztés javasolta létrehozni, sőt később *de facto* létre is jött, törvényi szabályozására azonban csak Albert uralma idején került sor. Zsigmond korában ugyanis többször feltűnik Zuborius de Nassis főkincstartó, az ország arany- és ezüstpénzeinek főkémlője, akinek a király az ellenőrzési jogot eladományozta: KUBINYI 1978, 12–13., KRIZSKÓ 1880, 15. (2. lábjegyzet), (Zsigmond király, Buda, 1412. június 29.), UzGdDiS 4, 496–497. (Zsigmond király, Buda, 1433. április 6.). Főkincstartóként (1410–1412): ENGEL 1996. I, 53., SOÓS 1999a, 32–33. Az 1439-es törvény X. cikkelye: CJH I, 282–283., DRH I, 289.

¹⁶⁴ GYÖNGYÖSSY 2003, 31–32. A Zsigmond-kori királyi előterjesztés még nevesítetten a külföldi ezüst- és rézpénzek kitiltásáról beszélt, az Albert idején kibocsátott dekrétum ezzel szemben a *moneta* és a *pecunia* szavakat használja. Az 1439-es törvény XI. cikkelye: CJH I, 282–283., DRH I, 290.

¹⁶⁵ SCHULEK 1941, 6–12., HUSZÁR 1958, 81–82., POHL 1972b, 27., 44., GYÖNGYÖSSY 2003, 30–31., GYÖNGYÖSSY 2008, 46. Albert király első denára még tíz latos (625%) finomságú volt, a második már csak hét latos (437,5%): HUSZÁR 1958, 82., POHL 1972b, 44–45. Albert pénzeinek „romlása” összefüggésben állhat az osztrák és a magyar pénzrendszer közelítésének szándékával is. Adataink szerint Bécsben a magyar aranyforintért kétszázötzöt kortárs osztrák pfenniget, illetve Albert rosszabb magyar pénzéből kétszáz darabot adtak: KOVÁTS 1900, 433–434., 441., POHL 1972b, 44–45.

A király ráadásul arra kényszerült, hogy egyes hívei jutalmazására pénzverési engedélyeket adjon ki. Így kapott pénzverési engedélyt alsólendvai Bánfi Pál, eredetileg bécsi denárok veretésére, míg Lévai Cseh László, valamint Gatalóci Mátyás veszprémi püspök engedélye már magyar királyi denárok verésére szólt. Mindeközben Erzsébet, majd az ország északi részét – és két kamarát (Körmöcbánya és Kassa) – hatalmában tartó Giskra János V. László nevére veretett pénzeket, vereteik jelentősen hozzájárultak a pénzromláshoz.¹⁶⁶ Az elkövetkező évtizedekben Nyugat-Magyarországon is virágzó főúri pénzverési jogosultságok rendszere részletesebb, az egész ország pénztörténetét vizsgáló kifejtést igényel.

¹⁶⁶ KOVÁTS 1900, 442–446., HUSZÁR 1963–1964, 54–56., POHL 1965–1966., POHL 1971–1972b, 71–73., POHL 1972b, 47–66., POHL 1973–1974, 50–56., GYÖNGYÖSSY 2003, 32.

II/B. EXKURZUS: FŐÚRI PÉNZVERÉSI JOGOSULTAK A 15. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON

A magyar középkor folyamán a pénzverés joga mindvégig uralkodói felségjognak számított. A legválságosabb időszakban sem kerülhetett sor arra, hogy a magyar uralkodó helyett vagy mellett bárki is autonóm pénzverési jogra tehessen szert. A pénzkibocsátással kapcsolatos engedélyek mindig a király nevében folytatott pénzverésre vagy külföldi pénzek hazai utánvereteinek kibocsátására szóltak, ezért ezekben az esetekben nem egyfajta szuverenitást kifejező autonóm pénzverési jogról (még kevésbé magánpénzverésről), hanem pénzverési jogosultságról kell beszélnünk. Ahogy Huszár Lajos fogalmazott a szerb despota által elnyert nagybányai (1411) és a német lovagok által birtokba vett nagyszebeni pénzverés (1430) kapcsán: *„Senki sem kételkedik abban, hogy úgy Nagybányán, mint Szebenben, illetve Brassóban királyi pénz került kiverésre és a rác fejedelem, illetve a német lovagok csak a jövedelmet élvezték a pénzverésből, de semmiesetre sem vertek saját nevükre vagy címükre külön pénzt.”*¹⁶⁷

Ez a jelenség tapasztalható a nyugati határsávban tevékeny főurak számára, az 1459 végén, 1460 elején kiadott pénzverési engedélyek esetében is, egyetlen lényeges különbséggel: az engedélyt nem a magyar király, hanem III. Frigyes német-római császár (reménybeli magyar király) adta osztrák pfennigek és krajcárok kibocsátására: *„in vnserm künigkhreich Hüngern auf das geprekh koren vnd aufzal, als wir yetz munnsen oder kunfftlich munnsen werden”*. A verdék tehát nem a birodalom, hanem Magyarország területén működtek, de birodalmi pénzt vertek. Ez a különlegesség, persze, nyilván magyarázható azzal a ténnyel, hogy Nyugat-Magyarországon ekkor is előszeretettel használták a szomszédos Ausztria fizetőeszközét.¹⁶⁸

¹⁶⁷ HUSZÁR 1941, 30–31. A magyar király pénzverési felségjoga és pénzverési jogának kizárólagossága már a 12. századi nyugati megfigyelőknek, így Freisingi Ottónak (1147) is feltűnt: *„...ebben a nagy kiterjedésű országban senki sem mer a királyon kívül pénzt verni vagy vámot szedni.”* (Gombos F. Albin fordítása: BLAZOVICH 1994, 71.) A pénzverést uralkodói felségjogként a magyar jogtörténetben először, írásban az 1405. április 15-én kelt dekrétum XVIII. törvénycikke deklarálta: CJH I, 224–225., DRH I, 206–207. Ennek előzményeként említhetjük az 1298. évi törvény szabályozását, a XXXVII–XL. törvénycikkekben: MARCZALI 1901, 195. A pénzverési felségjogról máig a legalapvetőbb összefoglalást — a római jog vonatkozó szabályozása, valamint a német és a francia nyelvterület pénztörténete alapján — Arnold Luschin von Ebengreuth írta: LUSCHIN 1904, 193–212.

¹⁶⁸ HUSZÁR 1955–1956, 36–37., POHL 1972b, 110–111., KOCH 1994, 333–334., KUBINYI 1998, 116. Az idézet Vitovec János 1459. november 10-én kelt engedélyéből származik: Szöveggyűjtemény 16.

Határvédők

A főúri pénzverési jogosultságok rendszerét Luxemburgi Zsigmond honosította meg Magyarországon. Három esetben adott ilyen pénzverési jogosultságot, illetőleg hozzáférést egy pénzverőkamara jövedelmeihez. Zsigmond esetében az adományozás oka minden esetben azonos: a török elleni védelem pénzügyi támogatása, elősegítése. Ezt a jogosulti kört, amelyet a későbbi uralkodók tovább bővítettek, immár a nyugati határon is, összefoglalóan határvédőknek nevezhetjük.¹⁶⁹

1411-ben Zsigmond király Nagybányát (Asszonypatakát) más városokkal együtt Lazarevics István szerb despotának adományozta, a leleszi konventet pedig felszólította, hogy a despotát iktassa be az adományozott városok, valamint az arany- és ezüsbányák, továbbá a pénzverde birtokába. A 15. század elején tehát működő és jövedelmező pénzverde volt Nagybányán. Az adományozás célja a török elleni védekezés gazdasági elősegítése volt, egyúttal a szerb fejedelem birtokában álló Nándorfehérvárnak a déli védvonalhoz csatolása. A despota, aki magyarországi birtokainak köszönhetően beilleszkedett a magyar bárók közé, 1417-ben megparancsolta Nagybánya városának, hogy álljon tárnokmesterének, Remetei Istvánnak a rendelkezésére egy szatmári polgár javainak lefoglalásánál; Szatmár és Németi polgárait pedig tárnokmestere iránti engedelmességre szólította fel.¹⁷⁰

A nagybányai aranypénzverés Zsigmond uralkodásának vége felé vált igazán jelentőssé. A 15. század első felében a verde a már említett szerb fejedelem, majd utóda, Brankovics György kezében volt, ám az írott források alig említik az itteni pénzverést. Csak 1433-ban tűnik fel az első név szerint ismert nagybányai kamaraispán, Wasserpauch Miklós, aki társát, Kammermeister Jánost perelte be Buda városánál, mert az eltagadta a számadáskor a kamara készleteinek (több mint tízezer forintnyi készpénz, arany és ezüst) meglétét. I. Ulászló trónra lépése után a despota eleinte kivárt, nem akart állást foglalni, aztán mégis elfogadta Ulászlót törvényes királynak. Hunyadi János végül 1444-ben elvette a nagybányai kamarát a szerb fejedelemtől, mivel az ország pénzzel való ellátásához szükség volt az itteni pénzverésre. Brankovics György politikája pedig továbbra is kiszámíthatatlan volt, ezért az ország második legjelentősebb pénzverdéjét biztos kezekbe kellett helyezni.¹⁷¹

¹⁶⁹ HUSZÁR 1941, 30–31., POHL 1967–1968, 55.

¹⁷⁰ POHL 1967–1968, 51., 55., MÁLYUSZ 1984, 116., 171–172. Zsigmond király István szerb despota birtokba iktatásáról (Buda, 1411. július 15.): ZSO III, 219., HUSZÁR 1975–1976, 39. István szerb despota Asszonypataka polgáraihoz (Nándorfehérvár, 1417. október 28.): ZSO VI, 306. István szerb despota Szatmár és Németi polgáraihoz (Nándorfehérvár, 1417. október 28.): ZSO VI, 306.

¹⁷¹ ELEKES 1952, 301–303., 309., MÁLYUSZ 1957, 569., POHL 1967–1968, 51., POHL 1969–1970a, 49–51., POHL 1973–1974, 50–51., 56–57., SABĂU 1977, 56–57., MÁLYUSZ 1984, 172., DRASKÓCZY 2001, 159.

Az erősödő török fenyegetés miatt Luxemburgi Zsigmond 1429-ben a Szörénységet a Német Lovagrendnek adományozta azzal, hogy a rend szervezze meg az ország déli határainak védelmét. Redwitz Miklós (Nikolaus von Redewitz) rendi praeceptor vezetésével hét (más források szerint tizenegy) lovag érkezett Magyarországra egy csapat szolgáló testvérrel együtt. Feladataik ellátása hatalmas összeget igényelt évről-évre; a király jóvoltából erre tekintettel bevételeik közé számíthatták a nagyszebeni és a brassói pénzverde jövedelmét is.¹⁷²

Az erdélyi pénzverőkamara székhelyét az 1420-as években helyezték át Nagyszebenbe. Erre vélhetőleg 1427-ben került sor, amikor Zsigmond hosszabb ideig Erdélyben időzött. Az áthelyezett kamara első név szerint ismert kamaraispánja maga Redwitz Miklós. Redwitzet megelőzően név szerint nem ismerünk nagyszebeni kamaraispánt, a korábbi vereteken viszont verdejegyként Nagyszeben címerképe (két keresztezett kard) szerepel.¹⁷³

A praeceptort két 1430-as oklevél nagyszebeni kamaraispánként említi, és az egykorú nagyszebeni vereteken több verdejegy is összefüggésbe hozható személyével. A verdejegyek alapján többéves kamaraispáni működésére kell következtetnünk. Bár az első oklevél 1430 legelején kelt, ebből — ismerve a kamarai üzem bérleti rendszerének időbeosztását (a bérleti évet februártól februárig számítva) — feltételezhetnénk, hogy már 1429-ben is betölthette a kamaraispáni tisztséget, a verdejegyek tanúsága szerint azonban 1429-ben más — talán maga Nagyszeben városa — volt a kamara bérlője.¹⁷⁴

A nagyszebeni verde működésének kezdetét nehéz pontosan meghatározni, írott forrás hiányában a CNH II. 128. típus nagyszebeni verdejegyeinek elemzésével állapíthatjuk meg a

Nagybánya város tanácsa (Nagybánya, 1433. február 20.) a Wasserpauch Miklós és Kammermeister Miklós közti elszámolási vitában: BTOE III/2, 184–185. Buda város ítéletlevele az ügyben (Buda, 1433. április 2.): BTOE III/2, 186–188. Egy 1437-es adatunk alapján **Polner Orbán** a királytól nagybányai kamaraispáni megbízatást kapott, ami azért különös, mert elvben még a despota volt jogosult erről rendelkezni: DRASKÓCZY 2001, 159. (44. jegyzet), az erről beszámoló oklevél: Szöveggyűjtemény 5.

¹⁷² A magyar nyelvű numizmatikai irodalomban a preceptor következetesen Redwitz Miklósként szerepel, ezért a továbbiakban így fogom említeni. A neve viszont helyesen, németesen: Nikolaus von Redewitz. A német lovagrend 1429–1432 közötti magyarországi történetéhez: HOCHSTRASSER 1983, 124–125., MÁLYUSZ 1984, 117., PÓSÁN 2000, 80–81. A lovagrend magyarországi hadikiadásai meghaladták az évi háromszázezer forintot, ennek mintegy felét fedezhették (volna) a nagyszebeni és a brassói pénzverő jövedelméből: POHL 1967–1968, 55., MÁLYUSZ 1984, 117. Zsigmond idejéből brassói veretű pénzeket nem ismerünk, bár Pohl Artúr feltételezte, hogy II. Dan havasalföldi vajda (1420–1431) jogot kaphatott Brassóban pénzverésre: POHL 1967–1968, 55.

¹⁷³ POHL 1967–1968, 54. A Redwitz-féle pénzverést Pohl Artúr a Zsigmond pénzveréséről (POHL 1967–1968, 54.), majd a középkori erdélyi pénzverés történetéről írt cikkében foglalta össze (POHL 1970, 26–27.). Ezt követően Gerhardt Hochstrasser is foglalkozott a kérdéskörrel (HOCHSTRASSER 1983.), a legutóbbi összefoglalás: GYÖNGYÖSSY 2006.

¹⁷⁴ GYÖNGYÖSSY 2006, 235. Redwitz kamaraispáni említéseit idézi: HOCHSTRASSER 1983, 126. („...*Nicolaus Redewitz ... comes monetarum cibiniensis*”, 1430. január 16., „...*Nicolaus Radewitz ... camararum monetae regis Cibiniensis comes*”, 1430. július 18.)

verde elindításának idejét. A *ducat*nak nevezett pénzfajt ugyanis az egész országban 1427–1430 között verték, két nagyszebeni verdejegye még nem hozható összefüggésbe Redwitz kamaraispánságával. A *praeceptor* tehát csak a *ducat* verésének befejeztét követően lett nagyszebeni kamaraispán.¹⁷⁵

1430-tól az egész országban új ezüstpénz verését kezdték meg, a *quartingét* (CNH II. 129.). Ennek az alacsony ezüstartalmú aprópénznek az előlapján kettős keresztet, a hátlapján koronát láthatunk.¹⁷⁶ Szintén két nagyszebeni verdejegye ismeretes, mindkettő föloldható Redwitz jegyeként. A két jegy valószínűleg két különböző emissziót: két év pénzverését jelöli.¹⁷⁷

Az 1427 után kibocsátott nagyszebeni aranyforintok verdejegyei közül kettő is Redwitz jegye lehet. Az egyik a *quarting*ről ismert jegy, a másik viszont egyértelmű utalás a német lovagrend címerére: egy címerpajzsot kereszt négyel. Redwitz kamaraispánsága előtt — a verdejegyek szerint — a város bérelhette az ekkor beinduló nagyszebeni (erdélyi) kamarát: a vereteken ugyanis a város címere szerepel. Ezt a címeres tradíciót folytatta a *praeceptor* is aranyforint-veretein a lovagrend címerével, míg ezüstvereteire a későközépkori magyar verdejegy–mesterjegy rendszernek (az éremkép heraldikai jobb oldalára általában a kamara, illetve verdehely kezdőbetűje, a bal oldalára pedig a kamaraispán nevének kezdőbetűje vagy címere került) megfelelően keresztneve kezdőbetűjét az „n” betűt verette. Valószínűleg a következő évben — nyilván az előző év vereteitől megkülönböztetésül — családneve kezdőbetűjét („R”) alkalmazta.¹⁷⁸

A korábbi numizmatikai kutatás feltételezte, hogy a segesvári verdében is verettek volna a lovagok, illetve Redwitz Miklós pénzt, ám ez sem az írott források, sem a verdejegyek alapján nem igazolható: a segesvári pénzverde legkésőbb 1432-től (de feltehetően már

¹⁷⁵ A kutatás korábbi álláspontja szerint a nagyszebeni verde csak 1427 körül kezdte meg a pénzverést, előtte állítólag Offenbányán vertek pénzt: POHL 1970, 26. Okleveles adataink alapján bizonyosnak csak a nemesfém-finomító működése tekinthető, ugyanis Aranyosbánya (Offenbánya) az erdélyi aranybányászat központja volt, esetleg bányakamarai székhely lehetett: WENZEL 1880, 129–131., GÜNDISCH 1987 [1942], 83–84., TÓTH 1999, 311–312., SOÓS 2014, 39.

¹⁷⁶ POHL 1967–1968, 48. A *quarting* két latos ezüsből (125‰) készült.

¹⁷⁷ GYÖNGYÖSSY 2006, 235., 237. A két verdejegy (**h–n**, **h–R**): Mzz. 124–28, 124–29. Gerhardts Hochstrasser véleményével (HOCHSTRASSER 1983, 129.) szemben az „R” jegyet Redwitz jegyének tartjuk, mivel az ilyen jegyű veretek nagyjából kamaraispáni működésének idejére esnek. A családnév kezdőbetűjének szerepeltetése nem idegen a korabeli rendszertől; ne felejtjük el, hogy a kamaraispán alatti különböző emissziókat is meg kellett különböztetni egymástól! Erre az egyik megoldást a jegy megváltoztatása jelenthette. Az, hogy más verdében is használtak ekkor „R” mesterjegyet, egyáltalán nem fogadható el érvnek, hiszen más kortárs kamaraispán neve is kezdődhetett „R” betűvel (például Reichel Péter Kassán, **C–R**: Mzz. 124–25). A szükséges megkülönböztetésre ekkor viszont elég volt a verdét megjelenítő első betű: HOCHSTRASSER 1983, 130–131.

¹⁷⁸ GYÖNGYÖSSY 2006, 235. A két verdejegy: UG D2–21, D2–22.

korábban) Vlad Dracul érdekeltségi körébe tartozott.¹⁷⁹ Hasonlóképpen nem sikerült igazolni a Német Lovagrend, illetve Redwitz Miklós szörényi bán esetleges pénzverését a Szörényi Bánságban; a példaként felhozott érmék ugyanis egyértelműen román vereteknek tűnnek.¹⁸⁰

1432 elején a törökök végigpusztították a lovagrend területét, a lovagok jelentős része elesett a harcokban. Ez gyakorlatilag a német lovagrend itteni szerepének végét jelentette, ugyan Redwitzet még többször említik mint szörényi bánt, ám kamaraispánként soha többé. A praeceptor vereteit tehát 1430–1431-re keltezhetjük, kamaraispáni működése nem lehetett hosszabb két évnél.¹⁸¹

Zsigmond király az általa támogatott havasalföldi trónkövetelő, Vlad Dracul számára pénzverési jogosultságot adott, azaz engedélyezte, hogy pénzverdét állítson fel Erdélyben, és magyar királyi pénzeket veressen. Lehetséges, hogy Vlad először Brassóban szerette volna verdéjét berendezni, később mégis Segesvárt választotta, ahol kamaraispánja, Antal, denárokat (CNH II. 124A: **S–n**, **S–R**) és *quarting*okat (CNH II. 129.: **S–A**, **S–D**, **S–I**, **S–L**, **S–P**, **S–R**) készíttetett. Ugyanakkor nem világos a segesvári pénzverés kezdete, mivel ismeretes olyan, egyértelműen segesvári verdejegyű (**S–L**) *ducat* (CNH II. 128.), amelyet 1427 és 1430 közé keltezhetünk (Mzz. 123-12): Vlad vagy korábban kapta a pénzverési jogosultságot, vagy pedig egy már működő városi verdét vett át. Az 1433 előtti kezdetre utal az is, hogy 1432-ben a brassóiaknak írt levelében már kamaraispánját is megnevezi, illetve megtiltotta a régi ducatokkal való kereskedést. Vlad Dracul 1437-ben elnyerte végül az áhított havasalföldi vajdai méltóságot, vélhetőleg ez segesvári pénzverésének a végét is jelenti, bár 1441-es okleveléből már brassói pénzveréséről értesülünk: úgy tűnik, pénzverési engedélyét I. Ulászló megújította.¹⁸² 1441-ben vert pénzekben ismeretesek segesvári verdejegyűk (**S–L**, **S–B**: Mzz. 135-22, 140-5) is, ami arra utal, hogy a verde (ismét) működött, de az 1442-es török betörés idején az itteni pénzverés is szünetelt, mivel erre az évre keltezhető segesvári veret nem ismert. Érthető, hogy ezt követően Hunyadi János, aki erdélyi vajdaként felhatalmazást kapott

¹⁷⁹ Pohl Artúr szerint a segesvári verdében is vertek Redwitz jegyeivel pénzt (POHL 1970, 35., III. táblázat; ezt a nézetet képviseli Rádóczy Gyula is: RÁDÓCZY 1987, 10., táblázat), ezt részletesen cáfolja: HOCHSTRASSER 1983, 127., 129. Vlad Dracul segesvári pénzverése: HUSZÁR 1941.

¹⁸⁰ Az elmélet részletes kifejtése: RÉTHY 1891, 193–198., HUSZÁR 1941, 31. (11. jegyzet), cáfolata: HOCHSTRASSER 1983, 133–134.

¹⁸¹ GYÖNGYÖSSY 2006, 236.

¹⁸² HUSZÁR 1941, 28–30., POHL 1973–1974, 55. Vlad Dracul kéri Brassó városát, hogy legyenek segítségére a pénzverő berendezésében, amelyre engedélyt kapott a császártól (1433. május 31. után): HUSZÁR 1941, 29., HUSZÁR 1975–1976, 43. Vlad Dracul levelében — amelyben már említi kamaraispánja, Antal nevét is — közli a brassóiakkal, hogy megbünteti azokat, akik a régi *ducat*okat használják (1432. június 24. után): HUSZÁR 1941, 29., HUSZÁR 1975–1976, 42. Vlad Dracul a brassóiaknak írt levelében ír arról, hogy engedélyt kapott a királytól Brassóban királyi pénz veretésére (1441. október 16.): HUSZÁR 1958, 85. (244. jegyzet). Az engedély alapján vert pénz a CNH II. 146A típus **C–P** verdejegyű változata (Mzz. 143-11) lehet: HUSZÁR 1958, 85., POHL 1973–1974, 55.

az országrész katonai védelmének biztosítására és gazdasági megszervezésére, 1443-ban a segesvári pénzverés újra megindításáról rendelkezett, ez azonban csak epizódyszerű volt.¹⁸³

Alsólendvai Bánfi Pál 1441-ben kapott I. Ulászló királytól engedélyt arra, hogy birtokai hathatósabb védelme érdekében Alsólendván vagy Bolondóc várában bécsi denárokat veressen. Vélhetőleg később kiegészítő engedélyt kaphatott, mert Alsólendván királyi denárokat bocsátottak ki. Az itt készült denárok verdejegyei (**A–P**, **A–S**, **A–I**, **A–G**, **A–E**) a Bánfi-család egyes családtagjaihoz köthetőek. A Bánfiak pénzverési tevékenységük utolsó szakaszában III. Frigyes császár silány minőségű pénzeit verették.¹⁸⁴

1441-ben Lévai Cseh László is engedélyt kapott I. Ulászlótól budai mintájú ezüstpénzek verésére. A kis verde a kibocsátott veretek tanúsága szerint feltehetően három éven keresztül működött. A Léván vert rossz minőségű ezüstpénzek (CNH II. 146A, 162.) verdejegye: **L–C** (Mzz. 143-18, 184-3).¹⁸⁵

I. Ulászló a déli területek védelmének biztosítása érdekében Hunyadi Jánost és Újlaki Miklóst erdélyi vajdakká nevezte ki, akiknek teljhatalma nemcsak a katonai feladatok ellátására, hanem Erdély és a déli területek gazdasági megszervezésére is kiterjedt.¹⁸⁶

Az 1442 elején, Pozsony ostromakor elrejtett csataji leletben igen sok ismeretlen verdejegyű CNH II. 149. denár került elő. Ezek közül hét darabon az addig ismeretlen G-betűs verdejegy látható: **G–B** (Mzz. 135-6, 6 darab), **G–R** (Mzz. 135-7, 1 darab). Pohl Artúr szerint ezek Újlaki Miklós pénzverési tevékenységét jelzik, és Keve várában verhették őket. Újlaki kamaraispánját is ismerjük Gasparo de Colle újlaki kapitány és kevei ispán

¹⁸³ ELEKES 1952, 188., POHL 1973–1974, 51., 55–56., UJSZÁSZI 2010, 8. Hunyadi János 1443-ban arról értesítette Brassó városát, hogy Segesvárott pénzverdét állított fel, ahová pénzverőket és szerszámokat kér (Hunyad, 1443. június 6.): HUSZÁR 1975–1976, 45. A brassóiaktól átvett szerszámokról Firenzei Kristóf erdélyi kamaraispán készített leltárt (1443. szeptember 29.): HUSZÁR 1975–1976, 45.

¹⁸⁴ MÁLYUSZ 1957, 56–57., POHL 1971–1972b., POHL 1972b, 63–66., POHL 1973–1974, 54. I. Ulászló engedélyezi alsólendvai Bánfi Pálnak bécsi denárok verését (Buda, 1441. június 28.): Szöveggyűjtemény 6. A Bánfiak az 1440-es években ténylegesen elláttak határvédelmi feladatokat. 1447-ben Bánfi István — Hunyadi János kormányzó felkérése alapján — Szombathely várából irányította a dunántúli védekezést: ELEKES 1952, 344. **Bánfi István** országnagy (1448) volt: ENGEL 1996. I, 514., II, 21. **Bánfi Pál** országnagy (1440–1452), lovászmester (1453–1456), zalai főispán (1453), ajtónállómester (1456–1458) volt: ENGEL 1996. I, 42., 51., 238., 514., II, 21–22. A mesterjegyek kapcsán az alábbi családtagok jöhetnek számításba (zárójelben okleveles említéseik, valamint a vélelmezett mesterjegy): Bánfi Pál (1416–1471: **P**), Bánfi István (1411–1448: **S**), Bánfi György (1416–1419: **G**), Blagaji János, Bánfi Dorottya férje (+1442: **I**), Kompolti Erzsébet, Bánfi István második felesége (1452–1458: **E**): ENGEL 2001. (Hahót nem 3–5. alsólendvai Bánfi-család)

¹⁸⁵ Lévai Cseh László pénzverése: MÁLYUSZ 1957, 56., HUSZÁR 1958, 84–85. I. Ulászló pénzverési engedélye Lévai Cseh László számára (1441. december 28.): HUSZÁR 1958, 84. (240. jegyzet). Lévai Cseh László valóban jeleskedett a határvédelemben. 1447-ben például pereit azért halasztják, mert Hunyadi János kormányzó megbízásából az ország felső részein hadakozik a betörő németek ellen: ELEKES 1952, 344.

¹⁸⁶ ELEKES 1952, 225., MÁLYUSZ 1957, 55., POHL 1973–1974, 51. Újlaki Miklós ekkortájt macsói bán, bácsi, baranyai, bodrogi, szerémi, tolnai, Valkói ispán (1438–1458), fejéri ispán (1441–1443), erdélyi vajda, nándorfehérvári kapitány (1441–1458), székely, temesi, aradi ispán (1441–1446), szörényi bán, kevei, krassói, torontáli ispán (1444–1446): ENGEL 1996. I, 15., 30., 34., 98., 101., 117., 123., 125., 128., 140., 154., 177., 194., 205., 208., 210., 222., 231., 240., II, 250.

személyében. Pohl Artúr feltételezte, hogy 1441–1444 között a kevei várban többféle G-betűs verdejegyű denárt vertek.¹⁸⁷

A közelmúltban Ujszászi Róbert vette alapos vizsgálat alá a kevei pénzverés kérdéskörét. Keve városát eleve kizárja a pénzverésből, hiszen ha a város kapta volna a jogosultságot a pénzkibocsátásra, nem sokkal később elmenekülő lakói kiváltságaikkal együtt pénzverési jogosultságukat is magukkal vitték volna. A lehetséges pénzverési helyszín tehát a kevei vár lehetett. Ugyanakkor szerinte az al-dunai Keve határ menti fekvése kockázatos, valamint nyersanyaggal való ellátása nehézkessé tette volna az itteni pénzverést (egyéb főúri jogosultak példájából viszont azt láthatjuk, hogy ez a két érv sokszor egyáltalán nem számított a pénzverde telepítésekor). Ujszászi helyesen világított rá arra a tényre, hogy a pénzeken látható jegyet csak „G” betűként azonosíthatjuk (a Pohl Artúr által javasolt „C” olvasatot epigráfiai okokból valóban el kell vetnünk), de úgy vélte, ez csak a verde megnevezése lehet, nem pedig a pénzverésért felelős tisztségviselő névkezdőbetűje. Mivel Újlaki 1441 márciusában lett erdélyi vajda, szerinte az is kérdéses, hogy maradt-e elegendő ideje a következő év elejéig vert CNH II. 149. denár kevei változatainak kibocsátására. Tanulságosak továbbá Ujszászi nyelvészeti fejtegetései a Keve helynév helyesírásáról; ezekkel főbb vonalakban egyet is kell értenünk, bár az általa felhozott példák között „Govin” forma is előfordul.¹⁸⁸

A CNH II. 149. denáron látható „G” jegyeket viszont feloldhatjuk a Gasparo rövidítéseként is. Ellenkező esetben azt kell feltennünk, hogy egy „G” verdejegyet használó verdeben néhány év alatt több pénzverésben érintett tisztviselő működött, erről azonban nincs adatunk. A vereteket ez a betű, és álláspontom szerint a kamaraispán személye, Gasparo de Colle köti össze (van olyan ezüstpénz a korszakból, amelyen a verdejegy és mesterjegy sorrendje felcserélődött: például **PfR–h** azaz Pfeffersack–Hermannstadt: CNH II. 162.).¹⁸⁹ A betűpárok második betűire egyelőre nem tudunk magyarázattal szolgálni. Ez a jelenség nagyon emlékeztet Újlaki későbbi pénzverési tevékenységére, egyes bosnyák királyi vereteinek jegyeire.¹⁹⁰

¹⁸⁷ A csataji lelet Kevén vert denáiról: POHL 1973–1974, 54. Pohl verdejegyekről írott munkájában további „G” betűs verdejegyű vereteket is ide sorolt: **G–A** (Mzz. 143-13), **G–S** (Mzz. 143-14), **G–I** (Mzz. 145-28), **G–n** (Mzz. 143-12, 147-7, 148-2) és **G–W** (Mzz. 147-6). Gasparo de Colle: „*secundo die...Caspar de Kallis, capitaneus de Vylak, Kouiensisque comes necnon cusionis monetarum per magnificum Nicolaum Wayuodam Transilvanie etc. comes, non sine rationabili causa in Vylak predicta constitutus...*” (HUSZÁR 1965–1966, 56.)

¹⁸⁸ UJSZÁSZI 2007a, 69–71., UJSZÁSZI 2009–2010. A határvidéki Keve, amely pénzforgalmi szempontból ideális helyszín volt pénzverde működtetésére, jelentőségét az is jelzi, hogy 1435-ben árumegállító jogot kapott, 1442-ben pedig még harmincadhivatal is működött itt: MISKEI 2003, 58–59., SIMON 2006, 819.

¹⁸⁹ POHL 1973–1974, 56.

¹⁹⁰ GYÖNGYÖSSY 1998, 6–7.

Míg Hunyadi a vajdai felhatalmazással együtt járó pénzverési jogosultsággal csak később tudott élni (az 1440-es évek elején Segesváron és/vagy Brassóban Vlad Dracul, Nagybányán Brankovics György veretett pénzeket), az Újlakinak jutott területeken nem volt működő pénzverde, a határvidék katonai védelme viszont pénzügyi forrásokat igényelt. Gasparo de Colle Újlaki kamaraispánja volt 1444-ben, egyúttal kevei alispánja is, működése tehát az al-dunai területekhez kötötte: joggal feltételezhetjük, hogy székhelyén, Keve várában láthatta el a pénzveréssel kapcsolatos feladatokat is.¹⁹¹

Egy 1451-ben kelt oklevélből arról értesülünk, hogy korábban Ungváron pénzverőház működött.¹⁹² A pénzverde termékeit egyes 1440–1443 között kibocsátott „V” verdejegyű denárok között kereshetjük. A pénzverési jogosult Ung megye főispánja, Pálóci László (és/vagy Homonnai Drugeth István) lehetett, de az engedélynek írásos nyoma nem maradt, így annak tartalma és indoka nem ismert.¹⁹³

„Koronázó püspökök”

I. Ulászló egyik, 1440–1441-re keltezhető, nagyon rossz minőségű denárjából (CNH II. 147/148.) nagyjából olyan verdejegyű példányok ismeretesek, amelyeket püspöki székhelyeken ver(het)tek. Pohl Artúr ebből arra következtetett, hogy ezeket az 1440-es koronázáson résztvevő püspökök pénzverési jogosultsága emlékeinek kell tekintenünk. Ezt a privilégiumot a „koronázó püspökök” hálából kaphatták az új királytól. Ezen kiváltságuk nyilvánvalóan pontosan körül volt határolva; tehát nem pénzverési jogról, hanem a király nevében történő pénzkibocsátás jogosultságáról beszélhetünk. A koronázást egyébként Szécsi Dénes esztergomi érsek és Gatalóci Mátyás veszprémi püspök végezte, a csaknem teljes létszámú püspöki kar jelenlétében. Az érintett püspöki székhelyeken folyó pénzverés, amely egyébként az Ulászló-kor összes denárját magában foglalja, epizódszerűnek tekinthető, de

¹⁹¹ Újlaki tevékenységéhez: MÁLYUSZ 1957, 568–569. 1445-ben már egy másik olasz, Pepo tűnik fel Újlaki pénzverési megbízottjaként Nagyszebenben: POHL 1969–1970b, 74.

¹⁹² Ung megye alispánja jelenti V. László királynak, hogy Homonnai Drugeth István esküvel tartozik Őri Dacsó Péter ellen, hogy az előbbi az utóbbit az ungvári pénzverőházban eltartotta (Kapus, 1451. február 13.): MNA 22., HUSZÁR 1975–1976, 47.

¹⁹³ Pálóci László 1439–1446 között volt Ung vármegye főispánja: ENGEL 1996. I, 220., II, 185. Feltételezésünk szerint a **V–P** verdejegyű, 1441-re keltezhető CNH II. 149C denárt (Mzz. 137-9) Ungváron verték. Pálóci László V. László idején a budai pénzverésben is szerepet játszhatott, erről tanúskodnak az 1455-re keltezhető CNH II. 182. denár egyes, neki tulajdonított budai jegyei: Mzz. 187-2, 187-7, 187-12. Pálóci 1446-tól országbíró, 1455-ben pedig budai várnagy volt: ENGEL 1996. I, 10., 288., II, 185. Az ungvári castellum birtokosa, Homonnai Drugeth István országnagy (1440–1456) és zempléni főispán (1449) volt: ENGEL 1996. I, 243., 454., 516., II, 66. Alig száz évvel később a Homonnai Drugeth-család a 16. században több pénzhamisító műhelyt is üzemeltetett Zemplén-megyében (Jeszenő, Kővár): HUSZÁR 1969, 84–85.

közülük messze kiemelkedik a típusokat és a mennyiséget tekintve a veszprémi.¹⁹⁴ Zsigmond ellentmondásos, illetve gyenge várospolitikája ellenére a négy püspöki székhely közül három város (Veszprém, Pécs, Várad) komolyabb gazdasági erőt képviselt, a negyedik (Gyulafehérvár) már korábban elsorvadt. A városiasság ellenére a pénzverdek valószínűsíthetően mindenütt a püspökvárban (*in castro*) keresendők, ahogy Veszprém esetében erről írott forrás is beszámol.¹⁹⁵

1443-ban értesülünk arról, hogy I. Ulászló engedélyezte Gatalóci Mátyás veszprémi püspöknek, hogy Bodó Gergellyel együtt — aki Újlaki Miklós familiárisa volt, és megbízható, szemben az anyagiassal püspökkel — a király nevére pénzeket veressen. Később, amikor Bodó testvére, Miklós, veszprémi segédpüspök lett, ő is részesült a pénzverés hasznaiból.¹⁹⁶ A verdejegyek alapján — amelyeknek első tagja egyetlen, vitatott esetet leszámítva, következetesen „W” — jelentős pénzveréssel kell számolnunk, és az itteni verde valószínűleg az 1450-es években is üzemben volt.¹⁹⁷

¹⁹⁴ A székesfehérvári koronázás (1440. július 17.): BARTONIEK 1939, 39–41., MÁLYUSZ 1957, 76–77. Az I. Ulászlót is megkoronázó Szécsi Dénes esztergomi érsek a Garai–Cillei rokonsághoz tartozott, megbízhatósága ezért a kortársak számára kétséges volt: KUBINYI 2001c, 97–98. A „koronázó püspökök” pénzveréséhez: POHL 1973–1974, 50., 53–55. Az elmélet csirája Huszár Lajos egyik megjegyzésében jelent meg, aki már a budai pénzverésről írt monográfiájában a CNH II. 147/148. denár **W–O** verdejegyű változatát külön engedély alapján vert pénznek tartotta: HUSZÁR 1958, 86. (250. jegyzet). A CNH II. 147/148. típusból egyébként ismeretes Alsólendván (**A–B**: Mzz. 140-1), Brassóban (**D–S**: Mzz. 140-2) és Kolozsvárt (**K–A**: UJSZÁSZI 2011.) vert példány is, tehát nem tekinthető kizárólagosan „püspöki veretnek”. Ujszászi Róbert Pohl Artúr elméletét a püspöki pénzverésekről megalapozatlannak tartja: UJSZÁSZI 2007a, 71., UJSZÁSZI 2007b, 9. (23. jegyzet), UJSZÁSZI 2011, 2.

¹⁹⁵ HUSZÁR 1964, 199., MÁLYUSZ 1984, 150., 154. Pécs esetében a város gazdasági jelentőségére utal, hogy a pénzüzletekkel foglalkozó Simon de Talendis és testvére a 14. század végül pécsi polgár lett, családjuk a következő évszázadban is itt élt: LEDERER 1932, 164., PETROVICS 2005, 142. Pécs középkori jelentőségéhez, legutóbb: FEDELES 2009c. Nagyvárad késő középkori jelentőségéhez: SZENDE 2014, 113–127.

¹⁹⁶ A veszprémi püspöki pénzverés: HUSZÁR 1964., POHL 1973–1974, 53–55. **Gatalóci Mátyás**, aki Vitéz János nagybátyja volt, fontos egyházi és világi tisztségeket töltött be, veszprémi püspöksége (1440–1457) előtt pécsi prépost (1428–1437), váci püspök (1438–1439) volt, 1424–1433 között titkos alkancellár, majd 1438–1439-ben alkancellár, 1439-ben főkancellár is: MÁLYUSZ 1957, 579–580., 584., TÓTH 1964, 182. (48. jegyzet), 183. (65. jegyzet), MÁLYUSZ 1984, 145., 233., ENGEL 1996. I, 78., II, 82., FEDELES 2010, 33–36. A veszprémi pénzekben megjelenő egyik jegy — két keresztezett buzogány — talán Gatalóci címere lehetett. Mivel sírköve töredékesen maradt fenn (TÓTH 1964, 170–177.), címerét nem ismerjük. **Bodó Gergely**: ELEKES 1952, 311., ENGEL 1996. II, 38., KUBINYI 2001d, 48., 56. Gatalóci püspök 1443-ban megállapodást kötött Bodó Miklós bácsi (későbbi fehérvári) préposttal (Veszprém, 1443. június 1.: „...*ceterum quod prefatus dominus Mathias Episcopus habeat potestatem cudendi monetam pariter cum Gregorio Bodo in Castro Wesprimiensi, de cuius prouentibus possit defendere et conseruare Castrum Wesprimiense, quo ad suam partem, ipsum contingentem, si huiusmodi cusio monete succedet in ipsum Nicolaum Bodo coadiutorem, tunc et ipse simile faciat itidem...*”: Szöveggyűjtemény 8.), amelynek értelmében Bodó a koadjutora lett, és a püspökség jövedelmeinek felét megkapta (így a pénzverésből származó haszonból is részesedett), viszont intéznie kellett a püspökség birtokpereit, gondoznia várait stb.: ELEKES 1952, 275., TÓTH 1964, 183. (57–59. jegyzet). Érdekes, hogy Gatalóci püspök Rómától csak 1451-ben kért engedélyt arra, hogy segédpüspököket vehessen maga mellé. Az engedélyt 1452-ben meg is kapta arra, hogy Bodó Miklós fehérvári prépost a koadjutora lehessen: FEDELES 2010, 36. (46. jegyzet). **Bodó Miklós** pályafutása: KÖBLÖS 1994, 338–339., KUBINYI 1999b, 102–104.

¹⁹⁷ Huszár Lajos a veszprémi püspöki pénzverést az 1440–1446 közötti időszakra tette: HUSZÁR 1964, 203. Pohl Artúr az ezüstpénzek verdejegyeit összefoglaló könyvében közöl olyan 1453–1454-re keltezhető, rossz minőségű, billonvereteken (CNH II. 180/179.) látható jegyeket (Mzz. 186B-3, 186B-4, 186B-5), amelyek

Pécsi verdejegy (,P”) már a CNH II. 147/148. típust megelőző pénzekről is ismerünk. A pénzverő 1440–1444 között folyamatosan üzemelt, de az Albeni Henrik püspöksége idején készült veretekkel lezárult a pécsi pénzverés története.¹⁹⁸

Dominis János (Giovanni de Dominis) a koronázáskor még zenggi püspök volt, később került csak a váradi püspöki székbe. I. Ulászló ,V” verdejegyű pénzeit zömmel Nagyváradhoz kapcsolja a numizmatikai kutatás. Az itteni pénzverés írott forrással is igazolható.¹⁹⁹

A CNH II. 147/148. ,I” verdejegyű példányait Pohl Artúr szerint Gyulafehérvárott, Lépes György püspöksége idején verhették. A jegyek alapján — az 1442-es évet leszámítva — folyamatosan, tehát Lépes püspök halála után is működhetett a püspöki pénzverőház. 1443-ban Újlaki Miklós tűnik fel mint a püspökség „kormányzója és különleges védője”, nyilván a pénzverést is irányította mindaddig, amíg a püspöki szék betöltetlen volt: Lépes püspök utódja (Labiszyn-i Máté) csak 1445-ben kapta meg a pápai megerősítést.²⁰⁰ A verdejegyek közül az **I-h** betűpár gyulafehérvári eredeztetése kérdésesnek tűnik, ezt ugyanis Huszár Lajos egyes esetekben nagyszebeni jegynek tartotta, az összkép alapján mégis helyesnek kell elfogadnunk Pohl Artúr feltevését, és ezt a verdejegy — legalábbis I. Ulászló idejében — gyulafehérvárinak kell tartanunk.²⁰¹ A pénzverde működése a jegyek és a típusok alapján egészen 1444-ig tartott.

azonosak az 1440-es évek veszprémi jegyeivel: POHL 1971–1972a, 52., 55. Ezek a veretek eléggé gyanúsak tűnnek, ráadásul a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának törzsgyűjteményében sincsenek ilyen darabok.

¹⁹⁸ A pécsi püspöki pénzverés: POHL 1973–1974, 53–55., UJSZÁSZI 2007a, 73–74., UJSZÁSZI 2007b, 7–8. (18. jegyzet). A lotharingiai származású Albeni Henrik garamszentbenedeki (1406–1407), majd kolozsmonostori (1407–1421) apát volt, mielőtt pécsi püspök (1421–1444) lett: MÁLYUSZ 1984, 47., 282. (132. jegyzet), ENGEL 1996. I, 73., II, 10., FEDELES 2009a, 120–123.

¹⁹⁹ Dominis János zenggi püspököt (1434–1440) először veszprémi püspöknek nevezte ki IV. Jenő pápa, azonban Erzsébet királyné tiltakozására (Dominis tagja volt az Ulászlót Magyarországra hívó krakkói küldöttségnek: MÁLYUSZ 1957, 75., 548.) a kinevezését visszavonták, utána váradi püspök (1441–1444) lett: HUSZÁR 1964, 199–200., ENGEL 1996. I, 77., II, 63. A nagyváradi püspöki pénzverés: POHL 1973–1974, 53–55. A **V-P** verdejegyű CNH II. 149C denárt (Mzz. 137-9) nem Nagyváradon, hanem Ungváron verték, Pálóci László főispán „égisze” alatt.

²⁰⁰ A gyulafehérvári püspöki pénzverés: POHL 1973–1974, 53–55., UJSZÁSZI 2007a, 71–72. Lépes György először erdélyi prépost (1404–1427) volt, majd erdélyi püspök lett (1427–1442): ENGEL 1996. I, 71., II, 145. A „jobbágsanyargató” Lépes püspök tizedfizetéssel kapcsolatos elvárásai Zsigmond uralmának végén az erdélyi parasztfelkelés kirobbanásához vezettek (MÁLYUSZ 1984, 202–204.), 1442-ben a török elleni harcok során vesztette életét: ELEKES 1952, 149–150. Újlaki Miklós a püspökség kormányzója (1443): ELEKES 1952, 275. (52. jegyzet). Labiszyn-i Máté erdélyi püspök (1444–1461): ENGEL 1996. I, 71., II, 138. Ismeretes Habsburg Albertnek egy denárja (CNH II. 135B), amelynek verdejegye (**I-E**) felveti a lehetőséget, hogy a gyulafehérvári verde már Albert idejében működött volna. A kérdéses darab rossz állapota, gyanús mivolta okán ezt a kérdést — újabb, jobb állapotú darabok előkerüléséig — nyitva kell hagynunk. Lásd erről részletesen: UJSZÁSZI 2007b.

²⁰¹ Huszár Lajos a CNH II. 143A **I-h** jegyét (Mzz. 147-10) a CNH II. 140. aranyforint **h-I** jegyével (UG F1-3) állította párba: HUSZÁR 1958, 86. Rendszerszerűen az 1440–1444 közötti ,I” verdejegyű ezüstpénzeket gyulafehérvárinak kell tartanunk: POHL 1973–1974, 53., UJSZÁSZI 2007a, 71–72.

3. táblázat: a „koronázó püspökök” veretei
(1440–1444)

CNH II.	Gatalóci Mátyás (1440–1457) Veszprém	Albeni Henrik (1421–1444) Pécs	Dominis János (1441–1444) Nagyvárad	Lépes György (1427–1442) Gyulafehérvár Újlaki Miklós (1443–1444)
149A (149C) (1441)	W–D, W–két buzogány 149C: W–B, W–D, W–h, W–G, W–S	P–B, P–S, P–n, P– R, P–W, P–* 149C: P–R, P–S, P– W	V–A	I–h, I–E
150. (1440)	W–D, W–B			
147/148. (1440–1441)	W–h, W–O, W–két buzogány, W–D	P–O	V–A	I–h
141. (1442)	W–S, L–fordított W			I–R
146A (1442–1443)	W–I	P–A, P–I, P–B, P–S	V–S	I–A, I–h, I–Φ, I–I, I–+
145A (1443)	W–B, W–O, W–I	P–P, P–P csillaggal, P–R, P–A	V–I	I–E, I–h
143A (143B) (1444)	W–I	143B: P–P		I–h, I–R 143B: I–n
162. (1444)	W–D	P–B		

Az 1444-ben tartott országgyűlés — valószínűleg Hunyadi János sugallatára — megtiltotta, hogy a királyon kívül bárki más pénzt verjen. Aki ezt megszegte, ettől kezdve a hűtlenség büntetést követte el.²⁰² A szigorú büntetőjogi jogkövetkezmény ellenére ezt a törvényt csak Erdélyben hajtották végre, ott ugyanis Hunyadi János volt az úr, így Erdély területén ezt követően kizárólag a nagyszebeni pénzverdében vertek pénzt. Az ország más részeiben a korábbi pénzverési jogosultak zöme székhelyén — a verdejegyek tanúsága szerint — továbbra is veretett „királyi” pénzt.²⁰³

Pénzverő főkapitányok

A várnai csatavesztés és I. Ulászló halála után az ország kormányzata — az 1445. áprilisára összehívott országgyűlés döntése értelmében — hét főkapitány kezébe került, akik

²⁰² ELEKES 1952, 221., GYÖNGYÖSSY 2003, 33–34. Az 1444. évi törvény VII. cikkelye: DRH I, 328.

²⁰³ POHL 1973-1974, 56.

intézked(het)tek a pénzkibocsátásról is. A főkapitányok többsége nem veretett pénzt. A régiesen „kormányköz”-nek nevezett időszakban viszont helyreállt a pénzverés egysége, mivel az ország minden működő pénzverdéje egységes pénzerméket („interregnum denár és obolus”: CNH II. 152., 153.) bocsátott ki.²⁰⁴

A hét későbbi főkapitány egyike, Újlaki Miklós erdélyi vajda már 1445. márciusában megkereste Szeben városát azzal, hogy kamaraispánjának, Pepo Italicus-nak engedjék meg a pénzverést. Az interregnum denár Nagyszebenben **I-h** (Iacobus–Hermannstadt), az obolus **H-H** jeggyel jelent meg.²⁰⁵

Az Észak-Magyarország jelentős részét uralma alatt tartó Giskra János, 1445–1446-ban maga is főkapitány, felhagyott a korábbi években, V. László nevében folytatott különutas pénzverésével, és interregnum denárokat (**K-R**) és obolusokat (**K-P**, **K-I**, **K-R**, **C-G**) bocsátott ki verdéiben (Körmöcbánya, Kassa). Hunyadi kormányzóvá választását követően Giskra újból V. László nevében veretett pénzeket, ezzel a magyar pénzverés egysége ismét megszűnt. Giskra felvidéki működési ideje alatt tehát hatalmában tartott két királyi pénzverdét, ahol leszámítva rövid főkapitányi működését, az általa törvényesnek elismert király nevében vert pénzt (1440–1452). Ebben a tekintetben tehát több volt mint a többi főúri pénzverési jogosult; témánk szempontjából viszont csak főkapitányi pénzverése érdekes.²⁰⁶

Alsólendván Bánfi Pál egyébként is működő verdéjében szintén veretett interregnum pénzeket saját jegyeivel (**A-A csillaggal**, **A-n csillaggal**).²⁰⁷ Veszprémben Gatalóci Mátyás püspök is bocsátott ki interregnum denárt (**W-I**).²⁰⁸ Budán a korábbi ismert kollektív jegyekkel (**B-n**, **B-n csillaggal**) hozták ki az interregnum pénzeket.²⁰⁹

²⁰⁴ ELEKES 1952, 266–267., HUSZÁR 1958, 87–88., MÁLYUSZ 1957, 85., HUSZÁR 1963–1964, 56., KUBINYI 2002, 34–35.

²⁰⁵ POHL 1969–1970b, 74. Újlaki Miklós pénzverési rendelkezése Nagyszeben városához (Várpalota, 1445. március 10.): POHL 1969–1970b, 74., HUSZÁR 1975–1976, 46. Pohl Artúr a levél kelte alapján arra következtetett, hogy az interregnum denár (és obolus) kibocsátásáról nem az április végére összehívott országgyűlés alkalmával, hanem már a február 8-án Székesfehérváron megtartott országtanácson határoztak: POHL 1969–1970b, 74. Az országtanács résztvevői Szécsi Dénes esztergomi érsek, Gatalóci Mátyás veszprémi püspök, Hédervári Lőrinc nádor, Újlaki Miklós és Hunyadi János erdélyi vajdák voltak: ELEKES 1952, 265–266., MÁLYUSZ 1957, 84.

²⁰⁶ ELEKES 1952, 322., 331., HUSZÁR 1963–1964, 56. A Giskra pénzein látható mesterjegyeket Huszár Lajos föloldotta: a „P” Polner Orbán, az „I” Jung Péter, a „G” Grenitzer Ágoston jegye. Az „R” azonosítását Huszár kérdésesnek tartotta, Pohl Artúr kollektív jegyként értelmezte: Mzz. 173-6, 174-7. Giskra működéséhez: ELEKES 1952, 322–323., MÁLYUSZ 1957, 54., 56., 564–567., HUSZÁR 1963–1964., PACH 1995, 266–267., 270–271.

²⁰⁷ POHL 1971–1972b, 72. A Dunántúl — a Duna–Tisza közével együtt — Újlaki Miklós főkapitányi területe volt: ELEKES 1952, 266.

²⁰⁸ HUSZÁR 1964, 201.

²⁰⁹ HUSZÁR 1958, 87–88. Pohl Artúr a budai interregnum pénzeket Hédervári Lőrinc nádor tevékenységéhez kapcsolja: Mzz. 173-3, 173-4, 174-2.

Az 1447-es országgyűlés által elfogadott jogszabály ismételten megtiltotta, hogy a hivatalos pénzen kívül más pénzt verjenek, vagy ilyen az ország területén forgalomban legyen. A külföldi pénzek tilalma ekkor már nem volt új keletű, a nem királyi pénzek verésének tilalma pedig célzatosan azok ellen irányult, akik esetleg korábbi engedéllyel rosszabb minőségű külföldi pénzeket vertek. Az országgyűlés döntése most általánosan minden ilyen engedélyt és jogosultságot megszüntetett. Éppenséggel később maga Hunyadi János kormányzó volt az, aki — egy korábbi pénzverési jogosultnak — Lévai Cseh Lászlónak, megengedte, hogy Németújváron bécsi denárokat veressen.²¹⁰

„Paladine”

A pénzhiánnyal küzdő III. Frigyes császár Magyarországgal kapcsolatos tervei komoly anyagi erőt igényeltek, amelyet a császár pénzrontással próbált előteremteni, ezzel azonban osztrák tartományaiban pénzügyi csődhelyzetet idézett elő. A helyzet kialakulásában jelentős szerepet játszottak azok a nyugat-magyarországi és szlavóniai pénzverési jogosultak („Paladine”), akik engedélyt kaptak rossz minőségű császári pénzek verésére „zu Presburg, Altenburgh, Ottenburgh und anderen wenigen enden”. A korabeli krónikás szerint a császár tizenkétezer aranyforinttal tartozott a Szentgyörgyi és Bazini grófnak, Ellerbach Bertoldnak, Grafenecker Ulriknak és Baumkircher Andrásnak, akik a tartozás fejében kapták meg a pénzverési jogosultságot.²¹¹

²¹⁰ GYÖNGYÖSSY 2003, 37. Az 1447-es törvény XXXVII. cikkelye: DRH I, 370–371. Hunyadi János engedélye Lévai Cseh Lászlónak Németújváron bécsi denárok verésére (Korpona, 1451. október 22.): Szöveggyűjtemény 11.

²¹¹ Szöveggyűjtemény 13. LUSCHIN 1902, 61., HUSZÁR 1955–1956, 37., POHL 1972b, 95–96., KOCH 1994, 333–334. Ezen pénzverési jogosultak vereteit a korábbi kutatás nem tudta egyértelműen azonosítani. A korabeli — bécsi pfennigeket is tartalmazó — nyugat-magyarországi leletek (Borisfalva, Cserszegtomaj I., Kőszegpaty, Pinkaóvár) elemzése sem vezetett megnyugtató eredményre: POHL 1972b, 101–105. Ausztria keleti területein is megjelentek hasonló pénzverési jogosultak, például Eckenberger Boldizsár: KOCH 1994, 326–327., DEMBSKI 1994, 14–15. Eckenberger a magyar pénzügyigazgatásban is fontos szerepet játszott később: KUBINYI 1971, 256. A nyugat-magyarországi és szlavóniai pénzverési jogosultak közül némelyek nevesítve szerepelnek Hieronymus Landus krétai érsek, pápai nuncius (vagy Pietro Tommasi velencei követ) 1462 és 1470 között keletkezett jelentésének (DRASKÓCZY 2010.) legkorábbi rétegében, mint Mátyás ellenségei, így Vitovec János szlavón bán, a Szentgyörgyi és Bazini grófok, valamint alsólendvai Bánfi Pál: ENGEL 1798, 15.

4. táblázat: „Paladine”

Nyugat-magyarországi és szlavóniai pénzverési jogosultak

Pénzverési jogosult	engedély kelte	pénzverde	CNA I.	pénzverési tevékenység ideje
Baumkircher András	1459. szeptember 11.	Pozsony / Szalónak		1460–1465, 1469–1472
<i>Alsólendvai Bánfi Pál</i>	<i>1441. június 28. /</i> 1459	<i>Alsólendva</i>	F c 22.var. (borisfalvi és pinkaóvári lelet)	<i>1440–1454</i> 1459
Ellerbach Bertold	1460	Verőce		1460–1462
Grafenecker Ulrik	1459	Sopron / Trautmannsdorf / Kertes	F a 49. vált. (vasjobbágyi lelet)	1460–1464 1472–1477
<i>Lévai Cseh László</i>	<i>1451. október 22.</i>	<i>Németújvár</i>		<i>1451–1453</i>
Szentgyörgyi és Bazini grófok	1459. október 1. / 1463. július 29. előtt	Bécsújhely	F a 38A (cserszegtomaji lelet)	1459–1462 1473–1474
Vitovec János	1459. november 10. / 1460	Krapina	F b 41.	1459–1462

Lévai Cseh Lászlónak még Hunyadi János kormányzótól származó engedélye volt bécsi pfennigek veretésére. Az engedéllyel legfeljebb 1455-ig, Kőszeg körüli birtokairól történt kizsorításáig élhetett, bár nem valószínű, hogy mindezt V. László kormányzata eltűrte volna. Lévai Cseh — a Hunyadi-párt híveként — nem tartozik a szorosan vett „Paladine” (azaz a császártól pénzverési engedélyt nyert nagyrak) körébe.²¹²

Alsólendvai Bánfi Pál, aki korábban kimutathatóan magyar királyi pénzeket veretett (és ezt V. László idején is megkísérelte folytatni), az 1450-es évek végén (de mindenképpen 1457 után) ismét pénzverési tevékenységbe foghatott, vélhetőleg a császártól kapott újabb engedély birtokában. Minderre III. Frigyes azon parancsából következtethetünk, amelyben egy kamarását arra utasítja, hogy a Bánfi Pál által a gráci Eckenberger Boldizsárnak átadott ezer fontnyi (rossz) pfennig négyszáz forintnyi ellenértékét Bánfival fogadtassa el, mivel ez a helyes árfolyam-érték. A forint–pfennig árfolyam alapján nyilvánvaló, hogy schinderlingekről

²¹² CSÁNKI 1894, 721., POHL 1971–1972a, 52., KOCH 1994, 333.

van szó, mégpedig az 1459. év második felében alkalmazott árfolyamon. Mindezek alapján valószínűsíthető, hogy a császár 1460 előtt vert rossz(abb) minőségű pfennigjének mintájára vert ezüstpénzről van szó, amelyet talán azonosíthatunk az irodalomból ismert egyik típus (CNA I. F c 22.) változatával.²¹³

A császári pénzverési jogosultak sorát Nyugat-Magyarországon Baumkircher András pozsonyi főispán nyitotta meg, akinek engedélye 1459. szeptember 11-én kelt.²¹⁴ A szintén pénzverési jogosult Szentgyörgyi és Bazini grófok (János és Zsigmond) 1459. október 1-jén kelt engedélyük birtokában Pohl Artúr szerint valószínűleg nem vertek pénzt, hiszen az idő rövidsége miatt sem bocsáthatták ki már inflációs vereteiket, az pedig valószínűtlen, hogy az 1460-ban megkezdett stabilizációba — már csak annak számukra ráfizetési volta miatt is — bekapcsolódhattak volna.²¹⁵ Ugyanakkor ismeretes olyan 1456 után vert bécsújhelyi pfennig, amelyet a grófok pénzverése emlékének tarthatunk (CNA I. F a 38A). A típus egyik változatán jegyként látható hatágú csillag egyértelműen kapcsolatba hozható a Szentgyörgyi és Bazini grófokkal, akik címerbővítésüket (hatágú csillag) éppen III. Frigyes császártól kapták.²¹⁶ 1463-ban arról értesülünk, hogy az egyik gróf (László) még mindig rendelkezik a pénzverési jogosultsággal („*umb die munss auf das preg, so mein herr schlecht*”), és vélhetőleg öt latos pfennigeket verethetett.²¹⁷ 1473–1474-ben ismét felmerül a gyanú, hogy a grófok pénzt bocsátottak ki, bár ez — tekintettel az 1467-ben kezdődött magyar pénzreformra — inkább csak ausztriai birtokaik vonatkozásában lehetséges.²¹⁸

Vitovec János, aki korábban Cillei Ulrik főkapitánya volt, szintén pénzverési engedélyt kapott III. Frigyes-től. Vitovec, szlavóniai birtokán, Krapinán rendezte be verdéjét, amely bizonyíthatóan működött is: krajcárt vert (CNA I. F b 41.). 1460-ban újabb, kiegészítő engedélyre is szert tett, immáron öt latos pfennigek veretésére. Pénzverési tevékenysége nem lehetett hosszú, mert 1463-ban kibékült Mátyással.²¹⁹

²¹³ POHL 1971–1972b, 72., POHL 1972b, 65–66. Alsólendván az 1450-es évek közepén még V. László magyar denárait (CNH II. 180/179.) verték, vélhetőleg kis példányszámban: GÖRÖG 2010. Ezért sem valószínű, hogy V. László életében már III. Frigyes vereteit bocsátották volna ki. A borisfalvi és a pinkaóvári leletben egyaránt előforduló CNA I. F c 22. típushoz: POHL 1972b, 103., 171., 175., KOCH 1994, 336.

²¹⁴ Szöveggyűjtemény 14.

²¹⁵ Szöveggyűjtemény 15., HUSZÁR 1955–1956, 37., POHL 1972b, 113–118.

²¹⁶ POHL 1972b, 102–103. Ilyen veretet ismerünk az 1494-es *borisfalvi* és az 1527-es záródású *cserszegtomaji* leletből: POHL 1972b, 104., 115., 170–173., KOCH 1994, 319–320.

²¹⁷ POHL 1972b, 116., 118. Mátyás 1462. február 10-én Esztergomban, Szécsi Dénes esztergomi érsek jelenlétében fogadta vissza hűségébe János és Zsigmond Szentgyörgyi és Bazini grófokat, valamint unokatestvérüket, Ellerbach Bertoldot: KUBINYI 2001c, 104. Nem valószínű, hogy ezt követően a nevezettek a III. Frigyes-től kapott pénzverési jogosultságukat gyakorolták volna.

²¹⁸ LUSCHIN 1902, 62., POHL 1972b, 118.

²¹⁹ Vitovec János: MÁLYUSZ 1957, 58., KUBINYI 2001d, 50., 56., PÁLOSFALVI 2001. Vitovec pénzverése: HUSZÁR 1955–1956, 37., POHL 1972b, 138–140., KOCH 1973., KOCH 1994, 332–333., PÁLOSFALVI

1459 őszén Grafenecker Ulrik is pénzverési jogosultságot kapott. A svábföldről származó Grafenecker III. Frigyes bizalmi embere volt, ezért is lett soproni főispán és pénzverési jogosult. Bár maga az engedély nem maradt fenn, annak tartalmát Grafenecker Sopronhoz küldött leveleiből rekonstruálni tudjuk. 1460 elején már arra szólítja fel a soproni tanácsot, hogy az új pénzt hirdessék ki, illetve előírja, hogy a régi pénzt és az ezüstöt csak soproni pénzverőházában lehet beváltani. A hatvanas évek elején folyt soproni pénzverésre utal az is, hogy az adófizetők között megjelennek a pénzverők, és a pénzverőházat is említik a források. 1463-ban III. Frigyes mintát (*prob und muster*) kért a soproni veretű pénzekből, ami azt jelzi, hogy a császár gondoskodni kívánt a minőség ellenőrzéséről. 1464-ben megszűnt Grafenecker főispáni megbízatása, ez jelöli ki a soproni pénzverés végét is.²²⁰ Jócskán a reform bevezetése után, az 1470-es években megint számolnunk kell Grafenecker Ulrik nyugat-magyarországi pénzverésével: bécsi pfennigekeket veretett a császár egyik 1476-os levele szerint, vélhetőleg birtokközpontjában, Kertesen.²²¹

III. Frigyes Ellerbach Bertoldot birodalmi grófi rangra emelte, aki egyúttal elnyerte a szlavóniai Verőce vármegye főispánságát is. Ekkortájt kaphatott pénzverési jogosultságot, ám az ezzel kapcsolatos oklevél — és annak tartalma — nem ismeretes. Ellerbach rövid időn belül Mátyás oldalára állt, aki bőségesen megjutalmazta: megerősítette tisztségeiben és birtokaiban, majd erdélyi vajdává nevezte ki. Ellerbach pénzverési jogosultságáról a tényen kívül semmit sem lehet tudni, azonosíthatóan hozzá köthető pénzérmét sem ismerünk.²²²

Amikor 1460-ban végül a császár jobb minőségű pfennigekeket kezdett veretni, a nyugat-magyarországi pénzverési jogosultak átvették az új pénzek éremképét, de korabeli forrásaink szerint sokkal rosszabb minőségű pénzeket bocsátottak ki, és ezzel aláásták volna a reform sikerét. Ez persze — ismerve a nyugat-magyarországi verdék kibocsátási képességét — nehezen hihető, másrészt ezek a pénzverőműhelyek elsősorban a helyi pénzforgalmi igényeket elégítették ki, harmadrészt egyes jogosultak (például Grafenecker) esetében ismert

2001, 452. Vitovec pénzverési engedélye (1459. november 10.): Szöveggyűjtemény 16. Krapina a szlavóniai főharmincad fiókharmincad-helye volt: SIMON 2006, 817.

²²⁰ LUSCHIN 1914–1917, 400., HUSZÁR 1955–1956, 38–39., POHL 1972b, 120–121., KOCH 1994, 333–334. Grafenecker levelei Sopron városához a pénzverés tárgyában: Szöveggyűjtemény 17–18. III. Frigyes császár parancsa Sopron városához az új pénzből beszolgáltatandó mintáról (Bécsújhely, 1463. május 14.): Szöveggyűjtemény 19. Sopront Erzsébet özvegy királyné 1441-ben elzálogosította III. Frigyes császárnak, így a város két évtizedre kiesett a magyar politikából: KUBINYI 2002, 32–33.

²²¹ 1472-ben a bécsújhelyi polgármesternek kellett átvennie Thomas Ödertől, és megsemmisítenie huszonnégy olyan poncot, amelyeket Mathes éremvő Grafenecker számára készített. 1476-ban pedig Frigyes császár maga számol be egy levelében arról, hogy miközben ő jó pénzt veret, ezt Grafenecker hamisítja. Végül 1477-ben Grafenecker Ulrik megbékélt a császárral, és „visszaadta” Frigyesnek a pénzverési engedélyét: LUSCHIN 1902, 62., HUSZÁR 1955–1956, 39., POHL 1972b, 122–123. Kertes vára: CSÁNKI 1897, 589.

²²² POHL 1972b, 134–135., KUBINYI 2001c, 104. Ellerbach Bertold Monyorókerék (Vas megye) várának birtokosa, 1457-ben V. László aulicusa volt: ENGEL 1996. I, 368–369., 510., II, 68.

a minőség feletti határozott császári ellenőrzés (vagy legalábbis annak kísérlete). A bécsi pfennigek rosszabb minőségű magyarországi utánvereteivel egyébként is inkább csak 1462-től számolhatunk, amikor Bécsben a császártól a hatalmat átvette VI. Albert herceg (1458–1463).²²³

Az 1460-as években arról számolnak be a források, hogy Baumkircher András pozsonyi főispán rossz bécsi pfennigeket veretett Pozsonyban, pénzverőmestere, Lobogós János vezetésével, Reigker György várnagy felügyelete alatt. Vereteit Luschin sikertelenül kísérlete meg azonosítani: az általa megnevezett érméket 1425 elé kell keltezni, így kronológiai okokból tehát nem jöhetnek számításba. A pozsonyi veretek rossz minőségére 1463-ban szaporodtak meg a panaszok, amelyek azt jelzik, hogy Baumkircher egyre kevésbe tartotta be a császári előírásokat.²²⁴ Az 1470-es évek elején talán Szalónakon is feltételezhető pénzverési tevékenysége, legalábbis erre következtethetünk az itteni nemesfém-bányászattal kapcsolatos dokumentumokból.²²⁵

Személyzet

Pohl Artúr pénzeink 1440-es években tapasztalható minőségi romlását részben azzal is magyarázta, hogy a pénzverő magánosok tudatosan csökkenő ezüsttartalommal és „tanulatlan erőkkkel” verették a királyi pénzeket.²²⁶ Ez az állítás, persze, nem feltétlenül igaz a már korábban is működő, nagyobb verdék esetében (Nagybánya, Nagyszeben, Kassa), hiszen ott rendelkezésre állt a szakképzett munkaerő.

Nagybánya helyzetét a despota más kiemelkedő városok példája alapján szabályozta. **Remetei István**, a despota familiárisa, tárnokmestereként — a budai tárnokszéki bíraskodás mintájára — polgári bírótársakkal ítélkezett a despota városai ügyében. Ennek köszönhetően Nagybánya a Jagelló-korra a tárnoki és a személynöki városokkal egyenrangú helyett tudott kivívni magának. A városban jelentős olasz kolónia alakult ki, tagjai között 1429-ben firenzei

²²³ HUSZÁR 1955–1956, 37., POHL 1972b, 109–111., Grafenecker Ulrik soproni pénzei esetében kifejezetten jó minőségű bécsi pfennigek helyi utánvereteivel számolhatunk: HUSZÁR 1955–1956, 39., POHL 1972b, 119–123. Baumkircher András pozsonyi főispán Pozsonyban vert pénzei esetében már joggal merülhet fel a minőséget illető kritika: POHL 1972b, 131.

²²⁴ ORTVAY 1894, 166–167., 190., HUSZÁR 1955–1956, 37., POHL 1972b, 125–132. Reigker a pénzverés iránti vonzalmát a későbbiekben sem adta fel. Alsó-ausztriai várában (Pottenburg bei Hainburg) hamis pénzeket (aranyforintokat és pfennigeket) veretett: LUSCHIN 1902, 62–63., KOCH 1967., POHL 1972b, 141–142.

²²⁵ HUSZÁR 1955–1956, 39., HUSZÁR 1969, 86., POHL 1972b, 131. Szalónak Baumkircher András vára volt: CSÁNKI 1894, 719–720., ENGEL 1996. I, 420–421., KUBINYI 2001d, 68.

²²⁶ POHL 1971–1972b, 71.

és raguzai származásúakról van adat, akik nyilván a despotával együtt, Belgrádból kerültek ide. **Wasserpauch Miklós** kamaraispán viszont neve alapján német volt, de a város polgára. Nagybányai polgár lett a korabeli pénzverésben jelentős szerepet játszó **Firenzei Kristóf** is.²²⁷ A Kristóffal gyakran együtt szereplő **Zati Antal** viszont előbb kezdte pénzügyigazgatási karrierjét, mert 1432-ben még Vlad Dracul segesvári kamaraispánja volt, 1438–1439-ben pedig mindketten Tallóci Matkó embereiként már az erdélyi sóigazgatást vezették, Antal 1441-ben kolozsvári pénzverőkamara ispánja lett, majd ismét Vlad Dracul szolgálatába állt, brassói pénzverőkamara-ispánjaként; Kristóf pedig — az aranyforintok verdejegye alapján — nyilván Hunyadi János szolgálatában immár aranyforintokat vert. Antal rövidesen csatlakozott hozzá. Ettől kezdve mindketten a Hunyadiak szolgálatában működtek. Az ország egyik legjelentősebb pénzverdéjének otthont adó bányaváros, Nagybánya — Brankovics más birtokaival együtt — 1444-ben Hunyadi kezébe került. 1446-ban, amikor Firenzei Kristóf és Zati Antal Hunyadi kolozsvári kamaraispánjai lettek, Nagybányán új kamaraispán tűnik fel: **Eylhardus**.²²⁸ Ehhez a körhöz tartozhatott **Simon** nagyszebeni pénzverő is, akinek aranymosó telepe volt Körösbányán.²²⁹

Giskra János 1440–1452 között hazánk két fontos pénzverdéjét is irányítása alá vonta: így Körmöcbányán és Kassán megbízásából V. László nevére vertek pénzeket, leszámítva rövid főkapitányi működését, amikor az ország pénzverési egysége helyreállt (1445–1446). A két verde személyzete — Körmöcbányán **Polner Orbán** és **Jung Péter**, Kassán **Hannus**, majd **Greniczér Ágoston** és **Modrák Pál** kamaraispánok vezetésével — a korszak tapasztalt szakembereiből állt.²³⁰

Újlaki Miklós kevei kamaraispánja, **Gasparo de Colle** 1443-ban jelenik meg először forrásainkban, ekkor Újlaki székesfehérvári sókamarása volt. Egy Mályusz Elemér által 1444 körülre keltezett oklevélből megtudjuk, hogy Újlak kapitánya, Keve ispánja és ura pénzverő ispánja volt. Vármegyei teendői miatt másokat kellett Erdélybe küldenie a sóügyek intézésére.

²²⁷ MÁLYUSZ 1957, 555., HUSZÁR 1965–1966, 56., MÁLYUSZ 1984, 171–172., DRASKÓCZY 1994, 126., DRASKÓCZY 2001, 159. Tallóci Matkó Magyarországra kerülése kapcsán is látszik a despota szolgálatában álló belgrádi raguzai kolónia jelentősége: MÁLYUSZ 1984, 126–129.

²²⁸ ELEKES 1952, 302–303., 309., HORVÁTH – HUSZÁR 1955–1956, 28., HUSZÁR 1965–1966, 56., DRASKÓCZY 1994, 126–128. Hunyadi János tudatosan épített ki olaszokból álló familiárisi szervezetet pénzügyigazgatási feladatok ellátására: MÁLYUSZ 1957, 574–575.

²²⁹ GÜNDISCH 1987 [1942], 86., 93., DRASKÓCZY 1994, 133. (17. jegyzet). Simon pénzverő körösbányai ügyében 1446-ban Hunyadi János utasította a maróti vár gazdatisztját, hogy ne háborgassa őt az aranymosó telep működtetésében, mert Simon neki dolgozik: SEIWERT 1863–1865, 181–182., ELEKES 1952, 310. (42. jegyzet). Simon ügyeiben Hunyadi 1445–1449 között többször is fellépett: HUSZÁR 1975–1976, 46.

²³⁰ MATUNÁK 1928, 138., KEMÉNY 1902, 248.

A Manini családból származó Angello és Ferenc segítették munkáját.²³¹ Újlaki 1445-ben viszont a szebeni pénzverés megszervezésére egy másik olaszt, **Pepo Italicus**-t küldte.²³²

Miközben, amint fentebb láttuk, olasz kamarása, Antal vezette pénzverdáját, amikor Vlad Dracul a pénzveréshez szükséges réz beszolgáltatásra szólítja föl a brassóiakat, megnevezi további alkalmazottait is: **Jonăș**-t, **Stanislav**-ot és **Naneș**-t, akik neveik alapján megbízható havasalföldi szolgái lehettek.²³³

A Bánfiak pénzverő alkalmazottairól ugyan nincs adatunk, úgy tűnik, hogy a nemesfémekkel való foglalatosság Alsólendván nem volt újkeletű, mert már 1389-ben van adat ott élő aranyművesről.²³⁴

Pálóci László feltételezett pénzverése esetében pedig gyaníthatjuk, hogy az ungvári pénzverőházban **Homonnai Drugeth István** és **Őri Dacsó Péter** a pénzverésben is valamilyen szerepet játszhattak.²³⁵

Veszprémben a pénzverési jogosultság gyakorlásába becsatlakozott **györgyi Bodó Gergely** is, aki Újlaki familiárisa és Hunyadi János bizalmi embere volt, 1444–1446 között erdélyi alvajdaként, majd 1447-ben tolnai alispánként működött, végül 1451–1455 között budai várnagyként folytatta pályafutását. Gergely később — Mátyás uralmának kezdetén — tárnokmester lett.²³⁶ Különös, hogy miután Gergely testvére, **Miklós** a veszprémi püspökség koadjutora lett, szintén részesült a pénzverési jövedelemből. Nyilvánvaló, hogy a Hunyadi-Újlaki szövetség így akarta szemmel tartani a pénzeket verető veszprémi püspököt, akiben egyébként nem nagyon bíztak.²³⁷

Nagyváradról 1444-es adatunk van egy pénzverőről, akit **Hofnehgel**-nek hívtak, a forrás szerint denárveréssel foglalkozott.²³⁸

²³¹ HUSZÁR 1965–1966, 56., POHL 1973–1974, 54., DRASKÓCZY 1994, 128–131. 1440 körül a vízaknai sókamara élén egy bizonyos ifjabb Gáspár állt, aki vélhetőleg azonos Gasparo-val: DRASKÓCZY 1994. 134. (32. jegyzet).

²³² POHL 1969–1970b, 74. Pepo vélhetőleg azonos a Manini-család egyik tagjával, Papevel: Pape Manini 1427-től dési, majd 1436-tól szalárdi sókamaras is volt. Testvérei, Angello és Ferenc 1444 táján Újlaki Miklós familiárisának, Gasparo de Colle-nak a szolgálatába álltak: DRASKÓCZY 1994, 130–131. Feltételezhetően Pape sem tett másként, így érthető, ha az Újlaki által Szebenbe küldött Pepo Italicus-t vele azonosítja Soós Ferenc megjelenés alatt álló pénzügyigazgatási archontológiájában: SOÓS 2013–2014. Köszönet illeti a szerzőt, hogy rendelkezésre bocsátotta kéziratát!

²³³ HUSZÁR 1941, 30.

²³⁴ „item aurifaber integer” él ott, egész telken: HORVÁTH 1953, 178.

²³⁵ HUSZÁR 1975–1976, 47.

²³⁶ ELEKES 1952, 311., MÁLYUSZ 1957, 111., HUSZÁR 1964, 199–200., ENGEL 1996. I, 15., 208., 288., 515., II, 38., KUBINYI 2001d, 48. Bodó Gergely pénzverési tevékenységéhez köthető a **W-B**, **W-G** verdejegyek használata.

²³⁷ ELEKES 1952, 275., 311., HUSZÁR 1964, 200., ENGEL 1996. I, 78., II, 38. Bodó Miklós pénzverésben játszott szerepét jelzi a **W-n** verdejegy.

²³⁸ Sebestyén majtényi plébános szerint Báthori Tamás végrendeletében szerepelt Hofnehgel, aki jelenleg a denárok verője (*cussor denariorum*), és Nagyváradon tartózkodik (Nagymajtény, 1444. november 19.): POHL 1973–1974, 55. (23. jegyzet).

Az 1461-es *soproni* adójegyzék három pénzverő nevét (**Gaspar münzmaister**, **Philipp münzmeister**, **Jannko münzer**) szerepelteti, akik városi alkalmazásban álltak. Grafenecker szemmel láthatóan együttműködött Sopron városával pénzei verésében.²³⁹ A nyugat-magyarországi nagyúr számára **Mathes** éremvéső készített poncokat, amelyeket végül a bécsújhelyi polgármesternek kellett megsemmisítenie 1472-ben. A forrás alapján valószínűsíthetjük, hogy Grafenecker érméi a bécsújhelyi verde vereteit másolhatták, ha ottani vésnökkel készítette a verőtöveket.²⁴⁰

Amint már említettük, az 1460-as években Baumkicher András főispán rossz bécsi pfennigeket veretett Pozsonyban, pénzverőmestere, **Lobogós János** vezetésével (1465), Reigker György várnagy felügyelete alatt.²⁴¹ **Reigker György**, V. László bizalmas embereként, 1453-ban pozsonyi várnagy és alispán lett. Bár 1457-ben is alispánként említik, ez tévedés lehet, mivel 1454-ben Kapler János, 1455–1457 között Baumkircher András volt az utóda. Utóbbi viszont 1458-tól pozsonyi főispán lett, Reigker így ismét várnagy lehetett. Az 1465-ben említett pénzverési tevékenységben való részvétele során tanulmányozhatta ezen „vállalkozás” titkait, és ismerhette fel a benne rejlő lehetőségeket. Várát, a Wolfstal melletti Pottenburgot (Hainburg), III. Frigyes császár 1469-ben Burkhard Kienbergernek adta át, aki azonban csak ostrommal tudta azt elfoglalni, 1473-ban. Különös módon, az ostrom után hamis arany- és ezüstpénzek kerültek elő. Mindezt kiegészíti az 1964-es régészeti feltárások eredménye is: a torony alatt rossz ezüsttövezetű és rézből készült fémdarabokat, lapkákat, valamint egy korabeli bécsi pfennig rézveretét találták. Nyilvánvaló, hogy Reigker Pozsonyban beletanult a „mesterségbe”, tudását pedig a későbbiekben saját „sasfészkében” kamatoztatta.²⁴²

Jövedelmezőség, kibocsátás

A Lazarevics István szerb despotának adományozott birtokok közül Nagybánya és közvetlen környéke volt a legjelentősebb, hiszen a nemesfém-bányászat és a pénzverés busás jövedelmet jelentett. Ennek mértékét még csak becsülni sem tudjuk, ám az mindenképpen árulkodó, hogy 1433-ban, egy elszámolási vita kapcsán az derült ki, hogy az egyik

²³⁹ HUSZÁR 1955–1956, 38., HOLL 1989, 69.

²⁴⁰ III. Frigyesnek a bécsújhelyi polgármesterhez küldött rendelete számol be a poncokról, amelyeket „*Mathes eisenschneider dem Grafenegker gemacht*” (1472. július 9.): HUSZÁR 1955–1956, 39., POHL 1972b, 122.

²⁴¹ *Johannes Lobogos dictus, tricesimarius et monetarius loci euisdem*: POHL 1972b, 131.

²⁴² ORTVAY 1894, 183., 190–191., LUSCHIN 1902, 62–63., KOCH 1967., POHL 1972b, 109., 141–142., PETROVICS 2005, 142–143.

kamaraispán tízezer forintnyi készpénzről, aranyról és ezüstről „felejtett el” beszámolni. Bár Nagybánya nagy korszaka a 15. század második felére tehető, egyes jelek arra utalnak, hogy már a század első felében is nagyon jövedelmező lehetett a helyi bányászat és a pénzverés.²⁴³ Ennek fényében érthető, hogy Hunyadi János tudatosan szerzett meg bányabirtokokat. Hunyadban, Krassóban és Zarándban birtokain aranymosás folyt, de ezeknél jelentősebb nemesfémforrást jelentettek a — Brankovics Györgytől „átvett” — nagybányai, felsőbányai és kapnikbányai lelőhelyek. Mindez lehetővé tette pénzverde működtetését. A Hunyadi-birtokok bányabevételei nem ismertek, de vélhetőleg nagyon bőségesek voltak. Ezzel magyarázhatjuk, hogy Hunyadi a bányászatot láthatóan igyekezett elősegíteni. Miközben Brankovics György novo brdói arany- és ezüstabányái ekkortájt állítólag évi kétszázezer dukátot jövedelmeztek, a Hunyadiak bányaérdekeltségei — és az ezekre alapított pénzverdék — jövedelme ennél mindenképpen csekélyebb lehetett.²⁴⁴ 1453-ban az Eizinger-jegyzék Nagybánya évi jövedelmezőségét (bérleti díját) hatezer forintra becsülte.²⁴⁵

Erdélyben már a 14. században nagy mennyiségben bányásztak nemesfémeket. Az erdélyi aranybányászat központja Aranyosbánya (Offenbánya) volt. Mellette még három jelentősebb bányaváros — Abrudbánya, Körösbánya, Zalatna — szerepét kell kiemelni. Az ezüstabányászat inkább a Beszterce közeli Radnán volt meghatározó.²⁴⁶ Erdély pénzverdái tehát kizárólag helyi nyersanyagból működhettek, behozatalra nyilvánvalóan nem volt szükség. Ez minden bizonnyal nagyon költséghatékony működtetést tett lehetővé. Első adatunk az erdélyi bányászat és pénzverés jövedelmezősége vonatkozásában a Luxemburgi Zsigmond és a Német Lovagrend között létrejött megállapodás kapcsán készült költségvetési tervezet. A határvédő feladatokat vállaló lovagrend az éves védelmi költségeket több mint háromszáztizennégyezer forintra becsülte. Ennek fedezetéül kapták meg többek között a nagyszebeni és a brassói pénzverést, amelyeknek bevétele a tervezet szerint százötvenezer forint, továbbá ezerötyszáz márka ezüstöt Erdélyből, amely hatvanezer forint értékű.²⁴⁷ Számunkra az egyéb bevételi források most nem érdekesek, ezt a két tételt viszont

²⁴³ ELEKES 1952, 309., DRASKÓCZY 2001, 159., 163. (58. jegyzet).

²⁴⁴ WENZEL 1880, 139–140., ELEKES 1952, 301–303., 309–310.

²⁴⁵ DRASKÓCZY 2001, 164. (62. jegyzet). Nagybánya Eizinger által megadott, alacsonynak tűnő bérleti díja a későbbiekben jelentősen megnövekedett, megtöbbszöröződött. Tekintettel arra, hogy Hunyadi János kormányzósága végén a nagybányai verde termelése visszaesett, V. László első éveiben pedig semmilyen pénzt sem vertek itt, arra kell következtetnünk, hogy Eizingernél a korábbiakhoz és a későbbiekhez képest is csekélyebb összeg szerepel: POHL 1969–1970a, 53–54., POHL 1971–1972a, 52.

²⁴⁶ WENZEL 1880, 125–134., ELEKES 1952, 310., GÜNDISCH 1987 [1942], 83–94., TÓTH 1999, 311–312., SOÓS 2014, 39.

²⁴⁷ MÁLYUSZ 1984, 117. „zum ersten die münze zur Hermanstat und zur Cron macht ein jare nach uberslahen fl. 150.000 pt”: HUSZÁR 1941, 30. Ahogy fentebb már kifejtettük, nincs azonosítható numizmatikai nyoma annak, hogy Zsigmond idején Brassóban bármilyen pénzt vertek volna.

mindenképpen érdemes közelebbről megvizsgálni. A két pénzverde jövedelme bizonyosan nem érte el a megadott összeget; jó, ha annak legfeljebb tizedével számolhatott a verdék üzemeltetője. A tárgyalások során Zsigmond képviselői vagy tudatosan tévesztették meg a Lovagrendet, vagy félreértés történt. A kibocsátás mennyisége — különös tekintettel az aprópénzverésre — talán értékében elérte a százötvenezer forintot, de ez is nagyon bizonytalannak tűnik.²⁴⁸ Tegyük hozzá, alig két évtizeddel később, az Eizinger-jegyzék Nagyszeben verdéjének éves bérleti díját kétezer aranyforintban adta meg.²⁴⁹

A tervezetben szereplő ezerötszáz márkányi (368 kilogramm) ezüstről feltételezhetjük, hogy ez Erdély (vagy annak a lovagrend érdekeltségébe került része) ezüstmányainak éves termelési hozama lehet.²⁵⁰ A pénzveréshez az ezüst mellett rézre is szükség volt; mivel a korabeli aprópénzek inkább rézpénznek tekinthetők, akár az említett ezüstmennyiség két-háromszorosára is. Nem véletlen, hogy Zsigmond másik erdélyi pénzverési jogosultja, Vlad Dracul pénzverdéjébe a rezet beszolgáltatás révén szerezte be. Ezt a vajda egyik Brassónak írt levelében olvashatjuk: Brassóba küldi szolgálait, hogy beszédjék az ezzel foglalkozó kereskedőktől a rezet. A levél szigorú hangvétele rézhiányról árulkodik: akinél a megadott határnap után is rezet találnak, annak fejét veszik.²⁵¹

Alsólendva esetében a pénzveréshez szükséges ezüstöt — bányák hiányában — nehezebb volt beszerezni. 1446-ban arról értesülünk, hogy alsólendvai Bánfi István arra kötelezi magát, hogy a Gersei Pető Pétertől és Lászlótól kölcsönként száz marka (mintegy 24,5 kilogramm) finom ezüstöt megfizeti.²⁵² III. Frigyes már idézett utasítása szerint Bánfi Pál a gráci Eckenberger Boldizsárnak ezer fontnyi (rossz) pfenniget adott át, amelynek ellenértéke négyszáz forint. A forint–pfennig árfolyam alapján nyilvánvaló, hogy schinderlingekről van szó, mégpedig az 1459. év második felében alkalmazott árfolyamon. A kétszáznegyvenezer darab pfennigért adott négyszáz aranyforint alapján Bánfi pfennigjeiből hatszáz darab ért egy aranyforintot. Ezidőtájt már egy, illetve fél latos pfennigek verésével

²⁴⁸ Redwitz Miklós 1432 elején arról tájékoztatta a Német Lovagrend nagymesterét, hogy az erdélyi/nagyszebeni pénzverés (*dy munczhe in Sebinburgen*) nem hozott neki semmi jövedelmet (Szörényvár, 1432. március 7.): UzGdDiS 4, 456., HUSZÁR 1975–1976, 42.

²⁴⁹ DRASKÓCZY 2001, 164. (62. jegyzet). Eizinger nem túl jelentős bérleti összege magyarázatra szorul. V. László uralmának kezdetén a nagyszebeni pénzverés struktúrája megváltozott: ezekben az években ezüstpénzeket egyáltalán nem, csak aranyforintokat vertek, természetesen Hunyadi János hasznára: POHL 1971–1972a, 52.

²⁵⁰ Könnyen lehet, hogy csak Erdély egy részének ezüsttermelését fedi le az ezerötszáz marka ezüst, mert a 16. század elejéig a radnai bányavidék ezüstjét Besztercén finomították: GYÖNGYÖSSY 2003, 201–202.

²⁵¹ HUSZÁR 1941, 30., HUSZÁR 1975–1976, 43.

²⁵² POHL 1971–1972b, 72., POHL 1972b, 65. A Gersei Pető-család, úgy tűnik, bányászattal is foglalkozott, legalábbis 1525-ben II. Lajostól Gersei Pető Tamás szlavóniai birtokaira bányászati jogot nyert: WENZEL 1880, 137. Bár Alsólendva vonatkozásában középkori bányászati tevékenység nem ismert, ellenben az Vas megyében, Rohonc környékén mégis folyhatott, mivel Garai Miklós 1404-ben ilyen értelmű jogot is nyert Zsigmond királytól: WENZEL 1880, 72.

számol a kutatás. Ez az ezer font így talán Alsólendva 1459-ben előállított teljes pénzmennyisége volt.²⁵³

A lévai és az ungvári pénzverdék esetében valószínűleg jobb minőségű ezüstpénzek rosszabbra történő átverésével kell számolnunk, hiszen legfeljebb a legközelebbi bányavidékeken tehettek szert ezüstre (például a lévai pénzverőmesterek Alsó-Magyarországon), de ez jócskán rontotta volna a haszonkulcsot.

A „koronázó püspökök” pénzverdái esetében sem a nyersanyagforrást, sem a lehetséges kibocsátási mennyiséget (emissziót) nem ismerjük, és nem is tudjuk meghatározni. Elvileg nyersanyag-forrás lehetett a tizedként beszedett ezüstpénzek rosszabb minőségű pénzzé történt „átverése” is.²⁵⁴ Az egyes püspöki székhelyek adottságai eltérőek voltak, két esetben még bányaművelési jognak is van nyoma. Veszprém közelében nincsenek nemesfém-lelőhelyek, így itt csak vásárolt vagy kényszerbeváltott ezüstöt és rezet, illetve tized címén beszedett jobb minőségű ezüstpénzeket használhattak fel. Pécsre — bár a pécsi püspök bányajogosítványára van későbbi adatunk — valószínűleg délről hozhatták a nyersanyagot.²⁵⁵ Nagyvárad környékén volt ezüst- és rézbányászat, a váradi püspök az Árpád-kor óta rendelkezett bányaművelési joggal. Ezek a nem túl jelentékeny bányák talán elegendő ezüsttel és rézzel szolgáltak a püspöki pénzveréshez.²⁵⁶ Erdély nemesfém-bányászatáról már volt szó, kérdéses persze, hogy a Gyulafehérváron székelő erdélyi püspök — a tizedfizetésen kívül — milyen úton juthatott hozzá a kívánt mennyiségű nemesfémhez.

Keve esetében nincs adatunk korabeli nemesfém-bányászatról, bár a pénzverésnek van némi hagyománya: az ittebei bencés monostor szerzeteseit a 13. század elején pénzhamisításon kapta a csanádi püspök. A 16. század közepén a szomszédos Krassó vármegyében török pénzverde működött. Krassó vidékén nemesfémbányászat is feltételezhető, a határtól délre található szerb területeken pedig Rudnik bányája volt

²⁵³ POHL 1971–1972b, 72., POHL 1972b, 65–66., 92–93., 96–97., 109., GYÖNGYÖSSY 2003, 74–75. Az ezer fontnyi pfennig pénzöntvény-súlya számításaim szerint körülbelül kétszázötven márkányi (mintegy hatvanegy kilogramm) lehetett.

²⁵⁴ A korabeli püspökök nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a tizedfizetés jó minőségű ezüstpénzekben történjen: MÁLYUSZ 1984, 202–203. Nem véletlen, hogy Zsigmond Lépes György erdélyi püspök panaszára elrendelte, hogy a nagyobb ezüstpénzből (*moneta maior*) egy denár mindig csak egy denárba számítassék („*centum denarii unum florenum auri valent ex quibusque unus denarius semper et ubique pro uno dumtaxat denario nominari et computari debet*”), illetve amíg ez sokasodni fog, a quarting nevű pénzzel kell fizetni, a nagyobb ezüstpénz értéke szerint (Prága, 1436. szeptember 3–7.): UzGdDiS 4, 613–615., HUSZÁR 1975–1976, 44.

²⁵⁵ A Dunántúl nemesfém-bányászatához és a pécsi püspök bányászati privilégiumához: WENZEL 1880, 72–74., FEDELES 2009b, 443. A délvideki bányászatához: WENZEL 1880, 136–141., POHL 1968b, 6–7.

²⁵⁶ WENZEL 1880, 118–119.

jelentékenyebb. Újlaki kevei pénzverőházába kisebb bányákból és pénzváltásból szerezhették be a szükséges nyersanyagot.²⁵⁷

Két, az 1440-es évek elejéről származó lelet összetételének elemzése alapján egyértelműen kimutatható, hogy a magyar pénzforgalomban Veszprém, Gyulafehérvár, Alsólendva és Pécs verdéi már országos léptékben is érzékelhető pénzkibocsátási mennyiséget értek el. Az 1441-ben elrejtett *szerencsi* lelet 181 darab I. Ulászló-denárjából 25 példány (14%) Veszprém, az 1442-ben elrejtett *csataji* lelet 213 darab I. Ulászló-denárjából pedig 32 példány Veszprém (15%), 22 Gyulafehérvárott (10,3%), 16 Alsólendván (7,5%), valamint 12 pénzérme Pécsen készült (5,2%).²⁵⁸

Érdekes lenne annak vizsgálata, hogy Giskra pénzverdéi milyen mennyiségben bocsátottak ki pénzeket, továbbá, hogy ez hogyan viszonyult az ország többi pénzverőházának emissziós értékéhez; a kérdés vizsgálata azonban túlfeszítené a jelen értekezés kereteit. Annyit megállapíthatunk, hogy Giskra verdéiben jelentős mennyiségű ezüstpénz készült V. László nevére, míg az aranyforintok tekintetében teljes a bizonytalanság, holott az alsó-magyarországi bányavidéken komoly aranybányászat volt. Kérdéses, hogy ez az arany hova került.²⁵⁹

Az alsólendvai Bánfiakon kívüli többi nyugat-magyarországi pénzverési jogosult esetében nincs adat verdéjük kibocsátási mennyiségére. Ez talán azzal is összefügghet, hogy könnyebben szerezhették be a pénzveréshez igényelt nyersanyagokat. A Szentgyörgyi és Bazini grófok például már a 14. században bányaművelési joggal rendelkeztek: a Bazinhoz közeli Sumhegyen arany-, ezüst- és más fémbányákat nyithattak és művelhettek. A 16. században újból bányaművelési jogot kaptak, minden birtokuk vonatkozásában. Számukra tehát nem jelentett gondot a pénzveréshez szükséges nyersanyag beszerzése.²⁶⁰ Ellerbach Bertold pénzverdéje a szlavóniai Verőce várában működött. Szlavóniában ekkor még egy kisebb verde működtetéséhez szükséges mennyiségű ezüsthöz hozzá lehetett jutni, részben helyi bányákból, részben talán a délebbre fekvő, Magyarországgal határos balkáni területekről.²⁶¹

²⁵⁷ GYÖNGYÖSSY 2004a, 33–34.

²⁵⁸ POHL 1965–1966, 50., POHL 1972b, 56–57. A szerencsi lelet: POHL 1972b, 167. (IX.a), POHL 1973–1974, 51. A csataji lelet: POHL 1972b, 167. (IX.b.). A csataji lelet összetétele alapján még a kevei verde is termékenynek tűnik hét pénzérmével (3,3%).

²⁵⁹ HUSZÁR 1963–1964, 54–58., DRASKÓCZY 2001, 153–154., 159–160. Giskra működéséhez V. László egyetlen aranyforintját tudjuk társítani, a CNH II. 176. típust (UG H1). Ezzel az aranyforint-verettel azonban több gond is van. Jellemzői eltérnek a magyar aranyforintokétól, leginkább próbaveret lehet: ÁCS 2010.

²⁶⁰ WENZEL 1880, 71–72., HÁZI 2000, 72. 1339-ben Bazin környékén aranyat és ezüstöt sejtettek, ezért Károly Róbert jelentést kért erről a pozsonyi és a nagyszombati bírótól: HÁZI 2000, 55., 72.

²⁶¹ WENZEL 1880, 136–141., POHL 1968b, 6–7.

Grafenecker Ulrik viszont bánya hiányában arra kényszerült, hogy kényszerbeváltással tegyen szert a szükséges nyersanyagra. Ezért 1460 elején arra szólította fel a soproni tanácsot, hogy az új pénzt hirdessék ki, illetve előírta, hogy a régi pénzt és az ezüstöt csak a soproni pénzverőházban lehet beváltani.²⁶² A szintén pénzverési jogosult Baumkircher András (legkésőbb pénzverésének második szakaszában) a Szalónak környéki kisebb nemesfémbányákból biztosíthatta pénzverdájának a nyersanyagot.²⁶³

A főúri pénzverési jogosultságok rendszerének anyagi értelemben a legnagyobb vesztese az esztergomi érsek volt. A már korábban is működő pénzverdék esetében okkal feltételezhetjük, hogy az ellenőrzés rendszerét fenntartották: az érseki pénzfelügyelő (*pisetarius*) működését nem akadályozták, és a *pisetum*ot az érsek számára kifizették. Az újonnan alapított pénzverőházak kapcsán viszont még csak említés sincs a *pisetum*ról. Nyilvánvaló, hogy a főúri pénzverési jogosultak túlnyomórészt nem fizették ki az esztergomi érseknek járó jövedelmet, és nem engedtek külső ellenőrzést pénzverőházaikban.²⁶⁴

A középkori magyar pénzverés meghatározó szervezeti kerete a jelentős részben haszonbérlet keretében üzemeltetett kamararendszer volt. Ez a teljes tisztaságában csak Károly Róbert uralma idején kikristályosodott pénzügyigazgatási modell csak néhány évig, legfeljebb évtizedig állt fenn, azonban meghatározó elemei közül néhány már az Árpád-korban kialakult, sokuk pedig évszázadokon keresztül tovább működött, még a középkori Magyarország bukása után is. Az 1370-es években a pénzverőkamara-ispánok hatásköre megváltozott. A kamara haszna elvesztése hosszabb távon a bányászattal nem rendelkező kamaraispánságok elsoványodásához vezetett, mivel a szükséges nemesfémeket már nem tudták működésükhöz biztosítani.²⁶⁵ A hagyományos királyi kamarai szervezet tehát csak a bányavidékeken élt tovább, de a 15. században egyes, nem bányavidéki, kisebb jelentőségű verdék felemelkedését láthatjuk. Ezeknek a verdéknek két fontos jellemzőjük van: rendszerint nem bányavidékre települtek, és városi kezelésben működtek.²⁶⁶ Ezzel a folyamattal párhuzamosan, részben azt megelőzve, Luxemburgi Zsigmond főúrnak is adományozott pénzverési jogosultságot. Némelyek nagy hagyományokkal rendelkező, komoly verdék

²⁶² HUSZÁR 1955–1956, 38., POHL 1972b, 120. Grafenecker Ulrik soproni főispán Sopron városához írt levele az új pénz kihirdetése és a régi pénz, valamint az ezüst beváltása tárgyában (Korneuburg, 1460. január 27.): Szöveggyűjtemény 17.

²⁶³ CSÁNKI 1894, 719–720., HUSZÁR 1955–1956, 39., HUSZÁR 1969, 86., POHL 1972b, 131.

²⁶⁴ Nagybánya, Nagyszeben és Kassa esetében vannak a *pisetum*mal kapcsolatos 15. századi adatok. Minderről részletesebben: GYÖNGYÖSSY 2002–2003.

²⁶⁵ KUBINYI 1978, 13–17.

²⁶⁶ Ezt a folyamatot igyekeztünk részletesen bemutatni a „Város és pénzverde a késő középkori Magyarországon” című fejezetben.

birtokába jutottak, mások lehetőséget kaptak új pénzverőház berendezésére. Az érintett verdekben azonban önálló pénzfajt senki sem verethetett.

A 15. század folyamán a főúri pénzverési jogosultak négy csoportját lehet elkülöníteni. Zsigmond és közvetlen utódai a határvédelemben résztvevő főurakat igyekeztek érdekeltté tenni („határvédők”). I. Ulászló és Hunyadi János egyik fontos szövetségesüket az 1440. évi koronázáson szinte teljes létszámban megjelenő püspöki kar Ulászló-párti csoportjában vélték megtalálni, ezért őket pénzverési jogosultsággal jutalmazták („koronázó püspökök”). A várnai vereség után, a király nélkül maradt országot átmenetileg főkapitányok vezették, közülük néhányan a pénzverés folytatásáról is intézkedtek. Végezetül 1459/1460-ban III. Frigyes egyes határ menti főurakat azzal igyekezett magának megnyerni, hogy pénzverési jogosultságot adományozott nekik („Paladine”). Az ötletet talán Hunyadi Jánostól vette, aki 1451-ben hasonló jogosultsággal ruházta fel egyik nyugati határszéli hívét, Lévai Cseh Lászlót.

Mátyás idején megszűnt a főúri pénzkibocsátások Zsigmond által bevezetett rendszere. A pénzügyigazgatási reform keretei között újjászervezték a teljes magyar pénzverést, a pénzverő-kamarák működése ismét szabályozottabb és hatékonyabb lett. A Mátyás király által elfoglalt, szorosabb-lazább függőségbe taszított, országhatárokon kívüli melléktartományokban viszont a király megbízásából magyar főurak szervezték meg a helyi pénzverést, amely többé-kevésbé magyar mintára történt. Így bocsáthatott ki pénzeket Boszniában a bosnyák királyi címmel lekenyerezett Újlaki Miklós, Csehországban a hadvezér Magyar Balázs, Sziléziában és Bécsben a főkapitány Szapolyai István.²⁶⁷

*

*

*

Az 1440-es években tapasztalható pénzrontást — minden valószínűség szerint — maga az özvegy királyné, Erzsébet kezdte meg. Az általa a kamarákhoz küldött pénzverési utasítások fenn is maradtak. A királyné gazdasági kormányzata nemcsak a pénzlábat változtatta meg, hanem a verdejegy-rendszert is: a magyar gyakorlattól eltérően mindenütt kollektív, személyhez nem kapcsolható jegyek jelentek meg (például Körmöcbányán: **K–R**). Úgy tűnik, a kamaraispánok nem akartak felelősséget vállalni a rossz minőségű pénzekért.

²⁶⁷ Újlaki Miklós boszniai pénzverése: GYÖNGYÖSSY 1998. Magyar Balázs csehországi pénzverése: GYÖNGYÖSSY 2003, 120–123., 274–275. Sziléziai magyar pénzverés: GYÖNGYÖSSY 1999–2000. A bécsi magyar denárverés: GYÖNGYÖSSY 2002a.

Erzsébet átmeneti gazdasági nehézségei így súlyos válságot és bizonytalanságot idéztek elő a pénzverésben és a pénzverési jogban egyaránt.²⁶⁸

Kováts Ferenc ismerte fel, hogy Pozsonyban ekkor már bécsi pfennigek utánvereteit készítették, Pohl Artúr szerint egyenesen a királyné lehetett a kibocsátó. A bécsi pfennigekkel talán zsoldosait akarta kifizetni, de veretett magyar pénzeket is, amelyeket a köznép *tzschopze*-nek nevezett, és nem túl sokra értékelt. Erzsébet magyar pénzeit eleinte Kassán, Körmöcbányán és Nagyszebenben, később már Pozsonyban is verték.²⁶⁹ Erzsébet királyné halála után megszűnt Pozsonyban a magyar pénzek kibocsátása, csak Hunyadi János idejében, kormányzói engedéllyel vertek újra magyar pénzt, a CNH II. 158A obolust.²⁷⁰

A helyzet persze nem volt jobb az ország nagyobbik részét uraló I. Ulászló területén sem. Országgyűlésen a pénzverés kérdése csak I. Ulászló uralkodásának utolsó évében került napirendre. Az 1444-ben tartott országgyűlés egyrészt — valószínűleg Hunyadi János sugallatára — megtiltotta, hogy a királyon kívül bárki más pénzt verjen, másrészt a rendek a pénzláb megváltoztatását ismét csak „*az országlakók tudtával és akaratával*” engedélyezték. Aki ezt megszegte, ettől kezdve a hűtlenség büntetettét követte el. Ez az első alkalom, hogy törvényszövegben a pénzverési szabályok megszegését nevesítetten a hűtlenség (*nota infidelitatis*) körébe sorolták. Ezzel az I. Ulászló-kori jogalkotók a király pénzverési felségjoga elleni bűncselekményt, tulajdonképpen a pénzhamisítás büntetettét véglegesen elhelyezték a feudális magyar jogrendszerben, és a későbbi kodifikációk és eljárásjogi rendelkezések elfogadása során is a hűtlenség esetei között szabályozták.²⁷¹

²⁶⁸ Korábban Zsigmond is veretett rossz, rezes, aprópénzeket, de mégis maradt egy eszményi, értékálló ezüstpénz (például a *moneta maior*) a forgalomban, amelyben a nagyobb értékű kifizetéseket teljesíteni lehetett, ám az özveg királyné rendelkezésével a rendszer középső pillérét rántotta ki, eltűnt a jó minőségű, ezüst váltópénz a forgalomból. Erzsébet pénzeinek finomsága néhány év alatt 4 ½ latról (281,25 ‰) 2 latra (125 ‰) romlott. A folyamat alaposan feldolgozott: KOVÁTS 1900, 442–445., SCHULEK 1941, 12–14., POHL 1965–1966., POHL 1972b, 47–53., GYÖNGYÖSSY 2003, 32–33. Erzsébet királyné Pozsony városához intézett pénzverési utasítása 1441. július 21-én, Pozsonyban kelt: Szöveggyűjtemény 7. Hasonló utasítást küldött Körmöcbányára is: KRIZSKÓ 1880, 29. A pénzverés irányításában már közvetlenül Albert halála után zavarok mutatkoztak: Körmöcbányán Rüdél Konrád és a Lang-fivérek kamaraispánként a király neve nélkül verettek pénzeket. Ez azonban sokkal inkább a királynéval történt szembefordulásként értékelhető, mint a „rendi pénzverés” megindításaként. Erzsébet nem sokkal később ugyanis levélben követelte a körmöci városi tanácstól az említett kamaraispánok bebörtönzését, mivel azok súlyosan megkárosították őt: POHL 1972b, 48–49.

²⁶⁹ KOVÁTS 1900, 442–446., KOVÁTS 1902b., POHL 1965a, 87–88., POHL 1965–1966, 49–52., POHL 1972b, 51–53. Erzsébet romló minőségű pénzein új verdejegyrendszer alakult ki. A betűpár első betűje következetesen az „utószülött” kis király, László névkezdőbetűje lett, a második betű pedig a verési helyet adta meg: P = Pozsony (Posonium), C = Kassa (Cassovia). Egyedüli kivétel Nagyszeben volt, ahol az Erzsébethez hű polgármester, Trautenberger Tamás nevének kezdőbetűje a második betű: POHL 1965a, 88., POHL 1972b, 52–53., Trautenberger (feltételezett) kamaraispánságához: HOCHSTRASSER 2013.

²⁷⁰ HUSZÁR 1958, 88., UJSZÁSZI 2007b, 7–8. (18. jegyzet).

²⁷¹ ELEKES 1952, 221., GYÖNGYÖSSY 2003, 33–34. I. Ulászló első denárja még kb. 4 ½ latos (281,25‰) finomságú volt, a későbbiek azonban ennél is rosszabbak: POHL 1973–1974, 51. Az 1444. évi törvény VII. cikkelye: DRH I, 328.

Hunyadi akaratát és a törvény szigorát csak Erdélyben tudta érvényesíteni. A korábbi pénzverési jogosultak egy része (például alsólendvai Bánfi Pál, Újlaki Miklós, Gatalóci Mátyás püspök) — a verdejegyek tanúsága szerint — háborítatlanul folytatták pénzverési tevékenységüket.²⁷²

Az országgyűlésen visszaállították a számítási forint és az aranyforint értékazonosságát: olyan pénzt kellett verni, amelyből száz denár vagy kétszáz obolus ért egy aranyforintot. Az ez ellen vétők a fentiek értelmében — tehát fő- és jószágvesztéssel — voltak büntetendők.²⁷³

A szerencsétlen kimenetelű várnai csata és a király tragikus halála (1444) után az országban zavaros idők következtek. A kormányköz idején a pénzverés egysége is véglegesen megbomlani látszott. Az 1445-ös országgyűlés ugyan törvénycikkben, közbüntetés terhe alatt tiltotta meg a pénzverést mindaddig, amíg üres a trón, de a rendelkezésnek nem sok foganatja volt.²⁷⁴ Minden tilalom ellenére a két nyugat-magyarországi főúri pénzverde — Alsólendva és Veszprém — tovább működött, uraik nem kívánták végrehajtani az országgyűlés rendelkezéseit.²⁷⁵

Hunyadi Jánost az 1446 júniusában tartott országgyűlés választotta Magyarország kormányzójává (1446–1452). Az országgyűlésen megalkotott törvény csaknem akkora hatalommal ruházta fel a kormányzót, mint amekkora hatalma a királynak volt. Hunyadi így királyaink pénzverési felségjogát is szabadon gyakorolhatta.²⁷⁶

Hunyadi kormányzóként kísérletet tett ugyan rá, a pénzverés egységét mégsem tudta helyreállítani: két fontos pénzverőkamara, Körmöcbánya és Kassa továbbra is Giskra János volt főkapitány kezében maradt. A helyzetet nehezítette, hogy a kormányzó veretei nem voltak túl jó minőségűek. Hunyadi pénzveréssel kapcsolatos szándékait jelzi, hogy az 1447 márciusában Budán tartott országgyűléssel újabb, részletes szabályozást fogadtatott el. A rendek kimondták, hogy a pénzverést a korábbi keretek közé kell visszaállítani. Ezen az alapelven túl az országgyűlés foglalkozott a pénzérték-viszonyokkal és a pénzverés ügyeivel is. Az aranyforint árfolyama törvényesen tért el a számítási forintétól: pontosan a kétszerese

²⁷² POHL 1973–1974, 56.

²⁷³ GYÖNGYÖSSY 2003, 34., GYÖNGYÖSSY 2008, 47. Az 1444. évi törvény VIII. cikkelye: DRH I, 328.

²⁷⁴ GYÖNGYÖSSY 2003, 34–35., GYÖNGYÖSSY 2008, 23. (57. jegyzet). Az 1445-ös törvény VIII. cikkelye: DRH I, 343.

²⁷⁵ POHL 1972b, 68.

²⁷⁶ GYÖNGYÖSSY 2003, 36., GYÖNGYÖSSY 2008, 47.

lett, mivel a jogalkotó egy aranyforintot kétszáz denárral tett egyenlővé. Ennek oka elsősorban az ezüstpénzek rosszabb minőségében keresendő.²⁷⁷

A jogszabály ismételten megtiltotta, hogy a hivatalos pénzen kívül más pénzt verjenek, vagy ilyen az ország területén forgalomban legyen. A külföldi pénzek tilalma ekkor már nem volt új keletű, a nem királyi pénzek verésének tilalma pedig célzatosan azok ellen irányult, akik esetleg korábbi engedéllyel rosszabb minőségű külföldi pénzeket vertek. Gondoljunk például alsólendvai Bánfi Pál korábban már említett pénzverési engedélyére. Az országgyűlés döntése most általánosan minden ilyen engedélyt és jogosultságot megszüntetett. Ugyanakkor a törvénycikk kimondta, hogy a királynak járó kamara hasznát és más jövedelmeket szokás szerint denárban fizessék meg.²⁷⁸

Az országgyűlés a pénzverés ellenőrzésének kérdésköréről is határozott. A rendek a pénzverés ügyeinek intézésére a városokból bölcs, tapasztalt és hűséges emberek választását rendelték el, akiknek előírták, hogy feladatukat „*a hatalmasok iránti kedvezés, félelem vagy hízeltetés nélkül*” lássák el. Az ellenőrzés szabályozásának kérdése a 15. század első felében folyamatosan napirenden volt. A gyakorlatban a városi tanács ellenőröket választott, akiket a király tisztségükben megerősített. A fenti törvénycikk kimondottan a főurak ellen irányult, hiszen a pénzverés ellenőrzése mellett immár a pénzverés intézését is (az országgyűlés által választott) polgárookra bízta. Ráadásul a dekrétum ezentúl a pénzláb megváltoztatásához is kimondottan országgyűlési jóváhagyást írt elő. Nyilvánvaló a köznemesség szándéka: a főurak ellenében a polgárság segítségével beleszólni a pénzverési felségjog gyakorlásába.²⁷⁹

Hunyadi viszonylag későn tudta erejét Nyugat-Magyarországon érvényesíteni, bár már 1447-ben megengedte a pozsonyiaknak a pénzverést, ahogy korábban a budaiaknak is. 1450-es pozsonyi tartózkodása során számos intézkedést hozott, többek között bérbe adta a pozsonyiaknak a soproni, a budai és a pozsonyi harmincadhivalt (utóbbira a pozsonyiak már az 1440-es évek első felében „rátették a kezüket”). Hunyadi sókamarát is alapított Pozsonyban azzal a céllal, hogy a Csallóközben, valamint a Nagyszombat–Galgóc–Komárom–Győr közé eső területen megszervezze a sóértékesítést, és kiszorítsa a forgalomból a „német

²⁷⁷ ELEKES 1952, 322., 331., HUSZÁR 1963–1964, 52., 56., POHL 1969–1970a, 52–54., GYÖNGYÖSSY 2003, 36–37. Legutóbb: GYÖNGYÖSSY 2008, 23. (57. jegyzet). Hunyadi János legjobb ezüstpénzei is csak 4–5 latos (250–312,5‰) finomságú ezüsből készültek: POHL 1969–1970a, 52. Az 1447-es törvény XXXVII. cikkelye: DRH I, 370–371.

²⁷⁸ GYÖNGYÖSSY 2003, 37. Éppenséggel később maga Hunyadi János kormányzó volt az, aki — egy korábbi pénzverési jogosultnak — Lévai Cseh Lászlónak, megengedte, hogy Németújváron bécsi denárokat veressen (Korpona, 1451. október 22.): Szöveggyűjtemény 11.

²⁷⁹ MÁLYUSZ 1957, 560., GYÖNGYÖSSY 2003, 37–38. Az országgyűlési ellenőrzés elképzelésével szemben a tényleges ellenőrzés a városok kezében volt: Körmöcbánya városa például 1459-ben Mátyás király egyik oklevele szerint az ellenőrzési jogot már régtől fogva bírta (Buda, 1459. március 12.): KRIZSKÓ 1880, 27. (1. jegyzet).

sót” (azaz az osztrák bányák termékeit). Ezzel Pozsony elérte késő középkori gazdasági csúcspontját.²⁸⁰ A kormányzó határvédelmi célból Németújvárat Lévai Cseh Lászlónak adta a környékbeli harmincadhelyekkel együtt, valamint engedélyt adott bécsi pfennigek veretésére.²⁸¹

V. László (1453–1457) Hunyadi János kormányzóságáról történt lemondását követően vette át az ország irányítását, ám a pénzverés egysége továbbra sem állt helyre: Hunyadi kezében maradt három kamara (a budai, a nagybányai és az erdélyi), uralmi területén, a nagyszebeni pénzverdében a király nevére, de a saját hasznára aranyforintokat veretett. A király és környezete határozottan nekiláttak a pénzverés ügyének rendezéséhez. Felkérésükre az osztrák Eizinger Ulrik összeállított egy kimutatást a magyar király jövedelmeiről, hogy a fiatal király és tanácsadói lássák, honnan mennyi bevételre számíthatnak. A már többször hivatkozott Eizinger-jegyzék a korszak legfontosabb pénztörténeti forrása. Különösen érdekes a pénzverő- és bányakamarákból származó királyi jövedelem meghatározása, mert ebből a termelés volumenére is következtethetünk. Eizinger Ulrik szerint a kamarák teljes bevétele (urbura, nemesfémbeváltás, pénzverés) évi huszonnégyezer aranyforint. Eizinger későbbiekhez képest szerény adatai mindenképpen hitelesnek tűnnek, a politikai és a gazdasági okok egyértelműek: a hatalomváltás mellett az alacsony összeget az is magyarázza, hogy a verdék többsége Hunyadi János befolyási területén működött, így — a nagyszebeni verdét leszámítva, ahol Hunyadi aranyforintokat veretett V. László nevére — a verdék beszüntették tevékenységüket; az egyébként Giskra által uralt kassai pénzverde is néhány évre leállt.²⁸²

V. László legfontosabbnak Pozsony és környéke megszerzését tartotta: a vár átvétele után azonnal saját embereit nevezte ki a legfontosabb posztokra, hívei fegyverrel verték ki Nyugat-Magyarországról Hunyadi bizalmi emberét, Lévai Cseh Lászlót.²⁸³ A király

²⁸⁰ ORTVAY 1900, 106–108., LEDERER 1932, 221–224., 228., ELEKES 1952, 330., 336., POHL 1965a, 90–91., POHL 1972b, 72., PACH 1995, 263–265. Hunyadi János levele Pozsony városának (Karán, 1447. október 8.), amelyben engedélyezi a pozsonyi pénzverést: Szöveggyűjtemény 9. Hunyadi a pozsonyi kamara területének vonatkozásában — tekintettel a tervezett pozsonyi pénzverésre — külön rendelkezéssel erősítette meg az 1447-es országgyűlés pénzveréssel és pénzérték-viszonyokkal kapcsolatos rendelkezését (Karán, 1447. október 18.): Szöveggyűjtemény 10. A sómonopólium bérletösszegének felét egyébként aranyforintban, felét bécsi denárokból kellett fizetni („*medietas autem solucionis prescripti cum florenis puris et alia cum denariis Wiennensibus persolvatur*”): LEDERER 1932, 224. (104. jegyzet).

²⁸¹ CSÁNKI 1894, 721., POHL 1972b, 72–73. Hunyadi János kormányzó pénzverési engedélye Lévai Cseh Lászlónak (Korpona, 1451. október 22.): Szöveggyűjtemény 11.

²⁸² POHL 1971–1972a, 51–52. Az Eizinger-jegyzékhez: BAK 1987, 356–358., 380–384., ENGEL 1993, 27–29., DRASKÓCZY 2001, 164. (62. jegyzet), KENYERES 2012, 178–179. Az Eizinger-jegyzék: BAK 1987, 380–384. Érdekes módon 1453 májusában maga Giskra János küldött szakvéleményt a pénzverésről, amely szerint Magyarországon és Bécsben azonos finomságú pénzeket kellene verni, nyolc latos (500‰) finomságú ezüsből, és ezekből a denárokból kétszáz darab érjen egy aranyforintot: HUSZÁR 1963–1964, 53.

²⁸³ POHL 1972b, 78.

nyilvánvalóan Pozsony hűségének biztosítása érdekében 1453 februárjában az összes harmincadot Pozsony városának adta bérbe, tízezer aranyforintért; sőt a város a következő évben is birtokában tarthatta a pozsonyi, oroszvári, soproni és budai harmincadokat.²⁸⁴

Az újjászervezés első lépéseként V. László körmöci kamaraispánnak Hölczler Konrádot, a kitűnő osztrák pénzügyi szakembert nevezte ki. A királyi rendelet pontosan leírta a verendő pénzfajokat, meghatározta a pénzlábat, részletesen szabályozta az ellenőrzést. Az aranyforintok minőségének megőrzése mellett azt is érdemes kiemelni, hogy László körmöci veretű első denára (CNH II. 180.), amely 1455-ig készült, amikor ismét Giskra kezébe került a körmöcbányai pénzverés, jó minőségű volt. Giskra kifejezetten silány minőségű verete (CNH II. 182.) után ismét jobb ezüstpénzek készültek Kőrömcön (CNH II. 184., 186., 221.).²⁸⁵

László király 1453-ban verni kezdett körmöci denárjának mintájára feltételezhetően újraindult a nyugat-magyarországi pénzverés is: a verdejegyek tanúsága szerint Alsólendva és Veszprém pénzverési tevékenysége kimutathatónak tűnik. Az érintett veretek (CNH II. 180/179.) eltérő köriratuk, különböző nagyságuk és silány minőségük miatt kifejezetten gyanúsak, ezért kérdéses, hogy (fél)hivatalos kibocsátásnak vagy inkább a Nyugat-Magyarországon folyó korabeli pénzhamisítás (hamispénzverés) emlékeinek kell-e tekintenünk őket.²⁸⁶

Bármennyire is időben értesítette az uralkodó az illetékes hatóságokat az új pénz kiveréséről, az árfolyam tekintetében mégis gondok mutatkoztak. 1453 júliusában ezért birtokvesztéssel fenyegette meg azokat, akik nem az előírt árfolyamon számították a pénzeket. Az 1454 márciusára, Budára összehívott országgyűlés számára készített királyi előterjesztés azt tükrözi, hogy V. László és környezete (három magyar humanista: Vitéz János titkos kancellár, Barius Miklós alkancellár és Várdai István tanácsos) a pénzverés kérdésében is eltökélt volt. Az előterjesztett törvényjavaslat általános, jó és tartós pénz verésének elrendelését javasolta az egész ország területére: tehát a király teremtsen meg a pénzverés egységét, vonják vissza a különböző pénzverési engedélyeket stb. A tervezet szerzője Mályusz Elemér szerint Vitéz János volt, így nyilvánvalóan a pénzverésre vonatkozó javaslat is tőle származik. Az országgyűlés végül a királyi előterjesztéssel szemben Hunyadi János

²⁸⁴ ORTVAY 1900, 78., LEDERER 1932, 222.

²⁸⁵ POHL 1971–1972a, 52–56., KUBINYI 1978, 23–24., GYÖNGYÖSSY 2003, 40–44. Hölczler Konrád kinevezéséről: KRIZSKÓ 1880, 32., V. László körmöcbányai veretű denárai nyolc latos (500‰) finomsággal készültek: POHL 1971–1972a, 52.

²⁸⁶ POHL 1971–1972a, 52., POHL 1972b, 79. A CNH II. 180/179. típus alsólendvai és veszprémi változataival kapcsolatosan azért is nehéz az állásfoglalás, mert ilyen darabok nincsenek a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának törzsgyűjteményében.

javaslatait fogadta el. László király kormánya azonban a veretek alapján valószínűleg mégis elérte, hogy a korábban pénzverésre jogosultak leállítsák verdéiket, és a király veretei továbbra is jó minőségűek maradtak. Sőt, Hunyadi aranyforintjai fokozatosan „idomultak” a királyi aranyforintokhoz. 1455-ben ugyan rezes pénzek verése kezdődött Nagybányán, ám a következő években is sikerült a királyi denárok minőségét fenntartani. 1456 második felében az ország egész pénzügyigazgatása egységes irányítás alá került. Immáron mind az öt királyi pénzverőkamrában azonos királyi pénzeket vertek, ezzel helyreállt a magyar pénzverés egysége.²⁸⁷

II.2. Reformok, stabilizáció és változások

V. László halála után az országgyűlés 1458 januárjában Hunyadi Mátyást választotta Magyarország királyává. A királyválasztó országgyűlés a pénzverésről is rendelkezett: új pénz verését rendelte el, amelynek árfolyamát 1 aranyforint = 200 ezüstdenár = 400 obolusban határozta meg. Az ugyanezen év májusára, Pestre összehívott országgyűlés szintén foglalkozott a kérdéssel. Az országgyűlés kimondta, hogy az arany- és az ezüstpénz értékét a főpapok, a bárók és az ország nemeseinek tanácsa nélkül nem lehet megváltoztatni; a denárokat és az obolusokat a kötelező pénzlábbal verjék; valamint elrendelte, hogy az esztergomi érsek és a tárnokmester mellett egy hű és alkalmas férfiú az arany- és ezüstpénzverés kémlőjéül választassék ki, *„ahogy az a néhai Zsigmond király dekrétumában is szerepel”*. A nyári országgyűlés tehát fenntartotta az 1447-es értékviszonyokat, a pénz megváltoztatásáról és a pénzverés ellenőrzéséről pedig — a törvényszöveggel ellentétben — az Albert idején becikkelyezett szabályokat ismételte meg.²⁸⁸

1459 elején magyar bárók egy — zömmel nyugat-magyarországi — csoportja Németújváron Frigyes császárt hívta meg a magyar trónra. Ennek következtében a térség tényleges hovatartozása az elkövetkező években többször is megváltozott. Frigyes császár

²⁸⁷ KRIZSKÓ 1880, 34., POHL 1971–1972a, 54–56., GYÖNGYÖSSY 2003, 44–45. GYÖNGYÖSSY 2008, 48. Az 1454. évi királyi előterjesztés keletkezése, szerzője: MÁLYUSZ 1957, 97–100. V. László Turóc, Árva és Liptó vármegyékhez intézett oklevele (Bécs, 1453. július 7.): KRIZSKÓ 1880, 34. (2. jegyzet). V. László aranyforintjait is hamisították; egyes példányok formaazonosak (véltetően pénzverdében készültek), más példányok formaidegen, gyenge kivitelű veretek: KAHLER 1981–1982, 81. Az 1454-es törvény II. cikkelye: CJH I, 318–319., DRH I, 379. Az 1454-es királyi előterjesztés 11. pontja: DRH I, 434.

²⁸⁸ HUSZÁR 1940, 553–554., GYÖNGYÖSSY 2003, 46–47. A két, 1458-ban elfogadott törvény egyaránt rendelkezett a pénzverésről. Az 1458. január 28. XII. tc.: CJH I, 332–333., DRH II, 86. Az 1458. június 8. IX. tc.: DRH II, 94. Meg kell jegyezni, hogy Mátyás első denára négy latos (250‰) finomságú volt: POHL 1972a, 9.

igyekezett a kínálkozó lehetőséget megragadni, és azonnal Podjebrád Györgynek ígérte Magyarország három évi jövedelmét, ha az segít neki a trón megszerzésében.²⁸⁹

A pénzhiánnyal küzdő császár Magyarországgal kapcsolatos tervei komoly anyagi erőt igényeltek, amelyet Frigyes pénzrontással próbált előteremteni, ezzel végül osztrák tartományaiban idézett elő pénzügyi csődhelyzetet. A válság kialakulásában döntő szerepet játszottak azok a nyugat-magyarországi és szlavóniai pénzverési jogosultak is, akik engedélyt kaptak — rossz minőségű — császári pénzek verésére.²⁹⁰

Amikor 1460-ban a császár mégis jobb minőségű pfennigekeket kezdett veretni, a nyugat-magyarországi pénzverési jogosultak — „zu Presburgk und anderen enden” — átvették az új pénzek éremképét, de — korabeli forrásaink szerint — sokkal rosszabb minőségű pénzeket bocsátottak ki, és ezzel veszélyeztették a reform sikerét. A nyugat-magyarországi pénzverőműhelyek elsősorban a helyi pénzforgalmi igényeket elégítették ki, bizonyos esetekben ismert a minőség feletti határozott császári ellenőrzés.²⁹¹

Az események fényében érthető, hogy Mátyás 1462-ben becikkelyeztette a hűtlenség eseteit. Később ez a felsorolás szolgált alapul Werbőczy István Hármaskönyve számára, amely összefoglalta a középkori Magyarország jogrendszerét. Mátyás dekrétumában a hűtlenség eseteinek sorában a pénzhamisítás büntette a negyedik legsúlyosabb bűncselekménynek számított. A törvény szövege szerint: aki hamis pénzt vert, vagy nagy mennyiségben kereskedett azzal (hamis pénzt hozott forgalomba), a hűtlenség büntetést követte el. A jogalkotó szerint tehát nemcsak a hamis pénz készítése, hanem forgalomba hozatala is pénzhamisításnak minősült, amelyet fő- és jószágvesztéssel büntettek. Ez a szabályozás szerves folytatása az I. Ulászló és Hunyadi János kormányzósága idején végbement jogalkotásnak, mintegy a korábbi rendelkezések összefoglalása.²⁹²

1462 szeptemberében Mátyás megváltoztatta az ezüstpénzek pénzlábát. Pénzverési utasításában arra hivatkozott, hogy a főpapok, a bárók és az ország nemeseinek tanácsára új, jó és tartós pénz verését rendelték el, melyből háromszáz denár, illetve hatszáz obolus ért egy

²⁸⁹ POHL 1972b, 86–87., 95., KUBINYI 2001d, 49–52.

²⁹⁰ LUSCHIN 1902, 61., LUSCHIN 1909, 185., HUSZÁR 1955–1956, 37., POHL 1972b, 95–96., ALRAM 1994, 67.

²⁹¹ LUSCHIN 1902, 61–63., HUSZÁR 1955–1956, 37., POHL 1972b, 109–111., ALRAM 1994, 67–71. Amint fentebb, a „Főúri pénzverési jogosultak a 15. századi Magyarországon” című fejezetben már kifejtettük, Grafenecker Ulrik Sopronban bécsi pfennigek „minőségellenőrzött” helyi utánvereteit bocsátotta ki, de Baumkircher András pozsonyi pénzei esetében megalapozott lehet a minőséget illető kritika.

²⁹² GYÖNGYÖSSY 2003, 48. Legutóbb: GYÖNGYÖSSY 2008, 27. (különösen is: 68. jegyzet). Kahler Frigyes szerint a pénzhamisítás büntetének végleges elhelyezésére a feudális magyar jogrendszerben Mátyás 1462-es dekrétumával került sor: KAHLER 53–54. Az 1462-es törvény II. cikkelye: CJH I, 340–341., DRH II, 125–126. Werbőczy a hűtlenség eseteiről (I. rész, 14. cím): WERBŐCZY 1990, 83–86. A hamisítás komoly voltát jelzi a Pozsonyban 1466-ban lefűlelt Thomas Fischer esete is: POHL 1972b, 39., 109–110. Thomas Fischer kötelezvénye (Pozsony, 1466. április 30.): Szöveggyűjtemény 20.

aranyforintot. Megparancsolta, hogy ezt a pénzt, amelyet a kassai és a többi kamarában is vernek, mindenki fogadja el. Az új pénzből kettő ért egy régit. Szigorúan megtiltotta a régi pénzek forgalmát, és a rendelet — ezáltal a királyi pénzverési felségjog — ellen vétőkre súlyos büntetést szabott ki: a kamaraispán és emberei kötelessége lett, hogy a főispánok és az alispánok, valamint a bírák segítségével átadják a királynak a vétkeket és azok jószágait.²⁹³

Az 1463-as tolnavári országgyűlés újból tárgyalt a pénzverés ügyéről. Az országgyűlés által megalkotott törvénycikk egy tervezett pénzreform első lépésének tűnik, mert nemcsak az értékviszonyokat szabályozta újra, hanem újabb — büntető jellegű — jogszabályt is alkotott. A törvény új, jó pénz verését rendelte el, melyből száz denár vagy kétszáz obolus ért egy aranyforintot. Így hosszú idő után a számítási forint és az aranyforint értéke ismét azonos lett. Az új pénznek az egész ország területén forognia kellett, vagyis helyre kellett állítani az ország monetáris egységét. Ez azonban sem ekkor, sem később nem sikerült, mivel a nyugati határszélen osztrák pénzek forogtak, Erdély pénzforgalmában pedig román és török pénzek bukkantak fel.²⁹⁴

1464-ben az úgynevezett „koronázási törvény” két cikkelye is a pénzveréssel foglalkozott. Mátyás ígéretet tett arra, hogy jó pénzt fog veretni „néhai Zsigmond császár” pénzének finomságával és súlyával, s ez a pénz változtatás nélkül forgalomban marad élete végéig. A denár két obolust fog érni, s ezt az új pénzt a kamara haszna és a tized elszámolásakor el kell fogadni.²⁹⁵

A koronázási törvény ugyanakkor a hamispénzverők megbüntetését is elrendelte. A hamis pénzek és forintok verőit, valamint a pénzek meghamisítóit vizsgálat után az ország báróinak kellett méltó büntetéssel sújtaniuk. A törvénycikk csupán a Zsigmond-kori szabályozást élesztette újjá, az 1462-es dekrétum szellemében (hűtlenség), bár fontos különbség, hogy a Mátyás-féle törvénycikk szerint az ítélet meghozatalában (a hűtlenség kimondásában) az ország báróinak is részt kellett venniük.²⁹⁶

A kincstári reformok — az egységesítés jegyében — 1464-ben kezdődtek meg. Ebben az évben ugyanis három budai polgár egyszerre töltött be harmincadispáni és kamaraispáni

²⁹³ HUSZÁR 1940, 555–556., GYÖNGYÖSSY 2003, 48–49. Mátyás pénzverési utasítása (Torda, 1462. szeptember 17.): POHL 1968a, 45–46.

²⁹⁴ HUSZÁR 1940, 556., GYÖNGYÖSSY 2003, 49. Az 1463-as törvény XXVI. cikkelye: DRH II, 139. A törvénycikk büntető jogszabályt is tartalmazott: ha bármely főpap, báró vagy nemes birtokán ezt a pénzt nem fogadná el, úgy azt a birtokot le kell foglalni. Erdély pénzforgalmához: GYÖNGYÖSSY 2004a, 9. Nyugat-Magyarország pénzforgalmához: KUBINYI 1998, 116.

²⁹⁵ GYÖNGYÖSSY 2003, 49–50. Az 1464-es törvény XXII. cikkelye: CJH I, 352–353., DRH II, 147. A törvényben meghatározott ezüstpénz a CNH II. 219. típusú denár (HUSZÁR 1940, 556–557., HUSZÁR 1958, 99., POHL 1972a, 11.).

²⁹⁶ GYÖNGYÖSSY 2003, 50. Az 1464-es törvény XXVI. cikkelye: CJH I, 354–355., DRH II, 148.

tiztséget: Ernuszt János Körmöcbányán, Kovács István Kassán és Bajoni Lőrinc Nagyszebenben. Ez a centralizációs kísérlet — amely a névleges kincstári szervezettől független volt — még nem bizonyult igazán sikeresnek, a tényleges pénzügyigazgatási reformra majd csak néhány év múlva, Ernuszt János kincstartósága (1467–1476) idején került sor. Ernuszt nyilván az 1460-as évek közepén ismerte fel, hogy a pénzverés és a pénzügyigazgatás átfogó reformját mielőbb végre kell hajtani.²⁹⁷

A pénzreform jogi alapját Mátyás fokozatosan teremtette meg: 1462 után több olyan törvény született, amely lehetővé tette a reform gyakorlati megvalósítását. Ezáltal jogi szempontból minden feltétel adottá vált a pénzreform végrehajtásához, ám a gazdasági és a politikai helyzet nem volt megfelelő e jelentős intézkedés azonnali és maradéktalan bevezetésére. A király 1465-ben ismét jelentős mértékű pénzrontásra kényszerült. Az ekkor vert pénz a Mátyás-kori pénztörténet mélypontját jelentette, hiszen nem bizonyult értékállóknak, sőt a pénzviszonyok mielőbbi, immár átfogó és gyakorlati rendezését kényszerítette ki.²⁹⁸

A nagy pénzreform kezdetének hagyományosan az 1467-es dekrétumot tekintjük. Ernuszt János kincstartó javaslatára a király — az adórendszer reformját követően — újjászervezte a pénzügyigazgatást: a birtokokat kivéve az összes királyi jövedelem igazgatása a kincstartó kezébe került, tőle függtek a bánya-, a pénzverő- és a sókamaraispánok is, neki alárendelten működtek a harmincadispánok (az áruérték 5%-os külkereskedelmi vámjának beszedői). A kincstartó nevezte ki a rendes és a rendkívüli adók beszedőit, emberei vették át a szabad királyi városok és a szászok egy összegben kivetett adóját. Mindez jelentős létszámú pénzügyigazgatási szervezet kialakulásához vezetett (alkincstartó, titkár, jegyzők és számvevők; a pénztár kezelője pedig a fizetőmester volt), ahol a familiaritás keretei között már szabályos hivatali karrierre nyílt lehetőség.²⁹⁹

A reform lényegét tekintve a király voltaképpen nem tett mást, mint a jóhírű Zsigmond-kori ezüstpénzt, a *moneta maiort* mintául véve értékálló és jó minőségű ezüstpénzt veretett. Megszüntette a pénzrontást, és az ország valamennyi pénzverdéjében állandó értékű ezüstpénzt vertek, melynek árfolyama 1 aranyforint = 100 denár lett. Újra verték a súlyosabb ezüstpénzt, a garast is, amelyből húsz darabot adtak egy aranyforintért. Mátyás pénzreformja

²⁹⁷ KUBINYI 1990, 98., SOÓS 1999b, 171., GYÖNGYÖSSY 2003, 51. A helyzet súlyos voltát jól mutatja, hogy Budán — vagy közvetlen közelében — aranyforintokat mertek **B–V** verdejeggyel hamisítani: HUSZÁR 1958, 96., KAHLER 1981–1982, 82.

²⁹⁸ HUSZÁR 1940, 557–558., POHL 1972a, 10–11., GYÖNGYÖSSY 2003, 51–52. Mátyás 1465-ben vert „rezes” denárja két latos (125%) finomságú volt: POHL 1972a, 11.

²⁹⁹ FÜGEDI 1982b, 186–188., KUBINYI 1990, 98–102., SOÓS 1999b, 171–172., GYÖNGYÖSSY 2003, 52–53. Az 1467. évi törvény: DRH II, 162–168. A kincstári személyzetre, az egyes karrierekre: KUBINYI 1957. A harmincad (külkereskedelmi érték vám) kérdésköréhez, további irodalommal: KUBINYI 1994, 13.

több mint ötven évre állandóvá tette a pénzérték-viszonyokat, stabilizálta az aranyforint – denár árfolyamot. Az arany és az ezüst korabeli értékaránya 1:12 volt, a reform következtében viszont gazdaságtörténet-írásunk szerint a pénzzé vert arany és a pénzzé vert ezüst értékaránya így — a pénzzé vert réz értékét nem számítva — 1:8,38 lett. A kincstár tehát felértékelte az ezüstdenárt, illetve leértékelte az aranyforintot. A monetáris politika eszközszerét használva Ernuszt János kincstartó és utódai a pénzkibocsátás mennyiségének szabályozásával igyekeztek elérni a gazdaság és a pénzviszonyok stabilitását: például az 1480-as évek elején tapasztalható válság (az értékviszonyok ingadozása) után megszüntették a nagybányai ezüstpénzverést. A reform hatásait persze nem közvetlenül és nem azonnal érezte meg a korabeli államháztartás: Mátyás rendes jövedelmeinek (évente ötszázezer–hétszázötvenezer aranyforint) csak kicsi — de növekvő — hányadát tette ki a pénzverésből származó nyereség (az 1470-es évek közepén évente kb. harmincnégyezer aranyforint és az 1480-as években kb. negyvenháromezer aranyforint).³⁰⁰

A reform ugyanakkor jótékony hatást gyakorolt a korabeli magyar gazdaságra: 1470 után csökkentek a kamatok (10%-ról 4–5%-ra) és élesen elváltak egymástól az importtal és az exporttal foglalkozó tőkéscsoportok: míg az előbbieket külföldiek voltak, addig az utóbbiak belföldiek, akik a magyar állatkivitel révén jelentős vagyonokhoz jutottak, és ennek révén kialakult a jellegzetesen magyar mezővárosi polgárság. A külföldiek is eredményesen kereskedhettek, hiszen árujukat csengő, külföldön jó ársíójú aranyforintokra cserélhették, s hazatérve a magyar aranyforintokat jelentős haszonnal válthatták be. A külkereskedelem fejlődésével növekedhettek a király vámbevételei és a kereskedelemmel foglalkozó városok adója, könnyebb lett az adószedés és az adózás. Mindezek nyomán hosszabb távon az államháztartás is jól járt. A reformot követően mintegy ötven éven keresztül sikerült megőrizni ezt az árfolyamot, ami szintén azt bizonyítja, hogy Ernuszt János és utódai jól alkalmazták a monetáris politika eszközszerét.³⁰¹

Az új ezüstpénzek jó minőségűek voltak (finomságuk: 500‰), legfontosabb jellemzőjük az éremképben ismerhető fel: az aranyforintok előlapjára és az ezüstpénzek hátlapjára Szűz Mária képe került. Mátyás király pénzreformja óta a magyar pénzveretek éremképében Szűz Mária alakja egészen a 20. század közepéig szerepelt. Mária, — a garasok és a denárok körirata szerint — „Magyarország védasszonya” iránt Mátyás különös tisztelettel viseltetett. A korábbi numizmatikai irodalom a Hunyadi-család hagyományos Mária-

³⁰⁰ SCHULEK 1931–1932, 18–20., KUBINYI 1990, 104., KUBINYI 1998, 112–117., GYÖNGYÖSSY 2003, 53–54., 58–60.

³⁰¹ KUBINYI 1994, 12., 20., KUBINYI 1998, 112–117., GYÖNGYÖSSY 2003, 54. Az 1460-as években nyugati szomszédainknál szintén pénzreformok zajlottak: GYÖNGYÖSSY 2003, 74–81.

tiszteletével, illetve a török és a tervezett cseh háborúval hozta összefüggésbe az új, Szűz Mária éremképet. Ez esetben mégis inkább a király személyes Mária-tiszteletéről van szó, ahogyan azt ő maga egy 1474-es oklevélben megfogalmazta: „*És ha a katolikus fejedelmeknek gondoskodniuk kell arról, hogy ájtatosan törekedjenek a Boldogságos Szűz dicsőségére és tiszteletére, nekünk mégis, akik az ő patronátusa alatt a legszentebb István, a magyarok első keresztény királya által magának a Szűznek felajánlott királyság fejedelemségét viseljük, különösen kötelességünk, hogy amire képesek vagyunk, azt a legájtatosabban ugyanezen Szűznek dicsőségére és tiszteletére fordítsuk.*” (Kubinyi András fordítása). Mátyás Mária-tisztelete már 1458-as budai bevonulásakor megmutatkozott, de később moldvai hadjáratának diadaljelvényeit is a Boldogasszonynak ajánlotta fel, egyik sebesülése alkalmával pedig fogadalmat tett egy ősi Mária-templom meglátogatására. Beltramo Costabili ferrarai követ jelentése (1489) szerint a király a Mária-ünnepeket fényesen ünnepelte meg; személyes vallásossága egyébként még ellentmondásos egyházpolitikájából is kiviláglik.³⁰²

Mátyás reformjainak hatása nem rögtön érződött Nyugat-Magyarországon. A pénzreform kezdetének évében értesülünk ugyanis arról, hogy Alsólendván pénzt vertek, ráadásul Frigyes császár rossz minőségű pfennigjeit. III. Frigyes császár utasítást adott ezer fontnyi rossz minőségű pénz átvételére Bánfi Páltól, aki ezért négyszáz aranyforintot kapott. Az adatokból az is világos, hogy az 1459-es Schinderling-árfolyammal számoltak, így feltehető, hogy egy, az 1450-es évek végén vert pénz kapcsán kibontakozott jogvitát akart a császár véglegesen lezárni.³⁰³ Jócskán a reform bevezetése után, az 1470-es években is számolnunk kell nyugat-magyarországi pénzveréssel: Grafenecker Ulrik vélhetőleg birtokközpontjában, Kertesén bécsi pfennigeket veretett III. Frigyes egyik 1476-os levele szerint.³⁰⁴ Az 1470-es években talán Szalónakon, Baumkircher András várában is feltételezhető pénzverési tevékenység, legalábbis erre következtethetünk az itteni nemesfém-

³⁰² HUSZÁR 1940, 561., POHL 1972a, 13., SOÓS 1999b, 172–173., 175., GYÖNGYÖSSY 2003, 54–55., 63. Mátyás Mária-tisztelete kapcsán a kiadatlan oklevélből idéz: KUBINYI 1999a, 335. A budai bevonulásról részletesen beszámol Bonfini: „*Midőn a templomba belép, hálát ad a mindenható és jóságos Jézus Krisztusnak meg az isteni szülőnek, akinek oltalma alatt áll Magyarország...*” (Kulcsár Péter fordítása: BONFINI 1995, 706.). Mátyás Mária-tiszteletéről több adatot közöl: BALOGH 1929b, 276., BALOGH 1966. I, 664. Mátyás személyes Mária-tiszteletét bizonyítja: KUBINYI 1999a. A madonnás éremkép kialakulására minden bizonnyal hatással voltak az aquileiai pátriárkák pénzei is. II. Lajos pátriárka (1412–1420) madonnás pénzei ugyanis kicsit megkésve ekkortájt jelentek meg a magyar pénzforgalomban: GYÖNGYÖSSY 2004d. Minderről legutóbb: GYÖNGYÖSSY 2008, 30. (78. jegyzet), 49., 57–59.

³⁰³ KOVÁTS 1938, 445–446., POHL 1972b, 65., GYÖNGYÖSSY 2003, 74–75.

³⁰⁴ HUSZÁR 1955–1956, 39., POHL 1972b, 123.

bányászattal kapcsolatos, a pénzverés szempontjából közvetett bizonyítéknak tekinthető dokumentumokból.³⁰⁵

A madonnás pénzek bevezetése idején a magyar pénzverésnek még nem volt egyértelműen központja, ugyanakkor minden verde élén Ernuszt János kincstartó bizalmi emberei álltak. Miközben Kőrmöcbánya főpénzverdei szerepe nyilvánvaló, az egyes verdék által kibocsátott pénzek jelentősen eltértek egymástól. Igazi egységesítési szándékról ráadásul csak a denárok és az obolusok esetében beszélhetünk; az aranyforintok és a garasok kapcsán — úgy tűnik — még csak nem is törekedtek erre. Ez a többközpontúság nyilvánvalóan célszerűtlen volt, és a bevezetés idejének jelentős pénzkibocsátási mennyiségét sem volt értelme tovább fenntartani. A korszak végén ezért is zárták be a budai és a kassai pénzverdét, majd szüntették meg a nagyszebeni és a nagybányai ezüstpénzverést.³⁰⁶

A Mátyás-kori reform folyamata jól követhető a pénzverő- és bányakamarákból származó királyi jövedelem változásain keresztül is. Több korabeli forrás (Hieronymus Landus krétai érsek, pápai nuncius vagy Pietro Tommasi velencei követ 1462 és 1470 közötti jelentése, és Francesco Fontana királyi jövedelmekről szóló 1476-os összeállítása, és az 1480-as, illetve 1490-es évekből fennmaradt nagybányai és nagyszebeni cementezési jegyzőkönyvek, valamint Schaidner Péter kőrmöcbányai kamaraispán számadásai (1486–1492) alapján viszonylag pontosan meghatározható a pénzverési és bányafelségjogból származó jövedelem. A számokból úgy tűnik, hogy a reform után a kamarák hozama jelentősen visszaesett, majd egyenletes, lassan növekedő és kiszámítható hasznót hoztak a kincstár számára, még ha az 1460-as évek eleji állapotokat nem is sikerült többé elérniük.³⁰⁷

Paulinyi Oszkár aranytermelésünket a 15. század második felében évi 410–420 000 aranyforintra becsülte. Ezt a számot korábbi kutatásaink során korrigáltuk az 1480-as évekből származó adatok alapján. A nagybányai aranyforint-kibocsátást éves szinten 174 000 darabra (1481–1482), a kőrmöcbányait 75 000-re (1486–1492) és a nagyszebenit 78 000-re (1486–1491) tehetjük. Az 1480-as években összesen tehát 327 000 aranyforintban határozható meg az ország aranyforint-termelésének felső határa.³⁰⁸ A 16. század elején azonban ez a szám minden bizonnyal csökkent, mivel tudjuk, hogy a kőrmöci aranyforint-kibocsátás mértéke legalább tízezer darabbal kevesebb volt. A nemesfémbányászat másutt is tapasztalható

³⁰⁵ HUSZÁR 1955–1956, 39., HUSZÁR 1969, 86., POHL 1972b, 131., KAHLER 1981–1982, 80.

³⁰⁶ KUBINYI 1957, 29–30., GYÖNGYÖSSY 2003, 64–66., 68.

³⁰⁷ A kamarai jövedelmekkel kapcsolatos, 15. század második felében keletkezett forrásokra vonatkozó irodalmat összefoglalóan lásd a „Város és pénzverde a késő középkori Magyarországon” című fejezetben, a verdebérlet, jövedelmezőség, kibocsátás kapcsán írottaknál!

³⁰⁸ PAULINYI 1972, 595. Ezzel szemben a fenti adatsorokhoz: GYÖNGYÖSSY 2003, 62., 101., 111., 119. Kubinyi András az 1480-as években Magyarország aranyforint-kibocsátását 335–355 000 darabra becsülte: KUBINYI 1991, 23–24. (42. jegyzet). Legutóbb: GYÖNGYÖSSY 2008, 62.

válsága miatt nem valószínű, hogy a kieső mennyiséget pótolni tudták.³⁰⁹

Az ezüstpénzek esetében a körmői adatok alapján csak a denárokra vonatkozóan becsülhetjük meg az emisszió éves nagyságát: a denárkibocsátás felső határát évi tíz–tizenkét millió darabban határozhatjuk meg.³¹⁰

Alsó-Ausztria és Bécs elfoglalása után az új tartomány vezetője, főkapitányi rangban Szapolyai István lett. III. Frigyes egy 1490-ben kelt okleveléből értesülünk arról, hogy Bécsben magyar denárokat („*dreyer*”) vertek, amelyeket a kutatás a CNH II. 237. és 238. típusokkal, illetve utóbbi obolusával azonosított, bár az előbbi esetében tipológiai alapon kronológiai kétségek merültek fel. Szapolyai pénzverése elsősorban a magyar katonaság zsoldfizetését szolgálhatta, mivel ezek a pénzek a leletek tanúsága szerint nem kerültek be Alsó-Ausztria pénzforgalmába, magyarországi leletekből viszont szép számban ismeretesek.³¹¹

Mátyás utóda egykori ellenfele, a cseh király, II. Ulászló lett. A magyar pénzrendszer rendezett állapota miatt jelentősebb átalakításra nem volt szükség. Nem véletlen, hogy a király választási feltételeiben is szerepelt az a kitétel, hogy a forgalomban lévő pénz nem változhat, s ha mégis szükségessé válna valamiféle módosítás, az csak a főpapok és a bárók tanácsával történhet. Az új király ígéretét betartotta: uralkodása során nem került sor a pénz megváltoztatására.³¹²

II. Ulászló-kori pénztörténetünk két nagy korszakra osztható: az évszám nélküli veretek és az évszámos pénzek korára. Lakos János megfogalmazásában: „*II. Ulászló pénzverése szerves tovább folytatása elődje, Mátyás pénzverésének, illetve a pénzverés további megreformálásával befejezte a Mátyás által megkezdett átalakítást. E folyamat*

³⁰⁹ Kováts Ferenc negyedszázados intervallumokban vizsgálta meg a középkori Magyarország nemesfém-termelését. 1376–1400 között még évi háromezer kilogramm arany bányászatával számolt, de 1400 után szerinte ez a szám háromezeröttszáz, majd négyezer kilogrammra növekedett. A 15. század közepén azonban válságjelenségek mutatkoztak, és a termelés növelése, megtartása érdekében a királyi kincstár arra kényszerült, hogy a kényszerbevéltásból nyerhető állami hasznot mérsékelje: így a nyereségkulcs csökkent: KOVÁTS 1923 [1922]. Paulinyi Oszkár szerint Kováts Ferenc adatsorai túlzóak, szerinte a megadott mennyiségeknek csak a felét tekinthetjük reálisnak: PAULINYI 1936, 37., 63–71. A tendencia mindenképpen elgondolkodtató: a 15. század első harmadában még a termelés növekedése tapasztalható, ezt követően inkább visszaeséssel számolhatunk, bár az egyes bányakamarai körzetek eltérően fejlődtek: Nagybánya bányászata például a 15. század második felében virágzott fel (lásd erről részletesen: DRASKÓCZY 2009). A kutatás erre az időszakra még 2:1 arányt feltételez a nyugati (Alsó- és Felső-Magyarország) és a keleti (Szatmár–Nagybánya, Erdély) rész termelése között, és azt is feltételezi, hogy ez az arány a század második felében megfordult. A körmői kamara 1514-es számadásából meghatározható aranyforint-darabszám alig több mint 64000: GYÖNGYÖSSY 2005, 173. A nagybányai nemesfém-bányászat válsága: PAULINYI 2005 [1978], 318–321. A késő középkori Magyarország aranytermeléséhez legutóbb: GYÖNGYÖSSY 2008, 62–69.

³¹⁰ GYÖNGYÖSSY 2003, 62., 102.

³¹¹ Szapolyai István ausztriai pénzverése: GYÖNGYÖSSY 2002a.

³¹² LAKOS 1959–1960., GYÖNGYÖSSY 2003, 165. II. Ulászló választási feltételeinek 17. cikkelye: CJH I, 478–479.

azonban egyáltalában nem volt tudatos és tervszerű, nem is a királyi pénzverés reorganizálásáról és modernizálásáról volt szó. A folyamat Ulászló uralma alatt ment végbe, de tulajdonképpen a Thurzók hajtották végre.”³¹³

A pénzügyigazgatás és a pénzverés felügyelete a korszakban továbbra is szakértő kezekben maradt. Talán ezzel is magyarázható az a jogalkotási folyamat, amely II. Ulászló uralkodásának első évtizedében tapasztalható. 1494–1496-ban például a közigazgatási gyakorlattal rendelkező Ernuszt Zsigmond, Ernuszt János fia volt a kincstartó. Működési idejéből maradt fenn az Ernuszt-féle számadáskönyv, amelyből jól rekonstruálható a korabeli államháztartás. Az egyébként kitűnő szakember Ernusztnek azonban végül sikkasztásai miatt kellett a kincstartói méltóságból távoznia.³¹⁴

A pénzforgalom szabályozásának szükségessége II. Ulászló uralkodásának első éveiben újra felmerült. 1492-ben például megismételték azt a régi tilalmat, hogy külföldi pénzeket sem az országba behozni, sem pedig az országon belül elfogadni nem lehetett. Egyúttal az ország határvidékein lakóknak ezen tilalom alól felmentést adtak. A király pénzverési felségjogát sértette a külföldi pénzek forgalma, ugyanakkor a nyugati határszélen a falvakban és a városokban egyaránt osztrák pénzek forogtak. Sőt, 1495-ből ismert, hogy Vas megyében a királyi adószedők osztrák pénzben kapták az adót. Erdély egyes területein pedig oszmán pénzekkel adóztak. A 15. század végi jogalkotó szembenézett a realitásokkal, és nem törekedett végrehajthatatlan jogszabály megalkotására; ezzel magyarázható a „végvidékek” számára adott felmentés.³¹⁵

1495-ben megint becikkelyezték a hűtlenség eseteit. Érdekes, hogy az ismét negyedik helyen szereplő pénzhamisítás megfogalmazásán a Mátyás-kori meghatározáshoz képest kicsit változtattak: a hűtlenség büntettét követi el az, aki hamis pénzt ver, vagy azt nyilvánosan és tudatosan, nagy mennyiségben használja — szól az új megfogalmazás. Ez a II. Ulászló-kori szövegezés került végül át Werbőczy István Hármaskönyvébe is. A jogalkotó a korábbi szövegen pontosított: az is elköveti a pénzhamisítás és ezáltal a hűtlenség büntettét, aki tudatosan, nagy mennyiségben használja a hamis pénzt. Az 1495-ös dekrétumban

³¹³ LAKOS 1959–1960, 23., GYÖNGYÖSSY 2008, 59–61.

³¹⁴ GYÖNGYÖSSY 2003, 169. Ernuszt Zsigmond működése: KUBINYI 1957, 31., SOÓS 1999a, 50–51., KUBINYI 2001a, 315–316.

³¹⁵ GYÖNGYÖSSY 2003, 169–170. A Vas megyei adózásról: KUBINYI 1994, 45., KUBINYI 1998, 116. Az erdélyi adófizetésekhez: DRASKÓCZY 1996, 163–165. Az 1492. évi törvény XXXI. cikkelye: CJH I, 500–501., DRMH 4, 18–19.

egyébként ismételten megerősítették a Mátyás uralma alatt kialakult pénzügyi viszonyokat.³¹⁶

1498-ban Thurzó János (haszon)bérbe vette a korabeli magyar pénzverés központjának számító körmöci kamarát. A szerződő fél névleg Thurzó János volt, ám 1494-ben már megszületett az első Fugger–Thurzó szerződés a besztercebányai rézbányák közös kiaknázásáról, majd 1496-ban megállapodtak, hogy az üzlet jövedelmét felezik, pontosabban a Thurzók üzleti jövedelmeik felét átengedték a Fuggereknek. Ezt a szerződést utóbb II. Ulászló is jóváhagyta. 1499-ben újabb szerződést kötöttek a Fuggerek és a Thurzók: „*miután Thurzó János és fia, György Magyarország felséges királyától bérbe vették Körmöcbánya kamaráját, amiért nevezettek, a Királyi Felségnek ez ügyben kiállított pecsétes írása értelmében, az említett négy esztendőben évente 14.000 forintot tartoznak fizetni, a kamarának minden nyereségét és veszteségét egyenlő arányban fogjuk élvezni, illetve elszenvedni*” (Hermann Zsuzsanna fordítása). A magyarországi réz- és ezüstkivitel teljes egészében a fenti vállalkozók kezébe került, mindehhez jelentős — mondhatni irányító — befolyást szereztek a magyar pénzverésben. 1500-ban a király örök időkre elengedte nekik a bányaaurburát. A Fugger–Thurzó vállalkozás — a Fuggerek „magyar üzlete” („*ungarischer Handel*”) — az 1520-as évek közepéig állt fenn.³¹⁷ A Thurzók nevéhez köthető egyébként egy már említett, nagyon fontos pénzverési változás is: 1503-tól ugyanis a magyar forgalmi pénzekben föltüntették a verési évet. Ezzel új korszak kezdődött a magyar pénzverésben: az évszámos pénzek kora.³¹⁸

1507-ben ismételten napirendre került a külföldi pénzek hazai forgalmának kérdése. Az országgyűlés határozattan kimondta (bár a király ezt nem szentesítette), hogy az országra

³¹⁶ GYÖNGYÖSSY 2003, 170–171. Legutóbb: GYÖNGYÖSSY 2008, 32. (különösen is: 86. jegyzet). Pénzhamisításra, hamis pénz használatára a későbbiekben is van adatunk. Az 1495. évi törvény IV. cikkelye: CJH I, 566–567., DRMH 4, 56–57. Werbőczy a hűtlenség eseteiről (I. rész, 14. cím): WERBŐCZY 1990, 83–86.

³¹⁷ A Fugger–Thurzó vállalkozás: HERMANN 1961, 55–57., HERMANN 1975, 308., GYÖNGYÖSSY 2003, 172. Legutóbb: GYÖNGYÖSSY 2008, 33. Első üzleti szövetkezés a Fuggerek és a Thurzók közt (1495. március 13.): WENZEL 1883, 78–83. Második üzleti szövetkezés a Thurzók és a Fuggerek közt (Esztergom, 1499. április 29.): „... *Noch dem wyr oben Bemelthe Hans Turso und Jorg seyn sun dye Cammer auff der Cremnicz von koniglicher Mayestat zw Vngern in vermittlung auff ffyr Jar auff genommen haben, also das wyr koniglicher Mayestat zw Vngern dy Bemelthe ffyr Jar alle Jar ffyrzehen Thausent guldin ungrisch reichen vnd geben sollen, noch laut Briff vnd Sigel von koniglicher Mayestat vor dem vber gegeben; was dann an solcher kammer alle Jar gewonnen ader fferlorn wyr, sollen wyr gleychen gewyn vnd verlust haben vnd leyden.*” WENZEL 1883, 91–94. Azt, hogy valójában kitől is vették bérbe a körmöci kamarát, nehéz eldönteni. A régebbi kutatás (KRIZSKÓ 1880, 40–41., BERZEVICZY 1908, 566.) úgy vélte, hogy Beatrix adta bérbe a Thurzóknak a kamarát, mivel a Thurzók már korábban és később is hitelezői voltak (BERZEVICZY 1908, 568.). Ezzel szemben az 1499-es Fugger–Thurzó megállapodás határozattan állítja, hogy „*Thurzó János és fia, György Magyarország felséges királyától bérbe vették Körmöcbánya kamaráját*”. Forma szerint lehet, hogy Beatrix királynéval kötötték meg a kamarabérleti szerződést, de ebben az esetben is II. Ulászló király akarata érvényesült.

³¹⁸ LAKOS 1959–1960, 23.

és végvidékeire tilos behozni külföldi pénzeket, sőt ezek használata sem engedélyezett. A szabály ellen vétők mind pénzüket, mind összes javaikat elvesztik. Úgy tűnik, hogy a probléma komoly veszélyt jelentett a korabeli magyar pénzverésre és pénzforgalomra nézve, mert az 1490-es években már egyszer betiltották a külföldi pénzek forgalmát, ám akkor a határvidékek lakói még felmentést kaptak.³¹⁹

Az 1510-es években válságjelenségek mutatkoztak a pénzverésben. Nem véletlen, hogy az 1514-es országgyűlés jogalkotása elsődlegesen az elidegenített királyi (felség)jogok azonnali visszaszerzésére irányult. Az elfogadott új törvény célja azoknak az embereknek az eltávolítása volt, akik a királyi jövedelmeket valamilyen módon megszerezték, azaz királyi felségjogot idegenítettek el. A jogalkotó többek között elrendelte a királyi bányák és sókamarak királyi kézbe történő visszaszármaztatását; ha a király valakinek adósa maradna, tartozását majd a számadástétel után az így visszaszerzett jövedelmeiből törleszteni fogja. A törvénycikk azt is kimondta, hogy ezentúl a bérlő vagy a zálogos a királyi jövedelmeknek csak a felét kaphatja meg.³²⁰

Az 1514-es országgyűlés egyébként ismételten megtiltotta a külföldi pénzek behozatalát, és megtiltotta forgalmukat. A törvénycikkből kiderül, hogy milyen módon jutnak be az országba a külföldi ezüstpénzek: a magyar állatkereskedők „szokták az idegen pénzeket behozni”, ezért a jogszabály megtiltotta a magyar állatkivitelt, mondván elég az állatokat Pestig és Székesfehérvárig hajtani, ahol a külföldiek magyar pénzen vehetik meg azokat. Többször utaltunk már Kubinyi András kutatásaira, amelyek rámutattak arra, hogy Mátyás nagy pénzreformja jelentős hatást gyakorolt a korabeli magyar külkereskedelemre: a 15. század végére élesen elvált egymástól az importtal és az exporttal foglalkozók köre. Ismeretes, hogy a külföldi kereskedők árujukért aranyforintokat kaptak, amelyeket hazájukba visszatérve jelentős haszonnal válthattak be. A magyar állatkereskedők viszont külföldön ezüstpénzért értékesítették állataikat, és külföldi ezüstpénzt hoztak be az országba, amelyet itthon haszonnal válthattak át magyar aranyforintra. Az 1514-es törvény éppen azért akarta az ökör-, ló- és juhkivitelt a külföldiek kezébe juttatni, hogy az idegen pénzek ne kerüljenek be az országba. A törvény elfogadása természetesen nem változtatott a fennálló helyzeten, mivel — amint arra Kubinyi András is rámutatott — „a kereskedelem megosztása ... a rossz külföldi pénzek ellenére használt az ország gazdaságának”.³²¹

³¹⁹ GYÖNGYÖSSY 2003, 175. Az 1507. évi törvény XI. cikkelye: CJH I, 700–701.

³²⁰ GYÖNGYÖSSY 2003, 176–177. Az 1514. évi törvény I. cikkelye: CJH I, 706–707., DRMH 4, 176–179.

³²¹ GYÖNGYÖSSY 2008, 35. A külkereskedelem és a pénzforgalom összefüggéseiről: KUBINYI 1994, 20., 40–41., KUBINYI 1998, 116–117. A Kubinyi András által hozott két példa (a külföldi kereskedő Budán skarlát posztót ad el magyar aranyforintért, a magyar állatkereskedő Hainburgban osztrák ezüstpénzért értékesíti állatait)

1519-ben Alvise Bon velencei követ arról számolt be, hogy a nemesfém-bányák rövidesen tönkremennek, mert előnti őket a víz, valamint a pénzek kisebb alakúak lettek, mert nem bányásznak annyi ezüstöt, mint korábban. Velence követe is érzékelte, hogy a pénzverés „hátszágát” jelentő bányavidékek súlyos műszaki és szociális válságba kerültek. Az újabb reformot mégsem a bányavidékek — és ezáltal a pénzverés — kezdődő válsága váltotta ki, hanem a királyi kincstár forráshiánya.³²²

Az 1521-es reform okait nem a pénzverési ágazaton belül, hanem azon kívül, az ország közállapotaiban kell keresnünk. Az elsődleges ok minden bizonnyal az, hogy a Jagelló királyok jövedelmei Mátyás egykori jövedelmeinek csupán 40%-át érték el.³²³ A fenyegető török veszély és a forráshiány azonnali intézkedést követelt, amelyet a pénzrendszer megreformálásában véltek felfedezni. 1521-ben végérvényesen lezárult egy korszak, az *antiqua moneta* (régi pénz) klasszikus korszaka. E pénzrendszer hatása azonban még jóval 1521 után is érezhető maradt.

1521-ben II. Lajos gazdasági tanácsadói javaslatára rosszabb minőségű ezüstpénzeket bocsátott ki. Az ezüstpénzek finomságát jelentősen csökkentették, háromnegyed rész rezet és mindössze negyedrészt ezüstöt tartalmaztak (finomságuk: 250‰). Az intézkedések bevezetését követően az aranyforint és a számítási forint értéke ismét elvált egymástól. A reform értelmi szerzője valószínűleg egy tehetős vállalkozó, Szerencsés Imre volt, bár az ellenfelei (a Fugger–Thurzó érdekszövetség és hátszága) vádaskodásai miatt megbukott szakember később igyekezett a felelősséget másokra hárítani. Egy azonban biztos: a reform azon túl, hogy alapvető célkitűzését — az államháztartás hiányának és a törökellenes harcok kiadásainak fedezését — nem érte el, a magyar gazdaságot is szétzilálta. Az 1521-es év azonban nem csak a *moneta nova* (új pénz) reform miatt gyászos emlékű a magyar történelemben. Ebben az évben foglalták el I. Szulejmán hódító seregei az ország kulcsának számító Nándorfehérvár várát és városát. Az ország megoltalmazásához jelentős anyagi erőre lett volna szükség. A kétségbeesett pénzügyi reformkísérlet azonban kudarcot vallott.³²⁴

igazolja, hogy ebben a külkereskedelmi struktúrában a külföldi kereskedő és a magyar állatkereskedő is jól járhatott: KUBINYI 1998, 116. Az 1514. évi törvény LXVI. cikkelye: CJH I, 736–737., DRMH 4, 206–209.

³²² HERMANN 1975. Alvise Bon jelentése (1519): BALOGH 1929a, XXVIII–XXIX.

³²³ KENYERES 2012, 180.

³²⁴ A *moneta nova* korszakához: JESZENSZKY 1927–1928, 128–131., 139–142., HUSZÁR 1958, 105–106., 110–112., HERMANN 1975., SIMON 2010, 433–444. Szerencsés Imre működéséhez: KUBINYI 2009 [1963–1964], 717–722. II. Lajos 1521. augusztus 22-én, Tolnán kelt levelében értesítette a bányavárosokat, hogy új pénz verését határozta el, és ezért felszólítja őket, hogy minden ezüstöt adjanak át Thurzó Elek körmöci kamaraispánnak, aki az új pénzt veretni fogja. Egy héttel később, szeptember 1-jén, Tolnán kelt levelében már arról tájékoztatta a bányavárosokat, hogy az új pénz valamivel könnyebb lesz, mint a régi, de értéke azonos lesz azzal: HUSZÁR 1977–1978, 77. Az 1522. évi törvény XIV. cikkelye olyan pénz kibocsátását rendelte el, amely szabadon foroghat a szomszédos országokban. Ha ez nem lehetséges, a király veressen olyan pénzt, mint elődei,

II. Lajos Pozsonyban is újraindította a pénzverést. 1524 novemberében a Szerencsés–Haller érdekkörhöz tartozó két kereskedőt (Pitti Miklós és Fleischer Jakab) küldött kamaraispánnak a kincstartó, Várdai Pál. Ezzel magyarázható, hogy a *moneta nova* pozsonyi denárveretén 1524-es évszám olvasható. Várdai bukása után a Fugger–Thurzó szövetség képviselőjében kinevezett új kincstartó, bethlenfalvi Thurzó Elek leváltotta az elődje által Pozsonyba küldött két pénzverdei „prefectus”-t.³²⁵

Még a reform teljes bukása előtt, 1525 júniusában Mária királyné ösztönzésére a király elkoboztatta a Fuggerek egész magyarországi vagyonát. Az akció mögött ismét csak Szerencsés Imre és köre állt, mivel szemet vetettek a Fuggerek igen jól jövedelmező alsó-magyarországi bányabérletére. Egy év sem telt el, és a király arra kényszerült, hogy egy nagyobb pénzkölcsön reményében a Fuggereket kiengesztelje és visszacsábítsa (1526 áprilisa).³²⁶ Már 1525 nyarán visszatért a kincstár a régi pénzek veréséhez. A szükséges nemesfém biztosítása érdekében a király elrendelte az egyházi kegyeszerek lefoglalását: minden püspökséghez királyi biztosokat menesztett, akik hatalmas mennyiségű ezüstöt foglaltak le: csak a kassai egyházaktól 209 márkát (több mint 51 kilogramm), a besztercebányai plébániától 42 márkányi (kb. 10 kilogramm) ezüstműt koboztak el. A helyzet súlyosságát az is jelzi, hogy a királyi udvar külföldről, Bécsből hozatott hajón ezüstöt.

Mátyás és Ulászló. A törvénycikk megengedte az országban a német és a cseh garasok stb. forgalmát: CJH I, 792–793. 1522-ben már gondok mutatkoztak a pénzforgalomban, sokan vonakodtak az új pénzeket elfogadni, ezért a király 1522. január 22-én, Budán kelt levelében azt írta a pozsonyiaknak, hogy az új pénzt mindenki köteles elfogadni, aki mégse tenné, javait el kell kobozni: ORTVAY 1898, 464., HUSZÁR 1977–1978, 77. 1523-ban már a törvény erejével kísérelték meg a pénzforgalmat ismét szigorúan szabályozni. Újból deklarálták a régi és az új pénz értékazonosságát. Az 1523. évi törvény XXIX–XL cikkelyei: CJH I, 817–821., DRMH 4, 258–261. Nem mellékes kérdés, hogy a reform értelmi szerzőjét a kortársak egy része a királyné személyében vélte felfedezni, így Szerémi György is: *„Azután már a királyné örült, hogy Magyarország országlakosai beleegyeztek kívánságába. Mindjárt küldött Bécsbe pénzverőkért. Huszonötöt hoztak el Budára, s Keresztelő Szent János utcájában adtak nekik házat. És megkezdtek a dénárokat verni, csak rosszat. Ebből a királynéi pénzből ötöt adtak Mátyás király egy dénárjáért, végül pedig csak harminckettőt tízéért. És éjjel és nappal verték a pénzt Nándorfehérvár felszabadítására, mert a nemesek, a mágnások és a parasztok hoztak ezüst kanalakokat és poharakat ölükben a pénzverőkhöz, két éven át. Mindenki ezüstjéért a németek által vert azonos súlyú pénzt kapott, de a pénzverésnél egy márka vörösrézhez csak egy pizéta színezüstöt adtak. És a pénzt kiadták a parasztoknak, akik szegények nem értettek hozzá. Vecsernye után pedig mindegyik pénzverő ölében vitte a színezüstöt a királynéhoz, s annyi színezüstöt halmozott össze a királyné, hogy amikor éjszaka megfutamodott, nem tudta mind magával vinni; a pogányoknak is sok kincse Buda várában maradt. Nem tíz mázsája lett, hanem ötvennél is több. És azt a pénzt értéktelennek tartották; és forgalomban maradt egészen négy évig. Azután, hogy ezt látták a német és magyar kereskedők, beváltáskor a régi jó értékű egy forintért a királynéi pénzből százötvenet adtak, s ugyanígy számoltak a német áruk vásárlásánál. Így a királyné, a latornő nagy kárt okozott a magyaroknak, s oly nagy zsákmányt szerzett, hogy ha egyszer a török felgyújtotta volna egész Magyarországot, nem lett volna akkora kár.”* (Erdélyi László fordítását átdolgozta Juhász László) SZERÉMI 1979, 116–117.

³²⁵ JESZENSZKY 1927–1928, 135–136., KUBINYI 1959, 111–112. (37. jegyzet), POHL 1965a, 91–93., POHL 1965b. A Szerencsés–Haller érdekkörhöz: KUBINYI 1959, 117. (164. jegyzet), KUBINYI 2009 [1963–1964] 717–722. A korabeli kincstartók: KUBINYI 2009 [1963–1964], 718–719. (127. jegyzet). Bethlenfalvi Thurzó Elek Mohács előtti szerepéhez: ERDÉLYI 1998.

³²⁶ BARTA 1977, 664–665. A válság jele az is, hogy már 1524 áprilisában II. Lajos a pénzveréshez szükséges eszközöket Bécsből hozatta: THALLOČZY 1878.

A török elleni hadjárat időtartamára még bizonyos külföldi pénzek (például babka, krajcár) hazai forgalmát is engedélyezték. Ekkor azonban már késő volt: a Mohácsra érkező hatalmas oszmán sereggel egy legyengített államháztartással küzdő, válságoktól sújtott, érdekcsoportok által szétszabdalt Magyarországnak kellett szembenéznie.³²⁷

³²⁷ Visszatérés az *antiqua moneta*-hoz: JESZENSZKY 1927–1928, 131–134., 142–143., HUSZÁR 1958, 112–116., SIMON 2010, 444–448. 1525. augusztus 24-én, Budán kelt levelében közölte II. Lajos alattvalóival, hogy a *nova moneta* verését megszüntette, és megint a régi pénzeket verik majd. Elrendelte, hogy két *nova moneta* egy *antiqua moneta*-val legyen egyenértékű, mert két *nova moneta*-ban annyi ezüst van, mint egy *antiqua moneta*-ban (HUSZÁR 1977–1978, 80.). Az 1525-ös törvény egyes cikkelyei (CJH I, 832–835.) még a *moneta nova*-val számolnak, azzal kapcsolatosan fogalmaznak meg szigorú szabályokat, az 1526-os törvény már az *antiqua moneta*-hoz visszatérés szabályait kodifikálja (XXXVI–XXXVII. cikkelyek: CJH I, 850–853., DRMH 4, 272–275.). Ugyanakkor II. Lajos két 1526-os, Pozsonyhoz írott levelében is a *moneta nova* beváltásával, elfogadásával kapcsolatos nehézségek miatti rendelkezéseket, valamint kiviteli tilalmat közöl: ORTVAY 1898, 464–465. Az *antiqua moneta* pénzlábat egyébként csak 1526-os források alapján tudjuk meghatározni. Így a jó pénzt nyolc latosnak nevezi (megkülönböztetésül a II. Lajos által 1521–1525 között veretett négy latos *moneta nova*-tól) többek között a II. Lajos és a Fugger-ház között 1526-ban a rézbányák haszonbérletéről kötött szerződés (MTO I, 27–31.), valamint II. Lajos azon rendelkezése, amellyel a nyolc latos pénz veréséből származó jövedelem felét a királyné számára fizettette ki (Buda, 1526. május 3.: MTO I, 33–34.). Hans Dernschwam Fugger-faktor 1563-as visszaemlékezésében számol be arról, hogy II. Ulászló idejében 416 darab denárt vertek egy márkából, és ettől eltérni márkánként csak négy darabbal lehetett: DERNSCHWAM 1984, 130–131. 1526. április 16-án jelentette a bécsi kormányzat Ferdinándnak, hogy II. Lajos magyar király megint új pénzt veret, többek között Pozsonyban is, amelyből 480 darab megy a nyolc latos finomságú bécsi márkára (280,61 gramm): NEWALD 1883, 33. Ha ezt a „pénzlábat” átszámítjuk, a magyar márkára 420 darab jön ki. Ezzel szemben Mária királyné 1540-es utasítása a bányavárosokba küldött biztosai számára a II. Lajos kori pénzlábat ismeri el érvényesnek: egy márka pénzüntvényből 412–416 darab verendő. Idézi: PAULINYI 1978, 332. (16. jegyzet).

III. NYUGAT-MAGYARORSZÁG KORA ÚJKORI PÉNZTÖRTÉNETE (1527–1608)

III.1. A nemzeti király pénzverésének hatása Nyugat-Magyarországra

A mohácsi csatavesztést követően a nemzeti királynak tekintett Szapolyai János (1526–1540) pénzverése a középkori magyar pénzverés folytatásának tekinthető. A pénzek éremképe, sőt egyes csökkentésektől eltekintve tulajdonképpen a finomsága is az 1467/1470-es állapotoknak felelt meg. Az aranyforintok madonnás–szentlászlós, az ezüstpénzek címeres–madonnás éremképe egyfajta változatlanságot testesített meg a magyar pénzverésben és Magyarország pénzgazdálkodásában.³²⁸

A pénzügyigazgatás vezetője a tapasztalt Tornallyai Jakab helyett a kalandor Lodovico Gritti lett, aki igyekezett befolyása alá vonni a királyi jövedelmeket. Ám neki sem sikerült megakadályoznia, hogy Szapolyai az alsó-magyarországi bányászat bérletében a Fuggereket megerősítse. Ellenben — Szerémi György szerint — neki köszönhetően fellendült az erdélyi aranybányászat.³²⁹

Bár a hivatalos kibocsátású érmék minősége jónak mondható, az egyre elharapódzóbb hamisítások miatt a pénzverés kérdése a korabeli országgyűléseken rendre napirendre került. Már János király 1527-es budai országgyűlésén kimondták például, hogy a király által veretett pénzt mindenki köteles — halálbüntetés terhe alatt — elfogadni, a szintén ott tartott 1530-as diétán pedig, hogy a pénzverés joga kizárólag a királyt illeti meg, az általa kibocsátott

³²⁸ HORVÁTH 1959–1960, 34–35. Szapolyai egyik biztosnak mondható jövedelme eleinte a pénzverőkamarákból származott, amelyeket emberei szinte kivétel nélkül átvettek: BARTA 1977, 664–665. Ugyanakkor azt, hogy Szapolyai kincstára mennyire üres lehetett, az is jelzi, hogy Lajos király özvegye, Mária királyné, a mohácsi csatavesztés hírére, a királyi kincstárat hajóra rakatta, és Pozsonyba vitette: ORTVAY 1912, 4–8. A kincstár (egy része) később a bécsi verdébe került, amiről a verdefőnök, Thomas Beheim nyugtájából értesülünk. Az olvasztás után 1373 márka színezüst és 54 márka színarany maradt: JESZENSZKY 1927–1928, 133. Csak ebből az ezüsből több mint egymillió *antiqua moneta* denárt lehetett volna verni.

³²⁹ BARTA 1977, 664–665., SZAKÁLY 1986, 53–54., 99., SINKOVICS 1987, 198–199., 204–205., SOÓS 1999a, 68–70. Az eseményekről, Gritti bányászati tevékenységéről részletesen beszámol a kortárs és szemtanú Szerémi György: „*Az Isten segítségével találtam nektek aranyhegyet Erdélyben; ezt kell nekem művelnem a ti költségekkel, melyet nekem át kell adnotok. És halálom után nektek fogom hagyni. Igazat jövendőt, mert abból az aranybányából most is jó aranyat termelnek. Előbb János király kezdett ott ásatni, azután a kormányzó úr; de az Isten őrá bízta, hogy magának megtalálja. Mert egy öreg polgár volt ott — mint atyját tartotta — aki Erdélyben lakik Kolozsvár városában.*” (Erdélyi László fordítását átdolgozta Juhász László) SZERÉMI 1979, 282. Gritti halála után a posnai konzul és kereskedő, Friedrich Schmalz öt esztendőre megszerezte János királytól Nagybányát és az erdélyi kamarát. Vilmos bajor herceg is érdeklődött az erdélyi nemesfém-bányászat iránt, szakembereket is ígért a magyar uralkodónak. A herceg az Erdélybe küldött Georg Weinmestert 1536-ban arra utasította: ha talál jó ezüstöt, olyan denárt kell készítenie, amelyből egy darab öt fekete fillérrel egyenértékű: DRASKÓCZY 2004b, 41–42.

pénzeket mindenki köteles elfogadni. Egyúttal minden vármegyében a hamispénzverők elleni eljárás lefolytatására különleges bíróságok felállítását határozták el.³³⁰

A következő, 1530 végén vagy 1531 elején tartott budai országgyűlés végzésében tételesen felsorolták, mely pénzeket kell adásvételnél törvényes fizetőeszközként elfogadni: Mátyás, II. Ulászló és II. Lajos összes vereteit, valamint János király 1526-os és 1527-es pénzeit, illetve azokat, amelyeket akkoriban vertek Budán, továbbá I. Ferdinánd (1526–1564) körmöci érméit említik.³³¹

Szapolyai eleinte az ország legtöbb verdéjében veretett pénzt, de a hadi események hatására uralmi területe fokozatosan visszaszorult, az 1530-as évek elején elvesztette a vele egyébként is ellenséges Kőrmöcbányát, majd végül már csak Erdélyben tudott pénzt kibocsátani: a szebeni verdét a hozzá hű Kolozsvárra helyeztette át. A kialakult helyzetet jól jellemzi, hogy 1533–1537 között egyáltalán nem bocsátott aprópénzeket.³³²

Szapolyai János pénzeinek minőségét ellenfele részéről számos — vélhetőleg — megalapozatlan bírálat érte, sőt a Habsburg király saját uralmi területén tiltotta is az általa csak vajdának titulált Szapolyai pénzeinek használatát.³³³ Ugyanakkor János király pénzeinek jó minőségére utal, hogy 1531-es pénzverési rendeletében száz márka ezüsből tíz latos (625‰) finomságú denárok verését rendelte el.³³⁴ A magyar pénzek hitelét azonban a kettős királyi pénzverés mellett bel- és külföldön egyaránt jobban rontották az egyre nagyobb

³³⁰ GÁLÓCSY 1905, 92., HUSZÁR 1939–1940, 42., HUSZÁR 1951–1952, 38–39., HUSZÁR 1958, 118., SINKOVICS 1987, 170–171. Az 1527-es országgyűlés rendelkezése: MOE I, 123.. Az 1530-as országgyűlés rendelkezései: MOE I, 255–256.

³³¹ HUSZÁR 1958, 118–119., SINKOVICS 1987, 198–199. János király ennek az „ismeretlen” országgyűlésnek a határozatait nyílt parancsban hirdette ki Budán, Bálint vértanú napján (1531. február 14.) kelt oklevelében (KUBÍNYI 1876, 581–583., HUSZÁR 1939–1940, 42., HUSZÁR 1951–1952, 44.). Korábbi tanulmányaimban rendre az 1527-es évben jelöltem meg I. Ferdinánd uralkodásának kezdetét. Ennek oka az volt, hogy Ferdinándot csak 1526 végén — Szapolyai fehérvári koronázása után — „választotta meg” magyar királynak egy pozsonyi gyűlés, amelyet országgyűlésnek — hagyományos történeti tudásunk szerint — csak nagy jóindulattal nevezhetünk. Ezt a választást követte a következő év őszén az országgyűlési megerősítés, majd a székesfehérvári koronázás. Időközben a történettudomány átértékelte az 1526. évi pozsonyi gyűlés jelentőségét, megállapítva, hogy azon az ország vezetőrétege reprezentatívabb létszámban jelent meg: PÁLFFY 2010, 52–59. A numizmatika nem szolgálhat érvekkel ebben a kérdéskörben, mert mindkét király pénzérméin a legkorábbi évszám: 1527.

³³² HUSZÁR 1939–1940, 43., HUSZÁR 1951–1952, 44–46., HUSZÁR 1958, 119–120., BARTA 1977, 664–665., HUSZÁR 1995, 10., GYÖNGYÖSSY 2007, 164–165.

³³³ ÁLDÁSSY 1904, 1–3., HUSZÁR 1939–1940, 39–44., HUSZÁR 1951–1952, 43., GYÖNGYÖSSY 2010a, 12. Azt, hogy a Ferdinánd-párti pénzveréssel sem volt minden rendben, mutatja a következő eset: Ferdinánd még 1526-ban arról panaszkodott, hogy többek között Pozsonyban a nyolc latos finomságú (500‰) magyar királyi denárokat szerinte könnyebb pénzlábbal verik (bécsi márkánként 480 darabot: ez pedig nagyjából megegyezik a hivatalos magyar pénzlábbal, a budai márkából verendő 416 darabbal). Ráadásul ezen „könnyű” denárok verése a következő években is folytatódott, illetve újra kezdődött, egészen addig, amíg 1530-ban Ferdinánd vizsgálatot nem indított, és végül 1531-ben Haller János kamaraispánt el nem mozdította hivatalából (a korábbi irodalomban következetesen Haller Ruprecht szerepel, tévesen): NEWALD 1883, 33–34., JESZENSZKY 1927–1928, 135–136.

³³⁴ HUSZÁR 1939–1940, 42., HUSZÁR 1951–1952, 44., HUSZÁR 1958, 119. János király 1531-es pénzverési rendeletéhez (Üllő, 1531. február 15.): ISTVÁNYI 1939–1940, 41–42.

menyiségben forgó magyar hamispénzek. Ferdinánd az alsó-ausztriai rendek kérésére határozottan kényszerült fellépni: 1533-ban kitiltotta a magyar pénzeket az alsó-ausztriai pénzforgalomból.³³⁵ Ténykérdés, hogy Szapolyai pénzei iránt országon belül is megrendült a bizalom, olyannyira, hogy már saját hívei sem akarták az érméit elfogadni. Állítólag száz Szapolyai-denárhoz további tizennégyet kellett hozzátenni ahhoz, hogy értéke egyenlő legyen száz Ferdinánd által kibocsátottéval. Az országban virágzó hamispénzverés pedig csak még tovább rontotta a helyzetet.³³⁶

A leghatalmasabb Ferdinánd- és János-párti főurak egyaránt kivették a részüket a hamispénzverésből. 1530-ból arra van adatunk, hogy Perényi Péter pénzt veretett, amelynek a finomsága legalábbis kérdéses. Krasznahorkán a pártállását gyakran váltogató Bebek Ferenc gömöri főispán János denárait hamisította, amelyhez a nyersanyagot többek között a környékbeli harangok beolvasztásával nyerték. A szintén a Bebek családhoz köthető csorbakői várban ugyanakkor Ferdinánd pénzeit hamisították. Murány várában — amely Tornallyai Jakab egykori kincstartó négyéves árvájának gyámja, Basó Mátyás uralma alá került — szintén János pénzeit hamisították. A királyi birtoknak számító Munkács várában maga a Szapolyai-párti várkapitány, Büdy Mihály szervezte meg a hamispénzverde működését.³³⁷

Az 1535-ös marosvásárhelyi országgyűlés végül határozatban követelte jó pénzek verését, amelynek azonban János király csak két évvel később tudott eleget tenni: Kolozsvárott 1537–1538-ban aprópénzeket is veretett.³³⁸ János király utolsó denárait — a Vilmos bajor herceg által Erdélybe küldött — Georg Weinmeister bányászati szakember erdélyi tevékenységéhez kapcsolja a kutatás.³³⁹

A változatlan minőségű aranyforint romló minőségű denárokból kifejezett értéke a 16. század második negyedében végérvényesen elvált a számítási forinttól: míg az utóbbi maradt száz denárral egyenértékű számítási pénz, amelyet fokozatosan egyre inkább magyar forintnak is neveztek, az előbbi, immár dukát elnevezéssel 110–140 denárt ért.³⁴⁰

Összességében megállapíthatjuk, hogy Szapolyai pénzverése, pénzverési politikája a Mohács utáni rövid időszakot leszámítva nem gyakorolt különösebben közvetlen hatást Nyugat-Magyarországra.

³³⁵ KEMÉNY 1902, 250–251., HARKÓ 1912, 32–33., BUZA 2004, 1084.

³³⁶ HUSZÁR 1951–1952, 43–44.

³³⁷ MNA 39., 76., KOMÁROMY 1893, 647–657., 660–661., LESZIH 1941., HUSZÁR 1951–1952, 38–39., HUSZÁR 1969, 83–84., SZÖRÉNYI 2003, 201–212.

³³⁸ HUSZÁR 1951–1952, 45–46. Az 1535-ös országgyűlés rendelkezései: MOE I, 614–615.

³³⁹ HUSZÁR 1951–1952, 46., DRASKÓCZY 2004b, 42.

³⁴⁰ HORVÁTH 1959–1960, 34–35., HUSZÁR 1975, 47–48., GYÖNGYÖSSY 2010a, 19.

III.2. A középkori magyar pénzrendszer fennmaradása a Habsburg uralom alatt (1527–1552)

Mohács után, I. Ferdinánd uralma alatt Nyugat-Magyarország szerepe megváltozott: az ország határszéléből tulajdonképpen az ország közepévé alakult, köszönhetően annak, hogy a Habsburgok magyarországi fővárosa, kormányzati és bírósági központja, koronázó városa, kényszerből, de mégiscsak Pozsony lett. Az a Pozsony, amelynek kiemelkedésért Luxemburgi Zsigmond — majd később leánya, az özvegy Erzsébet — bármennyire is sokat tett, mégiscsak a nyugati határszél jelentős, de a fővároshoz nem mérhető települése maradt. Amit egyes középkori királyaink nem tudtak elérni, megvalósította a török hódítás. Az általunk vizsgált időszak második felében — bár a nyugat-magyarországinak számító pénzverdék (Pozsony, Bécs) néhány év elteltével befejezték működésüket — Magyarország pénzügyigazgatási döntései itt, Nyugat-Magyarországon, Pozsonyban, vagy a közeli Bécsben születtek meg.³⁴¹

A mohácsi csatavesztés után az országban kialakult kettős hatalom hatása a pénzverésben is kimutatható. Ahogy a nemzeti királynak tekintett Szapolyai János veretett pénzeket, a Habsburg házból származó I. Ferdinánd sem mondott le a pénzkibocsátás jogáról. Az 1550-es évek elejéig szinte változtatások nélkül maradt fenn a késő középkori magyar pénzrendszer. Ferdinánd pénzeinek éremképe, sőt egyes csökkentésektől eltekintve tulajdonképpen finomsága is a Mátyás-kori állapotoknak felelt meg. Ez a változatlanság, persze, egyre kevésbé tudta elfedni az egyre növekvő osztrák befolyást.³⁴²

A pénzügyigazgatás, pontosabban a pénzverés igazgatásának átfogó reformjára a Habsburgok első negyedszázada alatt nem került, nem kerülhetett sor. A Ferdinánd által 1528-ban Budán felállított Magyar Kamara már a következő évben menekülni kényszerült, és újjászervezése csak 1531-ben, Pozsonyban történt meg. Hatásköre azonban érdemben nem terjedt ki a pénzverésre, annál is inkább, mivel az ország főpénzverdéje — Körmöcbánya — az alsó-magyarországi bányavárosokkal együtt Mária özvegy királyné birtokában, míg a többi — egyébként csekélyebb kibocsátású — pénzverde rendszerint haszonbérlok kezelésében

³⁴¹ ORTVAY 1912, 8–9., 21–22., 51–52., 239–242., 294., 323., 329–330., TÓZSA–RIGÓ 2008a, 1169–1170., PÁLFFY 2010, 96–97., TÓZSA–RIGÓ 2011, 40–45., TÓZSA–RIGÓ 2012, 231–234. Az 1563-as, első pozsonyi koronázás: ORTVAY 1912, 401–430., BARTONIEK 1939, 122–128., PÁLFFY 2014.

³⁴² BUZA 2000, 142–143., GYÖNGYÖSSY 2010a, 11. A királyi Magyarország pénztörténete felé néhai Kubinyi András akadémikus irányította figyelmünket, amikor a 2001 körül, rejtélyes mosollyal átadott több száz cédulát, mondván, bizonynyal fel lehet majd használni őket... Elmondta, hogy ezeket az 1950-es években eredetileg a Magyar Országos Levéltárban folytatott kutatásai során Huszár Lajosnak készítette a CNH harmadik kötete számára. Kutatásairól Huszár Lajos is megemlékezik: „*A kiterjedt szakirodalmon és az eddig közölt forrásanyagokon kívül eredeti levéltári kutatásokon is alapszik az elméleti pénztörténeti rész kidolgozása. A levéltári anyag kutatására előbb Kubinyi András vállalkozott. Minthogy azonban egyéb elfoglaltságai miatt ezt a munkát nem tudta végezni, az 1964-ben elhunyt Horváth Tibor Antal folytatta a levéltári anyag átnézését...*” HUSZÁR 1975, 8. Kubinyi professzor úr levéltári kutatásainak eredményét a jelen értekezésben is hasznosíthattuk.

működött. Ez a helyzet lehetetlenné tette az egységes irányítást, ám a királyi veretek mégis azonos minőségben készültek az ország valamennyi pénzverőházában.³⁴³

Az ország megosztottsága következtében a korábbi pénzügyigazgatási elit kettészakadt. A főváros, Buda hivatalnokrétegéből 1529 után a németek és a Ferdinánd-párti magyarok végleg kiszorultak, tevékenységüknek köszönhetően épült ki az új fővárosban, Pozsonyban a Habsburg-pénzügyigazgatás.³⁴⁴

Az újjászervezés keretében, Haller János vezetésével 1529 augusztusát követően a budai pénzverde Pozsonyba került, azonban Haller hamarosan összetűzésbe keveredett a városvezetéssel, ezért a király 1531-ben felmentette.³⁴⁵ Ferdinánd úgy ítélte meg, hogy a zavaros helyzetben nem mondhat le a saját pénzverésről, ezért Bécsben már 1527-ben jó minőségű magyar denárokat bocsátott ki. Az 1535-ös nagyszombati és pozsonyi országgyűlésen maga a király fejtette ki az előterjesztett panaszokra válaszolva, hogy tudja, Magyarország számára előnyös lenne, ha olyan jó értékű pénzeket bocsátanának ki, amelyeket külföldön is elfogadnak, ezért kezdett el Bécsben is magyar pénzeket veretni.³⁴⁶

Bár a hivatalos kibocsátású érmék minősége jónak mondható, az egyre elharapódzóbb hamispénzverés miatt a pénzverés kérdése rendre napirendre került a korabeli országgyűléseken. Szapolyai János pénzeinek használatát — azok állítólagos rossz minősége miatt is — Ferdinánd saját uralmi területén betiltotta.³⁴⁷ Még nagyobb veszedelmet jelentettek azonban a pénzforgalomra az egyre nagyobb mennyiségben forgó magyar hamispénzek. Ferdinánd az alsó-ausztriai rendek kérésére határozottan kényszerült fellépni: 1533-ban

³⁴³ HARKÓ 1912, 12–14., HUSZÁR 1975, 13–14., DENK 2003, 178., PÁLFFY 2010, 191–193., TÓZSA-RIGÓ 2012, 229–230. A Magyar Kamara Haller Jánost bízta meg a budai pénzveréssel. 1529-ben erről megegyezés is született, amelyet a király írásban jóvá is hagyott. Huszár Lajos ezt tévesen a pozsonyi pénzverésre vonatkoztatta (HUSZÁR 1958, 117.), valójában azonban a budairól van benne szó. Haller az ígéret ellenére nem kapott pénzt, így adósságokba verte magát. Minderről egy 1530-as oklevélből értesülünk: KUBINYI 2009 [1963–1964], 722. (különösen is: 151. jegyzet). Báthori András tárnokmester levele a pozsonyiaknak (Récse, 1530. június 21.): Szöveggyűjtemény 27.

³⁴⁴ Jellemző példa a budai Hiller Farkas („*Sylvas seu Hiller ex Buda*”) esete, aki már 1526-ban a pénzügyigazgatásban tevékenykedett, Mária királyné szolgálatába került, harmincadosként működött, végül I. Ferdinánd szolgálataiért 1548-ban egy nezsideri tornyot adományozott neki: KUBINYI 2009 [1971]. Az új hivatalnokréteg kialakulása, a hivatalnoki karrier a Magyar Kamaránál: PÁLFFY 2010, 209–214.

³⁴⁵ NEWALD 1883, 34., KUBINYI 1959, 117. (164. jegyzet), HUSZÁR 1975, 62., KUBINYI 2009 [1963–1964], 723. Haller a pénzverdét a pozsonyi ferences kolostorban rendezte be, és a helyiségek használatáért nem volt hajlandó bérleti díjat fizetni: Szöveggyűjtemény 28. A pozsonyi pénzek minősége kapcsán elrendelt vizsgálat: Szöveggyűjtemény 29.

³⁴⁶ NEWALD 1883, 39–40., MOE I, 501., HUSZÁR 1975, 68. Zrínyi Miklós szerződése Leonhart Grueberrel és Marx Stettnerrel (1532. május 15.), amelyben a Bécsben vert magyar denárokat említik: „*Sy dieselben hungrischen Phening auf den Gradt, khorn, Gewicht und Anzahl auch mit dem Gepräg wie dieselben hievor in der Stadt Wienn gemüntz sein worden...*”: NEWALD 1883, 40. A bécsi pénzverésre vonatkozó szövegrész Ferdinánd király válaszából, amit a rendek 1535-ös nagyszombati és pozsonyi országgyűlésen előterjesztett panaszaira a pénzverés tárgyában adott (1535. november): Szöveggyűjtemény 30.

³⁴⁷ ISTVÁNYI 1939–1940, 41–42., HUSZÁR 1939–1940, 42., HUSZÁR 1951–1952, 4. I. Ferdinánd rendelete Szapolyai János pénzeinek alsó-ausztriai betiltásáról (Bécs, 1529. február 19.): ÁLDÁSSY 1904, 1–3.

kitiltotta a magyar pénzeket az alsó-ausztriai pénzforgalomból. Ugyanakkor Magyarországon elrendelte, hogy a rossz pénzt a kassai és a körmöcbányai pénzverdéknek kell beszoigáltatni, ahol azokból jó pénzt vernek majd. Egy későbbi — Kassa városához intézett rendeletében — a király élesen kikelt azok ellen, akik a Körmöcön vert pénzt nem akarják elfogadni, hanem a néhai Mátyás király pénzében követelik a fizetést.³⁴⁸

Mivel az ausztriai intézkedések sérelmesek voltak, valamint ártottak az ország érdekeinek, a rendek az 1535-ös nagyszombati és pozsonyi országgyűlésen a királyhoz fordultak. A király az előterjesztett panaszokra válaszolva kifejtette, hogy tudja, Magyarország számára előnyös lenne, ha olyan jó értékű pénzeket bocsátanának ki, amelyeket külföldön is elfogadnak, ezért kezdett el Bécsben is magyar pénzeket veretni. Az ország közállapotai megakadályozták az ellenőrzés biztosítását, így rossz pénzek kerülnek forgalomba. Mivel ez jelentősen károsította az alsó-ausztriai pénzviszonyokat, az ottani rendek kérésére kitiltotta a magyar pénzeket a pénzforgalomból; ha a rendek gondoskodnak a király pénzverési felségjogának biztosításáról, akkor visszaállítható a magyar pénzek külföldi forgalma. Az országgyűlés végül törvénycikket alkotott, amelyben elrendelte, hogy a körmöci liga szerint vert jó magyar pénz Hunyadi Mátyás, II. Ulászló és II. Lajos pénzeivel azonos értékben mindenütt forogjon. A körmöci liga szerint vert pénzek forgalmáról szóló rendelkezést 1537-ben megismételte az országgyűlés.³⁴⁹

A pénzforgalomban tapasztalható válságjelenségeket jól jelzi az a tény, hogy az 1530-as évek második felétől kezdődően a pénzverés és a jó pénz kérdése állandóan tárgyalt napirenddé vált. Az 1537-es nyitrai részleges gyűlésen például elrendelték: minden vármegye válasszon vásárbíró, aki megbünteti azokat, akik nem fogadják el a körmöci veretű pénzeket.³⁵⁰ Az 1538-as pozsonyi országgyűlésen a rendek a királyhoz küldött követeik útján arra panaszkodtak, hogy Pozsonyban magyar pénzért alig lehet szállást és élelmet kapni. Egyúttal a leghatározottabb fellépést és a legszigorúbb eljárást javasolták a hamispénzverők

³⁴⁸ KEMÉNY 1902, 250–251., HARKÓ 1912, 32–33., BUZA 2004, 1084. Ferdinánd hamispénzek beszoigáltatására vonatkozó rendelete (Bécs, 1533. április 8.): „...*per plerosque variis locis monetae haeque adulterinae, et non iusto pondere cuduntur. Tantaque sit huiusmodi Monetae et copia et diversitas, ut non facile a bonis discerni possint ... et tum publice tum privatim maximum incomodum ac damnum inferat. Mandamus sub amissione capitis et bonorum omnium strictissime, nequisque vestrum huiusmodi monetis falsis et adulterinis imposterum uti audeat. Sed eas commutandas ad praefectos camerae nostrae Cremnitiensis aut Cassoviensis ... importet*” (PETÁCH 1986, 87. (364. jegyzet)). Ferdinánd a körmöci veretű pénzek forgalmáról Kassa városához: KEMÉNY 1902, 251.

³⁴⁹ MOE I, 500–501. GÁLÓCSY 1905, 91., PROBSZT 1994, 409. Ferdinánd válasza a rendek 1535-ös nagyszombati és pozsonyi országgyűlésen előterjesztett panaszaira a pénzverés tárgyában: MOE I, 552–555. A magyar pénzek forgalmáról szóló törvénycikk (1536. január): XIX. tc. (MOE I, 569., CJH II, 24–25.) A rendelkezés megismétlése 1537-ben (Pozsony, 1537. január): XXV. tc. (MOE II, 15., CJH II, 44–45.).

³⁵⁰ HARKÓ 1912, 36. A nyitrai részleges gyűlés határozata a körmöci pénzek elfogadásáról (1537. november): MOE II, 32.

ellen, akik közül név szerint is megemlégették Petrus doctort. A király júliusban kelt válasza egyetértőleg tért ki mind a pénzforgalom, mind pedig a hamispénzverés kérdésére.³⁵¹

Az 1539-es országgyűlés felterjesztésében ismét felvetette a pénzverés és a pénzforgalom ügyét, kérve a királyt egyrészt a vásárbírói intézmény minden vármegyében történő létrehozására, a hazai pénz belföldi forgalmának biztosítására, másrészt a magyar pénz forgalma örökös tartományokbeli tilalmának feloldására. A király válaszában ígéretet tett arra, hogy a magyar pénz belföldi forgalmát biztosítja, illetve tárgyalásokat kezdeményez az örökös tartományok rendjeivel és a szomszédos fejedelmekkel. A kitiltási rendelet visszavonásától ugyanakkor határozottan elzárkózott.³⁵²

A pénzviszonyokban a rendek egyre erőteljesebben megnyilvánuló szándéka ellenére sem történt jelentősebb változás. Bár Szapolyai János halála (1540) következtében a király elvileg egyesíthette volna az országot, megerősíthette volna a központi hatalmat, és ezáltal stabilizálhatta volna a pénzverést, illetve a pénzforgalmat, egyelőre nem volt tapasztalható jelentősebb változás. Az 1543-as besztercebányai országgyűlés ismételten törvénycikket alkotott a hamispénzverők elleni fellépésről.³⁵³ Mindez azonban úgy tűnik, nem volt hatásos,

³⁵¹ HARKÓ 1912, 36–37. A pénzveréssel kapcsolatos rendelkezések a pozsonyi országgyűlés utasításából, amelyet Ferdinánd királyhoz küldött követi részére adott (1538. június 26.): MOE II, 76. A pénzveréssel kapcsolatban Ferdinánd király válasza (1538. július): MOE II, 89–90. A királyi Magyarország területén folytatott hamispénzverést már többen is összefoglalták, de mindeddig nem készült el az ismert hamispénzek korpusza. Mivel ez a kérdéskör túlfeszítené jelen értekezés kereteit, így csak a legfontosabb irodalomra szeretnék utalni. A kora újkori magyarországi pénzhamisításról általában: PROBSZT 1964., KAHLER 71–112. A főúri hamispénzverésről: HUSZÁR 1969. A leghírhedtebb hamisító, Miklós ötvös volt, aki 1552-ben tett töredelmes vallomást (*Fassio ultronea Nicolai aurifabri de Cibinio Transylvaniae*): KOMÁROMY 1893. A csorbakői várban feltárt pénzhamisító műhely: LESZIH 1940., SZÖRÉNYI 2003, 203–212. Néhány korabeli hamispénz leírása: GÁLÓCSY 1905, 90. Kahler Frigyes összegyűjtötte azon 16. századi magyarországi éremleleteket, amelyekben hamis pénzek is felbukkannak. Ezek közül a királyi Magyarország területéről származnak: Kecskemét (záródás: 1534, 4 darab, I. Ferdinánd), Szápár (záródás: 1540, 1 darab, I. Ferdinánd), Tiszakeszi (záródás: 1562, 25 darab), Lövépetri (záródás: 1565, 19 darab, I. Ferdinánd), Nyírmártonfalva (záródás: 1577, 6 darab, I. Ferdinánd). Jól mutatja a korabeli állapotokat, hogy I. Ferdinánd 1550-ben utasítást küldött a Magyar Kamarához egy pénzhamisítási ügyben, és elrendelte Schadek András letartóztatását, aki Podmaniczky Rafael birtokán, Peredmér mezővárosban hamis pénzeket vert (Augsburg, 1550. szeptember 18.): KAPOSSY – BÁNREVI 1956, 48. 1570-ben pedig Ernő főherceg adott utasítást a Szepesi Kamarának, hogy vizsgálja ki, honnan bukkantak fel az ország azon részében használatos hamis pénzek (1570. október 27.): BM 1570, 203. 1588-ban Ernő főherceg arról értesítette a Magyar Kamarát (Bécs, 1588. április 5.), hogy annak véleménye alapján utasította a zólyomi német katonák kapitányát, Hartleutner Györgyöt „*ut negotium falsae et adulteratae monetae apud civem quendam Trinchiniensem Nicolaum Kys deprehensae*” vegyen maga mellé néhány jogban jártas egyént „*iuridice revideat*” (BR.).

³⁵² MOE II, 122., HARKÓ 1912, 37–38. A pénzveréssel kapcsolatos rendelkezések pozsonyi országgyűlés Ferdinánd királyhoz intézett felterjesztéséből (1539. szeptember): MOE II, 128. Ferdinánd válasza a pénzveréssel kapcsolatban (1539. október): MOE II, 139.

³⁵³ HARKÓ 1912, 41. A besztercebányai országgyűlésen a hamispénzverők elleni fellépésről alkotott törvénycikk (1543. november): XXVII. tc. (MOE II, 560., CJH II, 116–117.).

mert a hamispénzverők elleni fellépés ügye újból és újból napirendre került: így az 1545-ös nagyszombati, valamint az 1546-os pozsonyi országgyűléseken is.³⁵⁴

1543-ban megelégtelve a kereskedők és harmincadosok panaszait, I. Ferdinánd megtiltotta a magyar pénzek kivitelét, ugyanis sokan a jó (jobb) minőségű magyar pénzeket rosszabb, külföldi pénzekért összevásárolták, és tömegesen külföldre vitték beolvasztás céljából. Akit rajtakaptak, hogy magyar pénzt akart kivinni, az nemcsak a pénzt, hanem összes áruját is elveszítette.³⁵⁵

Ferdinánd pénzlábat rontó intézkedése következtében a magyar pénzek értéke és elfogadottsága csökkent. Az 1547-es nyitrai részleges gyűlés felterjesztésében a rendek arra panaszkodtak, hogy a beváltásnál — bár korábban száztíz denárt adtak — most a magyar forintot Bécsben kilencven denárért sem akarják elfogadni. Felhívták az uralkodó figyelmét arra is, hogy a morvaországi babkákkal is gondok vannak, mert Morvaországban egy krajcárra három babkát számítanak, Magyarországon viszont két babkát. A király válaszában tudomásul vette a jelzett gondokat, de intézkedést nem kezdeményezett. Az 1547-es nagyszombati országgyűlés is felszólította a királyt jó pénzek veretésére, a régi körmöci pénzláb szerint. Egyúttal követelték a hamispénzverők megbüntetését.³⁵⁶

1548 fordulópont lett a magyar pénzverés történetében. Tavasszal I. Ferdinánd és testvére, Mária özvegy királyné megállapodást kötöttek, amelynek értelmében Mária jegyajándékként birtokolt és özvegyi javait a király, Ferdinánd évi harmincnégyezer magyar forintért haszonbérbe vette. Az egyezmény következtében így az uralkodó kezébe került az alsó-magyarországi bányászat és a körmöci pénzverde, ezáltal lehetővé vált a magyar pénzverés egységes igazgatása, valamint újraszabályozása.³⁵⁷

Még ebben az évben a rendek felterjesztésükben megint kérték a királyt, hogy keményen büntesse meg a hamis pénzverőket, mivel ez a közbűntett mindenkit sért. A király válaszul — figyelemmel a tavaszi szerződés következtében előállt helyzetre — részletes előterjesztést nyújtott be az országgyűlésnek a pénzügyek rendezése tárgyában. Ebben foglalkozott a hamispénzveréssel, de kérte a rendektől annak kimondását, hogy a nemesfém

³⁵⁴ A nagyszombati országgyűlésen a hamispénzverők elleni fellépésről alkotott törvénycikk (1545. február): LI. tc. (MOE II, 672., CJH II, 142–143.), a pozsonyi országgyűlésen a hamispénzverők elleni fellépésről alkotott törvénycikk (1546. február 27.): XLVIII. tc. (MOE III, 58., CJH II, 180–181.).

³⁵⁵ I. Ferdinánd tilalma a magyar pénzek kivitele tárgyában (Prága, 1543. június 15.): TAKÁTS 1903, 373.

³⁵⁶ MOE III, 68., MOE III, 109., HARKÓ 1912, 45–46. A pénzverésre és a pénzforgalomra vonatkozó részek a nyitrai részleges gyűlés királyhoz küldött követeinek utasításából (1547. június 24.): MOE III, 81. A nagyszombati országgyűlés pénzveréssel kapcsolatos rendelkezése (1547. december): XXIV. tc. (MOE III, 143., CJH II, 202–203.).

³⁵⁷ NEWALD 1883, 35., 76., ACSÁDY 1888, 163–165., HARKÓ 1912, 44–45., HUSZÁR 1975, 13., 54., KENYERES 2004, 1121., PÁLFFY 2010, 197.

beváltásának joga kizárólag a kamarát illeti, mivel ily módon biztosítható a királyi pénzverés szükséges nemesfémszükséglete. Másrészt fölhívta a rendek figyelmét arra, hogy az ország egyes részeiben a rosszabb minőségű lengyel pénzeket a magyar pénzekkel azonos értékben fogadják el, másutt pedig a cseh weisspfennigekeket („*vulgo Bapkones vocati*”) hozzák értéküknél magasabb értéken forgalomba, ezáltal károsítva a magyar pénzforgalmat. A rendek azonban elzárkóztak a kamara nemesfém-beváltási jogának törvényi szintű újraszabályozásától, és a hamispénzverők törvény szerinti megbüntetését követelték, viszont üdvözltek a lengyel pénzek forgalomból történő kitiltását, de a cseh babkák esetében csak a csehországi érték fönntartását (1 krajcár = 3 babka) kívánták. Mindezeket végül be is cikkelyezték.³⁵⁸

1548 decemberében a magyar kamara új rendtartást kapott, amely biztosította teljes önállóságát saját hatáskörében, amelybe — a szabályozás szerint — a királyi jogok és jövedelmek, a bányászat, a pénzverés, a harmincad- és a vámügy igazgatása tartozott.³⁵⁹ Bár a rendtartás kifejezetten említi a bányászatot és a pénzverést, ezeknek a kezelését I. Ferdinánd végül mégis az alsó-ausztriai kamarára bízta. Ennek oka abban keresendő, hogy a rendek mereven elzárkóztak a bányászattal kapcsolatos kérdések törvényi újraszabályozásától, ezért a király nyilván jobbnak látta, ha a Mária özvegy királynétól haszonbérként visszaszerzett alsó-magyarországi bányászat és pénzverés ügyeit inkább a számára megbízhatóbb, Bécsben tevékenykedő kamarásaival intézteti.³⁶⁰

Az 1550-es pozsonyi országgyűlésre érkező besztercebányai országgyűlési követek részére adott utasítás nyomatékosan hívta föl a figyelmet a jó pénzek forgalmának

³⁵⁸ MOE III, 180. WENZEL 1880, 193–194., HUSZÁR 1969–1970, 58. Pénzverési és pénzforgalmi vonatkozások Ferdinánd király előterjesztéséből, amelyet az 1548-as pozsonyi országgyűlés elé a pénzügyek körül teendő intézkedések tárgyában nyújtott be (1548. november): MOE III, 198–199. A pozsonyi országgyűlés válasza, amely Ferdinánd királynak a pénzügyek körül teendő intézkedések tárgyában bemutatott előterjesztésére készült (1548. november): MOE III, 210–211. A pozsonyi országgyűlésen a pénzforgalommal kapcsolatosan alkotott törvénycikk (1548. október–november): LI. tc. (MOE III, 231., CJH II, 244–245.). Hogy a nemesfém-kivitellel a királynak komoly gondjai voltak, és új jogi szabályozásra lett volna szükség, az is jelzi, hogy 1550-ben Ferdinánd levélben szólította föl a Magyar Kamarát: adjon véleményt arról, miszerint Zrínyi Miklós gróf, horvát bán nagy mennyiségű ezüstöt termel Horvátországban, és ezt Itáliába viszi ki. Régi szokás szerint az országban ugyanis minden ezüstöt a körmöci kamarába kell vinni. Az uralkodó azt kérdezte, hogyan áll a jogi helyzet és mit rendelnek a törvények: BR (Augsburg, 1550. szeptember 9.). A lengyel pénzek magyarországi forgalmát többek között a magyar aranyforint iránti lengyelországi éhség válthatta ki. Baraczka István közölte néhány évből a magyar aranyforint krakkói árfolyamát, amely 1541-ben még 46,5 lengyel garas, 1546-ban már 51, 1571-ben pedig 54 garas volt: BARACZKA 1965, 254.

³⁵⁹ A Magyar Kamarának adott új rendtartás (Pozsony, 1548. december 12.): BR II. kötet. Értékelése: ACSÁDY 1888, 55–57. A rendtartás foglalkozik a nemesfémtermelés növelésével és az urbajörvedelem emelésével, a király ezekre való jogának kiterjesztésével; a kamarának kötelessége továbbá gondoskodnia az engedély nélküli pénzverők megbüntetéséről, és általában ügyelnie kell a pénz minőségére: „*Curent etiam monetas, que in camera nostra cuduntur sepius probari, ut num iustum ac debitum gradum et valorem habeant sciri possit.*”

³⁶⁰ NEWALD 1883, 76., ACSÁDY 1888, 162., HARKÓ 1912, 18., KENYERES 2004, 1125., PÁLFFY 2010, 197–200.

biztosítására. Erre azért volt szükség, mert az 1546-os pénzláb-változtatás bizonytalanságot okozott a pénzárték-viszonyokban.³⁶¹ Az országgyűlés elé bocsátott királyi előterjesztés — a magyar pénzrendszer válságának megoldása érdekében — már német pénzláb szerinti pénzverésre tett javaslatot. A rendek azt remélve, hogy ezáltal a magyar pénzeket majd a szomszédos országokban is elfogadják, egyetértettek a német pénzláb bevezetésével, de a bemutatott minták nem nyerték el tetszésüket.³⁶² Az országgyűlés végül rendelkezést alkotott a tárgyban, amelyben a német pénzekkel azonos finomság elfogadása mellett előírta a magyar felségjelzések és éremképi elemek (azaz a régi éremképek) kötelező használatát a garasok és a denárok esetében. Ugyanakkor a rendek kimondták a körmöci veretű pénzek teljes forgalmának biztosítását az ország területén, valamint ismét elrendelték a hamispénzverők megbüntetését.³⁶³

A korszak pénztörténetével kapcsolatosan két kérdést kell mindenképpen tisztázni. Egyrészt mekkora volt a királyi Magyarország pénzkibocsátása, másrészt — és ez összefügg az előző kérdéssel — mennyire volt a király számára jövedelmező a pénzverés? A vizsgált időszakban Ferdinánd nevére több helyen vertek pénz, de tartós, évtizedes kifutású pénzverésre csak Körnöcbányán került sor. A leletek is egyértelműen bizonyítják, hogy a forgalomban volt pénzürmék elsőprő többségét Körnöcön verték. Ezért mindkét kérdésre körmöci adatok alapján célszerű választ adni, annál is inkább, mert a többi pénzverde esetében nincsenek adataink. A hétköznapi pénzforgalmat hordozó denároknál országos szinten tizenöt milliós évi kibocsátással számolhatunk, a távolsági kereskedelemben fontos aranydukátok emisszióját pedig évi ötvenezer darabra tehetjük. A jövedelmezőség kérdésében is körmöci adatok alapján lehet állást foglalni. A körmöci kamara éves hozama húszezer forintba tehető, ezt azonban 1548-ig Mária özvegy királyné élvezte, bár Ferdinánd uralkodásának első éveiben nyilvánvalóan jelentős jövedelme lehetett az erdélyi és a nagybányai kamarákból, már amikor éppen birtokában voltak; ismereteink szerint Nagyszeben éves hozama négyezer forintba tehető.³⁶⁴

A pénzverés alapjául szolgáló nemesfémek beváltási ára korszakunkban nem változott, így a pénzítés haszonkulcsa sem. A tizenöt latos finomságú ezüst beváltási ára a körmöci

³⁶¹ HUSZÁR 1975, 29. A pénzverésre és pénzforgalomra vonatkozó rész a Besztercebánya szabad királyi város által országgyűlési követi részére adott utasításból (1550. január 9.): MOE III, 278.

³⁶² HARKÓ 1912, 66–67. A pénzverésre vonatkozó javaslat Ferdinánd királynak a pozsonyi országgyűlés elé benyújtott előterjesztéséből (1550. január 15.): MOE III, 287–288.

³⁶³ PÉCH 1884, 212. A pozsonyi országgyűlés pénzverést és pénzforgalmat érintő rendelkezései (1550. február 13.): XLVIII. és XLIX. tc. (MOE III, 314–315., CJH II, 284–285.).

³⁶⁴ GYÖNGYÖSSY 2010a, 18–30., PÁLFFY 2010, 202–203.

kamarából fennmaradt számadások alapján márkánként 5 forint 50 denár volt, míg a színarany márkájáért 66 aranyforintot adtak.³⁶⁵

III.3. Az újkori magyar pénzrendszer létrejötte (1553–1608)

1552-ben a király emlékiratot terjesztett az országgyűlés elé, amelyben új pénz kibocsátására tett javaslatot. Ferdinánd — a rendekkel egyetértésben — nem kívánt változtatni az eddig kibocsátott pénzek minőségén: az ezüstpénzeket továbbra is nyolc latos ezüsből, az aranyakat pedig változatlan minőségben kívánta veretni, mivel így a magyar pénzek a német pénzekkel egyenértékűek lennének. Az országgyűlés csak annyit kötött ki, hogy a korábbi körmöci veretek is maradjanak régi értékükön forgalomban.³⁶⁶

Az uralkodó tehát részben elérte célját: a magyar és a német pénzek pénzlába csaknem azonos lett. A pénzrendszer külső formája azonban még mindig jelentős eltéréseket mutatott. Az alsó-ausztriai kamara ezért 1553-ban azt javasolta a királynak, hogy a következő magyar országgyűlés alkalmával érje el a rendeknél a magyar tallérverés megindítását, természetesen az örökös tartományokban elfogadott pénzláb szerint. A király vélhetőleg külön emlékiratot terjesztett a rendek elé, amelyek fenntartással ugyan, de beleegyeztek a tallérverés megindításába. Többek között kikötötték az 1550-es országgyűlés rendelkezéseinek megfelelően a magyar szimbólumok kötelező használatát, ugyanakkor elfogadták, hogy a kamarába került (termelt és beváltott) ezüst feléből tallérokat és féltallérokat verjenek a „bécsi” tallérok pénzlába szerint. A tallérverésre vonatkozó engedély azonban csak a következő országgyűlésig szólt, mivel a rendek látni kívánták, hogy az új pénzek kibocsátása és forgalma nem káros-e. Külön felszólították az esztergomi érseket, hogy pénzfelügyelője, azaz *pisetarius* útján szigorúan ellenőrizze az új pénzek verését, nehogy csalást vagy visszaélést kövessenek el.³⁶⁷

A tallérverés beindítása azonban komoly kezdeti nehézségekbe ütközött. Jól jelzi ezt az a tény is, hogy a király a következő évi országgyűlést arról kénytelen tájékoztatni, hogy a tallérkibocsátás céljaira a befolyt ezüstnek csak 1/5-ét tudták fordítani, mégis arra kérte a rendeket, hogy engedélyezzék a tallérverés folytatását. A rendek a kért engedélyt meg is

³⁶⁵ PÉCH 1884, 140–141., PAULINYI 1936, 49–50., 98. (50. jegyzet), PAULINYI 1937, 498., PAULINYI 1978, 327. (5. jegyzet), 330–331.

³⁶⁶ HARKÓ 1912, 69–70. MOE III, 333. A pozsonyi országgyűlés új pénzekre vonatkozó rendelkezése (1552. március 26.): XLVI. tc. (MOE III, 377–378., CJH II, 330–331.).

³⁶⁷ NEWALD 1883, 78., HARKÓ 1912, 70–71., DENK 2003, 178. A soproni országgyűlés rendelkezése a tallérverés megindításáról (1553. május 19.): XXIII. tc. (MOE III, 456., CJH II, 352–353.).

adták, mégpedig oly módon, hogy a befolyt ezüst 1/5-ét verjék tallerrá, a többiből pedig verjenek aprópénzeket. A finomságot is kikötötték: a tallérokat tizennégy latos, a denárokat nyolc latos pénzöntvényből kell készíteni. Fölhívták az uralkodó figyelmét azon ígéretére is, hogy a tallérokat külföldön kilencvenhárom denáros értékben fogja elfogadtatni.³⁶⁸

Az országgyűlés döntésének hatására fölértékelődött az érseki pénzfelügyelőnek a pénzverésben játszott szerepe. Oláh Miklós esztergomi érsek a királyhoz fordult, és kérte, hogy adjon utasítást a *pisetum*jövedelmek kifizetésére. Ferdinánd ennek megfelelően utasította például Szűcs Vince nagybányai kamaraispánt, Vas László erdélyi királyi jószágigazgatót és Macskássy György nagyszebeni kamaraispánt a vert és nem vert arany és ezüst után járó *pisetum* kiadására. (Körmöc esetében erre nem volt szükség, mert többé-kevésbé megfizették az érseknek járó hányadot.) Később azonban ezen rendelkezéseit fölfüggesztette az uralkodó, mondván, Oláh Miklós bizonyítsa be, hogy mely kamarákból kaptak elődei *pisetum* címén jövedelmet. A primás vizsgálatot kezdett, amelynek során bebizonyosodott, hogy „*a pisetum ... általában mindazon helyeken, hol arany és ezüst pénzt vertek, az esztergomi érsekeknek mindenkor kifizettetett*” (Kollányi Ferenc). Ezt követően a király ismét rendelkezett a *pisetum* esztergomi érseknek történő kifizetéséről.³⁶⁹

A következő évi országgyűlésen azonban már az a határozott rendi követelés merült föl, hogy az uralkodó szüntesse be a magyarországi tallérverést, mert az káros az ország népére. A rendek előadták ugyanis, hogy a nagy ezüstartalmú értékpénzeket a külföldi kereskedők kiviszik az országból, és helyettük rosszabb minőségű pénzek áramlanak be. Mindeközben a török hódoltság alatt élő jobbágyok is az egyre csekélyebb mennyiségű tallérokból kénytelenek adót fizetni, a bányászok pedig abban követelik fizetésüket. Javasolták, hogy a király állítsa le a tallérkibocsátást, és a régi szokás szerint veressen Körmöcön pénzeket (azaz garasokat és denárokat), amelyeknek biztosítsa külföldi forgalmát

³⁶⁸ HARKÓ 1912, 72–73., BUZA 2004, 1085. A pozsonyi országgyűlés rendelkezése a tallérverés folytatásáról (1554. április 12.): XVII. tc. (MOE III, 510., CJH II, 372–375.).

³⁶⁹ KOLLÁNYI 1889, 694–701. A Magyar Kamara fogalmazványa a Vas Lászlónak küldendő királyi utasítás számára, amelyben a király elrendeli, hogy ne adja ki a *pisetum*ot, még akkor sem, ha ez Haller Péter erdélyi kincstartó idejében szokásos is lett volna, mert ebben az ügyben vita folyik (fogalmazvány: Bécs, 1554. augusztus 8.): EC IV, 433. A király válasza a Magyar Kamarához az esztergomi érsek által előadott kérdésekben, így a *pisetum*, a nemesfém-kivitel stb. ügyében (1556?): EC I, 176–177. 1559-ben újólag meg kellett védeni az érsek *pisetum*mal kapcsolatos jogait: ERNYEY 1926, 117. A körmöci *pisetum*jövedelem ekkor 4–5000 forintot tett ki (KOLLÁNYI 1889, 716–717.). Ezzel szemben például Nagybányáról (40 aranyforint) és Nagyszebenből (70 aranyforint) jóval csekélyebb összegek folytak be (OBORNI 2002, 201–205.).

is.³⁷⁰ A király kérésére végül a rendek elálltak szándékuktól, pontosabban a tallérverés leállításának ügyét elhalasztották a következő országgyűlésig.³⁷¹

1556-ban a rendek ismét visszatértek a magyar tallérok ügyéhez. Határozottan kérték a királyt a tallérverés leállítására, aki meg is ígérte, sőt javasolta a magyar pénzrendszer visszahelyezését az 1550. évi alapokra (azaz a német pénzlábra). A rendek ezt elfogadták a tallérverés leállításának tudatában, és jóvá is hagyták.³⁷² A király szándékai azonban korántsem voltak egyértelműek. Szinte a pozsonyi országgyűlés törvénykönyvének keltével egyidejűleg léptette életbe ugyanis Körmöcön az 1551. évi birodalmi pénzverési rendtartást, letérve ezzel az 1550-es alapról.³⁷³

Időközben Ausztriából ismét kitiltották a magyar pénzeket, ami érthetően hatalmas felháborodást váltott ki a királyi Magyarországon. Az országgyűlésen a rendek ki is fejezték nemtetszésüket, az uralkodóhoz intézett feliratukban részletesen taglalva, hogy olyan pénzeket tiltottak ki, amelyeket a magyar király — aki egyidejűleg Ausztria főhercege is — akarata szerint vertek Magyarországon. A rendek azt kérték a királytól, hogy újítsa meg korábbi rendeleteit. A király válaszában arra hivatkozott, hogy a tilalom csak a denárokra vonatkozik, és tulajdonképpen a tallérverés magyarországi leállításának egyenes következménye, mivel az örökös tartományokban jórészt tallérokat vernek, aprópénzeket csak a helyi szükségletnek megfelelően, kisebb mennyiségben. A magyar aprópénzek viszont elárasztották tartományait, ráadásul sok köztük a hamis, és ez megkárosítja az örökös tartományainak a lakóit. Végezetül javasolta a tallérverés újraindítását. A rendek ismét csak az 1550-es állapotok visszaállítására kérték az uralkodót, hangoztatva, hogy számukra mennyire sérelmes a kialakult helyzet. Erre a király megint a tallérverést ajánlotta megoldásul, mégpedig oly módon, hogy az ezüstkészlet negyedét fordítsák erre a célra. A rendek ettől mereven elzárkóztak, és azt javasolták, hogy a király a régi módon veressen aranyforintot, öt denáros garast, denárt és obolust. Ez gyakorlatilag a középkor végi magyar pénzrendszer visszaállítását jelentette volna! Ferdinánd ezt nyilván nem fogadhatta el, ezért megegyezésként kínálta fel a rendeknek a korábban kialakult, kora újkori magyar pénzrendszer kis mértékű továbbfejlesztését: három krajcár értékű garasok, valamint denárok és obolusok kibocsátását, természetesen minden pénznem esetében a magyar felségjelzések

³⁷⁰ MOE III, 476., HARKÓ 1912, 73. A tallérverésre vonatkozó rész a pozsonyi országgyűlésnek a királyi előterjesztésre adott válaszából (1555. július): MOE III, 528–529.

³⁷¹ MOE III, 488., HARKÓ 1912, 74. A pozsonyi országgyűlésnek a tallérverés következő országgyűlésig történő fenntartásáról szóló törvénycikke (1555. augusztus 1.): VIII. tc. (MOE III, 538–539., CJH II, 386–389.).

³⁷² HARKÓ 1912, 74. A pozsonyi országgyűlés rendelkezése a tallérverés leállításáról és az 1550. évi állapotok helyreállításáról (1556. január 25.): XXXVIII. tc. (MOE III, 582., CJH II, 416–417.)

³⁷³ NEWALD 1883, 81., HARKÓ 1912, 74–75., BUZA 2004, 1085.

használatával. A rendek ragaszkodtak az 1550. évi alaphoz, ám végül mégis elfogadták, hogy a pénzrendszer 1555. évi állapota maradjon fenn. A törvénycikk szövege engedett az uralkodó kompromisszumos javaslatának, amikor tételesen felsorolta a verendő pénznemeket: a korábbi finomságban verendő aranyforintot, a nyolc denáros és négy denáros garasokat (utóbbi három krajcárt ér), amelyeknek előlapján Szűz Mária, hátlapján pedig a magyar címer látható a szokott köriratokkal; végül pedig a garasokkal azonos finomságban verendő denárokat és obolusokat.³⁷⁴

A rendek az új szabályozás egyik biztosítékát továbbra is a pénzverés középkori(as) felügyeletében látták: külön törvénycikk rendelkezett ugyanis az esztergomi érsek embere, a *pisetarius* jogkörének újbóli megerősítéséről. Nyilván az sem véletlen, hogy az országgyűlés királyhoz intézett harmadik feliratában is részletesen fejtegették e tisztség fontosságát és jogkörének jelentőségét. A törvény szerint az érsek embere jogosult teendőinek elvégzése érdekében bármikor belépni a verdébe, jelen kell lennie a nemesfémek beváltásánál, figyelemmel kell kísérnie az olvasztást.³⁷⁵

Mivel azonban a magyar pénzek kitiltásának visszavonását nem sikerült elérniük, a rendek 1558-ban a királynak feliratot adtak át Magyarország főpapjai, főrendjei és összes nemessége nevében — az udvar ugyanis nem hívott össze országgyűlést — és ilyen formán kérték Ferdinándot, hogy vonassa vissza a magyar pénzekre vonatkozó ausztriai tilalmat. Az uralkodó arra hivatkozott, hogy megköti a kezét a birodalmi pénzverési rendtartás, így nem tehet semmit.³⁷⁶

Az 1559-es országgyűlés felkérte a királyt, hogy veressen jó pénzt. Maschkó Boldizsár körmöci követ szerint ugyanis, ha a forgalomban lévő pénzből valaki pár darabot vízbe dobna, azok nem süllyednének el, hanem mind a felszínen maradnának, mert olyan rossz

³⁷⁴ MOE IV, 17–18., 22–23, 28–29., 31., HARKÓ 1912, 75–77., PROBSZT 1994, 407–408., DENK 2003, 178. A magyar pénzek forgalmának, és általában a pénzverésnek az ügye a pozsonyi országgyűlés harmadik feliratában (1557. június): MOE IV, 78–79. Ferdinánd király válasza a tárgyan (1557. június): MOE IV, 91–93. A pénzverés és a pénzforgalom a pozsonyi országgyűlés negyedik feliratában (1557. június): MOE IV, 105–107. Ferdinánd király válasza a tárgyan (1557. június): MOE IV, 115–117. A pénzverés és a pénzforgalom a pozsonyi országgyűlés ötödik feliratában (1557. július): MOE IV, 121–122. Ferdinánd király előszóban előadott válasza a tárgyan (1557. július): MOE IV, 124. A pozsonyi országgyűlésnek a magyar pénzrendszer általános szabályozásáról szóló rendelkezése (1557. július 3.): XIV. tc. „*De cusione nove monete*” (MOE IV, 135., CJH II, 434–437.). Maschkó Boldizsár körmöci követ június 17-én kelt jelentésében így ír: „*Der müntze ist eyn gross geschrai; hab auch der klainen und grossen Landschafft durch Schriefften, aus bevelch des Herrn Ertzbischoffs angezaigt, was fur unrott dem gantzen lande ervolgen würde, so die Taler wieder umbgeschlagen sollten werden. Darauff beschlossen ist wurden Ire Maiestät soll es lassen bei der alten muntz bleiben, und verschaffen das die hungarisch muntz zu Wien genommen sollt werden.*” (MOE IV, 17. (1. jegyzet)).

³⁷⁵ KOLLÁNYI 1889, 706–707., HARKÓ 1912, 79–80. A *pisetarius*ról szóló fejtegetés a pozsonyi országgyűlés királyhoz intézett harmadik feliratában (1557. június): MOE IV, 79. A pozsonyi országgyűlésnek a *pisetarius* tisztségéről alkotott rendelkezése (1557. július 3.): XV. tc. „*De officio Domini Strigoniensis circa cusionem monetarum*” (MOE IV, 136., CJH II, 436–437.).

³⁷⁶ HARKÓ 1912, 81.

minőségűek. A rendek arra is felkérték a királyt, hogy a pénzverde alkalmazottai ne akadályozzák az érseki pénzfelügyelőt munkája elvégzésében. A rendek felvetéseire Miksa főherceg, aki apja helyett vezette az országgyűlés tárgyalásait, éles hangú leiratban válaszolt, mivel szerinte a király igenis jó minőségű pénzt veret.³⁷⁷

Az 1563-as országgyűlésen a rendek oldaláról merült fel annak igénye, hogy a birodalmi pénzverési rendtartást Magyarországon is célszerű lenne bevezetni. Ebből a célból bizottságot választottak, amelynek feladatául szabták, hogy a császár tanácsosaival a magyar pénzrendszernek a némethez való közelítésének lehetőségeit megtanácskozza.³⁷⁸ Az országgyűlés ismét szigorú fellépést kívánt a nemesfémkivitel tárgyában, valamint szorgalmazta a *pisetarius* munkájának támogatását.³⁷⁹

Az 1566-os pozsonyi országgyűlés újlag törvénycikket alkotott a nemesfémek kivitele tárgyában, és szigorúan megtiltotta az arany és az ezüst Lengyelországba, vagy más országba történő kivitelét.³⁸⁰

1567-ben ismét az országgyűlés napirendjén szerepelt a pénz ügye. A rendek sérelmezték, hogy az uralkodó örökös tartományaiban nem saját értékükön fogadják el a magyar pénzeket, így minden talléron tíz denár veszteségük van, mert bár a kincstár a tallért száz denárért adja, a külforgalomban csak kilencven denárt adnak érte. A király válaszában azt javasolta, hogy a rendek járuljanak hozzá ahhoz, hogy magyar pénzeit is német pénzláb szerint veresse. Egyúttal kezdeményezte a részletes kivizsgálás érdekében országgyűlési bizottság kiküldését. A rendek elfogadták, hogy a magyar pénzeket a német pénzláb szerint verjék ezentúl, de kikötötték a magyar felségjelzések használatát a magyar kibocsátású pénzekben. A bizottság kiküldésére azonban nem került sor, nyilván azért nem, hogy ne kelljen a tallerverést törvényesíteni.³⁸¹

³⁷⁷ MOE IV, 170., KOLLÁNYI 1889, 712–713., HARKÓ 1912, 82–83. A pénzverés ügye Miksa cseh királynak a pozsonyi országgyűléshez intézett első leiratában (1559. február 5.): MOE IV, 252. A pozsonyi országgyűlésnek a pénzverésről alkotott törvénycikke (1559. március 10.): XLVI. tc. (MOE IV, 361., CJH II, 468–469.).

³⁷⁸ MOE IV, 429., HARKÓ 1912, 84.

³⁷⁹ ERNYEY 1926, 117. A pozsonyi országgyűlésnek a nemesfém-kiviteli tilalom tárgyában, valamint a *pisetarius*ról meghozott rendelkezése (1563. november 13.): LXXIII. tc. (MOE IV, 608., CJH II, 524–525.).

³⁸⁰ MOE V, 8., A pozsonyi országgyűlés rendelkezése a nemesfémek kiviteli tilalma tárgyában (1566. május 2.): MOE V, 62. A Magyar Kamara a lengyelországi nemesfémkivitel megakadályozása érdekében támogatta a Szepesi Kamara fölállítását, Lőcse vagy más alkalmas városban létrehozandó székhellyel (*Privata fisci negotia ad Sac. Caes. Mttem pro humili supplicatione*, 1563–1566): EC II, 196–203. Az uralkodó erre azt válaszolta (Augusta Vindelicorum, 1566. február 24.), hogy „...in cameram nostram Leuchoviae instituendam, redimi, redemptumque per certum officialem, deinde in Cremniciensem cameram ratione servata, transmitti...” (BR.). A Szepesi Kamara létrejött: SZŰCS 1990, 18–21.

³⁸¹ MOE V, 93., 95–97., HARKÓ 1912, 96–97. A pénzverés ügye Miksa királynak a pozsonyi országgyűlés második feliratára adott válaszából (1567. július): MOE V, 135–136. A pozsonyi országgyűlésnek a pénzverésről hozott rendelkezése (1567. július 27.): XLV. tc. (MOE V, 161., CJH II, 582–585.) A körmöci követek jelentése a pénz ügyéről (július 12.): „Von wegen der Müntz ist under andern auch ein grosz geschrei

Az időközben az országot elárasztó silány minőségű lengyel pénzek ellen a király a szepesi kamara létrehozásával kísérelt meg védekezni. Úgy tűnik, ez kevésnek bizonyult, és az 1567-ben felállított új kamara sem oldotta meg a válságot, mert az 1569-es országgyűlésen a rendek arról panaszkodnak, hogy a rossz lengyel pénzek az egész Felvidéken forgalomban vannak. Javasolják a királynak, hogy állítsa vissza a régi árulerakó-helyeket, így nem áramlana be a pénzforgalomba a rossz pénz, ráadásul útját lehetne állni a lengyelek nemesfém-kivitelének is.³⁸²

Másrészt megint központi téma lett a magyar pénzek külföldi elfogadtatásának kérdése is. A panaszok szerint Ausztriában továbbra sem értékükön fogadják el a magyar vereteket, például a tallérért a kívánt száz denár helyett továbbra is csak kilencvenegy denárt hajlandóak Bécsben és másutt is kifizetni.³⁸³

A király mindkét kérdésre kedvező választ adott. A Magyar Kamara javaslata alapján egyetértett a lerakodóhelyek fölállításával, és arra kérte a rendeket, hogy jelöljék ki, hol állíttassa föl ezeket. Másrészt szigorúan felszólított mindenkit, hogy az országból magyar aranyat és ezüstöt senki se merészeljen kivinni, lengyel aranyat és ezüstöt pedig elfogadni. A magyar pénz ügyében országgyűlési bizottság kiküldését kezdeményezte, amely megbízottaival tárgyalna a megoldási javaslatokról. A rendi válasz azonban csak a lengyel pénz ügyével foglalkozott (a bizottság ügyéről jobbnak látták hallgatni), kérve a királyt, hogy ne csak a pénzzé vert, hanem a veretlen (tehát nyers) nemesfémek kivitelét is tiltsa meg. Lerakodóhelyeknek Lengyelország felé Kassa, Eperjes, Lőcse, Bártfa, Késmárk városait javasolták, fióklarakodóhelynek pedig Homonnát, Varannót és Sztropkót; Ausztria felé Pozsonyt és Sopront, Morvaország felé Nagyszombatot, Szlavóniában Zágrábot és Varasdót

und gemeine clag. Der Ertzbischof will ich soll die Landschaft davon berichten wie hoch die Müntz bei uns geschlagen wird, was für ein Unterschied sei zwischen der ungrisch und deutschen Müntz? ... Wär vonnöten ich wer der Müntzwerks allenthalben unterricht. Denn ich fürwar also wenig oder gar kheinen Bericht geben khan... Bestehe ich allda für die Landschaft mit Spott" (MOE V, 97. (2. jegyzet)). A király az országgyűlés döntésének végrehajtása érdekében a Magyar Kamarához fordult, javaslatokat kérve (Bécs, 1567. szeptember 19.): BR. Mivel az osztrák tartományokban korántsem volt sikeres a magyar denárok kitiltása, egyre inkább *valvatio*-s intézkedésekkel kísérleteztek. Az is előfordult egyébként, hogy ausztriai adóbefizetést magyar denárokból teljesítettek: BUZA 1995, 89–90.

³⁸² MOE V, 180., HARKÓ 1912, 98–99. HUSZÁR 1969–1970, 58–59. A király 1566-ban rendelte el a Szepesi Kamara fölállítását, és ekkor nevezte ki első tisztikarát is (Bécs, 1566. december 29.): BR. Az új kamara megnyitásához azonban pénzre volt szükség (hatezer forint), ennek előteremtésére a király a Magyar Kamarát utasította (Prága, 1567. március 11.): BR. A király néhány hónap múlva már arról értesítette a Magyar Kamarát, hogy a nemesfémkivitel ügyében egyértelmű utasításokat adott az újonnan fölállított Szepesi Kamarának (Pozsony, 1567. július 16.): BR. A szepesi kamara létrejöttéhez: SZÜCS 1990, 7., 18–21., PÁLFFY 2010, 196–197.

³⁸³ MOE V, 180., HARKÓ 1912, 99.

említették. Egyúttal felhívták a király figyelmét arra, hogy ezen lerakodóhelyek működését ősi szokások és kiváltságok szabályozzák.³⁸⁴

Megoldást azonban nem hoztak az elfogadott rendelkezések sem. 1572-ben már arra kérték a rendek a királyt, hogy ne engedje a körmöci kamarában vagy másutt az aranydukátot rossz lengyel pénzre váltani, mert ez kárt okoz az ország lakóinak. Kérték az uralkodót arra is, hogy biztosítsa a tallér értékét, azaz száz denáros árfolyamát. Válaszában Miksa ígéretet tett a lengyel pénzek leértékelésére. A tallérok kapcsán viszont kijelenti, hogy nem tehet semmit, mivel ő maga adott ki rendeletet arról, hogy az 1559-es birodalmi pénzverési rendelet előtti szabályok szerint vert tallérok értéke az örökös tartományokban hetven krajcár legyen.³⁸⁵

Időközben a király megváltoztatta a denárok pénzlábát, és csökkentette a kibocsátandó mennyiséget is. Mivel kevesebb magyar aprópénz került forgalomba, tág tere nyílt a lengyel pénzeknek a magyar pénzforgalomban. A király érzelve a kialakult helyzet miatti elkeseredettséget, az 1574-es országgyűlésnek küldött előterjesztésében már a lengyel pénzek *valvatio*-ját ajánlotta. A rendek azonban határozott fellépést, és egyértelmű eljárási módot követeltek a királytól: tiltsa meg a lengyel pénzek forgalmát elkobzás büntetésének terhe alatt. Hirdessék ki, hogy a lengyel pénzek Szent Mihály napjáig (szeptember 29.) tartják értéküket és addig maradhatnak forgalomban, de akinél azután is ilyet találnak, attól el kell venni, és az összeg 2/3-a kincstárat, 1/3-a a feljelentőt illesse. Az országgyűlésen jelen lévő Ernő és Rudolf főhercegek, a király fiai, továbbították a rendi követeléseket, de nem akartak engedni azoknak. A lengyel trón felé kacsintgató Miksa király (1564–1576) érdekei ugyanis nem ezt diktálták. A király ezért válaszában hosszabb tárgyalást tartott szükségesnek a kérdés megoldása érdekében. A rendek azonban nem engedtek, ezért végül az uralkodó beadta a derekát: a rendi javaslatok bekerülhettek az országgyűlés törvénykönyvébe.³⁸⁶

³⁸⁴ MOE V, 185., HARKÓ 1912, 99–100. A lengyel pénzek kiszorítására vonatkozó szövegrész Miksa király országgyűlési előterjesztéséből (1569. augusztus 19.): MOE V, 211. A pozsonyi országgyűlésen a lengyel pénzekről és lerakodóhelyekről alkotott törvénycikk (1569. október 26.): XVIII. tc. (MOE V, 264., CJH II, 596–597.). Miksa király a fenti törvénycikk szellemében meg is kereste a Szepesi Kamarát, hogy a hozott végzéseknek megfelelően, akadályozzák meg a Lengyelországba irányuló illegális nemesfémkivitelt (Bécs, 1569. november 18.): BM 1569, 319. Ezt később — a kamara válaszát követően — részletes utasítással egészítette ki (Pozsony, 1570. április 3.): BM 1570, 55. A nemesfémkivitel később is jogi szabályozást igényelt volna, ezért Miksa király és az Udvari Kamara 1573-ban többször is (március 21., március 31., június 8.) megkereste a Magyar Kamarát, hogy a tárgyban rendelkezésre álló korábbi rendeleteket küldje meg: BR.

³⁸⁵ HARKÓ 1912, 101–102., HUSZÁR 1969–1970, 59. A lengyel pénzek forgalmára és a tallérok árfolyamára vonatkozó részek a pozsonyi országgyűlés feliratából (1572. március 15.): MOE V, 348. A lengyel pénzek forgalmáról és a tallérok árfolyamáról Miksa király pozsonyi országgyűlésnek adott válasziratából (1572. március 22.): MOE V, 381–382.

³⁸⁶ HARKÓ 1912, 103–108. HUSZÁR 1969–1970, 59. A lengyel pénzek forgalmával kapcsolatos szövegrész a pozsonyi országgyűlésnek Miksa királyhoz intézett feliratából (1574. március 20.): MOE VI, 46. A lengyel pénzek forgalmával kapcsolatos rész Miksa királynak a fiaihoz intézett leiratából, amelyet a pozsonyi országgyűlés második felirata tárgyában írt (1574. március 28.): MOE VI, 107–108. A lengyel pénzek forgalmának megtiltásáról szóló törvénycikk (1574. április 4.): XX. tc. (MOE VI, 120–121., CJH II, 642–643.).

1575-ben a király elrendelte, hogy nagyobb mennyiségben bocsássanak ki Körmöcön denárokat, mint korábban: azaz a rendelkezésre álló ezüst háromnegyedéből denárokat, egynegyedéből pedig tallérokat verjenek. Másrészt az országgyűlésnek ismét a lengyel pénzek valvását ajánlotta. Az elegendő mennyiségű pénz biztosítása érdekében Körmöcbánya mellett újra megnyitották a kassai pénzverdét.³⁸⁷

Mivel azonban a tallérverés ismét túlsúlyba került az aprópénzekével szemben, az új királynak, Rudolfnak szembe kellett néznie a pénzrendszer válságával. Az 1578-as országgyűlésen a rendek arra kérték az uralkodót, hogy a magyar pénzeket Bécsben és tartományaiban értékükön fogadtassa el, mégpedig a tallért száz denárért. A bányavárosok ezzel egyidejűleg a lengyel pénzek kitiltását követelték.³⁸⁸

Válaszában a király ismét csak arra az ausztriai rendeletre hivatkozott, amelyet elődje Miksa adott ki, és amelynek alapján a magyar tallérok hetven krajcáros értékben forognak az örökös tartományokban. A lengyel pénzek kitiltására vonatkozóan pedig konkrét javaslatot kért a rendektől. A rendek viszontválaszukban közölték, a király a zsoldfizetéskor is érvényesítse az ausztriai tallérértéket, azaz a hetven krajcárt. A lengyel pénzek esetében pedig egyértelmű a jogi szabályozás: vagy teljesen ki kell tiltani őket, vagy meg kell határozni értéküket a magyar pénzekhez képest. Ismételt válaszában az uralkodó nem tett mást, mint a korábban előadottakat ismételte, így szerette volna a rendeket kifárasztani. A rendek azonban fönntartották álláspontjukat.³⁸⁹

A király a magyar pénzek ausztriai értékének kérdésében nem engedett. A lengyel pénzeknél viszont az értékmeghatározást jó megoldásnak tartotta, és ígérete szerint ki is hirdette volna a bányavárosokban.³⁹⁰ Az országgyűlés törvénykönyvében végül a rendek a magyar pénzek külföldi értékének ügyét a királyra bízták, a lengyel pénzeket pedig kitiltották a forgalomból. Két eljárási módot határozott meg a törvény: vagy tilalom alá veszik, vagy

³⁸⁷ MOE VI, 133., HARKÓ 1912, 108–111. Miksa rendelete az alsó-ausztriai kamarához a tallérkibocsátás mennyiségének megváltoztatásáról (Bécs, 1575. február 2.): BM 1575, 65.

³⁸⁸ MOE VI, 199., HARKÓ 1912, 124–125. A magyar pénzek ausztriai elfogadásáról szóló szövegrész a pozsonyi országgyűlés első fölratából (1578. március 13.): MOE VI, 254. A lengyel pénzek magyarországi kitiltásának ügye a pozsonyi országgyűlés első fölratában (1578. március 13.): MOE VI, 263–264.

³⁸⁹ MOE VI, 204., 209., HARKÓ 1912, 124–126. A magyar pénzek ausztriai elfogadásáról Rudolf királynak, a pozsonyi országgyűlés első fölratára adott válaszából (1578. március 20.): MOE V, 280. A lengyel pénz kitiltásáról Rudolf királynak, a pozsonyi országgyűlés első fölratára adott válaszából (1578. március 20.): MOE V, 283. A magyar pénz külföldi elfogadásának kérdése a pozsonyi országgyűlés második fölratában (1578. március 25.): MOE VI, 289. A magyar pénz külföldi elfogadásának és a lengyel pénz magyarországi kitiltásának ügyei a pozsonyi országgyűlés második fölratára adott királyi válaszban (1578. március 26.): MOE VI, 297. A magyar pénz elfogadásának ügye a pozsonyi országgyűlés harmadik fölratában (1578. április 2.): MOE VI, 305.

³⁹⁰ HARKÓ 1912, 125–126. A magyar pénz külföldi elfogadásának és a lengyel pénzek valválásának ügye a pozsonyi országgyűlés harmadik fölratára adott királyi válaszban (1578. április 3.): MOE VI, 311.

pedig rányomják a pénzekre értéküket, amely értéknél többet nem szabad adni értük.³⁹¹ A törvényt persze nem hajtották végre, ez abból is kiderül, hogy az 1580-as országgyűlésnek szánt királyi előterjesztés a korábbi országgyűlés e tárgyban hozott végzését végrehajtani javasolta.³⁹²

Miközben a király rontotta az aprópénzek pénzlábát, valamint csökkentette a denárkibocsátás mennyiségét, és ezáltal elősegítette a lengyel pénzek forgalmát, 1582-es országgyűlési előterjesztésében ismét az 1578-as tilalom végrehajtását javasolta. A rendek azonban egyértelműen a király és tisztviselői felelősségét hangsúlyozták, mondván maguk a királyi tisztviselők viszik ki a tallérokat és az aranyakat Lengyelországba. Kérték a királyt, hogy minden tartományában azonos értékű pénzt veressen, illetve, hogy a kincstár a denárokat és a garasokat nagyobb mennyiségben bocsássa ki.³⁹³

A király válaszában gyakorlatilag a fennálló állapotot igyekezett megőrizni, azaz ismét az 1578-as tilalom végrehajtására helyezte ki mondanivalóját. Hivatkozott egy vizsgálatra, amely tisztázta tisztviselőit a lengyel pénzekkel kapcsolatos vádak alól. Végül az egész ügyet elhalasztották a következő országgyűlésig.³⁹⁴

Rudolf és tanácsadói a pénzforgalom válságjelenségeit a tallérveréssel kívánták orvosolni. Mivel az aprópénzek mindent elárasztottak, a király 1582-ben utasítást adott a körmöci kamarának a kibocsátandó tallérmennyiség háromszorosára emelésére.³⁹⁵

A 16. század második felében is tisztázandó kérdések a királyi Magyarország pénzkibocsátása, illetve a pénzverési jövedelem nagysága. Acsády Ignác az 1564-es körmöci számadás adatsorait idézve 113 ezer forint pénzverési hasznot mutat ki Körmöcbányáról. A

³⁹¹ HARKÓ 1912, 126. A pozsonyi országgyűlésnek a lengyel pénzek forgalmáról hozott rendelkezése (1578. április 13.): XIX. tc. (MOE VI, 324–325., CJH II, 678–679.). Ernő főherceg ősszel (Bécs, 1578. szeptember 17.) a Magyar Kamarát kérte a szükséges jogszabály megfogalmazására, mivel az országgyűlés „*duos monetae Polonicae prohibendae modos, esse decretos, ut aut passim ubique interdictatur, vel ad valorem seu ligam suam redigatur*” (BR). Ezt követően megjelent a király *valvatio*-s rendelete is (Prága, 1578. október 15.): BM 1578, 230., BR., HUSZÁR 1969–1970, 59.

³⁹² HARKÓ 1912, 126. Rudolf király előterjesztése a pozsonyi országgyűlésnek (1580. február 10.): „*De moneta Polonica Maiestas sua nouissime Dietae decreto inhaerendum, illudque in effectum deducendum censet; ita scilicet, ut ad suum valorem et ligam redigatur, constituta iuxta articulos anni septuagesimi quarti in eos, qui aliter quam iuxta huiusmodi valuationem quaestum cum moneta Polonica exercuerint, pecunie istius amittendae poena*” MOE VI, 366.

³⁹³ MOE VII, 7., 12–13., HARKÓ 1912, 127–129. A lengyel pénzek magyarországi és a magyar pénzek külföldi forgalmáról, valamint a nemesfém-kiviteli tilalomról Rudolf királynak a pozsonyi országgyűlés elé beterjesztett előterjesztéséből (1582. január 15.): MOE VII, 41–42. A magyar pénzek külföldi és lengyel pénzek magyarországi forgalmáról az Udvari Kamarának az országgyűlés fölirata kapcsán adott véleményéből (1582. január 30.): MOE VII, 68–69. A lengyel pénzek magyarországi és a magyar pénzek külföldi forgalmáról, valamint a nemesfém-kiviteli tilalomról Rudolf királynak a pozsonyi országgyűlés föliratára adott válaszából (1582. január 15.): MOE VII, 101–102.

³⁹⁴ MOE VII, 25., HARKÓ 1912, 130.

³⁹⁵ Az 1582. május 9-én kelt királyi rendelet megváltoztatta a tallérpénzlábat és elrendelte kiverendő tallérok mennyiségének jelentős növelését: NEWALD 1885, 126.

többi, részlegesen működő verde esetében csak töredékes és szórványos adataink vannak. A nagybányai verde (pontosabban aranybeváltás és finomítás) haszna az 1550-es években nagyon alacsony összeg — 230 forint — volt, az 1580-as években viszont már 4–6000 forintra tehetjük. A szebeni hozamot mintegy 2000 forintnak vehetjük. Kassáról és Kolozsvárról nincs adatunk, de egyik sem lehetett túl jelentős. Összességében egyet kell értenünk Acsádyval, aki a pénzverés jövedelmét azonosnak vette a körmöci bevétellel. A bevételhez hasonlóan a kibocsátással kapcsolatban is csak Körmöcről rendelkezünk viszonylag teljes adatsorral. Itt aranydukátból éves szinten 36 000 és 109 000 darab közötti mennyiségeket vertek; talléroból 3 000 és 221 000 közötti, denárokból 3 és 24 millió közötti darabszámok ismeretesek. Bár további négy helyen vertek még királyi magyar pénzeket, tartós, évtizedes kifutású pénzveréssel csak Körmöcbányán számolhatunk. A leletek is egyértelműen bizonyítják, hogy a forgalomban volt pénzürmék elsöprő többségét Körömön verték. Ezért mindkét kérdésre megint a körmöci adatok alapján célszerű választ adni. Ugyanakkor az országgyűlések határozatai a pénzkibocsátással kapcsolatban mindenképpen továbbgondolandók, hiszen arányszámokat tartalmaznak, pontosabban meghatározzák, hogy a rendelkezésre álló ezüst hányad részét kell például tallerrá verni stb.³⁹⁶

A pénzverés hasznát alapvetően befolyásolta a nemesfémek beváltási ára. 1560-ban új díjszabás lépett életbe. A tizenöt latos finomságú ezüst beváltási árát márkánként 6 forintra, majd 1607-ben 6 forint 75 denárra emelték.³⁹⁷ Az ezüsstel ellentétben az arany ára a 16. század második felében sem változott jelentősen. 1576-ban például egy márka színaranyért 66 aranydukátot és 48 garast adtak Nagybányán. Az arany árának változatlansága azzal magyarázható, hogy a pénzöntvény finomsága sem változott, az aranyarat pedig mindig és következetesen aranydukátban állapították meg.³⁹⁸

³⁹⁶ ACSÁDY 1888, 164., GYÖNGYÖSSY 2010a, 39–56. Kenyeres István kutatásai szerint a bányászat és pénzverés jövedelme az 1570-es évek közepén mintegy százhatvanezer magyar aranyforint (azaz kétszázezer rajnai forint) volt, ez azonban egy évtized múltán már nem érte el a hetvenezer magyar aranyforintot (azaz nyolcvanezer rajnai forintot) sem: KENYERES 2008, 372–374. Lásd még: PÁLFFY 2010, 203–205.

³⁹⁷ HUSZÁR 1975, 56. Már 1557-ben kérelmezték a selmeci bányapolgárok a beváltási ár emelését, de ekkor még nem történt jelentős emelés: PÉCH 1884, 222–223. A díjszabás megváltoztatására 1560. február 6. után került sor: PÉCH 1884, 228. Mindenesetre az új beváltási ár kezdetben nem érvényesült maradéktalanul, mert például 1563-ban a felsőbányai és a nagybányai polgárok kérvényt adtak be az uralkodónak (1563. november 11. előtt), amelyben kérték, hogy tartsák meg az uralkodói rendeletben előírt márkánkénti 6 forintos árat: BR. 1607. május 1-jén ismét új árszabás lépett életbe: márkánként 6 forint 75 denárért rendelték beváltani a tizenöt latos finomságú ezüstöt: NEWALD 1885, 136–137., PÉCH 1887, 59. A nagybányai adatok ettől kicsit eltérnek. Az 1550–1580 között ismert adatok alapján márkánként 6 forint, 1599-ben 9, 1601-ben 8, 1603-ban pedig 8 és 9 forintos adataink vannak: GÜNDISCH 1932, 86.

³⁹⁸ GÜNDISCH 1932, 85., PAULINYI 1936, 51.

IV. PÉNZFORGALOM

IV.1. Pénzforgalom és pénzértékviszonyok a késő középkori Nyugat-Magyarországon

Luxemburgi Zsigmond trónra lépésével a korabeli pénzforgalomban is mélyreható változások kezdődtek. Ezt a változást leginkább három nagy darabszámú éremlelettel jellemezhetjük: a *szabadszállási* és a *jászsáosszentgyörgyi* éremkincsek nagyságrendje ugyanis jócskán meghaladja a húszezret is; a *veszprémi* kisebb ugyan, ám még így is jelentősnek tekinthető. Az első kettő falusi környezetből származik, és az is közös jellemzőjük, hogy ezüstleletek; a szabadszállási leletben felbukkanó néhány aranyforint kivételesnek számít. A veszprémi esetében — bár a háttérben városi környezetet feltételezhetünk — szintén ezüstleletről van szó, de a benne megjelenő külföldi pénzek már külkereskedelmi kapcsolatokra is utalnak. A korabeli magyar pénzforgalomban alapvetően ezüstpénzeket használtak, vélhetőleg még a nagyobb ügyletek lebonyolításakor is, és ez a pénzmennyiség a leletek tanúbizonysága szerint a szükséges mennyiségben rendelkezésre is állt.³⁹⁹

Zsigmond pénzei változó minőségűek voltak, és ez a pénzforgalomban is megmutatkozott. A magyar aranyforint mint fizetőeszköz tovább folytatta sikeres pályafutását, őrizte stabilitását, értéke megegyezett a firenzei aranyforinttal és a velencei dukáttal, de magasabb volt, mint a rajnai aranyforinté. Pozsonyban például gyakran fizettek velencei dukáttal, olykor pedig rajnai aranyforinttal. A magyar aranyforint stabilitása több érdekcsoport számára is előnyös volt: a magyar vezetőrétegnek és a külföldi (itáliai és délnémet) tőkéscsoportoknak egyaránt érdekében állt, így rontása fel sem merülhetett, szemben a köznemesség és a városi polgárság pénzének tekinthető ezüstpénzekkel. Nem véletlen, hogy Zsigmond uralma alatt az ezüstpénzveretek értékállósága állandó problémát jelentett. Az aranyforint szerepe csak elzálogosításokkor, a pápai adók megfizetésekor, valamint a nyugatra irányuló külkereskedelemben volt jelentős. A forrásokban leginkább *florenus*-ként emlegetett aranypénz gyakran „vörös” forintként is felbukkan. Igazi jelentőségét csak Zsigmond mértékegységekkel kapcsolatos reformintézkedései révén nyerte el.⁴⁰⁰

³⁹⁹ *Szabadszállás* (22116 érme): KIRÁLY 1945–1946., *Jászsáosszentgyörgy* (kb. 24000 érme): POLGÁR – TÁLAS 1996., POLGÁR 1999., *Veszprém* (3031 érme): GEDAI 1993–1994.

⁴⁰⁰ KOVÁTS 1900, 388–393., ULRICH 2000, 121., 126–127. Sopronban 1386-ban az aranyforint már *guldein* néven szerepel, ettől kezdve pedig gyakran *roter guldein*-nek nevezik: HUSZÁR 1989 [1971], 31. Pozsonyban *rot, hungerisch* jelzőkkel illetik az aranyforintot, vagy egyenesen „*guter newer vngrischer guldeyn, die dew wag*

Az aranyforint írott forrásokban található említéseit vidékenként vizsgálva különös kép tárul elénk. A vizsgált korszakban az aranyforintokban bonyolított ügyletek növekedését tapasztalhatjuk. Az aranyforint-használat szempontjából a legfejlettebbnek a budai, a körmöci, a szlavóniai és a kassa–szomolnoki kamara területe tűnik. Szlavónia azonban jócskán megelőzi az északkelet-magyarországi területeket, mert itt az írott források szerint is jelentős mennyiségű velencei aranydukáttal kell számolnunk. Így az aranypénzek okleveles említései alapján az ország közepét és fővárosát magában foglaló budai, a jelentős bányavidéken elterülő, de fontos kereskedő városokkal (Pozsony, Nagyszombat) is fémjelezhető körmöci és a kereskedelmi utak miatt jelentőssé váló szlavóniai kamara területei tűnnek az ország legfejlettebb területeinek. Az aranyak használata nemcsak arra utal, hogy ezek a vidékek értékörző törvényes fizetőeszközökre alapozták gazdasági életüket, hanem az ügyletekben előforduló összegek nagyságára is. A pécs–szerémi, a szatmár–nagybányai, a várad–lippa–szegedi, valamint az erdélyi kamarák esetében az aranyforintban végrehajtott ügyletek csekély száma, a társadalom monetarizáltságának alacsonyabb fokára utal.⁴⁰¹

Nyugat-Magyarország városai fölemelkedésében komoly szerepet játszott a borkereskedelem. A 14. században — az osztrák konkurencia kiiktatása után — fellendültek a Morvaország felé irányuló borszállítások. Az egyes városok körül hatalmas szőlőültetvények alakultak ki. Pozsonyt leszámítva az érintett városok azonban nem tudtak profitálni a bor által megszerzett haszonból, fő gazdasági profiljuk továbbra is e nemes nedű maradt.⁴⁰²

wol haben” megnevezéssel említik: KOVÁTS 1900, 389. (1. jegyzet). A velencei dukátok magyarországi forgalmához: GYÖNGYÖSSY 2014b.

⁴⁰¹ GYÖNGYÖSSY 2008, 92–93. A távolsági kereskedelem irányait jelölik ki a korszak nyugat-magyarországi aranyforint-leletei, a *gerencséri*, a *pozsonyi* és a *muravidi*, valamint a 15. század század végéről származó *rigyáci*. 1387-ben Pozsony városa Izsák marcheggi zsidónak egy tartozás fejében — nehogy egy pozsonyi polgár tartozás fejében lekötött fél háza a kölcsönadó kezére kerüljön — 447 aranyforintot fizetett ki: LEDERER 1932, 64. 1405-ben Bruno von Lechnitz kölni és Heinrich Rek nürnbergi polgár a pozsonyi tanács előtt egyezett meg 400 magyar, illetve 444 rajnai aranyforintnyi követelésük ügyében: LEDERER 1932, 90. 1452-ben Zenkel János pozsonyi polgár Gebhart Farkas pozsonyi polgárnak 160 aranyforinttal vált adósává, amelyből évente 16 forintot törleszt: LEDERER 1932, 37. Az aranyforint kimutathatóan fontos szerepet játszott például a Bécs és a Pozsony közti kereskedelmi kapcsolatokban, bár az áruhitelek egy részénél következetesen fontban számoltak: LEDERER 1932, 95–97. A pozsonyi polgárok egymás közti pénzkölcsöneiben viszont ritkán szerepel aranyforint: LEDERER 1932, 155. Ha azonban a város (Pozsony, Sopron) vett kölcsön — zsidóktól, egyházaktól, polgároktól — az rendszerint aranyforintban történt: LEDERER 1932, 205–209. Zsigmond halála után a falvakban, illetve az azokkal kapcsolatban lebonyolított nyugat-magyarországi ügyletek (adásvétel, zálogosítás) kivétel nélkül aranyforintban zajlottak (korábban nem ez volt a jellemző) a Pannonhalmi Apátság hiteleshelyi oklevelei szerint, amelyek erre nagyon sok példát szolgáltatnak: DRESKA 2010. Ezt a tendenciát tükrözi vissza talán az 1480-as években elrejtett *rábasömjéni* aranyforintlelet is.

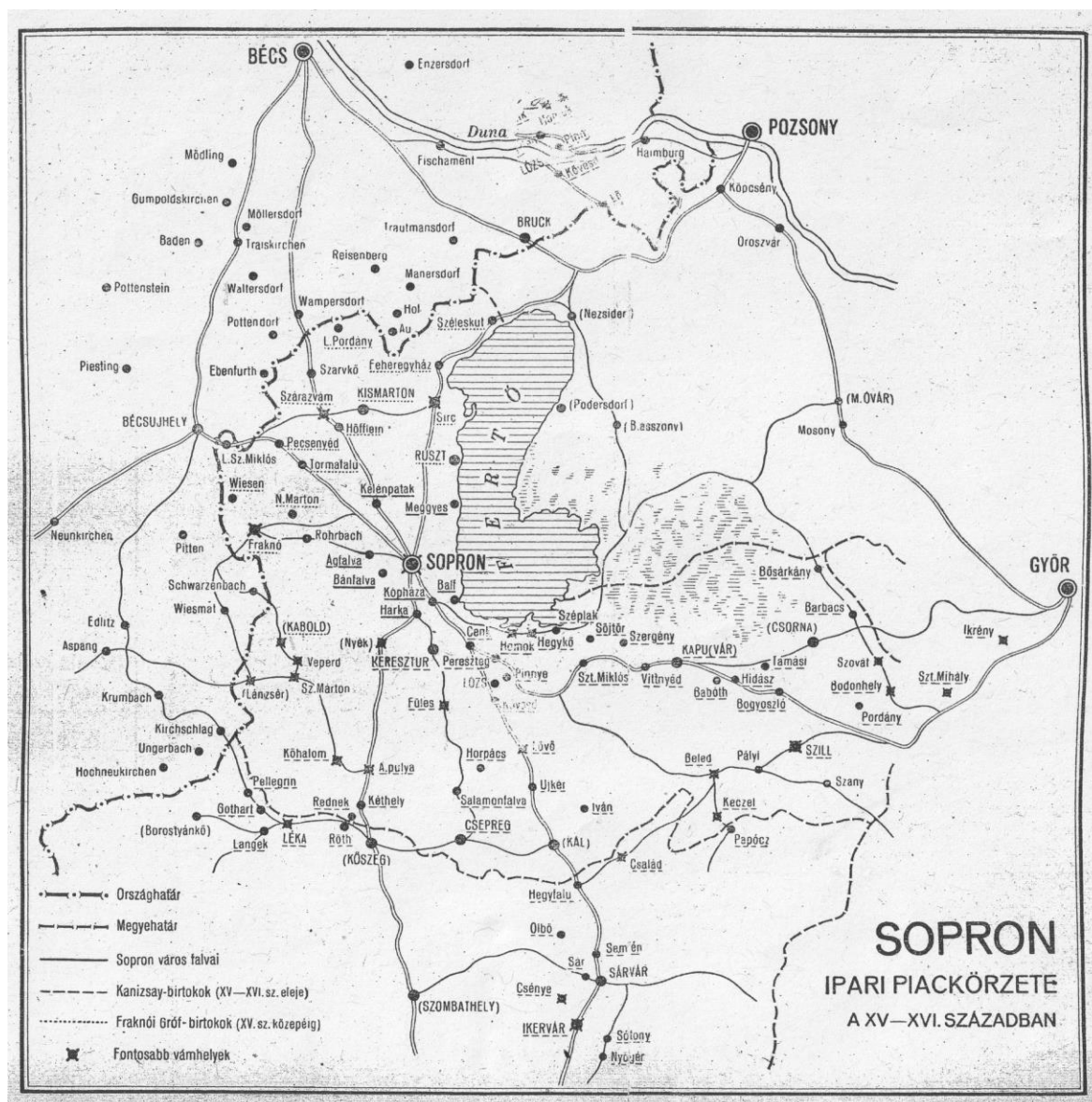
⁴⁰² PLEIDELL 1925, 51., SZÜCS 1955, 27–30., 54–56., SZENDE 2004, 28–31., 51. Sopron azt a kiváltságot kapta az osztrák főhercegtől a 15. század végén, hogy polgárai 200 dreyling bort szállíthattak Ausztrián keresztül Morvaország felé: SZÜCS 1955, 172.

Nyugat-Magyarország kereskedelmi gócpontja a késő középkorban Pozsony volt. Közvetlen piackörzete (kb. 50–60 kilométer sugarú körön belül) Pozsony megyére, Komárom nyugati és Nyitra vármegye déli sávjára terjedt ki. A 14. század második felében a pozsonyiak legfontosabb kereskedelmi tevékenysége még az volt, hogy a királyi udvarba bort és gabonát szállítottak. 1369-ben a győri harmincadhivatalt Nagy Lajos áthelyezte Pozsonyba, ekkor részleges harmincadmentességet is kaptak a saját hasznukra Pozsonyba szállított posztó és élelmiszer vonatkozásában. 1396-ban Zsigmond elrendelte, hogy hat nagy kompot tartsanak készenlétben a közlekedés könnyebb lebonyolítása érdekében. 1410-ben pedig híd építését parancsolta meg Vereknénél, az Öreg-Dunán, hogy a kereskedők ne kerüljék ki a harmincadot. Pozsony 15. században kialakult áruforgalmi és kereskedelmi körzete már jelentős területet ölelt fel: északon az országhatár, Trencsén, az alsó-magyarországi bányavárosok, Buda és Pest, Székesfehérvár által meghatározott félkörív és a nyugati határ közötti országrészre terjed ki. A pozsonyi kézművesek zöme viszont közvetlen környék parasztsága számára állított elő iparcikkeket.⁴⁰³

A késő középkorban a Nyugat-Dunántúl kereskedelmi központja Sopron lett, közvetlen piackörzete (kb. 50 kilométer sugarú körön belül) Alsó-Ausztria keleti sávja, a középkori Sopron vármegye, valamint Vas megye északi része volt. A város meghatározó szerepet játszott a borkereskedelemben. A kereskedelem fősúlyát még 1364-ben is a nyers termékek képezték. Nem véletlen, hogy a soproniak harmincadmentességgel rendelkeztek az eladásra kivitt élelmiszer, a behozott posztó, valamint az exportált bor vonatkozásában (utóbbi tekintetében csak egy évig). Nagy Lajos egyébként többször is adott harmincadmentességet a kivitt gabonára és borra. A kereskedelmi kapcsolatok fejlődése következtében 1383-ban a sárvári harmincad átkerült Sopronba. Ahogy Pozsony esetében már jeleztük, a soproni kézművesek is csak a közvetlen környék számára termeltek. A két város piackörzetei között nem volt átfedés.⁴⁰⁴

⁴⁰³ KOVÁTS 1902a, 8., PLEIDELL 1925, 64–67., SZŰCS 1955, 28., 54., 99–100., 105–106., PACH 1990, 61–63., HÁZI 2000, 25–33., SZENDE 2004, 35–36., 40., 44–47., 51., KUBINYI 2004b, 28–29. A 15. század első felében két országos vására volt Pozsonynak. Az egyiket Szent Lőrinc napján (augusztus 10.), a másikat *Laetare* vasárnap (nagybőjt negyedik vasárnapja) előtti szerdán (*quadragesima media*) tartották: KOVÁTS 1902a, 62. Az 1430-as záródású *pozsonyi* aranylelet, a 15. század legnagyobb értékű nyugat-magyarországi éremlélete, világosan kijelöli Pozsony helyét a korabeli kereskedelemben.

⁴⁰⁴ PLEIDELL 1925, 67–69., SZŰCS 1955, 28., 85–92., MOLLAY 1993, 129–134., KUBINYI 2004b, 28–29., SZENDE 2004, 28–31., 35., 40., 44–47., 51.

(Forrás: SZÜCS 1955.)

Nagyszombatnak is komoly bortermelése volt már a 14. században. A város kereskedelme egyébként — a bort leszámítva — inkább csak a környékére szorítkozott.⁴⁰⁵ A püspöki székhely Győrnek viszont árumegállító joga volt, amelyet 1271-ben kapott. Ez a jogosultság később megszűnt, a győri harmincad pedig átkerült Pozsonyba. Sopron és Pozsony ugyanis erősebb volt, velük szemben Győr nem tudta gazdasági érdekeit érvényesíteni.⁴⁰⁶

⁴⁰⁵ PLEIDELL 1925, 62–64., HÁZI 2000, 55–58. Nagyszombat távolsági kereskedelemében játszott szerepének visszatükröződése az 1389-es záródású, velencei dukátokból és magyar aranyforintokból álló *gerencséri* éremlelet.

⁴⁰⁶ PLEIDELL 1925, 46., SZÜCS 1955, 22–23., PACH 1990, 64–65., KUBINYI 2004b, 28–29.

Nyugat-Magyarország külkereskedelmi szerepének felértékelődését jelentette, hogy Zsigmond 1402-ben Nagyszombatot, Pozsonyt és Sopront árumegállító joggal ruházta fel. Minden kereskedő köteles lett export és import áruját egyaránt az érintett városokban letenni, ahol azt kibontották, mázsálták, eladták vagy más árura cserélték. A rendelkezés — amely nem vonatkozott a soproni, a pozsonyi és a nagyszombati kereskedőkre — a tranzitforgalmat Budáról áthelyezte a határszélre. A király kereskedelempolitikája Pozsony gazdasági megerősödéséhez vezetett.⁴⁰⁷ A Zsigmond rendelkezése nyomán kibontakozó új rendszer a maga teljességében mindössze háromnegyed évig maradt érvényben, mert az uralkodó arra kényszerült, hogy a kiváltságot visszavonja, és az árumegállító jog szabályozását módosítsa. Mindebben komoly szerepet játszott Kassa és Buda, amelyeknek vezetőrétege nem szívesen mondott volna le a külföldi áruforgalomról, illetve az abból származó haszonról. Az új, kompromisszumos megoldás révén a külföldi kereskedők ismét szabadon eljuthattak a régi kereskedő centrumokba, de a határszéli városokban is köthettek üzleteket. A király ugyanakkor a honi kereskedőket mentesítette az árumegállító jog kényszerétől, mert ők a vámok és a harmincadok megfizetése után szabadon vihették áruikat külföldre.⁴⁰⁸

Zsigmond — városiasodással, a városok megerősödésével összefüggő — gazdaság- és kereskedelempolitikája három tényezőn nyugodott. Az első az egész országra kötelező, egységes súly-, hossz- és űrmértékrendszer érvényesítése volt. Az erről szóló döntés 1405-ben született meg, a dekrétumot az elkövetkező évtizedekben sikerrel hajtották végre. A második tényezőt a közlekedés zavartalanságának biztosításában jelölhetjük meg. Ez egyrészt jelentette a vámhelyek és vámszedés rendszerének felülvizsgálatát, másrészt pedig az átkelőhelyeken a hidak és a hajók karbantartásának ellenőrzését, illetve a törvényes vámhelyek megkerülésére szolgáló árutak felderítését. Az ezzel kapcsolatos folyamat az 1420-as és 1430-as években zajlott. A harmadik tényező a pénzforgalom átalakítása volt, ennek következtében a magyar piac a külföldi kereskedő számára is vonzóvá vált. Hazánk középkori külkereskedelmében a változatlan minőségben vert magyar aranyforint döntő jelentőségű pénznem volt.⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ ORTVAY 1898, 508–513., PLEIDELL 1925, 71–72., 76., LEDERER 1932, 92–94., SZÜCS 1955, 22., MÁLYUSZ 1984, 165., PACH 1990, 65–66., KUBINYI 1994, 3., SZENDE 2004, 36–38., 44–45. A 15. század elejére Pozsony és Sopron polgárai az alábbi városokkal létesítettek áruhitel-üzletet: Köln, Regensburg, Nürnberg, Bécs, Prága, Olmütz, Brünn, Dinkelsbühl: LEDERER 1932, 86–87. A Pozsonyban szereplő Hans Heimbach és Jakob Bischoff kölni kereskedők Bécsben nyugtákat állítottak ki soproni kereskedők számára, illetve Heimbach szolgálát küldte Sopronba egy követelés behajtására: LEDERER 1932, 91. Richard Schremp, Heinrich Hilden, Jakob Bischoff és Hans Heimbach kölni kereskedők nyugtája Sopron város részére 110 bécsi denárfont lefizetéséről (Bécs, 1410. február 26.): HÁZI 1923, 28–29. 1457/1458-ban az árukat behozó idegenek zömmel Budáról, Bécsből, Boroszlóból, Olmútból és Brünnből érkeztek: KOVÁTS 1902a, 181–182.

⁴⁰⁸ MÁLYUSZ 1984, 165–166., PACH 1990, 66–65., KUBINYI 1994, 3–4.

⁴⁰⁹ MÁLYUSZ 1984, 155–158.

A középkori magyar gazdaságtörténet-írás legtöbb vitára okot adó kérdése, hogy a magyar aranyforint milyen szerepet játszott korabeli gazdaságunkban. Kováts Ferenc és Paulinyi Oszkár a 15. század közepi pozsonyi vámnaplók alapján külkereskedelmi deficitet mutattak ki. A középkori Magyarország ugyanis a szükséges iparcikket és textilárut nyugati irányból szerezte be. Ez a vámnaplók bejegyzései alapján is megállapítható, ám az ellenérték, azaz a magyar kivitel értéke a behozatalhoz képest nagyon szerénynek mondható. Kováts és Paulinyi ezeket az adatokat országos szintre vetítették, és több százezer aranyforint mértékű passzívummal számoltak. Mályusz Elemér és Kubinyi András ugyanakkor arra mutattak rá, hogy a 15. század első és utolsó harmadában a magyar állatkivitel révén inkább aktívum mutatkozott. A század közepén a politikai helyzet valóban passzívvá tehetette a magyar külkereskedelmi mérleget, de ezt nem tekinthetjük általánosnak a késő középkor egészére nézve. A „gazdag föld – szegény ország” elmélete ennek fényében, valamint a középkori magyar aranyforint-kibocsátás mértékének ismeretében korrekcióra szorul.⁴¹⁰

Egyet kell értenünk Mályusz Elemérrel abban, hogy a 15. század első felében a magyar aranyforint korántsem akkora mértékben áramlott ki az országból, mint azt korábban feltételezték. Korábbi kutatásaink során ezt numizmatikai érvekkel is sikerült bizonyítani. Nyilvánvaló, hogy a nagyarányú fűszer- és textilexport fedezetét a korabeli magyar állatkivitelben kell keresnünk, bár éppen 1425 és 1475 között állatkivitelünk visszaesett. Azt is érdemes figyelembe venni, hogy a biztos minőségű vert aranypénzeket gyakran kézművesipari célokra: ékszerek, nemesfémtárgyak készítésére vagy műalkotások aranyozására használták fel.⁴¹¹

Az áruk értékét még a 14. század végén is előszeretettel fejezték ki mértékegységekből képzett mutatókkal. Így a korabeli írott forrásokban fel-felbukkan a denármárka, néha a garasmárka. A helyzetet bonyolította, hogy az alapul szolgáló márkasúlyok országszerte eltérőek voltak. Az ezekből képzett számítási forintegységek pedig csak tovább súlyosbították az átláthatatlan viszonyokat. Ezért Zsigmond 1405-ben átfogóan szabályozta a súlyegységeket: országosan kötelezővé tette a budai márka használatát. Másrészt a számítási forintot és az aranyforintot egyenértékűvé nyilvánította: mindkettőnek száz denárban

⁴¹⁰ KOVÁTS 1923 [1922], PAULINYI 1972., MÁLYUSZ 1985., MÁLYUSZ 1986., KUBINYI 1994, 16–19., KUBINYI 1998.

⁴¹¹ KOVÁTS 1923 [1922], 11. (1. jegyzet), MÁLYUSZ 1984, 156–158., MÁLYUSZ 1985., MÁLYUSZ 1986., KUBINYI 1991, 19., KUBINYI 1994, 17., 20., KUBINYI 1998, 111., GYÖNGYÖSSY 2008, 64–69.

állapította meg az értékét. Intézkedéseinek célja nyilvánvalóan az volt, hogy megteremtse az ország gazdasági és pénzforgalmi egységét.⁴¹²

A „denárforint” legkésőbb 1354-ben már megjelent, így nevezték a száz denáros számítási forintot akkor, amikor az aranyforint árfolyama ennél magasabb volt. Zsigmond több ízben tett kísérletet arra, hogy a számítási és az aranyforint értéke megegyezzen, ehhez azonban jó minőségű ezüstdenárokat kellett veretnie. A fenti szabályozás jelentősége azokban az időszakokban érezhető leginkább, amikor az aranyforint és/vagy az ezüstdenár árfolyama megváltozott, ilyenkor ugyanis az aranyforint és a számítási forint értéke nem esett egybe, és a rendelet által megszabott értékviszonyok nem voltak fenntarthatóak.⁴¹³

Sopronból 1404-től kezdődően vannak adataink az aranyforint forgalmi értékére, amelyért ekkor 152 bécsi denárt adtak. Ez az értékviszony megfelel a korabeli ausztriai aranyforint-kurzusnak, ami pénzforgalmi szempontból erős osztrák hatásra utal.⁴¹⁴

A belföldi pénzforgalom hordozói viszont Zsigmond ezüstpénzei voltak. A király első denárainak mintájául az Anjou-korszak *bardus*-nak nevezett pénzei szolgáltak, ezekre ugyanis számítási pénzként szívesen hivatkoztak még az 1390-es évek végén kelt oklevelekben is. Rövid idő elteltével azonban Zsigmond is a pénzrontás eszközéhez folyamodott, és egyre romló minőségű ezüstdenárokat bocsátott ki. A bizonytalan minőségű ezüstpénzek megingatták a pénzértékviszonyok stabilitását. A 14. század végén ugyanis egy új királyi denárra három *parvus*-t, illetve egy *bardus*-ra két *parvus*-t számítottak. A *parvus* — amelyet a közbeszéd fillérnek nevezett — a legrosszabb minőségű és a leginkább hamisított pénznem volt.⁴¹⁵

⁴¹² HÓMAN 1916, 90–109., KOVÁTS 1938, 447–448., ENGEL 1990, 27–36., 69., 72., 74–82., ULRICH 2000, 123., 127., GYÖNGYÖSSY 2003, 15–16. Az Anjouk óta elterjedt „budai márka” 245,53779 gramm súlyú volt: HÓMAN 1916, 286–288., ENGEL 1990, 28. A denármárka jelentőségét mutatja, hogy 1392-ben, amikor Venturi Jakab a pozsonyi káptalan előtt kötelezte magát arra, hogy a pannonthalmi apátság egyik pozsonyi házát hat év alatt helyreállítja, ezt követően évente egy denármárka bérleti díjat vállalt (1392. április 24.): ZSO I, 272.

⁴¹³ A számítási forintról: KOVÁTS 1938, 447–448. Engel Pál a 14. századi pénztörténeti problémákról írott cikkében a számítási forint kérdéskörét is részletesen tárgyalta. Szerinte a budai computusban a budai számítási garast — a valutareformmal, azaz az aranyforint felértékelésével összefüggésben — az 1340-es évek elején a (számítási) forint (denárforint, *florenus denariorum*) és a színezüst márka váltotta föl. Ezentúl Budán a márkára mindig négy forintot számítottak, bár a forint 1372 körüli felértékelésével ez az értékarány elveszítette létalapját. Ennek következtében megjelent a százas számítású forint. Engel szerint ez azzal függ össze, hogy a kincstár 1362 körül olyan új denárt bocsátott ki, amelyből száz darab ért egy aranyforintot. A százdenáros forint országszerte elterjedt. Később százas (*centenarius*) forintnak nevezték; ha az 1390 utáni kis denárokból állt, akkor már „kis” vagy „rövid” forintként (*florenus parvus sive brevis*) említették: ENGEL 1990, 86–87. Zsigmond későbbi kísérletei az értékviszonyok rendezésére: 1427. II. törvény (DRH I, 249–250.), valamint az 1430. május 30. előtt kiadott dekrétum (DRH I, 251–252.), illetve egy másik, 1432. január 20.-i keltezésű (DRH I, 255–257.).

⁴¹⁴ HUSZÁR 1989 [1971], 32. Bécsben az 1390-es években százötven bécsi denárt adtak egy magyar aranyforintért: KOVÁTS 1938, 445.

⁴¹⁵ HUSZÁR 1958, 76–80., POHL 1967–1968, 46–47., ENGEL 1990, 67–68., ULRICH 2000, 121., 123., 130. A magyar denárt a korabeli soproni forrásokban *dreyling*-nek is nevezik, ami arra utalhat, hogy egy denárért három

Pozsonyban 1387-ben magyar denárok („*libre denariorum hungaricalium in Posonio currencium*”) forogtak.⁴¹⁶ Sopronban pedig egy 1393 körül kelt végrendeletben említenek magyar ezüstpénzt (*ungerischer pfennig*), amelyet Huszár Lajos alapján Zsigmond 1390–1427 között vert denárjával (CNH II. 121.) azonosíthatunk. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy ennek összegét is az osztrák típusú denárfont rendszerben számolták, ami az osztrák pénzrendszer soproni térhódítását jelzi.⁴¹⁷ Amikor azonban, 1400-ban egy pozsonyi kanonok testvérével zálogba vett egy részbirtokot, az új veretű királyi denárokat márkában számolták.⁴¹⁸ Egy pozsonyi házaspár 1406-ban adósságát viszont fontban számolt pfennigekben adta meg: „*30 Pf. klain pfennig*”.⁴¹⁹ 1420-ban egy zálogjog értékét 25 font *dreyling*-ben (azaz magyar denárban) állapították meg.⁴²⁰ A Pannonhalmai Apátság korabeli hiteleshelyi oklevelei pedig arról tanúskodnak, hogy a falvakban, illetve azokkal kapcsolatban lezajlott, kisebb ügyletek kapcsán a márkában számolt magyar denár, vagy a számítási forint volt használatos.⁴²¹

A 15. század elején az ezüstpénzek leértékelődését, és ezzel egyidejűleg az aranypénz felértékelődését tapasztalhatjuk. Az aranyforint értéke százötven magyar denárra ugrott. A kincstár azonban csak húsz évvel később állította vissza a kívánt értékviszonyt az aranyforint és a denár viszonylatában. A *parvusok* pénzforgalomból történt kivonása, és újabb — ismét csak rossz minőségű — ezüstpénzek (a *quarting* és a *ducat*) kibocsátása megint az aprópénzek leértékelődéséhez vezetett.⁴²²

parvust adtak: HUSZÁR 1989 [1971], 39–40. Pozsonyban 1420-ban szintén „hármás”-nak és „hármás új pénz”-nek (*dreiling, dreiling neus gelts*) nevezik a magyar denárt: KOVÁTS 1938, 442. (10. jegyzet).

⁴¹⁶ ORTVAY 1898, 473. (1. jegyzet). A magyar ezüstpénzt Pozsonyban „közkezen forgó denár”-nak nevezték: KOVÁTS 1938, 441.

⁴¹⁷ HUSZÁR 1989 [1971], 32. A fontban történő számításhoz: KOVÁTS 1938, 443. A fekete bécsi denárok fontja Pozsonyban 1436-ban 240 denár volt: ORTVAY 1898, 485. Érdekes módon a bécsi denárokat akkor kezdik el „feketének” elnevezni, amikor a magyar denárokat „fehérnek”: KOVÁTS 1938, 442–443.

⁴¹⁸ „*pro septuaginta marcis denariorum nove monetis regalis*”: ORTVAY 1898, 473. (2. jegyzet). A pozsonyi források egyébként a márkák szerinti denárszámítást nem ismerik: KOVÁTS 1938, 443. (17. jegyzet). A magyar denárokat Pozsonyban 1401–1413 között és 1439–1440-ben „új denárok”-nak (*neuer phennig, neu phenning*) nevezik: KOVÁTS 1938, 442 (6. jegyzet), 1438–1441 közt pedig „fehér pénz”-nek (*weisse phening phankharten, weiss gelt*): KOVÁCS 1938, 442. (8. jegyzet), 1417–1420 között egyenesen „fattyú denárok”-nak (*phankharten, panckarten*): KOVÁTS 1938, 442. (9. jegyzet).

⁴¹⁹ ORTVAY 1898, 473. (3. jegyzet).

⁴²⁰ „*für 25 Pf. dreyling awff Hensel Thebners Haws*”: ORTVAY 1898, 473. (5. jegyzet).

⁴²¹ Néhány eset: „*pro quinquaginta duabus marcis denariorum promptorum pro tempore currencium*” (Vas megye, 1391: DRESKA 2007, 306.), „*sex marcarum denariorum*” (Győr megye, 1393: DRESKA 2007, 313.), „*pro tribus marcis et pensis denariorum novorum pro tribus denariis currencium*” (Vas megye, 1395: DRESKA 2007, 325.), „*pro decem marcis denariorum*” (Győr megye, 1409: DRESKA 2008, 49.), „*pro viginti una marcis denariorum presentis nove monete regalis*” (Győr megye, 1414: DRESKA 2008, 83.), „*quiquaginta florenos presentis nove nostre monete regalis*” (Sopron megye, 1420: DRESKA 2008, 133.), „*quiquaginta florenos centenarios presentis nove monete regalis*” (Győr megye, 1423: DRESKA 2008, 157.).

⁴²² LEDERER 1932, 182., HUSZÁR 1958, 80., POHL 1967–1968, 47–48., ULRICH 2000, 121., 123., 127. Az 1435-ig Pozsonyban is vert *quarting* később már csak mint *pose Munns* jelenik meg a helyi forrásokban: KOVÁTS 1900, 437.

A forgalomban lévő aprópénzek jelentős hányada ráadásul hamis volt, és ez már az adószedésnél is komoly gondot okozott. A királyi hatalom következetesen igyekezett fellépni a pénzhamisítók ellen: Zsigmond még 1390-ben — a „*jelenlegi új pénzzel kapcsolatban*” — megparancsolta a városoknak, hogy fogják el, és összes vagyonuktól fosszák meg őket. 1409-ben a Szatmár, Máramaros és Ugocsa megyei pénzhamisítók üldözéséről értesülünk. 1415-ben pedig a hamispénz verése miatt máglya általi halálra ítélt és kivégzett Horváti Loránd birtokának egy részét a király Perényi Péter országbírónak adta szolgálataiért. Ugyanebben az évben Kismarton város tanácsa megkereste Sopron város tanácsát: a polgármester, a bíró és a tanácsosok közölték Peuttler Ulrik pénzhamisító vallomását, és kérték cinkosának, Gergelynek a kihallgatását. Zsigmond uralmának idejére esik a körmöci hamispénzverők elleni vizsgálat is. 1435-ben Szabolcs és Bereg vármegye gonosztevőinek levelesítésekor szép számmal találtak pénzhamisítókat: a Szabolcsban levelesített közel kétszáznegyven bűnöző közül öten, a Beregben levelesíteni javasolt hetvenegy személy közül huszonhárman követték el a pénzhamisítás büntetét („*cusores falsarum monetarum*”), vagy fogadtak be pénzhamisítókat. A 15. században már több pénzhamisító központ is működött az országban.⁴²³

Az 1420-as években komolyan fölmerült a magyar és az osztrák pénzrendszer közelítésének szándéka, hiszen Nyugat-Magyarországon bécsi pfennigek, az osztrák területen

⁴²³ Zsigmond utasítása a városokhoz (Buda, 1390. november 20.): ZSO I, 197., HUSZÁR 1975–1976, 38. A hamispénzverő Horváti Loránd Perényi Péternek adományozott birtokrésze (Konstanz, 1415. március 26.): MNA 199., ZSO V, 159. Peuttler Ulrik pénzhamisító ügyében Kismarton város tanácsa Sopron város tanácsához (1415. február 15.): Szöveggyűjtemény I. Zsigmond hiteleshelyi intézkedéseket szabályozó dekrétuma (Buda, 1417. július 21.) is említi, hogy az ország különböző részein hamispénzt verők és pénzcsonkítók működnek: DRH I, 235–237., ZSO VI, 223., HUSZÁR 1975–1976, 40. A joggyakorlatot, pontosabban a király eltökéltségét jól tükrözi az a két engedély, amelyet Zsigmond többek között „*a gonosztevők kiirtása érdekében*” a birtok határain belül elfogott pénzhamisítók stb. elfogására és kivégzésére adott Suki Jánosnak és Lászlónak (Konstanz, 1418. március 29.): ZSO VI, 446–447., valamint Ugrai Jánosnak és testvéreinek (Ulm, 1418. szeptember 5.): ZSO VI, 573. A joggyakorlat kapcsán mindenképpen meg kell említeni a Budai Jogkönyv szabályozását is. A pénzhamisítókra a jogkönyv igen súlyos büntetést mér: tűzhalált. Hasonlóképp a dekrétumban foglaltak szerint rendelte büntetni azokat, akik nem fogadták el a királyi pénzt, vagy megcsonkították. 1435-ben Szabolcs és Bereg vármegye gonosztevőinek levelesítésekor is szép számmal találtak pénzhamisítókat: SOLYMOSI 2000, 139–147. A Zsigmond-kori éremleletekben már nagy számban fordulnak elő korabeli hamisítványok. Kahler Frigyes műhelyeket is elkülönített. Az első műhely termékei három leletben is megjelennek: *Fülöppjakabszállás* (59 darab: CNH II. 121. és 125A), *Kiskunhalas–Alsóbodoglárpuszta* (33 darab: CNH II. 125.), *Szabadzszállás* (147 darab: CNH II. 125.). A másik műhely magas ezüsttartalmú, de durva rajzolatú és zavaros köriratú érméket készített (CNH II. 121., CNH II. 124A; a Magyar Nemzeti Múzeum több példányt is őriz). A harmadik műhely tökéletesebb kivitelű készítményei közé tartozik a *bácsalmási* lelet tíz hamis ezüstérme (CNH II. 121.). A körmöci hamispénzverők elleni vizsgálat és egyes aranyforintok formaazonos hamisítványai (amelyeket forgalomba hozatal előtt bearanyoztak) a királyi pénzverdékben folyó hamisításokra utalnak: KAHLER 1981–1982, 80. Különösen érdekes a Falbrecht János körmöci kamaraispánsága idején lezajlott pénzhamisítók elleni, már említett vizsgálat: a kamaraispán ugyanis elfogott egy hamispénzverőt, és panaszt tett Borbála királynénál, mondván: a pénzverők közül némelyek szerszámokat „kölcsonöztek” hamispénz veréséhez. A királyné utasítására a foglyot Körmöcbánya városának adták át azzal, hogy a városi előljárók — ha kell, kínzással — tudják meg, kik voltak a társai, majd a bűnösöket a törvény szerint büntessék meg: (1427. április 29.): KRIZSKÓ 1880, 23., HUSZÁR 1975–1976, 41.

pedig Zsigmond *bardus*-nak nevezett denárjai, illetve *pankchart*-ként („fattyú denár”) említett fillérjei forogtak.⁴²⁴ Az 1430-as években viszont az osztrák pénzverés hatása erősebben mutatkozott a nyugat-magyarországi pénzforgalomban. Az osztrák pfennigek ezüsttartalma csökkent, emelkedett a magyar aranyforint árfolyama, így az osztrák pénzek értéke érezhetően kisebb lett. Nem véletlen, hogy a szomszédos térségekben ebben az időszakban a morvaországi fillérek teret nyertek, mivel ezek minősége nem változott, és stabil pénznek mutatkoztak.⁴²⁵

Zsigmond uralkodásának vége felé arra törekedett, hogy Nyugat-Magyarországról kiszorítsa a bécsi pfennigeket — többek között ez vezetett a pozsonyi pénzverde felállításához is — ám a magyar aprópénzek leértékelődése ismét lehetővé tette az osztrák pénzek újbóli megjelenését, amit kényszerűségből a király is tudomásul vett.⁴²⁶ Zsigmond pozsonyi építkezéseinek az általános fizetőeszköz a bécsi pfennig volt.⁴²⁷ 1432-es adatunk alapján például a soproni polgármester Bécsújhelyen szerzett be bécsi pfennigeket.⁴²⁸

Soproni írott forrásaink alapján azonban kimutatható a magyar pénzek használata is. 1421–1428 között Sopronban gyakran említenek magyar denárokat (*denar ungarisch*), de különös módon a magyar denárokkal is fontban és schillingben számoltak, nem pedig a magyar márka rendszerben. Ezek a magyar pénzek Zsigmond 1390–1427 között vert jó minőségű denárai (CNH II. 121.) lehettek, egy magyar denár ekkor 1,77 bécsi denárral volt egyenértékű.⁴²⁹ 1424–1433 között rendszeresen említenek egy, a helyi nyelvjárásban

⁴²⁴ KOVÁTS 1938, 442–443., POHL 1972b, 30. 1423-ban Pozsony városa a Szent Lőrinc-templomtól 83 font 80 pfennig „fehér pénz”-t vesz fel kölcsönként, valószínűsíthető, hogy ebben az esetben is bécsi pfennigekről van szó (LEDERER 1932, 39.), bár a soproni források alapján az 1420-as években a fehér pénz alatt a parvust értették: HUSZÁR 1989 [1971], 38–39. Fontos azonban megjegyezni, hogy az 1440-es években a pozsonyi forrásokban felbukkanó „fehér fillérek” viszont pozsonyi veretű ezüstpénzek voltak: KOVÁTS 1900, 444–445., KOVÁTS 1938, 442.

⁴²⁵ KOVÁTS 1900, 393–394., LUSCHIN 1914, 271–277., POHL 1972b, 33–34., ALRAM 1994, 67. Az aranyforint árfolyama Pozsonyban 1424–1448 között 180 bécsi pfennig volt, de 1437 őszétől a pfennig inflációja következtében az árfolyam 190 pfennigre ugrott, majd elérte a 200-at, végül 1442 után a 210-et is: KOVÁTS 1900, 393–399., 434., SZÜCS 1958, 318.

⁴²⁶ KOVÁTS 1900, 387., 437., POHL 1972b, 38. Pozsony Zsigmondtól 1412-ben, Sopron pedig 1436-ban kifejezett engedélyt kapott pénzforgalmában bécsi denárok használatára: HUSZÁR 1970, 256., HUSZÁR 1989 [1971], 33.

⁴²⁷ SZÜCS 1958, 316. A különböző pozsonyi építkezésekhez az épületfát Bécsből kellett beszerezni. Az 1430-as és 1440-es években a fő szállító egy bécsi polgár, Peter Grünpeck volt, aki rendszerint hitelre szállított. Az elszámolások bécsi fontban történtek, de a kifizetések egy része forintban történt: LEDERER 1932, 97–101. 1444-ben Pozsony városa Grünpeck-kel javíttatta a városi hidat: LEDERER 1932, 99–100., SZÜCS 1955, 248–249.

⁴²⁸ POHL 1972b, 39. „Item dem Kneuslein vnd dem Gotharden hab ich geben zerung in die Neünstat, das sy das wiennner gelt habend bracht, ze guldein I lb. den.” (Schadendorffer Tamás soproni polgármester számadáskönyve, 1432–1433): HÁZI 1933, 13.

⁴²⁹ HUSZÁR 1989 [1971], 37. A schilling értéke változott az ezüstpénzek minőségével együtt. A folyamat jól nyomon követhető a pozsonyi számadáskönyvekben is. 1434-ben például egy fát szállító kocsisnak 400 denárt fizettek, ami akkor 13 schilling értékű volt (azaz egy schilling 30,8 denárral egyenértékű: „facit 13 Sch.”), míg

pankartnak („fattyú denárnak”) nevezett pénzt, amelyet Huszár Lajos — az értékviszonyok és más elnevezések alapján — a korszakban már elértéktelenedő parvus-szal (CNH II. 125.) azonosított, amelyet 1387–1427 között vertek. A pankarttal kapcsolatos források arra a különös pénzforgalmi jelenségre is rávilágítanak, hogy például a soproni pékek a nyersanyagokat bécsi denárokért szerzték be, de a készárut pankartokért adták el. Mindeközben Zsigmond jó minőségű denárát (CNH II. 121.) 1,75 bécsi denárral, a bécsi denárt 1,5 pankarttal vették egyenértékűnek.⁴³⁰ Pozsonyban — a számadások tanúsága szerint — egyes időszakokban magyar, pontosabban pozsonyi veretű pénzeket használtak.⁴³¹ Az 1420-as évek végén megjelent a nyugat-magyarországi pénzforgalomban a *ducat* is, ugyanis Kisfaludi Miklós birtokának váltságát a csornai konvent előtt ducatokban fizette ki.⁴³² 1435-ben, amikor az esztergomi érsek tizedszedői közel tíz hetet töltöttek Dévényben, élelmiszerkiadásaik jegyzéke szerint (magyar) denárokból számoltak. Ez pedig arra utal, hogy a helyszínen is magyar denárokat szedhettek be tized címén, legalábbis a nem természetbeni jövedelmek tekintetében.⁴³³

Zsigmond halálát követően az ország pénzforgalmi viszonyaiban jóval nagyobb zavar támadt. Habsburg Albert még kísérletet tett a pénzviszonyok rendezésére; igaz, sikertelenül, ám utódai már kénytelenek voltak lemondani a szükséges reformokról. 1438–1441 között a soproni források ismét magyar denárokat említenek *neuer phennig*, illetve *neuer denar* néven, amelyek valószínűleg Albert jobb minőségű denárával (CNH II. 135.) és a pozsonyi forrásokban ekkortájt megjelenő *tzschopcze* (azaz „sapkás denár”) nevű pénzekkel azonosak. Az osztrák határ mentén azonban egyre inkább bécsi pénzek forogtak; a déli határszélen megjelentek az első oszmán pénzek, amelyek a leletek tanúsága szerint egészen az ország közepéig eljutottak; Erdélybe pedig román pénzek szivárogtak be. Az ország pénzforgalmi szempontból tehát több részre esett szét; ráadásul a magyar pénzek forgalmi területe is

1499-ben nyolc napszámosnak egyenként tizenhat denárt fizettek, ami összesen akkor 4 schillinget és 8 denárt képezett (azaz egy schilling értéke 34 denár: „*facit 4 Sch. 8 Den.*”): ORTVAY 1898, 486.

⁴³⁰ A pankarttal kapcsolatos ismereteket Huszár Lajos külön tanulmányban foglalta össze: HUSZÁR 1970., továbbá HUSZÁR 1989 [1971], 38–39. Adataiból jól látszik a denár elértéktelenedése, hiszen 1 magyar denár eredetileg 3 parvust ért, azonban az 1420-as évekre ez az értékviszony Sopronban megváltozott 1:2,66-ra: HUSZÁR 1970, 259. Kováts Ferenc a pankart elnevezést „fattyú denárnak” fordította: KOVÁTS 1938, 442. (9. jegyzet). 1415-ben már hamisították Sopron térségében a pankartot: HÁZI 1923, 88.

⁴³¹ KOVÁTS 1900, 437–446.

⁴³² „*reposuit coram nobis tres marcas denariorum presentis monete regalis dukath nominatorum*”: ORTVAY 1898, 483. (3. jegyzet).

⁴³³ A forrás részletes értékelése: NÓGRÁDY 1998. Tekintve, hogy a jegyzék denárokból számolt, átváltásra pedig semmiféle utalás nincs, kizárólag magyar denárokról lehet szó. A dévényi decimátorok kiadásainak jegyzéke 1435-ből: NÓGRÁDY 1998, 113–123. Hasonló jelenséget tapasztalunk a Pannonhalmi Apátság korabeli hiteleshelyi működése során is, mert a falvakban, az azokkal kapcsolatos ügyletekben magyar denárt említenek, például: „*de illis duobus florenis et quinquaginta denariis Hungaricis*” (Győr megye, 1432: DRESKA 2008, 261.). Ugyanakkor az 1439-es zóródású *balatonkenesei* éremlelet-töredék magyar denárokból és cseh pénzekből állt.

megosztottá vált, hiszen a törvényes hatalmat gyakorló I. Ulászló, majd Hunyadi János pénzverése ellenében az alsó- és felső-magyarországi bányavidékeket uralma alatt tartó Erzsébet özvegy királyné, majd Giskra János főkapitány különutas, saját pénzverésbe fogott. Erzsébet szintén *tzschopcze*-ként emlegetett magyar denárai — rossz minőségük miatt — egyébként hamar kiszorultak a pénzforgalomból. Míg Pozsonyban bécsi pfennigek utánveretei készültek, országszerte megjelentek egyes főurak engedély alapján vert pénzei is. Mindemellett a hamispénzverés is tovább folytatódott. A helyzet konszolidációja csak az 1460-as években kezdődött meg.⁴³⁴

Pénzforgalmi adataink tanúsága szerint az 1440-es éveket tekinthetjük a nyugat-magyarországi pénzverés virágkorának. Két, a korszakból származó lelet (Szerencs, Csataj) összetételének elemzése alapján egyértelműen megállapítható, hogy a magyar pénzforgalomban Veszprém és Alsólendva verdéi már országos léptékben is érzékelhető pénzkibocsátási mennyiséget értek el.⁴³⁵

Alsólendva engedélye eredetileg bécsi pfennigek verésére szólt (ahogy Lévai Cseh László németújvári pénzverési engedélye is), ennek lehet a hatása az is, hogy Somogyban 1456-ban a tizedet is bécsi pfennigekben akarták megfizetni. Ezen „bécsiek” nagy valószínűséggel részben Alsólendván készülhettek, ahogy az 1445-ben elrejtett *feketevárosi* lelet korabeli vereteinek jelentős része is.⁴³⁶ A Nyugat-Magyarországon forgó bécsi pfennigek

⁴³⁴ KOVÁTS 1900, 388., 437–446., KOVÁTS 1902b., KOVÁTS 1938, 442., HUSZÁR 1955–1956, 36–37., HUSZÁR 1958, 81–82., HUSZÁR 1963–1964, 51., 54–55., 58., HUSZÁR 1989 [1971], 33., 39., POHL 1965–1966., POHL 1971–1972b., POHL 1972b, 51–53., POHL 1973–1974, 54–55., KAHLER 1981–1982, 81., GYÖNGYÖSSY 2003, 32–35., GYÖNGYÖSSY 2004a, 9–11. 1436-ban a győri püspök interdictum alá vetette a soproniakat, mert a tizedet „*cum moneta Wyennensi*” fizették: HUSZÁR 1989 [1971], 33. (38. jegyzet). Zsigmond megparancsolta Kelemen győri püspöknek, hogy a sorponi polgárokat a tizedfizetés miatt kimondott interdictum alól oldja fel (Buda, 1436. március 6.): HÁZI 1924, 123–124. A külföldi pénzek már Zsigmond idején bejutottak az ország pénzforgalmába: a *veszprémi lelet* idegen (elsősorban délnémet) érméi, ha nem is nagy számban, de erre utalnak: GEDAI 1993–1994, 383. Később a nyugat-magyarországi pénzforgalomban viszont ennél is jelentősebbé vált a külföldi pénzek aránya: az 1445 körül elrejtett *feketevárosi lelet* (18240 érme) már túlnyomórészt osztrák veretekből állt (több mint 90%). Az 1466-ban Pozsonyban lefoglalt hamis bécsi pfennigek birtokosa Thomas Fischer, nördlingeni polgár volt: POHL 1972b, 39. A *tzschopcze* elnevezés értelme Huszár Lajos szerint nem ismert: HUSZÁR 1970, 259. Kováts Ferenc viszont a szláv *čapek* (sapka) szóból származtatta: KOVÁTS 1938, 442. (12. jegyzet).

⁴³⁵ POHL 1965–1966, 50., POHL 1972b, 56–57., 167., POHL 1973–1974, 51. Veszprém esetében 14–15%, Alsólendvánál 7,5%-os az arány!

⁴³⁶ POHL 1972b, 65–66., 72–73. A pozsonyi források 1458-ig a helyben forgó pfennigek (*Statwerung*) alatt az *alte swarcze Wiener Münss*-t értik: KOVÁTS 1900, 454. 1456-ban Döbrentei Himfi Tamás zágrábi püspök, a pannonthalmi apátság adminisztrátora (PRT 3, 50–57., MÁLYUSZ 1957, 60., ENGEL 1996. I, 80., II, 100.) panaszt tett a somogy megyei (Marcalkés) tizedszedés kapcsán, mondván bizonyos jobbágyok „*non cum moneta solden vulgariter nuncupata, qua ab antiquo solve re solitum fuisse, sed cum alia moneta, videlicet Wiennensi*” fizettek, azonban V. László szigorúan megparancsolta, hogy ne bécsi pfennigben, hanem a régi „solden” pénzben fizessék meg azt (Buda, 1456. március 3.): PRT 3, 529–530., ORTVAY 1898, 474., POHL 1972b, 65. (113. jegyzet). A *'sold'* német szó, ebben az esetben valószínűleg azonos a magyar *zsold* szóval, amely feltehetőleg a 13. században került át a németből a magyar nyelvbe. Eredeti jelentése: *'Münze'*, *'Bezahlung einer Münze'*; a német szó a latin *'solidus'*-ből származik: MOLLAY 1982, 573. A Somogy megyéhez közeli *Zalavárott* talált nagydarabszámú, 15. századi éremlelet kizárólag délnémet pénzekből állt.

— mind a mintául szolgáló eredetiek, mind az utánveretek — rossz minőségű, hat latos (375 ‰) ezüsből készültek, ez azonban az aranyforint árfolyamát erősítette, ami pedig inflációs tendenciákat váltott ki.⁴³⁷ A pénzértékviszonyok változását jelzi az is, hogy míg 1439-ben egy aranyforintra hét schillinget számítottak, 1454-ben már nyolcat.⁴³⁸

A pozsonyi forrásokban garasok is felbukkannak, amelyeket darabonként hét bécsi denárra értékelték. Hogy pontosan milyen garasokról is lehet szó, arról a források hallgatnak, de közvetett módon, az árfolyamok alapján cseh garasokra kell következtetnünk. A garasszámítás egyébként a harmincadosok számára volt fontos, a forint törtjeinek kifejezésére. Kováts Ferenc szerint mindez arra vezethető vissza, hogy 1436-ban a királyi főharmincadostól átvett budai díjjegyzék — az aranyforintokon kívül — még Nagy Lajos korabeli garasokkal számolt, ezeket a pozsonyi harmincadosok hét pfenniges cseh (számítási) garasokkal helyettesítették be: az aranyforintra harminc garast számítottak. Ténylegesen azonban nem történt garasokban ki- vagy befizetés.⁴³⁹ Mindezt megerősítik a kortárs soproni források is. A garas ritka — osztrák hatásra történő — felbukkanása számítási pénz jellegére utal (értéke hét bécsi denár), fizetésre nyilvánvalóan Sopronban sem használtak garasvereteket.⁴⁴⁰

Pozsony növekvő gazdasági jelentőségéhez az is hozzájárult, hogy az uralkodóknak nyújtott kölcsönök ellenében a város **tartósan** megszerezte, legkésőbb 1442-ben, Albert király özvegyétől, Erzsébet királynétól a pozsonyi harmincad bérletét. Ezt a fontos bevételi forrást — az államhatalom minden kísérlete ellenére — nem akarták visszaadni, bár eleinte csak a pozsonyi és az oroszvári harmincadot birtokolták, 1450-ben már megkapták Hunyadi Jánostól a budai és a soproni (nezsideri) harmincadot is. 1452-ben ugyan a kormányzó felszólította őket a harmincad visszadására, de erre nem került sor, sőt a bérletet megújították; igaz, Hunyadi számára előnyösebb feltételekkel. 1453-ban V. László az összes harmincadot

⁴³⁷ KOVÁTS 1900, 449–457., LUSCHIN 1914, 278–280., POHL 1972b, 92. Miközben V. László Bécsben jobb minőségű, hét latos (437,5 ‰) pfennigekeket („*König Lassla Pfennige*”) veretett, maga a császár élen járt a pénzrontásban: újranyitotta a bécsi helyi pénzverdét (pénzverőmester: Erwin von Steg), ahol rossz krajcárokat készíttetett, a gráci pénzverdében (pénzverőmester: Eckenperger Boldizsár) 4 ½ latos (281,25 ‰) pfennigek, majd pedig rossz krajcárok kibocsátását írta elő. A Schinderling-korszak alakítója, előidézője vitathatatlanul Frigyes császár pénzühsége volt: KOVÁTS 1900, 456., POHL 1972b, 93–99.

⁴³⁸ 1439-ben „38 klayn gelt, pr 7 Schilling für ain guldein abgerayten”: ORTVAY 1898, 473. (8. jegyzet), 1454-ben „1 fl. per 8 Sch.”: ORTVAY 1898, 474. (2. jegyzet). A harmincad kapcsán készített, 1450-es évekből származó pozsonyi számadásokban különös módon felbukkan egy rossz forint („*Florint schlecht*”), amelynek értéke 210 denár volt, szemben az aranyforintéval, amelyre ekkor 224–225 denárt számítottak, de előfordult 239–240 denáros árfolyam is: ORTVAY 1900, 81., KOVÁTS 1902a, 209. A „rossz forint” talán a rosszabb minőségű ezüstpénzekből képzett számítási forint lehetett, de nem kizárt, hogy valamelyik szomszédos állam, a magyarnál rosszabb minőségű aranypénzéről van szó.

⁴³⁹ KOVÁTS 1900, 446–449., KOVÁTS 1902a, 2., 12–19., 210. A Siebenlinder János által készített tarifához még: PACH 1995, 258–259. A tarifajegyzéket többször is kiadták, Kováts Ferenc is közölte a pozsonyi harmincadokról írt könyvének függelékében: KOVÁTS 1902a, 211–213.

⁴⁴⁰ HUSZÁR 1989 [1971], 40–41.

két évre bérbe adta Pozsony városának, a város 1454-ben ezért is birtokolhatta ténylegesen a pozsonyi, oroszvári, budai és soproni harmincadokat. A haszonbérleti jogviszonyt 1458-ban Mátyás is megerősítette.⁴⁴¹

A Magyarország nyugati kereskedelmének egy jelentős részét ellenőrző harmincadhivatalok két évtizeden keresztül történő birtoklása a kereskedelem ellenőrzésén túl növelte a pozsonyiak gazdasági erejét azzal is, hogy a saját kereskedőik által fizetendő harmincadösszeget a felére csökkentették, és azok azt is ezüstben fizethették. A helyi nagykereskedő cégek szinte a teljes áruforgalmat megkaparintották. 1460 körül azonban már visszaesés tapasztalható, részben az osztrák pénzügyi válság következtében.⁴⁴² Pozsony közvetítőkereskedelemmel foglalkozó polgárai nem tudták kihasználni helyzeti előnyüket a szarvasmarha-kivitelben, tőkeszegénységük arra kényszerítette őket, hogy áruhitelt vegyenek fel a délnémet posztókereskedőktől, sőt, sokszor a budai, a pesti és a székesfehérvári állatkereskedőktől is. Miközben a magyar állatkereskedők kezében kezdett kialakulni egy, a nyugati kereskedőktől független hazai kereskedőtőke, ebből a fejlődésből a pozsonyiak már kimaradtak.⁴⁴³

A külkereskedelmi értékű, a harmincad mértékéről megoszlanak a vélemények. Kováts Ferenc kimutatása szerint az 1450-es években az áruérték 1/17-e, viszont a Landus-jelentés 1/20-os, azaz 5%-os vámról tud. Harmincadot csak egyszer kellett fizetni, a befizető erről igazolást (vámnyugtát) kapott. Meglepő módon nemcsak az országhatáron működtek

⁴⁴¹ ORTVAY 1900, 66–70., 72–78., KOVÁTS 1902a, 4., KOVÁTS 1923 [1922], 19–20., PLEIDELL 1925, 70–72., LEDERER 1932, 221–223., ELEKES 1952, 336., KUBINYI 1994, 5., PACH 1995, 262–266., 274–275., SZENDE 2004, 52–53. Zsigmond 1402-ben a soproni és a pozsonyi harmincadot Albert osztrák hercegnek (későbbi magyar királynak) zálogosította el: ORTVAY 1900, 65–66. Kováts Ferenc szerint Pozsony városa a pozsonyi harmincadot 1439 végén, vagy a következő év elején szerezhette meg, mert az első városi harmincados 1440. június 2-án kezdte meg a működését: KOVÁTS 1902a, 4., KOVÁTS 1923 [1922], 19. Hasonló véleményen volt Ortvay Tivadar is: ORTVAY 1900, 66. A soproni harmincad miatt a pozsonyiak 1450-ben összekülönböztek Giskrával, végül 1455-ben Giskra lekötötte a soproni harmincadvámot egyik hitelezőjének, és ehhez V. László is hozzájárult: LEDERER 1932, 199., 222., MOLLAY 1993, 131–132., PACH 1995, 267–270. Hunyadi már kormányzósága után, a királyi jövedelmek adminisztrátoraként arra szólította fel a pozsonyiakat, hogy a budai harmincad jövedelméből fizessék ki a budai várnagyot, de V. László király ezt illetéktelen kifizetés kieroszakolásának minősítette: ORTVAY 1900, 243–244.

⁴⁴² KOVÁTS 1902a, 4–8., 12., 21–24., KOVÁTS 1923 [1922], 21., KUBINYI 1994, 5., SZENDE 2004, 45. Az idegen (nem pozsonyi) kereskedők a harmincadvám mintegy 83%-át aranypénzben fizették. A harmincad mértékét egyébként éppen a pozsonyiak emelték meg, akik a korábbi 1/30 rész helyett már 1/17 részt követeltek az idegen kereskedőktől (sajátjaiktól 1/34 részt). Végül a harmincad mértékét valószínűleg Mátyás emelte országosan 1/20-ra (5%) az 1467. évi kincstári reformok során: PACH 1990, 81–82., PACH 1995, 259., 274–275., SIMON 2006, 816., DRASKÓCZY 2010, 88. Míg a pozsonyiak által eszközölt behozatal főként a tavaszi hónapokra, az idegenek általi inkább nyárra esett; illetve az idegen kézművesek árujukkal sokszor az országos vásárookra jöttek nagyobb számban: KOVÁTS 1902a, 64–65., 180. A pozsonyiak olykor visszaéltek a harmincad által biztosított előnyös helyzetükkel. 1454-ben a nagyszombatiak tettek panaszt amiatt, hogy kiváltságuk (mentességük) ellenére a pozsonyiak tőlük harmincadot szednek: ORTVAY 1900, 244., PACH 1995, 265., HÁZI 2000, 39.

⁴⁴³ LEDERER 1932, 96–106., 108–111., SZÜCS 1955, 193–194., 196., KUBINYI 1991, 20., KUBINYI 1994, 9–10.

harmincadhelyek, hanem az ország közepén, például Budán is. Ennek oka egyrészt a csempészet megakadályozása volt, másrészt a kivitelt elsősorban a központi harmincadoknál vámozták el. Nagy eltéréseket tapasztalhatunk a korabeli forrásokban a harmincad országos jövedelmezőségét illetően. Eizinger Ulrik tízezer aranyforintra becsülte, a Landus-jelentés viszont nyolcvankétezer–százezer forint bevételről tud. Eizinger nyilvánvalóan alábecsülte az ország összes harmincadának nettó jövedelmét, hiszen a pozsonyiak által birtokolt három harmincad bruttó bevétele 1451/1452–1457/1458 között 6277,1 és 12788,9 forint között ingadozott, ezzel szemben a Landusnál olvasható szám már túlzónak tűnik. A valósághoz talán közelebb állhat a Francesco Fontana 1476-os összeállításában szereplő ötvenezer forint.⁴⁴⁴

Az 1457/58. évi pozsonyi harmincadnaplóból a Pozsonyon áthaladt kereskedelmi forgalom ismerhető meg; az egyes harmincadhelyek közötti eltérések miatt ebből a naplóból országos érvényű következtetés nem, illetve csak részlegesen vonható le. Pozsonyban csekély mértékű kivitel (10,62%), és nagyon jelentős behozatal (89,38%) tapasztalható. A kivitel a vámérték közel 90%-ában állat, bor és halak kiszállítását jelentette. A behozatal zömmel iparcikkekből: textil- és fémárukból, valamint fűszerekből állt.⁴⁴⁵

⁴⁴⁴ ORTVAY 1900, 72–76., 81–86., KOVÁTS 1923 [1922], 20–21., 26., 28., EMBER 1988, 59., 717., KUBINYI 1994, 13–15., 18–19., PACH 1995, 257., 271–273., SIMON 2006, 816–823., DRASKÓCZY 2014, 81–82., 87. Fontana adatát erősíti Antonio Surian velencei követ 1516. évi zárójelentése (BALOGH 1929a, XV–XVII.) is, mert abban is 50000 forint szerepel (KUBINYI 1994, 15.), viszont Sebastiano Giustinian korábbi (1503) jelentése (BALOGH 1929a, VII–VIII.) csak 30000 forintról tud. Mindebből a király kezeihez eljutó harmincadjövedelem 16. század eleji visszaesésére lehet következtetni: DRASKÓCZY 2014, 80–81. Az egyes harmincadok 15. század végi, 16. század eleji bérletösszegei alapján Draskóczy István a 16. század elejére 23–24000 forint királyi jövedelmet határozott meg, hangsúlyozva, hogy a pataji és a temesvári harmincadok bevételét/bérletösszegét nem ismerjük: DRASKÓCZY 2014, 83–84. Simon Zsolt szerint a harmincadjövedelem a Jagelló-korban meghaladta az 50000 forintot: SIMON 2006, 822. A harmincad vásárvámból alakult át határvámmá, de sokáig megőrzött valamennyit korábbi jellegéből is: egyes esetekben a harmincadosok — a törvényi tilalom ellenére — a vásári forgalomban is érvényesítették a harmincadfizetési kötelezettséget: KUBINYI 1991, 18. A harmincadhelyekről a legpontosabban az 1498. évi XXIX. törvénycikk számol be (CJH I, 610., DRMH 4, 106–109.). Ezek szerint Nyugat-Magyarországon a pozsonyi főharmincadhoz kilenc fiók tartozott: Szenice, Sasvár, Gajár, Malacka, és Stomfa, továbbá Oroszvár, Járfalu, Zúrány és Nezsider. A soproni főharmincadnál három fiókot említ a jogszabály: Ruszt, Szentmárton és Keresztúr. Muraszombat (fiókharmincadjai: Szombathely, Pinkafő, Radafálva) és Nedelic (fiókjai Hidegkút és Ráckanizsa lehettek) pedig a szlavóniai főharmincadhoz tartozott: EMBER 1988, 19., PACH 1990, 70–71., SIMON 2006, 816–817., DRASKÓCZY 2014, 81. A fenti törvénycikk hibás szövegű kiadásairól lásd: DRASKÓCZY 2014, 81. (39. jegyzet).

⁴⁴⁵ ORTVAY 1898, 437–444., KOVÁTS 1902a, 75–142., 184–197., KOVÁTS 1923 [1922], 23–25., KUBINYI 1994, 16., 18–19. 1542-ből a pozsonyi harmincad adatain kívül ismerjük a szempci és a nagyszombati harmincadok számadásait is, mert ekkor már együtt kezelték őket. Tekintve, hogy itt jelentős állatkiviteli forgalom mutatható ki a 16. században, és ezeket az utakat már a 15. században is ismerték és használták, az 1457/1458. évi pozsonyi vámnaplók adatait csak nagyon óvatosan szabad a külkereskedelmi passzívum „egyértelmű” bizonyítékaiként értelmezni: KUBINYI 1991, 18. Az 1480-as években a soproni harmincadon keresztül a legnagyobb forgalomban kivitt áruk: gabona, méz, ökr, zab és ökrbőr voltak, míg gyolcsot, kést, posztot, vásznat és vasat hoztak be: MOLLAY 1993, 138. A soproni harmincadjegyzék (1483–1490) mellett a pozsonyi 1496/97. évi vámnaplók a „kishatár menti” áruforgalmat dokumentálják: SZENDE 2004, 39. (különösen is: 91. jegyzet).

A külkereskedelmet csak kevésbé, de a belföldi pénzforgalmat a Schinderling-infláció hatása nagymértékben befolyásolta. Az 1459-ben, valamint a következő évben kiadott, illetve megerősített nyugat-magyarországi pénzverési engedélyek következtében — az éremleletek tanúsága szerint — a magyar területeket is elárasztották a rossz minőségű bécsi pfennigek. Különös módon azonban ezek között a rossz minőségű pénzek között nem, illetve csak néhány esetben lehet elkülöníteni a helyben készítéseket. A császár pénzrontási kísérleteit követően a helyi pénzverési jogosultak is áttértek az új típusú és jobb minőségű pénzveretekre. Mivel egészen 1468-ig a nyugati határszáron nem tudott uralomra jutni a magyar királyi denár, ezek a helyi pénzverdék biztosították a pénzeket a hétköznapi pénzforgalomhoz. Ezért is hozta hamis bécsi pfennigjeit a nördlingeni polgár, Thomas Fischer is Pozsonyba.⁴⁴⁶

1460 táján Nyugat-Magyarország határszéli városaiban a hanyatlás korszaka kezdődött. Részben a schinderling-infláció, részben pedig az Ausztriával zajló folyamatos háborúskodás tépázta meg Pozsony és Sopron gazdasági erejét. Amikor pedig a király visszavonta Pozsony árumegállító-jogát, a város elvesztette legfontosabb gazdasági támaszát. Ráadásul a morvaországi és a sziléziai hadjáratok gazdasági következménye volt az északnyugati út fellendülése is: immár a jablonkai hágón át, a Vág völgyében, Pozsonyt elkerülve jutottak el a délnémet áruk Budáig. Az útvonal jelentőségét tovább növelte, hogy az a katonaság számára fontos posztóbehozatal, majd később a rézkivitel fő útjává is vált.⁴⁴⁷

Mátyás pénzreformja viszont a nyugat-magyarországi pénzforgalom szempontjából is sikeresnek bizonyult, mert a középkor végi éremleletek jelentős részben magyar denárokból állnak. A korabeli Magyarország területének nagyobb részén szinte kizárólag magyar pénzek forogtak. A Pozsonyban egyetemi tanulmányokat folytató ifj. Kállay Lőkös János nevelője az 1469-ben kelt leveléhez fűzött számadásokat aranyforintban és denárokból számította el.⁴⁴⁸ Kivételként éppen Nyugat-Magyarországot említhetjük, ahol a leletekben jelentősebb mennyiségű osztrák pénz is felbukkan, és ez megfelel az írott forrásokból ismert jelenségeknek. Az osztrák pénzek rosszabb minőségűek voltak, mint a korabeli magyar

⁴⁴⁶ LUSCHIN 1902, 61–62., KOVÁTS 1938, 445–446., HUSZÁR 1955–1956, 36–37., POHL 1972b, 96., 101–105., 109–111., ALRAM 1994, 67. Az 1459-es záródású *mosonbánfalvi* lelet — a magyar aranyforintokat leszámítva — délnémet ezüstpénzekből állt, amint a hozzá hasonló összetételű *nemesvölgyi* ezüstlelet (1460 körül) is. A *pinkaóvári* leletben (1458) vannak magyar ezüstpénzek is, de többségében az előző leletekhez hasonló összetételű.

⁴⁴⁷ SZŰCS 1955, 131–135., KUBINYI 1994, 5., 10–11., SZENDE 2004, 45., BESSENYEI 2012, 254.

⁴⁴⁸ V. SZÉKELY 1981–1982 [1991], GYÖNGYÖSSY 2003, 205–215. Ifj. Kállay Lőkös János nevelőjének számadásai: KLANICZAY 1990, 608–611. Az 1485-ös záródású *góri* éremlelet nagyjából magyar denárokból állt. A magyar pénzreform olyan sikeres volt, hogy a magyar madonnás denárok Alsó-Ausztriában már a magyar megszállás előtt megjelentek, például: ALRAM – GYÖNGYÖSSY 2006.

veretek, de a határvidék számára a szomszédos osztrák tartományokkal folytatott kereskedelem közvetítő eszközét jelentették. A szintén megjelenő német garasok és krajcárok soproni minősítése („*pöse dewtsche mönnss*”) egyértelműen rossz minőségekre utal. Ugyanakkor soproni forrásaink szerint a magyar denár egyre jelentősebb szerepet játszott a helyi pénzforgalomban, igaz, továbbra is a denárfont-rendszerben számoltak vele.⁴⁴⁹ Az ország pénzforgalmát kis mértékben ugyan, de színesítették a 15. század elején vert aquileiai pénzek, amelyek vélhetően a fellendülő magyar szarvasmarha-kivitel révén jutottak hazánkba, hiszen az 1470-es évektől az egyik legfontosabb útvonal Aquileia térségében haladt. Itteni

⁴⁴⁹ HUSZÁR 1989 [1971], 33–48., KUBINYI 1994, 45., KUBINYI 1998, 116., GYÖNGYÖSSY 2004b, 329–330., 335. 1491-ben Waxgiesser János pozsonyi polgár szőlőjének a felét a pálosok évi fél font bécsi denárért bérlették: HÁZI 2000, 43. 1489-ben viszont Mathus nagyszombati polgár hatvan aranyforintért vett szőlőt Semptén, 1494-ben pedig a nagyszombati Schrank Mihály Modoron száz forintért: HÁZI 2000, 66–67. 1495-ben, Vas megyében a királyi számadáskönyv szerint az adót osztrák denárokból fizették, „*in illo comitatu communiter dant pecunias Wyennenses*”: ENGEL 1798, 146., idézi KUBINYI 1994, 45. és KUBINYI 1998, 116. Veszprém megye 1488. évi adólajstroma és a közel egykorú adószámadások alapján, amelyek elszámolásaikban következetesen (arany)forintban számolnak, illetve nem tüntetik fel, hogy az adófizetés ténylegesen milyen pénznemben történt, feltételezhetjük, hogy ott az adót magyar denárban fizették: SOLYMOSI 1984. A magyar aranyforint bécsi denárokból kifejezett értéke a középkor végén (1461–1502 között) száznyolcvan és háromszáz denár között ingadozott (ORTVAY 1898, 478. (15. jegyzet). 1520-ban már háromszáz bécsi pfennig számítottak a magyar aranyra Sopronban: SZÚCS 1958, 332. Lásd még: NÓGRÁDY 2011, 10. Fontos forrás a korabeli pénzforgalomról az egyik soproni házépítéssel kapcsolatos elszámolás a bevételekről és a kiadásokról (1520): HÁZI 1938, 283–285. A Kanizsaiak nyugat-dunántúli uradalmaiban a számadásokat alapvetően magyar denárokból számolt számítási forintban vezették, ugyanakkor rendre feltűnik a bécsi denár és a krajcár is fizetőeszközként. Így például a marhatartás díját bécsi denárban fizették meg Sopron, Győr és Vas vármegyékben (Babót, Barbacs, Bodonhely, Bogyoszló, Bósárkány, Csapod, Fertőszentmiklós, Iván, Lövé, Rábapordány, Rábaszentmihály, Rábatamási, Sár, Süttör): NÓGRÁDY 2002, 466., NÓGRÁDY 2011, 18., 46., 78., 109., 117., 124., 142. A száz vagy annál több bécsi denárban történt egyéb befizetések (Babót, Barbacs, Beled, Bodonhely, Hegykő, Hegyfalva, Kisgógánfa, Lövé, Nyőger, Ölbő, Rábakecöl, Rábatamási, Sár, Sopronkövesd, Sótorny, Süttör, Újkér): NÓGRÁDY 2011, 20–21., 24., 26., 46., 51., 56., 66–68., 70., 101., 109–111., 115., 129., 133–134. A veszprémi káptalan számadáskönyveiben az 1497/1498. év egyik és az 1519. év több tételénél is bécsi denárok bukkanak fel, ami szintén arra utal, hogy a magyar denár pénzforgalmi egysége töredezni kezdett: KREDICS – MADARÁSZ – SOLYMOSI 1997, 217. A győri káptalan számadáskönyvei szerint is igazolható a bécsi denár előretörése, mert 1516-ban a káptalan egyik iskolásának kétszáz bécsi denárt fizet ki: IVÁNYI 1918, 13. (3. jegyzet), ahogy az iskolások díjazása esetében is, 1518-ban, bécsi denárt használtak: IVÁNYI 1918, 13. (1. jegyzet). Más győri esetekben viszont csak denárt említenek, nyilvánvalóan a magyar királyi ezüstpénzről van szó: IVÁNYI 1918. Az előbb idézett soproni házépítés (1520) elszámolásában is szerepel egyes tételek esetében krajcárral történt kifizetés: HÁZI 1938, 283–285. A veszprémi püspökség 1524. évi urbáriumában — miközben az egyes mezővárosok és falvak által fizetendő járandóságokat túlnyomórészt aranyforintokban és denárokból adták meg — a Zala megyei Nova mezőváros és környéke krajcárokkal, illetve bécsi denárokkal fizetett: KREDICS – SOLYMOSI 1993, 73–80. A krajcár Pozsonyban is szerepel 1524-ben, „*den Grillen Zymerman ain taglon 20 kreuczer*”: ORTVAY 1898, 487. (1. jegyzet). Az alsólendvai Bánfiak lendvai uradalmának falvaiban pedig a zágrábi káptalanról tízedet fizették bécsi krajcárokból: NÓGRÁDY 2002, 465. 1520-ban Debreceni Lukács győri kanonok Pozsonyba utazott, a kocsisnak fizetendő viteldíj kétszáznegy bécsi denár volt. 1522-ben egy másik út alkalmával a kocsis viteldíja hetvenöt denár volt: HÁZI 2000, 45. Az 1490-es években elrejtett *borisfalvi* lelet összetételében semmilyen magyar kibocsátású érme sincs, nagyjából osztrák pfennigvereteket foglalt magában. Az 1524-ben elrejtett *csejkei* érmelelet vegyes — és nagyon színes — összetételű volt, tükrözi a határszél Mohács előtti pénzforgalmát, az 1525-ös *márcfalvi* és a teljesen külföldi pénzekből álló *gyepűfüzesi*, valamint az 1516 körüli *récsei* és *zohori* leletekkel együtt. Az 1526-os záródású *pozsonyi* érmelelet értékének viszont már 2/3-át magyar denárok tették ki, a maradék zömmel délnémet garas- és pfennigveretektől állt, míg a *bakonynánai* és *bakonyszolpi* érmeleletek teljesen magyar kibocsátásokat tartalmaztak.

használatuk azért is érdekes, mert kibocsátásuk után fél évszázad elteltével bukkannak fel Magyarországon és a nyugati határszélen is.⁴⁵⁰

Ezt a középkor végi viszonylagos pénzforgalmi egységet egészen 1526-ig sikerült fenntartani. A leletanyag és írott forrásaink tanúsága szerint az adófizetés és a kisebb kereskedelmi üzletek pénzegysége túlnyomórészt a magyar királyi denár maradt. Még a gyászos emlékű *moneta nova* reform idején is előszeretettel hivatkoztak a „régí” denárokra (Sopronban: „*allt gelt*”).⁴⁵¹ Mindez talán azzal is összefügg, hogy a főváros, Buda gazdasági jelentősége immár vitathatlan volt: a behozatal háromnegyede és a kivitel fele a budai (és a pesti) piacon cserélt gazdát. Buda a kül-, Pest pedig a belkereskedelem központja lett. A budai német távolsági kereskedők rokoni kapcsolatai élesen tükrözik vissza az üzleti kapcsolatokat: nem véletlen, hogy a legtöbb rokon Pozsonyban, Bécsben és Nürnbergben élt, hiszen a Budát Nürnberggel összekötő fontos kereskedelmi út a Duna völgyében, Pozsonyon és Bécsen keresztül vezetett. Nyugat-Magyarország más határszéli városaiban alig laktak budai német polgárok rokonai, nyilvánvaló, hogy a Nagyszombaton és a Sopronon átvezető kereskedelmi útvonalak érdektelenek voltak a budaiak számára.⁴⁵²

A Mohács utáni évtizedekben a magyar pénzforgalomban igazán jelentős változásokat még nem tapasztalhatunk. Az ország területének túlnyomó részén a magyar kibocsátású pénzek fölényével, helyenként szinte kizárólagosságával kell számolnunk. Pontosan fogalmazva: a hétköznapi pénzforgalom hordozójának továbbra is a magyar denár tűnik. Ahogy haladunk az ország szélei felé, ez a pénzforgalmi egység egyre töredezettebbé válik, és időben előre haladva az egész országban megfigyelhető jelenség a külföldi pénzek előretörése. Elsősorban délnémet, illetve osztrák garas-, krajcár- és pfennigveretek bukkannak fel mind nagyobb számban, de ekkoriban már a cseh aprópénzek is kimutatható arányban részesei a magyar pénzforgalomnak. Megjelennek az első lengyel garasveretek is, bár számarányuk még csekélynek mondható. Az elszórtan jelentkező aquileiai denárok és török oszporák inkább csak színesítik a leletekből kirajzolódó képet. Végezetül az írott források többször is említenek tallérokat, de Szapolyai haláláig csak egyetlen egyszer fordul elő ez a pénzfajta.⁴⁵³

⁴⁵⁰ Az aquileiai pénzek magyarországi forgalmához: HUSZÁR 1965, 668., GYÖNGYÖSSY 2004d.

⁴⁵¹ V. SZÉKELY 1981-1982 [1991], 180–181., HUSZÁR 1989 [1971], 46.

⁴⁵² KUBINYI 1959, 104., KUBINYI 1994, 20., 26–34., 39–44., 52.

⁴⁵³ HUSZÁR 1975, 18., V. SZÉKELY 1981–1982 [1991], 180–181., GYÖNGYÖSSY 2004a, GYÖNGYÖSSY 2004b., GYÖNGYÖSSY 2010a, 60–63. A legkorábbi magyarországi lelet, amelyben már egy tallér (egy tiroli negyedtallér) is szerepel, a *csata-csodapusztai* (1529): GYÖNGYÖSSY 2010a, 61., 83.

5. táblázat: egyes pénznemek magyarországi denárértéke 1527–1540 között

magyar dukát	batzen	garas	oszipora	krajcár	aquileiai denár	krajcár	weisspfennig	pfennig
120	5,33	5	2	1,33	1	1,33	0,5	0,33

Forrás: HUSZÁR 1975, 47–51., GYÖNGYÖSSY 2004a, 23–26.

Szapolyai János denárai a pénzforgalomban elenyésző szerepet játszottak, részben az ellenfél, Ferdinánd propagandájának, részben az országban terjedő hamispénzverésnek köszönhetően. A korszakból származó éremleletekben — a madonnás denárok között — országosan mindössze 1%-os részesedést érnek el az utolsó nemzeti király ezüst aprópénzei.⁴⁵⁴

A hamispénzverés hatása az éremleletekből is egyértelműen kimutatható. A várdombi lelet feldolgozói hívták fel a figyelmet arra, hogy a korabeli hamis pénzeket három csoportra oszthatjuk. Az első csoportba a kifejezetten rossz minőségű ezüsből (vagy rézből), „barbarizált küllemű, értelmetlen körirattal” vert érmék („cigánykovács-veretek”) tartoznak. A második csoport példányai esetében joggal merülhet fel a gyanú, hogy készítésükben a pénzverdei személyzet is közreműködhetett, mivel hibátlan köriratúak, gondosan vésett verőtővel készültek, gyakran formaazonosak a hivatalos kibocsátásokkal, hamis voltukat csak anyaguk, rezes külsejük árulja el. A harmadik csoport veretei kicsit nagyobb méretűek, túlságosan szabályosak, de vésetük eltér a hivatalos veretekétől, és betűik is más stílusúak, esetükben a hivatalos pénzfinomságnál rosszabb minőségű ezüsből készült hamispénzekkel állunk szemben.⁴⁵⁵

Végezetül a korszak pénzforgalmára vonatkozóan értékes forrás a Bodó István választott boszniai püspök és ábrányi apát hagyatékát illető egyik feljegyzés, 1537-ből. Ebből ugyanis megtudhatjuk, hogy a püspök halálakor az alábbi pénzkészlettel rendelkezett: 65 különböző aranyforint, 2 régi aranyforint, 2 török aranyforint, 2 régi ezüstpénz, 14 egyenként 8 denárt érő német garas, 2 egyenként 20 denárt érő ezüstgaras, 6 egyenként 16 denárt érő garas és végül 20 forint 80 denárt érő folyó pénz. Az egyes pénzek azonosítása nem túlságosan nehéz. A régi aranyforintok esetében könnyen lehetséges, hogy valójában antik aranyokról van szó, ahogy az antik ezüstpénzek is utalhatnak valódi ókori pénzekre. A német

⁴⁵⁴ V. SZÉKELY 1981–1982 [1991], 182–183., BERTA – GAÁL 1998, 181. János király denárai nyugat-magyarország lelőhelyekről is kis példányszámban ismeretesek: *Balatonfőkajár I., Czerszegtomaj I. és Nagyszarva* pénzleleteiben volt egy-egy denár, míg a *sarvalyi* ásatás Szapolyai egy hamis denárát hozta napvilágra.

⁴⁵⁵ BERTA – GAÁL 1998, 184–185.

garasok valószínűleg szászországi és salzburgi kibocsátásúak lehettek. A folyó pénz alatt pedig mindenképpen denár és féldenár értendő.⁴⁵⁶

IV.2. Pénzforgalom és pénzértékviszonyok a kora újkori Nyugat-Magyarországon

Nyugat-Magyarország három meghatározó városa a kora újkorban is Pozsony, Nagyszombat és Sopron maradt. Míg Sopron továbbra is csak regionális központként veszélyeztette Pozsony primátusát, Nagyszombat már komolyabb kihívónak bizonyult: nyitottabb szemléletű polgársága valóban komoly konkurrenciát jelentett a pozsonyiak számára. A nagyszombatiak igyekeztek a morva, cseh és sziléziai városokkal folytatott kereskedelmet monopolizálni, de Béccsel is élénk forgalmat bonyolítottak le. A Pozsonyba összpontosuló kereskedelem és kézművesség súlya — politikai központ jellege mellett — azonban vitathatatlanná tették, hogy az új főváros Pozsony lett: az itt állomásozó katonaság és a nagy létszámú hivatalnokréteg fogyasztása révén ösztönzőleg hatott a gazdaságra.⁴⁵⁷

A Mohács utáni első két évtizedben a soproni végrendeletekből kirajzolódó nyugat-magyarországi pénzforgalom nem tért el a 16. század első évtizedeiben tapasztaltaktól: az írott forrásokból az aranyforint, a krajcár, különösen is a *deutsch gelt* (azaz garas és főként krajcár), valamint a magyar denár szerepe látszik jelentősnek. Fontos megemlíteni, hogy a számítási forint 1532-ben jelenik meg először a soproni forrásokban. Ez a számítási pénz mindenkor száz denárral volt egyenértékű, szerepe az elszámolásokban azért volt kiemelkedő, mert a denár fokozatos romlásának következtében az aranyforint értéke folyamatosan emelkedett, azaz eleinte lassan, majd egyre gyorsabban távolodott az eszményi száz denáros árfolyamtól. A fent írtak ellenére a korszakváltás a forrásokban is jól nyomon követhető, mert két új pénznév is fölbukkan: a *dickphening*, amelyet 1538-ban említenek, és a numizmatikai kutatás a pfundner nevű, 1526–1529 között vert, súlyosabb osztrák ezüstpénzzel azonosít, valamint a *Jochantaler* vagy *Jochanstaler* néven emlegetett tallér (Joachimstaler), amely adataink szerint már 1526-ban megjelent Sopronban.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ ENTZ 1961–1962, 84–85. Fráter György is komolyabb mennyiségű antik érmével rendelkezett: MAKKAY 1995, 982–985.

⁴⁵⁷ BESSENYEI 2008, 295., TÓZSA–RIGÓ 2008a, 1169–1185., PÁLFFY 2010, 209–214., TÓZSA–RIGÓ 2011, 42–45., TÓZSA–RIGÓ 2012, 233., BESSENYEI 2012, 256–258. Pozsony 16. századi kereskedelmi kapcsolataiban kiemelt szerepet játszott Nürnberg. A pozsonyi elit szoros gazdasági és rokoni kapcsolatokat ápolott a nürnbergi kereskedőkkel. Minderről részletesen: TÓZSA–RIGÓ 2008b.

⁴⁵⁸ HUSZÁR 1989 [1971], 50–51. A krajcár a pozsonyi forrásokban is szerepel. Pozsony városa 1536-ban a ligeti erdésznek, amiért a főtéren hársfát ültetett, „*zalt 8 kr.*”: ORTVAY 1898, 487. (1. jegyzet). A tallér megjelenéséhez érdekes adalék — ha nem tévedés vagy félreolvasás eredménye — a pozsonyi

A pozsonyi számadáskönyvekből a város költségvetése rajzolódik ki. A közelmúltban e tárgyban megjelent elemzésekből rekonstruálhatóak azok a folyamatok, amelyek alaposan átirták a város pénzügyi helyzetét (például a védelmi kiadások növekedése). Figyelemre méltó, hogy ebben az időszakban a városi költségvetés egyensúlyi helyzetét a városvezetés fenn tudta tartani, a deficités éveket a következő években kompenzálták. Pénztörténeti szempontból fontos azt kiemelni, hogy Pozsonyban ekkor is az osztrák számításoknak megfelelően, fontdenárban számoltak, ez pedig az osztrák befolyás erejét jelzi.⁴⁵⁹

A pozsonyi harmincadhivatal 1542. évi számadása alapján továbbra is jelentős külkereskedelmi forgalom bonyolódott Nyugat-Magyarországon keresztül. Különös módon az 1542-es év adatai nem térnek el lényegesen az 1541., valamint az 1544. és 1545. esztendő adataitól, így az kereskedelmi szempontból nem tekinthető kivételesnek. Az áruforgalom vámértékének 69,51%-a a kivitelre, 30,43%-a a behozatalra esett. Ekkor már a pozsonyival együtt kezelték a szempci és a nagyszombati hivatalokat is, amit azért fontos megemlíteni, mert az állatkivitel több mint 86%-a ezen a két hivatalon keresztül bonyolódott. A pozsonyi harmincadkönyv aktívumot mutat, ugyanakkor a marhák vámértéke és piaci ára között jelentős különbség mutatkozik (előbbi tíz, utóbbi négy-hat forint volt), amelyet Kubinyi András az állatkivitel tudatos megnehezítésével magyaráz. Az is feltűnő, hogy — szemben a kivittel — a behozatal esetében a piaci értéknél alacsonyabb vámértékkel számoltak (például a fűszer- és szövetfélék esetében).⁴⁶⁰

Az 1541–1542-es hadjáratok gazdaságra gyakorolt hatása mégis tetten érhető az 1542-es pozsonyi vámnaplókban. Valóban nincs jelentős eltérés az állatkivitel mértékében az 1540-es évekből ismert más adatokhoz képest, ugyanakkor, amint arra Kubinyi András felhívta a figyelmet, az 1540-es és 1550-es évek fordulóján ismert három év átlagában csak a bécsi hetivásárokra az 1542. évi szarvasmarha-kivitel kétszeresét hajtották ki évente.⁴⁶¹

számadáskönyvekből, hogy Pozsony városa 1526. szeptember 7-én Szalaházi Tamás veszprémi püspöknek nyolc csukát, két potykát, néhány márnát, kilencven zsemlet és tizennyolc icce bort ajándékozott, összesen 2 tallér 7 font és 18 denár értékben: ORTVAY 1912, 23. (1. jegyzet); az egyéb elszámolásokban megjelenő *tal(entum)* a font (*Phundt*) szinonímája volt, rövidítése tehát nem oldható fel tallérként: BARACZKA 1965, 244.

⁴⁵⁹ TÓZSA–RIGÓ 2011., TÓZSA–RIGÓ 2012, 237–240.

⁴⁶⁰ EMBER 1988, 36–57., 709., 717–719., 725., KUBINYI 1991, 16–18., KUBINYI 1994, 16–18., KUBINYI 1998, 110–111., DRASKÓCZY 2014, 82–84. 1542-ben a pozsonyi főharmincadhoz tartozott Gajár és Stomfa, a Dunától délre Oroszvár, Járfalu, Zurány és Nezsider, továbbá a korábban főharmincad Sopron fiókjaival, Ruszttal és Szentmártonnal. Ekkor tűnik fel Fertőrákos és Fertőmeggyes, és új harmincadhelyként Óvár: EMBER 1988, 21., 24–29.

⁴⁶¹ KUBINYI 1991, 17. Meg kell jegyeznünk, hogy ekkortájt délnyugati irányban is hasonló volumenű külkereskedelmi aktivitás tapasztalható. A szlavóniai harmincadhivatalokban vámolt áruk vámértéke alig volt csekélyebb, mint a pozsonyiaké. Az árustruktúra is gyakorlatilag azonosnak tűnik, csak ebben az esetben sziléziai, cseh-morva és délnémet posztófajták helyett olcsóbb olasz szöveteket hoztak be. Fontos kiemelni ugyanakkor, hogy például a zágrábi harmincad külkereskedelmi mérlege is többnyire passzív volt: TEKE 2008, 361., 366–367.

Ami feltűnő, hogy posztón és a késeken kívül behozott iparcikkek mennyiségük alapján — leszámítva az egyértelműen luxuscélokat szolgáló tárgyakat, eszközöket — kizárólag a határszél ellátását szolgálhatták. Mindez egyaránt igaz a subákra és a fazekakra is: az utóbbiból 1542-ben behozott mennyiséget akár egyetlen magyar fazekasfalu is elő tudta volna állítani.⁴⁶² Az 1542. évi vámnaplókból az is kiderül, hogy a legnagyobb forgalmat — egy nürnbergi kereskedő után — a nagyszombati Baráti Fábián és társa, Sánta Ambrus bonyolította, ez pedig ismételten Nagyszombat polgárságának a gazdasági erejét jelzi.⁴⁶³

A 16. század közepétől tovább színesedett a határszéli pénzforgalom. A magyar aranyforint mellett — amelyet ekkor már a korábbi *gold ungrisch* vagy *gold gulden* helyett dukátnak (*ducat*) neveznek — a különböző értékű tallérok egyre nagyobb jelentőségre tettek szert, amelyeknek denárban számított értéke — a denár romlása következtében — szintén emelkedett. Míg azonban az aranyak esetében csak elvétve fordulnak elő más országokban vert aranypénzek (például karintiai dukát, salzburgi dukát), addig a tallérforgalomban elsősorban külföldi kibocsátók vereteivel kell számolnunk. Az értékpénzek mellett nagyobb a jelentősége az aprópénzeknek: az osztrák tartományokból beáramló garasok (*kais. groschen*, *groschen kais. geld*) 1582-től 4 denáros értéken szerepelnek a soproni forrásokban, illetve krajcárértékben 3 krajcárt értek; de a leggyakoribb és legfontosabb aprópénz: a krajcár (*kreuzer*) volt, amelynek értéke 1,66 denár. Természetesen a magyar denár is tényező maradt, állandóan forgott, 3 fontdenár értékben. A többi, egyébként ritkán felbukkanó pénz közül két lengyel pénzt érdemes megemlíteni: a lengyel hármasgarast (*dutka*), amely először 1603-ban szerepel, illetve a néha felbukkanó *ort* nevű, egynegyed számítási forint (25 denár) értékű pénzt.⁴⁶⁴

Az adósok ingó és ingatlan vagyontárgyaira „tiltást” helyező (mai polgári jogi értelemben azokat „lefoglaló”) pozsonyi Tiltáskönyvben (1538–1566) többféle számítási és forgalmi pénzt alkalmaztak. Leggyakrabban a magyar forint, a rajnai forint, valamint ritkábban a font és a schilling szerepel. A Tiltáskönyv adatainak pénztörténeti–pénzforgalmi értelmezését nagyban nehezíti, hogy az egyes denártípusokat gyakran következtetlenül jelölték. Érdekes módon a második leggyakoribb tiltástípus a készpénzre vonatkozó. Sok

⁴⁶² KUBINYI 1991, 21.

⁴⁶³ EMBER 1988, 114–115., BESSENYEI 2008, 293.

⁴⁶⁴ HUSZÁR 1989 [1971], 51–56. A tallér kora újkori nyugat-magyarországi forgalmához: BARACZKA 1965, 242–243. A garas és a krajcár szerepét, értékét a korabeli nyugat-magyarországi pénzforgalomban részletesen bemutatja: BARACZKA 1965, 239–240. Az orthoz: BARACZKA 1965, 243.

esetben a tiltást bejegyeztető már az az adós adósát „tiltotta”, ami általános készpénzhiányra utal.⁴⁶⁵

A soproni forrásokban 1571 után gyakrabban feltűnő új fogalom, a „*Verlust*” is jól jelzi a pénzforgalom színes összetételét. Ha ugyanis a fizetés aprópénzben történt értékpénz helyett vagy fordítva, akkor ez bizonyos veszteséggel járt vagy az elfogadóra vagy a fizetőre nézve, ezt tehát a pénzügyi műveleteknél célszerű volt figyelembe venni. Azt is mondhatnók, az „árfolyamvesztés” igyekeztek „bekalkulálni”.⁴⁶⁶

A Huszár Lajos által megrajzolt, alapos soproni pénztörténeti kép nagy hátránya, hogy a források alapján nem tudjuk az egyes pénznemek pénzforgalmi arányait rekonstruálni. Bár Huszár hivatkozik éremleletekre, de a Sopron térségéből egyet sem közöl, nem véletlenül: a korszakból ugyanis legjobb ismereteink szerint nincs közölt vagy a Magyar Nemzeti Múzeum nyilvántartásában szereplő soproni éremlelet.⁴⁶⁷

Nyugat-Magyarország pénzforgalmát az írott források és az éremleletek alapján egyaránt rekonstruálhatjuk. A két forráscsoportból kirajzolódó pénztörténeti kép azonban akár ellentétes is lehet. Ennek fő oka az, hogy a forrásokból ugyanúgy meghatározhatók a teaurálási célzatot szolgáló kedvelt értékpénznemek, mint a hétköznapi forgalomban használt aprópénzek fajtái, de számarányokat és hányadokat nehezebb megállapítani. A leletek viszont az egy-egy vidéken forgó, értékesnek tartott pénzek, pénznemek pillanatnyi forgalmát tükrözik vissza, hiszen elrejtésükre rendszerint háborús események kapcsán került sor. Másrészt az elrejtő sokkal inkább arra törekedett, hogy a számára értékörzőnek tűnő érméket gyűjtse össze (majd rejtse el), míg a kevésbé értékörzőktől igyekezett gyorsan megszabadulni. Alábbi elemzésünkben a folyamatok megvilágítására a jellemzőbbnek tartott leleteket röviden értékeljük.⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ TÓZSA–RIGÓ 2008a, 1139., 1147.

⁴⁶⁶ HUSZÁR 1989 [1971], 56.

⁴⁶⁷ Sopron földje pedig gazdagnak mondható éremleletek tekintetében is: az első adatunk kincstalálásról 1784-ből származik. A Kistler-féle középkori lelet egyes darabjai („*Silber-Pfennige*”) a budai egyetem gyűjteményébe kerültek. 1787-ben Sopron és Cenk között kerültek elő régi ezüst pénzek. 1824-ben pedig az ún. Dudlesz-erdőben találtak ezüstpénzeket. A régi soproni leletekről: CSATKAI 1939–1940, 64–65.

⁴⁶⁸ Mindmáig az egyetlen átfogó elemzés a középkori és újkori leletekről Parádi Nándor cikkében olvasható, amelyet a pénzleletes edényekről írt: PARÁDI 1963. Az általa vizsgált kora újkori leletek többsége a Hódoltságból, vagy a vele közvetlenül szomszédos területekről származott. Véleménye szerint így ezen leletek elrejtőit a parasztság, a kismemesség és a polgárság soraiban kell keresnünk: PARÁDI 1963, 219–220. A korszak pénzleletes edényei „*között a leggyakoribbak a szűk nyakú cserépkorsók. ... Szürke, kívülről fekete színű, jól iszapolt, valószínűleg homokkal soványított agyagból készült edények, főleg korsók ezek; legtöbbjük felületét vízszintes, függőleges vagy kissé ferde irányú vagy mintás, fénylő besimítások díszítik*” (PARÁDI 1963, 225.).

IV.2.1. 1527–1541

Az időszakból származó leletek közül kilenc esetében lehetett értéket meghatározni, így a térség éremleleteinek értékátlaga 18,26 számítási forint. Az 1527-es záródású *cserszegtomaji* éremlelet túlnyomórészt magyar denárokból és obolusokból állt, de a képet már délnémet garas- és pfennigveretek, cseh weisspfennigek és aquileiai denárok színesítik, bár hányaduk elenyészőnek (de jelzésértékűnek) tűnik. A *nagyszarvai* (1527) lelet is túlnyomórészt magyar veretekből állt, bár tartalmaz délnémet pénzerméket is. A szintén 1527-ben záródó *nagymartoni* pénzleletben viszont egyáltalán nincs magyar kibocsátású pénz, a lelet értékének zömét német, illetve osztrák garas- és krajcárveretek teszik ki, ahogy az 1529-es *rohonci* és az 1530-as *kőszegpatyi* lelet összetétele is ezt tükrözi. Az 1538-as záródású *fertőrákosi* lelet pedig kizárólag cseh garasokból állt. Az 1540 körüli nyugat-magyarországi leletekben már egységesen nagyjából délnémet vereteket találunk: ilyen összetételű az *ispácai* (1541) és a *szápári* (1540) lelet is. A korszakból származó két aranyleletünk is eltérő összetételt mutat: a *rábacsécsényi* (1529) magyar aranyforintokból áll, és talán a nyugati irányú kereskedelem jele vagy egy gazdagabb paraszti háztartás vagyona lehet, míg a *hajmáskéri* (1535 körül) olasz vereteit a délnyugati irányú kereskedelemmel hozhatjuk összefüggésbe.⁴⁶⁹

A leletek elemzése alapján nyilvánvaló, hogy a nyugati határszél egy részének (Moson, Sopron és Vas, továbbá Zala nyugati része) pénzforgalma rövid időre teljesen elvált Nyugat-Magyarország többi részétől (Pozsony, Győr, Veszprém, Zala keleti fele), de az 1540-es évekre a teljes területet meghódították a délnémet pénzek.

IV.2.2. 1542–1566

A 16. század közepén egyre jelentősebbé vált a külföldi pénzek magyarországi forgalma. Az új, ezüst értékű pénz, a tallér ezekben az évtizedekben kezdte meg hazai előretörését, és az aranydukát mellett a legfontosabb teaurálási célokat szolgáló pénznemmé vált. Az osztrák és a német tallérok a magyar élelmiszer exportjának ellenértékeként, valamint a külföldi zsoldosok zsoldjaként áramlottak be egyre nagyobb mennyiségben az országba. Mivel a külföldi aranypénzek és tallérok a magyarországi veretekkel azonos értékben forogtak,

⁴⁶⁹ A legnagyobb értékű (kb. 69,4 számítási forint) *nagymartoni* lelet tulajdonosa a lelet összetétele alapján nyilvánvalóan a nyugati irányú kereskedelem egyik résztvevője lehetett. A második legértékesebb lelet, a *cserszegtomaji* (kb. 35,3 számítási forint) tulajdonosát a jobb módú parasztok világában kell keresnünk.

használatuk nem okozott válságot a magyar pénzforgalomban. Ez már nem mondható el az aprópénzekről. Ezek ugyanis elsősorban az osztrák, a délnémet, valamint a Lengyelországgal szomszédos német tartományokból származtak (batzenek, krajcárok, pfennigek), valamint egyre nagyobb számban képviseltették magukat a különböző lengyel garasveretek is, amelyek különböző értékben forogtak, és megbontották a pénzértékviszonyok középkor végén kialakult rendjét. Az aprópénz-forgalomban jelentős területi eltérések mutatkoztak.⁴⁷⁰

6. táblázat: egyes pénznemek magyarországi denárértéke 1540–1566 között

magyar dukát	török dukát	koronás	tallér	batzen	garas	lengyel garas	oszpóra	krajcár	pfennig
140	133	120	93,33	5,33	5	3	2	1,33	0,33

Forrás: HORVÁTH 1959–1960, 35–36., HORVÁTH 1963–1964, 27., BARACZKA 1965, 243., HUSZÁR 1975, 47–51., GYÖNGYÖSSY 2004a, 23–26.

Az időszakból származó leletek közül tíz esetében lehetett értéket meghatározni, így a térség éremleleteinek értékátlaga 15,67 számítási forint. A terület nyugati felén továbbra is a korábbi tendencia, a szomszédos országok pénzeinek egyértelmű pénzforgalmi fölénye mutatható ki. Az 1542-es *feketevárosi* lelet zömmel, az 1547-ben záródó *fertőrákosi*, valamint az 1554-es *dunaszerdahelyi* és a *ménfőcsanaki* leletek kizárólag német, illetve a dunaszerdahelyit leszámítva cseh garasveretekből álltak (utóbbiakban pfennigek is voltak), a közeli *Győrben* talált, 1559-es záróveretű tallérleletben pedig csak egyetlen magyar kibocsátású darab képviseli a nemrég indult hazai tallérverést. A *tihanyi* lelet aranyérmei között a legnagyobb részt a magyarországi és erdélyi veretek teszik ki (1557/1566). Különös módon ismeretesek azonban – falusi környezetben elrejtett – teljesen egynemű magyar denárletek is, így *Eszteregnyéről* (1564 előtt), *Nagygörbőről* (1558) és *Tótkeresztúrról* (1564 előtt). Sajátos színfonoltot képvisel a *somlóvásárhely–lovaspusztai* éremlelet (1542), mert magyar aranyforintok és ezüstdenárok mellett nagyobb mennyiségű délnémet veretet tartalmazott.

⁴⁷⁰ HUSZÁR 1969–1970, 57., HUSZÁR 1975, 39–40., V. SZÉKELY 1995–1996, 28–29., V. SZÉKELY 1999, 317–321., BUZA 2000, 146–147., V. SZÉKELY 1999, 317–319. 1551-ben Pozsonyban kövezésre a munkásoknak „yeden 12. kr.” fizettek: ORTVAY 1898, 487. (1. jegyzet). A lengyel pénzek az 1540-es években bukkantak föl az írott forrásokban, így az Eperjesi Számadáskönyv 1537–1541 között már említi „*polonialis moneta*”-t (HUSZÁR 1969–1970, 58.). A lengyel pénzek magyarországi forgalma leletelemzések alapján: GEDAI 1985.

IV.2.3. 1567–1590

A lengyel pénzek aránya egyre inkább emelkedett, mivel a kincstárnak ezen pénzek kiszorítására tett kísérletei sikertelenek maradtak.⁴⁷¹ Az ország egyes területein ugyanakkor jelentős mennyiségben forogtak osztrák és délnémet aprópénzek (garas, zweier, pfennig stb.) is. A korszakban nagyobb darabszámú tallérleletek jelzik az ezüst értékpénz jelentőségének folyamatos növekedését. A pénzforgalomban megjelentek az első oroszlanos tallérok is, bár fellépésük ekkor még epizódszerűnek tekinthető.⁴⁷²

⁴⁷¹ HUSZÁR 1969–1970, 59., HUSZÁR 1975, 40–41. Bár a lengyel pénzek forgalmát az 1574-es pozsonyi országgyűlés (1574. április 4.) elkobzás büntetése mellett megtiltotta (XX. tc.: MOE VI, 120–121., CJH II, 642–643.), a rendelkezést mégsem sikerült érvényre juttatni. Amint az Miksa királynak a Szepesi Kamarához intézett levelében (Bécs, 1574. október 30.) olvasható, a tilalmat azért nem lehetett fogatosítani, mert a határokon nagy volt a zavar, mivel a lengyel pénz magyarra történő átváltását nem szabályozták: BM 1574, 309. Hasonlóképpen az 1578-as pozsonyi országgyűlés a lengyel pénzek forgalmáról tavasszal (1578. április 13.) meghozott rendelkezését (XIX. tc.: MOE VI, 324–325., CJH II, 678–679.) ősszel (Prága, 1578. október 15.) követte a király *valvatio*-s rendelete (BM 1578, 230., BR., HUSZÁR 1969–1970, 59.), de a lengyel pénzek kitiltása mégsem sikerült. A valvált érték helyett ráadásul a korábbi értéken forogtak. Ernő főherceg és a Magyar, valamint a Szepesi Kamara között 1579-ben ezért hosszas levelezés folyt a helyzet megoldása érdekében. Különösen a Szepesi Kamara szeretett volna engedményeket elérni: BM 1579, 43., 1579, 85., BR. 1585-ben Rudolf király (Prága, 1585. augusztus 28.) a lengyel pénzek kiszorítására irányuló két mód közül továbbra is a *valvatiot* látta szükségesnek, ezért újólág — a korábbi *valvatiot* életre keltve — elrendelte, hogy a lengyel garas 2,5 denár, a félgaras 1 denár, a 12 denáros garas pedig 11 denár értékben forogjon. Másrészt a király megint úgy döntött, hogy aki a lengyel pénzek jogtalan használata kapcsán feljelentést tesz, kapja meg az érintett összeg egyharmadát: BM 1585, 183. A Szepesi Kamara ismét engedményeket próbált meg kicsikarni, de Ernő főherceg (Bécs, 1586. április 28.) ragaszkodott a királyi rendelet végrehajtásához: BM 1586, 79. Végül a főherceg a kamara újabb levelére azt válaszolta (Bécs, 1586. május 19.), hogy a lengyel pénzek ügyét terjesszék majd a következő országgyűlés elé: BM 1586, 94.

⁴⁷² HUSZÁR 1975, 39–40., BUZA 1981–1982, 89., V. SZÉKELY 1995–1996, 28–29., V. SZÉKELY 1999, 317–323. Az oroszlanos tallér először 1575-ben szerepel írott forrásainkban. Károly főherceg a Magyar Kamarához írott levelében (Bécs, 1575. május 28.) azt írja, hogy „*plerosque thalleros accipi, qui non eius sunt valoris, cuius merito esse debebant, praesertim illos, qui leonem ex una parte habent*” (BR). Egy adós panaszos levelében (Pozsony, 1575. augusztus 13.) olvashatjuk: „*Az ketth saz tallerath hattra kwltek, azt monttak, hogj nem wezyk el: merth Oroszlanos Taller. Ugyan pyskaltak benne, minth az tyk az köles kozotth. Nagjsagod, ha el vetteti az ketth saz oroszlanos Tallerth, oda adom. Nagisagodnak.*” (HORVÁTH 1953–1954, 18., BUZA 1981–1982, 89.). A későbbiekben pedig hamis tallérok okoztak gondokat a pénzforgalomban. Ernő főherceg 1584-ben a Magyar Kamarához írt levelében (Bécs, 1584. szeptember 13.) olvasható: „*...mandata illa de interdicenda falsa moneta et tallerorum commutatione ad civitates ... et comitatus in cancellaria Ungarica plene expedita*” elküldi azzal, hogy bocsássák közre. „*Ad monetam hungaricam tam probam, quam adulterinam et tallerorum quae pro eadem in Austria fit commutationem quid spectat, qualia superinde mandata hoc tempore aedita et publicata sint ex adiecto exemplo cognoscitis. In Moravia eiuscemodi edictis propterea non opus esse putamus, quod usus non solum Hungaricae, rerum etiam omnis peregrinae monetae in regno Bohemiae ut provinciis ab eodem regno deprehendibus ... per publica mandata ... interdictus sit*” (BR.). A főherceg 1586-ban a Magyar Kamarához írt levelében (Bécs, 1586. május 4.) elrendelte, hogy azokat, akiknél hamis tallért találunk, hallgassák ki, a vallomásokot pedig küldjék fel: BR. Az udvar arra törekedett, hogy a Magyarországról származó jövedelmeit lehetőleg tallérban kapja meg. 1588-ban az Udvari Kamara a Magyar Kamarának azt írta (Bécs, 1588. június 11.): „*Harum exhibitor capitaneus equitum camerae Cremnicinesis Jacobus Kampmacher in mandatis habet, ut si quae ibidem hungarica moneta est, ad usus serenissimum archiducum pertinens eam levet, et secum Cremnicium diferat, atque in talleros permutat*”. Az Udvari Kamara azt kéri, hogy a pénzt adják át Kampmachernak (BR). Hasonló tartalmú tájékoztatást kapott télen (Bécs, 1588. november 16.) is a Magyar Kamara: BR. A következő évben is megkereste az Udvari Kamara a Magyar Kamarát (Bécs, 1589. június 23.), hogy a főhercegek részére náluk lévő magyar pénzt adják át Körmöcbányára menő küldöttüknek, aki azt ott tallérokra fogja beváltani: BR.

7. táblázat: egyes pénznemek magyarországi denárértéke 1566–1590 között

magyar dukát	tallér	oroszlános tallér	lengyel 3-as garas	batzen	garas	lengyel garas	oszipora	krajcár	pfennig
160	100	(75?)	9	5,33	4	2,5	2	1,33	0,33

Forrás: HORVÁTH 1959–1960, 36–37., HORVÁTH 1963–1964, 27–29., HUSZÁR 1975, 47–51., GYÖNGYÖSSY 2004a, 23–26.

Az időszak kilenc leletének átlagértéke 13,51 számítási forint. Nagyonbbrészt továbbra is a magyar denárok forgalmával kell számolnunk, de a nyugati határsáv esetében inkább az osztrák–délmet pénzek szerepe tűnik meghatározónak. Így az 1576-ban záródó, második *cserszegtomaji* leletben külföldi tallérok, valamint cseh és szász garasok mellett jelentős mennyiségű és értékű (63%) magyar denár is előkerült. Hasonló összetétel tapasztalható a *récsei* (1576), a *sümei* (1577), az *oltárci* (1582) és a *szeredi* leletnél (1588) is. Az 1580-ban záródó *csacsihegyi* és az 1587-ben elrejtett *máriakálnoki* ezüstlelet aprópénzei között viszont egyetlen magyar pénz sincs, azok ugyanis zömmel osztrák–délmet kibocsátásúak. Ugyanakkor az 1589-es záródású *kemeneshőgyési* értékpénzlelet aranyak terén továbbra is jelentős magyar fölényt bizonyít, de az 1590-es *borsfai* ezüstlelet tallérjai és garasai kivétel nélkül külföldiek, leginkább délmét verdékből.

IV.2.4. 1591-1608

A magyar dukát továbbra is szinte egyedüli szereplője maradt az aranypénz-forgalomnak, bár igazán jelentős szerepe csak a távolsági kereskedelembe lehetett. A leletekben megjelenő tallérok mennyisége viszont tovább nőtt, ahogy a korszakból néhány kiemelkedő darabszámú lelet (*Balatonfőkajár I.*, *Szombathely*) is utal erre. Az aprópénzforgalomban a magyar denár visszaszorulóban volt, bár külföldön, például Lengyelországban kedvelt fizetőeszközzé vált. Hazánkban ezzel egyidejűleg viszont egyre nagyobb mértékben a lengyel aprópénzek vették át feladatát, és lettek egyes vidékeken a hétköznapi pénzforgalom hordozóivá. Mindazonáltal a magyar denárt még ekkor sem lehet „leírni”, hiszen például a *bajcsavári* leletanyag arra utal, hogy a végvári katonaság aprópénzeül a magyar ezüstpénz, illetve annak különböző rezes hamisítványai szolgáltak.⁴⁷³

⁴⁷³ GEDAI 1985, 41–48., BUZA 1995–1996., V. SZÉKELY 1999, 325. A lengyel pénzek rendeleti kitiltása továbbra sem volt sikeres. Az ügyben 1591-ben Ernő főherceg és a Magyar, valamint a Szepesi Kamara között

V. Székely György a tizenöt éves háború leleteit elemezve öt nagy értékcsoporthoz alakított ki. Számításai szerint a leletek 18%-a 2 számítási forint vagy ennél kisebb értékű, 20%-ának értéke 2 és 10 forint közötti, 40%-ának értéke 10 és 50 forint közé, 11%-a 50 és 100 forint közötti, míg a leletek 10%-a több mint 100 forint összértékű volt.⁴⁷⁴

16 lelet alapján lehet az átlagértéket meghatározni, amely a korábbiakhoz képest nagyon magas szám: 74,6 számítási forint. Mindkét *balatonfőkajári* lelet esetében azonos tendencia figyelhető meg: az értékpénzek esetében a külföldi tallérok túlsúlya, az aprópénzeknél ugyanakkor még mindig a magyarországi kibocsátásuk tűnnek meghatározónak. Ezt erősítik az 1597-es záródású *kehidai* tallérlelet, valamint az 1593-as záróveretű *szombathelyi* értékpénzlelet elemzéséből levonható következtetések is. Utóbbi kincslelet elrejtésére már a tizenöt éves háború idején került sor, akárcsak az azonos záródási évű esztergom–szamárhelyi tallérleletére⁴⁷⁵, amely remek összehasonlításra ad számunkra lehetőséget. Mint említettük, az elrejtés ideje azonos, ennek ellenére az összetételben jelentős eltérések mutatkoznak: mindkét esetben a tiroli tallérok hányada a legnagyobb (Esztergom: 37%, Szombathely 65%), őket követik a Német Birodalom különféle kibocsátóinak veretei (Esztergom: 29%, Szombathely 17%), külön említendő a magyar veretek eltérő százalékos aránya (Esztergom 12%, Szombathely 1,2%). A két lelet közül a korabeli magyarországi tallérforgalomhoz⁴⁷⁶ az esztergom–szamárhelyi áll közelebb, a szombathelyi „kilóg”. Az 1601-ben elrejtett *alhói* denárlelet viszont ismét a magyar denár előretörését látszik igazolni.

újabb levelezésre került sor: BR., BM 1591, 139. 1592-ben Ernő főherceg (Bécs, 1592. január 30.) megküldte a király rendeletét a Magyar Kamarának „*de redigenda moneta Polonica ad ligam et valorem monetae Hungaricae*”, ötvennégy példányban, és elrendelte kézbesítését: BR. 1598-ban az Udvari Kamara azt jelezte a Magyar Kamarának (Bécs, 1598. január 8.), hogy a főhercegi havi fizetésbe lengyel pénz került. Mivel az összeg a főhercegi udvarnokok napi fizetését szolgálja, kéri az Udvari Kamara „*quatenus per tricesimatores moneta, quantum quidem fieri poterit, solida, bona, hic currens, et usitata, uti per alios officiales fieri oportet, in aerarium deponatur, aut Polonica moneta ... permutetur hucque transmittatur*”: BR.

⁴⁷⁴ V. SZÉKELY 1995–1996, 30.

⁴⁷⁵ Az esztergom–szamárhelyi lelet publikációja: GEDAI 1992 [1997].

⁴⁷⁶ A kora újkori magyarországi tallérforgalomhoz: V. SZÉKELY 1999.

V. HAMISPÉNZVERÉS NYUGAT-MAGYARORSZÁGON

A 14. század végétől a pénzhamisítók valamely feudális úr „védelme” alatt működő műhelyekben tevékenykedtek. Ez tette lehetővé a tömeges gyártást, és a széles körű forgalmazást. A korabeli leletekben előforduló hamisítványok már szervezett bandák termékeinek tűnnek. Kahler Frigyes Luxemburgi Zsigmond korában legalább három pénzhamisító műhellyel számol, valamint felteszi, hogy a királyi verdékben is működtek hamisítók. A korábbi hamisító műhelyek egy része még Mátyás uralkodása idején is működhetett.⁴⁷⁷

Nyugat-Magyarország területe a késő középkorban és a kora újkorban nem nevezhető a hamispénzverés fellegetvárának, mint ahogy ezzel ellentétben ez már elmondható a Felvidék északkeleti vidékeiről.⁴⁷⁸ Hiányos adataink legalábbis nem utalnak az átlagosnál jelentősebb aktivitásra, bár bizonyos időszakokban éppen a központi hatalom, vagyis annak helyi képviselői irányításával jól működő pénzhamisító műhelyekről értesülünk. Az átlagosnak mondható „fertőzöttség” a főúri pénzverési jogosultságok rendszerével magyarázható: a király (vagy ellenkirály) a helyi főurak pénzverés — és az abból megszerezhető jövedelem — iránti vágyát pénzverési engedélyekkel elégítette ki, így azok jogszerűen rendezhettek be váraikban pénzverőházakat.⁴⁷⁹ Az alábbiakban a nyugat-magyarországi hamispénzverésre vonatkozó szórványos 15–16. századi adatokat kívánom ismertetni.

1415-ben Kismarton város tanácsa megkereste Sopron város tanácsát: a polgármester, a bíró és a tanácsosok közölték Peuttler Ulrik pénzhamisító vallomását, és kérték cinkosának, Gergelynek a kihallgatását.⁴⁸⁰ A későbbiek során is bukkantak fel hamis pénzek, amelyek a helyi hatóságokat eljárásra készítették. Sopron városát 1457-ben arról értesítette a bécsújhelyi pénzverdei ügyész, hogy az oda megvizsgálásra küldött pénzek hamisak, ezért ennek megfelelően kell azzal eljárni a fogollyal, aki azokat forgalomba hozta.⁴⁸¹

Kováts Ferenc figyelt fel arra, hogy bár a pozsonyiak pénzverési engedélye 1430-ban kelt, a pénzverés *folymatát* egyértelműen bizonyító írott forrásaink — a városi számadások között — csak 1442-ből maradtak fenn. Ezek a források a pozsonyi veretű denárokat fehér

⁴⁷⁷ KAHLER 1981–1982, 79–82.

⁴⁷⁸ Erről részletesen: KOMÁROMY 1893., PROBSZT 1964., HUSZÁR 1969.

⁴⁷⁹ PROBSZT 1964, 57.

⁴⁸⁰ Peuttler Ulrik pénzhamisító ügyében Kismarton város tanácsa Sopron város tanácsához (1415. február 15.): Szöveggyűjtemény 1. Peuttler magyar pénzeket (pankartokat) hamisított bűntársával együtt.

⁴⁸¹ Jembniczer Lénárt pénzverdei ügyész levele (Bécsújhely, 1457. február 27.): Szöveggyűjtemény 12.

denároknak nevezik. A numizmatikai anyag sem fedi le teljesen az érintett időszakot: a pozsonyi verdének tulajdonítható Zsigmond-kori *quarting*veretek ugyanis 1430–1435 közé keltezhetők (Kováts Ferenc a pozsonyi *quarting*verést 1432–1435 közé tette), ezt követi az 1441/1442-es denár- és obolus-sorozat. Mindebből az következik, hogy vagy nem működött folyamatosan a verde, vagy más — eddig nem azonosított — pénzeket is vertek Pozsonyban. A pénzérték-viszonyokban is komoly ingadozásokat tapasztalhatunk: míg 1441-ben egy aranyforintért 220 fehér denárt adtak, 1442-ben már 840-et. Mindeközben a feketének nevezett bécsi denárok árfolyama állandónak tűnik. A pénzromlás egyébként a *quarting*ok esetében az 1430-as években is kimutatható. Mindkét esetben a hivatalos magyar pénzek devalvációjáról van szó, ami egyúttal a bécsi denárok kezdeti értékelésére is kihatott, értékük ugyanis a magyar ezüstpénzekhez képest növekedett. Kováts Ferenc az árfolyamváltozásokból és a pozsonyi források szóhasználatából arra következtetett, hogy az 1442-ben említett „fehér bécsi denárok” valójában bécsi pfennigek helyi utánveretei lehettek. Azaz a pozsonyi polgárság a pénzverde birtokában, látva a hivatalos magyar veretek romlását, maga döntött bécsi denárok utánvereteinek kibocsátásáról. Ez azonban nyilvánvalóan nem engedély alapján történt, ugyanis pozsonyi forrásaink gyanúsán hallgatnak a fehér bécsi denárok valós eredetéről: azaz hamispénzverésről lehet szó. Kováts elmélete az ismert érmék közötti kronológiai hiátust is megmagyarázza.⁴⁸²

Ahogy Nyugat-Magyarországon az 1440-es években tehát több helyen, úgy 1459 után is bécsi denárokat vertek (magyarán: *hamisítottak*), nem túl jó minőségben. Ezért hozta 1466-ban hamis bécsi pfennigjeit a nördlingeni polgár, Thomas Fischer, Pozsonyba, lévén, hogy itt is forgalomban vannak, ugyanakkor nem olyan erős az ellenőrzés, mint az osztrák tartományokban.⁴⁸³

A leletadatok alapján a 15. században több pénzhamisító központ is működött Magyarországon. Ezek azonban jelentős részben magyar királyi vereteket hamisítottak. A korábbi kutatás feltételezte, hogy a Vas megyei Szalónak várában viszont bécsi pfennigek utánvereteit készítették.⁴⁸⁴ A feltételezést egyébként Arnold Luschin fogalmazta meg, aki bizonyos **P–R–S** jegyű pfennigveretek jegyeit Baumkircher András pénzverési tevékenységéhez kötötte („Pemkircher–Schlaining”). Tény, hogy Szalónak Baumkircher vára volt, valamint az is, hogy Mátyás királytól engedélyt kapott bányaművelésre, ám mindez nem bizonyítja, hogy Szalónakon valóban pénzverési tevékenységet folytatott volna (de a lehetőséget

⁴⁸² KOVÁTS 1900, 444. (1. jegyzet), KOVÁTS 1902b, 159–176., POHL 1965a, 86–87.

⁴⁸³ POHL 1972b, 39., 164–165. Thomas Fischer kötelezvénye (Pozsony, 1466. április 30.): Szöveggyűjtemény 20.

⁴⁸⁴ HUSZÁR 1955–1956, 39., HUSZÁR 1969, 86., POHL 1972b, 131., KAHLER 1981–1982, 80.

sem zárja ki).⁴⁸⁵ Nyilvánvalóan nem engedély alapján alakíthatták ki a szalónaki pénzverdét, sokkal inkább önkényes cselekményről, ténylegesen hamispénzverésről lehetett szó. Az sem kizárt, hogy a Szalónak környéki nemesfémeket másutt verték pénzzé.

A feltételezett szalónaki pénzveréssel egyidejűleg, a határ másik oldalán, Hainburg területén már bizonyíthatóan folyt hamispénzverés. A pottenburgi verdét nem más irányította, mint Baumkircher egykori pozsonyi várnagya, Reigker György. Tevékenységének az vethetett véget, hogy várát elfoglalták.⁴⁸⁶ Lehetséges, hogy Pottenburg nemesfém-szükségletét legalább részben Szalónak biztosította.

Szintén ezidőtájt a birtokaira visszaszorult Grafenecker Ulrik volt soproni főispán pénzverését is említik. 1472-ben neki készített verőtövekről, III. Frigyes császár egyik 1476-os leveléből pedig arról értesülünk, hogy bécsi pfennigeket veretett, vélhetőleg Kertesén. 1477-ben végül felfüggesztette pénzverési tevékenységét.⁴⁸⁷ Az 1475 körül záródó vasjobbágyi leletben III. Frigyes egyik bécsújhelyi veretű, 1469–1474 közöttre keltezhető denárának (CNA I. F a 49.) hamisítványa került elő. Ez a példány nagy valószínűséggel Grafenecker kertesi pénzverésének terméke.⁴⁸⁸

1527-ben Beheim Bernát körmöci kamaraispán arról tájékoztatta az alsó-ausztriai kamarát, hogy Magyaróváron hamisító műhely működik, ahol különféle osztrák pénzfajokat („*toppelt Sechsser, dickh pfening vnd Patzen*”) vernek, amelyeket meg is küldött a kamarának. Mivel Magyaróvár már Magyarországon van, az alsó-ausztriai kamara a magyar király, I. Ferdinánd intézkedését kérte.⁴⁸⁹ Ezt az adatot eddig nem értékelte eléggé a magyar numizmatika, pedig forrásunk vélhetőleg a Mohács utáni korszak legkorábban működő magyar pénzhamisító műhelyéről számol be. A felvidéki pénzhamisítás nagy hulláma ugyanis 1530 körül kezdődött, és az 1550-es évekig tartott.⁴⁹⁰ Magyaróvár Habsburg Mária királyné birtoka volt, amelyet jegyajándékként kapott meg az 1520-as években, más, a királynét illető birtokokkal és jövedelmekkel együtt.⁴⁹¹

A kora újkori magyarországi pénzhamisítás tehát nem Szapolyai János uralmi területén kezdődött, hanem éppenséggel a Habsburgok által kézben tartott Nyugat-Magyarországon. 1527-ben Szapolyai emberei átvették Körmöcbányát, így ott már János

⁴⁸⁵ POHL 1972b, 131., ENGEL 1996. I, 420–421., KUBINYI 2001d, 68. A Luschin által Baumkirchernek tulajdonított veret az orsztrák korpusz 1400–1425/1430 közé keltezi: CNA I. F c 5.

⁴⁸⁶ LUSCHIN 1902, 62–63., KOCH 1967., POHL 1972b, 109., 141–142.

⁴⁸⁷ LUSCHIN 1902, 62., HUSZÁR 1955–1956, 39., POHL 1972b, 122–123.

⁴⁸⁸ KOCH 1994, 322.

⁴⁸⁹ Az alsó-ausztriai kamara jelentése I. Ferdinándnak a magyaróvári hamispénzverés tárgyában (1527. október 16.): NEWALD 1883, 34–35., HUSZÁR 1969, 82.

⁴⁹⁰ PROBSZT 1964., HUSZÁR 1969.

⁴⁹¹ KENYERES 2008, 65., 73.

király nevében verték a pénzeket. Bár János király ígérete szerint tiszteletben kívánta tartani Mária királyné Körmöcbányával kapcsolatos jogait, a királyné egy időre ténylegesen kiszorult Alsó-Magyarországról, így legfontosabb jövedelmi forrásai elzáródtak.⁴⁹²

Ennek fényében legalábbis különös, hogy hamispénzverde működéséről a magyaróvári uradalom központjából, Magyaróvárról értesülünk, hiszen az uradalom elvben Mária kezében maradt, bár várnagya, egyik udvarbírája, Várkonyi Amadé István állítólag Szapolyai pártjához húzott, ezért a királyné — testvére, Ferdinánd és az alsó-ausztriai kormányzat nyomására — leváltotta; Várkonyi hivatalából 1527 júliusában távozott. A menesztett várnagy 1528-ban azonban ismét korábbi tisztségeiben tűnik fel.⁴⁹³

Különös az is, hogy Beheim, a körmöci kamaraispán értesíti az alsó-ausztriai kamarát a magyaróvári hamispénzverésről. Beheim 1527-es évről szóló körmöci számadása, pontosabban a Mária részére teljesített körmöci kifizetések elszámolása, szeptember elején kelt, ekkortájt értesíthette az osztrák hatóságot is.⁴⁹⁴ Bármennyire is izgalmasnak tűnik, hogy Mária egyik nyugat-magyarországi uradalmának központjában Szapolyai-pártiak hamispénzverésbe fogtak volna, az okot sokkal inkább a királyné forráshiányában kell keresnünk. Várkonyi Amadé István pályafutásának ismeretében pedig sokkal valószínűbb, hogy ebben az esetben Mária-párti hamispénzveréssel állunk szemben, amellyel a körmöci pénzverés elvesztése miatt kieső jövedelmeket kívánták pótolni. Ahogyan korábban Erzsébet királyné a pénzrontásban, illetve bécsi pfennigek utánveretésében, úgy később Mária a hamispénzverésben vélte felfedezni egyik anyagi támaszát.⁴⁹⁵

⁴⁹² GYÖNGYÖSSY 2007, 164–165.

⁴⁹³ KENYERES 2008, 73. Ferdinánd 1527. augusztusában vette birtokába Magyaróvárt, amelyet Verancsics Antal szerint ostromolnia is kellett. Valójában a vár kapuit a nádor parancsára azonnal megnyitotta, ostromról szó sem volt: ORTVAY 1912, 132. (különösen is: 5. jegyzet).

⁴⁹⁴ KENYERES 2008, 86. (85. jegyzet).

⁴⁹⁵ A királyné Ferdinánd felé támasztott követeléseiből értesülünk arról, hogy állítása szerint Pozsonyban pénzt veretett: „...*praeterea Posonij ... confauimus ... et deinde numisma cudj fecimus...*”: MTO II, 27. Lehetséges, hogy valójában ez a magyaróvári pénzverés volt. Mária ekkortájt komoly összegeket fordított párthívei lekötöztetésére, újabb támogatók megnyerésére: ORTVAY 1912, 48–52., 111–117.

VI. NYUGAT-MAGYARORSZÁG PÉNZVERDÉI

A késő középkori és kora újkori Nyugat-Magyarországon az írott források alapján, mai tudásunk szerint kilenc pénzverde működése mutatható ki, amennyiben ide soroljuk a bécsi pénzverde két alkalommal igazolható magyar pénzverését is. A kilenc helyszín közül három helyen hamispénzverés folyt, igaz, két esetben korábbi, ámde visszavont, illetve érvénytelenített császári engedély alapján (Kertes és Szalónak; Magyaróvár esetében nem tudunk engedélyről). További két szlavóniai településen (Krapina, Verőce) vertek császári engedély alapján hasonló típusú pénzeket, mint egyes, általunk is vizsgált nyugat-magyarországi pénzverőházak. Ugyanez elmondható a szomszédos Ausztriában is kimutatható, illetve feltételezhető párhuzamos pénzverésről (Bécsújhely, Trautmannsdorf), továbbá ismeretes egy határszéli, Pozsony közeli alsó-ausztriai hamispénzverde (Pottenburg). A kilenc nyugat-magyarországi pénzverde közül négy tekinthető közepes jelentőségűnek (Alsólendva, Pozsony, Veszprém és magyar vonatkozásait tekintve: Bécs), a többiek emissziós képessége és jövedelmezősége ennél csekélyebb volt. A pénzverdék egy részénél (Pozsony, Sopron) a városi háttér, a várossal való kapcsolat, meghatározó szerepet töltött be, ezért a nem bányavidéki városok és a pénzverdék késő középkori vonatkozásait átfogóan, külön fejezetben is összefoglaltuk. A verdék többségét viszont főúri pénzverési jogosultak üzemeltették, ez a 15. század első két harmadában Magyarország számos pénzverdéje esetében előfordult; a nyugat-magyarországiak zömmel a kevésbé jelentékenyek közé tartoztak, bár némelyikük (Alsólendva, Veszprém) emissziós tevékenysége országosan is érzékelhető volt. Erre tekintettel a magyar főurak pénzverési jogosultságát országos kitekintéssel szintén külön fejezetben tárgyaltuk. A kora újkorban két „nyugat-magyarországi” pénzverde (Bécs, Pozsony) működése mutatható ki, ám tevékenységük csak néhány évig tartott.

Minden (hivatalos) középkori pénzverdénkre kiterjedő összefoglalás több is ismeretes, Csiky Emil, Huszár Lajos és Pohl Artúr különböző összeállításai ma is haszonnal forgathatók, de nagy segítséget jelentenek az egyes verdék történetét feldolgozó monográfiák és tanulmányok, amelyeket minden pénzverőház neve után feltüntetünk, de később, külön már nem hivatkozunk rájuk.⁴⁹⁶

⁴⁹⁶ CSIKY 1987., HUSZÁR 1979, 23–26., POHL 1982, 42–70. Az egyes települések neveit több nyelven is megadom; az idegen nevek, vagy magyar névváltozatok esetében rendszerint rövidítve, de egyértelműen jelzem, hogy melyik nyelvről van szó: *lat.* = latin, *magy.* = magyar, *ném.* = német.

Az egyes pénzverőházak esetében szerepelnek az általuk használt verdejegyek, illetve a vezető tisztségviselőkhöz köthető mesterjegyek is. A pénzverdék történetének legfontosabb numizmatikai forrásai pedig maguk a pénzérmék: a veretek és változataik. Több nagy numizmatikai gyűjteményt (ELTE, KHM, MNM, PBF, FEMUZ) is átnéztünk annak érdekében, hogy minél több nyugat-magyarországi veretű darabot feldolgozzunk. Egyfajta kontrollcsoportként vontuk be a budai várásatások Huszár Lajos által publikált, a Budapesti Történeti Múzeumban (BTM) őrzött anyagát.⁴⁹⁷ Kutatásaink eredményeit az egyes típusok részletes numizmatikai leírása tartalmazza a lelet- és gyűjteményi adatokkal együtt. Tekintettel arra, hogy a nyugat-magyarországi pénzverés emlékei szinte kivétel nélkül országos típusok helyi változatai, metrológiai adatokat nem közlünk: ezek ugyanis egyrészt hozzáférhetőek az egyes típusok szakirodalmában, másrészt a fennmaradt csekély számú regionális változat sokszor sérült, így a kapott adatok megtévesztőek lehetnek. Az általunk vizsgált változatokról, amennyiben lehetséges, méretarányos fotót is közlünk. Az érmefotókon látható darabok leltári számát az azonosíthatóság érdekében vastag betűs szedés jelzi.

Alsólendva [Castrum Lindwa (*lat.*), Unterlimbach (*ném.*), Lendava (*szlovén*)]⁴⁹⁸

működési ideje: 1441–1459

Alsólendvai Bánfi Pál 1441-ben engedélyt kapott I. Ulászló királytól arra, hogy birtokai hathatósabb védelme érdekében Alsólendván vagy Bolondóc várában bécsi denárokat veressen.⁴⁹⁹ Vélhetőleg később kiegészítő engedélyt kaphatott, mert Alsólendván királyi denárokat bocsátottak ki. Az itteni pénzverési tevékenység utolsó szakaszában Frigyes császár silány minőségű pénzeit verték. A vereteken az egyes Bánfi-családtagnak névkezdőbetűi is megjelennek.

Az alsólendvai pénzek verdejegye: **A**.

⁴⁹⁷ HUSZÁR 1956. Két nem nyugat-magyarországi éremleletet (Csataj, Szerencs) is bevontunk, jelentőségük és összetételük miatt: POHL 1972b, 167.

⁴⁹⁸ Az alsólendvai pénzverés története általában: POHL 1971–1972b., POHL 1972b, 63–66. A pénzverés helyszíne az alsólendvai vár lehetett: CSÁNKI 1897, 12. Az alsólendvai pénzverésre vonatkozó részletes adatok — pontos hivatkozásokkal együtt — megtalálhatóak a „Főúri pénzverési jogosultak a 15. századi Magyarországon” című fejezetben.

⁴⁹⁹ I. Ulászló engedélyezi alsólendvai Bánfi Pálnak bécsi denárok verését (Buda, 1441. június 28.): Szöveggyűjtemény 6.

A.1./ CNH II. 149A (H. 598.)

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: m·WLADIS – LAI·REGIS

előlapi éremkép: kettős kereszt, kétoldalt verde- és mesterjegy

hátlapi éremkép: hármass ívben kereszt körül három pajzs (magyar vágások, lengyel sas, litván lovas)

A.1.1./ denár

Bánfi Dorottya férje: Blagaji János, 1441

verde- és mesterjegy: **A–I**

leletadatok: Csataj⁵⁰⁰

A.1.2./ denár

Bánfi Miklós, 1441

verde- és mesterjegy: **A–n**

leletadatok: Budavári Palota⁵⁰¹

közzgyűjtemények: BTM (az érme jelenleg nem fellelhető)

A.1.3./ denár (Mzz. 135-1)

Bánfi Pál, 1441

verde- és mesterjegy: **A–P**

leletadatok: Csataj⁵⁰²

közzgyűjtemények: MNM (5/879-7)

A.1.4./ denár

Bánfi István, 1441

verde- és mesterjegy: **A–S**

leletadatok: Budavári Palota, Csataj⁵⁰³

közzgyűjtemények: BTM (nem fellelhető)

A.2./ CNH II. 149C (H. 598.var.)

A.2.1./ denár (Mzz. 137-1)

Bánfi Pál, 1441

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: m·WLADIS – LAI·REGIS

éremkép: kettős kereszt, kétoldalt verde- és mesterjegy: **A–P**

éremkép gyöngykörben: hármass ívben kereszt körül három pajzs (vágások, litván lovas, lengyel sas)

leletadatok: Budavári Palota⁵⁰⁴

közzgyűjtemények: BTM (az érme jelenleg nem fellelhető)

⁵⁰⁰ POHL 1972b, 167., POHL 1973–1974, 54.

⁵⁰¹ HUSZÁR 1956, 199., 211.

⁵⁰² POHL 1972b, 167., POHL 1973–1974, 54.

⁵⁰³ HUSZÁR 1956, 199., 211., POHL 1972b, 167., POHL 1973–1974, 54.

⁵⁰⁴ HUSZÁR 1956, 199., 211.

A.3./ CNH II. 147/148. (H. 602.)

A.3.1./ denár (Mzz. 140-1)

Bánfi Pál, 1440–1441

előlapi körirat gyöngyör és vonalkör között: +mOnETA·WLADISLA·DEI

éremkép: kettős kereszt, kétoldalt verde- és mesterjegy: **A**–fordított **B**

hátlapi körirat gyöngyör és vonalkör között: ·S·LADISL – AVS·REX

éremkép: Szent László, jobbában bárd, baljában országalma

közzgyűjtemények: MNM (R. II. 705; **22-B/1987-1**)

A.4./ CNH II. 141. (H. 605.)

előlapi körirat gyöngyör és vonalkör között: rozetta mOnETA·WLADISLAI·DEI·GRA

éremkép: lengyel sas

hátlapi körirat gyöngyör és vonalkör között: rozetta REGIS·VnGARIE·ET·CETERA

éremkép: hasított magyar címerpajzs (vágások, kettős kereszt) nyílt koronával, kétoldalt verde- és mesterjegy

A.4.1./ denár (Mzz. 141-1)

Bánfi Pál, 1442

verde- és mesterjegy: **A–B**

közzgyűjtemények: MNM (**13/888-5**), PBF (magyar pénzek 183.)

A.4.2./ denár (Mzz. 141-2)

Bánfi György, 1442

verde- és mesterjegy: **A–G**

közzgyűjtemények: MNM (R. II. 604.; R.II. 605.; **R.II.606.**; R. II. 607)

A.4.3./ denár (Mzz. 141-3)

Bánfi István, 1442

előlapi körirat gyöngyör és vonalkör között: rozetta mOnETA·WLADISLAI I DEI

hátlapi körirat gyöngyör és vonalkör között: rozetta REGI VnGARIE·E·T·CETER

verde- és mesterjegy: **A–S**

közzgyűjtemények: MNM (**R.II.608.**)

(A H. 605. típusból egy alsólendvai veretű példányt őriz az ELTE éremgyűjteménye is, azonban verdejegyéből csak az „A” látszik: IV.103)

A.5./ CNH II. 142. (H. 606.)

előlapi éremkép gyöngyörben: hasított magyar címerpajzs (vágások, kettős kereszt) nyílt koronával, kétoldalt verde- és mesterjegy

hátlapi éremkép gyöngyörben: lengyel sas

A.5.1./ obolus

Bánfi Pál, 1442

verde- és mesterjegy: **A–B**

hátlapi éremkép gyöngyörben: lengyel sas

közigyűjtemények: MNM (4B/1995)

A.5.2./ obolus (Mzz. 142-1)

Bánfi György, 1442

verde- és mesterjegy: **A–G**

(Pohl Artúr a mesterjegyet „C” betűként azonosította)

közigyűjtemények: MNM (R. II. 617.)

A.5.3./ obolus (Mzz. 142-2)

Bánfi István, 1442

verde- és mesterjegy: **A–S**

közigyűjtemények: MNM (32/921)

(A H. 606. típusból egy alsólendvai veretű példányt őriz az ELTE éremgyűjteménye is, azonban verdejegyéből csak az „A” látszik: IV.104; valamint a bécsi Kunsthistorisches Museum is: 5.544aa)

A.6./ CNH II. 146A (H. 603.)

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +mOnETA WLADISLAI

éremkép: nyílt korona, kétoldalt verde- és mesterjegy

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +REGIS·VnGARIE·I·D

éremkép: hasított magyar címerpajzs (vágások, kettős kereszt)

A.6.1./ denár (Mzz. 143-2)

Bánfi Pál, 1442–1443

verde- és mesterjegy: **A–B**

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +REGIS·VnGARIE·EETC

leletadatok: Budavári Palota⁵⁰⁵

közigyűjtemények: MNM (78/876-21/1-3; 73/883-9)

A.6.2./ denár (Mzz. 143-4)

Bánfi István, 1442–1443

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +mOnETA·WLADISLAI

verde- és mesterjegy: **A–S**

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +REGIS VnGARIE·ETC

leletadatok: Budavári Palota⁵⁰⁶

közigyűjtemények: MNM (78/876-22; 78/876-41), PBF (magyar pénzek 182.)

A.7./ CNH II. 146C (H. 603a.)

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +mOnETA WLADISLAI

éremkép: nyílt korona, kétoldalt verde- és mesterjegy

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +REGIS·VnGARIE·I·D

éremkép: hasított magyar címerpajzs (kettős kereszt, vágások)

⁵⁰⁵ HUSZÁR 1956, 211.

⁵⁰⁶ HUSZÁR 1956, 211.

A.7.1./ denár (Mzz. 144-1)

Bánfi Pál, 1442–1443

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +mOnETA·WLADISLAI

verde- és mesterjegy: **A–B**

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +REGIS·VnGARIE·ETT

közzgyűjtemények: MNM (R.II.638.; R.II.639.)

A.7.2./ denár (Mzz. 144-2)

Bánfi Dorottya férje: Blagaji János, 1442–1443

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +mOnETA·WLADISLAI

verde- és mesterjegy: **A–I**

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +REGIS VnGARIE·CET

közzgyűjtemények: MNM (77/1972-16)

A.8./ CNH II. 145A (H. 607.)

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: m·WLADISLAI·DEI·

éremkép: hasított magyar címerpajzs (vágások, kettős kereszt) nyílt koronával, kétoldalt

verde- és mesterjegy

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +REGIS·VnGARIE·EC·

éremkép: litván lovas pajzsban

A.8.1./ denár (Mzz. 145-2)

Bánfi István második felesége: Kompolti Erzsébet, 1443

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: m WLADISLAI·DEI

verde- és mesterjegy: **A–E**

(Pohl Artúr a mesterjegyet „C” betűként azonosította)

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +REGIS·VnGARIE EC

leletadatok: Budavári Palota⁵⁰⁷

közzgyűjtemények: MNM (7B/1993-3)

A.8.2./ denár (Mzz. 145-3)

Bánfi Dorottya férje: Blagaji János, 1443

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: m WLADISLAI·DEI·

verde- és mesterjegy: **A–I**

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +REGIS VnGARIE·EC

leletadatok: Budavári Palota⁵⁰⁸

közzgyűjtemények: MNM (78/876-3; 78/876-16; 85/890)

A.8.3./ denár (Mzz. 145-4)

Bánfi Miklós, 1443

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: m WLADISLAI DEI·

verde- és mesterjegy: **A–n**

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +REGIS·VnGARIE E·

leletadatok: Budavári Palota⁵⁰⁹

közzgyűjtemények: MNM (3/872.II.5; 85/890)

⁵⁰⁷ HUSZÁR 1956, 210.

⁵⁰⁸ HUSZÁR 1956, 210.

⁵⁰⁹ HUSZÁR 1956, 210.

A.9./ CNH II. 145C (H. 607a.)

A.9.1./ denár (Mzz. 146)

Bánfi Pál, 1443

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: m·WLADISLAI·DEI·

éremkép: hasított magyar címerpajzs (kettős kereszt, vágások), kétoldalt verde- és mesterjegy:

A–B

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: + REGIS·VnGARIE·EC

éremkép: litván lovas pajzsban

(Huszár Lajos szerint utánveret, korabeli hamisítvány lehet.)

A.10./ CNH II. 143A (H. 609.)

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +mOnETA·WLADISLAI DEI

éremkép: lengyel sas

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +REGIS·VnGARIE·ET CETE

éremkép: hasított magyar címerpajzs (vágások, kettős kereszt), kétoldalt verde- és mesterjegy

A.10.1./ denár (Mzz. 147-14)

Bánfi Miklós, 1444

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +mOnETA WLADISLAI DEI

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +REGIS VnGARIE ET CETE

verde- és mesterjegy: **A–n**

A.10.2./ denár (Mzz. 147-17)

Bánfi Pál, 1444

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +mOnETA·WLADISLAI·DE

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +REGIS·VnGARIE·ET·CET

verde- és mesterjegy: **A–B**

közgyűjtemények: MNM (N.II. 574.; 54.15.1084)

A.11./ CNH II. 143B (H. 609a)

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +mOnETA·WLADISLAI DEI

éremkép: lengyel sas

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +REGIS VnGARIE·ET·CETER

éremkép: hasított magyar címerpajzs (kettős kereszt, vágások), kétoldalt verde- és mesterjegy

A.11.1./ denár (Mzz. 148-7)

Bánfi Pál, 1444

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +mOnETA·WLADISLAI·DE

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +REGIS VnGARIE ET CETERA

verde- és mesterjegy: **A–B**

leletadatok: Budavári Palota⁵¹⁰

közgyűjtemények: MNM (77/1972-18; 16-B/1986-5), PBF (magyar pénzek 187.⁵¹¹)

⁵¹⁰ HUSZÁR 1956, 210.

⁵¹¹ A „B” nem látszik, de a veret képe azonos az MNM egyik példányáéval.

A.11.2./ denár (Mzz. 148-8)
 Bánfi György, 1444
verde- és mesterjegy: A–C

A.11.3./ denár (Mzz. 148-1)
 Bánfi Miklós, 1444
előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +mOnETA·WLADISLAI·DEI
hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +REGIS VnARE ET TRAT
verde- és mesterjegy: A–n
közigyűjtemények: MNM (N.II.575.; Weszerle 29/l, 77/1972-17)

A.12./ CNH II. 152. (H. 613.)

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +mOnETA·REGnIE·VnGARIE
éremkép: vágások pajzsban
hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: rozetta DALMACIE·CROACIE·ET C
éremkép: kettős kereszt, kétoldalt verde- és mesterjegy

A.12.1./ denár (Mzz. 173-1)
 Bánfi Anna, 1445–1446
előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +mOnETA·REGnI·VnGARIE·
hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: DALMACIE·CROACIE·ET C
verde- és mesterjegy: A–A csillaggal
közigyűjtemények: MNM (Weszerle 30/1-2)

A.12.2./ denár (Mzz. 173-2)
 Bánfi Miklós, 1445–1446
hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: DALMACIE·CROACIE·ET·E
verde- és mesterjegy: A–n félholddal
(Pohl Artúr szerint a mesterjegy „n” felett csillag)
közigyűjtemények: MNM (7-B/1995-1; 3/848; 57/884-5; Kiss F 39/a)

A.13./ CNH II. 153. (H. 614.)

A.13.1./ obolus (Mzz. 174-1)
 Bánfi Anna, 1445–1446
előlapi éremkép gyöngykörben: vágások pajzsban
hátlapi éremkép gyöngykörben: kettős kereszt, kétoldalt verde- és mesterjegy: A–A csillaggal
(Pohl Artúr szerint a mesterjegy „F” felett csillag)
közigyűjtemények: MNM (R.II.663.)

A.14./ CNH II. 180/179. (H.662.)

A.14.1./ denár (Mzz. 186B-1)
 Bánfi Pál, 1453–1454
előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: m LADISL – AI R VnGA
éremkép: kettős kereszt, kétoldalt verde- és mesterjegy: A–B

hátlapi körirat gyöngyör és vonalkör között: S LADISL– AV REX

éremkép: Szent László, jobbában bárd, baljában országalma

közgyűjtemények: MNM (33/889-4; Weszerle 326i (IX 5); 60/892-6; R.II.704; 25/885-5; 29/1975-1)

A.15./ CNA I. F c 22.

A.15.1./ pfennig (Schinderling)

Bánfi Pál, 1459

éremkép: hármass ívben pólyás pajzs, körülötte F–I–I; a pajzs alatt, a két ív közötti szögletben gömb

*leletadatok: Borisfalva*⁵¹²

közgyűjtemények: MNM (67/1897-27)

A.15.2./ félpennig (Schinderling)

Bánfi Pál, 1459

éremkép: hármass ívben pólyás pajzs, körülötte F–R–I; a pajzs alatt, a két ív közötti szögletben gömb

*leletadatok: Pinkaóvár*⁵¹³

közgyűjtemények: MNM (19A/903-10)

Bécs [Vienna (*lat.*), Wien (*ném.*)]⁵¹⁴

működési ideje: 1485–1490, 1527–1529

Okleveles adatok szerint Bécsben Mátyás uralma idején magyar denárokat vertek. III. Frigyes császár ugyanis egyik levelében (1490. június 10.) — amelyben betiltja ezeket a denárokat — azt írja: „*így most Bécsben a korábbi magyar veretek mintájára denárokat vernek*”.⁵¹⁵ Úgy tűnik, ez a pénzverés Mátyás halála után is folytatódott, legkésőbb Bécs visszafoglalásáig (1490. augusztus 19.). A sóhivatalnok Öder a bécsi Hausgenossenschaft és Mátyás viszonya kapcsán 1521-es emlékiratában is megemlékezik a magyar pénzverésről: „*Ugyanazon szabadságukat kívánták, amikor Mátyás magyar királynak a várost átadták, de ez a bevonuló fejedelem maga is pénz veretett és nem engedte a bécsieket pénzt verni ...*”⁵¹⁶

Az osztrák numizmatika Arnold Luschinra hagyatkozva sokáig úgy vélte, hogy a bécsi magyar pénzverés emlékeit egyes — valójában körmöci — magyar veretekben ismerhetjük fel. Ezzel szemben Mátyás két másik denártípusa sokkal inkább lehet magyar hatóság által,

⁵¹² POHL 1972b, 171.

⁵¹³ *Numizmatikai Közöny* 2 (1903) 73., POHL 1972b, 175.

⁵¹⁴ A bécsi magyar pénzverések: NEWALD 1883, 39–40., HUSZÁR 1975, 68., GYÖNGYÖSSY 2002a., GYÖNGYÖSSY 2003, 157–164., 296–299., GYÖNGYÖSSY 2010a, 29–30.

⁵¹⁵ Szöveggyűjtemény 21.

⁵¹⁶ POHL 1972b, 151–152.

magyar pénzláb szerint külföldön vert denár. Egyrészt feliratuk is erről árulkodik, hiszen a „*moneta Hungariae*” az előlapi körirat — ellentétben a korabeli magyar denárok köriratával, amely az uralkodót nevezi meg —, vagyis Magyarország pénzének nevezi ezeket a denárokat. Másrészt a köriratban lévő címer is egyértelmű utalás: az ágaskodó egyszarvú a Szapolyai-család (egyik) címerállata. Kezdetben a kis pajzsban látható állatot — e denárok esetében helytelenül — farkasként határozták meg; a heraldikusok többsége ugyanis ezt tartotta az ősi Szapolyai-címernek.⁵¹⁷

Szapolyai István legkésőbb 1485 decemberétől viselte a királyi helytartó és Ausztria kapitánya címet, illetve gyakorolta az azzal járó hatalmat. Ezt a címét még Mátyás halála után is megőrizte, egészen Bécs császári uralom alá kerüléséig. Hans Dernschwam 1563-as emlékirata szerint nem alaptalan az a gyanú, hogy része volt Mátyás halálában.⁵¹⁸ A pénzveréshez fűződő kapcsolatára még egy oklevél utal: egy 1494-es királyi oklevél szerint az ország szükségére saját ezüstjéből Körmöcön pénzt veretett. Ausztriai helyetteseiként Ernuszt Zsigmond pécsi püspök, Nikolaus Kropač kapitány és Schnaitpeck Zsigmond szerepelnek.

Fontos megkülönböztető jelek a nevezett denárok verdejegyei is. Bár többféle feloldás is lehetséges, az **S–W** nem köthető egyik magyarországi verdéhez sem. Szapolyai István már korábban, Sziléziában is veretett pénzt, az S betű feloldása tehát egyértelmű. A „W” esetében szintén egyértelmű a ’Wienna’ azaz Bécs (vagy a korábbi vereteken a ’Wratislavia’ azaz Boroszló) feloldás. A Szapolyai István névvel fémjelzett pénzverés kapcsán többféle pénztípussal, változattal számolhatunk.

A 16. századi bécsi magyar pénzverésre két írásos bizonyítékunk van. 1532-ben Zrínyi Miklós két laibachi polgárral szerződést kötött, amelyben kikötötte, hogy olyan magyar denárokat verjenek, mint amilyenek Bécsben készültek. Másrészt az 1535-ös nagyszombati és pozsonyi országgyűlésen Ferdinánd az előterjesztett panaszokra válaszolva kifejtette, hogy tudja, Magyarország számára előnyös lenne, ha olyan jó értékű pénzeket bocsátának ki, amelyeket külföldön is elfogadnak, ezért kezdett el Bécsben is magyar pénzeket veretni.⁵¹⁹ A forrásokból kiderül, hogy mintaértékű, tehát jó minőségű denárokat vertek Bécsben. A korábbi kutatás nyomán az 1527–1529 közötti, verdejegy nélküli és szép kiállítású denárokat tarthatjuk bécsi veretűeknek.

⁵¹⁷ A címerkérdésről legutóbb: GYÖNGYÖSSY 2013., NEUMANN 2013., GYÖNGYÖSSY 2014a.

⁵¹⁸ DERNSCHWAM 1984, 112–113.

⁵¹⁹ NEWALD 1883, 40., MOE I, 501., 552.

B.1./ CNH II. 237. (H. 723.)

B.1.1./ denár (Mzz. 224)

Szapolyai István, 1475 körül

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +mOnETA · – · hVnGAR
+mOnETA – hVnGARI

éremkép: négyelt címerpajzs (vágások, kettős kereszt, dalmát leopárdfők, cseh oroszlán), szív-pajzsban csőrében gyűrűt tartó holló; címerpajzs alatt kis címerben egyszarvú

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: ·PATRO – VnGA
PATRO – VnGAR

éremkép: fejkendős madonna, jobbjaiban a kis Jézus, kétoldalt verde- és mesterjegy: **S–W**

leletadatok: Bakonynána, Budavári Palota,⁵²⁰ Cserszegtomaj I., Nagyszarva

közgyűjtemények: MNM (43/897-3; **61B/916-208**; 70B/892-10; 6/891-33; csak S: 118/885-59; 325/871-1), FEMUZ (68.173.28/1-2)

(A típus stíláriis sajátosságai alapján valószínűsíthető, hogy 1475 körül verték, ezért inkább Szapolyai István sziléziai működéséhez kell kötnünk. Legkorábbi darabjairól hiányzik a Szapolyai-címer.)

B.2./ CNH II. 238. (H. 724.)

B.2.1./ denár (Mzz. 225.)

Szapolyai István, 1487–1490

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +mOnETA · – · hVnGARI
+mOnETA · – · hVnGARIE
+mOnETA – hVnGARIE
+MONETA – VNGARIE
+MONETA – VNGARI

éremkép: négyelt címerpajzs (vágások, kettős kereszt, dalmát leopárdfők, cseh oroszlán), szív-pajzsban csőrében gyűrűt tartó holló; címerpajzs alatt kis címerben egyszarvú

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: PATR – VNGARI
PATRO – VNGARI
PATRO – VNGARIE
PATRO – VNGA

éremkép: koronás madonna, jobbjaiban a kis Jézus, kétoldalt verde- és mesterjegy: **S–W**

leletadatok: Budavári Palota,⁵²¹ Cserszegtomaj I., Nagyszarva

közgyűjtemények: KHM (218.031; csak S: 218.032), MNM (61B/916-209/1-4; **51B/915-130/1-5**; 29B/917-36; Sz.I.93.7; csak S: 19/888-20; 325/871-1/1-4; 51B/915-129), ELTE (IV.149; IV.160; csak S: IV.160.), FEMUZ (68.173.29; 68.173.30/1-17; 68.174.18/1-2; 68.175.22/1-3)

(Korai példányainak köriratában még gótikus majuszkulákat is találunk, a későbbiekben csak reneszánsz kapitális betűk láthatóak.)

⁵²⁰ HUSZÁR 1956, 212.

⁵²¹ HUSZÁR 1956, 212.

B.3./ CNH II. 242. (H. 729.)

B.3.1./ obolus (Mzz. 226-4)

Szapolyai István, 1487–1490

előlapi éremkép gyöngykörben: négyelt címerpajzs (vágások, kettős kereszt, dalmát leopárdfők, cseh oroszlán), szív-pajzsban csőrében gyűrűt tartó holló

hátlapi éremkép gyöngykörben: koronás madonna, jobbájában a kis Jézus, balján verdejegy: **W**
közgyűjtemények: MNM (N.II.623)

B.4./ CNH III. 39. denár (H. 934.)

évszámok: 1527, 1528, 1529

előlapi körirat két gyöngykör között:

FERDINA·D·G·R·VNG·1528·

FERDINAN·D·G·R·VNGA·1528·

FEDINAN·D·G·R·VNGA·1528·

éremkép: négyelt címerpajzs (vágások, kettős kereszt, dalmát leopárdfők, cseh oroszlán), szív-pajzsban osztrák pólya

hátlapi körirat két gyöngykör között: PATRON – VNGAR

PATRON· – ·HVNGA·

éremkép: koronás madonna, jobbájában a kis Jézus

leletadatok: Budavári Palota (1528-as évszámmal),⁵²² Szered

közgyűjtemények: MNM (1527: 51B/927-3; 1528: **81/898-7/1-3**; 59B/916-10; 39B/917-4; 36B/928-6; 1529: 81/998-7/1-3), ELTE (1528: „csatai lelet – 1898”; 1529: „csatai lelet – 1898”)

Kertes [Castrum Pawngarthen (*lat.*), Baumgarten (*ném.*)]⁵²³

működési ideje: 1469–1474

Az 1470-es években, a birtokaira visszavonult Grafenecker Ulrik, volt soproni főispán hamis bécsi pfennigeket veretett a császár egyik 1476-os levele szerint, vélhetőleg birtokközpontjában, Kertesén.⁵²⁴

K.1./ CNA I. F a 49.

K.1.1./ pfennig utánveret (hamis)

1469–1474

⁵²² HUSZÁR 1956, 213.

⁵²³ A feltételezett kertesi pénzveréshez: HUSZÁR 1955–1956, 39., POHL 1972b, 122–123. Kertes Grafenecker Ulrik fontos birtoka volt, 1475-ben pálos kolostort alapított itt: CSÁNKI 1897, 623. Kertes vára: CSÁNKI 1897, 589. A kertesi pénzverésről részletesebben lásd a „Főúri pénzverési jogosultak a 15. századi Magyarországon” és a „Hamispénzverés Nyugat-Magyarországon” című fejezeteket!

⁵²⁴ III. Frigyes 1476. november 13-án kelt levelét idézi: LUSCHIN 1902, 62. (3. jegyzet).

előlapi éremkép: hármass ívben pólyás pajzs, körülötte **F–A–?**, az ívek közötti szögletekben, kívül pénzverőjegyek

hátlapi éremkép: kiterjesztett szárnyú kétfejű sas

leletadatok: Vasjobbágyi (1)⁵²⁵

Magyaróvár [Civitas Owar (*lat.*), Ungarisch-Altenburg (*ném.*)]⁵²⁶

működési ideje: 1527

1527-ben az alsó-ausztriai kamara jelezte I. Ferdinánd királynak, hogy Beheim Bernát körmöci kamaraispán jelentése szerint Magyaróváron hamis pénzeket vertek (az említett pénznemek: sechser, pfennig és batzen), ezért az uralkodó intézkedését kérték.⁵²⁷

Németújvár [Novum Castrum / Castrum Wywar (*lat.*), Güssing (*ném.*)]⁵²⁸

feltételezhető működési ideje: 1451–1453

1451-ben Lévai Cseh László engedélyt kapott Hunyadi János kormányzótól, hogy Németújváron bécsi denárokat veressen.⁵²⁹ A pénzverési engedély mögött politikai cél, az ellenség pénzének gyengítése rejlett, ez a törekvés azonban nem lehetett sikeres. Németújvári veretű bécsi denár mindaddig nem ismeretes.

⁵²⁵ *Fundberichte Österreichs* 1 (1928–1931) 147.

⁵²⁶ A magyaróvári hamispénzverés: NEWALD 1883, 34–35. A pénzverés nyilvánvalóan a várban (*Castrum Owar*) zajlott: CSÁNKI 1897, 672. A magyaróvári hamispénzverésre vonatkozó részletes adatok — pontos hivatkozásokkal együtt — megtalálhatóak a „Hamispénzverés Nyugat-Magyarországon” című fejezetben.

⁵²⁷ Az alsó-ausztriai kamara jelentése I. Ferdinándnak a magyaróvári hamispénzverés tárgyában (1527. október 16.): NEWALD 1883, 34–35., HUSZÁR 1969, 82.

⁵²⁸ A németújvári feltételezhető pénzveréshez: POHL 1972b, 72–73. Németújvár vára: CSÁNKI 1894, 721. A németújvári pénzverésről részletesebben lásd a „Főúri pénzverési jogosultak a 15. századi Magyarországon” című fejezetet!

⁵²⁹ Hunyadi János kormányzó pénzverési engedélye Lévai Cseh Lászlónak (Korpona, 1451. október 22.): Szöveggyűjtemény 11.

Pozsony [Posonium / Istropolis (*lat.*), Preßburg (*ném.*), Prešporok / Bratislava (*szlovák*)]⁵³⁰

működési ideje: 1430–1442/1444, 1447–1448, 1524–1526, 1530–1531

1430 márciusában Zsigmond király engedélyezte a pozsonyiak számára pénzverde felállítását, és *quarting* verését a körmöci liga szerint. A királyi engedély fontos jellemzője, hogy a város mint testület nyerte el a kamara haszonbérletét. Másrészt egy új üzleti konstrukció megszületésének lehetünk tanúi, hiszen a király és a város „felesben” vettek részt az üzletben: azonos összeggel szálltak be a verde és a pénzváltó felszerelésébe, valamint a szükséges ezüst beszerzésébe, és a hasznokon, valamint a felmerülő költségeken is fele-fele arányban osztoztak. A város egy jól meghatározott és kiterjedt területen a pénzváltásra is jogot kapott.⁵³¹

Pozsonyban a pénzverőházat először 1434-ben említik a városi számadások. Eleinte a városháza udvarán állott faépületben volt, az 1440-es években helyezték a *Ventur* utca egyik házába (a későbbi *Academia Istropolitana*-nak helyet adó két épület egyikébe, *Münzhaus*), amely ekkoriban a Ranes család birtokában volt. 1444-ben a városháza udvarán kőből olvasztó kemencéket építettek, de más forrásaink már korábban is említenek a városházi udvaron, hátul, kemencéket. A pénzverde vezetői a város legvagyonosabb polgárai közül kerültek ki. Szórványos adatok vannak a személyzetről is. A pozsonyi városi számadáskönyvek ugyanakkor „hallgatnak” a pénzverési és pénzváltási jövedelemről, így a pontos összegeket nem lehet megállapítani. Vélhetően ezekről a jövedelmekről külön számadáskönyvet vezethettek. Ellenben az ismert, hogy milyen összegeket fizetett ki a város a királynak a részesedés fejében. Az „üzlet” semmi esetre sem lehetett (túl) nyereséges, mert 1431 áprilisában már a keletkezett kár megosztása szerepelt napirenden.⁵³² A Zsigmond idejében vert pozsonyi *quarting*okat egy „I” verdejegyű sorozattal azonosította a korábbi kutatás, amely verdejegyet Pozsony egyik latin (valójában görög) neve — „Istropolis” (azaz

⁵³⁰ A pozsonyi pénzverés általában: ORTVAY 1895, 38., 63., ORTVAY 1898, 487–495., 502., LEDERER 1932, 225–228., POHL 1965a., POHL 1972b, 35–39., HUSZÁR 1975, 62. A középkori pozsonyi pénzverésre vonatkozó részletes adatok — pontos hivatkozásokkal együtt — megtalálhatóak a „Város és pénzverde a késő középkori Magyarországon” című fejezetben.

⁵³¹ Zsigmond engedélyt ad a pozsonyi polgároknak pénzverde felállítására (Pozsony, 1430. március 6.): Szöveggyűjtemény 2. Néhány nappal később rendelkezést adott ki a pozsonyiak számára a pénzváltás szabályozásáról (Pozsony, 1430. március 12.): Szöveggyűjtemény 3. 1430 júniusában Zsigmond megerősítette korábbi engedélyét, illetve hozzájárult ahhoz, hogy Pozsonyban bármilyen királyi ezüstpénzt verhessenek (Kőcse, 1430. június 23.): Szöveggyűjtemény 4.

⁵³² A keletkezett kár megosztásáról Rozgonyi István közli Pozsony városával (1431. április 9.), hogy „*ex parte cusione monete* említést tett a királynak, '*qui taliter nobis respondit ut dignum et iustum est quod si in lucro sua Serenitas particeps existat et in dampno si quod in ipsa cusione cambio vel quovis alio modo accideret particeps fore dinoscetur*'”: LEDERER 1932, 227. (122. lábjegyzet). 1430-ban viszont még nyereséggel kell számolnunk, mert novemberben Rozgonyi István tízezer kamarai forintnyi hasznót írt jóvá, 1431-ben pedig négyezerkilencszáz kamarai forint a királyi részesedés: POHL 1972b, 37.

Dunaváros) — rövidítéseként oldhatunk fel. A közelmúltban ezt a nézetet alapos kritika érte, mondván az „Istropolis” név csak Mátyás idején jelent meg.⁵³³

A verde jelentősége Albert király halála után kiemelkedő lett, mivel Erzsébet özvegy királyné Pozsonyban, megmaradt uralmi területének pénzforgalma számára denárok és obolusok kiverését rendelte el, ezt megelőzően, és valószínűleg párhuzamosan is „fehér bécsi denárok” is készültek a városi pénzverdében.⁵³⁴ Erzsébet halála után viszont megszűnt a pozsonyi pénzverés (bár néhány évig hamisíthattak még bécsi pfennigeket), csak Hunyadi János idejében, kormányzói engedéllyel vertek újra pénzt, a CNH II. 158A obolust. Az obolus verdejegye — **P felett kereszt** — Hunyadi János bizalmi emberei közül Firenzei Kristófra utalhat.⁵³⁵ Az 1460-as években ismét hamispénzverde működéséről értesülünk: Baumkicher András főispán rossz bécsi pfennigeket veretett Pozsonyban, pénzverőmestere, Lobogós János vezetésével, Reigker György várnagy felügyelete alatt.⁵³⁶

1524 végén született meg a döntés arról, hogy a *moneta nova* verésére Pozsonyban is pénzverdét állítanak fel. II. Lajos utasította is a város előjáróit a Várdai Pál kincstartó által odaküldött pénzverők — Pitti Miklós és Fleischer Jakab — támogatására, akiknek az érdekében Werbőczy István is közbenjárt. A város feladataul kapta, hogy jelöljenek ki megfelelő épületet a pénzverde számára. Pozsonyban ekkor denár és obolusok is készültek (verdejegyek: **L–P**, **P/P–/·**). Ám a király már következő év januárjában, az új kincstartó, bethlenfalvi Thurzó Elek előterjesztésére fölmentette a pozsonyi pénzverde vezetőit, ezzel a Szerencsés–Haller érdekkör kezéből a Thurzók (és a mögöttük álló Fuggerek) kezébe került a

⁵³³ UJSZÁSZI 2007b. Házi Jenő történeti földrajzában is csak egyszer szerepel az Istropolis helynév, 1470-ben ugyanis Hystropolitana (azaz Pozsony) városában („in civitate Hystropolitana”), az egyik egyetemi épületben („in domo habitationis burse studentium”) kelt Anthos Fülöp fiának, Ferenc ethei származású papnak és közjegyzőnek az oklevele: HÁZI 2000, 40., az oklevélhez lásd még: KLANICZAY 1990, 586–587., 590. Kétségeinket tovább növeli, hogy az Istropolis helynév ténylegesen a Pozsonyi Egyetemmel összefüggésben jelenik meg, ráadásul ez egyfajta rugalmasságra is utal, hiszen eredetileg több Duna-menti város is szóba jött lehetséges helyszíneként: az alapítási ünnepségek egyébként Esztergomban voltak, de végül az egyetem (*Academia Istropolitana* helyesen *Universitas Histropolensis*) kapuit Pozsonyban nyitotta meg (1467): KLANICZAY 1990, 575–581., SZÉKELY 1996, 83. Az értelmezés nehézsége ellenére a *quarting*okon látható verdejegyek közül kizárásos alapon az „I” betűs sorozatot kapcsolhatjuk a pozsonyiak pénzverési tevékenységéhez. A magunk részéről az „I” jegy mögött egyébként a pozsonyi polgár, Venturi Jakab pénzverésben betöltött, korábban már részletezett, egykori szerepének emlékét, sőt talán egyes pénzverőinek a hatását sejtjük, mivel a Zsigmond korábbi ezüstpénzein — a CNH II. 121. denáron és a CNH II. 125A parvuson — látható „I” jegy rendszerint Venturi nevének a rövidítése volt. Vesd össze: UJSZÁSZI 2007b, 4.

⁵³⁴ Erzsébet királyné Pozsony városához intézett pénzverési utasítása (Pozsony, 1441. július 21.): Szöveggyűjtemény 7.

⁵³⁵ Pohl Artúr felvetette a lehetőségét annak, hogy 1444-ben I. Ulászló két denárját (CNH II. 143B, 145A) Pozsonyban is verték volna, ezt azonban a politikai helyzet alapján ki kell zárunk, a kérdéses változatok verdejegyük alapján egyébként is pécsi veretűnek tűnnek: Mzz. 145-17, 148-6. Lásd még: UJSZÁSZI 2007b, 7–8. (18. jegyzet). Hunyadi János levele Pozsony városának (Karán, 1447. október 8.) a pénzverés tárgyában: Szöveggyűjtemény 9. Nincs nyoma Firenzei Kristóf pozsonyi működésének, ekkor Erdélyben tevékenykedett: DRASKÓCZY 1994, 127., ARANY 2007, 541.

⁵³⁶ Egy 1465-ös oklevél alapján idézi: POHL 1972b, 131. (különösen is: 306. jegyzet).

pozsonyi pénzverde. Az epizódszerű rézpénzverés után itt is visszatértek a régi, jó minőségű denárokhoz, amelyek 1526-ban Thurzó Elek jegyével jelentek meg (**A–T**, **T–A**). Mohács után a pénzverde működésére nincs adat, ám 1530-ban már Haller János volt a pénzverde vezetője. Az itt vert pénzek minőségét sok, de feltűnően megalapozatlan kifogás érte, ami miatt végül vizsgálat is indult. Az 1520-as és 1530-as évekből nemcsak a verde vezetőinek, hanem a személyzet egy részének a nevét is ismerjük.⁵³⁷ Bár Mária királyné állítása szerint Pozsonyban pénzt veretett, és a pozsonyi pénzverés elvesztése miatt testvére, Ferdinánd felé követeléseket támasztott, egyértelműen pozsonyinak minősíthető verdejegy (**P–H**) csak 1530–1531-ben vert pénzekben tűnik fel.⁵³⁸

1532-ben Bornemissza Pál, a Magyar Kamara registratora Bécsben egy Grasswein nevű szakemberrel tárgyalt, a király jelenlétében, és azt fejtegette, hogy a pozsonyi pénzverés szünetelése komoly károkat okozott a királynak. Grasswein viszont azzal érvelt, hogy mivel nincs Pozsonyban ezüst, ott nem lehet pénzt verni.⁵³⁹

A pozsonyi pénzverők által használt verdejegy: **I**, majd **P**.

P.1./ CNH II. 129. (H. 586.)

előlapi éremkép gyöngykörben: kettős kereszt, kétoldalt verde- és mesterjegy

⁵³⁷ II. Lajos értesítése Pozsony városának arról, hogy az új pénzt ott is veretni fogja, egyúttal megnevezi a verde vezetőit is (Buda, 1524. november 1.): Szöveggyűjtemény 22. Werbőczy István levele Pozsony városához a Thurzó Elek által küldött pénzverők ügyében (1524. november 11.): Szöveggyűjtemény 23. 1525. januárjában II. Lajos a várost már a pénzverde vezetőinek felmentéséről értesíti: Szöveggyűjtemény 24. Februárban egy bizonyos tartozás ügyében a király levele (1525. február 6.) említi a pénzverde személyzetéből Grosch Balázs *magister monetarum*-ot, Hermann kémlőt és Pitti Miklós *prefectus*-t: Szöveggyűjtemény 25. Téves a korábbi szakirodalom azon állítása, hogy Haller János már Mohács előtt pozsonyi kamaraispán lett volna. Egyrészt az ellenérdekű társasághoz tartozó bethlenfalvi Thurzó Elek (ERDÉLYI 1998, 129–131.) nyilvánvalóan nem adott volna neki bizalmi állást, másrészt Haller pozsonyi működésének első említése 1530-ból való: NEWALD 1883, 34. Haller János pozsonyi tevékenységét az alábbiak szerint rekonstruálhatjuk. A Magyar Kamarával megállapodást kötött, amelyet I. Ferdinánd 1529. március 10-én hagyott jóvá: Szöveggyűjtemény 26. A megállapodás értelmében talán el is kezdett Budán pénzt verni (a **B–H** verdejegyű CNH III. 42. denárt a szakirodalom körmöcbányai kibocsátásának tartja, de nem lehet kizárni azt sem, hogy ezek Haller budai veretei lennének), ám mivel a Kamara nem tartotta be a megállapodást, Haller adósságokba verte magát (erről Báthori András tárnokmester Pozsony városának írt leveléből értesülünk: Szöveggyűjtemény 27.). Miután Budát Szapolyai János visszafoglalta (1529. augusztus), Haller kényszerűségről Pozsonyba költözött, ahol budai pénzverdéjét a pozsonyi ferencesek kolostorában helyezte el (Szöveggyűjtemény 28.). Az áttelepítésre utalhat az is, hogy „budai” verdejegyű denáron láthatunk 1530-as évszámot is. A verde rövid ideig működött, az itt vert, immár pozsonyi verdejegyű (**P–**) denár (CNH III. 62.) két évszámmal (1530, 1531) jelent meg.

⁵³⁸ „...*praeterea Posonij ... confauimus ... et deinde numisma cudj fecimus...*”, Mária özvegy királyné összes követeléseinek jegyzéke Ferdinánd királyon, mint adóson: MTO II, 27.

⁵³⁹ Bornemissza Pál jelentése a Magyar Kamarához (1532. január): HORVÁTH 1951–1952, 64. Az állítólagos pozsonyi aranypénzverés — némely magánszemély uralkodói felhatalmazás alapján saját aranyát pénzzé verethette volna — egyelőre nem bizonyítható. A Nádasdy-család 16. század közepi feljegyzései között olvasható ugyanis: „*Ex duabus residuis marcis et lotonibus 5 fecit cudere aureos Posony, ex qualibet marca cusi sunt floreni 70 ...*” (HORVÁTH 1951–1952, 64.).

hátlapi éremkép gyöngykörben: liliomos nyílt korona

P.1.1./ quaring (Mzz. 124-73)

? (Longviser Lénárt), 1430–1435

verde- és mesterjegy: I–A

közcgyűjtemények: MNM (102/870)

P.1.2./ quaring (Mzz. 124-30)

? (Longviser Lénárt), 1430–1435

verde- és mesterjegy: I–B

*leletadatok: Budavári Palota*⁵⁴⁰

közcgyűjtemények: BTM (az érme jelenleg nem fellelhető)

P.1.3./ quaring (Mzz. 124-32)

Civitas (Longviser Lénárt), 1430–1435

verde- és mesterjegy: I–C

*leletadatok: Budavári Palota*⁵⁴¹

közcgyűjtemények: MNM (60B/911-13/1-2; 102/870)

P.1.4./ quaring (Mzz. 124-72)

Civitas (Longviser Lénárt), 1430–1435

verde- és mesterjegy: I–C

hátlapi éremkép gyöngykörben: liliomos nyílt korona

P.1.5./ quaring (Mzz. 124-31)

Civitas (Longviser Lénárt), 1430–1435

verde- és mesterjegy: I–D

(A mesterjegy fordított „C” betű)

közcgyűjtemények: MNM (102/870)

P.1.6./ quaring (Mzz. 124-33)

Longviser Lénárt, 1430–1435

verde- és mesterjegy: I–I

*leletadatok: Budavári Palota*⁵⁴²

közcgyűjtemények: MNM (60B/911-14; 35/885-6)

P.1.7./ quaring (Mzz. 124-34)

Longviser Lénárt, 1430–1435

verde- és mesterjegy: I–P

P.1.8./ quaring (Mzz. 124-71)

? (Longviser Lénárt), 1430–1435

verde- és mesterjegy: I–R

⁵⁴⁰ HUSZÁR 1956, 210.

⁵⁴¹ HUSZÁR 1956, 210.

⁵⁴² HUSZÁR 1956, 210.

P.2./ CNH II. 139. (H. 594.)

P.2.1./ obolus (Mzz. 130-3)

Ranes Farkas, 1441

előlapi éremkép gyöngykörben: egyenlőszárú kereszt, szárai közt két koronával, verde- és mesterjeggyel: **L–P**

hátlapi éremkép gyöngykörben: négyelt címerpajzs (vágások, cseh oroszlán, osztrák pólya, morva sas)

leletadatok: Csataj⁵⁴³

P.3./ CNH II. 201A (H. 643.)

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: m·LADISLAI – R·VnGARIE·

éremkép: kettős kereszt, kétoldalt verde- és mesterjegy

hátlapi éremkép gyöngykörben: hármaskeretben négy pajzs, középen vágásos címer, körülötte osztrák pólya, morva sas és cseh oroszlán

P.3.1./ „sapkás denár” (tzschopcze) (Mzz. 150-10)

Ranes Farkas, 1441

verde- és mesterjegy: **L–P**

leletadatok: Csataj⁵⁴⁴

közigyűjtemények: KHM (5.584aa), MNM (Sz.I.86.7.; 26B/925-4/1-2), PBF (magyar pénzek 195)

P.3.2./ „sapkás denár” (tzschopcze) (Mzz. 150-11)

Ranes Farkas, 1442

verde- és mesterjegy: **L felett pont–P felett pont**

közigyűjtemények: MNM (38/860-15; L felett nincs kör, P mellett pont: 291/872; Kiss F 41/I; 26B/925-4/1-4; 20/885-5; 39/1967-214), PBF (L–P mellett pont: magyar pénzek 196/1-2.)

P.4./ CNH II. 198. (H. 644.)

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: m·LADIS – LAI·REGIS

éremkép: kettős kereszt, kétoldalt verde- és mesterjegy

hátlapi éremkép: hármaskeretben három pajzs, középen csillag, körülötte vágásos címer, morva sas és cseh oroszlán

P.4.1./ „sapkás denár” (tzschopcze) (Mzz. 152-4)

Ranes Farkas, 1441

verde- és mesterjegy: **L–P**

P.4.2./ „sapkás denár” (tzschopcze) (Mzz. 152-1)

Ranes Farkas, 1441

verde- és mesterjegy: **P–B**

⁵⁴³ POHL 1965–1966, 50., POHL 1972b, 167.

⁵⁴⁴ POHL 1965–1966, 50., POHL 1972b, 167.

P.4.3./ „sapkás denár” (tzschopecze) (Mzz. 152-2)

Ranes Farkas, 1441

verde- és mesterjegy: **P–m**

leletadatok: Csataj⁵⁴⁵

P.4.4./ „sapkás denár” (tzschopecze) (Mzz. 152-3)

Ranes Farkas, 1441

verde- és mesterjegy: **P–R**

leletadatok: Csataj⁵⁴⁶

P.5./ CNH II. 158A (H. 622.)

P.5.1./ obolus (Mzz. 178-5)

Hunyadi János ismeretlen pozsonyi kamaraispánja (Firenzei Kristóf?), 1447–1448

előlapi éremkép vonalkörben: kettős kereszt, mellette verdejegy: **P felett kereszt**

(Pohl Artúr a verdejegyet „P” felett csillag-ként azonosította)

hátlapi éremkép vonalkörben: cseh oroszlán

közzgyűjtemények: MNM (Pénzverő 232)

P.6./ CNH II. 306A (H. 841.)

előlapi körirat vonalkör és gyöngykör között: LVDOVICI R VNGARIE 1526

éremkép: négyelt címerpajzs (vágások, kettős kereszt, dalmát leopárdfők, cseh oroszlán), szív-pajzsban lengyel sas

hátlapi körirat vonalkör és gyöngykör között: PATRONA VNGARIE

éremkép: koronás madonna, jobbáiban a kis Jézus, kétoldalt verde- és mesterjegy

P.6.1./ denár (Mzz. 255-10)

Thurzó Elek tárnokmester, kincstartó

évszám: 1526

verde- és mesterjegy: **A–T**

közzgyűjtemények: az általam áttekintett gyűjteményekben nem található ez a változat. Az irodalomban csak azért szerepel, mert Szentgáli Károly korai évszamos pénzeinkről írott tanulmányában említi a verdejegyet és a változatot.⁵⁴⁷

P.6.2./ denár (Mzz. 255-39)

Thurzó Elek tárnokmester, kincstartó

évszám: 1526

verde- és mesterjegy: **T–A**

közzgyűjtemények: az általam áttekintett gyűjteményekben nem található ez a változat. Az irodalomban csak azért szerepel, mert Szentgáli Károly korai évszamos pénzeinkről írott tanulmányában említi a verdejegyet és a változatot.⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ POHL 1972b, 167.

⁵⁴⁶ POHL 1972b, 167.

⁵⁴⁷ SZENTGÁLI 1925, 9. Lásd még: JESZENSZKY 1927–1928, 142.

⁵⁴⁸ SZENTGÁLI 1925, 9. Lásd még: JESZENSZKY 1927–1928, 143.

P.7./ CNH II. 308A (H. 846.)

7.1./ denár (Mzz. 258-23)

Pitti Miklós és Fleischer Jakab

évszám: 1524

előlapi éremkép gyöngykörben: négyelt címerpajzs (vágások, kettős kereszt, dalmát leopárdfők, cseh oroszlán), szív-pajzsban lengyel sas; kétoldalt pontok és rozetták, felül évszám

hátlapi éremkép gyöngykörben: koronás madonna, jobbjában a kis Jézus, kétoldalt verde- és mesterjegy: **L–P**

közcgyűjtemények: MNM (157/935-11/1-3;)

P.8./ CNH II. 314A (H. 855.)

P.8.1./ obolus (Mzz. 259-6)

Pitti Miklós és Fleischer Jakab, 1524

előlapi éremkép gyöngykörben: négyelt címerpajzs (vágások, kettős kereszt, dalmát leopárdfők, cseh oroszlán), szív-pajzsban lengyel sas; kétoldalt rozetták

hátlapi éremkép gyöngykörben: holdsarlón ülő koronás madonna dicsfénnyel, jobbjában a kis Jézus, kétoldalt verde- és mesterjegy: **P/P–·/·**

közcgyűjtemények: MNM (24B/911-14)

P.9./ CNH II. 315. (H. 857.)

P.9.1./ obolus (Mzz. 260-2)

Pitti Miklós és Fleischer Jakab, 1524

előlapi éremkép gyöngykörben: négyelt címerpajzs (vágások, cseh oroszlán, lengyel sas, dalmát leopárdfők); körülötte három rozetta

hátlapi éremkép gyöngykörben: holdsarlón ülő koronás madonna dicsfénnyel, jobbjában a kis Jézus, kétoldalt verde- és mesterjegy: **L–P**

közcgyűjtemények: MNM (3/894-3)

P.10./ CNH III. 62. denár (H. 958.)

évszámok: 1530, 1531

előlapi körirat két gyöngykör között: FERDINAND·D·G·R·VNG· *évszám* ·

éremkép: négyelt címerpajzs (vágások, kettős kereszt, dalmát leopárdfők, cseh oroszlán), szív-pajzsban osztrák pólya; címerpajzs körül három pont (vagy: címerpajzs körül három kereszt)

hátlapi körirat két gyöngykör között: PATRON – VNGARI

éremkép: koronás madonna, jobbjában a kis Jézus; kétoldalt **P–H**

leletadatok: Balatonfőkajár I., Budavári Palota (1531-es évszámmal)⁵⁴⁹

közcgyűjtemények: MNM (1530: 67/858-8/1-3; **143/882**; 55/894-1; 7B/918-59; 1531: 67858-8/1-2; 29B/908-33), ELTE (1531: IV.295)

⁵⁴⁹ HUSZÁR 1956, 213.

Sopron [Sopronium (*lat.*), Ödenburg (*ném.*)]⁵⁵⁰

működési ideje: 1460–1463

III. Frigyes császár Grafenecker Ulrik soproni főispán számára engedélyezte, hogy a császári pénzek mintájára pénzt veressen. Grafenecker pénzverdét Sopronban állította föl.

A pénzverési tevékenység Sopronban az úgynevezett első városháza udvarán folyt, sőt az egyik pénzverő itt is lakott. Az épületet, amelyet a pénzverés megszűnése után is *münzhaus*-nak neveztek, műemlékileg helyreállították, de régészeti kutatás nem volt, így a műhely esetleges nyomairól nincs tudomásunk. Korábban ebben az épületben egy ötvös lakott. A pénzverők neve is ismert, mert szerepelnek a városi adójegyzékekben.

A Sopronban vert *schinderling*eket egyelőre nem sikerült azonosítani, egyes pfennigek esetében azonban felmerült, hogy Grafenecker veretei lehetnek, **G–R** betűkkel.⁵⁵¹

Szalónak [Castrum Zalonok (*lat.*), Schlaining (*ném.*)]⁵⁵²

működési ideje: 1469–1472 (?)

A korábbi kutatás feltételezte, hogy a Vas megyei Szalónak várában bécsi pfennigek utánvereteit készítették: Arnold Luschin bizonyos **P–R–S** jegyű pfennigveretek jegyeit Baumkircher András pénzverési tevékenységéhez kötötte („Pemkircher–Schlaining”). Minderre egyértelmű írásos bizonyíték azonban nincs.⁵⁵³

⁵⁵⁰ A soproni pénzverés: HUSZÁR 1955–1956., POHL 1972b, 119–123. Sopron városa: CSÁNKI 1897, 595–597. A soproni pénzverésre vonatkozó részletes adatok — pontos hivatkozásokkal együtt — megtalálhatóak a „Város és pénzverde a késő középkori Magyarországon” és a „Főúri pénzverési jogosultak a 15. századi Magyarországon” című fejezetekben.

⁵⁵¹ LUSCHIN 1914–1917, 400.

⁵⁵² A feltételezett szalónaki hamispénzveréshez: HUSZÁR 1955–1956, 39., HUSZÁR 1969, 86., POHL 1972b, 131., KAHLER 1981–1982, 80. Szalónak vára: CSÁNKI 1894, 719–720. A szalónaki hamispénzverésről részletesen lásd: a „Főúri pénzverési jogosultak a 15. századi Magyarországon” és a „Hamispénzverés Nyugat-Magyarországon” című fejezeteket!

⁵⁵³ LUSCHIN 1914–1917, 400. Mint már említettük, a Luschin által Baumkirchernek tulajdonított veretet az orsztrák korpusz 1400–1425/1430 közé keltezi: CNA I. F c 5.

Veszprém [Vesprim (*lat.*), Veßprim (*ném.*)]⁵⁵⁴

működési ideje: 1440–1446, 1453–1454(?), 1522(?)

I. Ulászló engedélyezte Gatalóci Mátyás veszprémi püspöknek, hogy Bodó Gergely veszprémi várkapitánnyal együtt a király nevére pénzeket veressen.⁵⁵⁵ A veszprémi verdejegyek alapján, amelyek közvetlenül a püspökhöz (két keresztezett buzogány, „C”), Bodóékhoz („B”, „G”, „n”) és valószínűleg familiárisaikhoz („h”, „I”, „O”, „S”) köthetők, jelentős pénzveréssel kell számolnunk, és az itteni verde valószínűleg az 1450-es években is üzemben volt. Írott források alapján feltételezhető, hogy a *moneta nova* idején újraindult a veszprémi pénzverés, mivel Várdai Pál veszprémi püspök engedélyt kapott ötszáz márka ezüstje pénzzé veretésére. A pénzverést Hans Krug irányította, aki azonban másutt (is) működött; ennek alapján az is elképzelhető, hogy a veszprémi püspök számára Budán vertek így pénzt.⁵⁵⁶

A 15. századi veszprémi pénzek verdejegye: **W**.

V.1./ CNH II. 149A (H. 598.)

előlapi körirat gyöngyör és vonalkör között: m·WLADIS – LAI·REGIS

előlapi éremkép: kettős kereszt, kétoldalt verde- és mesterjegy

hátlapi éremkép: hármass ívben kereszt körül három pajzs (magyar vágások, lengyel sas, litván lovas)

V.1.1./ denár (Mzz. 135-23)

Civitas? (Gatalóci Mátyás), 1441

verde- és mesterjegy: **W–D**

(A mesterjegy fordított „C” betű)

leletadatok: Budavári Palota, Csataj, Szerencs⁵⁵⁷

közigyűjtemények: MNM (R.II.652.)

V.1.2./ denár (Mzz. 135-24)

Gatalóci Mátyás, 1441

verde- és mesterjegy: **W–két keresztezett buzogány**

⁵⁵⁴ A veszprémi pénzverésről: HUSZÁR 1964. Veszprém városa: CSÁNKI 1897, 216–218. A pénzverés helyszíne a veszprémi vár volt: CSÁNKI 1897, 212. A veszprémi pénzverésre vonatkozó részletes adatok — pontos hivatkozásokkal együtt — megtalálhatóak a „Főúri pénzverési jogosultak a 15. századi Magyarországon” című fejezetben.

⁵⁵⁵ POHL 1973–1974, 51–55. Mátyás veszprémi püspök oklevele (Veszprém, 1443. június 1.): „...*ceterum quod prefatus dominus Mathias Episcopus habeat potestatem cudendi monetam pariter cum Gregorio Bodo in Castro Wesprimiensi, de cuius prouentibus possit defendere et conseruare Castrum Wesprimiense, quo ad suam partem, ipsum contingentem, si huiusmodi casio monete succedet in ipsum Nicolaum Bodo coadiutorem, tunc et ipse simile faciat itidem...*” (Szöveggyűjtemény 8.).

⁵⁵⁶ Thurzó Elek levele Báthori István nádorhoz (1522. december 31.): KELÉNYI 1944, 17–18., HUSZÁR 1977–1978, 77., SIMON 2010, 438.

⁵⁵⁷ HUSZÁR 1956, 211., POHL 1972b, 167.

leletadatok: Budavári Palota, Csataj, Szerencs⁵⁵⁸
közgyűjtemények: MNM (SZ.I.81.2.; R.II.653.)

V.2./ CNH II. 149C (H. 598.var.)

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: m·WLADIS – LAI·REGIS

éremkép: kettős kereszt, kétoldalt verde- és mesterjegy

éremkép gyöngykörben: hármass keretben kereszt körül három pajzs (vágások, litván lovas, lengyel sas)

V.2.1./ denár (Mzz. 137-10)

Bodó Gergely, 1441

verde- és mesterjegy: **W–B**

leletadatok: Budavári Palota, Csataj (?)⁵⁵⁹

közgyűjtemények: MNM (R.II.662.)

V.2.2./ denár (Mzz. 137-11)

Civitas? (Gatalóci Mátyás), 1441

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: m WLADIS – LAI REGIS

verde- és mesterjegy: **W–D**

(A mesterjegy fordított „C” betű)

közgyűjtemények: MNM (24B/911-9)

V.2.3./ denár (Mzz. 137-13)

Bodó Gergely, 1441

verde- és mesterjegy: **W–G**

leletadatok: Budavári Palota, Csataj (?)⁵⁶⁰

közgyűjtemények: BTM (52.1882)

V.2.4./ denár (Mzz. 137-12)

?, 1441

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: m WLADIS – LAI REGIS

verde- és mesterjegy: **W–h**

leletadatok: Csataj (?)⁵⁶¹

közgyűjtemények: MNM (24B/911-9)

V.2.5./ denár (Mzz. 137-14)

?, 1441

verde- és mesterjegy: **W–S**

leletadatok: Budavári Palota, Csataj (?)⁵⁶²

közgyűjtemények: BTM (52.1776)

⁵⁵⁸ HUSZÁR 1956, 211., POHL 1972b, 167.

⁵⁵⁹ HUSZÁR 1956, 211., POHL 1972b, 167.

⁵⁶⁰ HUSZÁR 1956, 199., 211., POHL 1972b, 167.

⁵⁶¹ POHL 1972b, 167.

⁵⁶² HUSZÁR 1956, 199., 211., POHL 1972b, 167.

V.3./ CNH II. 150. (H. 600.)

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: m·WLADIS – LAI·REGIS

éremkép: kettős kereszt, kétoldalt verde- és mesterjegy

éremkép gyöngykörben: hármaskeretben vágásos pajzs körül három pajzs (osztrák pólya, cseh oroszlán, morva sas)

V.3.1./ hibrid denár (Mzz. 138-4)

Bodó Gergely, 1440

verde- és mesterjegy: **W–B**

V.3.2./ hibrid denár (Mzz. 138-3)

Civitas? (Gatalóci Mátyás), 1440

verde- és mesterjegy: **W–D**

(A mesterjegy fordított „C” betű)

leletadatok: Csataj⁵⁶³

V.4./ CNH II. 151. (H. 601.)

V.4.1./ hibrid denár (Mzz. 139)

Bodó Miklós, 1440

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: m WLADI – SLAIR

éremkép: kettős kereszt, ágai közt heraldikailag balról csillag, kétoldalt verde- és mesterjegy:

m–n

(a verdejegy fordított „W” — fejjel lefelé)

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +REGIS VnGARIEE

éremkép: címerpajzs (vágások)

V.5. CNH II. 147/148. (H. 602.)

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: m WLADIS – LAI REGIS

éremkép: kettős kereszt, kétoldalt verde- és mesterjegy

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: S LADISL– AV REX

éremkép: Szent László, jobbáiban bárd, baljában országalma

V.5.1./ denár (Mzz. 140-9)

Civitas? (Gatalóci Mátyás), 1440–1441

verde- és mesterjegy: **W–D**

(A mesterjegy fordított „C” betű)

V.5.2./ denár (Mzz. 140-6)

?, 1440–1441

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: m·WLADIS – LAI REGIS

verde- és mesterjegy: **W–h**

leletadatok: Budavári Palota⁵⁶⁴

⁵⁶³ POHL 1972b, 167.

⁵⁶⁴ HUSZÁR 1956, 211.

közigyűjtemények: MNM (SZ.I.81.6.; R.II.643.)

V.5.3./ denár (Mzz. 140-7)

?, 1440–1441

verde- és mesterjegy: **W–O**

leletadatok: Budavári Palota⁵⁶⁵

közigyűjtemények: MNM (6B/928-2.;R.II.644.),

V.5.4./ denár (Mzz. 140-8)

Gatalóci Mátyás, 1440–1441

verde- és mesterjegy: **W–két keresztezett buzogány**

közigyűjtemények: MNM (R.II.708.)

V.6./ CNH II. 141. (H. 605.)

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: rozetta mOnETA·WLADISLAI·DEI·GRA

éremkép: lengyel sas

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: rozetta REGIS·VnGARIE·ET·CETERA

éremkép: hasított magyar címerpajzs (vágások, kettős kereszt) nyílt koronával, kétoldalt

verde- és mesterjegy

V.6.1./ denár

?, 1442

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: rozetta mOnETA WLADISLAI DEI GRA

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: rozetta REGIS VnGARIE ET CETERA

verde- és mesterjegy: **W–I**

közigyűjtemények: MNM (26/884-2)

V.6.2./ denár (Mzz. 141-8)

?, 1442

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: rozetta mOnETA WLADISLAI DEI GRA

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: rozetta REGIS VnGARIE ET CETERA

verde- és mesterjegy: **W–S felett kereszt**

(Pohl Artúrnál a mesterjegy „S” betű)

közigyűjtemények: KHM (csak a W látszik: 5.541aα), MNM (R.II.616.)

V.6.3./ denár (Mzz. 141-9) (?)

?, 1442

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: rozetta mOnETA WLADISLAI DEI GRA

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: rozetta REGIS VnGARIE ET CETERA

verde- és mesterjegy: **L–W** (fejfelé)

(**L–m**) vagy fordított „W” (fejfelé)

közigyűjtemények: MNM (R.II.611.)

⁵⁶⁵ HUSZÁR 1956, 211.

V.7./ CNH II. 146A (H. 603.)

V.7.1./ denár (Mzz. 143-25)

?, 1442–1443

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +mOnETA WLADISLAI*éremkép:* nyílt korona, kétoldalt verde- és mesterjegy: **W–I***(I–m) vagy fordított W fejjel lefelé**hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között:* +REGIS·VnGARIE I·D*éremkép:* hasított magyar címerpajzs (vágások, kettős kereszt)*közigyűjtemények:* MNM (78/876-27.; 78/876-28)**V.8./ CNH II. 145A (H. 607.)***előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között:* m·WLADISLAI·DEI·*éremkép:* hasított magyar címerpajzs (vágások, kettős kereszt) nyílt koronával, kétoldalt verde- és mesterjegy*hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között:* +REGIS·VnGARIE·EC·*éremkép:* litván lovas pajzsban

V.8.1./ denár (Mzz. 145-24)

Bodó Gergely, 1443

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: m WLADISLAI DEI*verde- és mesterjegy:* **W–B***hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között:* REGIS VnGARIE EC*leletadatok:* Budavári Palota⁵⁶⁶*közigyűjtemények:* MNM(85/890)

V.8.2./ denár (Mzz. 145-27)

?, 1443

verde- és mesterjegy: **W–I**

V.8.3./ denár (Mzz. 145-25)

?, 1443

verde- és mesterjegy: **W–O***leletadatok:* Budavári Palota⁵⁶⁷*közigyűjtemények:* BTM (az érme jelenleg nem fellelhető)**V.9./ CNH II. 143A (H. 609.)**

V.9.1./ denár (Mzz. 147-12)

?, 1444

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +mOnETA WLADISLAI DEI*éremkép:* lengyel sas*hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között:* +REGIS VnGARIE ET CETE⁵⁶⁶ HUSZÁR 1956, 199., 210.⁵⁶⁷ HUSZÁR 1956, 210.

éremkép: hasított magyar címerpajzs (vágások, kettős kereszt), kétoldalt verde- és mesterjegy: **W–I**

V.10./ CNH II. 152. (H. 613.)

V.10.1./ denár (Mzz. 173-8)

?, 1445–1446

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +·mOnETA REGnI VnGARIE·

éremkép: vágások pajzsban

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: rozetta DALMACIE CROACIE ETC·R·

éremkép: kettős kereszt, kétoldalt verde- és mesterjegy: **W–I**

közigyűjtemények: MNM (**Weszerle 30**; 24B/911-10/1-2; 43/870-32; 22/886-1)

V.11./ CNH II. 162. (H. 627.)

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: +m WLADISLAI·REGIS·C

éremkép: vágott pajzsban fölül korona, alul vágások

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: IOhAnnES DE hVnIAD

éremkép: kettős kereszt hármashalmon, kétoldalt verde- és mesterjegy

V.11.1./ emlékdenár

Civitas? (Gatalóci Mátyás), 1444

verde- és mesterjegy: **W–C**

közigyűjtemények: MNM (R.II.693.)

V.11.2./ emlékdenár (Mzz. 184-5)

Civitas? (Gatalóci Mátyás), 1444

verde- és mesterjegy: **W–D**

(A mesterjegy fordított „C” betű)

közigyűjtemények: MNM (**R.II.695**; R.II.694)

V.12./ CNH II. 180/179. (H. 662.)

előlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: rozetta LADISLAVS·DEI·GRA·REX

éremkép: kettős kereszt, kétoldalt verde- és mesterjegy

hátlapi körirat gyöngykör és vonalkör között: ·S·LADISL·AVS·REX

éremkép: Szent László, jobbában bárd, baljában országalma

V.12.1./ denár (Mzz. 186B-2)

?, 1453–1454

verde- és mesterjegy: **m–O**

(a verdejegy fordított „W”?)

V.12.2./ billon denár (Mzz. 186B-3)

Bodó Miklós, 1453–1454

verde- és mesterjegy: **W–B**

V.12.3./ billon denár (Mzz. 186B-4)

?, 1453–1454

verde- és mesterjegy: **W–h**

V.12.4./ billon denár (Mzz. 186B-5)

Gatalóci Mátyás, 1453–1454

verde- és mesterjegy: **W–két keresztezett buzogány**

8. táblázat: a nyugat-magyarországi pénzverdék által vert típusok

	Alsólendva	Bécs	Kertes	Pozsony	Veszprém
CNH II. 129.				1430–1435	
CNH II. 139.				1441	
CNH II. 141.	1442				1442
CNH II. 142.	1442				
CNH II. 143A	1444				1444
CNH II. 143B	1444				
CNH II. 145A	1443				1443
CNH II. 145C	1443				
CNH II. 146A	1442–1443				1442–1443
CNH II. 146C	1442–1443				
CNH II. 147/148.	1440–1441				1440–1441
CNH II. 149A	1441				1441
CNH II. 149C	1441				1441
CNH II. 150.					1440
CNH II. 151.					1440
CNH II. 152.	1445–1446				1445–1446
CNH II. 153.	1445–1446				
CNH II. 158A				1447–1448	
CNH II. 162.					1444
CNH II. 180/179.	1453–1454				1453–1454
CNH II. 198.				1441	
CNH II. 201A				1441–1442	
CNA I. F c 22.	1459				
CNA I. F a 49.			1469–1474		
CNH II. 237.		1475 körül (*)			
CNH II. 238.		1487–1490			
CNH II. 242.		1487–1490			
CNH II. 306A				1526	
CNH II. 308A				1524	
CNH II. 314A				1524	
CNH II. 315.				1524	
CNH III. 39.		1527–1529			
CNH III. 62.				1530–1531	

(*) Álláspontunk szerint nem Bécsben, hanem Boroszlóban verték.

VII. SZÖVEGGYŰJTEMÉNY

*Válogatás a nyugat-magyarországi pénzverés írott forrásaiból
(1415–1535)*

A nyugat-magyarországi pénzverés írott forrásai csak elszórtan lelhetőek fel. Az eleddig legteljesebb forrásgyűjteményt a határ menti pénzverésről szóló könyvében Pohl Artúr állította össze. Forrásai között több, addig kiadatlan oklevél is szerepel. Pohl gyűjtése, amelybe leletfeldolgozásokat is felvett, azonban korántsem teljes körű, számos fontos szöveg kimaradt művéből. A kiegészítéshez részben Huszár Lajos regesztá szerű középkori numizmatikai forrásválogatásait használhatjuk, részben a vonatkozó történeti irodalom alapos átnézésével lehet további értékes forrásokat felkutatni. Tekintettel Nyugat-Magyarország (azon belül is elsősorban Pozsony) és a középkori főváros, Buda kiemelt kapcsolataira, célszerű a kutatásokba a Budapest középkori és kora újkori múltját feltáró forrásgyűjteményeket is bevonni. A második világháború után ugyanis újraindultak a Budapest Történetének Okleveles Emlékei (BTOE) sorozatot előkészítő kutatások, az 1382–1439 közötti forrásokat tartalmazó több részes kötet, amely Kumorovitz L. Bernát munkája, meg is jelent. Az ezt követő időszak kiadatlan regesztáit a BTM Középkori Osztálya őrzi.⁵⁶⁸

A forrásközlések esetében igyekeztünk a nyilvánvaló elírások javításával a legjobbnak tűnő edíciót alapul venni. Az ismert és felhasznált kiadások minden egyes szöveg esetében szerepelnek, ahogyan azt is jeleztük, ha az adott oklevél regesztája jelent meg valahol (a teljes szövegű kiadások esetében ezt nem tüntettük fel külön). A szövegek és a korábban közölt regeszták alapján minden forrás elé új, pénztörténeti szemléletű tartalmi kivonat került, amely elsősorban a numizmatikailag releváns — és a kutatási eredmények alapján (újra)értelmezett — információkat adja meg, tehát sehol sem olvasható a teljes oklevél tartalma, kivéve: ha az kizárólag a pénzveréssel kapcsolatos tényekről számol be.

Nem törekedtünk diplomatikai értelemben vett modern pénzverési oklevéltár összeállítására, inkább csak a nyugat-magyarországi pénzverés legfontosabb, kiadott forrásainak összegyűjtésére, a korábbiaknál alaposabb kiértékelés és elemzés érdekében. Meggyőződésünk, hogy újabb levéltári kutatások révén a szövegállomány tovább bővíthető,

⁵⁶⁸ POHL 1972b, 161–179., HUSZÁR 1975–1977., HUSZÁR 1977–1978., BTOE III., továbbá: BTM, Középkori Osztály, Mályusz Elemér kisalakú regesztái.

mindaddig azonban a már feltárt szövegek numizmatikai szemléletű értékelését és magyarázatát kell elvégeznünk.

1.

Peuttler Ulrik pénzhamisító ügyében Kismarton város tanácsa Sopron város tanácsához

Kismarton, 1415. február 15.

kiadás: HÁZI 1923, 88.

Kismarton város tanácsa Sopron város tanácsával közli Peuttler Ulrik pénzhamisító vallomását, amely szerint cinkosával, Gergellyel pénz hamisítottak, és pedig pankartokat (tehát magyar pénzt). Gergely otthon dolgozott, saját műhelyében. A kismartoniak kéri Gergely kihallgatását, különös tekintettel a földesurakkal való kapcsolatára.

Erberen vnd weÿsen, vnser willig dñst beuor. Wir lassen ewch wissen, daz wir Vlrich den Pewttler, vnsern gefangen, gefragt haben, der bekent, wie er vnd Gregorius daz gelt gemacht haben, nicht mer, den wir peÿ im funden haben; vnd der egenanter Pewtler gicht, er chun ir nicht machen an die andren paid, er chun yn auch ir rechte farib nit geben, dÿ chunst chun ewr gefangen, vnd hab in der chunst nit lernen wellen in nach Gregorium. Auch gicht er, wie ewr gefangen ein stemphel hab czw den grossen, den sücht von ynn, awer mit dem gus der pankarten sind sy helig. Auch fragt den ewren, was gescheft er mit dem lannherren hab gehapt, da er vor czeitten hie vor in vnser stat peÿ im gewesen ist, vnd lat vns daz verschriben wissen. Item auch hat der vnser gesagt, daz Gregorius haim czeucht vnd hat dez gelcz nit peÿ im. Geben in der Eyssenstat, dez freytag in den Vïrtagen, anno quinto decimo.

Burigermaister, richter vnd rat in der Eyssenstat.

Kivül: Den erbern, fürsichtigen vnd weÿssen, dem purigermaister, richter vnd rat der stat czw Odenwürk, vnser gütten nachpauren.

2.

Zsigmond király Pozsony város számára adott pénzverési engedélye

Pozsony, 1430. március 6.

kiadás: FEJÉR 1843, 196–200., POHL 1965a, 96–97.*regeszta:* HUSZÁR 1975–1976, 41.

Zsigmond engedélyt ad Pozsony városának pénzverde, azaz pénzverőkamara (camera ac comitatus seu officium cusionis monetarum) felállítására, amelynek költségeihez ezerkétszáz aranyforinttal járul hozzá, de a városnak is ennyit kell adnia. A hasznokon, amelyekről elszámolást kell készíteniük, osztozniuk kell a királlyal. A rendelkezés előírja a Pozsonyban kibocsátandó pénz nemét és pénzlábát is: egy márka finom ezüsthöz hét márka réz vegyítendő, és ebből a nyolc márkányi mennyiségből ötszáz quaringnak nevezett ezüstpénz verendő. Ebből a pénzből négyszáz darab ér egy aranyforintot. A város egyúttal kizárólagos pénzváltási jogot is kap Pozsony, Moson, Sopron, Vas, Zala, Nyitra, Komárom és Győr vármegyékben, valamint Szlavóniában, továbbá Pozsony, Nagyszombat, Trencsén, Sopron, Komárom, Tata, Csütörtökhely, Magyaróvár, Nezsider és Kismarton városokban.

Nos Sigismundus Dei Gratia Romanorum Rex semper Augustus, ac Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, etc. Rex. Memoriae commendamus, tenore praesentium significantes, quibus expedit vniuersis, quod nos habentes debitum respectum ad fidei firmitatem, et constantem fidelitatem, sagacemque procurationem, ac diligentem et assiduum sollicitudinem fidelium nostrorum dilectorum, prouidorum et circumsectorum Virorum, Judicis, et Juratorum et caeterorum Ciuium huius nostrae Ciuitatis Posoniensis, quos in omnibus nostris obsequiis, negotiis, et expeditionibus, eorum procurationi, et expeditioni per nos confisis et commissis, fideles semper reperimus, et solertes, de eorum fidelitate, et agili exercitio, et procuratione diligenti, etiam vlterius ad plenum confidere volentes, sumptaque ex iis, et diu probata fiducia a certo tenentes, quod ipsi ea omnia, quae ipsorum dispositioni, procurationique, et expeditioni commiserimus, diligenter et solerter facient, et gubernabunt, Cameram, ac Comitatum, seu Officium Cusionis Monetarum nostrarum, quam in ipsa Ciuitate nostra Posoniensi fieri volumus, simul cum omnibus directionibus, et expeditionibus quibuslibet, nec non libertatibus, exemptionibus, praerogatiuis, et facultatibus solitis, et

consuetis, eidem Judici, Juratis, et Ciuibus nostris Posoniensibus, tanquam ad fideles manus duximus committendum, ipsosque Ciues in Comites huiusmodi Cusionis Monetarum nostrarum praeficiendos et constituendos, imo committimus, praeficimusque, et constituimus praesentium per vigorem, ita videlicet, quod iidem ciues nostri nouam Monetam nostram argenteam minorem, vulgariter Quarting seu Fyrting appellatam, sic et eodem modo, ac sub illa liga, et forma, prout scilicet, et quemadmodum eadem Moneta nostra, in Camera nostra Cremnicziensi, et etiam in aliis Cameris nostris de Nostrae Maiesttatis, Praelatorumque, et Baronum nostrorum vnanimi decreto superinde facto cuditur, cudi faciant, et laborari, ipsa siquidem Moneta nostra minor, Quarting vocata taliter, et sub tali Lege cudi debet, quod ad quamlibet Marcam argenti fini singulae septem Marcae Cupri addi debent, et admisceri, et de vna quaque Marca talis commixturae quingenti denarii cudantur, et laborentur, eademque Moneta nostra ex vna parte parte habebit Crucem duplicatam, ex alia parte vero Coronam, seu formam Coronae, et denarii qudringenti eiusdem minoris Monetae pro vno floreno auri cursum habeant, et recipiantur. Item disposuimus, et decernentes volumus, quod imprimis pro inchoatione seu inceptione huius cusionis Monetra nostrae, et ad emendum argentum, ac Cambium faciendum, nos 1200. florenos auri, ipsi etiam Ciues nostri modo simili mille ducentos florenos similiter auri, qui simul computando, faciunt duo millia et quadringentos florenos auri, dabimus, et assignari faciemus, dareque debent, et assignare, quae quidem Summa 2400. florenorum auri semper in ipsa Camera nostra pro praemissis expediendis debet remanere et quidquid Lucri fuerit in Moneta vel Cambio, cum praetactis 2400. florenis Auri faciendo, post expeditionem solutionis argenti, et Cambii praedictorum de huiusmodi lucro ipsi Ciues Posonienses coram fidelibus nostris Magnificis Stephano et Georgio de Rozgon, Comitibus nostris Posoniensibus, vel eorum altero, debitam faciant rationem, habitaque huiusmodi ratione medietatem talismodi lucri ex cusione Monetae, vel Cambio prouenientis praetacti Comites Posonienses nomine nostrae Maiestatis tollere debent semper, et levare aliam vero medietatem eiusdem Lucri, memorati Ciues nostri ad se tollere, et recipere, ac pro republica, et communi bono dictae Ciuitatis nostrae exponere debebunt et dispensare, tandemque iidem Ciues nostri de dispensatione, et expositione huiusmodi singulis quatuor temporibus anni praetactis Comitibus, vel aliis nostris officialibus, quibus permiserimus, plenam rationem dare teneantur. Item volumus, vt in comitatibus Posoniensi, Mosoniensi, Soproniensi, Castriferrei, Zaladiensi, Nitriensi, Comaromiensi, Jauriensi, et in Prouinciis Regni nostri Sclauoniae, nec non in Ciuitatibus Posoniensi,

Tyrnaviensi, Trynchiniensi, Soproniensi, Komaromiensi, Samaria, Tatha, Leupoldzdorf, Dévén, Óvár alias Altenburg, Neusiedel, Kismarton, nullus alter audeat, seu praesumat argentum, et florenos auri, nec non Monetas quascunque emere, seu cambire quoquo modo, sub poena ablationis eorundem, nisi Ciues nostri praenotati ad praescriptam Cameram nostrae Maiestatis. Etsi aliqui homines, seu Mercatores de Partibus nostris inferioribus, puta: de Rascia, vel aliunde ad hanc Ciuitatem nostram Posoniensem aliquod argentum causa venditionis, seu Cambii portauerint, extunc etiam tales huiusmodi argentum ad dictam cameram nostram Posoniensem ipsis Ciuibus nostris, et nemini alteri pro pretio condigno dare, et assignare teneantur, alioquin ipsi Ciues nostri talismodo argentum sine aliquali pretio ad dictam Cameram nostram auferendi habeant facultatem, item omnes expensae, quae in expeditionibus praemissorum necessario fieri debent, de praescripto communi lucro cusionis Monetae nostrae praedictae, tam scilicet nostro Regali, quam ipsorum Ciuium fiant, et persoluantur. In cuius rei Testimonium praesentes Litteras nostras Sigillo nostro secreto, quo vt Rex Hungariae vtimur, fecimus consignari. Datum in praedicta nostra Ciuitate Posoniensi, feria secunda proxima post Dominicam Inuocavit, MCDXXX-o. Regnorum nostrorum Anno Hungariae XLIII-o, Romanorum XX-o, et Bohemiae X-o.

3.

Zsigmond király a Pozsonyban vert pénzek beváltásáról

Pozsony, 1430. március 12.

kiadás: FEJÉR 1843, 206–207.

regeszta: HUSZÁR 1975–1976, 41.

Zsigmond király rendelkezése arról, hogy a quatingot verő pozsonyi pénzverőkamara ispánjai, akik pozsonyi polgárok, jogosultak pénzt váltani és vásárolni.

Sigismundus Dei gratia Romanorum Rex semper Augustus, ac Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae etc. Rex — Quod nos monetam nostram maiorem, quating, seu fyrting appellatam, in hac ciuitate nostra Posoniensi, ex procuratione fidelium nostrorum, prouidorum et circumspcctorum iudicis, iuratorum, caeterorumque ciuium

ipsius nostrae ciuitatis Psoniensis, quos in comites et camerarios cusionis huiusmodi monetae nostrae praefecimus, cudi commisimus et laborari, volumusque, vt ipsi ciues nostri et non alii in praedicta ciuitate, ac in vestri medio argentum et florenum auri, nec non alias quascunque monetas, ad dictam ciuitatem nostram necessarias, emere et cambire valeant, atque possint, ideo fidelitati vestrae vniuersitatis et cuilibet vestrum firmo nostro regio sub edicto praecipimus, et mandamus, quatenus a modo et deinceps nullus vestrum de emtione et cambio argenti ac floreni auri at aliarum quarumcunque monetarum se intromittere, praesumat; sed talismodi argentum ac florenum auri et monetas qualibet a quibuscunque venditionibus eorundem annotatis ciuibus nostris Psoniensibus, seu ipsorum hominibus, per eos ad id deputandis, libere et absque omni contradictione et impedimento aliquali emere, commutare, et cambire permittatis. — Datum Psonii praedicta, in Dominica reminiscere. Anno Domini MCCCCXXX. Regnorum nostrorum anno Hungariae XLIII. Romanorum XX. et Bohemiae X.

4.

Zsigmond király kiegészíti a Pozsony városának adott pénzverési engedélyét

Kőcse, 1430. június 23.

kiadás: MILLER 1810, 208–213., POHL 1965a, 98–99.

regeszta: HUSZÁR 1975–1976, 42.

Zsigmond király a pozsonyiaknak adott korábbi pénzverési engedélyét megismételve, és azt kiegészítve, engedélyezi, hogy a pozsonyiak — a király és királyné javára tett szolgálataikra, valamint a huszita és táborita veszélyre tekintettel — pénzverőkamarájukban bármely forgalomban lévő királyi ezüstpénzt verhessenek.

Nos Sigismundus Dei Gratia Romanorum Rex semper Augustus, ac Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, etc. Rex memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, vniuersis: quod Nos de fidei firmitate, animi constantia, fidelique, et sollicita agendorum nostrorum promotione, et sagaci procuracione fidelium nostrorum Prouidorum, et Circumspectorum Iudicis, et Iuratorum, et ceterorumque Ciuium, Hospitum, et Inhabitorum Ciuitatis nostrae Psoniensis, quos in omnibus

nostris obsequiis, negotiis, et expeditionibus eorum procurationi, et expeditioni per eos commissis, et confisis fideles semper reperimus, et solertes, de eorum fidelitate, et agili exercitio, et procuratione diligenti amplius confidere volentes, indubieque tenentes, quod ea, quae ipsis commitemus, exemplo praeteritorum futura vtiliter impendent, et solerti vigilantia promouebunt, ex nostro etiam recordio non excidit, imo nostrae mentis armarium, obliuionis caligine fugata, celebris exinde memoria occupat, quod tempore disturbiorum, dicti Regni nostri Hungariae, iam dante Domino, feliciter sedatorum, dum de paterno Regno nostro Bohemiae praenotato in manu forti in praefatum Regnum nostrum Hungariae per dictam Ciuitatem nostram Poseniensem iter nostrum arripuissemus, tunc annotati Ciues nostri Posenienses fideles, et deuoti debitum sinceræ fidelitatis exolerunt, se nobis per efficaciam Mandatorum nostrorum, et gratae hospitalitatis complacentias prae omnibus aliis beneplacito nostro conformarunt, attentis etiam, consideratis multiplicium expensarum oneribus, per ispos nostros Ciues ad sustentationem nostrae, et reginalis Maiestatum, Praelatorumque, ac Baronum, et Procerum nostrorum in eadem Ciuitate nostra pro tuitone, et defensione Confiniorum prefati Regni nostri Hungariae contra perfidos Huzytas, et Taboritas, haereticae prauitatis labe obfuscatos, totius orthodoxae fidei, nostrosque, ac dicti Regni nostri Hungariae infideles, et rebelles in ipsorumque exinde offensam fere vnus integri anni spatio moram trahentium copiose factarum, et expositarum, pro quibus licet iidem nostri Ciues a nostra Maiestate multo maiora mererentur remunerationum impendia, in particularem tamen praemissorum compensam eisdem, ipsorumque posteris, et successoribus hanc gratiae praerogatiuam duximus perpetue faciendi, quod ipsi, et dicti eorum Successores quamlibet monetam regalem argenteam, cuiuscunque numismae, seu monetae existat, nunc et in posterum pro tempore currentem, in dicta Ciuitate nostra Poseniensi in eorum videlicet medio iuxta Legam, modum, formam, valorem, et quantitatem in aliis huiusmodi Camariis Cusionis monetae nostrae, et Successorum nostrorum Regum, vtpote Hungariae in talibus habitas, et observandas cudi facere valeant, et laborare, ac ad instar aliorum Comitum, seu Camerariorum huiusmodi cusionis monetarum, ipsas Monetas exponendi, seu commutandi liberam habeant facultatem, simul cum omnibus directionibus, et exemptionibus, praerogatiuis, et facultatibus sollitis, et consuetis, et ob hoc ipsos Ciues nostros in Comites, et Camerarios huiusmodi cusionis monetarum nostrarum regaliū perpetue duximus praeficiendum, et constituendum, imo praefecimus, et constituimus praesentium per vigorem tali interiecta conditione, quod ipsi, et praescripti eorum posteri, et successores directam, et

aequalaem medietatem omnium prouentuum, et obuentionum, quae in expeditionibus, commutatione, vel quouis alio in lucro dictae cusionis monetarum nostrarum proueniens, et prouenire solens Fisco nostro Regio, et consequenter praefatorum Successorum nostrorum Regum, vt praefertur, Hungariae fideliter debeant administrare. Ceterum omnes expensae, quae in expeditione praemissorum necessario fieri debent, et fient in futurum, de praescripto communi lucro cusionis monetae argenteae regalis, et ipsorum Ciuium perpetue fiant, et persoluantur. Itaque Ciues de huiusmodi dispensatione, et expostione singulis quatuor temporibus anni certis Officialibus nostris, et nostrorum successorum Regum ad hoc deputandis plenam, dare teneantur rationem. Item decreuimus et perpetuis successiuis temporibus volumus, firmiter obseruari, vt in Comitatibus Poseniensi, Mosoniensi, Soproniensi, Castri ferrei, Zaladiensi, Nitriensi, Comaromiensi, Iauriensi, et in Prouinciis Regni nostri Sclauoniae, nec non in Ciuitatibus Poseniensi, Tyrnauensi, Trynchiniensi, Soproniensi, Comaromiensi, Samaria, Tatha, Lewpoltsdorf, Deven, Owár, alias Altenburg, Newsiedel, Kysmárthon nullus alter audeat, vel praesumat argentum, et florenos auri, nec non monetas quascunque emere, seu cambire sub poena ablationis talium argenti et florenorum, nisi Ciues nostri praenotati, ad praescriptam Cameram nostrae Maiestatis. Et si aliqui homines, seu mercatores de Partibus nostris inferioribus, puta de Rastia, vel aliunde ad praetactam Ciuitatem nostram Poseniensem aliquod argentum monetam, vel non monetatum causa venditionis, seu Cambii detulerint, extunc etiam tales huiusmodi argentum ad dictam Cameram nostram Poseniensem ipsis Ciuibus nostris, et nemini alteri pro condigno pretio dare teneantur, et assignare: alioquin ipsi Ciues nostri talismodo argentum sine aliquali pretio ad dictam Cameram nostram auferendi habeant facultatem, praeterea annuimus iisdem Ciuibus, et Mercatoribus nostris gratiose, vt ipsi, et memorati ipsorum Succesores vbique intra ambitum dicti Regni nostri Hungariae argentum, seu pecuniam cuiuscunque monetae existat, pro pecunia, aut quibusuis rebus eorum mercimonialibus ad dictam Cameram nostra apportare valeant, atque possint, contradictionibus quorumlibet non obstantibus. Vt igitur huiusmodi nostrae Concessionis, et gratiae praerogatiua robur obtineat perpetuae firmitatis praesentes Litteras nostras emanari fecimus, secretique Sigilli nostri appensione roborauimus. Datum in Kewche in Vigilia festi natiuit. Beati Ioannis Baptistae Anno Domini millesimo quadringentesimo tricesimo, Regnorum nostrorum anno Hungariae etc. quadragesimo quarto, Romanorum vigesimo, et Bohemiae decimo.

5.

Báznai János érseki kancellár Pozsony városához írt levele

[Esztergom], 1437. július 8.

kiadás: MNA 200., BTOE III/2, 289.

regeszta: HUSZÁR 1975–1976, 43.

*Báznai János érseki kancellár folyamatban lévő ügyekről tájékoztatja a pozsonyiakat. Elsősorban a pénzverés szabályozásáról számol be. A pénzláb kapcsán csak a finomságról született döntés, nevezetesen, hogy egy rész ezüsthöz három rész rezet kell majd adni (250‰). Az egy márkányi ötvözetből verendő darabszámról még nincs végleges elhatározás, mert a tervezett hatszázharminckét denárból a kamaraispánnak legfeljebb harminchárom denár jutaléka („lucrum”) lehet, mivel jelentős költséget jelent a tűzrevaló megvásárlása, a pénzverők kifizetése és az egyéb kiadások teljesítése. Már kinevezték a kamarásokat is: Budára Nadler Mihályt és Noffry Jánost, Kassára és Nagybányára Polner Orbánt. Báznai szerint ura, az esztergomi érsek nem fogja akadályozni a pozsonyi pénzverést, ha arra a pozsonyiak a királytól engedélyt kapnak. A pénzveréssel és a pénzváltással kapcsolatos részletkérdéseket a nádor és a tárnokmester fogja tisztázni.*⁵⁶⁹

Prudentes viri, domini et amici mei honorandi! De facto cusionis et dispositionis nove monete cupio vos non latere, quomodo totaliter non est adhuc et plenarie conclusum. Bene est ordinatum, quod ad unam marcam solum tria pondere cupri addantur, sed heri non poterant terminare, quot floreni centennarii cudi debeant de una marca. Nam ut concorditer volumus, quod de una marca cudantur sexingenti et XXXij denarii et de illis dicunt illi, qui intelligunt, quod comes camere de qualibet marca pro sculpturis ferramentorum carbonibus et monetariis, ac pro quibus expensas non habet, maius lucrum quam XXXIIj d(enarii) et sic non poterant in praesentia domini mei concordare ad plenum, quot d(enarii) debeant cudi de una marca et pro quot centenariis debeat a montanistis emi una marca. Verum tamen est, quod in Buda, Cassovia et Rivulodominarum ad scitum meum disposuerunt camerarios, videlicet Michaellem Nadler et Johannem Noffry in Buda, in Cassovia autem et Rivulodominarum debet esse Urbanus Polner. Ego vero, ut promiseram vobis, sollicitavi diligenter factum vestrum de

⁵⁶⁹ Az oklevél értelmezéséhez: DRASKÓCZY 2001, 159. (különösen is: 44. jegyzet).

cusione monete et non potui habere responsum. Sed bene dominus meus archiepiscopus respondit, quod si dominus rex vobis commisit, quod faciatis sicut rex vult, nec ipse de huiusmodi cusione monete velit vos quoquomodo prohibere. Etiam dicit, quod solus non possit vobis superhabundantem dare facultatem cudendi. Item dominus meus ista nocte recessit ad disponend(am) gentem suam contra hussitas, et commissum est dominis palatino et magistro tawarnicorum, ut cum prenotatis viris hic lucius et plenarie concludant de observantia remutationis argenti et cusionis monete. Alia nova vobis scribere nequeo, nisi quod in partibus Transsilvan(ie) saxones et siculi cum comite sicularum ij^M valachorum et et iiij^c Turcorum in prelio devicerant, paucis wlahis effugientibus, qui intraverant Septem Castra et indicibilia fere dampna et cremationes usque ad Cibinium commiserant, tandem vero divina auxiliante gratia cum capitibus ipsorum solverant etc Scripsi velocissime feria secunda ante octavas visitationis Marie anno domini XXX°

Johannes de Bazna, domini
archiepiscopi Strigoniensis cancellarius.

Kívül: Prudentibus et circumspectis viris, judici et juratis civibus civitatis Posoniensis, dominis et fautoribus atque amicis suis sincere diligendis.

6.

Alsólendvai Bánfi Pál pénzverési engedélye

Buda, 1441. június 28.

kiadás: POHL 1971–1972b, 73., POHL 1972b, 167–168.

regeszta: HUSZÁR 1975–1976, 44.

*I. Ulászló engedélyt ad Alsólendvai Bánfi Pálnak, hogy a felvidéki országrészek védelme érdekében Alsólendván vagy Bolondócon, illetve más birtokán saját hasznára bécsi denárokat veressen.*⁵⁷⁰

⁵⁷⁰ Az oklevél értelmezéséhez: POHL 1971–1972b.

NOS Wladislaus dei gracia Hungarie polonie dalmacie Croacie etc Rex Lithwanieque princeps Supremus et heres Russie memorie commendamus per presentes qvod nos fideli nostro Egregio paolo filio qvondam Stephani filij Bani de Alsolindwa eo respectu vt ipse in partibus superioribus Hungarie in Regni nostra agit negocia pariter ... libus nostris circa defensionem earundem parcium nostrorum comodius attendere et invigilare gentes de suas stipendiales cornelius ... duximus annuendum et concedendum vt Idem in opido Alsolindwa predicto vel Bolondoch aut alijs in suis tenutis vbi ... wiennenses cudifacere fructusque et utilitatis exinde proveniendo pro se percipere valeat atque possit Imo annuimus et concedimus harum nostr ... et testimonio literarum mediante. Datum Bude in vigilia festi beatorum Petri et Pauli Apostolorum Anno domini ... quadragesimo primo.

7.

Erzsébet királyné pénzverési rendelkezése a pozsonyi polgárokhoz

Pozsony, 1441. július 21.

kiadás: POHL 1965a, 101., POHL 1965–1966, 53., POHL 1972b, 165.

regeszta: HUSZÁR 1975–1976, 45.

Erzsébet királyné rendelete a pozsonyi tanácsnak, amelyben előírja, hogy Pozsonyban is a körmöci pénzláb szerint kell pénzt verni, amelyből háromszáz nagyobb és hatszáz kisebb ér egy aranyforintot: azaz egy budai márka finom ezüsthöz hét márka rezet kell vegyíteni. Az ötvözet egy márkájából négyszázhetvenöt nagyobb, és kétszer annyi kisebb pénz, azaz a vegyítéktömegből háromezernyolcszáz nagyobb és kétszerannyi kisebb denár verendő.

Elisabeth dei gracia Regina Hungarie Dalmacie Croacie etc ac Austrie Stirie etc Ducissa necnon Marchionissa Moraue etc Circumspectis Judici Juratis ceterisque Civibus ac toti Communitati Civitatis Posoniensis fidelibus nostris grate dilectis Salutem et graciam. Cum nos utilitati et comodo Regni nostri Hungarie providere cupientes habito exinde naturo et sano consilio. Monetam cuius scilicet Trecenti denarii de maioribus et Sexingenti de minoribus, seu semidenariis, florenum auri Hungaricalem valeant et reputentur in Camera nostra Crempniciensi ceterisque Civitatibus in quibus Camere

pro cudendis ipsis monetis sunt deputate decreverimus mandaverimusque cudi et facere laborari, pro cuiusquidem cusionis et laborationis continuatione calculatis rerum substanciis taliter censimus limitanda quod ad quamlibet marcam Budensem puri argenti et fini, semper misceantur septem marce cupri, ex quibus proveniant et debeant cudi et resultare de singulis marcis Budensibus sic mixtis quadringenti et septuagintaquinque denarii monete maioris, minoris vero in duplo. Et sic in toto de totali mixtura cedent et provenire debebunt Tria milia et octingenti denarii monete maioris predictae, minoris vero in duplo, ad profectum et relevationem nostrorum fidelium Regnicolarum velimus itaque ut et vos qui ex speciali maiestatis annuencia et indulto monetam argenteam laborari et cudifacere habetis, in cusione huiusmodi limitacioni nostre vos conformando obtemperetis. Igitur fidelitati vestre nostro firmo damus sub edicto quatenus mox agnitis presentibus premissam monetam in Camera nostra Poseniensi secundum limitationem prescriptam cudi et laborari facere modis omnibus debeatis, nec aliud facere presumatis. Datum Posonii feria Sexta proxima ante festum beate Marie Magdalene Anno domini Millesimo-quadringentesimoquadragesimoprimo.

8.

Gatalóci Mátyás püspök veszprémi pénzverése

(részlet a püspök és Bodó Miklós bácsi prépost megállapodásából)

Veszprém, 1443. június 1.

kiadás: TELEKI 1853, 126–130., POHL 1972b, 166.

*Gatalóci Mátyás veszprémi püspök püspöksége birtokainak védelme érdekében közjegyző előtt megállapodást köt Bodó Miklós bácsi préposttal, akit bizonyos feltételek mellett helyettesének nevez ki: intéznie kell a püspökség birtokpereit, gondoznia várait stb. A prépost részesedik a pénzverés veszprémi vár védelmére fordítandó jövedelmeiből is, amelyet eddig a püspök a prépost testvérével, Bodó Gergellyel felezett meg.*⁵⁷¹

⁵⁷¹ Az oklevél értelmezéséhez: ELEKES 1952, 275., TÓTH 1964, 183. (57–59. jegyzet), HUSZÁR 1964.

In nomine domini Amen. Venerabilis domini Nicolai Bodo Prepositi ecclesie Bachiensis, et signanter suorum fratrum proximorum et antenotorum laicorum, quibus in ipso Regno Hungarie notabili suffultus potencia ex utroque parente nobili prosapia ortus perhibetur, Ipsum dominum Nicolaum Bodo Prepositum tunc personaliter inibi adstantem, sperans, quod id sciet et poterit ductore domino salubriter agere dirigere et feliciter adimplere, in suum coadiutorem quo ad vixerit iuxta compactata modos et condiciones inter se ipsos, vt dixit mutuo factas, et ordinatas ac modo infrascripto articulariter descriptas eligendum nominandum duxit et deputandum, imo elegit nominavit et deputavit mei et testium in presencia subscriptorum, forma autem et modus compactatorum, dispositionum et condicionum inter ipsos factorum et initorum prout per ipsos exstitit recitatum et in quadam certa papirea articulariter conscriptorum et contentorum sequitur in hoc verba, primo quod ipse dominus Mathias Episcopus habeat et possideat Castrum Episcopale Sijmegh vocatum cum villa Nirragh et cum omnibus alijs villis et possessionibus, item decimis, nonis, censibus, collectis, taxis, datijs et alijs singulis prouentibus ordinarijs et extraordinarijs ad ipsum Castrum pertinentibus, et exigi solitis, necnon decimis Bladorum de Hossythoth et alijs villis sibi vicinis ad ipsum Castrum semper recipi consuetis. Item quod Idem Mathias Episcopus similiter habeat pro se et pro sua familia possessionem Peremarthon cum omnibus alijs villis, decimis quoque, nonis et alijs omnibus prouentibus, in quocunque consistent ad eandem Peremarthon spectantibus, in quibus ipse dominus Mathias Episcopus suos semper ponat et constituat Officiales, percipiatque ex eisdem omnes prouentus prenotatos, et neque prefatus Nicolaus Bodo Coadiutor vel Gregorius Bodo fratres eius seu familiares eorundem se unquam intromittant quouismodo de eisdem ... vt supra ad ipsas domos et Curiam episcopales pertinere ac exigi et congregari solitis pro sustentacione mense et residence suarum Budensium, et nec ipsi Nicolaus Bodo aut Gregorius Frater eisudem seu ipsorum Officiales se unquam intromittant de eiusdem modo superius specificato, Ceterum quod prefatus dominus Mathias Episcopus habeat potestatem cudendi monetam pariter cum Gregorio Bodo in Castro Wespremiensi, de cuius prouentibus possit defendere et conseruare Castrum Wespremiense quo ad suam partem, ipsum contingentem, si huiusmodi cusio monete succedet in ipsum Nicolaum Bodo coadiutorem, tunc et ipse simile faciat itidem

9.

Hunyadi János újra engedélyezi a pozsonyi pénzverést

Karán, 1447. október 8.

kiadás (részlegesen): LEDERER 1932, 228. (127. jegyzet), HUSZÁR 1958, 88. (255., 256. jegyzet)

regeszta: HUSZÁR 1975–1976, 46.

*Hunyadi János kormányzó arról értesült, hogy amint Budán engedélyezett a pénzverés, ugyanúgy Pozsonyban is. Ezért küldi kamarását Pozsonyba, hogy a budai pénz mintájára, ugyanolyan pénzláb szerint verjen a pozsonyiakkal együtt pénzt. A pénzverés hasznának a fele a kormányzót illeti, ezt adják át kamarásának. Más pénz Pozsonyban és tartozékaiban nem foroghat.*⁵⁷²

...recordamus in eo quatenus pridem in civitate Budensi cusio monetarum eiusdem civitatis Budensis eciam vobis concessa extitit... misimus itaque hunc camerarium nostrum in vestri medio qui una vobiscum ipsam monetam Budensem in eadem liga et forma sicuti Bude cuditur... requirimus igitur amicitias vestras quatenus medietatem lucri prefati cusionis monetarum portionem utputa nostram prefato camerario nostro preventium scilicet ostensori extradetis...

10.

Hunyadi János az új pénz veréséről a pozsonyi kamara területén lévő főpapoknak, báróknak, nemeseknek, várnagyoknak, officiálisoknak, városoknak

Karán, 1447. október 18.

kiadás: MILLER 1810, 228–229., FEJÉR 1844, 107–108., POHL 1965a, 102.

regeszta: THALLÓCZY 1879, 195., HUSZÁR 1975–1976, 46.

Hunyadi János kormányzó értesíti a pozsonyi kamara területén lévő főpapokat, bárókat, nemeseket, várnagyokat, officiálisokat, városokat és mezővárosokat, hogy az egész országban

⁵⁷² BTM, Középkori Osztály, Mályusz Elemér kisalakú regesztái 630. sz. Az oklevél értelmezéséhez: LEDERER 1932, 228., HUSZÁR 1958, 88.

egységes pénz verését határozták el, amelyből kétszáz denár és négyszáz obolus ér egy aranyforintot. Pozsonyban is ilyen pénzt kell verni, csak ez lehet forgalomban, más, régebbi veret nem.

Ioannes de Hunyad Regni Hungariae Gubernator vniuersis, et singulis Dominis Praelatis, Baronibus, Nobilibus, Castellanis, Officialibus, item Ciuitatum, Oppidorum, ac liberarum Villarum Rectoribus vbiuis sub iurisdictione Camerae Psoniensis Monetarum existentium, Praesentium notitiam habituris, Dominis fratribus, et amicis honorandis Salutem, et paratam in bene placitis voluntatem. Nondum credimus a recordio vestro excisum fore, qualiter superioribus diebus ex vestra, et omnium huius Regni Dominorum Praelatorum, et Baronum vnanimi voluntate, in Ciuitate Budensi conclusum extitit, et deliberatum, vt per totum hoc Regnum Hungariae vna Moneta instituatur, cuius Denarii maiores ducenti, minores vero scilicet Obuli quadringenti cursum habeant pro floreno, quodque nulla alia pecunia praeter illam transitum habeat in praefato Regno: quam sicuti in ceteris Cameris regalibus, sic in Camera Psoniensi cudi fecimus. Igitur Dominationes, fraternitates, et Amicitias vestras praesentibus requirimus, ut hortamur, vobisque comittimus, quatenus praescriptam pecuniam nouam in dicta Camera Psoniensi cudendam, et nullam aliam antiquam in Dominiis, Possessionibus, aut Honoribus vestris, seu in medio vestri cursum habere permittatis, et permitti facere debeatis, Camerariisque nostris horum in contrarium facientibus, vim, et subsidium, dum vos in hac parte habuerint requisitos, praestare velitis, et curare, et hoc idem in Foris, et Locis publicis palam facere, volumus proclamari. Et aliud non facturi. Praesentibus perlectis, exhibenti restitutis. Datum in Karaan in Festo beati Lucae Evangelistae anno Domini millesimo quadringentesimo septimo.

11.

Lévai Cseh László pénzverési engedélye

Korpona, 1451. október 22.

kiadás: HAZAI 1880, 470., POHL 1972b, 168.

regeszta: HUSZÁR 1975–1976, 47.

Hunyadi János kormányzó engedélyezi Lévai Cseh Lászlónak, hogy a végeken fekvő várai és javai védelme érdekében, németújházi várában bécsi denárokat veressen.

Nos Johannes de Hwnyad Regni Hungarie Gubernator etc. Memorie commendamus tenore presencium significantes quibus incumbit vniversis, Quod Ex quo Magnificus dominus ladislaus filius waywode de lewa castra et alia Bona in confyns Regni existencia eidem, durante nostro beneplacito pro defensione huiusmodi Castra sua et Bona, garciose duximus annuendum et concedendum vt ipse in Castro suo wywar appellato denarios Wiennenses cudi facere possit et valeat, harum nostrarum testimonio literarum mediante. Datum in Corpona feria sexta proxima post festum Beati luce Ewangeliste. Anno domini Millesimo quadrinuentesimo quinquagesimo primo.

Comissio propria domini Gubernatoris Nicolao Zilua castellano Zakolcza referente.

12.

Jembniczer Lénárt pénzverdei ügyész levele Sopron városához

Bécsújhely, 1457. február 27.

kiadás: HÁZI 1925, 166–167.

regeszta: HUSZÁR 1975–1976, 49.

Jembniczer Lénárt bécsújhelyi pénzverdei ügyész közli a soproni tanáccsal, hogy a megvizsgálásra küldött pénz hamis, ezüstöt nem tartalmaz, egyaránt megkárosít gazdagot és szegényt. Eszerint kell megbüntetni azt, aki ezt forgalomba hozta.

Yesus.

Ersam, weis, lieb herren mēin willig dīnst beuor. Als ewr weishait meinen herren verschriben hat von wegen ainer munsz vnd die verpetschadt zuegesandt, die haben mir die herren geantwürt. Also haben ich vnd der munsmaister ain koren auffgesniten vnd das gewegen, auch in dem vewr auff ainer kapellen abgetriben, darinn vinden wir gar kayn silber vnd sind lautter valsch, dadurch reich vnd armen betrogen werden; wer nv der ist, der mit solhem gelt vmbgangen hat vnd in ewr venknusz habt, dem wist ir nu furbaser mitvaren nach seinem verdienn. Auch als ir schreibt von wegen aines, der in vnser vennknusz sein solt, habe ich den richter besprochen, der vermaint, man hab den gefangen von aines wegen, dem er von Wienn sein weib wekhgeführt hat. Er hab noch nicht bekandt, das er stras geraubt hiet, noch die beschedigt. Wo ich aber ichts vernēm, wolt ich mein herren anhaltē, ewr weishait das von stund zuverkunden. Mer hat mir der richter gesagt, wie ainer Paden gefangen sey auch der gesellschaft, der sol gesagt haben, wie ainer enhalb des Semering sey, der da valsche munss vmbtrag, wer aber der ist, kundt er mich nicht sagen, aber ir mügts wol an dem gefangen erfahren Piet vnd schafft, als mit dem ewren. Geben zu der Newnstat, an suntag vor der Vasnacht, anno etc. LVII^{mo}.

**Lienhart Jembniczer, anwaldt
der munsz zu der Newnstat.**

Kivül: Den ersamen, weisen burgermaister, richter vnd rate der stat Odemburg, meinen sunderlieben herren, dentur.

13.

**Egyes nyugat-magyarországi és szlavóniai főurak pénzverési jogosultsága
(névtelen krónika)**

kiadás: LUSCHIN 1909, 185., MNA 15.

regeszta: HUSZÁR 1975–1976, 49.

A német-római császár tizenkétezer aranyforinttal tartozott a szentgyörgyi és bazini grófnak, Ellerbach Bertoldnak, Grafeneckernek és Baumkircher Andrásnak, akik a tartozás fejében pénzverési engedélyt kértek, amelyet pecsétetes oklevélben meg is kaptak, így Pozsonyban, Magyaróváron és Sopronban, valamint más végeken rézből krajcárt és pfenniget vertek.

Der Römisch Khaiser was schuldig dem Grafen von Pösing, dem von Ellerbach, dem Grauenekher und Andreen Paunkirchner ... auf 12.000 Gulden, die baten sein genad ... das sie die gegen in fallen liessen, das er inen dann verlihe die Muncz zue ainer ergeczung. Dem Kaiser gefiel das wol und gab in brief und sigil das sy gemünzen möchten die munzen zu Presburg, zue Altenburgkh, zue Ottenburg und andern menigen enden, und schluegen chreuzer und pfennig dabey khain silber was nur khupfer...

14.

III. Frigyes pénzverési engedélye Baumkircher Andrásnak

Bécs, 1459. szeptember 11.

kiadás: MAILÁTH 1829, 193–194., POHL 1972b, 177–178.

regeszta: LUSCHIN 1909, 185., MNA 14.

A bécsi Skót Bencés Apátság 1459. szeptember 14-én átírja III. Frigyes császár oklevelét, amelyben az Baumkircher Andrásnak hűséges szolgálataiért engedélyezi, hogy Magyarországon veretei pénzlabának megfelelően pénzt verjen.

Wir Martinus Abbt vnser Frawn Goczhauss dacz den Schotten zu wienn. Bekennen Das vns der Edel Andre pemkircher hat fürbringen lassen ainen erlaubbrief von dem

allerdurchleuchtigsten Fürsten vnd Herren hern Fridreichen Römischen kaiser zu
 allenczeiten Merer des Reichs, zu Hungern Dalmacien Croacien zc. künig herczogen zu
 Österreich zu Steir zc. vnserm genedigsten herren ausgegangen vnd gepeten das wir
 denselben brief sehen, hörn, lesen vnd Im des vnser vidimus geben wolten, das wir getan
 vnd denselben brief gannczenn besigltten vnd vnuerserten gesehen, gelesen vnd gehört
 haben, vnd lautt von wort zu Worten also Wir Fridreich von Gots gnaden Römischer
 Kaiser zu allenczeiten Merer der Reichs ze Hungern Dalmacien Croacien zc künig
 herczog zu Österreich ze Steir ze Kernden vnd ze Krain Graue ze Tirol zc. Bekennen
 Als wir vnserm getrewn lieben Andreen Pemkircher vnserm Rat vnd Span zu Presburg
 vncz auf vnser widerrueffen zemünssen erlaubt vnd vergünnet haben nach lautt vnser
 briefs darumb ausgangen Das wir Im von seiner getrewn vnd fleissigen dinst wegen So
 er vns bisher getan hat vnd hinfür tun sol vnd mag vnd sundern gnaden erlaubt vnd
 vergunnet haben wissenntlich mit dem brief daz er nu hinfür vnwiderrufflich dieweil er
 vnser diener ist vnd sich vnser haltet in vnsern künigreich Hungern auf vnsern slag vnd
 korn münssen lassen mag an menigklichs Irrung vnd hindernuss trewlich vnd
 vngeuerlich. Mit vrchund des briefes Geben zu wienn an Eritag nach vnserer lieben
 fraun tag Nativitatis. Nach Cristi gepurde im vierczehenhundert, vnd
 Newnundfunfczigisten, vnser kaisertumbs im Achten vnser Reich des Römischen im
 zwainczigisten vnd des hungrischen im ersten Jar vnd ze ennd des briefs stet auf der
 Spacy zu der Rechten hannd geschriben Commissio domini Imperatoris per dom.
 Johannem vngnad consiliarium. Mit vrchund des vidimus besiglt mit vnserm
 anhangunden Insigil. Doch vns vnd allen vnsern nachkommen anschaden. Geben zu
 wienn an des heiligen krewcz tag als es erhöcht ist. Nach kristi gepurd im
 vierczehenhundert vnd Newnundfunfczigisten Jaren.

15.

III. Frigyes pénzverési engedélye János és Zsigmond szentgyörgyi és bazini grófoknak

Bécs, 1459. október 1.

*kiadás: POHL 1972b, 175.**III. Frigyes császár János és Zsigmond szentgyörgyi és bazini grófnak hűséges szolgálataikért engedélyezi, hogy Magyarországon veretei pénzlábjának megfelelően pénzt verjenek.*

Wir Fridreich von gots gnaden Romischer Kayser, zu allenzeiten merer des Reichs, zu Hungern, Dalmatien, Croacien usw. Kunig, Hertzog zu Osterreich, zu Steir, zu Kernnden vnd zu Krain etc. Bekennen, das wir den Edeln vnsern liebν getrewν, Johannsen vnd Sygmunden Gebrüdern grauen zu sannd Jorgen, vnd posing, von Irer getrewν vnd fleissigen dienst wegen, so Sy vns bisher getan haben, vnd hinfür tun sullen und mügen, vnd sundrd gnaden, erlaubt vnd vergünnet haben, wissentlich mit dem brieue, das Sy nu Hinfuz vnwiderrufleich diewe il Sy vnser diener seinn, sich vnser halten, vnd bey vns beleiben, in vnsern Künigreich Hungern, auf das gepreke, korn vnd aufzahl, als wir yetz münssen, oder künftleich münssen werden, münssen lassen mügen, an mennicleuchs Irrung vnd Hindernüss, treulich vnd vngeuerlich, mit vrkunt des briefs, geben zu Wienn am Montag nach sannd Michels tag. Nach Kristi gebürde im vierzehenhundert vnd Newnvndfünzigsten, Unsers Kaysertumbs im Achten, vnseres Reich des Romischen im Zwaintzigsten, vnd des Hungrischen im ersten Jaren. – (zu Wienn)

16.

III. Frigyes pénzverési engedélye Vitovec Jánosnak

Bécsújhely, 1459. november 10.

kiadás: KOCH 1973, 66.

regeszta: LUSCHIN 1909, 185., MNA 19.

*III. Frigyes császár Vitovec János horvát bánnak hűséges szolgálataiért engedélyezi, hogy Magyarországon veretei pénzlábjának megfelelően pénzt verjen.*⁵⁷³

Wir Fridreich von gots gnaden etc. Bekennen daz wir dem Edlen vnsern lieben getrewn Janen Wittowez vnsern Rat vnd Ban in winndischenlannden von seiner getrewn vnd fleissigen dinst wegen, so er vns zu vnserm Zuganng in vnser kunigkhreich Hungern bisher getan hat vnd hinfür tûn sol vnd mag vnd sundern gnaden erlaubt vnd vergûnnet haben wissentlich mit dem brief, daz er nu hinfür vnwiderruflich dieweil er vnser diener ist sich vnser haltet vnd bey vns beleibet, in vnsern kûnigkhreich Hûngern, auf das geprekh koren vnd aufzal, als wir yetz munnssen, oder kunfftiglich munnssen werden, munnssen lassen mag, an menniklichs Irrung vnd Hindernuss, trewlich vnd vngeuerlich. Mit vrkund des briefs. Geben zu der Newnstat am Sambstag vor sand Merttentag Anno domini etc. LvIIIIo vnser kaisertumbs im achten vnnser Reich des Ro^omischen im Zwaintzigisten vnd des Hungrischen im Ersten Jaren.

⁵⁷³ Az oklevél értelmezéséhez: KOCH 1973.

17.

Grafenecker Ulrik soproni főispán parancsa a soproni tanácsnak az új pénz beváltása tárgyában

Korneuburg, 1460. január 27.

kiadás: HÁZI 1926, 2.

regeszta: HUSZÁR 1977–1978, 72.

Grafenecker Ulrik soproni főispán és kapitány felszólítja a soproni tanácsot, hogy tegyenek közzé hirdetményt arról, hogy a régi pénzt és az ezüstöt kizárólag Sopronban a pénzverdében lehet beváltani, illetve értékesíteni.

Fürsichtig, ersam vnd weis, mein willig dinst wisset beuor. Ich bitt ew mit gutem fleizz, ir wellet ain verrüfen tun von der munss wegen, alsodas man dÿ an widerred nem zu kauffen vnd verkauffen, auch das nyemant alt münss vnd silber ausfür, sunnder das zu Odmburg geb in dÿ munss den, so ich darczu geordent vnd gesezt hab, damit auch ewr er vnd nucz mitsamtb mir darinn sey. Geben zu Kornneunburg, an sunntag vor vnnser lieben Fraun liechtmesstag, anno etc. LX.

**Vlrich von Grauenegk, hauptman
vnd span zw Ödemburg.**

Kívül: Den fürsichtigen, ersamen vnd weisen, dem burgermaister, richter vnd rat zu Ödmburg, meinen guten fründen.

18.

Grafenecker Ulrik soproni főispán a soproni pénzverésről

Trautmannsdorf, 1463. február 4.

*kiadás: HÁZI 1926, 65.**regesza: HUSZÁR 1977–1978, 73.*

Grafenecker Ulrik soproni főispán mivel nem kívánja a város szabadságát megsérteni, arra kéri a soproni tanácsot, hogy mindaddig engedjék a város falai között a pénzverést, amíg Trautmannsdorfban új pénzverdét nem tud felállítani.

Fürsichtig, erber vnd weiss, mein willig dinst zuuor. Als ich yecz ettlich munsser zu euch gen Odemburg in mein munsshauss vnd daselbs zu munssen geschickt beuolhen, hab ich vernomen, wie ir verdriess darinn habt, nachdem vnd solichs wider ewer statfreyhait vnd herkomen sein söll. Hab ich das nun pessten vnd von gemaines nütz willen anfangen, bitt ich eüch mir daselbs bey eüch vncz das ich smiten vnd zeug hie bey mir zu Trautmanstorff zu gerichtten mag, zu munssen vergonnen, wann ich euch ongeren sachen, darauss ewr schad ergeen solt, zu fugen oder vergönnen wolt, das will ich ainen anndern vnd mërërem vmb euch geren verdinen. Datum Trautmanstorff, am freytag nach Sand Plasius tag, anno etc. LXIII°.

Vlrich von Graueneg, span zu Odembürg.

Kívül: Den fursichtigen, erbern vnd weisen burgermaister, richter vnd rat vnd der gmain der stat zu Ödemburg, meinen guten frunden.

19.

III. Frigyes császár parancsa Sopron városához az új pénzből beszolgáltatandó mintáról

Bécsújhely, 1463. május 14.

kiadás: HAZAI 1867, 410.

regeszta: HÁZI 1926, 68., HUSZÁR 1977–1978, 73.

III. Frigyes császár megparancsolja a soproni tanácsnak és a pénzverde vezetőjének, hogy az ott vert pénzből küldjenek egy forint értékben mintát, hogy annak minőségéről meggyőződhesen (azaz pénzlábát megismerhesse).

Fridreich von gots gnaden Romischer Kaiser etc.

Erbern weisen getrewn lieben Vns ist angelangt. Wie yetz von newem bey ew Münss geschlagen werde, Darauf wir Weiser des briefs beuolhen haben vns derain prob vnd Muster, fur ainen guldein ze bringen. Enphellhen wir ew ernstlich vnd wellen daz Ir demselben, der egemelten, Newen Münss für ainen gulden die vngeuerlich, in der Münss daselbs genommen werde, zegeben bestellet vns die Zuzebringen, damit wir des Khorn vnd aufzal derselben Münss gelegenhait wissen. Daran tut Ir vnser ernstliche maynung. Geben zu der Newnstat an Sambstaf nach sannd Pangracien tag. Anno dominy etc lxiiij^o Vnsers kaÿsertumbs im Zweliffen Jare.

Commissio domini Imperatoris in consilio.

Kívül: Den Erbern weisen vnsern getrewn lieben dem Burgermaister Richter Rate vnd dem Verweser der Münns zu Odennburg.

20.

Thomas Fischer kötelezvénye

Pozsony, 1466. április 30.

kiadás: POHL 1972b, 164–165.

Thomas Fischer, nördlingeni polgár beismeri, hogy Pozsonyba hozott saját maga által, a bécsi denárok mintájára készített hamis pénzt, amellyel tetten érték, és tömlöcbe vetették. Büntetendő cselekményét elismeri, Pozsony városából és Magyarországról való kitiltását tudomásul veszi, mindezek megerősítésére esküt is tesz.

Ich Thaman Vischer von Nörlingen bekenn und tun kund offentlich mit dem Brief als mich die Ersamen Weisen Richter vnd rat czu Prespurk mit ainer merklichen Sum valscher Pfennig geformt und gepreget auf Stalt und varb Wiener Slag die ich selbs gemacht und gen Presburg bracht hab begriffen und darumb in Ir Venknus genomen vnd an meinem Leib vnd Leben straffen des Si mich aber durch gots vnd frumer Leid bet willen genedikluch begeben haben. Doch also das Ich mich mit meinem starken Red den Ich löplich auf den brief freyer vnd lediger hab geschworn verpind/ Nuhinfür zu dem Durchleichtigsten Fürsten und Herren herrn Mathiasen Königen ze Hungern vnd Meinem Allergenedigsten herren ferner ze genaden Land vnd Leutten sunderlich Richter Rat vnd gmain hie zu Presburg vorgenannt auch allen den die an meiner verdienst Venknis schuld haben oder daran sodacht wie die genant sein niemants ausgenommen khainerlay Veintschaft unwillen daraus nayd noch hass unt bedaurhen zu ziehen schicken/ schaffen sullen noch wellen bei tag noch nacht/ haimlich noch offentlich unt wortt noch werken/ unt Recht noch am Recht geistlich noch weltlich sunder ob Ich mein freundt/ helfer gunner bevor frunde vnd zuleger davorder teth vil oder wenig Als vor bereit ist da got davor sey. Darumb sol Ich vnd yeder derselben gestrafft worden/ Als am vorbesagter Lannd vnd Leidtn schedlicher Man. Auch haben mich die bemelten mein herren Richter vnd Rat von der vorgesehen sachen wegen/ von dem Kunigreich Hungern vnd aus der stat Presburg czu ewigen Zeitten gesprochen/ darein noch auf derselben Stat grund nymermer ze komen/ des Ich mich czu halten bei dem vorgegangen aid und peen vertikluch verpinde treulich vnd angewerde mit urkund des briefs besigeltn vnt der Edeln Pand Wolfesperger vom Weyssenstein vnd Walthasars

Newstadt aufgedruckte Insigl/ die sie umb meines obgenannten Thaman fleis bet willen daran gedruckt haben. Zu sond Iren erben anschaden darunder Ich mich verpind mit meinen erenn vnd aid vorberurt alles war und stet zu haltn Das voran gestanden steet. Geben am Mittichen vor Sannd philipps vnd sannd Jacobs tag zu Presburg. Nach Kristi gepurd Tausentvierhundertund in Sechsendsechzigsten jaren.

21.

III. Frigyes megtiltja a Bécsben vert magyar denárok ausztriai forgalmát

Linz, 1490. június 10.

kiadás: LUSCHIN 1902, 63. (4. jegyzet), POHL 1972b, 178.

regeszta: HUSZÁR 1977–1978, 75.

*III. Frigyes császár tartományaiban megtiltja a Bécsben, magyar pénzláb szerint, Mátyás halála után is vert magyar denárok használatát, súlyos büntetést helyezve kilátásba annak, aki e rendelkezést nem tartja be.*⁵⁷⁴

Fridrich von gots gnaden Römischer kayser etc. Lieben getrewen. Wir schikhen euch hiemit vnsern offen brief darinnen wir die new münss, so yetz zu Wienn auf den vordern hungarischen slag vnd preg der dreier gemacht wirdet, nachdem die in khainen weeg souil werdt sein allenenthalben in vnnsern landen ze nemen, vnd damit ze handeln verbiethen, als ir ab demselben vnserm brief vernemen werdet. Emphelhen wir ewer ernnstlich vnd wellen, daz ir den bemelten vnsern brief menicklich in vnserm furstenthumb Steir, wo es nottut, besonnder vnsern amblewttten, vnd den von stetten verkundet vnd zu wissen tut vnd bey in von vnnsern wegen, darob seit, daz sy solhem vnserm schreiben gehorsamlich nachgeen, welh aber des nicht tun, vnd daruber mit solher newen munss hanndeln wurden, dieselben zu vnnsern handen in glubd vnd vennkhnuss, auch dieselb munss nemet, vnd sy solcher vennkhnuss nicht ledig lasset, sy haben sich dann mit vns, auch ewer darumb vertragen, vnd nachdem vns, vnnsern landen vnd lewttten mercklich daran gelegen ist, darinnen nicht sewmig seit. Daran tut ir vns gut geuallen vnd vnnser ernnstliche maynung. Geben zu Lynntz an phintztag

⁵⁷⁴ Az oklevél értelmezéséhez: GYÖNGYÖSSY 2002a.

gotzleichnambstag anno domini etc. lxxxx^o vnnsers kaiserthumbs im newnunddreissigsten jare.

Commissio domini imperatoris propria.

Kívil: Vnsern lieben getrewen Friedrichen von Stubenberg vnserm camrer, Cristoffen Mynndorffer vnserm rat vnd verweser vnser haubtmannschafft in Steir vnd Tibolden Harracher vnserm diener.

22.

II. Lajos értesíti Pozsony városát, hogy az új pénzt ott is veretni fogja

Buda, 1524. november 1.

kiadás (részlegesen): ORTVAY 1898, 494. (1. és 2. jegyzet), POHL 1965a, 102.

regeszta: HUSZÁR 1977–1978, 79.

*II. Lajos értesíti Pozsony városát, hogy az új pénzt Pozsonyban is fogja veretni. Utasítja a várost, hogy Pythys (Pitti) Miklósnak és Fysser (Fleischer) Jakabnak, a kincstartó (Várdai Pál) által a pénzverde élére helyezett prefektusoknak jelöljenek ki a pénzverésre alkalmas házat, lássák el őket fával, és mindenben segítsék őket.*⁵⁷⁵

...nos monetam, que passim in hoc Regno nostro cuditur et in hys rerum procellis pro nostro et Regni nostri comodo valde necessaria est, in ista quoque Civitate nostra Posoniensi cudifacere constituimus...

...quatenus hys nobilibus Nicolao Pistijs et Jacobo fysser huiusmodi cusioni Posoniensi de voluntate nostra, per Thesaurarium nostrum prefectis, domumque ipsis ad exercenda opera cusionis idonea et competens visa fuerit, istic deputare et comodare, et de silvis quoque ad rationem expensarum suarum providere et in quibuscunque pro inchoanda et bono modo continuanda predicta cusione vos requisitos habuerint, eisdem auxilio et juvamine adesse debeatis...

⁵⁷⁵ BTM, Középkori Osztály, Mályusz Elemér kisalakú regesztái 1612. sz.

23.

Webőczy István levele a pozsonyi tanácsnak a pozsonyi pénzverdei vezetők ügyében

1524. november 11.

regeszta: THALLÓCZY 1879, 209–210.

Werbőczy István a pozsonyi tanácsnak Fysser (Fleischer) Jakab és Pythys (Pitti) Miklós kereskedőket figyelmébe ajánlja, mivel a városban ők vernek majd pénzt; segítsék munkájukat, ő Nürnbergből ismeri őket.

24.

II. Lajos utasítja Pozsony városát, hogy a pénzverdének az új kincstartó emberei számára történő átadását segítsék

Buda, 1525. január 14.

kiadás (részlegesen): ORTVAY 1898, 495. (3. jegyzet), POHL 1965a, 102.

II. Lajos utasítja Pozsony városát, hogy a pénzverdének az új kincstartó (bethlenfalvi Thurzó Elek) emberei számára történő átadását segítsék.

...ut hominibus et officialibus prefati novi Thesaurary nostri in occupanda cusione istius Camere Posonienis omni auxilio adesse et assistere debeatis...

25.

**II. Lajos Pozsony városát felszólítja, hogy kényszerítsék ki egyes pénzverdei
alkalmazottak adósságának Pitti Miklós részére történő megfizetését**

Buda, 1525. február 6.

kiadás: ORTVAY 1898, 495. (5. jegyzet)

regeszta: HUSZÁR 1977–1978, 80.

*II. Lajos felszólítja Pozsony városát, hogy kényszerítsék Grosch Balázs pénzverőmestert és Hermann kémlőt, hogy adják meg tartozásukat a firenzei Pythis (Pitti) Miklós budai kereskedőnek, a pozsonyi kamara korábbi prefektusának. A nekik pénzverésre átadott ezüstmárkákkal tartoznak, Pythis-t ugyanis az új kincstartó leváltotta, a nevezettek pedig nem számoltak el, nem adták meg adósságukat.*⁵⁷⁶

...Blasius Grosch Magister Monetarum et Hermannus probator eiusdem Camere et cusionis...certo numero Marcarum argenti puri, ad cusionem in manus eorundem magistri Monetarum et probatoris dati...debitores essent...

26.

**I. Ferdinánd jóváhagyja a Magyar Kamarának Haller Jánossal a (budai) pénzverés
tárgyában kötött megállapodását**

Bécs, 1529. március 10.

*I. Ferdinánd helyeslőleg tudomásul veszi a Magyar Kamarának Haller János budai polgárral a (budai) pénzverés tárgyában kötött megállapodását.*⁵⁷⁷

⁵⁷⁶ BTM, Középkori Osztály, Mályusz Elemér kisalakú regesztái 1612. sz.

⁵⁷⁷ BTM, Középkori Osztály, Mályusz Elemér kisalakú regesztái 1730. sz. Az oklevél értelmezéséhez: HUSZÁR 1958, 117., KUBINYI 2009 [1963–1964], 722. (151. jegyzet).

27.

Báthori András tárnokmester levele Pozsony városának Haller János tartozásai kapcsán

Récse, 1530. június 21.

kiadás: KUBINYI 2009 [1963–1964], 736–738.

*Báthori András tárnokmester Pozsony város segítségét kéri a Haller Jánosnak pénzverés céljából az előző évben, Nagyboldogasszony ünnepe környékén, Budán átadott négy aranyozott ezüst kancsó, amelyek összesen harminckilenc és fél márkányi hét latos ezüstöt tartalmaztak, ellenértékének visszaszerzése érdekében. Haller többszöri kísérlet ellenére sem adta meg ugyanis adósságát.*⁵⁷⁸

Prudentis et circumspecti amici honorandi! Post salutem damus ad scitum vestrum, ut elapsis temporibus circa festum Assumptionis Marie preteritum, cuius iam brevi instabit annua revolutio Johannes Haller Bude venit ad me, quod pecunias cudiebat et maximis petitionibus rogabat nos, quod sibi pro cussione pecuniarum argentum dare vellemus, fideque pollicebatur, ut statim post triduo paratas pecunias pro argento solveret. Credidi, ipsi propter fidem et quattuor anphoras argenteas deauratas minus media marcha quadraginta marchas et septem lotones in se continentes dedi. Veniente illo triduo die, quem constituerat, qui dies dominicus erat, misi ad eum proprium meum hominem sumo mane pro pecuniis. Eo die non solvit, occasionem reperiit et ad sequentem diem distullit, et fide mediante promittens, quod illo die solveret. Feria secunda rursum distullit ad sequentem diem, fide iterum pollicens, quod eo die solveret. Feria ergo tertia rursum dilationem fecit, et rursum fide sua promisit se feria quarta proxima solutorum. Quo die accessi ego Paulum archiepiscopum, qui pecunias non habebat, quibus illinc a Buda movere se posset. Venit et Iohannes Haller illuc, et idem Paulus archiepiscopus et ipse Haller mutuo inter se verbis susurrabant: sciebam propterea Iohannem Haller ibi esse vocatum, quod ab eo pecunie peterentur. Accessi a tergo, eundemque Iohannem retraxi, ibidem statim monui de pecuniis, dixique ipsi, ut meas pecunias alteri dare ne deberet; ubi statim iterum fide promisit, quod proximo die feria quinta vellet solvere. Quo die misi ad eum, et iterum differebat, fideque se adstringebat, quod iam feria sexta sine dilatatione redderet. Eo autem die movere nos

⁵⁷⁸ Az oklevél értelmezéséhez: KUBINYI 2009 [1963–1964], 722.

cogebamur illinc: cum diluxisset summo mane misi famulum meum ad ipsum. Reperierat in lecto ad huc dormientem: excitatus iterum distullit et fide promisit se ad summam missam reddere et eo temporis misi rursum ad eum: inde iterum ad horam duodecimam protullit. E Buda nos exivimus in Felhewys in domo prepostali descendimus. Veniente hora XII misimus ad eum: rursum neglexit reddere, et iterum ad fidem suam et honestatem promisit, et ad tempus vesperam redderet, petivitque, ut permetteremus, quod Iohanni Zewcz civi Budensi daret. Iohannes Zewcz venerat ad petendum nos, quod uxor sua simul nobiscum navi ascenderet: rogabamus nos quidem Iohannem Zewcs, ut vellet Iohannem Haller accedere et pecunias nobis repeteret: qui ita respondit, ut ire non posset, quod in hoc fuga nihil scivisset, uxoremque suam in Borosieneo in vinea haberet, quodque ad eam navem duci facere et mittere vellet. Dixi, ut adhuc nos attingere posset, petivitque, ut ire vellet ad Haller. Fecit, et nos illinc movimus. Venit idem tandem Iohannes Zewcz adducens uxorem, et ex citeriori parte Danubi traicimus ad eum. Interrogavimus de pecuniis, et ita respondit: petit, inquit, sed non reddidit. Videbis, inquit, domine magnifice, quod vestram dominationem decipiet, mendax enim est, nullumque obulum habet, et profecto nunquam solvet vobis debitum. Istud autem possum ego comprobare, cum omnibus illis, qui tunc ibidem erant, quod Iohannes Zewcz talia locutus est de Iohanne Haller. Posthac ab illo tempore vesperarum, quando scilicet commiseram, ut Iohannes Zewcz ab ipso pecunias meas repeteret numquam commisi neque Iohanni Zewcz, ut nomine meo pecunias ab ipso Haller repeteret, neque Iohanni Haller permisi, ut Iohanni Zewch daret, si dedit ipsi Iohanni Zewch, ego non commisi post hac, neque mea voluntate dedit. Possum ego hec omnia que dico vivis hominibus porbare, quod ita se habent. Rogo igitur vos, tanquam bonos amicos, velitis eum Iohannem H. accedere⁵⁷⁹, ne possit tandem dicere, quod cum probis viris et amicis eum non monuerim ad solvendum; sique vultis, ostendite has meas litteras ipsi, et hortemini, ut pecunias, quibus p (?) mihi tenetur, solvere debeat. Potest enim ex relictis sibi rebus fratrum suorum mortuorum, et etiam ex cussione pecuniarum solvere. Alioquin certe et secus curam geremus ad reaccipiendum, quoniam hic in alieno loco et nos in tanta necessitate nostra tantam summam pecunie (quam nobis debet pro marcis predictis, quarum numerum per schedam inscriptum huc in litteras inclusimus, vobisque missimus), a me abnegare et quasi auffere nequaquam pati possumus. Insuper audivimus, quod quibusdam iniuriosis et calumniosis verbis, sed minus iuste erga nos

⁵⁷⁹ Az eredetiben kihúzták: atque hortari

loquitur, quod scilicet nos deberemus ipsi. Certo dicere possumus, ut nos cum eo nunquam participavimus in aliqua re, imo neque in uno obulo abest, quod nos teneremur ipsi, neque scio, quod aliquando mihi quicquid dedisset. Bene scio quando taxator et vicetezaurarius erat, aliis omnibus satis habunde dividebat omnia propter insaniam suam. Mihi tamen nihil est datum ab eo, et cur deberem? Iterum igitur petimus vos, tamquam bonos amicos nostros, ut accedant ipsum et hortentur ad reddendum debitum meum, quo mihi tenetur. Ne maior lis et discordia inimicitiaque inter nos oriatur, ne tandem dicere possit se non esse monitum. Quid autem ad verbastrarum amicitiarum responderit, rogo literis vestris mihi significatis et felicissime valere optamus. Ex Reche feria tertia inter octavas corporis Christi, anno domini 1530.

Andreas de Bathor
thauernicorum regalium magister

Kívűl: Prudentibus ac circumspectis iudici et magistro civium civitatis Posoniensis amicis nobis honorandis.

28.

I. Ferdinánd parancsa a pozsonyi pénzverés kapcsán

Prága, 1531. június 21.

kiadás: Történelmi Tár (1881) 245., METIHR II, 141–142.

I. Ferdinánd király parancsa a pozsonyi tanácsnak, hogy Haller Jánost a ferences kolostorban pénzverdének berendezett szobákért szorítsák fizetésre, és kíméljék meg a kolostort az idegenek beszállásolásától.

Ferdinandus diuina fauente clemencia Romanorum Hungariae et Bohemiae etc. Rex semper augustus, Infans Hispaniarum et Archidux Austriae etc. Fidelibus nostris prudentibus et circumspectis iudici magistro civium, ceterisque iuratis civibus civitatis nostre Posoniensis, salutem et gratiam. Ex supplicatione religiosi fratris Prioris monasterii beatae Marie Virginis in civitate ista nostra Posoniensi existentis

intelleximus, quemadmodum Joannes Haller a Priore prefati monasterii habitationes nonnullas pro cussione monete conduxisset, pro quibus mensibus singulis etiam aliquam pecuniam eidem solvere promississet, nunc tamen recusaret, ac solutionem verbis dummodo quibusdam prolongaret. Supplicavit nobis idem Prior, ut de solutione eidem gratiose providere dignaremur. Fidelitati vestre harum serie firmissime committimus et mandamus, quatinus acceptis presentibus, dum et quotienscunque per Priorem aut fratres prefati monasterii cum presentibus fueritis requisiti, eo tunc ipsum Joannem Haller ad solutionem eiusmodi per remedia quecunque opportuna cogere et compellere debeatis. Ceterum accepimus displicenter, quod Monasterium prefatum a devotissimis condam Christianis, sumptibus non exiguis erectum per frequentissimos hospites, qui per vos imponuntur, desolaretur. Quare volumus et fidelitati vestre mandamus, ut imposterum prefatum monasterium et fratres immunes ab quibuscunque hospitibus habere, verum etiam defendere et protegere modis omnibus teneamini. Aliud nullo modo facturi. Presentibus perlectis exhibenti restituti. Datum Prage feria quarta proxima ante festum Nativitatis beati Joannis Baptiste. Anno domini Millesimo Quingentesimo Tricesimo primo.

Ferdinandus m.p. Wylaky

29.

I. Ferdinánd parancsa a pozsonyi pénzverés kapcsán

Stuttgart, 1531. szeptember 20.

regesza: KUBINYI 2009 [1963–1964], 739.

I. Ferdinánd király parancsa Dr. Leopoldsdorf osztrák vicedomnak, a magyarországi királyi bevételek admnisztrátorának, valamint Christoph Lamberg, pozsonyi kapitánynak. Haller János budai polgárt a pozsonyi pénzverde vezetésével bízta meg. Most lép működésbe a pénzverde, és megparancsolja, hogy a Haller által kinevezett pénzvizsgálókat ki kell hallgatni, és a próbadarabokat ellenőrizni kell. – A király aláírásával.

30.

I. Ferdinánd a bécsi magyar denárverésről az 1535-ös országgyűlésen

1535. november

kiadás: MOE I, 552.

I. Ferdinánd király a rendek 1535-ös nagyszombati és pozsonyi országgyűlésen előterjesztett panaszaira válaszolva kifejtette, hogy az ország érdekében Bécsben „triarius”-nak (azaz hármasnak) nevezett magyar denárokat kezdett veretni.

Super moneta vero, Maiestas Sua Regia respondet: quod quamvis ex se ipsa cogitet et perpendat, quantum bonj et commodi, nedum Hungarie regno, ejusque jncolis Maiestatis Sue fidelibus, sed et alijs regnis et proventijs Maiestatis Sue, eidem regno Hungarie adjacentibus et finitimis, diversimode provenire queat, si moneta Hungarica sub justo sui valore conservetur, et de vna patria in aliam transmittatur, ac pro bono publico, et continuatione commertiorum omnium vltro citroque facienda et promovenda, recipiatur; cujus quidem respectu, et ob alias quoque rationabiles causas Maiestas Sua Regia alias mota et inducta fuerat hic Vienne ad cudendam monetam denarios Hungaricales, quos vulgo Triarios vocant; atque etiam Maiestati Sue Regie nullum est dubium, quod regni Hungarie jncole justam monete sue probam, seu examen haberent, si non tam diuturna (vt omnibus palam est) intra regni viscera discordia vigeret; verum tamen statibus et ordinibus et regnicolis Hungarie, simul et alijs, manifestum est, et minime incognitum, quam vilis et levis pretij, et pro parte adulterina, imo ex toto falsa moneta prius in has Maiestatis Sue et jnferioris Austrie provincias irrepserit, ac vna cum alijs bonis, ipsisque etiam monetis, quas Maiestas Sua Regia cudi fecerat, expensa et erogata fuerit, vnde pauperes illi plebei, bonam seu rectam monetam a falsa hujusmodi discernere nescientes, decepti, et gravi damno affecti fuere...

VIII. REPERTÓRIUM

*Nyugat-Magyarország éremleletei**(1389–1608)*

Nyugat-Magyarország időszakunkban elrejtett leleteinek repertóriumát a Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) Éremtárában őrzött kéziratok leletfeldolgozásai, valamint a Kunsthistorisches Museum (KHM) Éremtárában található, zömmel a *Fundberichte Österreichs* sorozatban közölt leletek adatbázisa alapján állítottuk össze. Míg 1867-től 1920-ig bezárólag az MNM dokumentációja teljesnek mondható, ezt követően már csak a trianoni országterület vonatkozásában lehet használni, egészen 1989-ig. Fontos az ELTE gyűjteményi anyaga is, mert az MNM és az egyetem a korábbi hazai jogi szabályozásnak megfelelően egészen az 1920-as évek végéig szorosan együttműködött az éremleletek elhelyezésében: ennek köszönhetően számos lelet részlete az egyetemi éremgyűjteményt gazdagította, így került ide nyugat-magyarországi anyag is. Szintén nyugat-magyarországi eredetű érmékből épült fel a Pannonhalmi Bencés Főapátság (PBF) numizmatikai gyűjteménye is, de az egyes darabok provenienciájáról a kollekció hanyattatott története miatt nem maradt fenn adat. Ismert okokból több 1867 előtt előkerült lelet a KHM éremtárába került, illetve ott dolgozták fel, 1920-at követően pedig a múzeum munkatársai közreműködtek a burgenlandi leletekkel kapcsolatos tudományos munkában. Gyűjtésünket két teljességre törekvő leletrepertórium segítségével egészíthettük ki, amelyek az 1960-es években Burgenland, illetve Veszprém megye vonatkozásában készültek, de jól használhattuk az egyes rész kérdések kapcsán, tematikus szempontok alapján később közölt különböző összeállításokat is.⁵⁸⁰

Három lelettípus adatai kerültek be a leletkataszterbe. A két nagy múzeum (KHM, MNM) nyilvántartásaiban szereplő, valamint az irodalomban közölt zárt éremleletek vonatkozásában a teljességre törekedtünk, a szórványok és az ásatáson előkerült pénzérmék tekintetében a jellemzőbbnek tartott, vagy numizmatikai alapossggal publikált adatokat vettük figyelembe.

A repertórium minden lelet esetében a lelőhely előkerüléskori hivatalos nevét, valamint az 1913-as közigazgatási beosztásnak megfelelő megyenevet (mivel gyűjtésünket az

⁵⁸⁰ Az egyetemi éremgyűjtemény történetéhez: GYÖNGYÖSSY – MÉSZÁROS – TÓTH 2010. A Pannonhalmi Bencés Főapátság éremgyűjteménye: GYÖNGYÖSSY 2012b. Az 1867 előtt Bécsbe került éremleletekhez: MIKSA 1868, 24–54.

1913-as közigazgatási határok közötti területen végeztük), továbbá a ma hivatalos településnevet adja meg (ezzel szemben a lelet-térképeken a középkori megyehatárokat láthatjuk). Ha ismert, szerepel a darabszám, a lelet záródásának éve, illetve korabeli összértéke számítási forintban kifejezve (szórványok és ásatási érmék esetében utóbbiak értelemszerűen elmaradnak). A leletkataszter a magyar pénzürméket a rendelkezésre álló információk alapján részletes numizmatikai meghatározással (a CNH és Huszár Lajos Münzkatalogja számaival, illetve Pohl Artúr arany-, valamint ezüstpénzek esetében alkalmazott rendszerében) közli, és minden esetben utal az anyag múzeumi dokumentációs hozzáférhetőségére, közlésére és a további irodalomra is.

Alhó (Vas vármegye, ma: Markt Allhau, Ausztria)

összesen: 118 ezüstérme

záródás: 1601

a lelet korabeli összértéke: 1,18 számítási forint

denárok: Magyarország (118)

I. Ferdinánd (1526–1564): CNH III. 40. 1532 (1), 1537 (2), 1539 (1), 1542 (1), 1544 (1), 1545 (1), 1548 (1), 1549 (2), 1552 (2), 1553 (1), 1554 (3), 1557 (2), 1558 (4); CNH III. 41. 1561 (1), 1562 (2), 1564 (1); ? (2). *Miksa (1564–1576)*: CNH III. 94. 1566 (3), 1567 (2), 1568 (1), 1569 (5), 1570 (3), 1571 (5), 1572 (2); CNH III. 94. vagy 95. 1575 (4); CNH III. 95. 1576 (3), 1577 (2), 1578 (1). *Rudolf (1576–1608)*: CNH III. 159. vagy 160. 1579 (3); CNH III. 160. 1580 (3), 1581 (5), 1582 (2), 1584 (2), 1585 (4), 1586 (6), 1587 (2), 1589 (2), 1590 (3), 1591 (5), 1592 (2), 1593 (1), 1594 (1), 1595 (3), 1596 (2), 1597 (2), 1598 (2), 1599 (3), 1600 (1), 1601 (2)

leletközlés: FÖ 3, 203–204.

irodalom: KOCH 1969, 90., GYÖNGYÖSSY 2004b, 339.

Almádi (Veszprém vármegye, ma: Balatonalmádi)

összesen: 761 ezüstérme

záródás: 1607

a lelet korabeli összértéke: kb. 20,7 számítási forint

tallér: Tirol (1)

3-as garasok: Erdély (2), Lengyelország (50), Litvánia (5), Riga (10)

garasok: Liegnitz-Brieg (11), Danzig (5), Elbing (6), Lengyelország (10), Stendal (1), Brandenburg (60), Poroszország (23)

félgarasok: Lengyelország és Schweidnitz (575)

denárok: Magyarország (2)

I. Ferdinánd (1526–1564): CNH III. 40. 1536 (1). *Miksa (1564–1576)*: CNH III. 95. vagy 96. 1575 (1).

MNM ÉT: 590/1895

leletközlés: ArchÉrt 11 (1896) 284.

irodalom: VMMK 1 (1963) 153., VMMK 6 (1967) 90.

Bajcsa (Zala vármegye)

összesen: 1 arany- és 93 ezüstérme, valamint 1 réz zseton
ásatás

aranydukát: Salzburg (1)

félgaras: Lengyelország (2)

3 krajcáros: Stájerország és Karintia (1)

denárok: Magyarország (75), ebből hamis (15)

II. Lajos (1516–1526): CNH II. 306A Mzz. 255-3 1519 (1). *I. Ferdinánd (1526–1564):* CNH III. 40. 1538 (2), 1546 (2), 1547 (3), 1550 (1), 1550(?) (1), 1551 (1), 1553 (1), 1555 (1), 1555(?) (1), 1556 (1), 1558 (1), 15... (1), ? (1); CNH III. 41. 1551 (1), 1559 (2), 1561 (1); ? (1550 körül) (1). *Miksa (1564–1576):* CNH III. 94. 1566 (3), 1568 (1), 1568(?) (1), 1569 (1), 1569(?) (2), 1572 (2), 1573 (1), 1574 (1), 15... (1); CNH III. 95. 1575 (2), 1576 (3), 1577 (1), 1577(?) (1), 1578 (1); I. Ferdinánd vagy Miksa denára, K–B, 156... (1). *Rudolf (1576–1608):* CNH III. 155. vagy 156. 1580 (1); CNH III. 156. 1580 (1); CNH III. 159. 1578 (1); CNH III. 160. 1580 (1), 1585 (1), 1586 (2), 1588 (1), 1589 (1), 158... (1), 1591 (2), 1597 (1), ? (1). Kibocsátó azonosíthatatlan: ? (2); ?, 157... (1)

Hamis denárok: *I. Ferdinánd (1526–1564):* CNH III. 40. 153... (1). *Miksa (1564–1576):* CNH III. 94. 1568(?) (1); CNH III. 95. 1577(?) (1); ? (2). *Rudolf (1576–1608):* ? 1579 (1); ? K–B, ? (1); rosszabb minőségű hamisítványok, K–B (4), B–K (1), S–B (1), ? (2).

obolusok: Magyarország (3)

Miksa (1564–1576): CNH III. 97. 1571 (1), 1576 (1). *Rudolf (1576–1608):* CNH III. 169. 1589 (1).

zseton: Stájerország és Karintia (1)

azonosíthatatlan darabok: (11)

leletközlés: GYÖNGYÖSSY 2002b.

Bakonynána (Veszprém vármegye)

összesen: 15 arany- és 363 ezüstérme

záródás: 1517 előtt

a lelet korabeli összértéke: kb. 18,63 számítási forint

aranydukátok: Magyarország (15)

denárok: Aquileia (1), Magyarország (362)

I. Mátyás (1458–1490): CNH II. 217. Mzz. 199-2 vagy CNH II. 218. Mzz. 202-1 vagy CNH II. 222. Mzz. 204-1 vagy CNH II. 228. Mzz. 206-3 vagy CNH II. 219. Mzz. 208-4 vagy CNH II. 227. Mzz. 210-1 vagy CNH II. 214. Mzz. 214-1 vagy CNH II. 235A Mzz. 216-4 (2); CNH II. 217. Mzz. 199-5 vagy CNH II. 218. Mzz. 202-3 vagy CNH II. 222. Mzz. 204-4 vagy CNH II. 234. Mzz. 219-2 (3); CNH II. 219. Mzz. 208-7 vagy CNH II. 234. Mzz. 219-6 (6); CNH II. 235A Mzz. 216-5 (2), 216-7 (1 + 1 fordított „h”), 216-8 (4), 216-9 (7); CNH II. 235A Mzz. 216-10 vagy CNH II. 236. Mzz. 217 (2); CNH II. 235A Mzz. 216-13 vagy CNH II. 233A Mzz. 222-9 (18); CNH II. 234. Mzz. 219-3 (1); CNH II. 234. Mzz. 219-4 vagy CNH II. 239A Mzz. 221-1 vagy CNH II. 232. 223-3 (29); CNH II. 234. Mzz. 219-5 vagy CNH II. 239A Mzz. 221-1 (6); CNH II. 239A Mzz. 221-4 (42); CNH II. 239A Mzz. 221-2 vagy CNH II. 233A Mzz. 222-2 vagy CNH II. 232. Mzz. 223-1/2 (65); CNH II. 233A Mzz. 222-6 (4); CNH II. 237. Mzz. 224. vagy CNH II. 228. Mzz. 226. (1).

II. Ulászló (1490–1516): CNH II. 276. Mzz. 238-1 (3), 238-2 (4), 238-3 (1), 238-4 (5); CNH II. 272A Mzz. 241-1 vagy CNH II. 272B Mzz. 242-1 vagy CNH II. 274. Mzz. 243-1 vagy CNH II. 275. Mzz. 244-2 vagy CNH II. 272C Mzz. 245-1 (41); CNH II. 272A Mzz. 241-2 vagy CNH II. 272B Mzz. 242-2 vagy CNH II. 274. Mzz. 243-2 vagy CNH II. 275. Mzz. 244-1 vagy CNH II. 272C Mzz. 245-2 (15); CNH II. 277/278. Mzz. 253-3 (44), 253-4 (57).

MNM ÉT: 563/1899

ELTE: Éremleletek, 1899

leletközlés: ArchÉrt 20 (1900) 434.

irodalom: VMMK 1 (1963) 152., MRT 4, 33–34.

Bakonyoszlop (Veszprém vármegye)

összesen: 102 ezüstérme

záródás: 1525

a lelet korabeli összértéke: kb. 1 számítási forint

denárok: Magyarország (102)

I. Mátyás (1458–1490): CNH II. 232. Mzz. 223-1/2 (2). *II. Ulászló (1490–1416):* CNH II. 272A Mzz. 241-1 (1); CNH II. 276. Mzz. 238-4 (1); CNH II. 278A Mzz. 253-3 1506 (1), 253-4 (1) 1514 (2), 1516 (1). *II. Lajos (1516–1526):* CNH II. 306A Mzz. 255-1 1518 (1); CNH II. 308A Mzz. 258-1 1521 (1), 1522 (6), 1523 (4), 1524 (6), 1525 (2), ? (2), 258-2 1521 (3), 1522 (8), 1523 (6), 1524 (17), 1525 (3), 258-5 1524 (1), 258-7 1523 (1), 1524 (2), 258-8 1524 (7), ? (1), 258-10 1524 (1), 258-11 1524 (7), 258-13 1524 (1), 1525 (1), 258-16 1525 (2), 1525 (1), 258-17 1524 (1), 258-18 1525 (2), ? (1), 258-29 1525 (1); I-H 1525 (1), (?) ? (4).

MNM ÉT: 173-16-7/84É

Balatonfőkajár I. (Veszprém vármegye)

összesen: 3743 ezüstérme

záródás: 1592

a lelet korabeli összértéke: kb. 328 számítási forint

tallérok: Magyarország (32), Csehország (31), Alsó-Ausztria (3), Felső-Ausztria (3), Karintia (2), Stájerország (3), Tirol (102), Elzász (8), Aachen (2), Braunschweig–Wolfenbütel (6), Deventer–Kampen–Zwolle (2), Donauwörth (1), Hohnstein–Klettenberg (1), Kempten (1), Lübeck (1), Magdeburg (1), Mansfeld (5), Öttingen (1), Pfalz (1), Rostock (1), Salzburg (3), Schaffhausen (1), Stolberg (2), Thoren (2), Szászország (50), Heerenberg (1), Horn (2), Lüttich (1), Ostfriesland (1), Lengyelország (1)

Miksa (1564–1576): CNH III. 80–83. 1575 (2). *Rudolf (1576–1608):* CNH III. 131. 1582 (1), 1585 (1), 1586 (5), 1588 (6), 1589 (9), 1590 (2), 1591 (1), 1592 (1); CNH III. 131.var. (fordított K–B) 1590 (1); CNH III. 133. 1580 (1); CNH III. 135 vagy 136. var. (N–fordított B) 1583 (2).

garasok: Braunschweig (1), Höxter (1), Freiburg (1), Liegnitz (1), Liegnitz–Brieg (9), Danzig (17), Elbing (8), Lengyelország (19), Litvánia (5), Riga (1), Poroszország (93), Brandenburg (5)

félgarasok: Lengyelország (97), Schweidnitz (16)

denárok: Magyarország (2313), Erdély (2)

II. Lajos (1516–1526): CNH II. 306A Mzz. 255-1 1519 (1), 255-12 1526 (1), 255-2 1520 (1), 255-18 1526 (2), 255-19 1525 (2), 1526 (3), 255-20 1526 (2), 255-38 1527 (1); CNH II. 307. Mzz. 256. 1526 (1).

Szapolyai János (1526–1540): CNH II. 331A Mzz. 256-14 1527 (1).

I. Ferdinánd (1526–1564): CNH III. 40. 1528 (16), 1529 (8), 1530 (7), 1531 (12), 1532 (7), 1533 (7), 1534 (13), 1535 (22), 1536 (19), 1537 (24), 1538 (19), 1539 (12), 1540 (11), 1541 (24), 1542 (21), 1543 (31), 1544 (36), 1545 (34), 1546 (32), 1547 (41), 1548 (45), 1549 (67), 1550 (54), 1551 (67), 1558 (45); CNH III. 40. vagy 41. 1559 (33), bizonytalan (2); CNH III. 41. 1560 (38), 1561 (30), 1562 (49), 1563 (47), 1564 (42), 1565 (25); CNH III. 53. 1552 (7); CNH III. 58. 1554 (5), 1555 (3); CNH III. 62. 1530 (1); hamis veretek (17).

Miksa (1564–1576): CNH III. 94. 1565 (25), 1566 (51), 1567 (77), 1568 (53), 1569 (61), 1570 (72), 1571 (84), 1572 (54), 1573 (15), 1574 (35); CNH III. 94. vagy 95. 1575 (106); CNH III. 95. 1576 (123), 1577 (164), 1578 (108); CNH III. 96. 1574 (1), 1575 (7), 1576 (1); hamis veretek (10).

Rudolf (1576–1608): CNH III. 158. 1578 (11); CNH III. 159. 1579 (91); CNH III. 160. 1579 (35), 1580 (110), 1581 (97), 1582 (39), 1583 (58), 1584 (101), 1585 (144), 1586 (68), 1587 (43), 1588 (16), ? (3); CNH III. 162. 1579 (1); hamis veretek (7).

16. századi egy lapú veretek: (3).

MNM ÉT: 138/1967

leletközlés: VMMK 6 (1967) 101–106.

irodalom: VMMK 6 (1967) 90., MRT 2, 37.

Balatonfőkajár II. (Veszprém vármegye)

összesen: 9015 ezüstérme, cserépkancsóban

záródás: 1593

a lelet korabeli összértéke: kb. 148,8 számítási forint

tallérok: Magyarország (9) Csehország (6), Ausztria (2), Karintia (1), Tirol (20), Lübeck (2), Szászország (1), Spanyolország (1)

Rudolf (1576–1608): CNH III. 131. 1583 (1), 1589 (1), 1590 (1), 1593 (6).

garasok: Csehország (1), Liegnitz–Brieg (38), Goslar (1), Hannover (2), Höxter (1), Nordheim (1), Danzig (77), Elbing (15), Lengyelország (68), Litvánia (17), Riga (1), Poroszország (351), Küstrin (5)

félgarasok: Lengyelország és Schweidnitz (217)

denárok: Magyarország (8179)

I. Ferdinánd (1526–1564), Miksa (1564–1576), Rudolf (1576–1608) denárai: (8179).

MNM ÉT: 229/1902

leletközlés: ArchÉrt 18 (1903) 444., VMMK 6 (1967) 104.

irodalom: VMMK 1 (1963) 153., PARÁDI 1963, 215., VMMK 6 (1967) 90., MRT 2, 37.

Balatonfüred (Veszprém vármegye)

összesen: 1 aranyérme

szórvány

aranydukát: Magyarország (1)

V. László (1453–1457): meghatározatlan (1)

irodalom: VMMK 1 (1963) 153., MRT 2, 44.

Balatonkenese I. (Veszprém vármegye)

összesen: 18 ezüstérme és 3 gyűrű

záródás: 1439

a lelet korabeli összértéke: kb. 0,2 számítási forint

„Szőlőforgatáskor a Balaton partján egy bögrében 3 gyűrűvel együtt 10 db Zsigmond és 1 db Albert denárt, valamint 7 darab cseh pénzt leltek.”

leletközlés: ArchÉrt 2 (1870) 262–263.

irodalom: VMMK 1 (1963) 153.

Balatonkenese II. (Veszprém vármegye)

összesen: 48 ezüstérme

záródás: 1592 (?)

a lelet korabeli összértéke: kb. 52,8 számítási forint

tallérok: Magyarország (4), Csehország (6), Ausztria (4), Bajorország (1), Brandenburg (3), Braunschweig (2), Eisleben (1), Goslar (1), Köln (2), Lübeck (1), Mansfeld (3), Mecklenburg (1), Recheim (1), Salzburg (1), Schaffhausen (1), Schraplau (1), Stolberg (2), Szászország (6), Unterwalden (1), Zürich (1), Berg (1), Horn (1), Jülich–Cleve–Berg (1), Svédország (1), Velence (1)

I. Ferdinánd (1526–1564): CNH II. 19. 1554 (2); CNH III. 20. 1556 (1). *Rudolf (1576–1608)*: CNH III. 131. 1582 (1).

MNM ÉT: 165/1879

irodalom: VMMK 1 (1963) 153., VMMK 6 (1967) 90.

Balatonkenese III. (Veszprém vármegye)

összesen: 100 ezüstérme

záródás: 1595

a lelet korabeli összértéke nem állapítható meg

irodalom: VMMK 1 (1963) 153., MRT 2, 53.

Bazin (Pozsony vármegye, ma: Pezinok, Szlovákia)

összesen: 30 ezüstérme

záródás: 1604

a lelet korabeli összértéke nem határozható meg

megjegyzés: magyar és lengyel ezüstpénzek

I. Ferdinánd (1526–1564): (7). *Miksa (1564–1576)*: (3). *Rudolf (1576–1608)*: (12).

irodalom: NMS 2, 99

Bikszárd (Pozsony vármegye, ma: Buková, Szlovákia)

összesen: 4 arany- és 98 ezüstérme

záródás: 1604

a lelet korabeli összértéke nem állapítható meg

megjegyzés: Magyarország, Csehország, Tirol, Elzász, Szászország, Westfriesland, Velence, Lengyelország, Litvánia, Riga

Miksa (1564–1576): (1). *Rudolf (1576–1608):* (8).

irodalom: NMS 2, 98–99.

Borisfalva (Sopron vármegye, ma: Kleinwarasdorf, Ausztria)

Összesen: 2152 ezüstérme

záródás: 1494 (?)

a lelet korabeli összértéke: kb. 7,17 számítási forint

pfennigek: Ausztria (1544), Stájerország (217), Salzburg (72), Hals (108), Görz (7), Bajorország (160)

fillérek: Stájerország (27)

MNM ÉT: 306/1897 (?)

leletközlés: POHL 1972b, 170–172

Borsfa (Zala vármegye)

összesen: 32 ezüstérme

záródás: 1590

A lelet korabeli összértéke: kb. 16,6 számítási forint

tallérok: Tirol (4), Brandenburg (2), Braunschweig–Lüneburg (1), Jülich–Cleve–Berg (1), Salzburg (1), Szászország (4), Öttingen (1), Horn (1), Lüttich (1)

garasok: Karintia–Stájerország–Tirol (2), Bajorország (4), Eichstätt (1), Kempten (3), Nördlingen (2), Salzburg (3), Schaffhausen (1)

MNM ÉT: 77/1897

leletközlés: ArchÉrt 18 (1898) 179.

Csabrendek (Veszprém vármegye)

összesen: 1 ezüstérme

szórvány

krajcár: Tirol (1)

Zsigmond (1439–1496): (1).

leletközlés: ArchÉrt 2 (1870) 73.

irodalom: VMMK 1 (1963) 153.

Csacsihegy (Zala vármegye, ma: Csácsbozsok)

összesen: 539 ezüstérme

záródás: 1580

A lelet korabeli összértéke: kb. 8,3 számítási forint

garasok: Alsó-Ausztria (1), Csehország (42), Augsburg (1), Konstanz (1), Königstein (1), Öttingen (2), Salzburg (2), Szászország (52)

félbatenek: Bajorország (3), Kempten (1), Salzburg (8)

krajcárok: Stájerország (1), Tirol (6)

félkrajcárok: Krajna (17)

denár: Magyarország (1)

II. Lajos (1516–1526): CNH II. 308A Mzz. 258-1⁵⁸¹ 1522 (1).

zweierek: Alsó-Ausztria (1), Salzburg (221)

pfennigek: Alsó-Ausztria (6), Felső-Ausztria (41), Karintia (36), Krajna (5), Stájerország (29), Tirol (1), Henneberg (1), Isny (1), Passau (28), Szászország (2), Salzburg (28)

fillér: Breslau (1)

⁵⁸¹ A leletközlésben K–B verdejegy szerepel.

MNM ÉT: 32/1939

leletközlés: NK 43 (1944) 54.

Csejke (Vas vármegye, ma: Schauka, Ausztria)

összesen: 1 arany- és 4661 ezüstérme

záródás: 1524

a lelet korabeli összértéke: kb. 85 számítási forint

aranydukát: Magyarország (1)

I. Mátyás (1458–1490): meghatározatlan (1).

garasok: Magyarország (12), Csehország (44), Szászország (1)

II. Lajos (1516–1526): CNH II. 299. 1521 (6), 1522 (6).

félgarasok: Lengyelország (14)

sechserek: Tirol (5)

krajcárok: Ausztria (73), Stájerország (44), Tirol (3663), Görz (142), Svájc (29)

denárok: Magyarország (1), Aquileia (7)

I. Mátyás (1458–1490): CNH II. 234. Mzz. 219-2 (1).

kétpfennigek: Salzburg (2)

batzenek: Karintia (10), Salzburg (69), Pfalz–Neuburg (7), Konstanz (22), Passau (33), Königstein (7), Öttingen (7), Isny (7), Nördlingen (6), Regensburg (2)

félbatzenek: Ausztria (107), Karintia (42), Görz (20), Pfalz–Neuburg (1), Bajorország–München (112), Bajorország–Straubing (6), Öttingen (8), Konstanz (21), Kempten (102), Isny (2), Nördlingen (2), Ravensburg (2), Regensburg (22), Schaffhausen (1)

schillingek: Brandenburg (2)

félschillingek: Pfalz–Moosbach (1), Brandenburg–Franken (1)

hamis: (4)

leletközlés: DWORSCHAK 1927.

irodalom: KOCH 1969, 89., ALRAM – WINTER – METLICH 1997, 179.

Cserszegtomaj I. (Zala vármegye)

összesen: 3695 ezüstérme

záródás: 1527

a lelet korabeli összértéke: kb. 35,3 számítási forint

garas: Bajorország (1)

félgarasok: Tirol (14), Görz (1)

denárok: Magyarország (3375), Aquileia (8)

I. Mátyás (1458–1490): CNH II. 217. Mzz. 199-2 vagy CNH II. 218. Mzz. 202-1 vagy CNH II. 222. Mzz. 204-1 vagy CNH II. 228. Mzz. 206-3 vagy CNH II. 219. Mzz. 208-4 vagy CNH II. 227. Mzz. 210-1 vagy CNH II. 214. Mzz. 214-1 vagy CNH II. 235A Mzz. 216-4 (3); CNH II. 228. Mzz. 206-4 vagy CNH II. 235A Mzz. 216-6 (7); CNH II. 217. Mzz. 199-5 vagy CNH II. 218. Mzz. 202-3 vagy CNH II. 222. Mzz. 204-4 vagy CNH II. 234. Mzz. 219-2 (26); CNH II. 219. Mzz. 208-7 vagy CNH II. 234. Mzz. 219-6 (21); CNH II. 235A Mzz. 216-5 (7), 216-7 (3), 216-8 (25), 216-9 (48); CNH II. 235A Mzz. 216-10 vagy CNH II. 236. Mzz. 217. (27); CNH II. 235A Mzz. 216-13 vagy CNH II. 233A Mzz. 222-9 (84); CNH II. 234. Mzz. 219-3 (27); CNH II. 234. Mzz. 219-4 vagy 239A Mzz. 221-1 vagy 232. Mzz. 223-3 (161); CNH II. 234. Mzz. 219-5 vagy CNH II. 239A Mzz. 221-3 (20); CNH II. 239A Mzz. 221-4 (273); CNH II. 239A Mzz. 221-2 vagy CNH II. 233A Mzz. 222-2 vagy CNH II. 232. Mzz. 223-1/2 (612); CNH II. 233A Mzz. 222-10 (9); CNH II. 232. Mzz. 223-4 (11); CNH II. 237. Mzz. 224. vagy CNH II. 238. Mzz. 226. (7); rossz fenntartású példányok (74).

II. Ulászló (1490–1516): CNH II. 272A Mzz. 241-2 vagy CNH II. 272B Mzz. 242-2 vagy CNH II. 274. Mzz. 243-2 vagy CNH II. 275. Mzz. 244-1 vagy CNH II. 272C Mzz. 245-2 (82); CNH II. 276. Mzz. 238-6 vagy CNH II. 272A Mzz. 241-1 vagy CNH II. 272B Mzz. 242-1 vagy CNH II. 274. Mzz. 243-1 vagy CNH II. 275. Mzz. 244-2 vagy CNH II. 272C Mzz. 245-1 (372); CNH II. 273. Mzz. 237 (2); CNH II. 276. Mzz. 238-1 (30), 238-2 (9), 238-3 (44), 238-4 (77); CNH II. 277/278. Mzz. 253-2 1503 és 1504 (4), Mzz. 253-3 1503 (10), 1504 (58), 1505 (85), 1506 (77), 1507 (97), 1508 (67), 253-4 1508 (14), 1509 (67), 1510 (99), 1511 (74), 1512 (54), 1513 (77), 1514 (50), 1515 (60), 1516 (15).

II. Lajos (1516–1526): CNH II. 306A Mzz. 255-1 vagy 255-21 (132), 255-2 vagy 255-18 (43), 255-3 vagy 255-19 (6), 255-22 (4); CNH II. 306A Mzz. 255-33 vagy CNH II. 308A Mzz. 258-8 (1); CNH II. 306A Mzz. 255-38 vagy CNH II. 308A Mzz. 258-2 (1); CNH II. 308A Mzz. 258-1 (143).

Szapolyai János (1526–1540): CNH II. 331A Mzz. 265-12 (?; H–T) 1527 (1).

I. Ferdinánd (1526–1564): „denárai különböző évekből” (15).

Vegyes, rossz fenntartású denárok (59).

obolusok: Magyarország (52)

I. Mátyás (1458–1490): (11). *II. Ulászló (1490–1516) és II. Lajos (1516–1526):* (41).

weisspfennigek: Csehország (32)

pfennigek: Bécs (7), Alsó-Ausztria (36), Karintia (19), Stájerország (14), Salzburg (107)

fillérek: Passau (1)

„rossz fenntartású darabok”: (28)

MNM ÉT: 40/1891

irodalom: VMMK 1 (1963) 154., VMMK 6 (1967) 90.

Cserszegtomaj II. (Zala vármegye)

összesen: 2070 ezüstérme

záródás: 1576

a lelet korabeli összértéke: kb. 32 számítási forint

tallérok: Battenburg (1), Davenport–Kampen–Zwolle (1), Hamburg (1), Kaufbeuren (1), Nürnberg–Bayreuth (1), Öttingen (1), Salzburg (1), Szászország (2), Schaffhausen (2)

garasok: Csehország (12), Szászország (3)

denárok: Magyarország (2029)

I. Ferdinánd (1526–1564): (x). *Miksa (1564–1576):* (x).

fillérek: Salzburg (1)

MNM ÉT: 44/1901

irodalom: VMMK 1 (1963) 154., VMMK 6 (1967) 90.

Cséb (Zala vármegye, ma: Zalacséb)

összesen: 105 ezüstérme

záródás: 1598

a lelet korabeli összértéke: kb. 17,6 számítási forint

tallérok: Ausztria (3), Tirol (2), Salzburg (1), Szászország (5)

3-as garasok: Lengyelország (57)

denárok: Magyarország (37)

1519–1597 között kibocsátott magyar denárok (37).

MNM ÉT: 361/1899

Darufalva I. (Sopron vármegye, ma: Draßburg, Ausztria)

összesen: 2 ezüstérme

szórvány

denárok: Magyarország (2)

Rudolf (1576–1608): CNH III.160. 1583? (1), 1590 (1).

leletközlés: FÖ 1, 260.

Darufalva II. (Sopron vármegye, ma: Draßburg, Ausztria)

összesen: 2 ezüstérme

szórvány

denárok: Magyarország (2)

16. századi denárok (2).

leletközlés: FÖ 2, 298.

Dévény I. (Pozsony vármegye, ma: Devín, Szlovákia)

összesen: 1 ezüstérme

ásatás

denár: Magyarország (1)

I. Mátyás (1458–1490) pozsonyi (?) denárja.

leletközlés: Sn 3 (1974) 197–198.

Dévény II. (Pozsony vármegye, ma: Devín, Szlovákia)

összesen: 1 ezüstérme

szórvány

denár: Magyarország (1)

Rudolf (1576–1608): CNH III. 160. 1587 (1).

leletközlés: Sn 3 (1974) 197–198.

Dunaszerdahely (Pozsony vármegye, ma: Dunajská Streda, Szlovákia)

összesen: 289 ezüstérme

záródás: 1554

a lelet korabeli összértéke: kb. 6,16 számítási forint

garasok: Karintia (3), Tirol (4), Augsburg (2), Isny (10), Kampen (1), Konstanz (6), Königstein (4), Leuchtenberg (1), Nordheim (1), Nordlingen (4), Öttingen (7), Passau (18), Pfalz–Neuburg (11), Regensburg (3), Salzburg (8), Szászország (1), Chur (3)

félgarasok: Ausztria (2), Karintia (7), Stájerország (12), Görz (3), Augsburg (2), Bajorország (21), Kampen (12), Konstanz (1), Öttingen (1), Regensburg (2), Schaffhausen (1), Thurgau (1)

krajcárok: Stájerország (1), Tirol (24), Görz (1)

félkrajcárok: Salzburg (30)

pfennigek: Ausztria (3), Stájerország (2), Salzburg (3), Passau (13), Szilézia (34)

schilling: Konstanz (1)

leletközlés: Sn 9 (1966) 259–260.

irodalom: NMS 2, 94–95.

Eszteregnye (Zala vármegye)

összesen: 609 ezüstérme

záródás: 1564 előtt

a lelet korabeli összértéke: kb. 6 számítási forint

denárok: Magyarország (609)

II. Lajos (1516–1526): (x). *I. Ferdinánd (1526–1564)*: (x).

MNM ÉT: 571/1905

leletközlés: NK 5 (1906) 140.

Feketeváros I. (Sopron vármegye, ma: Purbach am Neusiedler See, Ausztria)

összesen: 18240 ezüstérme

záródás: 1445

a lelet korabeli összértéke: kb. 60 számítási forint

pfennigek: Ausztria (17062), Bajorország–München (423), Bajorország–Landshut (103), Bajorország–Ötting (302), Bajorország–Ingolstadt (408), Bajorország–Wasserburg (47), Oberpfalz (6), Neuböhmen (6), Henneberg (1), Koburg (1), Leuchtenberg (11), Württemberg (2), Augsburg (1), Bamberg (1), Salzburg (10), Csehország (1), Morvaország (25)

félpfennig: Ausztria (69), Bajorország–Landshut (2), Morvaország (1)

denár: Magyarország (1)

Luxemburgi Zsigmond (1387–1437): CNH II. 124A (1).

obolus: Magyarország (1)

Luxemburgi Zsigmond (1387–1437): CNH II. 121. (1).

meghatározhatatlan darabok: Ausztria (33), Csehország (1), Bajorország (14), bizonytalan (7), hamis (2), töredék (3)

leletközlés: FÖ 4, 90–92.

Feketeváros II. (Sopron vármegye, ma: Purbach am Neusiedler See, Ausztria)

összesen: 12 ezüstérme (egy nagyobb lelet része)

záródás: 1542(?)

a lelet korabeli összértéke: kb. 0,59 számítási forint

garasok: Csehország (9), Szászország (2)

zweier: Salzburg (1)

leletközlés: FÖ 1, 30.

irodalom: KOCH 1969, 90., GYÖNGYÖSSY 2004b, 340.

Feketeváros III. (Sopron vármegye, ma: Purbach am Neusiedler See, Ausztria)

összesen: 15 ezüstérme (ebből 12 ismert)

záródás: 1600

a lelet korabeli összértéke: kb. 1 számítási forint

3-as garasok: Lengyelország (11)

denár: Magyarország (1)

I. Ferdinánd (1526–1564): CNH III. 40. 1545 (1).

leletközlés: FÖ 1, 83.

irodalom: KOCH 1969, 90., GYÖNGYÖSSY 2004b, 340.

Felsőőr (Vas vármegye, ma: Oberwart, Ausztria)

összesen: 1 ezüstérme

szórvány

pfennig: Ausztria (1)

III. Frigyes (1439–1493), Wiener Hausgenossen, pfennig (1460).

leletközlés: FÖ 14, 223.

Fertőrákos I. (Sopron vármegye)

összesen: 184 ezüstérme

záródás: 1538

a lelet korabeli összértéke: kb. 9,75 számítási forint

garasok: Csehország (184)

MNM ÉT: 042-1/87É

leletközlés: NK 86–87 (1987–1988) 179.

irodalom: GYÖNGYÖSSY 2004b, 340–341.

Fertőrákos II. (Sopron vármegye)

összesen: 764 ezüstérme

záródás: 1547

a lelet korabeli összértéke: kb. 32,8 számítási forint

garasok: Csehország (619), Bajorország (4), Szászország (130), Szilézia (1), Konstanz (2), Salzburg (1), Halberstadt (2), Kempten (1), Mansfeld (1), Nördlingen (3)

leletközlés: NK 36–37 (1937–1938) 115.

irodalom: GYÖNGYÖSSY 2004b, 341.

Garabonc (Zala vármegye)

összesen: 347 ezüstérme

záródás: 1608

a lelet korabeli összértéke: kb. 3,4 számítási forint

félgaras: Lengyelország (1)*denárok*: Magyarország (346)

II. Ulászló (1490–1516): CNH II. 277/278. Mzz. 253-4 1510 (1). *II. Lajos (1516–1526)*: CNH II. 306A Mzz. 255-1 1516 (1), 255-2 1521 (1), 255-24 1523⁵⁸² (1), 255-37 1527 (1). *I. Ferdinánd (1526–1564)*: CNH III. 40. (134); CNH III. 53. H–P (1). *Miksa (1564–1576)*: CNH III. 94–95. (87). *Rudolf (1576–1608)*: CNH III. 158–161. (119).

MNM ÉT: 338/1905

Gerencsér (Pozsony vármegye, ma: Hrnčiarovce, Szlovákia)

összesen: 30–35 darab aranyat találtak egy elkorhadott fadobozban, 10 darab került a Turócszentmártoni Múzeumba

záródás: 1389

a lelet korabeli összértéke: 35 számítási forint

aranydukátok: Magyarország (6), Velence (4)

Nagy Lajos (1342–1382): CNH II. 64A UG B4-8 (1), B4-11 (1); B5-2 (1). *Anjou Mária (1382–1387)*: CNH II. 112. UG C1-3 (1). *Luxemburgi Zsigmond (1387–1437)*: CNH II. 118. UG D1-6 (1), D1-7 (1).

leletközlés: NK 12 (1913) 113–114.

irodalom: NMS 2, 69.

Gic I. (Veszprém vármegye)

összesen: 17 vegyes érme

záródás: 1496

a lelet korabeli összértéke: nem állapítható meg

denár: Aquileia (1)*pfennig*: Bécs (5)*egyéb ezüstpénzek*: Tirol (1), Lengyelország (2)*rézpénzek*: Magyarország (7)*III. Béla (1172–1196)*: CNH I. 98. (7)*bizonytalan*: (1)

MNM ÉT: 320/1883

leletközlés: ArchÉrt 5 (1885) 109. és 6 (1886) 420.

irodalom: VMMK 1 (1963) 154.

Gic II. (Veszprém vármegye)

összesen: 1 aranyérme

szórvány

aranydukát: Oszmán Birodalom (1)

irodalom: VMMK 1 (1963) 154.

Gór (Vas vármegye)

összesen: 73 ezüstérme

záródás: 1485

a lelet korabeli összértéke: kb. 0,7 számítási forint

denárok: Aquileia (8), Bosznia (1), Magyarország (61)

⁵⁸² Az évszám kérdésesnek tűnik, mivel ez a verdejegy eddig csak 1526-os és 1527-es évszámmal ismert. Rontott évszám lehet.

I. Mátyás (1458–1490): CNH II. 233A Mzz. 222-6 (1), 222-9 (2), 222-10 (1); CNH II. 234. Mzz. 219-1 (1), 219-2 (6), 219-3 (1), 219-4 (2), 219-6 (2); CNH II. 235A Mzz. 216-4 (1), 216-5 (1), 216-7 (1), 216-9 (6), 216-10 (5), 216-3 (4); CNH II. 239A Mzz. 221-1 (7), 221-3 (2), 221-4 (18).

obolusok: Magyarország (3)

I. Mátyás (1458–1490): CNH II. 244. Mzz. 220-7 (3).

leletközlés: NK 90–91 (1991–1992) 233.

Gyepüfüzes (Vas vármegye, ma: Kohfidisch, Ausztria)

összesen: 29 ezüstérme

záródás: 1525

a lelet korabeli összértéke: kb. 1 számítási forint

széles garas: Augsburg (1)

garasok: Csehország (5)

hatkrajcár: Tirol (1)

rollbatzenek: Bajorország (1), Passau (1), Isny (1)

fél-rollbatzen: Isny (1)

félbatzenek: Ausztria (4), Bajorország (11), Kempten (3)

leletközlés: FÖ 1, 148.

Győr (Győr vármegye)

összesen: 67 ezüstérme

záródás: 1559

A lelet korabeli összértéke: kb. 64 számítási forint

tallérok: Magyarország (1), Felső-Ausztria (6), Karintia (2), Tirol (10), Csehország (3), Salzburg (10), Brandenburg (1), Daventer–Kampen–Zwolle (1), Donauwörth (1), Kempten (4), Leuchtenberg (1), Mansfeld (2), Öttingen (5), Pfalz (1), Regensburg (2), Szászország (14), Thann (1), Ulm (1), Solothurn (1)

I. Ferdinánd (1526–1608): CNH III. 19–21. 1556 (1).

MNM ÉT: 30/1923

leletközlés: NK 23–24 (1924–1925) 43.

Hahót (Zala vármegye)

összesen: 26 ezüstérme

ásatás (záróveret: 1530)

krajcár: Tirol (1)

zweierek: Ausztria (1), Salzburg (3)

pfennigek: Ausztria (3), Karintia (4), Stájerország (6), Salzburg (2), Passau (2)

denár: Magyarország (1)

II. Lajos (1516–1526): CNH II. 311. Mzz. 256-16 vagy 17 1524 (1).

meghatározhatatlan töredékek: (3)

MNM ÉT: szám nélkül

Hajmáskér (Veszprém vármegye)

összesen: 4 aranyérme

záródás: 1535 körül

a lelet korabeli összértéke: kb. 5 számítási forint

aranydukátok: Velence (2), Lucca (1), ismeretlen (1)

leletközlés: MRT 2, 98.

irodalom: VMMK 6 (1967) 90.

Inota I. (Veszprém vármegye)

összesen: 38 ezüstérme

záródás: 1516 (?)

a lelet korabeli összértéke: kb. 0,38 számítási forint

denárok: Magyarország (38)

leletközlés: MRT 2, 213.

irodalom: VMMK 6 (1967) 158.

Inota II. (Veszprém vármegye)

összesen: 633 ezüstérme

záródás: 1593

a lelet korabeli összértéke: kb. 7 számítási forint

denárok: Magyarország (x)

leletközlés: MRT 2, 215.

irodalom: VMMK 6 (1967) 91.

Ispáca (Pozsony vármegye, ma: Špačince, Szlovákia)

összesen: 603 ezüstérme

záródás: 1541

a lelet korabeli összértéke: kb. 6 számítási forint

garasok: Karintia (3), Salzburg (2), Augsburg (1), Brandenburg–Ansbach (1), Isny (2), Kempten (1), Öttingen (1), Pfalz-Neuburg (2), Schaffhausen (2)*félgarasok*: Karintia (1), Stájerország (3), Salzburg (3), Görz (1), Bajorország (7), Kempten (2), Konstanz (1), Nördlingen (1), Öttingen (1), Regensburg (2)*krajcárok*: Tirol (2), Salzburg (29)*félkrajcárok*: Salzburg (2)*denárok*: Magyarország (398)*pfennigek*: Alsó-Ausztria (7), Felső-Ausztria (35), Karintia (21), Stájerország (15), Salzburg (15), Passau (4)*fillérek*: Passau (19), Szilézia (14)*bizonytalan*: (3)

leletközlés: Sn 3 (1974) 199–202.

irodalom: NMS 3, 59.

Káptalanfa (Veszprém vármegye)

összesen: x ezüstérme

záródás: 16. század

a lelet korabeli összértéke nem állapítható meg

16. századi pénzek

irodalom: VMMK 1 (1963) 155., MRT 3, 124.

Kehida (Zala vármegye, ma: Kehidakustány)

összesen: 57 ezüstérme

záródás: 1597

a lelet korabeli összértéke: kb. 62,7 számítási forint

tallérok: Magyarország (2), Csehország (5), Stájerország (1), Tirol (32), Braunschweig–Lüneburg (1), Osztrák Burgundia (2), Elzász (2), Halberstadt (1), Lübeck (1), Salzburg (4), Schwarzburg (1), Szászország (2), Ury–Schwyz–Unterwalden (1), Geldern (1), Nimwegen (1)*Rudolf (1576–1608)*: CNH III. 131. 1587 (1), 1593 (1).

MNM ÉT: 214/1908

ELTE: Éremleletek, 1908
leletközlés: NK 7 (1908) 118.

Kemeneshőgyész (Vas vármegye)

összesen: 13 arany- és 3 ezüstérme

záródás: 1589

a lelet korabeli összértéke: kb. 24,1 számítási forint

aranydukátok: Magyarország (13)

I. Ferdinánd (1526–1564): CNH III. 1. 1537 (1), 1557 (1); CNH III. 2. 1560 (1), 1561 (1); CNH III. 4. 1554 (1).

Miksa (1564–1576): CNH III. 75. 1570 (1), 1571 (6), 1572 (2).

tallérok: Felső-Ausztria (1), Szászország (1), Köln (1)

MNM ÉT: 184/1937

leletközlés: NK 42 (1943) 69.

irodalom: VMMK 1 (1963) 155., VMMK 6 (1967) 90., GYÖNGYÖSSY 2004b, 341–342.

Keszthely (Zala vármegye)

összesen: 3 ezüstérme

ásatás

denárok: Magyarország (3)

I. Ferdinánd (1526–1564): denárok (3).

leletközlés: ArchKözl 14 (1886) 141.

irodalom: VMMK 1 (1963) 155.

Királyhida (Moson vármegye, ma: Bruckneudorf, Ausztria)

összesen: 2 ezüstérme

szórvány

pfennig: Ausztria (1)

denár: Magyarország (1)

Rudolf (1576–1608): CNH III. 160. 1595 (1).

leletközlés: FÖ 18, 529.

Kismákfa (Vas vármegye, ma: Vasvár)

összesen: 21 ezüstérme

záródás: 1592

a lelet korabeli összértéke: kb. 25,2 számítási forint

tallérok: Magyarország (4), Csehország (2), Karintia (1), Tirol (5), Elzász (1), Zeeland (1), Braunschweig–Wolfenbüttel (1), Donauwörth (1), Köln (1), Mansfeld (1), Neuss (1), Szászország (2)

Miksa (1564–1576): CNH III. 79/80. 1574 (1). *Rudolf (1576–1608)*: CNH III. 131. 1583 (1), 1585 (1), 1592 (1).

MNM ÉT: 548/1899

leletközlés: ArchÉrt 20 (1900) 439., NK 13 (1914) 27.

irodalom: GYÖNGYÖSSY 2004b, 342–343.

Kőszeg–Vár (Vas vármegye)

összesen: 5 ezüstérme

ásatás

garas: Zug (1, hamis)

pfennigek: Salzburg (1), Passau (1)

denárok: Magyarország (2)

I. Ferdinánd (1526–1564): CNH III. 40. 1528 (1), 1538 (1).

leletközlés: HOLL 1992, 25.

Kőszegpaty (Vas vármegye)

összesen: 345 ezüstérme

záródás: 1530

a lelet korabeli összértéke nem állapítható meg

garasok: Ausztria (x), Karintia (1), Bajorország (1), Halberstadt (1), Kampen (2), Konstanz (1), Öttingen (1)*félgarasok*: Bajorország (x), Pfalz–Simmern (1)*denárok*: Aquileia (2), Öttingen (1)*pfennigek*: Ausztria (x), Karintia (x), Stájerország (x), Tirol (x), Salzburg (x), Hardegg–Glatz (x), Henneberg (x), Schwarzburg (1), Passau (x)

MNM ÉT: 87/1907

leletközlés: NK 7 (1908) 117–118.

irodalom: POHL 1972b, 174., GYÖNGYÖSSY 2004b, 343–344.

Letenye (Zala vármegye)

összesen: 3 arany- és 14 ezüstérme, cserépedényben

záródás: 1590

a lelet korabeli összértéke: kb. 15,2 számítási forint

aranydukátok: Magyarország (3)*V. László (1453–1457)*: CNH II. 171. UG H 3-6 (1). *I. Mátyás (1458–1490)*: CNH II. 204A UG K 5-3 (2).*tallérok*: Tirol (6), Salzburg (1), Szászország (1), Lengyelország (1), Litvánia (1)*3-as garas*: Lengyelország (1)*garasok*: Magyarország (1), Öttingen (1), Salzburg (1)*Rudolf (1576–1608)*: CNH III. 149. 1590 (1).

MNM ÉT: 22/1931

irodalom: PARÁDI 1963, 214.

Márcfalva (Sopron vármegye, ma: Marz, Ausztria)

összesen: 414 ezüstérme és egy ezüst jeggyűrű

záródás: 1525

a lelet korabeli összértéke: kb. 0,52 számítási forint

 $\frac{1}{4}$ *tallérok*: Ausztria (2)*széles garas*: Karintia (1), Tirol (1), Nördlingen (1)*garasok*: Karintia (1), Salzburg (20), Bajorország (1)*félgarasok*: Stájerország–Karintia–Tirol (1), Karintia (1), Tirol (24), Luxemburg (1)*denárok*: Magyarország (19), Aquileia (13)*I. Mátyás (1458–1490)*: denárok (5). *II. Ulászló (1490–1516)*: denárok (12). *II. Lajos (1516–1526)*: denár (1).*egyoldalú fillérek*: Ausztria (94), Karintia (26), Salzburg (172), Bajorország (17), Csehország (1)*vegyes, meghatározhatatlan és négy újabb érem*: (18)

MNM ÉT: 7/1885, 386/1885

Máriakálnok (Moson vármegye)

összesen: 275 ezüstérme

záródás: 1587

a lelet korabeli összértéke: kb. 4,23 számítási forint

pfundnerek: Alsó-Ausztria (4)*krajcárok*: Alsó-Ausztria (1), Görz (14), Stájerország (5), Tirol (249), Sankt Gallen (1)*kvartnik*: Lengyelország (1)

MNM ÉT: 78/1938

leletközlés: NK 42 (1943) 69.

irodalom: GYÖNGYÖSSY 2004b, 344.

Ménfőcsanak (Győr vármegye)

összesen: 203 ezüstérme, cserépperselyben

záródás: 1554

a lelet korabeli összértéke nem állapítható meg

2-es *garas*: Nördlingen (1)

garasok: Csehország (1), Bajorország–Pfalz (1), Bajorország (x), Landenberg (1), Passau (1), Salzburg (x)

pfennigek: Stájerország (x), Tirol (x), Bajorország (x), Isny (1), Regensburg (1), Salzburg (x)

leletközlés: NK 14 (1915) 100.

irodalom: PARÁDI 1963, 213.

Mihályfa (Veszprém vármegye)

összesen: 1 ezüstérme

szórvány

tallér: Salzburg (1)

Ernst von Bayern (1540–1554): 1553 (1).

MNM ÉT: Ln. 110/1876

irodalom: VMMK 1 (1963) 156., MRT 3, 156.

Mosonbánfalva (Moson vármegye, ma: Apetlon, Ausztria)

összesen: 4 arany- és 1656 ezüstérme

záródás: 1459

a lelet korabeli összértéke: kb. 10,8 számítási forint

aranydukátok: Magyarország (4)

Luxemburgi Zsigmond (1387–1437): CNH II. 118. UG D1-12 (1); CNH II. 119A UG D2-9 (1), D2-33 (1), fordított B–K (1).

krajcárok: Felső-Ausztria (119), Stájerország (7)

pfennigek: Ausztria (306), Felső-Ausztria (176), Stájerország (206), Augsburg (4), Passau (56), Regensburg (2), Salzburg (134), Bajorország–München (32), Bajorország–Landshut (54), Görz (6), Leuchtenberg–Hals (189), Oberpfalz (37), Öttingen (114), Csehország (1), rossz állapotú osztrák címeres (22), hamis (17), töredékek (5)

félpfennigek: Ausztria (6)

fillérek: Bajorország–München (2)

leletközlés: FÖ 7, 206–207.

irodalom: NZ 79 (1961) 72–76., KOCH 1969, 87., KOCH 1994, 417.

Muravid (Zala vármegye, ma: Donji Vidovec, Horvátország)

összesen: 3 aranyérme

záródás: 1428

a lelet korabeli összértéke: kb. 3 számítási forint

aranydukátok: Magyarország (3)

Luxemburgi Zsigmond (1387–1437): CNH II. 119A UG D2-11 (1), D2-31 (1), D2-38 (1).

MNM ÉT: 280/1905

Nagygörbő (Zala vármegye)

összesen: 499 ezüstérme

záródás: 1558

a lelet korabeli összértéke: kb. 5 számítási forint

denárok: Magyarország (498)

II. Ulászló (1490–1516): CNH II. 277/278. Mzz. 253-4 1510 (1), 1513 (1). *II. Lajos (1516–1526):* CNH II. 306A Mzz. 255-1 1517 (1), 255-2 1526 (1). *I. Ferdinánd (1526-1564):* CNH III. 40. 1527 (1), 1530 (1), 1531 (1), 1532 (1), 1533 (1), 1534 (3), 1535 (4), 1536 (11), 1537 (7), 1538 (2), 1539 (5), 1540 (10), 1541 (18), 1542 (12), 1543 (18), 1544 (10), 1545 (12), 1546 (12), 1547 (27), 1548 (21), 1549 (45), 1550 (49), 1551 (45), 1552 (73), 1553 (22), 1554 (28), 1555 (6), 1556 (12), 1557 (2), 1558 (3), 155N (1). Rossz fenntartású és olvashatatlan évszámú darabok (31).

fillér: Salzburg (1)

MNM ÉT: 276/1893

leletközlés: ArchÉrt 14 (1894) 87.

irodalom: VMMK 1 (1963) 156., VMMK 6 (1967) 90.

Nagymarton (Sopron vármegye, ma: Mattersburg, Ausztria)

összesen: 1 arany- és 2337 ezüstérme

záródás: 1527

a lelet korabeli összértéke: kb. 69,4 számítási forint

aranydukát: Münsterberg–Öls (1)

garasok: Csehország (3), Karintia (19), Görz (1), Salzburg (162), Augsburg (34), Hall in Schwaben (2), Isny (25), Kempten (2), Konstanz (85), Leuchtenberg (3), Nördlingen (33), Öttingen (77), Passau (115), Pfalz (53), Regensburg (18), Szászország (2), Chur (3), Goslar (3)

félgarasok: Ausztria (135), Karintia (66), Görz (42), Salzburg (53), Augsburg (5), Bajorország (215), Isny (6), Kempten (197), Leuchtenberg (2), Nördlingen (10), Öttingen (14), Pfalz (7), Regensburg (38), Chur (1), Schaffhausen (3), Zürich (1), Schweidnitz (1), Lengyelország (4), Litvánia (1)

sechserek: Tirol (31)

krajcárok: Ausztria (20), Stájerország (7), Görz (27), Tirol (739), Württemberg (1), Luzern (6), Sankt Gallen (1), Zürich (5), Crevacuore (4)

denár: Aquileia (1)

zweierek: Ausztria (1), Salzburg (2)

pfennig: Passau (1)

plappart: Ulm–Überlingen (1)

schilling: Ulm–Überlingen–Ravensburg (1)

félschilling: Nürnberg (1)

leletközlés: FÖ 7, 208–211.

irodalom: KOCH 1969, 89., GYÖNGYÖSSY 2004b, 344–347.

Nagysenkőc (Pozsony vármegye, ma: Šenkvice, Szlovákia)

összesen: 1 aranyérme

szórvány

aranydukát: Magyarország

Luxemburgi Zsigmond (1387–1437): meghatározatlan (1).

leletközlés: NMS 2, 79.

Nagyszarva (Pozsony vármegye, ma: Rohovce, Szlovákia)

összesen: 1224 ezüstérme

záródás: 1527 (?)

a lelet korabeli összértéke: kb. 12,5 számítási forint

garasok: Tirol (1), Salzburg (2)

krajcárok: Tirol (50)

denárok: Magyarország (1169)

I. Mátyás (1458–1490): CNH II. 217. Mzz. 199-1 vagy CNH II. 228. Mzz. 206-1 vagy CNH II. 219. Mzz. 208-2 vagy CNH II. 224. Mzz. 211-2 vagy CNH II. 225. Mzz. 212-1 (1); CNH II. 217. Mzz. 199-2 vagy CNH II. 218.

Mzz. 202-1 vagy CNH II. 222. Mzz. 204-1 vagy CNH II. 228. Mzz. 206-3 vagy CNH II. 219. Mzz. 208-4 vagy CNH II. 227. Mzz. 210-1 vagy CNH II. 214. Mzz. 214-1 vagy CNH II. 235A Mzz. 216-4 (1); CNH II. 217. Mzz. 199-5 vagy CNH II. 218. Mzz. 202-3 vagy CNH II. 222. Mzz. 204-4 vagy CNH II. 234. Mzz. 219-2 (5); CNH II. 228. Mzz. 206-4 vagy CNH II. 235A Mzz. 216-6 (4); CNH II. 219. Mzz. 208-7 vagy CNH II. 234. Mzz. 219-6 (6); CNH II. 235A Mzz. 216-5 (1), 216-7(?) (1), 216-8 (6), 216-9 (13); CNH II. 235A Mzz. 216-10 vagy CNH II. 236. Mzz. 217. (10); CNH II. 235A Mzz. 216-15 vagy CNH II. 233A Mzz. 222-12 (1); CNH II. 235A Mzz. 216-13 vagy CNH II. 233A Mzz. 222-9 (30); CNH II. 234. Mzz. 219-3 (6); CNH II. 234 Mzz. 219-4 vagy CNH II. 239A Mzz. 221-1 vagy CNH II. 232. Mzz. 223-3 (46+1 fordított „K”); CNH II. 234. Mzz. 219-5 vagy CNH II. 239A Mzz. 221-3 (7); CNH II. 234. Mzz. 219-7 vagy CNH II. 239A Mzz. 221-5 (1); CNH II. 239A Mzz. 221-4 (107); CNH II. 239A Mzz. 221-2 vagy CNH II. 233A Mzz. 222-2 vagy CNH II. 232. Mzz. 223-1/2 (156); CNH II. 233A Mzz. 222-6 (2); CNH II. 232. Mzz. 223-4 (4); CNH II. 237. Mzz. 224. vagy CNH II. 238. Mzz. 226. (4).

II. Ulászló (1490–1516): CNH II. 273. Mzz. 237. vagy CNH II. 276. Mzz. 238-1 (6); CNH II. 276. Mzz. 238-2 (1), 238-3 (11), 238-4 (21); CNH II. 276. Mzz. 238-6 vagy CNH II. 272A Mzz. 241-1 vagy CNH II. 272B Mzz. 242-1 vagy CNH II. 274. Mzz. 243-1 vagy CNH II. 275. Mzz. 244-2 vagy CNH II. 272C Mzz. 245-1 (260); CNH II. 272A Mzz. 241-12 vagy CNH II. 272B Mzz. 242-2 vagy CNH II. 274. Mzz. 243-2 vagy CNH II. 275. Mzz. 244-1 vagy CNH II. 272C Mzz. 245-2 (35); K–P/rosetta (1); CNH II. 277/278. Mzz. 253-2 (6), 253-3 (102), 253-4 (179), 253-7 (1).

II. Lajos (1516–1526): CNH II. 306A Mzz. 255-1 (75), 255-2 (19), 255-3 (1), 255-11 (1); CNH II. 308A Mzz. 258-2 (2).

Szapolyai János (1526–1540): CNH II. 331A Mzz. 265-14 (1).

I. Ferdinánd (1526–1564): CNH III. 40. (1).

obolus: Magyarország (1)

II. Lajos (1516–1526): CNH II. 314A Mzz. 259-2 (1).

meghatározhatatlan: (1)

MNM ÉT: 557/1899

leletközlés: ArchÉrt 20 (1900) 439.

Nagyszombat (Pozsony vármegye, ma: Trnava, Szlovákia)

összesen: 3 arany- és ezüstérme

szórvány (nagyobb lelet részlete lehet)

aranydukátok: Magyarország? (x)

leletközlés: Nz 2 (1935) 107.

irodalom: NMS 2, 80.

Nagyvázsony (Veszprém vármegye)

összesen: 1 aranyérme

szórvány

aranydukát: Oszmán Birodalom (1)

irodalom: VMMK 1 (1963) 156.

Nemesvámos (Veszprém vármegye)

összesen: 1 ezüstérme

szórvány

denár: Magyarország (1)

I. Ferdinánd (1526–1564): CNH III. 40. 1541 (1).

irodalom: VMMK 1 (1963) 156., MRT 2, 152.

Nemesvölgy (Moson vármegye, ma: Edelstal, Ausztria)

összesen: kb. 3000 ezüstérme

záródás: 1460 (?)

a lelet korabeli összértéke: kb. 10 számítási forint

denárok: Magyarország (2)

fillérek: Ausztria (x), Bajorország (x)

„legnagyobb részt osztrák egyoldalú fillérekből s egyharmada bajor fillérekből állott..., csekély számban más országbeliek..., két magyar dénár..., két milánói érem..., néhány morva, cseh, salzburgi is.”
leletközlés: NK 5 (1906) 21–22.

Nyulas (Moson vármegye, ma: Jois, Ausztria)

összesen: 10 ezüstérme

szórvány

hármasgaras: Lengyelország (1)

krajcár: Tirol (1)

denárok: Magyarország (5)

I. Ferdinánd (1526–1564): CNH III. 40. 1531 (1), 1546? (1), 1549 (1), 1553 (1). *Miksa (1564–1576)*: CNH III. 95. 1576 (1).

zweier: Salzburg (1)

pfennigek: Felső-Ausztria (2)

leletközlés: FÖ 17, 426.

Olaszfalu (Veszprém vármegye)

összesen: 1 aranyérme

szórvány

aranydukát: Oszmán Birodalom (1)

irodalom: VMMK 1 (1963) 156.

Oltárc (Zala vármegye)

összesen: 265 ezüstérme

záródás: 1582

a lelet korabeli összértéke: kb. 37,7 számítási forint

tallérok: Ausztria (8), Német Birodalom (1), Battenburg (1), Brandenburg (2), Mansfeld (2), Öttingen (4), Szászország (4), Wiesmar (2), Brederode (1)

féltallérok: Magyarország (1), Ausztria (3), Stolberg–Königstein (1), Szászország (2), Württemberg (2), Nimwegen (1), Svédország (2), Spanyolország (2)

Rudolf (1576–1608): CNH III. 144. 1582 (1)

negyedtallérok: Ausztria (4), Salzburg (3), Stolberg–Königstein (1), Szászország (6)

garasok: Csehország (2)

denárok: Magyarország (210)

II. Lajos (1516–1526): CNH II. 306A Mzz. 255-18 1526 (1), 255-19 1526 (1).

I. Ferdinánd (1526–1608): CNH III. 40. 1528 (2+2), 1529 (3), 1530 (1), 1531 (1), 1532 (1), 1536 (3), 1539 (3), 1540 (5), 1542 (5), 1543 (8), 1544 (2), 1545 (1), 1546 (1), 1547 (1), 1548 (5), 1549 (6), 1550 (11), 1551 (9), 1552 (10), 1553 (5), 1554 (19), 1555 (4), 1556 (5), 1557 (1), 1558 (2). CNH III. 40. vagy 41. 1559 (3); CNH III. 41. 1560 (3), 1561 (4), 1562(4), 1563 (4), 1564 (2), 1565 (8), 1566 (1).

Miksa (1564–1576): CNH III. 94. 1565 (7), 1566 (9), 1567 (11), 1568 (10), 1569 (14), 1570 (10), 1571 (4).

MNM ÉT: 238/1884, 384/1885

Őriszentmárton (Vas vármegye, ma: Sankt Martin in der Wart, Ausztria)

összesen: 1 ezüstérme

szórvány

denár: Magyarország (1)

I. Ferdinánd (1526–1564): CNH III. 40. 1550 (1).

leletközlés: FÖ 10, 155.

Pándorfalu (Moson vármegye, ma: Parndorf, Ausztria)

összesen: 1 ezüstérme

szórvány

hármásgaras: Lengyelország (1)
 III. Zsigmond (1587–1623) hármásgaras (1).
 leletközlés: FÖ 2, 119.

Pinkaóvár (Vas vármegye, ma: Burg an der Pinka, Ausztria)
 összesen: 653 ezüstérme
 záródás: 1458
 a lelet korabeli összértéke: kb. 2 számítási forint
pfennigek: Ausztria (394), Stájerország (39), Tirol (6), Bajorország (14)
félpfennigek: Ausztria (147), Stájerország (9), Bajorország (1)
fillérek: Bajorország (9)
denárok: Magyarország (2)
Luxemburgi Zsigmond (1387–1437): CNH II. 121. Mzz 117-1 (2).
parvusok: Magyarország (32)
Luxemburgi Zsigmond (1387–1437): CNH II. 125A Mzz 119-1 (27), 119-17 (2), 119-18 (1), 119-102 (1).
 MNM ÉT: 19/1903
 Leletközlés: NK 2 (1903) 72–73.
 Irodalom: POHL 1972b, 175.

Pomogy–Templomdomb (Moson vármegye, ma: Pamhagen, Ausztria)
 összesen: 2 ezüstérme
 ásatás
denárok: Magyarország (2)
I. Ferdinánd (1526–1564): CNH III. 40. 1540 (1).
Miksa (1564–1576): CNH III. 94. 1570 (1).
 leletközlés: FÖ 8, 224.

Pozsony I. (Pozsony vármegye, ma: Bratislava, Szlovákia)
 összesen: 132 aranyérme
 záródás: 1430
 a lelet korabeli összértéke: kb. 132 számítási forint
rosenoble-ok: Anglia (7), Burgundia (1)
aranydukátok: Magyarország (116), Nürnberg (1), Velence (7)
Nagy Lajos (1342–1382): CNH II. 63. UG B2 (1).
Anjou Mária (1382–1387): CNH II. 112. UG C1-1 (1).
Luxemburgi Zsigmond (1387–1437): CNH II. 118. UG D1-3 (2), D1-6 (7), D1-8 (1), D1-12 (1); CNH II. 119A UG D2-3 (1), D2-4 (4), D2-8 (8), D2-10 (2), D2-11 (5), D2-14 (4), D2-16 (3), D2-20 (1), D2-26 (3), D2-27 (7), D2-28 (4), D2-29 (2), D2-30 (1), D2-31 (27), D2-38 (13), D2-39 (5), D2-42 (4), D2-43 (8).
 MNM ÉT: 385/1905
 leletközlés: NK 5 (1906) 139.

Pozsony II. (Pozsony vármegye, ma: Bratislava, Szlovákia)
 összesen: 3333 ezüstérme
 záródás: 1526
 a lelet korabeli összértéke: kb. 32,3 számítási forint
garasok: Magyarország (26), Ausztria (8), Karintia-Tirol-Stájerország (1), Tirol (1), Salzburg (4), Bajorország (10), Passau (1), Regensburg (1), Kempten (4), Konstanz (5), Csehország (15)
II. Lajos (1516–1526): CNH II. 299. Mzz. 254-1 1521 (1), 1522 (9), ? (8), 254-2 1522 (7), ? (1).
félgarasok: Tirol (52), Stájerország (5), Görz (4), Lengyelország (8), rossz fenntartású darabok (24)
pfennigek: Salzburg (50)

félpfennigek: Ausztria (55), Karintia (27), Stájerország (64), Salzburg (135), Bajorország (2), Nordheim (1), Glatz (3), Münsterberg (1)

denárok: Magyarország (2664)

I. Mátyás (1458–1490): pontosabban nem meghatározott denárok (48).

II. Ulászló (1490–1516): CNH II. 276. Mzz. 238-2 (1), 238-4 (3); CNH II.277/278. 1503 (1), 1504 (3), 1505 (3), 1506 (4), 1507 (4), 1508 (1), 1509 (2), 1510 (2), 1511 (5), 1513 (2), 1514 (3), 1515 (2), 1516 (11). Kopott (2).

II. Lajos (1516–1526): CNH II. 306A 1517 (1), 1518 (5), 1519 (1), 1520 (6), 1526 (11); CNH II. 308A 1521 (47), 1522 (310), 1523 (432), 1524 (600), 1525 (218), 152... (1); rossz fenntartású és elvert darabok (934).

obolusok: Magyarország (48)

II. Lajos (1516–1526): CNH II. 314A (7); CNH II. 315/316. (41).

fillérek: Csehország (114)

MNM ÉT: 478/1893

Rábacsécsény (Győr vármegye)

összesen: 8 aranyérme

záródás: 1529

a lelet korabeli összértéke: kb. 19 számítási forint

aranydukátok: Magyarország (8)

I. Ulászló (1440–1444): CNH II. 140. UG F1-1/2 (1).

I. Mátyás (1458–1490): CNH II. 204A UG K1-22 (1).

II. Ulászló (1490–1516): CNH II. 255D UG L30 (1); CNH II. 255S L11-1⁵⁸³ (1).

II. Lajos (1516–1526): CNH II. 295. UG M13-3 1525 (1); CNH II. 296A UG M11-1 1523 (1).

I. Ferdinánd (1526–1564): CNH III. 1. 1527 (1), 1529 (1).

MNM ÉT: 863–05–2/1955

leletközlés: NK 60–61 (1961–1962) 94.

Rábasömjén (Vas vármegye, ma: Sárvár)

összesen: 7 aranyérme

záródás: 1485

a lelet korabeli összértéke: kb. 7 számítási forint

aranydukátok: Magyarország (7)

Luxemburgi Zsigmond (1387–1437): CNH II. 119A UG D2-31 (1), D2-34 (1).

V. László (1453–1457): K–S fölött kettős kereszt (1).

I. Mátyás (1458–1490): CNH II. 204A UG K5-6 vagy K5-7 (1); K15-9 (1); K21-1 (2).

MNM ÉT: 88/1905

Récse I. (Pozsony vármegye, ma: Rača, Szlovákia)

összesen: 390 ezüstérme

záródás: 1516 (?)

a lelet korabeli összértéke: kb. 1,9 számítási forint

garasok: Tirol (227), Salzburg (1), Csehország (162)

MNM ÉT: 496/1899

Récse II. (Pozsony vármegye, ma: Rača, Szlovákia)

összesen: 390 ezüstérme (ebből 45 darabot vásárolt meg a Magyar Nemzeti Múzeum)

záródás: 1576

a lelet korabeli összértéke⁵⁸⁴: kb. 11 számítási forint

tallérok: Tirol (9)

garasok: Csehország (36)

leletközlés: ArchÉrt 20 (1900) 434.

⁵⁸³ A leletfeldolgozásban CNH II. 255P meghatározással szerepel, előlapon n–H, hátlapon a két címer látható.

⁵⁸⁴ Az ismert darabok alapján.

irodalom: NMS 2, 194.

Rigyác (Zala vármegye)

összesen: 20 aranyérme

záródás: 1495

a lelet korabeli összértéke: kb. 20 számítási forint

aranydukátok: Magyarország (20)

I. Ulászló (1440–1444): CNH II. 140. UG F1-5 (1).

I. Mátyás (1458–1490): CNH II. 204A UG K1 h – (1), K1-3 (1), K1-7 (1), K1-10 (1), K1-20 (1); CNH II. 209C UG K7-3 (2); CNH II. 208G UG K11-2 (1); CNH II. 209A UG K12-1 (1); CNH II. 208A UG K15-1 (1), K15-4 (1), K15-6 (2), K15-7 (1), K15-9 (2), K21-1 (1), K21-4 (1).

II. Ulászló (1490–1516): CNH II. 255L UG L28-2 (1).

MNM ÉT: 337/1905

leletközlés: NK 5 (1906) 105.

Rohonc (Vas vármegye, ma: Rechnitz, Ausztria)

összesen: 142 ezüstérme (ebből 116 ismert)

záródás: 1529

a lelet korabeli összértéke: kb. 4,5 számítási forint

2-es garasok: Leuchtenberg (2)

garasok: Ausztria (5), Karintia (4), Salzburg (8), Augsburg (1), Isny (4), Konstanz (8), Königstein (8), Nördlingen (4), Öttingen (5), Passau (10), Pfalz–Neuburg (4), Regensburg (3), Szászország (6), Schaffhausen (1)

félgarasok: Ausztria (2), Alsó-Ausztria (1), Bajorország (10), Regensburg (2), Salzburg (1), Augsburg (1), Kampen (5), Konstanz (2)

sechserek: Tirol (4)

krajcárok: Tirol (2), Schwyz–Uri–Unterwalden (1)

2 pfennig: Passau (1)

cavalotto: Rogoredo (1)

leletközlés: FÖ 2, 192.

irodalom: KOCH 1969, 89., GYÖNGYÖSSY 2004b, 348–349.

Ruszt (Sopron vármegye, ma: Rust, Ausztria)

összesen: 1 ezüstérme

szórvány

rechenpfennig: Nürnberg (1)

leletközlés: FÖ 5, 229.

Sarvaly (Veszprém vármegye, ma: Sümeg)

összesen: 3 ezüstérme

ásatás

garas: Bajorország (1)

denárok: Magyarország (2)

Szapolyai János (1526–1540): hamis (1). *I. Ferdinánd (1526–1564)*: 1531 (1).

leletközlés: HOLL – PARÁDI 1982, 44–46., 114.

Sásony (Moson vármegye, ma: Winden am See, Ausztria)

összesen: 1 ezüstérme

szórvány

denár: Magyarország (1)

Rudolf (1576–1608): denár, 1601 (1).

leletközlés: FÖ 15, 372.

Somlóvásárhely (Veszprém vármegye)

összesen: 1400 darab ezüstérme

záródás: 1600 előtt

a lelet korabeli összértéke nem állapítható meg

leletközlés: RÉCSEY 1895, 31.

irodalom: VMMK 1 (1963) 157., VMMK 6 (1967) 91., MRT 3, 212.

Somlóvásárhely–Lovaspuszta (Veszprém vármegye)

összesen: 5 arany- és 1628 ezüstérme

záródás: 1542

a lelet korabeli összértéke: kb. 22,8 számítási forint

aranydukátok: Magyarország (5)

I. Mátyás (1458–1490): CNH II. 204A UG K1-7 (1); CNH II. 208A UG K21-2 (1); CNH II. 209A UG K12-1 (1); CNH II. 210. UG K8-1 (2)

garasok: Alsó-Ausztria (2), Karintia (11), Stájerország (9), Tirol (1), Csehország (3), Salzburg (18), Augsburg (6), Bajorország–Chur–Pfalz (1), Bajorország–Pfalz (1), Pfalz–Neuburg (7), Brandenburg (5), Isny (16), Kempten (23), Konstanz (16), Nördlingen (7), Öttingen (3), Passau (7), Regensburg (4), Schaffhausen (1)

félgarasok: Alsó-Ausztria (2), Salzburg (23), Bajorország (30), Isny (1), Regensburg (4), Überlingen (1)

krajcárok: Alsó-Ausztria (1), Tirol (5)

félkrajcárok: Krajna (26)

denárok: Magyarország (19)

Albert (1437–1439): CNH II. 135B Mzz. 127-8 (1).

II. Lajos (1516–1526): CNH II. 308A Mzz. 258-2 1524 (1).

I. Ferdinánd (1526–1608): CNH III. 40. 1529 (1), 1531 (1), 1532 (1), 1533 (1), 1535 (1), 1536 (5), 1537 (3), 1539 (2), 1540 (1), 1542 (1).

zweierek: Alsó-Ausztria (1), Stájerország (1), Salzburg (331), Passau (33)

weisspfennigek: Csehország (2)

pfennigek: Alsó-Ausztria (56), Felső-Ausztria (266), Stájerország (108), Tirol (1), Krajna (36), Salzburg (134), Csehország (1), Szilézia (6), Henneberg (5), Passau (143), bizonytalan (2)

fillérek: Karintia (192), Glatz (2)

breite Münzen: Nördlingen (22), Öttingen (10)

MNM ÉT: 131/1966

leletközlés: VMMK 6 (1967) 97–101.

irodalom: VMMK 6 (1967) 91., MRT 3, 205–206.

Sümeg (Veszprém vármegye)

összesen: 14 ezüstérme

záródás: 1577

a lelet korabeli összértéke: kb. 0,3 számítási forint

garasok: Brandenburg (3), Lengyelország (1)

denárok: Magyarország (9)

I. Ferdinánd (1526–1564): 1540 (1), 1543 (1), 1564 (1). *Miksa (1564–1576)*: 1565, 1566, 1570 (összesen 4). *Rudolf (1576–1608)*: 1577 (2).

leletközlés: MIKSA 1868, 44.

irodalom: VMMK 1 (1963) 157., VMMK 6 (1967) 91., MRT 3, 227.⁵⁸⁵

Szápár (Veszprém vármegye)

összesen: 246 ezüstérme, cserépedényben

záródás: 1540

a lelet korabeli összértéke: kb. 2,9 számítási forint

garasok: Csehország (7), Szászország (9), Goslar (1), Isny (1), Kempten (9), Konstanz (1), Magdeburg (1), Nördlingen (1), Öttingen (1)

félgarasok: Alsó-Ausztria (2), Karintia (1), Salzburg (4), Bajorország (6), Regensburg (1)

denár: Magyarország (1)

I. Ferdinánd (1526–1564): CNH III. 40. 1537 (1).

obolus: Magyarország (1)

I. Ferdinánd (1526–1564): j.n. é.n. (1).

zweierek: Krajna (1), Salzburg (61), Passau (3)

pfennigek: Alsó-Ausztria (5), Felső-Ausztria (43), Stájerország (15), Karintia (25), Krajna (9), Salzburg (17), Öttingen (1), Passau (17), Henneberg (2)

fillér: Nördlingen (1), bizonytalan (1)

MNM ÉT: 90/1943

leletközlés: NK 54–55 (1955–1956) 69.

irodalom: VMMK 1 (1963) 157., PARÁDI 1963, 211., VMMK 6 (1967) 91., MRT 4, 229.

Szentkirályszabadja (Veszprém vármegye)

összesen: 324 ezüstérme

záródás: 1592

a lelet korabeli összértéke: kb. 7,9 számítási forint

tallérok: Magyarország (1), Tirol (1)

Rudolf (1576–1608): CNH III. 131. 1592 (1).

3-as garasok: Lengyelország (12)

garasok: Csehország (1), Lengyelország (6)

denárok: Magyarország (291)

II. Lajos (1516–1526): denár (1). *I. Ferdinánd (1526–1564)*: CNH III. 40/41. (101). *Miksa (1564–1576)*: CNH III. 94. és 95. (76). *Rudolf (1576–1608)*: CNH III. 158–161. (112)

polturák: Lengyelország (12)

pfennig: Friesach (1)

MNM ÉT: 20/1921

irodalom: VMMK 1 (1963) 158., MRT 2, 191.

Szentmargitbánya (Sopron vármegye, ma: Sankt Margarethen im Burgenland, Ausztria)

összesen: 1 aranyérme

szórvány

aranydukát: Magyarország (1)

I. Mátyás (1458–1490): meghatározatlan (1)

leletközlés: FÖ 3, 219.

irodalom: KOCH 1969, 87.

Szered (Pozsony vármegye, ma: Sered', Szlovákia)

összesen: 146 ezüstérme

záródás: 1588

a lelet korabeli összértéke: kb. 1,5 számítási forint

⁵⁸⁵ A szakirodalomban következetesen 14 aranyérme szerepel, de ez valószínűleg téves, mert az eredeti közlés szerint csak ezüstpénzek voltak a leletben: MIKSA 1868, 44.

garasok: Danzig (1), Elbing (1), Lengyelország (1), Thorn (1), Poroszország (4)

félgarasok: Schweidnitz (1), Lengyelország (9), Poroszország (1)

denárok: Magyarország (92)

I. Ferdinánd (1526–1564): CNH III. 39. (1); CNH III. 40. 1528 (1), 1529 (1), 1532 (1), 1533 (1), 1535 (2), 1536 (1), 1537 (1), 1540 (3), 1543 (1), 1544 (2), 1545 (2), 1546 (3), 1549 (1), 1550 (2), 1551 (2), 1552 (1), 1554 (2), 1555 (2), 1557 (1), 1558 (2); CNH III. 41. 1560 (1), 1564 (3), 1569 (1).

Miksa (1564–1576): CNH III. 94. 1565 (1), 1566 (2), 1567 (2), 1568 (1), 1571 (1), 1572 (1), 1573 (3), 1574 (1); CNH III. 94. vagy 95. 1575 (2); CNH III. 95. 1576 (1), 1577 (4), 1578 (4).

Rudolf (1576–1608): CNH III. 159. vagy 160. 1579 (2); CNH III. 160. 1580 (5), 1581 (4), 1582 (4), 1583 (2), 1584 (4), 1585 (5), 1586 (4).

hamis: 1519 (1).

obolus: Magyarország (1)

Rudolf (1576–1608): CNH III. 169. 1578 (1).

pfennigek: Karintia (2)

weisspfennigek: Csehország (30)

leletközlés: Sn 11 (1990) 266–268.

irodalom: NMS 4, 154.

Széleskút (Pozsony vármegye, ma: Sološnica, Szlovákia)

összesen: 74 ezüstérme

záródás: 1608

a lelet korabeli összértéke: kb. 6 számítási forint

3-as garasok: Lengyelország (61), Litvánia (2), Riga (3)

félgarasok: Ausztria (3), Bajorország (1), Nassau (1), Solms (1), Veldens (1), Waldeck (1)

MNM ÉT: 329/1885

Szombathely (Vas vármegye)

összesen: 4 arany- és 412 ezüstérme

záródás: 1593

a lelet korabeli összértéke: kb. 502,2 számítási forint

aranydukátok: Magyarország (3), Ausztria (1), Csehország (1)

I. Ferdinánd (1526–1564): CNH III. 1. 1554 (1), 1558 (1); CNH III. 6. 1564 (1).

tallérok: Magyarország (5), Erdély (2), Ausztria (19), Karintia (11), Stájerország (4), Tirol (268), Salzburg (25), Aachen (1), Arenberg (1), Berg (1), Braunschweig (1), Braunschweig és Lüneburg (5), Elzász (10), Hamburg (1), Henneberg (1), Jülich (2), Köln (5), Lübeck (6), Magdeburg (1), Mansfeld (1), Öttingen (1), Stolberg (2), Szászország (29), Batenburg (1), Daventer–Kampen–Zwolle (1), Ost-Friesland (1), Reckheim (1), Stablo (1), Zürich (1), Svédország (2), Velence (1)

I. Ferdinánd (1526–1564): CNH III. 19/20. 1555 (1). *Rudolf (1576–1608):* CNH III. 131. 1589 (1), 1590 (2), 1592 (1).

MNM ÉT: 295/1880

irodalom: GYÖNGYÖSSY 2004b, 350–351.

Tacsikánd (Vas vármegye, ma: Gérce)

összesen: 7 ezüstérme

záródás: 1545

a lelet korabeli összértéke: kb. 0,26 számítási forint

garasok: Csehország (3), Szászország (1)

3 krajcár: Schaffhausen (1)

denár: Magyarország (1)

I. Ferdinánd (1526–1564): CNH III. 40. 1545 (1).

megjegyzés: a lelettel együtt került elő egy aranyozott ezüst gyűrű is

MNM ÉT: 409/1885

Irodalom: GYÖNGYÖSSY 2004b, 351–352.

Tapolca (Veszprém vármegye)

összesen: 1 ezüstérme

szórvány

tallér: Erdély (1)

Báthori Zsigmond (1581–1602): 1595 (1).

MNM ÉT: Ln. 62/1885

irodalom: VMMK 1 (1963) 158., MRT 1, 162.

Tihany (Veszprém vármegye)

összesen: 9 aranyérme

záródás: 1557/1566

a lelet korabeli összértéke: kb. 16,2 számítási forint

aranydukátok: Magyarország (4), Erdély (1), Velence (2), Oszmán Birodalom (1)

I. Mátyás (1458–1490): CNH II. 208D UG K14-1 (1). *II. Lajos* (1516–1526): CNH II. 294. UG M1-3 1525 (1).

I. Ferdinánd (1526–1564): CNH III. 1. 1547 (1), CNH III. 2. 1562 (1).

MNM ÉT: Lelt. 33/1928, Lelt. 29/1929

leletközlés: NK 32-33 (1933-1934) 95.

irodalom: VMMK 1 (1963) 158., VMMK 6 (1967) 91., MRT 2, 199., GYÖNGYÖSSY 2004a, 77–78.

Tótkeresztúr (Vas vármegye, ma: Križevci v Prekmurju, Szlovénia)

összesen: 294 ezüstérme

záródás: 1564 előtt

a lelet korabeli összértéke: kb. 2,9 számítási forint

denárok: Magyarország (294)

II. Ulászló (1490–1516): denárok (3). *I. Ferdinánd* (1526–1564): denárok (291).

MNM ÉT: 553/1900

irodalom: GYÖNGYÖSSY 2004b, 352.

Vajka (Pozsony vármegye, ma: Vojka nad Dunajom, Szlovákia)

összesen: 1 aranyérme

szórvány

aranydukát: Magyarország (1)

Luxemburgi Zsigmond (1387–1437): meghatározatlan (1)

leletközlés: NMS 3, 55.

Vasjobbágyi (Vas vármegye, ma: Jabing, Ausztria)

összesen: 616 ezüstérme

záródás: 1475 (?)

a lelet korabeli összértéke: kb. 2,3 számítási forint

széles garasok: Stájerország (1)

félgarasok: Stájerország (4)

krajcárok: Ausztria (4), Tirol (11)

félkrajcár: Stájerország (1)

pfennigek: Ausztria (480), Felső-Ausztria (11), Stájerország (34), Salzburg (6), Bajorország–München (4), Bajorország–Landshut (4), Oberpfalz (3), Augsburg (1), Nürnberg (1), Brandenburg-Franken (1)

denárok: Magyarország (5), Aquileia (2)

I. Mátyás (1458–1490): CNH II. 235A Mzz. 216-5 (1), 216-8 (2), 216-13 (2).

félpfennigek: Ausztria (41)

fillérek: Leuchtenberg (1), Csehország (1)

leletközlés: FÖ 1, 146–147.

irodalom: SCHALLABURG 270.

Várpalota (Veszprém vármegye)

összesen: 38 ezüstérme

záródás: 1540 előtt

a lelet korabeli összértéke nem határozható meg

leletközlés: ArchÉrt 137 (1957) 89.

irodalom: VMMK 1 (1963) 158., VMMK 6 (1967) 91., MRT 2, 213.

Veszprém (Veszprém vármegye)

összesen: 3031 ezüstérme

záródás: 1428 (?)

a lelet korabeli összértéke: kb. 10,5 számítási forint

garas: Brabant (1)

denárok: Magyarország (5), bizonytalan, külföldi (19)

Mária (1382–1395): CNH II. 114. Mzz. 114-1 (1). *Luxemburgi Zsigmond (1387–1437):* CNH II. 121. Mzz. 117-1 (3), 117-7 (1).

pfennigek: Ausztria (4), Bajorország–Ingolstadt (3), Bajorország–Landshut (1), Augsburg (1), bizonytalan (1)

brakteáták: Mecklenburg (2), Jena (1), Brandenburg (1), bizonytalan (7)

parvusok: Magyarország (2979)

Luxemburgi Zsigmond (1387–1437): CNH II. 125A Mzz. 119-1 (165), 119-5 (2), 119-6 (3), 119-7 (6), 119-8 (6), 119-9 (4), 119-11 (13), 119-12 (10), 119-13 (7), 119-15 (54), 119-14 (33), 119-16 (14), 119-18 (14), 119-19 (3), 119-24 (5), 119-27 (1), 119-32 (42), 119-35 (1), 119-39 (1), 119-45 (1), 119-46 (3), 119-48 (6), 119-49 (21), 119-51 (3), 119-55 (7), 119-57 (14), 119-58 (4), 119-62 (10), 119-67 (23), 119-68 (1), 119-72 (41), 119-75 (68), 119-76 (48), 119-77 (219), 119-78 (2), 119-80 (7), 119-81 (64), 119-82 (1), 119-84 (64), 119-85 (37), 119-86 (84), 119-87 (9), 119-91 (1) ? (1568), hamis (54); CNH II. 125B Mzz. 120. (7); CNH II. 125C hamis (15); CNH II. 126. Mzz. 121-1 (9).

ducatok: Magyarország (206)

Luxemburgi Zsigmond (1387–1437): CNH II. 128. Mzz. 123-1 (9), 123-2 (20), 123-3 (16), 123-4 (37), 123-5 (25), 123-7 (39), 123-9 (16), 123-10 (17), 123-13 (2), ? (24), hamis (1).

leletközlés: VMMK 19–20 (1993–1994) 383–392.

Veszprém–Vár (Veszprém vármegye)

összesen: 40 arany- és x ezüstérme

záródás: 1600 előtt

a lelet korabeli összértéke nem határozható meg (több mint kb. 64 számítási forint)

aranydukátok: Erdély (1) Velence (28), Oszmán Birodalom (11)

denárok: Magyarország (x)

oszipora: Oszmán Birodalom (1)

leletközlés: ArchÉrt 4 (1870) 303., 322., ArchÉrt 5 (1871) 17.

irodalom: VMMK 1 (1963) 159., VMMK 6 (1967) 91., MRT 2, 231., GYÖNGYÖSSY 2004a, 80.

Veszprém–Kálváriadomb (Veszprém megye)

összesen: 9 ezüstérme

ásatás

denárok: Magyarország (6)

Zsigmond (1387–1437): (2). *II. Ulászló (1490–1516):* (1). *I. Ferdinánd (1526–1564):* (3).
pfennigek: Ausztria (3)
 irodalom: VMMK 1 (1963) 159.

Veszprém környéke (Veszprém vármegye)

összesen kb. 280 ezüstérme (ebből ismert 7 darab)

záródás: 1528

a lelet korabeli összértéke nem állapítható meg

félpfundner: Tirol (1)

sechser: Krajna (1)

garasok: Isny (1), Kempten (1), Konstanz (1), Königstein (1), Magdeburg (1)

MNM ÉT: 402-06-3/85

Vörösberény (Veszprém vármegye, ma: Balatonalmádi)

összesen: 53 ezüstérme

záródás: 1592

a lelet korabeli összértéke: kb. 0,65 számítási forint

3-as garasok: Riga (1)

garasok: Poroszország (1)

félgarasok: Schweidnitz (1), Lengyelország (3),

denárok: Magyarország (45)

I. Ferdinánd (1526–1564): CNH III. 40. 1536 (1), 1539 (1), 1542 (1), 1545 (1), 1547 (1), 1548 (1), 1549 (2), 1551 (1), 1552 (2), 1553 (1), 1556 (1), 1557 (1); CNH III. 40. vagy 41. ? (1); CNH III. 41. 1560 (1), 1563 (1).

Miksa (1564–1576): CNH III. 94. 1567 (1), 1568 (1), 1569 (1), 1570 (3), 1573 (1); CNH III. 95. 1577 (1), 1578 (1).

Rudolf (1576–1608): CNH III. 158. vagy 159. 1578 (1); CNH III. 159. vagy 160. 1579 (1); CNH III. 160. 1580 (1), 1581 (1), 1583 (1), 1584 (2), 1586 (2), 1587 (1), 1588 (2), 1589 (1), 1590 (2), 1591 (1), 1592 (1).

16. századi hamis denárok: (2)

osziporák: Oszmán Birodalom (2)

MNM ÉT: 27/1970

irodalom: GYÖNGYÖSSY 2004a, 81.

Zalabér (Zala vármegye)

összesen: 1 ezüstérme

szórvány

tallér: Salzburg (1)

Michael von Kuenburg (1554–1560): 1559 (1).

leletközlés: NK 23–24 (1924–1925) 44.

Zalaegerszeg (Zala vármegye)

összesen: 1 aranyérme

szórvány

aranydukát: Magyarország (1)

V. László (1453–1458): CNH II. 171. UG H3-4 (1).

leletközlés: NK 9 (1910) 135.

Zalaszentmihály (Zala vármegye)

összesen: 1 arany- és 11 ezüstérme

záródás: 1593

a lelet korabeli összértéke: kb. 16,4 számítási forint

aranydukát: Magyarország (1)

Rudolf (1576–1608): CNH III. 104. ? (1).

tallérok: Magyarország (1), Karintia (1), Tirol (1), Battenburg (1), hamis (2)

Rudolf (1576–1608): CNH III. 131. 1593 (1).

3-as garas: Lengyelország (1)

garasok: Elbing (1), Poroszország (2)

MNM ÉT: 44B/1908

Zalaújlak (Zala vármegye)

összesen: 1 aranyérme

szórvány

aranydukát: Magyarország (1)

V. László (1453–1458): CNH II. 170. UG H2 (1).

MNM ÉT: 71B/1910

leletközlés: NK 10 (1911) 28.

Zalavár (Zala megye)

„Zala vára romjaiból 1854-ben köveket kitörő Horváth Gábor és Tunin Antal tavasz elő 8-án kőkorszóban 6000 dbt meghaladó ezüstpénzt találtak. 7 font 19 latot nyomó 6018 dbot a lelő egy kanizsai ötvösnek adott el. Írás nélküli többnyire 15 századbeli dénárok. Nagyobb része osztrák, de van bajor és passauai eredetű is.” 135 darab a bécsi régiségtárba (ma: Kunsthistorisches Museum), a leletet tartalmazó cserépkorsó és 78 ezüstpénz végül a keszthelyi Balaton Múzeumba került.⁵⁸⁶

záródás: 1458 előtt

a lelet korabeli összértéke: kb. 20 számítási forint

leletközlés: MIKSA 1868, 39.

irodalom: VMMK 1 (1963) 159., PARÁDI 1963, 209.

Zirc (Veszprém megye)

„...a régi kolostor alapjainak feltárása alkalmával egy középkori landshuti bajor ezüstfillért (Av. Landshut sisakos címere Rev. gótikus n betű) találtak. (Szabó Otmár közlése.)”

leletközlés: NK 13 (1914) 19.

irodalom: VMMK 1 (1963) 159., MRT 4, 266.

Zohor (Pozsony vármegye, ma: Zohor, Szlovákia)

összesen: 11 ezüstérme

záródás: 1516

A lelet korabeli összértéke: kb. 0,2 számítási forint

garasok: Karintia (1), Tirol (1)

félgarasok: Tirol (5)

fillérek: Ausztria (3), Salzburg (1)

MNM ÉT: 295/1890

⁵⁸⁶ MIKSA 1868, 39., PARÁDI 1963, 209. A következő évben ugyanitt ismét régi ezüstpénzek kerültek elő, amelyekből 22 darab került Bécsbe; ennek a leletnek a jelentős részét pedig ma is a Pannonhalmi Bencés Főapátság éremgyűjteménye őrzi: MIKSA 1868, 39–40. A 13–14. századi zalavári éremlelet: PBF magyar pénzek, zalavári éremlelet, 1–156.

VIII.1. *A repertóriumban használt rövidítések:*

ArchÉrt = Archaeologiai Értesítő

ArchKözl = Archaeologiai Közlemények

FÖ = Fundberichte aus Österreich

ELTE = Eötvös Loránd Tudományegyetem, Éremgyűjtemény (Régészettudományi Intézet), leletfeldolgozások

MNM ÉT = Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár, leletfeldolgozások

MRT 1 = Bakay Kornél – Kalicz Nándor – Sági Károly, Veszprém megye régészeti topográfiája. A keszthelyi és tapolcai járás. Budapest, 1966. (*Magyarország Régészeti Topográfiája 1.*)

MRT 2 = Éri István – Kelemen Márta – Németh Péter – Torma István, Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás. Budapest, 1969. (*Magyarország Régészeti Topográfiája 2.*)

MRT 3 = Bakay Kornél – Kalicz Nándor – Sági Károly, Veszprém megye régészeti topográfiája. A devecseri és sümegi járás. Budapest, 1970. (*Magyarország Régészeti Topográfiája 3.*)

MRT 4 = Dax Margit – Éri István – Mithay Sándor – Palágyi Szilvia – Torma István, Veszprém megye régészeti topográfiája. A pápai és zirci járás. Budapest, 1972. (*Magyarország Régészeti Topográfiája 4.*)

NK = Numizmatikai Közlöny

NMS 2 = Nálezý stredovekých a novovekých mincí na Slovensku. Bratislava, 1968. (*Nálezý Mincí na Slovensku II.*)

NMS 3 = Nálezý Mincí na Slovensku III. Bratislava, 1978.

NMS 4 = Nálezý Mincí na Slovensku. Die Fundmünzen in der Slowakei. IV. Nitra, 1994.

PBF = Pannonhalmi Bencés Főapátság, Éremgyűjtemény

SCHALLABURG '82 = Schallaburg '82. Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums. NF 118. Wien, 1982.

Sn = Slovenská numizmatika

VMMK = A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei

IX. FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

IX.1. A kutatások során átnézett éremgyűjtemények

ELTE = Eötvös Loránd Tudományegyetem, Régészettudományi Intézet, Éremgyűjtemény (Budapest, alapítás éve: 1753)

FEMUZ = Ferenczy Múzeum, Pest megyei numizmatikai gyűjtemény (Gödöllő, alapítás éve: 1951)

KHM = Kunsthistorisches Museum, Münzkabinett (Wien, alapítás éve: 1547)

MNM = Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár (Budapest, alapítás éve: 1802)

PBF = Pannonhalmi Bencés Főapátság, Éremgyűjtemény (Pannonhalma, alapítás éve: 1775)

IX.2. Az értekezésben felhasznált levéltári és kiadott források

AO XII = Anjou-kori Oklevéltár. Documenta Res Hungaricas tempore Regum Andegavensium illustrantia. XII. 1328. Szerkesztette: Almási Tibor. Budapest–Szeged, 2001.

ÁLDÁSSY 1904 = Áldassy Antal, I. Ferdinánd 1529-iki pénzrendelete. *Numizmatikai Közöny* 3 (1904) 1–3.

BALOGH 1929a = Balogh István, Velencei diplomaták Magyarországról (1500–1526). Forrástanulmány. Szeged, 1929.

BERZEVICZY 1914 = Berzeviczy Albert, Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok. Budapest, 1914. (*Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria vol. XXXIX.*)

BLAZOVICH 1994 = Blazovich László, Szent Istvántól Mohácsig. Források a középkori Magyarországról. Összeállította: Blazovich László, Kristó Gyula, Makk Ferenc. A bevezetőt írta és a kötetet szerkesztette: Blazovich László. Szeged, 1994. (*Szegedi Középkortörténeti Könyvtár* 6.)

BLAZOVICH – SCHMIDT 2001 = Blazovich László – Schmidt József, Buda város jogkönyve. I–II. Szeged, 2001. (*Szegedi Középkortörténeti Könyvtár* 17.)

BM = Benigna Mandata. Magyar Kincstári Levéltárak. Szepesi Kamarai Levéltár. Benigna Mandata. E 249 (*Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára*)

BONFINI 1995 = Bonfini, Antonio, A magyar történelem tizedei. Fordította Kulcsár Péter. Budapest, 1995.

BR = Benignae Resolutiones. Magyar Kincstári Levéltárak. Magyar Kamarai Levéltár. Benignae Resolutiones. E 21 (*Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára*)

BTM = Budapesti Történeti Múzeum, Középkori Osztály, Mályusz Elemér kisalakú regesztái

BTOE III = Budapest történetének okleveles emlékei. Harmadik kötet. (1382–1439). Összeállította Kumorovitz L. Bernát. Budapest, 1987–1988. (*Monumenta Diplomatica Civitatis Budapest III/1-3.*)

CJH I = Corpus Juris Hungarici. I. Magyar Törvénytár. I. 1000–1526. évi törvényczikkek. Az 1000–1301 közt alkotott törvényeket fordította és jegyzetekkel ellátta Nagy Gyula. Az 1301–1526 közt alkotott törvényeket fordították és jegyzetekkel ellátták Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. Az 1000–1526. évi törvényeket magyarázatokkal és utalásokkal kíséri Márkus Dezső. Budapest, 1899.

CJH II = Corpus Juris Hungarici. II. Magyar Törvénytár. II. 1526–1608. évi törvénycikkek. Fordították és utalásokkal ellátták Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. Magyarázó jegyzetekkel kíséri Márkus Dezső. Budapest, 1899.

DERNSCHWAM 1984 = A besztercebányai középső-, másként kamaraházra vonatkozó, továbbá a magyar királyságban végbement egyéb események leírásának Hans Dernschwam, a Fugger urak egykori faktora által készített kivonata. 1563. In: Hans Dernschwam: Erdély. Besztercebánya. Törökországi útinapló. Közreadja Tardy Lajos. (Bibliotheca Historica) Budapest, 1984. 109–133.

DRESKA 2007 = Dreska Gábor, A pannonthalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára I. (1244–1398). Monumenta credibilia conventus de monte Pannoniae. Volumen I. (1244–1398). Győr, 2007.

DRESKA 2008 = Dreska Gábor, A pannonthalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára II. (1399–1438). Monumenta credibilia conventus de monte Pannoniae. Volumen II. (1399–1438). Győr, 2008.

DRESKA 2010 = Dreska Gábor, A pannonthalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára III. (1439–1499). Monumenta credibilia conventus de monte Pannoniae. Volumen III. (1439–1499). Győr, 2010.

DRH I = Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns. 1301–1457. Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamenti auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai. Budapest, 1976. (*Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II. Fontes 11.*)

DRH II = Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns. 1458–1490. Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamenti auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Geisa Érszegi, Susanna Teke. Budapest, 1989. (*Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II. Fontes 19.*)

DRMH 4 = Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. Tomus IV. 1490–1526. / The Laws of the medieval kingdom of Hungary. Volume 4. 1490–1526. E copii manu scriptis / From the manuscript of Ferenc Döry critice recensuerunt et Anglice reddiderunt / edited and translated by Péter Banyó et / and Martyn Rady with the assistance of János M. Bak assistente cum glossario et indice pro DRMH tomis 1–5 / with a Glossary and Index for DRMH 1–5 compilati per / compiled by Zsolt Hunyadi. Idyllwild–Budapest, 2012. (*The Laws of Hungary. Series I. 1000–1526. Volume 4. 1490–1526.*)

EC = Expeditiones Camerales. Magyar Kincstári Levéltárak. Magyar Kamarai Levéltár. Expeditiones Camerales. E 15 (*Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára*)

ENGEL 1798 = Engel, Johann, Christian, von, Geschichte des Ungarischen Reiches und seiner Nebenländer. II. Halle, 1798.

FEJÉR 1843 = Fejér, Georgius, Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi X. volumen VII. Ab anno 1429–1437. Buda, 1843.

FEJÉR 1844 = Fejér, Georgius, Genus, incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad Regni Hungariae gubernatoris, argumentis criticis illustrata, Buda, 1844. (Supplementum ad: Fejér, Georgius, Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi XI. volumen I. Ab anno 1438–1440. Buda, 1844.)

HAZAI 1867 = Hazai Okmánytár. IV. kötet. Kiadják Nagy Imre, Stummer Arnold, Ráth Károly és Véghely Dezső. Győr, 1867. (reprint: Pápa, 2004.)

HAZAI 1880 = Hazai Okmánytár. VII. kötet. Kiadják Ipolyi Arnold, Nagy Imre és Véghely Dezső. Budapest, 1880. (reprint: Pápa, 2004.)

HÁZI 1923 = Házi Jenő, Sopron szabad királyi város története. I/2. Oklevelek és levelek 1407-től 1429-ig. Sopron, 1923.

HÁZI 1924 = Házi Jenő, Sopron szabad királyi város története. I/3. Oklevelek és levelek 1430-tól 1452-ig. Sopron, 1924.

HÁZI 1925 = Házi Jenő, Sopron szabad királyi város története. I/4. Oklevelek és levelek 1453-tól 1459-ig. Sopron, 1925.

HÁZI 1926 = Házi Jenő, Sopron szabad királyi város története. I/5. Oklevelek és levelek 1460-tól 1481-ig. Sopron, 1926.

HÁZI 1933 = Házi Jenő, Sopron szabad királyi város története. II/3. Különféle számadások és kimutatások 1432-től 1455-ig. Sopron, 1933.

HÁZI 1938 = Házi Jenő, Sopron szabad királyi város története. II/5. Különféle számadások és adójegyzékek 1489-től 1530-ig. Sopron, 1938.

HORVÁTH 1953 = Horváth Tibor Antal, Ismeretlen levéltári adatok az ötvösök történetéhez főleg a XVI–XVII. században. *Művészettörténeti Értesítő* 2 (1953) 176–180.

HUSZÁR 1971–1972 = Huszár Lajos, A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai. I. *Numizmatikai Közlöny* 70–71 (1971–1972) 39–49.

HUSZÁR 1975–1976 = Huszár Lajos, A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai. II. *Numizmatikai Közlöny* 74–75 (1975–1976) 37–49.

HUSZÁR 1977–1978 = Huszár Lajos, A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai. III. *Numizmatikai Közlöny* 76–77 (1977–1978) 71–84.

ISTVÁNYI 1939–1940 = Istványi Géza, János király levele a pénzverésről. *Numizmatikai Közlöny* 38–39 (1939–1940) 41–42.

KAPOSSY – BÁNRÉVI 1956 = Kapossy János – Bánrévi György, Művészettörténeti regeszták a királyi határozatokból és rendeletekből I. *Művészettörténeti Értesítő* 5 (1956) 47–53.

KREDICS – MADARÁSZ – SOLYMOSI 1997 = A veszprémi káptalan számadáskönyve. 1495–1534. Krónika. (1526–1558). Javadalmások és javadalmak. (1550, 1556). Közzéteszi Kredics László – Madarász Lajos – Solymosi László. Veszprém, 1997. (*A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai* 13.)

KREDICS – SOLYMOSI 1993 = Kredics László – Solymosi László, A veszprémi püspökség 1524. évi urbáriuma. Budapest, [1993.] (*Új Történelmi Tár. Fontes Minores ad Historiam Hungariae Spectantes*. 4.)

MARCZALI 1901 = Marczali Henrik (szerk.), A magyar történet kútfoineke kézikönyve. Budapest, 1901. (reprint: Budapest, 2011.)

METIHR II = Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. Szerkesztették Bunyitay V[ince], Rapaics R[ajmund], Karácsonyi J[ános]. Második kötet: 1530–1534 és három függelék. Budapest, 1904. (*Monumenta Ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia*. II.)

MILLER 1810 = Miller, Jacobus, Appendix ad catalogum nummorum Hungariae ac Transylvaniae instituti nationalis Széchenyiani. Pest, 1810.

MNA = Magyar Numizmatikai Adattár. Melléklet a *Numizmatikai Közlöny* 9–13 (1910–1914) évfolyamaihoz.

MOE I = Fraknói Vilmos (szerk.), Monumenta Comititalia Regni Hungariae. Magyar Országgyűlési Emlékek. I. 1526–1536. Budapest, 1874. (*Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Harmadik Osztály. Magyar Országgyűlési Emlékek*.)

MOE II = Fraknói Vilmos (szerk.), Monumenta Comititalia Regni Hungariae. Magyar Országgyűlési Emlékek. II. 1537–1545. Buda-Pest, 1875. (*Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Harmadik Osztály. Magyar Országgyűlési Emlékek*.)

MOE III = Fraknói Vilmos (szerk.), Monumenta Comititalia Regni Hungariae. Magyar Országgyűlési Emlékek. III. 1546–1556. Budapest, 1876. (*Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Harmadik Osztály. Magyar Országgyűlési Emlékek*.)

MOE IV = Fraknói Vilmos (szerk.), Monumenta Comitalia Regni Hungariae. Magyar Országgyűlési Emlékek. IV. 1557–1563. Budapest, 1876. (*Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Harmadik Osztály. Magyar Országgyűlési Emlékek.*)

MOE V = Fraknói Vilmos (szerk.), Monumenta Comitalia Regni Hungariae. Magyar Országgyűlési Emlékek. VII. 1564–1572. Budapest, 1877. (*Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Harmadik Osztály. Magyar Országgyűlési Emlékek.*)

MOE VI = Fraknói Vilmos (szerk.), Monumenta Comitalia Regni Hungariae. Magyar Országgyűlési Emlékek. VI. 1573–1581. Budapest, 1879. (*Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Harmadik Osztály. Magyar Országgyűlési Emlékek.*)

MOE VII = Fraknói Vilmos (szerk.), Monumenta Comitalia Regni Hungariae. Magyar Országgyűlési Emlékek. VII. 1582–1587. Buda-Pest, 1881. (*Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Harmadik Osztály. Magyar Országgyűlési Emlékek.*)

MNL OL DF = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai fényképgyűjtemény

MTO I = Hatvani Mihály, Magyar történelmi okmánytár a Brüsseli Országos Levéltárból és a Burgundi Könyvtárból. I. Pest, 1857. (*Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Első osztály: Okmánytárak*)

MTO II = Hatvani Mihály, Magyar történelmi okmánytár a Brüsseli Országos Levéltárból és a Burgundi Könyvtárból. II. Pest, 1857. (*Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Első osztály: Okmánytárak*)

NÓGRÁDY 2011 = Nógrády Árpád, Kanizsai László számadáskönyve. Budapest, 2011. (*História Könyvtár. Okmánytárak 8.*)

SZEKFŰ 1911 = Szekfű Gyula, Oklevelek I. Károly pénzverési reformjához. *Történelmi Tár* 12 (1911) 1–36.

SZERÉMI 1979 = Szerémi György, Magyarország romlásáról. Erdélyi László fordítását átdolgozta Juhász László. Budapest, [1979.] (*Olcsó Könyvtár*)

TELEKI 1853 = Teleki József, Hunyadiak kora Magyarországon. X. Pest, 1853. (reprint: Budapest, 2010.)

UzGdDiS 4 = Zimmermann, Franz – Werner, Carl – Gündisch, Gustav, Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. IV. Hermannstadt, 1937.

UzGdDiS 6 = Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. VI. 1458–1473. Begründet von Franz Zimmermann. Herausgegeben von Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Konrad G. Gündisch und Gernot Nussbächer. Bukarest, 1981.

WERBŐCZY 1990 = Werbőczy István, Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának hármaskönyve. Latin–magyar kétnyelvű kiadás. Budapest, 1990. (a Budapesten 1894-ben kiadott fordítás új előszavakkal bővített utánnomása) (*Tudománytár*)

ZSO I = Zsigmondkori Oklevéltár. I. (1387–1399) Összeállította Mályusz Elemér. Budapest, 1951. (*Magyar Országos Levéltár Kiadványai. II. Forráskiadványok 1.*)

ZSO II/1 = Zsigmondkori Oklevéltár. II. (1400–1410). Első rész. (1400–1406) Összeállította Mályusz Elemér. Budapest, 1956. (*Magyar Országos Levéltár Kiadványai. II. Forráskiadványok 3.*)

ZSO III = Zsigmondkori Oklevéltár. III. (1411–1412). Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsa Iván. Budapest, 1993. (*A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 22.*)

ZSO V = Zsigmondkori Oklevéltár. V. (1415–1416). Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsa Iván. Budapest, 1997. (*A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 27.*)

ZSO VI = Zsigmondkori Oklevéltár. VI. (1417–1418). Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsa Iván. Budapest, 1999. (*A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 32.*)

IX.3. Az értekezésben idézett irodalom

ACSÁDY 1888 = Acsády Ignác, Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt. 1526–1564. Budapest, 1888. (reprint: Budapest, 2011.)

ALRAM 1994 = Alram, Michael, Der Wiener Pfennig. Von Herzog Leopold V. (1177–1194) bis Kaiser Friedrich III. (1452–1493). In: Geld. 800 Jahre Münzstätte Wien. Herausgegeben von Wolfgang Häusler. [Wien, 1994.] 53–73.

ALRAM – GYÖNGYÖSSY 2006 = Alram, Michael – Gyöngyössi, Márton, Ein mittelalterlicher Münzschatz des 15. Jahrhunderts aus Niederösterreich. *Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft* 46 (2006) 1–15.

ARANY 2007 = Arany Krisztina, Firenzei kereskedők, bankárok és hivatalviselők Magyarországon (1370–1450). Protopográfiai adattár. FONS 14 (2007) 483–549.

ARANY 2012 = Arany Krisztina, Buda, mint uralkodói székhely és távolsági kereskedelmi központ a 15. században, a firenzei és dél-német üzletemberek tevékenységének tükrében. *Urbs. Magyar Városhistória Évkönyv* 7 (2012) 153–170.

ÁCS 2010 = Ács István, Gondolatok V. László király (1440/1453–1457) CNH. II. 176. sz. „aranyforint”-járól. *Az Érem* (2010/1) 13–15.

BAK 1987 = Bak János, Monarchie im Wellental: Materielle Grundlagen des ungarischen Königtums im fünfzehnten Jahrhundert. In: Das spätmittelalterliche Königtum im europäischen Vergleich. Hrsg.: Schneider, Reinhard. Sigmaringen, 1987. (*Vorträge und Forschungen XXXII.*) 347–384.

BALOGH 1929b = Balogh Jolán, Újabb adatok Firenze és Magyarország kulturális kapcsolatainak történetéhez. *Archaeologiai Értesítő* 43 (1929) 273–280.

BALOGH 1966 = Balogh Jolán, A művészet Mátyás király udvarában. I–II. Budapest, 1966.

BARACZKA 1965 = Baraczka István, A hazai pénzrendszerek és pénzek történetéhez (Nyugat-dunántúli számadáskönyvek pénztörténeti adatainak alapján 1540–1560). *Levéltári Közlemények* 36 (1965) 235–256.

BARTA 1977 = Barta Gábor, Konszolidációs kísérlet Magyarországon a mohácsi csatavesztés után (Szapolyai János kormányzása 1526. november – 1527. augusztus) *Századok* 111 (1977) 634–680.

BARTONIEK 1939 = Bartoniek Emma, A magyar királykoronázások története. [Budapest, 1939.] (*A Magyar Történelmi Társulat Könyvei IV.*) (reprint: Budapest, 1987.)

BERTA – GAÁL 1998 = Berta József – Gaál Attila, XV–XVI. századi éremlelet a Tolna megyei Várdomb határából. *A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve* 20 (1998) 173–213.

BERZEVICZY 1908 = Berzeviczy Albert, Beatrix királyné (1457–1508). Történelmi élet- és korrajz. Budapest, 1908.

BESSENYEI 2008 = Bessenyei József, Baráti Fábián nagyszombati kereskedő kapcsolatrendszere. *Urbs. Magyar Városhistória Évkönyv* 3 (2008) 293–311.

BESSENYEI 2012 = Bessenyei József, Nagyszombat a Mohács utáni évtizedekben. *Urbs. Magyar Városhistória Évkönyv* 7 (2012) 253–262.

BOGADE 2010 = Bogade, Marco, Lemmel, Lämmel, Lemmlein. Anmerkungen zur Repräsentation einer fränkischen Patrizierfamilie im späten Mittelalter. *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* 33 (2010/1) 1–4.

BUZA 1981–1982 = Buza János, Az oroszlános tallérok árfolyama és szerepe Magyarország pénzforgalmában. *Numizmatikai Közöny* 80–81 (1981–1982) 89–99.

BUZA 1995 = Buza János, A magyar denár kivitele Észak Itáliába a XVI. század közepén. *A Numizmatika és a társtudományok* II. Debrecen, 1996. 89–98.

BUZA 1995–1996 = Buza János, Pénzforgalom a tizenötéves háború idején. *Numizmatikai Közöny* 94–95 (1995–1996) 33–37.

BUZA 2000 = Buza János, Geldverhältnisse bei der monetären Integration und Desintegration im Geldverkehr Ungarns während der Türkenzeit. Wurster, Herbert – Treml, Manfred – Loibl, Richard (hrsg.), Bayern – Ungarn. Tausend Jahre. Aufsätze zur Bayerischen Landesausstellung 2001. Vorträge der Tagung „Bayern und Ungarn im Mittelalter und in der frühen Neuzeit“ in Passau 15. bis 18. Oktober 2000. Passau–Regensburg, 2000. 137–153.

BUZA 2001 = Buza János, A magyar és a török dukát árfolyama a 16. század közepén. *Századok* 135 (2001) 890–906.

BUZA 2004 = Buza János, Inflációs tendenciák a kora újkori Közép-Európában. *Pénzügyi Szemle* 49 (2004) 1083–1093.

CNA = KOCH 1994.

CNH I–II. = Réthy László, Corpus Nummorum Hungariae. Magyar Egyetemes Éremtár. I–II. Budapest, 1899–1907.

CSATKAI 1939–1940 = Csatkai Endre, Régi soproni gyűjtemények és leletek. *Numizmatikai Közöny* 38–39 (1939–1940) 63–65.

CSÁNKI 1894 = Csánki Dezső, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II. Budapest, 1894.

CSÁNKI 1897 = Csánki Dezső, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. III. Budapest, 1897.

CSIKY 1987 = Csiky Emil, A magyar pénzek verdehelyei történelmünkben. Szeged, 1987.

DÁNYI – ZIMÁNYI 1989 = Dányi Dezső – Zimányi Vera, Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig. Budapest, 1989.

DEMBSKI 1994 = Dembski, Günther, Sechs bemerkenswerte Fundmünzen aus Carnuntum. *Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft* 34 (1994) 10–15.

DENK 2003 = Denk, Roswitha, Das Münz- und Geldwesen Ferdinands I. In: Seipel, Wilfried (hrsg.), Kaiser Ferdinand I. 1503–1564. Das Werden der Habsburgermonarchie. Eine Ausstellung des Kunsthistorischen Museums Wien. Wien, 2003. 167–179.

DRASKÓCZY 1994 = Draskóczy István, Olaszok a 15. századi Erdélyben. In: Draskóczy István (szerk.), Scripta manent. Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gerics József professzor tiszteletére. Budapest, 1994. 125–135.

DRASKÓCZY 1996 = Draskóczy István, A Szászöld összeírása a XVI. század első évtizedéből. In: Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár, 1996. 159–167.

DRASKÓCZY 2001 = Draskóczy István, Kamarai jövedelem és urbura a 15. század első felében. In: Buza János (szerk.), Gazdaságtörténet – könyvtártörténet. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. születésnapjára. Budapest, 2001. (*Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek I.*) 147–165.

DRASKÓCZY 2004a = Draskóczy, István, Der ungarische Goldgulden und seine Bedeutung im ungarischen Außenhandel des 14. und 15. Jahrhundert. In: Tasser, Rudolf – Westermann, Ekkehard – Pfeifer, Gustav (hrsg.),

Der Tiroler Bergbau und die Depression der europäischen Montanwirtschaft im 14. und 15. Jahrhundert. Innsbruck–Wien–München–Bozen, 2004. 61–77.

DRASKÓCZY 2004b = Draskóczy István, Az erdélyi sókamarak ispánjai 1529–1535. (Az erdélyi sóbányák sorsa a Szapolyai korszakban). *Levéltári Közlemények* 75 (2004) 27–45.

DRASKÓCZY 2009 = Draskóczy István, Matthias Corvinus und der Edelmetallbergbau in Ungarn: das Beispiel von Neustadt/Frauenbach. In: Bárányi, Attila – Györkös, Attila (Eds.), Matthias and his legacy. Cultural and political encounters between East and West. Debrecen, 2009. 195–212.

DRASKÓCZY 2010 = Draskóczy István, A „Landus jelentés” kéziratai. In: „Fons, skepsis, lex”. Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szeged, 2010. 85–94.

DRASKÓCZY 2013 = Draskóczy István, Egy olasz követjelentés tanúsága Mátyás bevételeiről. (Szempontok középkori bányászatunk történetéhez). In: Balogh Elemér – Homoki-Nagy Mária (szerk.), Ünnepi kötet dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szeged, 2013. (*Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. LXXV.*) 173–183.

DRASKÓCZY 2014 = Draskóczy István, A királyi jövedelmek a 16. század elején Magyarországon. Szempontok bányászatunk és külkereskedelmünk történetéhez. In: Manhercz Orsolya (szerk.), Historia Critica I. Tanulmányok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történeti Intézetéből. Budapest, 2014. (*Publicationes Instituti Historici Universitatis Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae I.*) 75–92.

ELEKES 1952 = Elekes Lajos, Hunyadi. Budapest, 1952.

EMBER 1988 = Ember Győző, Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén. Budapest, 1988. (*Magyar Országos Levéltár Kiadványai*)

ENGEL 1990 = Engel Pál, A 14. századi magyar pénztörténet néhány kérdése. *Századok* 124 (1990) 25–93.

ENGEL 1993 = Engel Pál, A magyar királyság jövedelmei Zsigmond korában. In: Glatz Ferenc (szerk.), A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára. Budapest, 1993. 27–31.

ENGEL 1996 = Engel Pál, Magyarország világi archontológiája. 1301–1457. I–II. Budapest, 1996. (*História Könyvtár, Kronológiák, adattárak. 5.*)

ENGEL 2001 = Engel Pál, Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Középkori magyar genealógia. Arcanum digitéka. Budapest, 2001. PC CD-ROM.

ENTZ 1961–1962 = Entz Géza, Bodó István hagyatéki leltára 1537-ből. *Numizmatikai Közöny* 60–61 (1961–1962) 84–85.

ERDÉLYI 1998 = Erdélyi Gabriella, Egy kivételes karrier Mohács előtti kezdetei: Bethlenfalvi Thurzó Elek. In: Tusor Péter (szerk.), R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv születése 70. évfordulója ünnepére. Budapest, 1998. 118–132.

ERNYEY 1926 = Ernyey József, Kísérletek a körmöcbányai pénzverő áthelyezésére (1524–1640). *Numizmatikai Közöny* 25 (1926) 110–133.

ÉRI – GOPCSA – GEDAI – HUSZÁR 1967 = Éri István – Gopcsa Katalin – Gedai István – Huszár Lajos, Újabb Veszprém megyei éremleletek. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 6 (1967) 89–112.

F. ROMHÁNYI 2000 = F. Romhányi Beatrix, Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Katalógus. [Budapest], 2000.

FABINI 1989 = Fabini, Hermann, Gotik in Hermannstadt. Köln–Wien, 1989. (*Siebenbürgisches Archiv Band 23.*)

FEDELES 2009a = Fedeles Tamás, A 14. század derekától Mohácsig. In: Fedeles Tamás – Sarbak Gábor – Sümegi József (szerk.), A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai. (1009–1543). Pécs, 2009. 109–154.

FEDELES 2009b = Fedeles Tamás, A püspökség és a székeskáptalan birtokai, gazdálkodása. In: Fedeles Tamás – Sarbak Gábor – Sümegi József (szerk.), A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai. (1009–1543). Pécs, 2009. 421–464.

FEDELES 2009c = Fedeles Tamás, Város a Mecsek lábánál. Pécs középkori városszerkezete és térhasználata. *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv* 4 (2009) 99–121.

FEDELES 2010 = Fedeles Tamás, Két 15. századi pécsi prépost. In: Fedeles Tamás, Püspökök, prépostok, kanonokok. Fejezetek Pécs középkori egyháztörténetéből. Szeged, 2010. (*Capitulum V.*) 29–38.

FÜGEDI 1982a = Fügedi Erik, Mátyás király jövedelme 1475-ben. *Századok* 116 (1982) 484–506.

FÜGEDI 1982b = Fügedi, Erik, Finanzen. In: Schallaburg '82. Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums. NF 118. Wien, 1982. 186–188.

GÁLÓCSY 1905 = Gálócsy Zoltán, XVI. századi magyar pénzek hamisítványai. *Numizmatikai Közlöny* 4 (1905) 90–93.

GEDAI 1985 = Gedai István, Lengyel pénzek Magyarországon a XVI–XVII. században. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 22–23 (1985) 37–50.

GEDAI 1993–1994 = Gedai István, A veszprémi Zsigmond-kori éremlelet. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 19–20 (1993–1994) 383–392.

GEDAI 1992 [1997] = Gedai István, Az Esztergom–Szamárhegyi tallérlelet. *Komárom–Esztergom Megyei Önkormányzat Múzeumainak Közleményei* 5 (1992) [Tata, 1997.] 459–492.

GINDL 1974 = Gindl, Jozef, Stredoveká pečať košických minciarov. *Slovenská numizmatika* 3 (1974) 143–145.

GLASER 1929–1930 = Glaser Lajos, Dunántúl középkori úthálózata. *Századok* 63–64 (1929–1930) 138–167., 257–285.

GÖRÖG 2010 = Görög Tibor, Kiegészítések az alsólendvai Bánfi-család pénzveréséhez. *Éremtani Lapok* 124 (2010. december) 10–11.

GRANASZTÓI 1972 = Granasztói György, Társadalmi tagozódás Brassóban a XV. század végén. *Századok* 106 (1972) 350–399.

GRANASZTÓI 1980 = Granasztói György, Kassa társadalma (1549–1557) a korrespondencia-elemzés tükrében. *Századok* 114 (1980) 615–660.

GÜNDISCH 1932 = Gündisch, Gustav, Geschichte der Münzstätte Nagybánya in habsburgischer Zeit (1530–1828). *Numismatische Zeitschrift* 25 (1932) 67–98.

GÜNDISCH 1947 = Gündisch, Gustav, Die Grabsteine in der Ferula der evangelischen Stadtpfarrkirche in Hermannstadt. *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum* 12 (1947) 10–33.

GÜNDISCH 1987 [1942] = Gündisch, Gustav, Deutsche Bergwerkssiedlungen in dem Siebenbürgischen Erzgebirge. In: Gündisch, Gustav, Aus Geschichte und Kultur der Siebenbürger Sachsen. Ausgewählte Aufsätze und Berichte. Köln, 1987. (*Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens Band 14.*) 77–105. (eredetileg megjelent: *Deutsche Forschung in Südosten* 1 (1942) 53–81.)

GÜNDISCH 1987 [1981] = Gündisch, Gustav, Die Oberschicht Hermannstadts im Mittelalter. In: Gündisch, Gustav, Aus Geschichte und Kultur der Siebenbürger Sachsen. Ausgewählte Aufsätze und Berichte. Köln, 1987. (*Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens Band 14.*) 182–200. (eredetileg megjelent: *Zeitschrift für Siebenbürgischen Landeskunde* 4 (1981) 3–21.)

GÜNDISCH 1987 = Gündisch, Konrad, G., Die Führungsschicht von Klausenburg. (1438–1526). In: Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn. Festschrift für Attila T. Szabó und Zsigmond Jakó. I. Herausgegeben von Kálmán Benda, Thomas von Bogyay, Horst Glassl, Zsolt K. Lengyel. München, 1987. (*Studia Hungarica. Schriften des Ungarischen Instituts München*. 31.) 67–91.

GYÖNGYÖSSY 1998 = Gyöngyössy Márton, Újlaki Miklós boszniai királyi pénzverése. *Az Érem* 54 (1998/2) 6–19.

GYÖNGYÖSSY 1999–2000 = Gyöngyössy Márton, Mátyás király sziléziai pénzverése. *Numizmatikai Közlöny* 98–99 (1999–2000) 73–82.

GYÖNGYÖSSY 2001–2002 = Beatrix királyné körmoécbányai kamaraispánja: Schaidner Péter (1486–1494). *Numizmatikai Közlöny* 100–101 (2001–2002) 135–146.

GYÖNGYÖSSY 2002a = Gyöngyössy Márton, A bécsi magyar denárverés. 1485–1490. In: Torbágyi Melinda (szerk.), A numizmatika és a társtudományok IV. Budapest, 2002. 81–94.

GYÖNGYÖSSY 2002b = Gyöngyössy Márton, A bajcsai vár ásatásán előkerült éremanyag. In: Kovács Gyöngyi (szerk.), Weitschawar / Bajcsa-Vár. Egy stájer erődítmény Magyarországon a 16. század második felében. Zalaegerszeg, 2002. 83–88.

GYÖNGYÖSSY 2002–2003 = Gyöngyössy Márton, Kiszorult-e az „érsek embere” a pénzverésből a XV. században? Adalék a pisetumjog „hanyatlásához”. *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2002–2003. Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati*. [Debrecen, 2003.] 109–116.

GYÖNGYÖSSY 2003 = Gyöngyössy Márton, Pénzgazdálkodás és monetáris politika a késő középkori Magyarországon. Budapest, 2003. (*Doktori Mestermunkák*)

GYÖNGYÖSSY 2004a = Gyöngyössy Márton, Altin, akcse, mangir... Oszmán pénzek forgalma a kora újkori Magyarországon. Budapest, 2004.

GYÖNGYÖSSY 2004b = Gyöngyössy Márton, Nyugat-Magyarország kora újkori pénzforgalma. *Soproni Szemle* 58 (2004) 329–352.

GYÖNGYÖSSY 2004c = Gyöngyössy Márton, Zsigmond király aranypénz-verésének első korszaka (1387–1401). In: F. Romhányi Beatrix – Grynaeus András – Magyar Károly – Végh András (szerk.), „Es tu scholaris”. Ünnepi tanulmányok Kubinyi András 75. születésnapjára. Budapest, 2004. (*Monumenta Historica Budapestinensia* 13.) 103–114.

GYÖNGYÖSSY 2004d = Gyöngyössy, Márton, Münzen des 15. Jahrhunderts aus Aquileia im mittelalterlichen ungarischen Geldumlauf. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 55 (2004) 137–159.

GYÖNGYÖSSY 2005 = Gyöngyössy Márton, A körmoéi kamara 1514-es számadása. In: Biró Sey Katalin – Buza János – Csoma Mária – Gedai István (szerk.), In memoriam Ludovici Huszár. Budapest, 2005. 164–178.

GYÖNGYÖSSY 2006 = Gyöngyössy Márton, A Német Lovagrend nagyszebeni pénzverő tevékenysége (1430–1431). In: Laszlovsky József – Majorossy Judit – Zsengellér József (szerk.), Magyarország és a keresztes háborúk. Lovagrendek és emlékeik. Máriabesnyő–Gödöllő, 2006. 235–237.

GYÖNGYÖSSY 2007 = Gyöngyössy, Márton, Königin Maria und die Kremnitzer Münzprägung. In: Fuchs, Martina – Réthelyi, Orsolya (hrsg.), Maria von Ungarn (1505–1558). Eine Renaissancefürstin. Münster, 2007. (*Geschichte in der Epoche Karls V. Band 8*) 161–177.

GYÖNGYÖSSY 2008 = Gyöngyössy Márton, Florenus hungaricalis. Aranypénzverés a középkori Magyarországon. Budapest, 2008.

GYÖNGYÖSSY 2009 = Gyöngyössy Márton, A kamara haszna a késő középkorban. In: Bessenyei József – Draskóczy István (szerk.), Pénztörténet – gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. Budapest–Miskolc, 2009. 141–152.

GYÖNGYÖSSY 2010a = Gyöngyössy Márton, A királyi Magyarország pénztörténete (1527–1608). Budapest, 2010.

GYÖNGYÖSSY 2010b = Gyöngyössy Márton, Numizmatika és régészet. In: Benkő Elek – Kovács Gyöngyi, A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon. I–II. Budapest, 2010. 943–953.

GYÖNGYÖSSY 2012a = Gyöngyössy Márton, Magyar pénztörténet. 1000–1540. Budapest, 2012.

GYÖNGYÖSSY 2012b = Gyöngyössy Márton, A Pannonhalmi Bencés Főapátság éremgyűjteménye. In: Illés Pál Attila – Juhász-Laczik Albin (szerk.), Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon. 1–2. Budapest, 2012. (*Művelődéstörténeti műhely. Rendtörténeti konferenciák. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és társadalomtudományi Kar Történettudományi Intézet Új és Legújabbkori Történeti Tanszékének sorozata 7.*) 941–946.

GYÖNGYÖSSY 2013 = Gyöngyössy Márton, Egyszarvú vagy farkas? Még egyszer a Szapolyaiak címerhasználatához. *Turul* 86 (2013) 66–71.

GYÖNGYÖSSY 2013–2014 = Gyöngyössy Márton, A középkori magyar pénzverés területi szakigazgatási szervei. A pénzverőkamara-rendszer fejlődésének vázlata. *Numizmatikai Közöny* 112–113 (2013–2014) *megjelenés alatt*

GYÖNGYÖSSY 2014a = Gyöngyössy Márton, Újólág a Szapolyaiak címerhasználatához. Viszontválasz Neumann Tibornak. *Turul* 87 (2014) 28–29.

GYÖNGYÖSSY 2014b = Gyöngyössy Márton, Cikények a középkori és a kora újkori Magyarországon. *Budapest Régiségei* 47 (2014) 109–133.

GYÖNGYÖSSY 2015 = Gyöngyössy Márton, 13. századi esztergomi és budai kamaraispánok. *Az Érem* 71 (2015/2) *megjelenés alatt*

GYÖNGYÖSSY – MÉSZÁROS – TÓTH 2010 = Gyöngyössy Márton – Mészáros Orsolya – Tóth Csaba, Az Intézet és az Éremgyűjtemény története. In: Gyöngyössy Márton – Mészáros Orsolya (szerk.), Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézetének Éremgyűjteménye. Budapest, 2010. 9–29.

H = HUSZÁR 1979.

H. GYÜRKY 1982 = H. Gyürky, Katalin, Forschungen auf dem Gebiete des Mittelalterlichen Buda: ein unbekanntes Wohnhaus und der Ursprung eines Destillierkolbens. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 34 (1982) 177–211.

HARKÓ 1912 = Harkó Gyula, A pénz története Magyarországon. 1526–1608. Kolozsvár, 1912. (*Kolozsvári Értekezések a Magyar Művelődéstörténelem Köréből* 2.)

HÁZI 2000 = Házi Jenő, Pozsony vármegye középkori földrajza. Pozsony, [2000.] (*Csallóközi Kiskönyvtár*)

HERMANN 1961 = Hermann Zsuzsanna, Az 1515. évi Habsburg–Jagelló szerződés. Adalék a Habsburgok magyarországi uralmának előtörténetéhez. Budapest, 1961.

HERMANN 1975 = Hermann Zsuzsanna, Államháztartás és a pénz értéke a Mohács előtti Magyarországon. (Megjegyzések Thurzó Elek költségvetési előirányzatához). *Századok* 109 (1975) 301–336.

HERMANN 1987 = Hermann, István, Finanzadministration in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts in Ungarn. Budapest, 1987. (*Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae Ser. II. Nr. 14.*)

HOCHSTRASSER 1983 = Hochstrasser, Gerhardt, Der Ordenspraeceptor Nicolaus von Redewitz und die Münzprägung in Siebenbürgen und im Szeweriner Banat im 15. Jahrhundert. In: *Beiträge zur Geschichte des Deutschen Ordens*. Band 2. (*Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Band 49.*) Marburg, 1983. 124–134.

HOCHSTRASSER 2013 = Hochstrasser, Gerhardt, Studien zur siebenbürgischen Numismatik des 15. Jahrhunderts: Anton und Thomas Trautenberger als Hermannstädter Münzkammergrafen. *Münstersche Numismatische Zeitung* 43 (2013. Jan.) 7–8.

HOLL 1989 = Holl Imre, Középkori városi élet – városi építészet. *Archaeologiai Értesítő* 116 (1989) 52–76.

HOLL 1992 = Holl Imre, Kőszeg vára a középkorban. Az 1960–1962. évi ásatások eredménye. Budapest, 1992. (*Fontes Archaeologici Hungariae*)

HOLL – PARÁDI 1982 = Holl, Imre – Parádi, Nándor, Das mittelalterliche Dorf Sarvaly. Budapest, 1982. (*Fontes Archaeologici Hungariae*)

HORVÁTH 1951–1952 = Horváth Tibor Antal, Adatok a XVI. századi magyar pénztörténethez. *Numizmatikai Közlöny* 50–51 (1951–1952) 60–64.

HORVÁTH 1953–1954 = Horváth Tibor Antal, Régi magyar pénznevek. *Numizmatikai Közlöny* 52–53 (1953–1954) 14–21.

HORVÁTH 1959–1960 = Horváth Tibor Antal, A magyar aranyforint értékváltozása 1490–1700 között. *Numizmatikai Közlöny* 58–59 (1959–1960) 33–50.

HORVÁTH 1963–1964 = Horváth Tibor Antal, A tallér értékváltozása Magyarországon 1542–1700 között. *Numizmatikai Közlöny* 62–63 (1963–1964) 25–50.

HORVÁTH – HUSZÁR 1955–1956 = Horváth Tibor Antal – Huszár Lajos, Kamaragrófok a középkorban. *Numizmatikai Közlöny* 54–55 (1955–1956) 21–33.

HÓMAN 1916 = Hóman Bálint, Magyar pénztörténet. 1000–1325. Budapest, 1916. (reprint: Budapest, 1991)

HÓMAN 1921 = Hóman Bálint, A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. Budapest, 1921. (reprint: Budapest, 2003.)

HUSZÁR 1939–1940 = Huszár Lajos, Megjegyzések János király pénzverési rendelethez. *Numizmatikai Közlöny* 38–39 (1939–1940) 42–43.

HUSZÁR 1940 = Huszár Lajos, Mátyás pénzei. In: Lukinich Imre (szerk.), Mátyás király. Emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára. I–II. Budapest, 1940. I. köt. 549–574.

HUSZÁR 1941 = Huszár Lajos, A segesvári pénzverő Zsigmond korában. *Numizmatikai Közlöny* 40 (1941) 28–33.

HUSZÁR 1951–1952 = Huszár Lajos, János király denárai. *Numizmatikai Közlöny* 50–51 (1951–1952) 38–47.

HUSZÁR 1955–1956 = Huszár Lajos, A XV. századi soproni pénzverés kérdése. *Numizmatikai Közlöny* 54–55 (1955–1956) 36–39.

HUSZÁR 1956 = Huszár Lajos, A budai várpalota ásatásainak éremleletei. *Budapest Régiségei* 17 (1956) 197–240.

HUSZÁR 1958 = Huszár Lajos, A budai pénzverés története a középkorban. Budapest, 1958. (*Budapest Várostörténeti Monográfiái XX.*)

HUSZÁR 1963 = Huszár Lajos, Éremlelőhelyek Veszprém megye területén. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 1 (1963) 151–160.

HUSZÁR 1963–1964 = Huszár Lajos, Giskra pénzverése. *Numizmatikai Közlöny* 62–63 (1963–1964) 51–58.

HUSZÁR 1964 = Huszár, Lajos, Pénzverés Veszprémben a XV. században. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 2 (1964) 199–204.

HUSZÁR 1965 = Huszár, Lodovico, La circolazione della moneta italiana nel bacino dei Carpazi. In: Congresso internazionale di numismatica. Roma 11–16 settembre 1961. Vol. II. Atti. Roma, 1965. 665–674.

HUSZÁR 1965–1966 = Huszár Lajos, Kamaragrófok a középkorban. I. kiegészítés. *Numizmatikai Közöny* 64–65 (1965–1966) 55–59.

HUSZÁR 1968 = Huszár Lajos, Az esztergomi középkori pénzverde. *Komárom Megyei Múzeumok Közleményei* 1 (1968) 207–220.

HUSZÁR 1969 = Huszár Lajos, Magyar várak mint pénzhamisító műhelyek a XVI. században. *Műemlékvédelem* 13 (1969) 80–87.

HUSZÁR 1969–1970 = Huszár Lajos, A lengyel pénzek forgalma Magyarországon a XVI–XVII. században. *Numizmatikai Közöny* 68–69 (1969–1970) 57–62.

HUSZÁR 1970 = Huszár Lajos, A pankart. Részlet Sopron középkori pénztörténetéből. *Soproni Szemle* 24 (1970) 256–259.

HUSZÁR 1972 = Huszár Lajos, Anjou-kori pénzverés Székesfehérvárott. In: Kralovánszky Alán (szerk.), Székesfehérvár évszázadai 2. Középkor. Székesfehérvár, 1972. (*István Király Múzeum Közleményei. A sorozat. 14. szám*) 113–119.

HUSZÁR 1975 = Huszár Lajos, Habsburg-házi királyok pénzei. 1526–1657. *Corpus Nummorum Hungariae* III/1. Budapest, 1975.

HUSZÁR 1979 = Huszár, Lajos, Münzkatalog Ungarn. Von 1000 bis heute. Budapest–München, 1979.

HUSZÁR 1989 [1971] = Huszár Lajos, Pénzforgalom és pénzürtékviszonyok Sopronban. In: Dányi Dezső – Zimányi Vera, Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig. Budapest, 1989. 23–61. (Eredetileg megjelent: *Századok* 105 (1971) 1150–1184.)

HUSZÁR 1995 = Huszár Lajos, Az Erdélyi Fejedelemség pénzverése. Sajtó alá rendezte: Rádóczy Gyula. Budapest, [1995.]

IVÁNYI 1918 = Iványi Béla, A győri székeskáptalan régi számadáskönyvei. Budapest, 1918. (*A Szent István Akadémia Történelem-, Jog- és Társadalomtudományi Osztályának Felolvasásai. 1. kötet. 1. szám*)

JESZENSZKY 1927–1928 = Jeszenszky Géza, II. Lajos denárai. *Numizmatikai Közöny* 26–27 (1927–1928) 127–143.

KAHLER = Kahler Frigyes, A pénzhamisítás magyarországi történetéhez 1848-ig. A pénzhamisítással kapcsolatos néhány kérdés. Doktori értekezés. H.n., é.n. (sokszorosított kézirat)

KAHLER 1979–1980 = Kahler Frigyes, A magyarországi középkori pénzhamisítás (II. rész) (Károly Róberttől I. Mátyásig). *Numizmatikai Közöny* 78–79 (1979–1980) 43–50.

KAHLER 1981–1982 = Kahler Frigyes, Középkori pénzhamisításunk kérdéséhez. (III., befejező rész.). *Numizmatikai Közöny* 80–81 (1981–1982) 79–83.

KARLINSZKY 2008 = Karlinszky Balázs, A veszprémi káptalan bevételei és gazdasági ereje a XV–XVI. század fordulóján. In: Kilián László – Rainer Pál (szerk.), Veszprém reneszánsza. [Budapest], 2008. 37–66.

KAZIMÍR – HLINKA 1978 = Kazimír, Štefan – Hlinka, Jozef, Kremnická mincovňa. Kremnica, 1978.

KELÉNYI 1944 = Kelényi B. Ottó, Budai oklevelek pénztörténeti adatai. *Numizmatikai Közöny* 43 (1944) 15–20.

KEMÉNY 1902 = Kemény Lajos, A kassai pénzverőház. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 9 (1902) 248–253.

KEMÉNY 1903 = Kemény Lajos, Adatok az ötvösség és pénzverés történetéhez. *Archaeologiai Értesítő* 23 (1903) 70–74.

KENYERES 2004 = Kenyeres István, A királyi és királynéi „magánbirtokok” a 16. században. *Századok* 138 (2004) 1103–1148.

KENYERES 2008 = Kenyeres István, Uradalmak és végvárak. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban. Budapest, 2008. (*Habsburg történeti monográfiák* 2.)

KENYERES 2012 = Kenyeres István, A bányakamarák szerepe a Magyar Királyság jövedelmeiben a 15–16. században. In: Mikó Gábor – Péterfi Bence – Vadas András (szerk.), Tiszteletkőr. Tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára. Budapest, 2012. 177–188.

KIRÁLY 1945–1946 = Király Ferenc, A szabadszállási Zsigmond korabeli éremlelet. *Numizmatikai Közlöny* 44–45 (1945–1946) 27–37.

KLANICZAY 1990 = Klaniczay Tibor, Egyetem Magyarországon Mátyás korában. *Irodalomtörténeti Közlemények* 94 (1990) 575–612.

KOCH 1967 = Koch, Bernhard, Falschmünzer auf der Pottenburg bei Hainburg. *Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft* 15 (1967) 11–13.

KOCH 1969 = Koch, Bernhard, Münzfunde dokumentieren den Geldumlauf im Burgenland. *Numismatische Zeitschrift* 83 (1969) 82–97.

KOCH 1973 = Koch, Bernhard, Das Prägerecht für Jan von Vitovec. *Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft* 18 (1973) 63–67.

KOCH 1994 = Koch, Bernhard, *Corpus Nummorum Austriacorum*. I. Wien, 1994.

KOLLÁNYI 1889 = Kollányi Ferenc, Az esztergomi érsekség pizetum-joga. *Katholikus Szemle* 3 (1889) 521–576., 681–776.

KOLLMANN 2005 = Kollmann Örs László, Az észak-gömöri központi helyek középkori és kora újkori fejlődése. In: Csukovits Enikő – Lengyel Tünde (szerk.), Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században. Budapest, 2005. (*Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok* 35.) 47–122.

KOMÁROMY 1893 = Komáromy András, Egy hamis pénzverő a XVI. században. *Századok* 27 (1893) 647–667., 748–759.

KOVÁTS 1900 = Kováts Ferenc, Pénzérték-viszonyok Pozsonyban 1435–60 közt. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 7 (1900) 385–399., 433–457.

KOVÁTS 1902a = Kováts Ferenc, Nyugatmagyarország áruforgalma a XV. században a pozsonyi harminczadkönyv alapján. Történet-statisztikai tanulmány. Budapest, 1902. (*Társadalom és Gazdaságtörténeti Kutatások*. I.)

KOVÁTS 1902b = Kováts Ferenc, Über die Nachmünzung der Wiener Denare (Pfennige) in Pozsony (Pressburg) um die Mitte des 15. Jarhunderts. Ein Beitrag zur Beleuchtung der mittelalterlichen Währungsfrage. *Wiener Numismatische Zeitschrift* 34 (1902) 157–214.

KOVÁTS 1923 [1922] = Kováts Ferenc, A magyar arany világtörténeti jelentősége és kereskedelmi összeköttetések a Nyugattal a középkorban. Különlenyomat a „*Történeti Szemle*” 1922. évi 1–4. füzetéből. Budapest, 1923.

KOVÁTS 1938 = Kováts Ferenc, Pénzérték- és kamatszámítások. Magyar–Zsidó Oklevéltár. IV. 1371–1564. Gyűjtötte, összeállította, valamint bevezetéssel, pénz- és kamatszámítással és glossariummal ellátta Kováts Ferenc. Budapest, 1938. 440–473.

KÖBLÖS 1994 = Köblös József, Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók idején. (A budai, fehervári, győri és pozsonyi káptalan adattárával). Budapest, 1994. (*Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 12.*)

KRISTÓ 2003 = Kristó Gyula, Tájszemlélet és térszervezés a középkori Magyarországon. Szeged, 2003. (*Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 19.*)

KRIZSKÓ 1880 = Krizskó Pál, A körmöczi régi kamara és grófjai. Budapest, 1880. (*Értekezések a történelmi tudományok köréből VIII. 10.*)

KUBINYI 1957 = Kubinyi András, A kincstári személyzet a XV. század második felében. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 12 (1957) 25–49.

KUBINYI 1957–1958 = Kubinyi András, A nagyszebeni pénzverde 1524-ben. *Numizmatikai Közöny* 1957–1958 (56–57) 20–24.

KUBINYI 1959 = Kubinyi András, Budai kereskedők udvari szállításai a Jagelló-korban. *Budapest Régiségei* 19 (1959) 99–119. (újra megjelent: Kubinyi András, *Tanulmányok Budapest középkori történetéről*. I–II. Szerk.: Kenyeres István, Kis Péter, Sasfi Csaba. Budapest, 2009. 337–359.)

KUBINYI 1966 = Kubinyi András, Budai és pesti polgárok családi összeköttetései a Jagelló-korban. *Levéltári Közlemények* 37 (1966) 277–291. (újra megjelent: Kubinyi András, *Tanulmányok Budapest középkori történetéről*. I–II. Szerk.: Kenyeres István, Kis Péter, Sasfi Csaba. Budapest, 2009. 513–570.)

KUBINYI 1971 = Kubinyi András, A budai német patríciátus társadalmi helyzete családi összeköttetéseinek tükrében a XIII. századtól a XV. század második feléig. *Levéltári Közlemények* 42 (1971) 203–269. (újra megjelent: Kubinyi András, *Tanulmányok Budapest középkori történetéről*. I–II. Szerk.: Kenyeres István, Kis Péter, Sasfi Csaba. Budapest, 2009. 457–512.)

KUBINYI 1978 = Kubinyi András, A középkori körmöcbányai pénzverés és történelmi jelentősége. In: *Emlékezés a 650 éves Körmöcbányára*. Budapest, 1978. 9–32.

KUBINYI 1986 = Kubinyi, András, Mittelalterliche Siedlungsformen in Westungarn. *Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde* 8 (1986) 152–170.

KUBINYI 1990 = Kubinyi András, A Mátyás-kori államszervezet. In: Rázsó Gyula – V. Molnár László (szerk.), Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Budapest, 1990. 53–147.

KUBINYI 1991 = Kubinyi András, A későközépkori magyarországi városi fejlődés vitás kérdései. In: *Régészet és várostörténet. Tudományos konferencia, Pécs, 1989. március 16–18.* (*Dunántúli Dolgozatok (C) Történettudományi Sorozat 3.*) Pécs, 1991. 15–31.

KUBINYI 1994 = Kubinyi András, Buda és Pest szerepe a távolsági kereskedelemben a 15–16. század fordulóján. *Történelmi Szemle* 36 (1994) 1–52. (újra megjelent: Kubinyi András, *Tanulmányok Budapest középkori történetéről*. I–II. Szerk.: Kenyeres István, Kis Péter, Sasfi Csaba. Budapest, 2009. 361–405.

KUBINYI 1998 = Kubinyi András, A későközépkori magyar-nyugati kereskedelmi kapcsolatok kérdése. In: Tusor Péter (szerk.), R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv születése 70. évfordulója ünnepére. Budapest, 1998. 109–117.

KUBINYI 1999a = Kubinyi András, Mátyás király tisztelete a Patrona Hungariae iránt. In: Kubinyi András, Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Budapest, 1999. (*METEM Könyvek* 22.) 335–339. (eredetileg megjelent: Saxa loquuntur. Műhely és szentély — nem középkorosság fokon — a Lágymányoson, 1912–1997. Emlékezés és emlékeztetés a nyolcvanöt évvel ezelőtt alapított budai Szent Imre Gimnázium, és az épületben közel ötven évig működött József Attila Gimnázium történetére és legendájára. I. Összegyűjtötte Vasbányai Ferenc József, feldolgozta Böhm Ágnes et al.; szerk. Makovecz Benjamin. Budapest, 1998. 311–317.)

KUBINYI 1999b = Kubinyi András, A székesfehérvári prépostok szerepe az államkormányzatban. In: Kubinyi András, Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Budapest, 1999. (*METEM Könyvek* 22.) 101–105. (eredetileg megjelent: A székesfehérvári Boldogasszony bazilika történeti jelentősége.

Az 1996. május 16-án rendezett tudományos tanácskozás előadásai. Szerkesztette Farkas Gábor. Székesfehérvár, 1996. (*Közlemények Székesfehérvár város történetéből*) 154–162.)

KUBINYI 2000 = Kubinyi András, Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén. Szeged, 2000. (*Dél-Alföldi Évszázadok 14.*)

KUBINYI 2001a = Kubinyi András, Ernuszt Zsigmond pécsi püspök rejtélyes halála és hagyatékának sorsa. A magyar igazságszolgáltatás nehézségei a középkor végén. *Századok* 135 (2001) 301–361.

KUBINYI 2001b = Kubinyi András, Pécs gazdasági jelentősége és városiassága a késő középkorban. In: Font Márta (szerk.), Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon. Pécs, 2001. (*Tanulmányok Pécs Történetéből 9.*) 43–52.

KUBINYI 2001c = Kubinyi András, Szécsi Dénes esztergomi érsek — különös tekintettel Mátyás-kori szerepére. In: „Lux Pannoniae”. Esztergom. Az ezeréves kulturális metropolis. Konferencia 2000. június 15–16–17. Esztergom, 2001. 97–107.

KUBINYI 2001d = Kubinyi András, Mátyás király. [Budapest, 2001.] (*Tudomány – Egyetem*)

KUBINYI 2002 = Kubinyi András, A városok az országos politikában, különös tekintettel Sopronra. In: Turbuly Éva (szerk.), Sopron térben és időben. Sopron kapcsolatrendszerének változásai. Konferencia Sopron szabad királyi város 725 évéről. Sopron, 2002. 29–53.

KUBINYI 2004a = Kubinyi András, Székesfehérvár helye a késő középkori Magyarország városhálózatában, valamint Fejér vármegye központi helyei között. In: Erdei Gyöngyi – Nagy Balázs (szerk.), Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére. Budapest, 2014. (*Monumenta Historica Budapestinensia XIV.*) 277–284.

KUBINYI 2004b = Kubinyi András, Városhálózat a késő középkori Kárpát-medencében. *Történelmi Szemle* 46 (2004/1–2) 1–30. (megjelent még: Csukovits Enikő – Lengyel Tünde (szerk.), Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században. Budapest, 2005. (*Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 35.*) 9–36.)

KUBINYI 2006a = Kubinyi András, „Szabad királyi város” – „királyi szabad város”? *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv* 1 (2006) 51–61.

KUBINYI 2006b = Kubinyi András, A „Budapest Történetének Okleveles Emlékei” munkálatai az 1950–1960-as években. Interjú Kubinyi András akadémikussal. *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv* 1 (2006) 289–298.

KUBINYI 2009 [1963–1964] = Kubinyi András, A nürnbergi Hallerek Budán. Adalékok a késő középkori délnémet kereskedelem történetéhez. In: Kubinyi András, Tanulmányok Budapest középkori történetéről. I–II. Szerk.: Kenyeres István, Kis Péter, Sasfi Csaba. Budapest, 2009. 705–741. (eredetileg megjelent: Die Nürnberger Haller in Ofen. Ein Beitrag zur Geschichte des Südosthandels im Spätmittelalter. *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Stadt Nürnberg* 52 (1963–1964) 80–128.)

KUBINYI 2009 [1971] = Kubinyi András, Egy nezsideri torony tulajdonosa: a budai Wolfgang Hiller (1548). Adatok a 16. századi magyar hivatalnokréteg történetéhez. In: Kubinyi András, Tanulmányok Budapest középkori történetéről. I–II. Szerk.: Kenyeres István, Kis Péter, Sasfi Csaba. Budapest, 2009. 775–779. (eredetileg megjelent: Der Besitzer eines Turmes in Neusiedl am See: Wolfgang Hiller von Ofen (1548). *Burgenländische Heimatblätter* 33 (1971) 116–123.)

KUBINYI 2009 [1978] = Kubinyi András, Pemfflingerek Bécsben és Budán. Adatok a két főváros polgárságának középkor végi gazdasági és családi összeköttetéseihez. In: Kubinyi András, Tanulmányok Budapest középkori történetéről. I–II. Szerk.: Kenyeres István, Kis Péter, Sasfi Csaba. Budapest, 2009. 743–756. (eredetileg megjelent: Die Pemfflinger in Wien und Buda. *Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Stadt Wien* 34 (1978) 67–88.)

KUBINYI 1876 = Kubinyi Ferenc, János király budai országgyűlése az 1530-ik év végén. *Századok* 10 (1876) 581–583.

LAKOS 1959–1960 = Lakos János, II. Ulászló pénzverése. *Numizmatikai Közlöny* 58–59 (1959–1960) 23–32.

LEDERER 1932 = Lederer Emma, A középkori pénzüzetek története Magyarországon (1000–1458). Budapest, 1932.

LESZIH 1911 = Leszih Andor, A szuhogyi csorbakői vár XVI. századbeli pénzhamisító műhelye. *Numizmatikai Közöny* 40 (1941) 49–54.

LUSCHIN 1902 = Luschin, von Ebengreuth, Arnold, Wiens Münzwesen, Handel und Verkehr im späteren Mittelalter. Wien, 1902. (*Separatabdruck aus Band II der „Geschichte der Stadt Wien“*)

LUSCHIN 1904 = Luschin, von Ebengreuth, Arnold, Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der neueren Zeit. München–Berlin, 1904. (*Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte. Abteilung V: Hilfswissenschaften und Altertümer.*)

LUSCHIN 1909 = Luschin, von Ebengreuth, Arnold, Umriss einer Münzgeschichte der altösterreichischen Lande vor 1500. *Numismatische Zeitschrift* 2 (1909) 137–190.

LUSCHIN 1914–1917 = Luschin, von Ebengreuth, Arnold, Das Münzwesen in Österreich ob und unter der Enns im ausgehenden Mittelalter. Sonderabdruck aus der „Festschrift des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich, 1914“. Wien, 1914–1917. 252–280., 367–462.

MAILÁTH 1829 = Mailáth, Johann, Geschichte der Magyaren. III. Wien, 1829.

MAJOROSSY 2011 = Majorossy Judit, A foglalkozás topográfiája. A társadalmi tértől a személyes térig: a társadalmi mobilitás térbeli elemei a 15. századi Pozsonyban. *Korall* 45 (2011) 102–135.

MAJOROSSY 2012 = Majorossy Judit, A pozsonyi városi elit és az udvar (az udvari nemesség) kapcsolatának megközelítési módjai a késő középkorban és a kora újkorban. *Urbs. Magyar Városhistória Évkönyv* 7 (2012) 171–199.

MAKKAY 1995 = Makkay János, Decebál kincsei. *Századok* 129 (1995) 967–1032.

MATUNÁK 1928 = Matunák, Michal, Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice. Kremnica, 1928.

MÁLYUSZ 1957 = Mályusz, Elemér, A magyar rendi állam Hunyadi korában. *Századok* 91 (1957) 46–123., 529–602.

MÁLYUSZ 1958 = Mályusz Elemér, Az izmaelita pénzverőjegyek kérdéséhez. *Budapest Régiségei* 18 (1958) 301–311.

MÁLYUSZ 1984 = Mályusz Elemér, Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437. Budapest, 1984.

MÁLYUSZ 1985 = Mályusz, Elemér, Der ungarische Goldgulden in Mitteleuropa zu Beginn des 15. Jahrhunderts. *Etudes historique hongroises II*. Budapest, 1985. 21–35.

MÁLYUSZ 1986 = Mályusz Elemér, Bajorországi állatkivitelünk a XIV–XV. században. *Agrártörténeti Szemle* 28 (1986) 1–33.

MIKSA 1868 = Miksa György, Magyar történelmi emlékek külföldön. Különös tekintettel az egykori Erdélyre. Kolozsvár, 1868.

MISKEI 2003 = Miskei Antal, Ráckeve története I. Ráckeve története a kezdetektől 1848-ig. Ráckeve, 2003.

MOLLAY 1977 = Mollay Károly, A három középkori városháza. *Soproni Szemle* 31 (1977) 234–235.

MOLLAY 1982 = Mollay Károly, Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Budapest, 1982. (*Nyelvészeti tanulmányok* 23.)

MOLLAY 1993 = Mollay Károly, A soproniak harmincadvámja. 1383–1542. In: Dominkovits Péter – Turbuly Éva (szerk.), Házi Jenő Emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére. Sopron, 1993. 129–153.

MÓRICZ = Móricz Zsigmond, Nagybánya. In: Borovszky Samu (szerk.), Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye. Budapest, é.n. 195–219.

Mzz. = POHL 1982.

NEUMANN 2013 = Neumann Tibor, A Szapolyaiak címerhasználatáról. Válasz Gyöngyössy Márton írására. *Turul* 86 (2013) 71–73.

NEWALD 1883 = Newald, Johann, Das österreichische Münzwesen unter Ferdinand I. Eine münzgeschichtliche Studie. Wien, 1883.

NEWALD 1885 = Newald, Johann, Das österreichische Münzwesen unter den Kaisern Maximilian II., Rudolph II. und Matthias. Münzgeschichtliche Studien von Johann Newald. Wien, 1885.

NÓGRÁDY 1998 = Nógrády Árpád, A paraszti napszámbér vásárlóértéke a középkor végi Magyarországon. In: Szabó István Emlékkönyv. Kovács Ágnes közreműködésével szerkesztette Rácz István. Debrecen, 1998. 105–123.

NÓGRÁDY 2002 = Nógrády Árpád, A földesúri pénzáradék nagysága és adóterhe a késő középkori Magyarországon. *Századok* 136 (2002) 451–468.

OBORNI 2002 = Oborni Teréz, Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt. 1552–1556. Budapest, 2002. (*Fons Könyvek I.*)

ORTVAY 1894 = Ortway Tivadar, Pozsony város története. III. Mellékletek Pozsony 1300–1526. évi történetéhez. Pozsony, 1894.

ORTVAY 1895 = Ortway Tivadar, Pozsony város története. II,1. A város középkori topográfiája. 1300–1526. Pozsony, 1895.

ORTVAY 1898 = Ortway Tivadar, Pozsony város története. II,2. A város középkori jogszervezete. 1300–1526. Pozsony, 1898.

ORTVAY 1900 = Ortway Tivadar, Pozsony város története. II,3. A város középkori háztartása. 1300–1526. Pozsony, 1900.

ORTVAY 1903 = Ortway Tivadar, Pozsony város története. II,4. A városlakosság családi, anyagi, értelmi és valláserkölcsei élete. 1300–1526. Pozsony, 1903.

ORTVAY 1912 = Ortway Tivadar, Pozsony város története. IV. A város politikai szereplése a XVI-ik század első felében. A mohácsi vésztől I. Ferdinánd király haláláig. 1527–1564. Pozsony, 1912.

PACH 1990 = Pach Zsigmond Pál, „A harmincadvám eredete”. Budapest, [1990.] (*Értekezések, emlékezések.*)

PACH 1995 = Pach Zsigmond Pál, Hogyan lett a harmincadvámából huszad? (1436–1457). *Történelmi Szemle* 37 (1995) 257–276.

PAKUCS–WILLCOCKS 2007 = Pakucs–Willcocks, Mária, Sibiu–Hermannstadt. Oriental trade in sixteenth Century Transylvania. Köln–Weimar–Wien, 2007. (*Städteforschung. Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte in Münster. Reihe A: Darstellungen. Band 73.*)

PARÁDI 1963 = Parádi Nándor, Magyarországi pénzleletes középkori cserépedények. (XI–XVII. század). *Archaeológiai Értesítő* 90 (1963) 205–251.

PATAKI 1950 = Pataki Vidor, A budai vár középkori helyrajza. *Budapest Régiségei* 15 (1950) 239–299.

PAULINYI 1933 = Paulinyi Oszkár, A középkori magyar réztermelés gazdasági jelentősége. In: Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére. Budapest, 1933. 402–439. (újra megjelent: Paulinyi Oszkár, Gazdag föld – szegény ország. Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából. Szerk.: Buza János és Draskóczy István. Budapest, 2005. (*Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 3.*) 27–57.)

PAULINYI 1936 = Paulinyi Oszkár, Magyarország aranytermelése a XV. század végén és a XVI. század derekán. *A Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve 6* (1936) 32–142. (újra megjelent: Paulinyi Oszkár, Gazdag föld – szegény ország. Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából. Szerk.: Buza János és Draskóczy István. Budapest, 2005. (*Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 3.*) 57–104.)

PAULINYI 1937 = Paulinyi Oszkár, A magyar aranymonopólium jövedelme a középkorban. In: Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére. 1937. május 27. Budapest, 1937. 488–503.

PAULINYI 1972 = Paulinyi Oszkár, Nemesfémtermelésünk és országos gazdaságunk általános alakulása a bontakozó és a kifejlett feudalizmus korszakában (1000–1526). (Gazdag föld – szegény ország). *Századok* 106 (1972) 561–608. (újra megjelent: Paulinyi Oszkár, Gazdag föld – szegény ország. Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából. Szerk.: Buza János és Draskóczy István. Budapest, 2005. (*Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 3.*) 183–227.)

PAULINYI 1972 [1973] = Paulinyi Oszkár, A körmöcbányai kamara 1434–1435. évi számadása. (Műhelybeszámoló). *A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1972* (Budapest, 1973.) 79–94. (újra megjelent: Paulinyi Oszkár, Gazdag föld – szegény ország. Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából. Szerk.: Buza János és Draskóczy István. Budapest, 2005. (*Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 3.*) 171–182.)

PAULINYI 1978 = Paulinyi Oszkár, Kimutatások a körmöcbányai bányakamarai körzet nemesfémtermeléséről a XVI. század első felében. Adatszűrő elemzés. *Századok* 112 (1978) 326–346.

PAULINYI 2005 [1978] = Paulinyi Oszkár, A bányavíz leküzdése érdekében létesített első tározómedencék és váltókerek. In: Paulinyi Oszkár, Gazdag föld – szegény ország. Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából. Szerk.: Buza János és Draskóczy István. Budapest, 2005. (*Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 3.*) 315–333. (az eredetileg németül megjelent tanulmány — Der erste Bau von Staseen und der wassergetriebenen großen Kehrrade zur Bekämpfung der Wassernot von Zechen. *Acta Historica* 24 (1978) 109–132. — fordítása)

PÁLFFY 2010 = Pálffy Géza, A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Budapest, 2010. (*História Könyvtár. Monográfiák 27.*)

PÁLFFY 2014 = Pálffy Géza, Hatalmi és művészeti reprezentáció: magyar uralkodókoronázások a kora újkor Pozsonyban. In: Pálffy Géza – Soltész Ferenc Gábor – Tóth Csaba (szerk.), CORONATUS POSONII... Bratislavské korunovačné medaily a žetóny. (1563–1830). / CORONATUS POSONII... A pozsonyi magyar uralkodókoronázások érmei. (1563–1830). Pozsony–Budapest, 2014. 22–31.

PÁLOSFALVI 2001 = Pálosfalvi Tamás, Vitovec János. Egy zsoldoskarrier a 15. századi Magyarországon. *Századok* 135 (2001) 429–472.

PETÁCH 1986 = Petách, Emil, Dejiny mincovania v Košiciach. Košice, 1986.

PETROVICS 2005 = Petrovics István, Dél-dunántúli és dél-alföldi városok kapcsolata Felső-Magyarországgal a középkorban. In: Csukovits Enikő – Lengyel Tünde (szerk.), Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században. Budapest, 2005. (*Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 35.*) 131–158.

PÉCH 1884 = Péch Antal, Alsó Magyarország bányaművelésének története. I. Budapest, 1884.

PÉCH 1887 = Péch Antal, Alsó Magyarország bányaművelésének története. II. (1600-tól 1650-ig.) Budapest, 1887.

PLANK 1917 = Plank Sándor, A pénzverés és a pénzváltás adminisztrációja. *Numizmatikai Közöny* 16 (1917) 101–102.

PLEIDELL 1925 = Pleidell Ambrus, A nyugatra irányuló magyar külkereskedelem a középkorban. Budapest, 1925.

POHL 1965a = Pohl, Artur, Die Münzstätte Preßburg im Mittelalter. *Südost-Forschungen* 24 (1965) 81–102.

POHL 1965b = Pohl Artur, II. Lajos pozsonyi pénzverése. *Az Érem* 33–34 (1965) 262–265.

POHL 1965–1966 = Pohl Artúr, Erzsébet királyné L-betűs verdejegyű pénzei. *Numizmatikai Közlöny* 64–65 (1965–1966) 49–53.

POHL 1966 = Pohl Artur, Nürnbergi Márkus országos pénzverőkamaragróf. *Az Érem* 22 (1966) 348–350.

POHL 1967 = Pohl Artur, Offenbánya (Aranyosbánya) középkori pénzverdéje. *Archaeologiai Értesítő* 94 (1967) 84–86.

POHL 1967–1968 = Pohl Artúr, Zsigmond király pénzverése (1387–1437). *Numizmatikai Közlöny* 66–67 (1967–1968) 43–56.

POHL 1968a = Pohl, Artur, Die Münzstätte Kaschau im Mittelalter. *Südost-Forschungen* 27 (1968) 28–50.

POHL 1968b = Pohl Artúr, A délvidéki magyar pénzverdék ezüstellátása a középkorban. *Az Érem* 43–44 (1968) 5–7.

POHL 1969–1970a = Pohl Artur, Hunyadi János pénzverése. *Numizmatikai Közlöny* 68–69 (1969–1970) 49–56.

POHL 1969–1970b = Pohl Artúr, Ujlaki Miklós pénzverési rendelkezése Szeben városához 1445-ben. *Numizmatikai Közlöny* 68–69 (1969–1970) 74.

POHL 1970 = Pohl, Artur, Die Münzkammer Siebenbürgens. 1325–1526. *Südostdeutsches Archiv* 13 (1970) 24–43.

POHL 1971–1972a = Pohl Artur, V. László pénzverése (1453–1457). *Numizmatikai Közlöny* 70–71 (1971–1972) 51–58.

POHL 1971–1972b = Pohl Artur, Az alsólendvai Bánfi-család pénzverése a 15. században. *Numizmatikai Közlöny* 70–71 (1971–1972) 71–73.

POHL 1972a = Pohl Artúr, Hunyadi Mátyás birodalmának ezüstpénzei 1458–1490. Budapest, 1972.

POHL 1972b = Pohl, Artur, Die Grenzlandprägung. Münzprägung in Österreich und Ungarn im fünfzehnten Jahrhundert. Graz, 1972.

POHL 1973–1974 = Pohl Artur, I. Ulászló király pénzverése. *Numizmatikai Közlöny* 72–73 (1973–1974) 49–60.

POHL 1974 = Pohl, Artur, Ungarische Goldgulden des Mittelalters (1325–1540). Graz, 1974.

POHL 1981–1982 = Pohl Artur, Pénzverés Nagy Lajos korában. *Numizmatikai Közlöny* 80–81 (1981–1982) 71–76.

POHL 1982 = Pohl, Artur, Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters (1300–1540). Budapest–Graz, 1982.

POLGÁR 1999 = Polgár Zoltán, Újabb ezüstdénár leletek. (A jászalsószentgyörgyi és jászdózsa-jászapáti kincsek.). In: *Numizmatika és társtudományok III.* Szerk.: Ulrich Attila. Nyíregyháza, 1999. 157–161.

POLGÁR – TÁLAS 1996 = Polgár Zoltán – Tálas László, Zsigmond kori ezüstpénzek Jászsós-szentgyörgyön. Előzetes jelentés. *Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei Múzeumok Évkönyve* 9 (1996) 145–154.

PÓSÁN 2000 = Pósán, László, Sigismund und der Deutsche Orden. In: Schmidt, Tillmann – Gunst, Péter (hrsg.), *Das Zeitalter Königs Sigismunds in Ungarn und im Deutschen Reich.* Debrecen, 2000. 73–82.

PROBSZT 1964 = Probszt, Günther, Ungarische Münzfälschungen des 16. Jahrhunderts. *Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft* 13 (1964) 51–58.

PROBSZT 1994 = Probszt, Günther, Österreichische Münz- und Geldgeschichte. Von den Anfängen bis 1918. I–II. Wien–Köln–Weimar, 1994.³

PRT 3 = Sörös Pongrácz – Rezner Tibold, A Pannonhalmi Főapátság története. Harmadik korszak. Az uralkodók reformáló törekvései a pannonhalmi apátságnak főapátsággá való szervezése. 1405–1535. Budapest, 1905. (A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története III.)

RÁDÓCZY 1987 = Rádóczy Gyula, Az erdélyi pénzverés kezdetei a középkorban. *Az Érem* 43 (1987/2) 7–15.

RÁDÓCZY 1988 = Rádóczy Gyula, Az erdélyi pénzverés kezdetei a középkorban. II. rész. *Az Érem* 44 (1988/1) 15–21.

RÉCSEY 1895 = Récsey Viktor, Balatonvidéki régészeti kutatásaim. Veszprém, 1895.

RÉTHY 1891 = Réthy László, Redwitz Miklós szőrényi bán érmei. *Archaeologiai Értesítő* 11 (1891) 193–198.

SABĂU 1977 = Sabău, Ioan, Despre monetăria din Baia Mare în secolele XV–XVII. *Anuarul Marmatia* 3 (1977) 55–70.

SCHALK 1880 = Schalk, Karl, Der Münzfuss der Wiener Pfennige in den Jahren 1424 bis 1480. *Numismatische Zeitschrift* 12 (1880) 186–282.

SCHULEK 1931–1932 = Schulek Alfréd, Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük. II. A budai pénzverés Károly Róberttől Zsigmondig. *Numizmatikai Közöny* 30–31 (1931–1932) 48–70.

SCHULEK 1941 = Schulek Alfréd, Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük. III. Albert és Erzsébet. *Numizmatikai Közöny* 40 (1941) 1–15.

SEIWER 1863–1865 = Seiwert, Gustav, Beiträge zu einer Geschichte der Hermannstädter Münzkammer. *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde* 6 (1863–1865) 153–200., 299–327.

SIMON 2006 = Simon Zsolt, A baricsi és kölpényi harmincadok a 16. század elején. *Századok* 140 (2006) 815–882.

SIMON 2008 = Simon Zsolt, Brassó kereskedőelitje az 1503. évi huszadnapló alapján. *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv* 3 (2008) 387–408.

SIMON 2010 = Simon Zsolt, A zágrábi pénzverde 1525. évi számadása. Adatok az 1521. évi pénzreform történetéhez. *Századok* 144 (2010) 433–464.

SINKOVICS 1987 = Sinkovics István, Útkeresés Mohács után. Az ország három részre szakadása (1526–1540). In: Pach Zsigmond Pál (főszerk.), Magyarország története. 1526–1686. Budapest, 1987. (*Magyarország története tíz kötetben III.*)² 149–221.

SOLYMOSI 1984 = Solymosi László, Veszprém megye 1488. évi adólajstroma és az Ernuszt-féle megyei adószámadások. In: Kredics Ferenc (szerk.), Tanulmányok Veszprém megye múltjából. Veszprém, 1984. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 3.) 121–239.

SOLYMOSI 1998 = Solymosi László, A veszprémi káptalan középkor végi számadáskönyvének forrásértéke. In: Szabó István Emlékkönyv. Kovács Ágnes közreműködésével szerkesztette Rác István. Debrecen, 1998. 88–104.

SOLYMOSI 2000 = Solymosi László, Szabolcs és Bereg vármegye gonosztevőinek lajstroma 1435-ből. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 42 (2000) 139–147.

SOÓS 1994 = Soós Ferenc, Kameron Ulrik címere Zsigmond király pénzein. *Az Érem* 50 (1994/2) 12–13.

SOÓS 1999a = Soós Ferenc, Magyarország kincstartói. 1340–1540. Budapest, 1999.

SOÓS 1999b = Soós Ferenc, Mátyás király 1467. évi pénzügyi reformjának gyakorlati végrehajtása. In: Numizmatika és társtudományok III. Szerk.: Ulrich Attila. Nyiregyháza, 1999. 171–177.

SOÓS 2010 = Soós Ferenc, Magyar numizmatikusok panteonja. [Budapest, 2010.]

SOÓS 2013–2014 = Soós Ferenc, A középkori Magyarország gazdasági- és pénzügyigazgatási tisztségviselői. *Numizmatikai Közlöny* 112–113 (2013–2014) *megjelenés alatt*

SOÓS 2014 = Soós Ferenc, A magyar fémpénzek feliratai és címerai. Budapest, 2014.² (Első kiadás: 1998.)

SPUFFORD 1988 = Spufford, Peter, Money and its use in medieval Europe. Cambridge, 1988.

STROMER 1970 = von Stromer, Wolfgang, Oberdeutsche Hochfinanz 1350–1450. Wiesbaden, 1970.

STROMER 1973–1975 = von Stromer, Wolfgang, Die ausländischen Kammergrafen der Stephanskronen — unter den Königen aus den Häusern Anjou, Luxemburg und Habsburg — Exponenten des Großkapitals. *Hamburger Beiträge zur Numismatik* 27–29 (1973–1975) 85–106.

SZAKÁLY 1986 = Szakály Ferenc, Vesztőhely az út porában. Gritti Magyarországon 1529–1534. [Budapest, 1986.] (*Labirintus*)

SZENDE 2004 = Szende Katalin, Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. Budapest, 2004. (*Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok* 32.)

SZENDE 2012 = Szende László, Királyi központok kézművessége a 13–14. században. *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv* 7 (2012) 133–152.

SZENDE 2014 = Szende Katalin, „Civitas opulentissima Varadiensis”. Püspöki székhely és városfejlődés a középkori Váradon. In: Zsoldos Attila (szerk.), Nagyvárad és Bihar a korai középkorban. Tanulmányok Biharország történetéről I. Nagyvárad, 2014. 101–128.

SZENTGÁLI 1925 = Szentgáli Károly, Korai évszamos pénzeink. *Az Érem* 3 (1925) 5–11.

SZÉKELY 1996 = Székely György, Hazai egyetemalapítási kísérletek és a külföldi egyetemjárás. In: G. Szende Katalin (szerk.), A magyar iskola első évszázadai / Die ersten Jahrhunderte des Schulwesens in Ungarn (996–1526). Az „1000 éves a magyar iskola” országos program győri kiállítása. Xántus János Múzeum, Rómer-terem, Győr, 1996. március 21. – november 11. Győr, 1996. 79–86.

SZÖRÉNYI 2003 = Szörényi Gábor András, A csorbakői vár története 1648-ig. *A Miskolci Hermann Ottó Múzeum Évkönyve* 42 (2003) 165–226.

SZŰCS 1955 = Szűcs Jenő, Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Budapest, 1955.

SZŰCS 1958 = Szűcs Jenő, A középkori építészet munkaszervezetének kérdéséhez. *Budapest Régiségei* 18 (1958) 313–363.

SZŰCS 1990 = Szűcs Jenő, A Szepesi Kamarai Levéltár. 1567–1813. Budapest, 1990. (*Magyar Országos Levéltár Kiadványai I. Levéltári Leltárak. Kincstári Levéltárak* 7.)

TAKÁTS 1903 = Takáts Sándor, A magyar ércpénz kivitelének tilalma 1543-ban. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 10 (1903) 373.

TEKE 1995 = Teke Zsuzsa, Firenzei kereskedőtársaságok, kereskedők Magyarországon Zsigmond uralmának megszilárdulása után. 1404–1437. *Századok* 129 (1995) 195–214.

TEKE 2008 = Teke Zsuzsa, Zágráb városának kereskedőelitje az 1544–1558. évi városi harmincadjegyzékek alapján. *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv* 3 (2008) 361–367.

THALLÓCZY 1878 = Thallóczy Lajos, Érmészeti adalék. Bécs városa s a magyar pénzverés. *Archeologiai Értesítő* 12 (1878) 308–309.

THALLÓCZY 1879 = Thallóczy Lajos, A kamara haszna (lucrum camerae) története kapcsolatban a magyar adó- és pénzügy fejlődésével. Budapest, 1879. (reprint: Budapest, 2010.)

TÓTH 1964 = Tóth Sándor, Veszprémi középkori sírkőtöredékek. (A Bakonyi Múzeum kőtárának ismertetése II.) *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 2 (1964) 167–187.

TÓTH 1999 = Tóth Csaba, Pénzverdék az Anjou-kori Magyarországon. In: Bertók Krisztina – Torbágyi Melinda (szerk.), Emlékkönyv Bíró-Sey Katalin és Gedai István 65. születésnapjára. Budapest, 1999. 307–314.

TÓZSA–RIGÓ 2008a = Tózsza–Rigó Attila, A pozsonyi Tiltáskönyv (1538–1566) információs bázisa. (Különös tekintettel a pozsonyi felső- és középréteg városon túlnyúló kapcsolatrendszerére.). *Századok* 142 (2008) 1135–1186.

TÓZSA–RIGÓ 2008b = Tózsza–Rigó Attila, A pozsonyi gazdasági elit nürnbergi kapcsolatai a 16. században. *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv* 3 (2008) 369–386.

TÓZSA–RIGÓ 2011 = Tózsza–Rigó Attila, Pozsony város költségvetése a 16. század második negyedében. A városi számadáskönyvek elemzési lehetőségeiről. *Történelmi Szemle* 53 (2011) 39–62.

TÓZSA–RIGÓ 2012 = Tózsza–Rigó Attila, Udvar és (fő)város kapcsolat a pozsonyi számadáskönyvek és a kamarai források tükrében. *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv* 7 (2012) 227–252.

UG = Pohl, Artur, Ungarische Goldgulden des Mittelalters (1325–1540). Graz, 1974.

UJSZÁSZI 2007a = Ujszászi Róbert, Pénzverési problémák I. Ulászló korából. (Néhány ismeretlen verdejegyű dénár.). *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* 127 (2007) 69–77.

UJSZÁSZI 2007b = Ujszászi Róbert, Egy elfeledett verdejegyű Albert dénár. Felvetések a 15. századi pozsonyi pénzverés kérdéséhez. *Az Érem* 63 (2007/2) 3–10.

UJSZÁSZI 2009–2010 = Ujszászi Róbert, Adalékok a kevei pénzverés kérdésköréhez. *Numizmatikai Közöny* 108–109 (2009–2010) 103–112.

UJSZÁSZI 2010 = Ujszászi Róbert, Hunyadi János CNH II. 156-os dénárjának köriratváltozatai. *Az Érem* 65 (2010/1) 7–12.

UJSZÁSZI 2011 = Ujszászi Róbert, I. Ulászló király ismeretlen verdejegyű kolozsvári dénárja. *Az Érem* 67 (2011/1) 1–3.

UJSZÁSZI 2012 = Ujszászi Róbert, Hunyadi János CNH 157-es típusú dénárjának köriratváltozatai. *Az Érem* 68 (2012/2) 7–10.

ULRICH 2000 = Ulrich, Attila: Geldpolitik und Geldverkehr in Ungarn während der Herrschaft Sigismunds. In: Schmidt, Tillmann – Gunst, Péter (hrsg.), Das Zeitalter König Sigismunds in Ungarn und im Deutschen Reich. Debrecen, 2000. 121–132.

V. SZÉKELY 1981–1982 [1991]. = V. Székely György, Hunyadi Mátyás madonnás denárai a pénzforgalomban. *A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1981–1982* (Budapest, 1991.) 177–188.

V. SZÉKELY 1995–1996 = V. Székely György, A tizenötéves háború éremleleteinek gazdaság- és társadalomtörténeti elemzése. *Numizmatikai Közöny* 94–95 (1995–1996) 27–30.

V. SZÉKELY 1999 = V. Székely György, A tallérforgalom összetételének változása a 16. századi Magyarországon és Erdélyben az éremleletek tükrében. Kitekintés a 17. századra. In: Bertók Krisztina – Torbágyi Melinda (szerk.), Emlékkönyv Bíró-Sey Katalin és Gedai István 65. születésnapjára. Festschrift für Katalin Bíró-Sey und István Gedai zum 65. Geburtstag. Budapest, 1999. 315–337.

VALTER 1985 = Valter, Ilona, Romanische Sakralbauten Westpannoniens. Unter Mitarbeit von Friedrich Berg und Marijan Zadnikar. Eisenstadt, 1985. (*Burgenland Mosaik. Kulturgeschichtliche Sachbuchreihe der Edition Roetzer. Herausgegeben von Ladislaus Triber.*)

VALTER 2005 = Valter Ilona, Árpád-kori téglatemplomok Nyugat-Dunántúlon. Budapest, 2005.² (*METEM Könyvek 43.*)

VÉGH 2004 = Végh András, A budai plébániák határjárásainak helyrajzi elemzése. In: Szabó Miklós – Raczkó Pál – Kovács Gyöngyi (szerk.), „Quasi liber et pictura”. Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. Studies in honour of András Kubinyi on his seventieth birthday. Budapest, 2004. 641–654.

VÉGH 2006 = Végh András, Buda város középkori helyrajza I. Budapest, 2006. (*Monumenta Historica Budapestinensia XV.*)

VÉGH 2008 = Végh András, Buda város középkori helyrajza II. Budapest, 2008. (*Monumenta Historica Budapestinensia XVI.*)

WEISZ 2009 = Weisz Boglárka, A szerémi és pécsi kamarák története a kezdetektől a XIV. század második feléig. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* 130 (2009) 33–53.

WEISZ 2010 = Weisz Boglárka, Kamaraispánok az Árpád-korban. *Turul* 83 (2010) 79–87.

WENZEL 1880 = Wenzel Gusztáv, Magyarország bányászatának kritikai története. Budapest, 1880. (reprint: Budapest, 2012.)

WENZEL 1883 = Wenzel Gusztáv, A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. Budapest, 1883.

ZOLNAY 1965 = Zolnay László, Pénzverők és ötvösök a románkori Esztergomban. *Archaeologiai Értesítő* 92 (1965) 148–162.

ÖSSZEFOGLALÁS

A késő középkorban és a kora újkorban Nyugat-Magyarország a magyar állam különleges, kereskedelmi szempontból forgalmas határszéli régiója volt. Miközben jelentős városai voltak, némelyikben pénzügyigazgatási (al)központtal, a pénzverés tekintetében tulajdonképpen mellékszintérnek minősült. Pénzforgalmát szemügyre véve viszont kifejezetten ütközőzóna volt, hiszen a forgalomban hol a magyar, hol pedig az osztrák pénzek hányada volt nagyobb. Mindennek okait egyrészt a határszél-jellegben, másrészt bányavidék (nemesfémforrás) hiányában, harmadrészt a határ mindkét oldalán gyakori pénzrontásokban és pénzreformokban jelölhetjük meg.

Luxemburgi Zsigmond uralma elején Nyugat-Magyarországon nem működött pénzverde, az itteni városok polgárai — leszámítva Venturi Jakabot, akinek hatása viszont a pozsonyi pénzverés kezdeti szakaszában is kimutatható — még nem kapcsolódtak be a pénzverésbe. Az a pénzverési modernizációs és kodifikációs folyamat, amely ekkor zajlott, mégsem hagyta érintetlenül a térséget, mivel jogalkotói eszközökkel sikerült a pénzforgalom átalakítása: a király el tudta érni a **bécsi denárok visszaszorulását**, és a magyar pénz (*ungerischer pfennig*, *denar ungarisch*) törvényes fizetőeszközként történő nyugat-magyarországi használatát.

Zsigmond — városiasodással, a városok megerősödésével összefüggő — gazdaság- és kereskedelempolitikája három tényezőn nyugodott. Az első az egész országra kötelező, egységes súly-, hossz- és űrmértékrendszer érvényesítése volt. A másodikat a közlekedés zavartalanságának biztosításában jelölhetjük meg. A harmadik tényező a pénzforgalom átalakítása volt, ennek következtében a magyar piac a külföldi kereskedő számára is vonzóvá vált. Hazánk középkori külkereskedelmében a változatlan minőségben vert **magyar aranyforint** döntő jelentőségű pénznem volt.

A középkori magyar gazdaságtörténet-írás mindmáig legtöbb vitára okot adó kérdése, hogy a magyar aranyforint milyen szerepet játszott a korabeli gazdaságban. Kováts Ferenc és Paulinyi Oszkár a 15. század közepi pozsonyi vámnaplók alapján külkereskedelmi deficitet mutattak ki. Amint az a vámnaplók bejegyzései alapján is megállapítható, a középkori Magyarország a szükséges iparcikket és textilárut nyugati irányból szerezte be, ám az ellenérték, azaz a magyar kivitel értéke a behozatalhoz képest nagyon szerénynek mondható. Kováts és Paulinyi ezeket az adatokat országos szintre vetítették, és évi 300 000 aranyforint

mértékű passzívummal számoltak. Az általuk megalkotott „gazdag föld – szegény ország” elmélete szerint a középkori Magyarország külkereskedelmi deficitjét nemesfém-termelésével, a jó minőségű magyar aranyforinttal egyenlítette ki.

Mályusz Elemér a 15. század eleji állapotokból kiindulva úgy látta, hogy az elmélet téves következtetés eredménye. Egyrészt a korabeli magyar aranyforint-kibocsátást jócskán csekélyebb mennyiségűnek (évi 200 000 darabnak) vélte, mint Paulinyi, másrészt bizonyította, hogy a magyar aranyforint nyugati irányú forgalma jelentéktelenebb annál, amint azt Kovács és Paulinyi feltételezte. Leletadatokkal ezt az állítást korábbi kutatásaink során sikerült numizmatikai oldalról is megerősíteni. Mályusz szerint már ekkor a magyar állatkivitel jelentette az igazi ellentételezést a nyugatról érkező textil- és fűszerimporttal szemben. A Kovács Ferenc által feldolgozott 1457/1458-as pozsonyi napló külkereskedelmi passzívumával ellentétben az 1542-es vámnapló éppenséggel aktívumot mutat. Ezen és további adatsorok felhasználásával Kubinyi András pedig bebizonyította, hogy a magyar külkereskedelem mérleghiánya — ha volt egyáltalán — minden bizonnyal már jóval Mohács előtt megszűnt.

Paulinyi Oszkár aranytermelésünket a 15. század második felében évi 410–420 000 aranyforintra becsülte. Nyugat-magyarországi adataink ugyanakkor arra is utalnak, hogy a 15. század első harmadát követően az aranyforint szinte kizárólagosságra tett szert a nagyobb pénzmozgással járó belföldi ügyleteknél (pl. ingatlan-adásvételeknél) is. Így az ország emissziójának nemcsak a vélelmezett külkereskedelmi deficitet, hanem a belföldi keresletet is ki kellett (volna) elégítenie; úgy véljük, erre már nem lett volna elegendő az általunk korábban meghatározott évi 327 000 darab aranyforint (Magyarország emissziós képessége a 15. század második felében). Azt is érdemes figyelembe venni, hogy a biztos minőségű vert aranypénzeket gyakran kézművesipari célokra: ékszerek, nemesfém tárgyak készítésére vagy műalkotások aranyozására használták fel.

Az 1430-as években az osztrák pénzverés hatása ismét erősebben mutatkozott a nyugat-magyarországi pénzforgalomban. Az **osztrák pfennigek ezüsttartalma** csökkent, emelkedett a magyar aranyforint árfolyama, így a pfennig értéke érezhetően kisebb lett. Mindeközben az alsó-magyarországi bányavidéken nemesfémhiány lépett fel, a körmöci pénzverés válságba került. A megváltozott helyzetre az uralkodó a pozsonyi pénzverés megindításával válaszolt. Bár Pozsony szerepe Zsigmond politikájában egyébként is felértékelődött, a pozsonyi pénzverde megalapítása egy bonyolultabb folyamat részeként a város és a pénzverde új viszonyrendszeréhez vezet el bennünket.

1430 és 1470 között több, **nem bányavidéki város** vezetése átvette a városában működő pénzverőház irányítását, vagy királyi felhatalmazás alapján pénzverdét alapított. A nem bányavidékre települt, 15. századi **városi pénzverdék** közös jellemzője, hogy székhelyük jogi szempontból szabad királyi város volt, jelentőségét tekintve pedig elsőrendű városnak minősült. A pénzverdét mindenütt a város egyik központi épületében (városháza, polgármester háza stb.) helyezték el. A verde vezetői a városi vezetőrétegből kerültek ki, a városi polgárok között a pénzverők kicsiny, de külön városjogi szabályozást igénylő csoportot alkottak. Jövedelmezőségük és a pénzverők létszáma alapján ezek a városi verdék a középmezőnyhöz, illetve a csekély jelentőségű pénzverőházak közé tartoztak. Ezzel függhet össze, hogy Nagyszebent leszámítva a 15. század második felében valamennyi városi verde befejezte működését, némelyik tevékenységét csak a *moneta nova* verése idején újítták fel, de akkor már az adott város polgársága helyett a királynak, II. Lajosnak, illetve kincstartóinak bizalmasai vezették ezeket a verdéket.

Ezzel a folyamattal párhuzamosan, részben azt megelőzve, Luxemburgi Zsigmond főuraknak is adományozott pénzverési jogosultságot. Némelyek nagy hagyományokkal rendelkező, komoly verdék birtokába jutottak, mások lehetőséget kaptak új pénzverőház berendezésére. Az érintett verdékben azonban önálló pénzfajt senki sem verethetett, magánpénzverésről tehát nem beszélhetünk.

A 15. század folyamán a **főúri pénzverési jogosultak** négy csoportját lehet elkülöníteni. Zsigmond és közvetlen utódai a határvédelemben résztvevő főurakat igyekeztek érdekeltté tenni („határvédők”). I. Ulászló és Hunyadi János egyik fontos szövetségesüket az 1440. évi koronázáson szinte teljes létszámban megjelenő püspöki kar Ulászló-párti csoportjában vélték megtalálni, ezért őket pénzverési jogosultsággal jutalmazták („koronázó püspökök”). A szerencsétlen várnai vereség után, a király nélkül maradt országot átmenetileg főkapitányok vezették, közülük néhányan a pénzverés folytatásáról is intézkedtek. Végezetül 1459/1460-ban III. Frigyes császár egyes határ menti főurakat azzal igyekezett magának megnyerni, hogy pénzverési jogosultságot adományozott nekik („Paladine”).

Hunyadi Mátyás idején megszűnt a főúri pénzkibocsátások Zsigmond által bevezetett rendszere. A pénzügyigazgatási reform keretei között újjászervezték a teljes magyar pénzverést, a pénzverő-kamarák működése ismét szabályozottabb és hatékonyabb lett. A Mátyás király által elfoglalt, szorosabb-lazább függőségbe taszított, országhatárokon kívüli melléktartományokban viszont a király megbízásából magyar főurak szervezték meg a helyi pénzverést, amely többé-kevésbé magyar mintára történt. Bécsben Szapolyai István főkapitány kapott jogot magyar pénzek kibocsátására.

A nagy pénzreformot (1467–1470) megelőző három évtized a **pénzügyi válság korszaka** volt Magyarországon. Nem véletlen, hogy ezek az évtizedek egyúttal a helyi — legális és illegális — pénzverdék virágkorát hozták el: Nyugat-Magyarország a válságra bécsi pfennigek utánvereteinek kibocsátásával reagált. A külkereskedelemben játszott szerepük egyelőre megakadályozta a nyugati városok gazdasági visszaszorulását, de 1460 után a hanyatlás korszaka kezdődött, a helyi pénzverési tevékenység is megszűnt, ugyanakkor az egységesedő pénzforgalom hordozója szinte kizárólagosan a túlnyomórészt Körmöcbányán vert magyar királyi denár lett.

A *moneta nova* idején II. Lajos Pozsonyban is újraindította a pénzverést. 1524 novemberében a Szerencsés–Haller érdekkörhöz tartozó két kereskedőt küldött kamaraispánnak a kincstartó, Várdai Pál. Várdai bukása után a Fugger–Thurzó szövetség képviselőjében kinevezett új kincstartó, bethlenfalvi Thurzó Elek gyorsan leváltotta elődje embereit, és a saját kezébe vette a pozsonyi pénzkibocsátást.

I. Ferdinánd úgy ítélte meg, hogy a zavaros helyzetben nem mondhat le a saját pénzverésről, ezért Bécsben már 1527-ben jó minőségű magyar denárokat kezdett veretni. Az 1535-ös nagyszombati és pozsonyi országgyűlésen maga a király fejtette ki az előterjesztett panaszokra válaszolva, hogy tudja, Magyarország számára előnyös lenne, ha olyan jó értékű pénzeket vernének, amelyeket külföldön is elfogadnak, ezért bocsátott ki Bécsben magyar pénzeket. Mohács után viszont a magyar pénzügyigazgatási elit végérvényesen kettészakadt. A főváros, Buda hivatalnokrétegéből 1529-ben a németek és a Ferdinánd-párti magyarok végleg kiszorultak, tevékenységüknek köszönhetően épült ki az új fővárosban, Pozsonyban a Habsburg-pénzügyigazgatás. Az **újjászervezés** keretében, Haller János vezetésével 1529 augusztusát követően a budai pénzverde Pozsonyba került, azonban Haller hamarosan összetűzésbe keveredett a városvezetéssel, ezért a király 1531-ben felmentette. A kora újkori bécsi és pozsonyi pénzverés csak rövid, de korántsem jelentéktelen epizódnak bizonyult, ezzel a nyugat-magyarországi pénzverés története korszakunkban be is fejeződött.

A pénzforgalomban tapasztalható **válságjelenségeket** jól jelzi az a tény, hogy az 1530-as évek második felétől kezdődően a pénzverés és a jó pénz kérdése az országgyűléseken állandóan tárgyalt napirenddé vált. A 16. század közepétől tovább színesedett a határszéli pénzforgalom. A magyar aranyforint mellett — amelyet ekkor már a korábbi *gold ungrisch* vagy *gold gulden* helyett dukátnak (*ducat*) neveznek — a különböző értékű tallérok egyre nagyobb jelentőségre tettek szert, amelyeknek denárban számított értéke — a denár romlása következtében — szintén emelkedett. Míg az aranyak esetében csak elvétve fordulnak elő más országokban vert aranypénzek, addig a tallérforgalomban elsősorban külföldi kibocsátók

vereteivel kell számolnunk. Nyugat-Magyarország értékes kora újkori tallérleletei (Győr, Szombathely) a korabeli magyar tallérforgalom kiemelkedően jelentős emlékei.

Az értékpénzekénél nagyobb a jelentősége a külföldi aprópénzeknek: az osztrák tartományokból beáramló garasok (*kais. groschen, groschen kais. geld*) mellett a leggyakoribb és legfontosabb aprópénzzé a krajcár (*kreuzer*) vált. Természetesen a magyar denár is tényező maradt. A többi, egyébként ritkán felbukkanó pénz közül két lengyel pénzt érdemes megemlíteni: a lengyel hármagarast (*dukka*), amely először 1603-ban szerepel, illetve a néha felbukkanó *ort* nevű, egynegyed számítási forint értékű pénzt.

Nyugat-Magyarország területe a késő középkorban és a kora újkorban nem nevezhető a **hamispénzverés** fellegvárának, hiányos adataink legalábbis nem utalnak az átlagosnál jelentősebb aktivitásra, bár bizonyos időszakokban éppen a központi hatalom, vagyis annak helyi képviselői irányításával jól működő pénzhamisító műhelyekről értesülünk. Az átlagosnak mondható „fertőzöttség” a főúri pénzverési jogosultságok rendszerével magyarázható: a király (vagy ellenkirály) a helyi főurak pénzverés — és az abból megszerezhető jövedelem — iránti vágyát pénzverési engedélyekkel elégítette ki, így azok jogszerűen rendezhettek be váraikban pénzverőházakat.

Adataink szerint a kora újkori magyarországi pénzhamisítás viszont nem Szapolyai János uralmi területén kezdődött, hanem éppenséggel a Habsburgok által kézben tartott Nyugat-Magyarországon. 1527-ben arról értesülünk, hogy Habsburg Mária királyné uradalmi központjában, Magyaróváron, hamis osztrák pénzeket vernek. Ez arra utal, hogy — amint korábban Erzsébet királyné a pénzrontásban, illetve bécsi pfennigek utánveretésében, úgy később — Mária a hamispénzverésben vélte felfedezni egyik anyagi támaszát.

Az értekezés következtetései továbbgondolásra és újabb kutatásra ösztönöznek. Nyugat-Magyarország példája jól mutatja, hogy van helye és értelme a késő középkori és kora újkori Magyarország esetében a regionális pénztörténet-írásnak. Legalább két földrajzi terület vizsgálata lehet a jövőben indokolt: a pénzverési szempontból ekkor már szintén mellékszínként számító horvát és szlavón területek (különös tekintettel a 16. századi Zrínyi Miklós-féle pénzverésre), valamint a jelentős nemesfém-bányászattal és komoly pénzverési hagyományokkal rendelkező Erdély esetében várhatunk szempontjaink alkalmazásával, az általunk is használt három nagy forráscsoport együttes és „interaktív” feltárásával új kutatási eredményeket.

ZÁRSZÓ

Nyugat-Magyarországgal csaknem három évezede kerültem szorosabb kapcsolatba. 1986 augusztusának végén, elsős gimnazistaként a Pannonhalmi Bencés Főapátság, akkori — politikailag korrekt, ideológiamentes, turisztikai — nevén: „Vár”, egyébként korábban Hóman Bálintról elnevezett bástyájáról a Bakony (Zirc, Veszprém), a Sokorói-dombság (Pápa), majd a Kisalföld (Győr) felé tekintve, még nem sejtettem, hogy majdani tudományos működésem jelentős részben ideköt majd. Talán a bástyáról nyíló kilátás (évente kétszer, jó időben a pozsonyi vár is kivehető északnyugati irányban!) és a Bencés Rend, amely az újkorban működési területét a középkorinál jóval kisebb területre húzta össze, hiszen újraéledt apátságai: Pannonhalma, Bakonybél, Celldömölk, Tihany, Zalaapáti (Zalavár) ide sűrűsödtek, így országos szerzetesrendből immár nyugat-magyarországi szerzetesközösség lett; járult hozzá az értekezésben tárgyalt „Nyugat-Magyarország” részben *szubjektív* fogalmi meghatározásához.⁵⁸⁷

1997 óta hirdetek meg különböző pénztörténeti tárgyú órákat az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Közel két évtizedes oktatói tevékenységem során számtalanszor érintettem a középkori és kora újkori magyar pénztörténet egyes fejezeteit, többször is tartottam előadásokat Magyarország középkori és kora újkori pénzveréséről és pénzhasználatáról.

Pénztörténeti érdeklődésem a 90-es évek közepén alakult ki, amikor néhai mesteremtől, Kubinyi Andrástól szakdolgozati témát kértem. Kubinyi professzor segédtudományi és pénztörténeti tárgyú — szaktárgyi segédtudományként — meghirdetett órái hatására az epigráfia és a numizmatika merült föl lehetséges irányként. Végül a numizmatika mellett döntöttünk, nevezetesen Újlaki Miklós boszniai királyi pénzverése lett szakdolgozatom (1997) témája. „Balszerencsémre” a tárgy időhatáraiból és szélesebb összefüggéseiből adódóan „belekontárkodtam” Kubinyi professzor egyik kedvenc témájába, Mátyás nagy pénzreformjába. Óvatos megállapításaim olyannyira megtetszettek a

⁵⁸⁷ Az 1802 után tanítórenddé vált Pannonhalmi-Szent-Benedek-Rend gimnáziumai is túlnyomórészt Nyugat-Magyarországon nyitották meg kapuikat: Győr (1802–1948, 1950–), Sopron (1802–1948), Pápa (1806–1948), Nagyszombat (1807–1852), Pozsony (1812–1851), Kőszeg (1815–1948), Pannonhalma (1920–1928, 1939–1948, 1950–). 2001-ben egyébként Pannonhalmán nagyszabású kiállítás mutatta be a középkori Magyarország bencés monostorait, vesd össze: **Paradisum plantavit**. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Benedictine Monasteries in Medieval Hungary. Kiállítás a Pannonhalmi Bencés Főapátságban 2001. március 21-től november 11-ig. Exhibition at the Benedictine Archabbey of Pannonhalma 21 March – 11 November. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma 2001.

Mesternek, hogy rögtön doktori témának javasolta, és nagyban támogatta doktori ösztöndíjamat is. A Kubinyi András mentorálása mellett határidőre elkészített doktori értekezés (2002) újabb kutatási irányokat jelölt ki számomra. Felismerve a középkori magyar aranyforint jelentőségét, módszeresen gyűjtöttem az adatokat, több nagy gyűjtemény anyagát átnéztem, feldolgoztam. Munkám eredménye végül habilitációs értekezés lett (2006). Másrészt rá kellett jönnöm arra az egyébként közismert tényre, hogy 1526 a magyar pénztörténetben korántsem tekinthető éles határvonalnak, ezért érdeklődésem időközben a 16. század pénztörténete felé fordult. Ezirányú kutatásaimat nagyban segítette Mesterem, ám az erről szóló összefoglalásom megjelenését (2010) már nem érthette meg.

Mindezek mellett a tanítás során készítettem oktatási segédanyagokat, amelyekbe beleépítettem saját kutatási eredményeimet is, végül az egész korszakot feldogozó, forrásokat is ismertető összefoglalást is, amely a pénzverés története mellett bemutatja a pénzhasználatát is, figyelemmel mindezek jogi és közgazdasági hátterére.

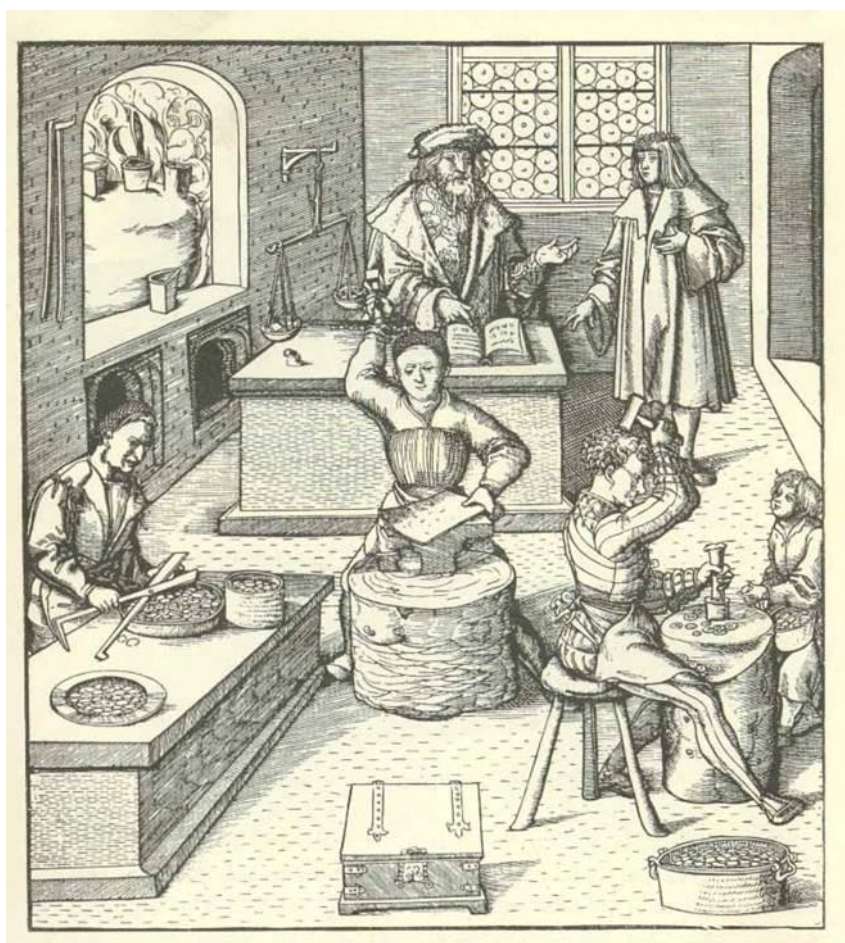
Sokaknak tartozom köszönettel azért, hogy kutatásaimat támogatták, tájékozatlan kérdéseimre türelemmel válaszoltak, és bevezettek a téma szakirodalmába, gyűjteményi anyagába. Elsősorban Kubinyi András akadémikusnak, akinek tanítványa lehettem, s akire ma is hálával emlékezem. Továbbá azoknak, akik az általuk gondozott gyűjteményeket hozzáférhetővé tették számomra: Dr. Michael Alramnak, az Osztrák Tudományos Akadémia rendes tagjának (Kunsthistorisches Museum, Wien), Dr. Tóth Csabának (Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár) és az azóta már, sajnos, elhunyt Dr. Sólomos Szilveszternek (Pannonhalmi Bencés Főapátság).⁵⁸⁸

Kutatásaimat nagyban elősegítette az Alapítvány a Magyar Felsőoktatásért és Kutatásért (később Magyar Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány) által számomra megítélt Magyar Zoltán Posztdoktori Ösztöndíj (2003–2004). A Bolyai János kutatói ösztöndíjnak köszönhetően pedig megkezdhettem egy késő középkori és kora újkor leletrepertórium összeállítását (2004–2005). Ismételten szeretnék végezetül köszönetet mondani a Habsburg-kori Kutatások Közalapítványnak és a Habsburg Történeti Intézetnek a Habsburg Kutatási Ösztöndíj számomra történt odaítéléséért (2004–2005), amelynek jóvoltából több külföldi kutatóútra is alkalmam nyílt.

⁵⁸⁸ A pannonhalmi éremgyűjteményben a Szilveszter atya és Bakos Miklós professzor közötti beszélgetéseknek, olykor az egyes gyűjteményi egységek feldolgozása kapcsán kibontakozó parázs vitáknak évekig szem- és fültanúja lehettem. Kettejük egyénisége komoly hatással volt kérdésfeltevéseimre, kutatásai módszereimre. Emléküket ezért szeretettel őrzöm.

„nos monetam, que passim in hoc Regno nostro cuditur et in hys rerum procellis pro nostro et Regni nostri comodo valde necessaria est, in ista quoque Civitate nostra Posoniensi cudifacere constituimus”

Részlet II. Lajos magyar király Pozsony városának írt leveléből (1524. november 1.)

Hans Burgmair fametszete (1515 körül)

Miksa császár „Weisskunig” című képes önéletrajzi írásából

Tartalom

I. Nyugat-Magyarország fogalma és pénztörténeti kutatása	1
II. Nyugat-Magyarország késő középkori pénztörténete (1387–1526)	10
II.1. A 15. század első fele	10
II/A. Exkurzus: Város és pénzverde a késő középkori Magyarországon	24
Centralitás és városi adó	26
15. századi kamarabérleti szerződések	28
A pénzverde városon belüli helye, épülete	32
A pénzverde vezetői, személyzete és a városi vezetőréteg	37
Verdebérlet, jövedelmezőség, kibocsátás	44
II/B. Exkurzus: Főúri pénzverési jogosultak a 15. századi Magyarországon	60
Határvédők	61
„Koronázó püspökök”	67
Pénzverő főkapitányok	70
„Paladine”	72
Személyzet	76
Jövedelmezőség, kibocsátás	79
II.2. Reformok, stabilizáció és változások	91
III. Nyugat-Magyarország kora újkori pénztörténete (1527–1608)	105
III.1. A nemzeti király pénzverésének hatása Nyugat-Magyarországra	105
III.2. A középkori magyar pénzrendszer fennmaradása a Habsburg uralom alatt (1527–1552)	108
III.3. Az újkori magyar pénzrendszer létrejötte (1553–1608)	115
IV. Pénzforgalom	125
IV.1. Pénzforgalom és pénzértékviszonyok a késő középkori Nyugat-Magyarországon	125
IV.2. Pénzforgalom és pénzértékviszonyok a kora újkori Nyugat-Magyarországon	144
IV.2.1. 1527–1541	148
IV.2.2. 1542–1566	148
IV.2.3. 1567–1590	150
IV.2.4. 1591–1608	151
V. Hamispénzverés Nyugat-Magyarországon	153
VI. Nyugat-Magyarország pénzverdái	157
VII. Szöveggyűjtemény: válogatás a nyugat-magyarországi pénzverés írott forrásaiból (1415–1535)	186

VIII. Repertórium: Nyugat-Magyarország éremleletei (1389–1608)	220
<i>VIII.1. A repertóriumban használt rövidítések</i>	249
IX. Felhasznált források és irodalom	250
<i>IX.1. A kutatások során átnézett éremgyűjtemények</i>	250
<i>IX.2. Az értekezésben felhasznált levéltári és kiadott források</i>	249
<i>IX.3. Az értekezésben idézett irodalom</i>	254
Összefoglalás	273
Zárszó	278
Tartalom	281
Lelettképek	283
Képtáblák	285

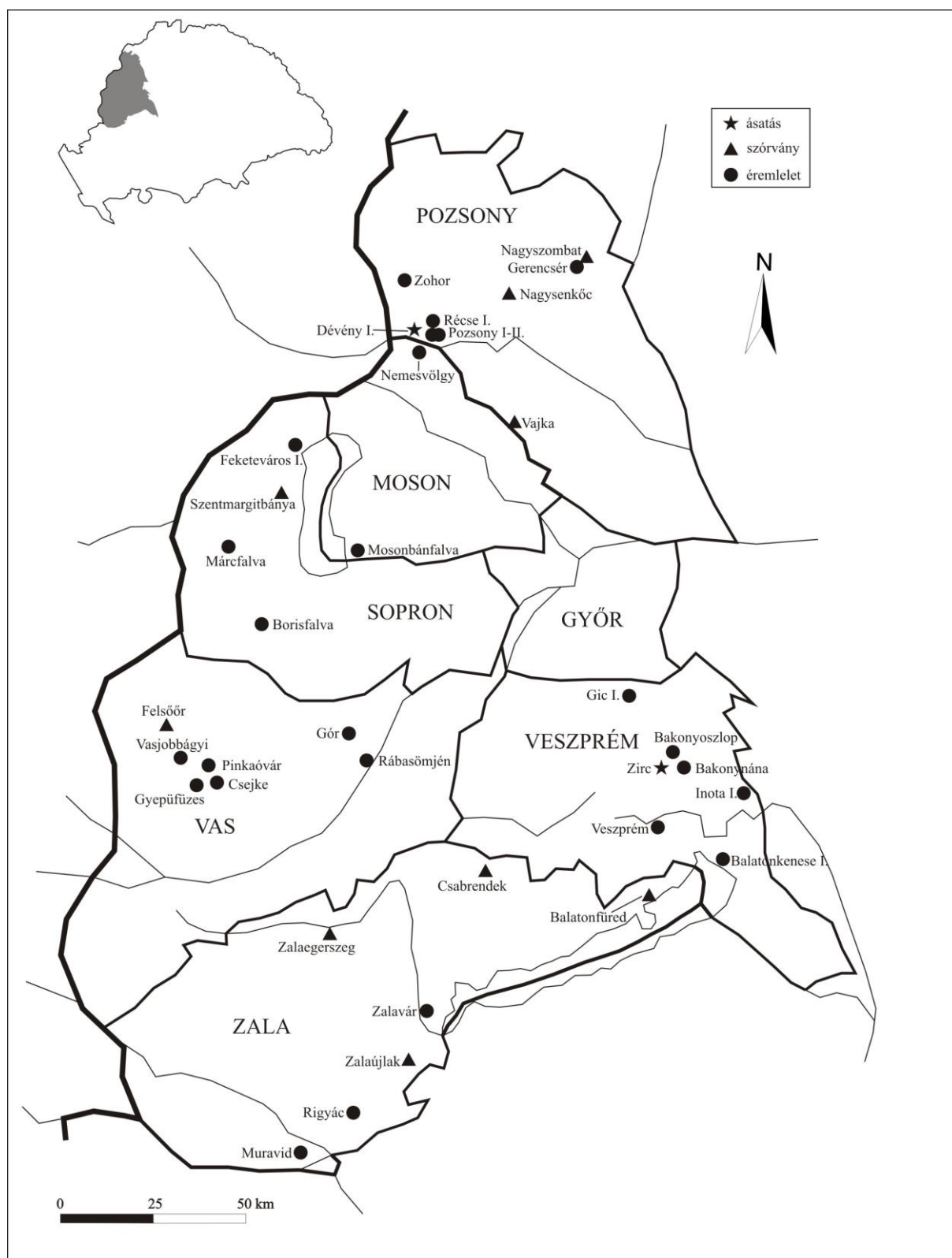
Táblázatok

1. táblázat: szerződési elemek a 15. századi kamarabérleti szerződésekben	31
2. táblázat: pénzverdei személyzet a 15. század közepén	53
3. táblázat: a „koronázó püspökök” veretei (1440–1444)	70
4. táblázat: „Paladine”: nyugat-magyarországi és szlavóniai pénzverési jogosultak	73
5. táblázat: egyes pénznemek magyarországi denárértéke 1527–1540 között	143
6. táblázat: egyes pénznemek magyarországi denárértéke 1540–1566 között	149
7. táblázat: egyes pénznemek magyarországi denárértéke 1566–1590 között	151
8. táblázat: a nyugat-magyarországi pénzverdék által vert típusok	185

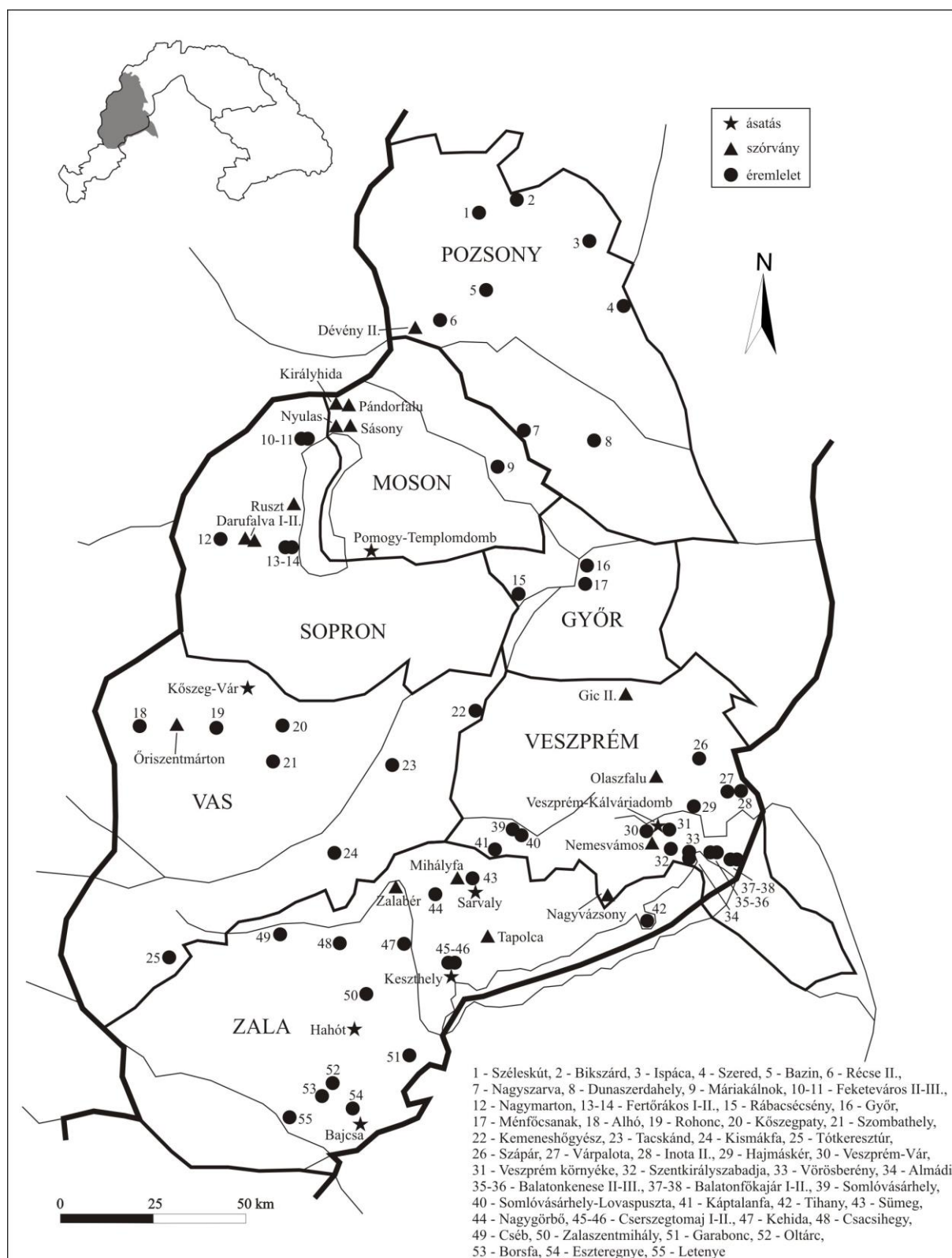
Térképek

A Dunántúl legfőbb útvonalai a középkorban	3
Pénzverőkamarák a 14. századi Magyarországon	13
Sopron ipari piackörzete a 15–16. században	128
Nyugat-Magyarország éremleletei (1389–1526)	277
Nyugat-Magyarország éremleletei (1527–1608)	278

A lelettképeket Szilágyi Krisztián Antal, az érme-fotókat Gedai Csaba készítette, kivéve a BTM gyűjteményébe tartozó változatokról (V.2.3. és V.2.5.) készültek, amelyek Tihanyi Bence felvételei.

Nyugat-Magyarország éremleletei (1389-1526)

Nyugat-Magyarország éremleletei (1527-1608)

Alsólendva

A.1.

A.1.3. (av.)

A.1.3. (rev.)

A.3.

A.3.1. (av.)

A.3.1. (rev.)

A.4.

A.4.1. (av.)

A.4.1. (rev.)

A.4.2. (av.)

A.4.2. (rev.)

A.4.3. (av.)

A.4.3. (rev.)

A.5.

A.5.1. (av.)

A.5.1. (rev.)

A.5.2. (av.)

A.5.2. (rev.)

A.5.3. (av.)

A.5.3. (rev.)

A.6.

A.6.1. (av.)

A.6.1. (rev.)

A.6.2. (av.)

A.6.2. (rev.)

A.7.1. (av.)

A.7.1. (rev.)

A.7.2. (av.)

A.7.2. (rev.)

A.8.

A.8.1. (av.)

A.8.1. (rev.)

A.8.2. (av.)

A.8.2. (rev.)

A.8.3. (av.)

A.8.3. (rev.)

A.10.

A.10.2. (av.)

A.10.2. (rev.)

A.11.

A.11.1. (av.)

A.11.1. (rev.)

A.11.3. (av.)

A.11.3. (rev.)

A.12.

A.12.1. (av.)

A.12.1. (rev.)

A.12.2. (av.)

A.12.2. (rev.)

A.13.

A.13.1. (av.)

A.13.1. (rev.)

A.14.

A.14.1. (av.)

A.14.1. (rev.)

A.15.

A.15.1. (av.)

A.15.1. (rev.)

A.15.2. (av.)

A.15.2. (rev.)

Bécs

B.1.

B.1.1. (av.)

B.1.1. (rev.)

B.2.

B.2.1. (av.)

B.2.1. (rev.)

B.3.

B.3.1. (av.)

B.3.1. (rev.)

B.4.

B.4.1. (av.)

B.4.1. (rev.)

Pozsony

P.1.

P.1.1. (av.)

P.1.1. (rev.)

P.1.3. (av.)

P.1.3. (rev.)

P.1.5. (av.)

P.1.5. (rev.)

P.1.6. (av.)

P.1.6. (rev.)

P.3.

P.3.1. (av.)

P.3.1. (rev.)

P.3.2. (av.)

P.3.2. (rev.)

P.5.

P.5.1. (av.)

P.5.1. (rev.)

P.7.

P.7.1. (av.)

P.7.1. (rev.)

P.8.

P.8.1. (av.)

P.8.1. (rev.)

P.9.

P.9.1. (av.)

P.9.1. (rev.)

P.10.

P.10.1. (av.)

P.10.1. (rev.)

Veszprém

V.1.

V.1.1. (av.)

V.1.1. (rev.)

V.1.2. (av.)

V.1.2. (rev.)

V.2.

V.2.1. (av.)

V.2.1. (rev.)

V.2.2. (av.)

V.2.2. (rev.)

V.2.3. (av.)

V.2.3. (rev.)

V.2.4. (av.)

V.2.4. (rev.)

V.2.5. (av.)

V.2.5. (rev.)

V.5.

V.5.2. (av.)

V.5.2. (rev.)

V.5.3. (av.)

V.5.3. (rev.)

V.5.4. (av.)

V.5.4. (rev.)

V.6.

V.6.1. (av.)

V.6.1. (rev.)

V.6.2. (av.)

V.6.2. (rev.)

V.6.3. (av.)

V.6.3. (rev.)

V.7.

V.7.1. (av.)

V.7.1. (rev.)

V.8.

V.8.1. (av.)

V.8.1. (rev.)

V.10.

V.10.1. (av.)

V.10.1. (rev.)

V.11.

V.11.2. (av.)

V.11.2. (rev.)